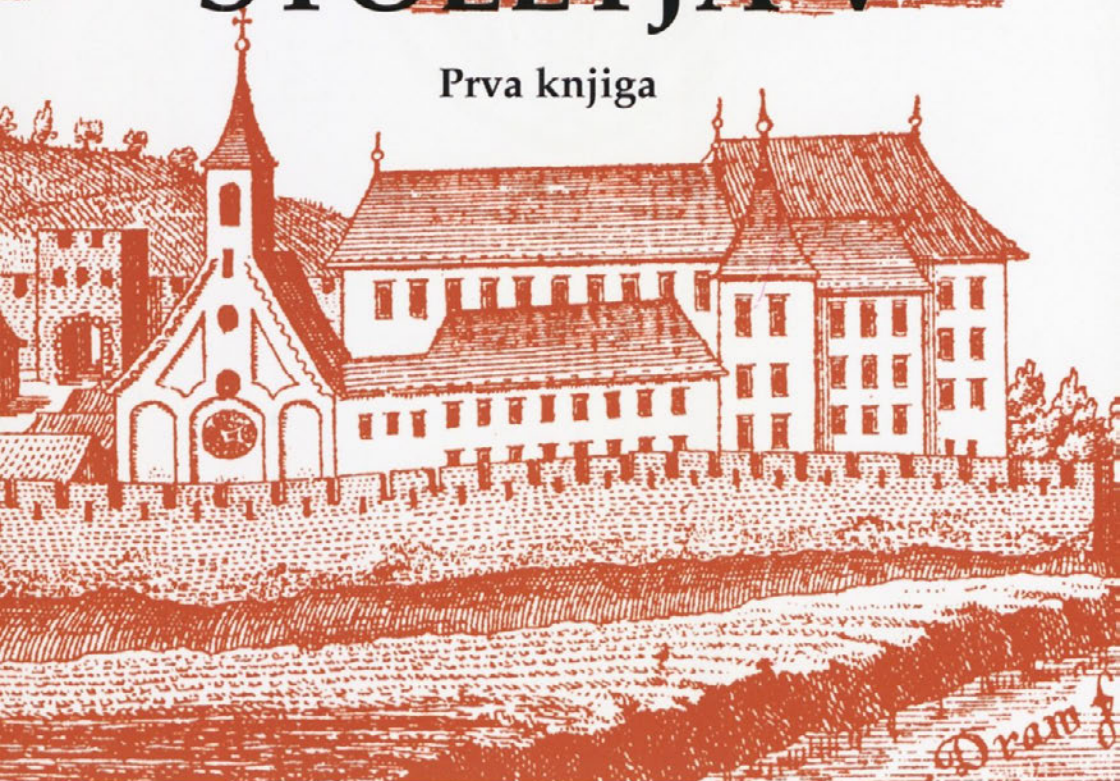

Schloß

IV

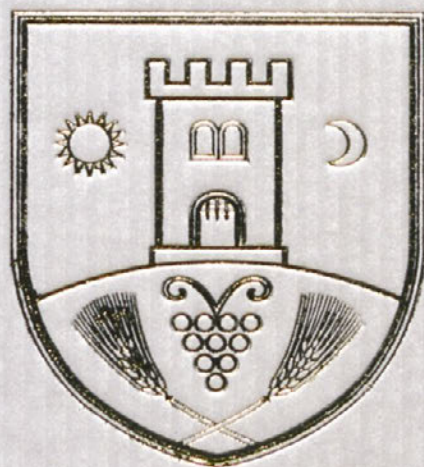
ORMOŽ SKOZI STOLETJA V

Prva knjiga

Dram

M.G.

28 -10- 2005

OBČINA ORMOŽ

I. KNJIGA: ORMOŽ SKOZI STOLETJA V

VIII. Stolnik

Navedbo avtorja

Marija Heranja Matičič

Besedilo avtorice

GEOGRAFIJA-GEOLOGIJA

Ana Vavčič Korže

Priloge k razpravi o Ormožu v 19. stoletju

Tomaž Vavčič

Sedimentni in postsedimentni procesi v Ormožju

Dražica Modrič

Ljubljana

ARHEOLOGIJA

Branja Lanič

K. Jankovič, priložnostna arheološka raziskava

Marijana Turčič

Nove arheološke najdbe v Ormožju

Ivan Tuleš

Arheologija na Ormožju

Marko Mele

Hajdrih pri Ormožu v 19. stoletju

Ivan Žiljak

Kritični pregled arheologije

Tatjana Kraljic, Marija Turčič, Irena Vavčič

Priloge k razpravi o Ormožu v 19. stoletju

Marija Lubljina Turček

Ormožsko območje v arheoloških raziskavah

Mojca Veznar Gajkovič, Nataša Kraljic

Arheologija Ormožja

Ormož skozi
stoletja V

Ormož skozi stoletja V

© Občina Ormož, zanjo župan, Vili Trofenik

Založnik in izdajatelj: Občina Ormož

Glavna urednica: Marija Hernja Masten
Sourednici: Nevenka Korpič, Zdenka Kresnik

Uredniški odbor:

Vili Trofenik, župan občine Ormož

Aleš Arih

Robert Belec

Marija Hernja Masten

Nevenka Korpič

Zdenka Kresnik

Anton Luskovič

Dr. Anton Ožinger

Mag. Slavica Tovšak

Cirila Vuk Gabron

Lektoriranje: Mira Medved, prof.

Prevodi v nemški jezik: Mihael Toš

Lektoriranje nemških prevodov: Dr. Gerhard Pferschy

Prevodi v angleški jezik: Ksenija Vidic

Lektoriranje angleških prevodov: Chris Wherry

Grafična priprava in prelom: Grafični studio OK

Tisk: Ptujška tiskarna d.o.o.

Naklada: 800 izvodov

Leto: 2005

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Članki so bili odkupljeni in se lahko uporabljajo za reproduciranje le z dovoljenjem založnika.

CIP- Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4 Ormož)(082)

ORMOŽ skozi stoletja V / [glavna urednica Marija Hernja Masten ; prevodi v nemški jezik Mihael Toš, prevodi v angleški jezik Ksenija Vidic]. - Ormož : Občina, 2005

ISBN 961-90048-2-5

1. Hernja-Masten, Marija

220849920

KAZALO

1. KNJIGA: ORMOŽ SKOZI STOLETJA V/1

Vili Trofenik Namesto uvoda	8
---	---

Marija Hernja Masten Beseda urednice	9
--	---

GEOGRAFIJA-GEOLOGIJA

Ana Vovk Korže Prsti kot potencial občine Ormož nekoč in danes	12
Tomaz Verbič Sedimenti in postsedimentacijski procesi na območju Hardeka, severno od Ormoža	28
Dušan Moškon Identiteta kot psihološka funkcija pri arhitekturno–prostorskih zasnovah	38

ARHEOLOGIJA

Brane Lamut K začetkom prazgodovinskega Ormoža	58
Marjana Tomanič-Jevremov Novo odkrite prazgodovinske naselbine v okolici Ormoža v letih 1990–1996	72
Ivan Tušek Arheologija na ormoški obvoznici	98
Marko Mele Hajndl pri Ormožu – naselbina iz starejše železne dobe	126
Ivan Žižek Rimske peči za žganje apna	144
Timotej Knific, Marjana Tomanič Jevremov Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi	160
Marija Lubšina Tušek Ormoško območje v arheoloških obdobjih in prostorska arheologija	178
Mojca Vomer Gojkovič, Nataša Kolar Arheologija ormoškega območja, dvesto let arheoloških raziskav	210

ZGODOVINA

Andrej Hozjan

Vojak na krajini. Prispevek k biografiji Luke Kövendi Székelyja/Zekela, barona ormoškega (1500-1574) 226

Jože Mlinarič

Šolanje Ormožanov na župnijski šoli v Rušah v letih 1646–1743 246

Marija Hernja Masten

Nekaj drobcev o zdravstvu ormoškega območja do prve polovice 19. stoletja 256

Nada Jurkovič

Pismo vojaka Blaža Hanželiča 274

Ljubica Šuligoj

Odmevi deklaracijskega gibanja na območju ormoškega sodnega okraja v letih 1917-1918 284

Emica Ogrizek

Do božiča bomo doma
Padli in pogrešani vojaki iz ormoškega območja v prvi svetovni vojni 302

Nataša Majerič Kekec

Okrajno sodišče Ormož med obema vojnama 316

Nina Šulek, Franc Šulek

Obrtniki na ormoškem območju v prvi polovici 20. stoletja 340

Nevenka Korpič

S pomočjo fotoaparata so zaznamovali ormoško zgodovino 356

2. KNJIGA: ORMOŽ SKOZI STOLETJA V/2

ZGODOVINA

Emica Ogrizek

Gradivo za zgodovino zadruženstva v Ormožu in okolici, ki ga hrani sodni register Okrožnega sodišča v Mariboru 380

Irena Mavrič Žižek

Krajevna skupnost Središče ob Dravi v času nacistične okupacije in osvobodilnega boja 1941–1945 398

Bojan Burgar

Slovenska šola na Hardeku in v Ormožu od 1901–2001 424

Zdenka Kresnik

Gradnja in obnova šolskih objektov občine Ormož v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja 444

Jože Bešvir	
Razvoj veterinarske službe v Ormožu	474
Franc Krnjak	
Ustanova Jakoba Klemenčiča – kmetijska in gospodinjska šola v Središču ob Dravi	492
Tone Luskovič	
Analiza gospodarskega položaja občine Ormož konec petdesetih in v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja	506
Branko Oblak	
Nastanek in razvoj Kmetijskega kombinata Jeruzalem Ormož do združitve s Slovinom	522

UMETNOSTNA ZGODOVINA

Jože Curk	
Ormoško gradbeništvo med barokom in secesijo	538
Branko Vnuk	
Pregled zgodovinskih podatkov pomembnih za poznavanje umetnostne podobe ormoške župnijske cerkve sv. Jakoba	554
Branko Vnuk	
Stavbnozgodovinski razvoj ormoške župnijske cerkve	592
Polona Vidmar	
Sedeča Madona z detetom v ormoški cerkvi sv. Jakoba	618
Stanka Gačnik	
Grajska likovna kolonija Ormož / Izgubljen kamenček v mozaiku likovnih kolonij na Slovenskem	632

ETNOLOGIJA

Jelka Skalicky	
Propadanje stavbne dediščine na območju ormoške občine	644
Monika Simonič Roškar	
Duhovna kultura na območju Huma pri Ormožu	662

DRUŽBENE DEJAVNOSTI

Milica Šavora	
Delovanje ormoške knjižnice v obdobju 1985–2003	698
Robert Belec	
Božidar Raič	716

Namesto uvoda

Pred nami je nova dvojna številka Ormoškega zbornika, za marsikoga dolgo pogrešan, za marsikoga nestrpno pričakovan dogodek, vsekakor pa dogodek v veselje in zadovoljstvo tako strokovnjakom kot ljubiteljem ormoške preteklosti. Med nas prihaja v letu, ko praznujemo šestdesetletnico konca druge svetovne vojne.

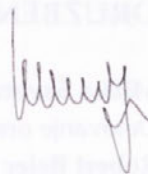
Dvanajstletni premor pri pripravi in izdaji ormoškega Zbornika je relativno dolga doba. Razlogov za to ni mogoče iskati v pomanjkanju oziroma odsotnosti volje in odgovornega ter spoštljivega odnosa do ormoške zgodovine, ampak v drugih oblikah negovanja zgodovinskega spomina, ki so nas zaposlovale ob koncu preteklega in začetku novega tisočletja.

To je čas naše poudarjene skrbi za razvoj in delovanje muzejske dejavnosti v našem okolju. V tem času smo se tudi oddolžili spominu žrtev druge svetovne vojne s spomenikom v ormoškem grajskem parku, s spominskimi obeležji nasilno mobiliziranim rojakom v nemško vojsko in zaznamovali vstop v novo tisočletje s fontano v mestnem središču. Prav tako smo se poklonili spominu nekaterih naših velikih rojakov, kot so: Božidar Borko, dr. Stanko Cajnkar, Ruda Jurčec in mariborski škof dr. Jožef Tomažič. Njihovemu spominu smo se oddolžili s simpoziji ob odkritju spomenika oziroma doprskih kipov pred ormoškim gradom ter ponatisom nekaterih njihovih del. Pri tem sta tvorno sodelovala kot pobudnika in predavatelja častni občan občine Ormož akademik dr. Anton Trstenjak in naslovni škof dr. Vekoslav Grmič. Zato posvečamo pričujočo številko Ormoškega zbornika njenemu spominu.

Dolžan pa sem izreči zahvalo še urednici Mariji Hernja-Masten iz Zgodovinskega arhiva na Ptujju ter sourednicama Zdenki Kresnik in Nevenki Korpič iz Pokrajinskega muzeja Ptuj–organizacijske enote Ormož, ki so sprejele odgovorno nalogo in vzorno opravile delo, kakor tudi vsem avtorjem za sodelovanje in njihove zanimive prispevke.

Ormož, junij 2005

Vili TROFENIK
župan mestne občine Ormož

Beseda urednice

Leta 1973 je izšel ob sedemstoletnici prve omembe Ormoža njegov prvi zbornik, ki ga je uredil Jože Curk z naslovom Ormož skozi stoletja. Občina si je zastavila nalogo, da bo zbornik z enakim imenom postal stalna publikacija, v kateri bodo objavljene znanstvene raziskave širšega kulturnozgodovinskega območja občine Ormož. Izšel bi naj vsako peto leto, kar mu je včasih uspelo, včasih pa tudi ne.

Od zadnjega izida Zbornika Ormož skozi stoletja IV v letu 1993, ki ga je uredil Peter Pavel Klasinc, se je marsikaj spremenilo. Saj ne da bi občina Ormož pozabila na kulturno in duhovno življenje svojih občanov, le vedno je prišlo v ospredje toliko »nujnejšega« na področju kulture, da je zbornik moral nekoliko počakati.

V letu 2003 je župan občine, g. Vili Trofenik, imenoval uredniški odbor za izdajo Zbornika.

Pri zbiranju gradiva se je na uredniško povabilo k sodelovanju odzvalo 37 avtorjev. Članke smo razvrstili v tematske sklope geografije in geologije, ekologije, arhitekture, arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine, etnologije in domoznastva. V zbornik smo uvrstili nekaj del iz slikovnega fundusa grajske likovne kolonije Ormož.

Prispevki v tokratni številki ne obravnavajo kakšne posebne tematike, niti ne bi mogli reči, da smo ga posvetili kakšnemu posebnemu jubileju, kakor je bilo pri prejšnjih. Novost je morda v tem, da smo namenili nekaj več prostora okolju in geografiji ter problemom ohranjanja kulturne dediščine. Osebnostno menim, da je velikega pomena, da je obdelan in dokumentiran v zborniku novejši razvoj šolskega prostora občine Ormož. Prav ta je namreč v zadnjih letih močno napredoval. Ormož je dobil srednjo šolo-gimnazijo, kar prav gotovo predstavlja za vsako mesto in njegovo širše okolje enega največjih kulturno-izobraževalnih napredkov. Nova spoznanja in odkritja so bila tudi na področju arheologije, saj je bilo zadnjih deset let na ormoškem območju opravljenih več izkopavanj in raziskav in zato je prav s tega področja kar osem prispevkov. Temeljitejšo raziskavo smo tokrat namenili tudi župni cerkvi sv. Jakoba v Ormožu.

Vsem, ki so pri nastajanju zbornika sodelovali, se lepo zahvaljujem.

Pri uredništvu sta kot sourednici sodelovali mladi kolegici iz domačega muzeja, Zdenka Kresnik in Nevenka Korpič. Za njuno prizadevnost jima gre posebna zahvala. Obenem jima želim, da bodo ob tem zborniku pridobljene izkušnje popotnica za njuno samostojno uredništvo pri naslednjem zborniku.

Marija Hernja Masten

Prsti kot potencial občine Ormož nekoč in danes

I. Uvod

Prsti je sestavljen del pokrajine, Dolenjska in točno po glasu in imenu, ki ga nosi. Ker se prsti topografsko deli na dva dela, vzhodni in zahodni, bomo v tej knjigi obravnavali le zahodni del, ki je danes del občine Ormož. Vzhodni del, ki je danes del občine Slovenska Bistrica, bomo obravnavali v drugi knjigi. Vzhodni del je danes del občine Slovenska Bistrica, zahodni del pa je danes del občine Ormož. Vzhodni del je danes del občine Slovenska Bistrica, zahodni del pa je danes del občine Ormož. Vzhodni del je danes del občine Slovenska Bistrica, zahodni del pa je danes del občine Ormož.

Ormož skozi stoletja V

Vpliv človeka na podnebje in na okolje sta od nekdaj in bosta še naprej pomembna dejavnosti, ki vplivata na podnebje in na okolje. Vpliv človeka na podnebje in na okolje sta od nekdaj in bosta še naprej pomembna dejavnosti, ki vplivata na podnebje in na okolje. Vpliv človeka na podnebje in na okolje sta od nekdaj in bosta še naprej pomembna dejavnosti, ki vplivata na podnebje in na okolje. Vpliv človeka na podnebje in na okolje sta od nekdaj in bosta še naprej pomembna dejavnosti, ki vplivata na podnebje in na okolje.

Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje. Človek je vedno imel vpliv na podnebje in na okolje.

Vovk Korže, dr. Ana, izr. profesorica
Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za geografijo
SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

UDK 551.3:911 (497.4 Ormož)
631.47(497.4 Ormož)
504.05/.06(497.4 Ormož)

Prsti kot potencial občine Ormož nekoč in danes

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 12-27

V ravninskih območjih so prsti pomemben naravni vir za kmetijstvo. Zaradi pogoste neustrezne rabe naravnih potencialov se kažejo negativni vplivi v naravi, v naravnih virih in v človekovem bivalnem okolju. Na primeru občine Ormož so ovrednotene prsti z vidika naravnih pogojev in razvojnih možnosti.

KLJUČNE BESEDE: geografija, naravni potencial, prsti, raba tal, razvojne možnosti, vrednotenje prsti, trajnostni razvoj, regija, zgodovina, občina Ormož

Vovk Korže, Ana, PhD, Associate Professor
University in Maribor, Faculty of Education, Geography Department
SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

UDK 551.3:911 (497.4 Ormož)
631.47(497.4 Ormož)
504.05/.06(497.4 Ormož)

Soil as a resource of the Ormož municipality past and present

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 13-27

In flat lands soils are an important natural source for agriculture. Negative influences on nature, natural sources and populated areas arise from repeated improper use of natural resources. In the case of Ormož municipality the soils are classified according to natural conditions and development possibilities.

KEY WORDS: geography, natural potential, soils, land use, developing possibilities, soil classification, permanent development, region, history, Ormož municipality.

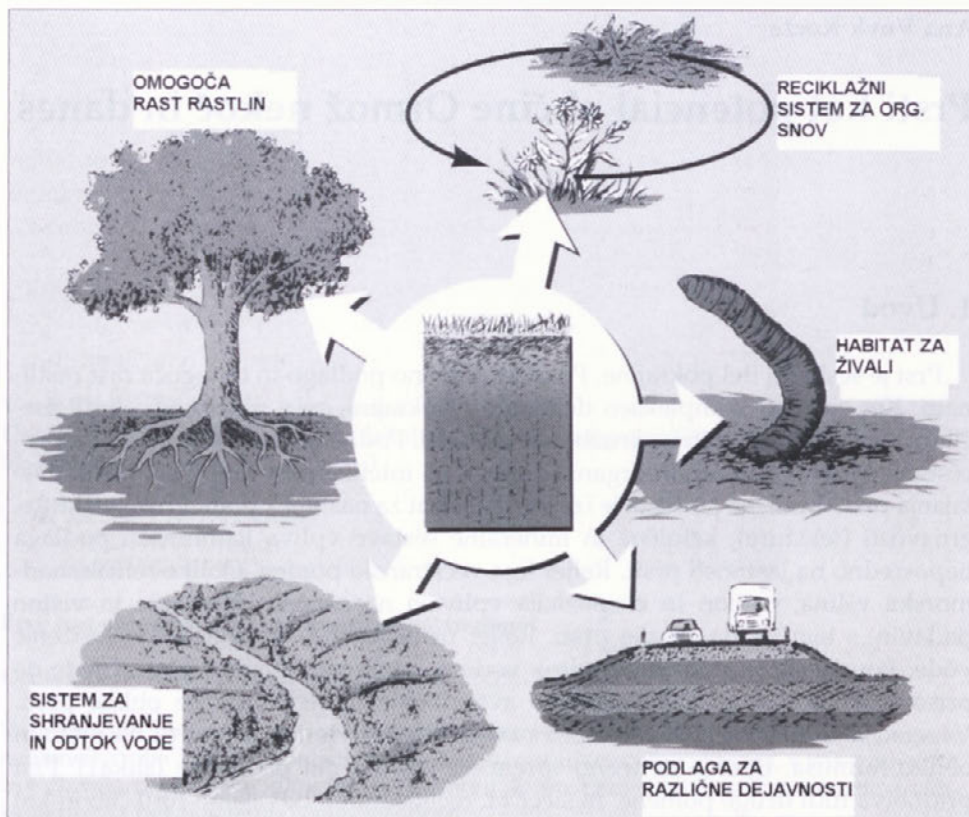
Prsti kot potencial občine Ormož nekoč in danes

1. Uvod

Prst je sestavni del pokrajine. Pokriva matično podlago in omogoča rast rastlinam. Ker so prsti kompleksen dejavnik v pokrajini, se v njih kažejo tudi značilnosti drugih naravnih in družbenih sestavin. Podnebje ima velik vpliv na procese razpadanja kamnin in organske snovi, na intenzivnost preperevanja in nastajanja prsti. Matična podlaga je izvorni substrat za nastanek prsti. Prek strukture, zrnavosti (teksture), kemične in mineralne sestave vpliva kamninska podlaga neposredno na lastnosti prsti. Relief ima večstranski pomen. Oblike reliefa, nadmorska višina, naklon in ekspozicija vplivajo na sončno obsevanje in višino padavin, s tem pa na erozijo prsti. Relief usmerja nad- in podzemno kroženje vode. Površinski in podzemni odtok vode pa usmerjata genezo prsti. Glede na prisotnost vode v prsti se razvijejo avtomorfne in hidromorfne oblike prsti. Vegetacija je rezultat součinkovanja navedenih dejavnikov in vpliva na vrsto in obliko humusa. Edafon nenehno spreminja zgornji del pedosfere (slika1). Prst pridobiva tudi druge pomene, in sicer t.i. reciklažno in odvajalno funkcijo in kot podlaga za različne dejavnosti. Zelo pomembni sta osnovni funkciji prsti: habitatska in rastiščna. O teh funkcijah prsti v pokrajini se pred desetletjem še ni razmišljalo.

Vpliv človeka na pedogenezo je očiten na območjih s kmetijstvom, kjer so se z gnojenjem, oranjem in rigolanjem spremenile lastnosti prsti in se je porušila normalna zgradba profila prsti. Pozitivne posledice vpliva človeka na lastnosti prsti se kažejo v povečani rodovitnosti. Zaradi pretiranih posegov v pokrajino v smeri intenzivnega kmetijstva spremljajo pozitivne posledice tudi negativne (onesnaževanje prsti, obremenitev podtalne vode s pesticidi, erozija zaradi neuskalajenege obdelovanja prsti glede na relief in matično podlago). Indirektni vplivi človeka se kažejo v zasipavanju, poglobljanju, izravnavanju reliefa, v spremembi lokalnega podnebja zaradi umetnega namakanja, osuševanja ter v spremembi vegetacije zaradi krčenja oz. pogozdovanja.

Ohranjanje kmetijskih zemljišč pred uničenjem zaradi urbanih posegov je pomembna dilema današnjega časa. Zaradi obilne ponudbe hrane in prehrabnih izdelkov pozabljamo na številna obdobja lakote in pomanjkanja v preteklosti. Znano je, da so zaloge mineralnih surovin in fosilnih goriv omejene, ne reagiramo pa ustrezno na opozorila, da so prsti kot naravni vir za kmetijsko pridelavo prav tako omejene. Sedanja visoka količinska pridelava je v veliki meri posledica uporabe izsledkov znanosti (kemije in biotehnologije) ter mehanizacije in tehnizacije v kmetijstvu. Tudi v Sloveniji opažamo, da so klimatske spremembe

Slika 1: Številne funkcije prsti lahko razorstimo v pet skupin¹

pomemben regulator kmetijske proizvodnje, ki bi ga morali upoštevati pri načrtovanju pridelave.

Namen prispevka je zato predstaviti pomen prsti v občini Ormož, saj statistični podatki kažejo veliko vlogo kmetijske dejavnosti, istočasno pa spremljamo podatke o onesnaženosti podtalnice in prsti. Zanimala nas je torej vloga prsti v občini Ormož danes in v primerjavi s preteklostjo. Raba tal je še vedno neposredno odvisna od lastnosti prsti, zato smo pripravili s pomočjo pedoloških kart v merilu 1:25.000 kratek pregled zastopanosti in značilnosti tega naravnega vira v občini Ormož. V zadnjem delu prispevka pa prikazujemo razvojne možnosti občine z glavnim poudarkom na upoštevanju prsti.

2. Metodologija

Prispevek temelji na spoznanjih geografske stroke ter geografiji sorodnih ved. Osnovno izhodišče, da so prsti sestavni del pokrajine in da še vedno v veliki meri

¹ Povzeto po Brady, Nyle C. 2002, The Nature and Properties of Soils, Prentice Hall, str. 3.

določajo način življenja zlasti v kmetijskih ekosistemih, smo podkrepili s teoretičnimi spoznanji stroke². Za razumevanje pomena in vloge prsti je namenjen osrednji del prispevka predstavitvi geografskih značilnosti občine Ormož, pri čemer je večina podatkov vzeta iz Statističnega letopisa Republike Slovenije.³ Podatki o kmetijstvu so prevzeti iz Poročila o stanju okolja, kjer je poseben razdelek namenjen integraciji zahtev varstva okolja v sektorske politike.⁴ Podatke o razširjenosti prsti smo dobili iz pedoloških kart, ki jih je izdala Biotehniška fakulteta v Ljubljani.⁵

Za prikaz razširjenosti prsti in rastlinstva pred več kot 200 leti smo uporabili Jožefinski kataster iz obdobja 1763–1787.⁶ V okviru raziskave smo se lotili tudi vprašanja o razvojnih možnostih občine Ormož danes. Izhodišče temelji na spoznanju, da so prsti in s tem kmetijstvo pomemben člen v razvoju občine in da jih je zato potrebno upoštevati pri načrtovanju razvoja občine, še zlasti, ker nadpovprečno visok delež ljudi živi od kmetijstva. Mariborska razvojna agencija je v sodelovanju z Znanstveno raziskovalnim središčem Bistra na Ptuj izdelala Regionalni razvojni program statistične regije Podravje⁷, ki sicer vsebuje podatke za Podravsko regijo, a je pomemben vir informacij tudi za občino Ormož.

3. Naravni potenciali kot bogastvo občine

Za naravne vire se uporabljajo različni izrazi, kot npr. naravni potenciali, naravni resursi, geopotenciali, pokrajinski viri in naravno bogastvo. Pomen besede naravni vir je širok. V tehničnem smislu postane naravna danost bogastvo, ko ga začne izkoriščati človek. Po šolski enciklopediji Geografija⁸ je naravni vir, kar je v naravi koristnega za ljudi, to pa je lahko skoraj vse: npr. veter, voda, kamnine, prsti, surovine in celo pokrajina sama. V Enciklopediji Slovenije (št. 7, geslo naravni vir)⁹ je le-ta definiran kot obnovljiva ali neobnovljiva naravna prvina, ki je gospodarsko uporabljiva. Nekateri obnovljivi naravni viri nastajajo sproti (les, ribe, divjad), na druge izkoriščanje bistveno ne vpliva (hidroenergija, sončna energija). V širšem smislu so naravni viri vse sestavine in značilnosti okolja, ki

² Poročilo o stanju okolja 2001/02. Ministrstvo za okolje in prostor, poglavje 2.3. Tla.

Brady, Nyle C., Well, Ray R., 2002, *The Nature and Properties of Soils*. Prentice Hall.

Vovk Korže, A., Lovrenčak, F., 2001: *Laboratorijski priročnik za analizo prsti*. Filozofska fakulteta, Ljubljana.

Vovk Korže, A., 1998, *Ali poznamo prsti? Geografski obzornik*, ZGDS, Ljubljana.

³ Statistični letopis Republike Slovenije, 2003. Pregled po občinah, str. 553-601.

⁴ Poročilo o stanju okolja, 2001/02. Ministrstvo za okolje in prostor, pogl. 4.1. Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov.

⁵ Pedološke karte list Ormož in list Središče ob Dravi, merilo 1 : 25 000. Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za pedologijo, Ljubljana.

⁶ Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, karte 6. zvezek. Uredil Rajšp Vincenc, izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

⁷ Regionalni razvojni program statistične regije Podravje, 25. 05. 2003, Mariborska razvojna agencija in ZRS Bistra Ptuj.

⁸ Školska enciklopedija Geografija, 1993.

⁹ Enciklopedija Slovenije, številka 7, Mladinska knjiga.

omogočajo obstoj življenja na Zemlji (zrak, voda, prst) oz. lahko zadovoljujejo posamezne potrebe ljudi, npr. proizvodne (rude, energetski viri, obdelovalna zemlja) ali rekreacijske (rekreacijska območja). Po definiciji Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie¹⁰ je pokrajinski potencial »pozitivno učinkujoča danost pokrajine, posebno pomembna za ljudi in druga živa bitja«.

V preteklosti so močno poudarjali negativna razmerja in napetosti med okoljem in regionalnim razvojem, danes pa se krepi zavest, da se lahko dopolnjujeta. Okolju je priznana vloga glavnega dejavnika regionalnega razvoja. Naravni viri (voda, zrak, prsti in drugi) so ključni elementi, ki omogočajo obstoj ljudi in ekosistemov. Kakovost okolja določa tudi privlačnost regije in je kot takšna lokacijski dejavnik pri investicijah¹¹. Načela okoljskega in trajnostnega razvoja bi morali vključiti v gospodarske sektorje (promet, kmetijstvo, turizem, industrijo, poselitev in energetiko). To pomeni, da moramo načine reševanja okoljskih problemov spremeniti. Pri planiranju strateških odločitev je nujno upoštevati spoznanja, da določene dejavnosti v Sloveniji, kot so kmetijstvo, promet, energetika, industrija, poselitev in turizem, negativno vplivajo na različne segmente okolja. Če torej poznamo pozitivne in negativne vplive posamezne dejavnosti na širše okolje, lahko predvidevamo učinkne načrtovanih aktivnosti v regijah, še zlasti zato, da se izognemo nezaželenim posledicam in nepotrebnim stroškom. Pogosto pa se zaradi nepoznavanja vplivov posamezne dejavnosti ali skupine dejavnosti na širše okolje negativne posledice ne odpravijo niti s finančnimi izdatki. Izguba biotske raznovrstnosti, ogroženost zdravega okolja in njegovih sestavin pa bi pomenili izgubo neprecenljivih vrednosti Slovenije in jih je zato treba upoštevati pri vseh razvojnih programih, tako na lokalni, regionalni kot na državni ravni¹².

Pri načrtovanju rabe naravnih potencialov je potrebno obravnavati različne potrebe in interese razvoja v prostoru glede na razpoložljive potenciale ter zagotoviti usklajenost gospodarskih, družbenih in okoljskih vidikov. Z rabo naravnih virov se spreminjajo:

- fizično okolje: torej naravno okolje in njegove sestavine, kot so površje, vode, zrak, prsti, vegetacija,
- antropogene sestavine okolja: vključujejo poselitvene sisteme, kvaliteto življenja, vplive na počutje ljudi, ki ga sooblikuje njihovo zdravstveno stanje, vizualna podoba bivalnega okolja, fiziognomija poselitve, gospodarjenje z odpadki, hrup, čistost okolja, dostop do zelenih površin,
- ekonomski vidik okolja: stroški, ki se pojavljajo v okolju zaradi negativnih vplivov gospodarskih ali negospodarskih dejavnosti; poznavanje stroškov v regiji zaradi posledic ekološko neustreznih dejavnosti je pomembno, saj višji stroški zmanjšujejo konkurenčnost gospodarstva.

¹⁰ Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie, 1997, str. 451.

¹¹ Strateške presoje vplivov regionalnih razvojnih programov na okolje, 2000.

¹² Vovk Korže, A., 2002: Naravni potenciali regij in njihova raba. Dela 18, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

4. Geografski pogled na občino Ormož

Občina Ormož spada k Podravski statistični regiji. Podravska regija je po številu prebivalcev druga največja statistična regija v Sloveniji, saj v njej živi 16,1% prebivalstva Slovenije, obsega pa 2170 km² površine. V občini Ormož, ki meri 212,4 km², živi 17095 ljudi, kar pomeni 0,9% prebivalcev Podravske regije in dosega gostoto poselitve 84 prebivalcev na km², medtem ko v Podravski regiji leta dosega 147 prebivalcev na km², kar pomeni, da je občina Ormož redkeje poseljena od povprečja gostote poselitve Podravja. Razlog je v velikem deležu kmetijskih površin in spodnji ravnici reke Drave, ki občasno poplavlja. Pobočja goric pa so reliefno zelo heterogena in redko poseljena. Po površini je občina Ormož med večjimi v Sloveniji, saj vključuje 81 naselij s 6160 hišnimi številkami.¹³ Prijavljenih je 5589 zasebnih gospodinjstev s povprečno velikostjo s 3,1 člana. Večina površja občine Ormož je iz silikatnega proda, ki ga je nasula reka Drava med ledenimi dobami in po njih. Južna pobočja Slovenskih goric (Ormoških goric) so iz laporja, obsežni osrednji del pa iz peska (peski niso čisti, temveč so premešani konglomerati, ilovice in laporji). Po nastanku je večina občine iz zadnje geološke dobe, torej iz kvartarja, južni obronki goric so iz miocena, osrednji del gričevja pa je mlajši, in sicer iz pliocena. Ravnica ob Dravi je nasuta s glacio-fluvialnim prodrom, gričevje so preoblikovali periglacialni geomorfološki procesi, dna dolin pa so nasuta s periglacialnim drobirjem in prodrom. Posledično prevladuje akumulacijski rečno-denudacijski relief v ravnini in destruktivski rečno-denudacijski v gričevju. Najobširnejša reliefna enota je ravnina z rečnimi terasami, severni del občine pa obsega gričevje z izrazitimi slemeni. Površje ne presega 400 m nadmorske višine, ravnica ob Dravi leži pod 200 m absolutne nadmorske višini, gričevje pa sega od 200 do pod 400 m nadmorske višine. Posledično so najpogostejši nakloni površja v občini od 0 do 5,9° ter glede na ekspozicijo izrazito južne in jugozahodne lege. Zahodni del občine ima podtalnico. V občini pade 900 – 1000 mm padavin, povprečna letna temperatura pa je 10 do 12° C.

Naravno vegetacijo sestavljajo gozdovi belega gabra in doba, v gričevju pa kisloljubni gozdovi belega gabra in belkaste bekice¹⁴, kar kaže na naravno zakislost rastišč.

PREGLEDNICA 1: *Geografske značilnosti občine Ormož v primerjavi s Podravsko regijo*¹⁵

	<i>površina</i> <i>km²</i>	<i>prebivalstvo</i> <i>št.</i>	<i>gostota</i> <i>poselitve</i>	<i>indeks</i> <i>staranja</i>
Občina Ormož	212	17791	84	89
Regija Podravje	2170	31997	147	99,2

Velika težava regije je visoka brezposelnost, ki traja že vse od 1991. leta. Tudi

¹³ Statistični letopis Republike Slovenije 2003, Pregled po občinah, str. 555.

¹⁴ Geografski atlas Slovenije. Država v prostoru in času. DZS, 1998, Ljubljana.

¹⁵ Statistični letopis Republike Slovenije, 2003. Pregled po občinah, str. 553-601.

v Podravju je skoraj četrtnina vseh brezposelnih, čeprav se je delež od 21,2% leta 1999 zmanjšal v letu 2002 na okoli 17%. Zaradi nadpovprečno visoke stopnje brezposelnosti (17,2%) je celotno območje Podravske regije opredeljeno kot območje s posebnimi razvojnimi problemi. To kaže na izredno težak socialno-ekonomski položaj regije. Občina Ormož je opredeljena kot ekonomsko šibko območje z nadpovprečno stopnjo registrirane brezposelnosti, z visokim deležem kmečkega prebivalstva ter s strukturnimi problemi poslovnega sektorja.

PREGLEDNICA 2: Človeški viri 2001/2002¹⁶

Občina Ormož	<i>učenci</i>	<i>dijaki</i>	<i>študentje</i>
število	1613	835	595

Prevladujoča gospodarska panoga je kmetijstvo, ki mora postati prepoznavno in graditi na povezavi živilsko predelovalne industrije s specializiranimi kmetijami v smeri razvoja blagovnih znamk.

Po naravnem gibanju prebivalstva je občina v deficitu, saj umre več ljudi, kot se jih rodi¹⁷.

Podobno velja za celotno Podravske regije, kjer je prebivalstvo po letu 1981 stagniralo, zlasti je upadlo število otrok do 14. leta starosti. Zato velja splošna slovenska zakonitost, da se v strukturi po starostnih skupinah zmanjšuje delež mladega prebivalstva in povečuje delež starejšega prebivalstva. Vendar je stopnja rasti delovno sposobnega prebivalstva v ormoški občini bistveno počasnejša kot v slovenskem povprečju, zato je indeks staranja prebivalstva za leto 2002 presegel slovensko povprečje.¹⁸

Regionalne razlike med Podravske regijo in drugimi statističnimi regijami v Sloveniji so zato močno povezane s prevladujočo dejavnostjo, kar velja tudi za občino Ormož. Pri doseženi stopnji razvitosti je pomemben tudi geografski položaj, pri čemer je opaziti, da so prometno odmaknjeni predeli in obmejna območja precej na slabšem. Občina Ormož obsega namreč dva dela, južni ravninski in severni gričevnati. Ormoške gorice, ki jih Pavlovski potok deli na zahodne in bolj vinorodne vzhodne Ormoške gorice, imajo izrazite vinogradniške lege (Jeruzalem, Vinski Vrh, Kog, Pavlovski Vrh, Mihalovci, Gomila pri Kogu, Mali in Veliki Brebrovnik). Južni del obsega ormoško Dobravo in vzhodni del Ptujkega polja ter je obmejno območje.

Na gričevnatih slemenih so razložena naselja, vlažne doline niso poseljene, na osrednji ravnini med Ptujem in Ormožem so pomembnejša večja naselja (Cvetkovci, Velika Nedelja, Mihovci, Ormož, Obrež, Središče ob Dravi).

Ker gospodarstvo posluje z izgubo (industrija in storitveni sektor) je pomembno vprašanje v iskanju prihodnosti iz takšnega stanja. V občini Ormož ima pomembno vlogo kmetijstvo, zanj pa bodo vedno bolj veljala stroga pravila pridelave hrane. Pomen prsti se je v različnih družbeno-zgodovinskih obdobjih spremenil. Pred 1970 se je prst obravnavala kot neživa in manj pomembna kom-

¹⁶ Statistični letopis Republike Slovenije, 2003. Pregled po občinah, str. 553-601.

¹⁷ Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije iz leta 2003 se rodi 144 otrok, medtem ko umre 198 ljudi, kar pomeni zmanjševanje prebivalstva v prihodnje.

¹⁸ Pečar J., 2002, Regionlani vidiki razvoja Slovenije (in poslovanje gospodarskih družb v letu 2001), delovni zvezek 7/2002, UMAR, Agencija za regionalni razvoj, str. 56.

ponenta okolja. Posebnih študij, ki bi se posvečale prsti, skoraj ni bilo. Raziskave so bile usmerjene v iskanje čimveč možnosti za njeno izkoriščanje. Med letoma 1970 in 1980 so govorili in pisali o velikih okoljskih problemih (npr. v Porurju, izsuševanje Aralskega jezera), tudi o zastrupljanju prsti zaradi preobilnega gnojenja, a vse to se je prikazovalo zelo odmaknjeno tako da je bila večina ljudi v Sloveniji prepričana, da se njih te ugotovitve sploh ne dotikajo. Vendar so se po letu 1981 začeli vse pogosteje omenjati okoljski problemi tudi v Sloveniji (Dolina smrti, Velenje, Zasavski bazen). Prsti so bile še vedno odrinjene od osnovnih raziskav, ki so jih opravili predvsem za zrak in vodo. Do leta 1996 so opravili prve raziskave prsti zlasti na Dravskem polju in v okolici Celja. Zaradi industrijskih emisij so v pridelkih beležili visoke vsebnosti težkih kovin in drugih substanc, zato so v raziskave vključili tudi prsti. Po letu 1996 pa so monitoringi prsti postali obvezna sestavina spremljanja stanja okolja v Sloveniji.

5. Prsti v občini Ormož

V ravninah je za nastanek in razvoj prsti najpomembnejši dejavnik voda. Zaradi površinske vode (poplave) je debelina prsti bistveno manjša, kot bi bila sicer. Prevladujoče so zato obrečne prsti s plitvim A horizontom, ki leži na rečno preoblikovanem produ in pesku.

V gričevnatem delu določa razvoj in lastnosti prsti matična podlaga. Večinoma prevladujejo laporji, delno tudi pleistocenski nanosi in konglomerati z glinami. Razgibano površje ustvarja različne možnosti za razvoj prsti. Ovršni gričevanti deli so spremenjeni zaradi vplivov človeka. Nastale so rigolane prsti, ki jih uvrščamo v skupino antorpopogenih prsti, saj je zgornji P horizont povsem oblikovan od človeka.

Slika 2:

Pseudogleji so razviti na ilovnatih sedimentih. Zaradi zastajanja padavinske vode v B horizontu se pojavlja proces izpiranja.

Foto: A. Glasenečnik, 2004

Slika 3: Evtrične rjave prsti so večinoma kmetijsko rabljene

Foto: A. Vovk Korže, 2000

PREGLEDNICA 3: Zastopanost prsti v občini Ormož

<i>Oznaka tipa prsti</i>	<i>Opis</i>
430	Rigolana, vinogradniška prst, evtrična, 100%
444	Nerazvita obrečna (fluvisol), karbonatna, pliva 100%
484	Obrečna, evtrična, globoko oglejena, na ilovnatem aluviju, 100%
1001	Pseudoglej, ravninski, evtričen, srednje globok 50% in distričen 50%
1002	Rigolana, sadovnjaki, evtrična 80% in distrična 20%
1003	Pseudoglej, pobočni, evtrični, srednje globok 50% in distrični 50%
1025	Distrična rjava na pliocenskih nanosih, tipična, 80% in evtrična rjava na pleistocenskih in pliocenskih sedimentih, tipična 20%
1033	Obrečna prst, karbonatna, srednje globoka, na peščeno prodnatem aluviju 50% in globoka 50%
1035	Obrečna, evtrična, globoko oglejena na ilovnatem aluviju 50% in zmerno oglojena 50%
1257	Evtrična rjava na miocenskih peskih, peščenjakih in konglomeratih, tipična 70% in distrična rjava 30%

Na osnovi pregleda Pedoloških kart območja Središče ob Dravi in Ormož smo analizirali zastopane tipe prsti na območju občine Ormož in jih uvrstili v preglednico 3.

Lastnosti prsti so prvi zunanji pokazatelj rodovitnosti prsti. Mnoge lastnosti prsti lahko enostavno izmerimo na terenu ali v laboratoriju.

Zastopane prsti v občini so razdeljene glede na površje, prepustnost matične podlage za vodo, vpliv vode na nastajanje prsti, sklenjenost vegetacije in rabo tal.

PREGLEDNICA 4: *Lastnosti prsti*

<i>Tip prsti</i>	<i>Lastnosti</i>
1. litosol	kamenišče, zelo plitve prsti na kisljih in bazičnih kamninah
2. regosol	surova prst na razpadlih mehkih kamninah (lapor)
3. koluvialno-diluvialna prst	nerazvita, surova prst, nastala na vznožjih pobočjih z nanašanjem in odnašanjem
4. rendzina	na karbonatnih kamninah, globoka 20 do 40 cm
5. ranker	na silikatnih kamninah, globok podobno kot rendzina
6. evtrična rjava prst	kambisoli, evtričen = bogat z bazami in pH nad 5.5
7. distrična rjava prst	kambisoli, distričen = reven z bazami, pH pod 5.5
8. rjava pokarbonatna prst	kambisol, z večjim deležem glin v (B) horizontu zaradi starosti prsti
9. rigosol	kultisoli, rigolane prsti
10. fluvisol	obrečna, aluvialna prst na recentnih nanosih
11. psevdoglej	zastajanje padavinske vode v B horizontu zaradi povečanega deleža glin
12. gleji	Prsti so pod vplivom podtalne in občasno padavinske vode. Hipoglej je najpogostejša oblika in kaže znake visoke podtalnice, epiglej je omejen zaradi padavinske vode, amfiglej pa zaznamujeta oba dejavnika, to sta padavinska in podtalna voda

I. OBLIKOVANOST POVRŠJA

1. ravno površje (ravnine, rečne terase, dolinsko-kotlinska dna)
2. rahlo valovito površje (gričevnato, slemenasto-dolinasto površje)
3. razčlenjeno površje (grape, slemenasta pobočja)
4. močno razčlenjeno površje (ozke strme grape, vršine slemen)

PREGLEDNICA 5: *Razvoj prsti glede na površje*

<i>Oblikovanost površja</i>	<i>Prsti</i>
1–ravno površje	pseudoglej, glej, rendzina, distrična rjava, rjave pokarbonatne, fluvisol
2–rahlo valovito površje	pobočni pseudoglej, evtrična rjava, distrična rjava, koluvialne, rigosol
3–razčlenjeno površje	ranker, distrična rjava, rendzina
4–močno razčlenjeno površje	ranker, litosol, regosol

II. PREPUSTNOST MATIČNE PODLAGE ZA VODO

1. zelo slabo prepustna podlaga (gnajs, skrilavci)
2. slabo prepustna podlaga (lapor, fliš)
3. prepustna podlaga (apnenec, dolomit)
4. zelo prepustna podlaga (pesek, prod)

PREGLEDNICA 6: *Prepustnost matične podlage za vodo*

<i>Matična osnova</i>	<i>Prsti</i>
1–zelo slabo prepustna osnova	glej in pseudoglej
2–slabo prepustna osnova	distrična rjava, ranker, rigosol, koluvialna
3–prepustna osnova	evtrična rjava, pokarbonatna
4–zelo prepustna osnova	rendzina, litosol, obrečna

III. VPLIV VODE NA GENEZO PRSTI

1. vode ne vplivajo na genezo prsti
2. vode občasno vplivajo na genezo prsti
3. vode pogosto vplivajo na genezo prsti
4. vode destruktivno vplivajo na genezo prsti

PREGLEDNICA 7: *Razvoj prsti glede na vpliv vode*

<i>Voda</i>	<i>Prsti</i>
Vode ne vplivajo na genezo prsti	kambične prsti, rjave pokarbonatne, distrična, litosol, rigosol, regosol
Vode občasno vplivajo na genezo prsti	ranker, rendzina, koluvialne
Vode pogosto vplivajo na genezo prsti	pseudoglej
Vode destruktivno vplivajo na genezo prsti	fluvisol, oglejene

IV. SKLENJENOST VEGETACIJE

1. sklenjena pokritost z vegetacijo
2. delna pokritost z vegetacijo
3. redka pokritost z vegetacijo
4. brez vegetacijskega pokrova

PREGLEDNICA 8: *Razvoj prsti glede na sklenjenost vegetacije*

<i>Vegetacija</i>	<i>Prsti</i>
1–popolnoma sklenjena vegetacija	distrična rjava, psevdoglej, rjava pokarbonatna
2–sklenjenost vegetacije	ranker, evtrična, pokarbonatna, glej
3–redka sklenjenost vegetacije	rendzina, psevdoglej, rigosol
4–brez vegetacijskega pokrova	fluvisol, litosol, regosol, koluvialne

V. RABA TAL

1. gozd, grmičevje
2. travnik, pašnik
3. obdelovalne površine
4. pozidano, infrastrukturne površine in območja brez možnosti razvoja prsti

PREGLEDNICA 9: *Razvoj prsti glede na rabo tal*

<i>Raba tal</i>	<i>Prsti</i>
1–gozd, grmičevje	ranker, distrična rjava prst, pokarbonatna prst, regosol
2–travnik, pašnik	rendzine, obrečne, glej, psevdoglej, litosol, koluvialne, distrične
3–obdelovalne površine	evtrične, obrečne, distrične, rendzine
4–pozidano, infrastrukturne površine ali površine z nezmožnostjo razvoja prsti	litosoli, antropogene prsti

Z upoštevanjem kombinacije zgoraj navedenih naravnih elementov ločimo štiri stopnje razvoja prsti z vidika naravnih omejitev:

RAZVOJ PRSTI Z VIDIKA NARAVNIH OMEJITEV

1. ni naravnih omejitev za razvoj prsti (nemoten razvoj prsti)
2. naravne omejitve so šibke (delno moten razvoj prsti)
3. naravne omejitve so izrazite (slab razvoj prsti)
4. zelo izrazite naravne omejitve (močno oviran razvoj prsti)

Z matriko so bile ovrednotene zastopane prsti v občini Ormož ter razvrščene v štiri razrede. Z raziskavo smo dobili vpogled v pogoje za razvoj prsti, zlasti pozorni smo bili na območja z ugodnimi pogoji za razvoj prsti. To so ravninska območja na stiku s Slovenskimi goricami, kjer so se razvile evtrične in distrične rjave prsti, regosoli in območja s psevdoglejem. Takšna območja je potrebno vključiti v regionalni razvoj, saj nimajo pomembne vidne funkcije v razvoju.

PREGLEDNICA 10: *Možnosti razvoja prsti v občini Ormož*

<i>prsti</i>	<i>Oblikova- nost površja</i>	<i>Prepustnost za vodo</i>	<i>Voda in geneza prsti</i>	<i>Sklenjenost vegetacije</i>	<i>Raba tal</i>	<i>Možnosti za razvoj</i>
litosol	1	4	4	4	4	4
regosol	3	2	2	3	1	2
koluvialne	2	3	2	3	3	3
rendzine	1	4	2	3	4	3
ranker	4	3	3	3	4	3
evtrične	2	2	1	3	4	2
distrične	2	3	2	1	1	2
rigosol	3	3	1	3	3	3
fluvisol	1	4	4	4	4	4
psevdeoglej	2	2	3	2	2	2
glej	1	1	4	2	2	2

6. Raba tal na območju občine Ormož v 18. stoletju

Vojaški zemljevid običajno imenujemo Jožefinski zemljevid ali Jožefinska izmera. Izdelan je bil na osnovi prve izmere habsburške monarhije v letih 1763-1787. Kartografiranje je potekalo po tedanji politični razdelitvi države, in tako so za posamezne enote izdelali pregledne karte 4685 sekcij.

Karte so bile narisane v merilu 1:28.000, v glavnem z enotnimi barvami. Pri predstavitvi terena so opustili običajen gričast in perspektiven način prikazovanja terena in ga nadomestili s tlorisnim. Pokrajine so risali s križci, poševnimi črtami in senčenjem. Za vsako od sekcij so izdelali dve barvni izvedbi. Na kartah so označili tudi pomembne objekte, gospodarske razmere, stanje prometnih poti, možnost prenočevanja. Zanimivo je, da gozdovi niso več narisani z neštetimi, precizno upodobljenimi drevesi – pogosto razlikovanimi kot listavci in iglavci – ampak z barvo, čeprav so drevesa – dostikrat samo še s simboličnimi znaki – še narisana.

Ozemlje Slovenije, ki je v tistem času spadalo v Notranjo Avstrijo, Ogrsko in Vojno krajino, so kartirali v okviru teh enot. Pri tem je potrebno povedati, da se današnje meje države Slovenije, razen delno s Hrvaško, ne ujemajo z mejami preglednih kart jožefinskega zemljevida.

Pomen prsti pred več kot 200 leti je bil povezan z možnostjo njihove rabe. Za prehodnost vojske je bilo pomembno, kako stabilne so prsti, kdaj in kako dolgo so poplavljene, kako hitro se osušijo. Za ljudi, ki so živeli od zemlje, pa je bilo pomembno, kateri pridelki uspešneje uspevajo na posameznih prstih, in tako so jih tudi imenovali: krompirjeve, ovsene, pšenične in podobno.

PREGLEDNICA 11: *Prsti in raba tal v 18. stoletju*

<i>Kraj/območje</i>	<i>Zapis iz katastra</i>
Središče ob Dravi	Ko se pomladi sneg tali, pride navadno do poplavljanja ravnega polja vse do trga in vasi Ibrež, kar pogosto traja 3-4 dni, a voda ni nikjer tako visoka, da bi bila deželna cesta neprehodna.
Obrež	Poti, ki pretežno vodijo od vasi do vasi, so dobre in uporabne, povsod z ilovnatimi tlemi in so redno vzdrževane.
Zgornji in Spodnji Šalovci	Gričevje, med katerim ležijo vasi, je v splošnem srednje visoko. V gozdu Črnc so smreke in jelke ter zaraščene z grmovjem.
Ormož	Deželna cesta od Ptuja prek Ormoža in Loprsčic na Ogrsko je do 4 sežnje široka, ima ilovnata tla in je v vsakem letnem času dobro prehodna

7. Zaključek

V ravninskih območjih so imele prsti v preteklosti in imajo še danes nadpovprečen pomen za razvoj dejavnosti, zlasti kmetijstva. Raziskava o pogojih za razvoj prsti je pokazala, da prevladujejo v občini Ormož ugodni pogoji in da so le ob reki Dravi manj ugodni pogoji za nastanek tega naravnega vira. Ta ugotovitev se ujema z razporeditvijo današnje rabe tal, ki kaže, da v ravninah prevladuje njivska raba (in delno travniška), v gričevju pa vinogradniška. Za hitrejši razvoj gričevnatih območij so uredili turistične in vinske ceste.

Neugodno stanje kažejo podatki o starostni, zaposlitveni in izobrazbeni ravni prebivalstva ter posledično podatki o gospodarskem položaju regije.

Za Podravsko regijo bi bili potrebni naslednji ukrepi:

Oživitev človeških virov

- znižati visoko brezposelnost (je najvišja v Sloveniji): visok delež mladih brezposelnih, brezposelnost invalidov in starejših nad slovenskim povprečjem,
- usposobiti neustrezno usposobljenost delovne sile (nizka izobrazbena raven, zastarele kvalifikacije, premajhna mobilnost in neprilagodljivost),
- pospešiti proces prestrukturiranja šolske mreže: izobraževalna ponudba ne sledi potrebam, izobraževalni programi so (večinoma) pretogi in premalo ciljno naravnani in premalo prilagojeni potrebam gospodarstva,
- pomanjkanje strokovnih, poslovnih in managerskih znanj v vseh dejavnostih gospodarstva,
- zmanjšati neozaveščenost in nemotiviranost odraslih za vse življenjsko učenje.

Preusmeritev gospodarstva

- a) posodobiti neustrezno strukturo gospodarstva z velikim deležem tradicionalnih panog z nizko dodano vrednostjo,
- b) izboljšati nizko produktivnost in nizko dobičkonosnost (oboje pod slovenskim povprečjem),
- c) dvigniti nizko izvozno usmerjenost podjetij in posodobiti njihovo neustrezno strukturo.

Sodelovanje javnosti pri okoljskih in prostorskih temah

- a) nedorečen koncept ravnanja z odpadki na nivoju regije je treba urediti,
- b) dvigniti nizko raven ozaveščenosti in informiranosti prebivalstva o stanju in problemih v okolju.

Pomoč »zdravo« usmerjenemu kmetijstvu

- a) nadgraditi nizko izobrazbeno strukturo kmetov,
- b) pridobiti dodatne vire financiranja,
- c) narediti doma pridelano zdravo hrano zanimivo za širše tržišče in povečati tržno usmerjenost kmetijstva.

LITERATURA

- Brady, Nyle C., Well, Ray R., 2002: The Nature and Properties of Soils. Prentice Hall.
- Diercke Wörterbuch Allgemeine Geographie, 1997, str. 451.
- Enciklopedija Slovenije, številka 7, Mladinska knjiga.
- Geografski atlas Slovenije. Država v prostoru in času: 1998, Ljubljana, DZS.
- Pečar, J., 2002: Regionalni vidiki razvoja Slovenije (in poslovanje gospodarskih družb v letu 2001), delovni zvezek 7/2002. UMAR, Agencija za regionalni razvoj, str. 56.
- Pedološke karte list Ormož in list Središče ob Dravi, merilo 1 : 25 000. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za pedologijo.
- Poročilo o stanju okolja 2001/02. Ministrstvo za okolje in prostor, poglavje 2.3. Tla.
- Poročilo o stanju okolja, 2001/02. Ministrstvo za okolje in prostor, pogl. 4.1. Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov.
- Regionalni razvojni program statistične regije Podravje, 25. 05. 2003, Mariborska razvojna agencija in ZRS Bistra Ptuj.
- Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Karte 6. zvezek., Ljubljana: Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Statistični letopis Republike Slovenije, 2003. Pregled po občinah, str. 553-601.
- Strateške presoje vplivov regionalnih razvojnih programov na okolje, 2000.
- Školska enciklopedija Geografija, 1993.
- Vovk Korže, Ana, Lovrenčak, F., 2001: Laboratorijski priročnik za analizo prsti. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Vovk Korže, Ana, 1998: Ali poznamo prsti? Geografski obzornik, Ljubljana: ZGDS.
- Vovk Korže, Ana, 2002: Naravni potenciali regij in njihova raba. Dela 18, Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Die Bodenbeschaffenheit als das Potenzial der Gemeinde von Ormož/Friedau in der Vergangenheit und heute

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bedeutung des Bodens hat sich in den verschiedenen gesellschaftlich-historischen Epochen gewandelt. Vor 1970 wurde das Bodenreich als eine nicht lebendige und weniger bedeutende Komponente der Umgebung behandelt. Spezielle Studien, die sich dem Bodenreich widmen würden, gab es kaum. Die Forschungsarbeit wurde auf die Suche von neuen Möglichkeiten zu dessen Ausschöpfung ausgerichtet. Zwischen den Jahren 1970 und 1980 wurde über die großen ökologischen Probleme geschrieben und gesprochen (z. B. im Ruhrgebiet, die Trockenlegung des Aralsees), auch über die Vergiftung des Erdreiches wegen der zu ausgiebigen Düngung, aber all dies wurde als eine sehr entfernte Angelegenheit präsentiert, so dass die Mehrzahl der Slowenen überzeugt war, dass diese Befunde für sie gar nicht in Frage kommen. Aber nach dem Jahr 1981 began man offener und intensiver über die ökologischen Probleme in Slowenien zu diskutieren (Dolina smrti, Velenje, Zasaovski bazen). Das Bodenreich wurde bei den Untersuchungen immer noch nicht den Elementen Wasser und Luft gleichgestellt. Bis zum Jahr 1996 hat man erste Forschungen vor allem auf dem Gebiet des Draavsko polje und in der Umgebung von Celje durchgeführt. Aufgrund der industriellen Emissionen hat man in der Ernte hohe Gehalte von Schwermetallen und anderen Substanzen verzeichnet, deswegen wurde das Bodenreich in die Forschungen mit einbezogen. Nach dem Jahr 1996 sind die Bodenreichkontrollen zu einem unverzichtbaren Bestandteil der Feststellung des ökologischen Standes in Slowenien geworden. Die Erforschung der Bedingungen für die Bodenreichentwicklung hat gezeigt, dass in der Gemeinde von Ormož günstige Verhältnisse herrschen und dass es nur neben dem Fluß Drau weniger günstige Verhältnisse für die Entstehung dieser natürlichen Ressourcen gibt. Diese Feststellung deckt sich mit der heutigen Art der Bodennutzung, die zeigt, dass in den Ebenen die Ackernutzung überwiegt (und teils Wiesennutzung), im Hügelland die Weinbaunutzung. Der schnelleren Entwicklung wegen wurden in den Hügelgebieten Tourismus- und Weinstraßen eingerichtet.

Die ungünstige Lage bezeugen die Daten über die Alters-, Beschäftigungs- und Bildungsebene der Bevölkerung und daraus folgend die Daten über die wirtschaftliche Lage der Region. Für die Region Podravje wären folgende Maßnahmen notwendig: die Aktivierung von menschlichen Ressourcen, die Wirtschaftsumstellung, die Kooperation der Öffentlichkeit bei den ökologischen und Raumthemen und die Unterstützung des gesundheitlich ausgerichteten Landwirtschafts.

Verbič, mag. Tomaž, univ. dipl. inž. geol., zasebni raziskovalec
Svetovalec za geologijo in geofiziko
SI-1000 Ljubljana, Vogelna 1

UDK 551.791(497.4 Ormož):911.5
551.7(497.4 Ormož):551.4

Sedimenti in postsedimentacijski procesi na območju Hardeka, severno od Ormoža

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005 str. 28–37

V članku so s sedimentološkega in pedološkega stališča opisani sedimenti oziroma tla severno od Ormoža. Sedimenti so pretežno nastali na široki poplavni aluvialni ravnini. Avtor ocenjuje, da izvirajo sedimenti iz starejšega pleistocena ali celo iz pliocena. Starost teh sedimentov je med 1 in 3 milijoni let. Prevladujoči postsedimentacijski proces je psevdoglejevanje.

KLJUČNE BESEDE: glinokop Hardek, aluvialni sedimenti, sedimentacijsko okolje, pedogeneza, psevdoglej, lesivirana tla, pleistocen, pliocen

Verbič, Tomaž, MSc, Geologist, Private Researcher
Consultant for Geology and Geophysics
SI-1000 Ljubljana, Vogelna ulica 1

UDK 551.791(497.4 Ormož):911.5
551.7(497.4 Ormož):551.4

Sediments and post sedimentation processes in the Hardek area, north of Ormož

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 28–37

The article describes sediments or soil north of Ormož according to sedimentological and pedological viewpoints. The sediments originate from a wide, alluvial flood plain. The author estimates that the sediments date from the Early Pleistocene period, or even from the Pliocene period. Their age varies between 1 and 3 million years and the predominant post sedimentation process is pseudogleying.

KEY WORDS: clay pit Hardek, alluvial sediments, sedimentary environment, pedogenesis, pseudogleying, loess deposits, Pleistocene, Pliocene.

Sedimenti in postsedimentacijski procesi na območju Hardeka, severno od Ormoža

Uvod

V sklopu geološke spremljave arheoloških izkopavanj vzdolž ormoške obvoznice smo teren pregledali tudi z geološko-sedimentološko-pedološkega vidika. Območje Hardeka in Dobreave severno od Ormoža prekrivajo drobnozrnati sedimenti, v granulometričnem smislu jih večinoma uvrščamo v peščen mulj. Usedline so vse od časa sedimentacije pa do danes prešle skozi obdobje intenzivnega preperevanja in ostalih pedoloških procesov. Tako jih lahko danes opisujemo na podlagi geoloških klasifikacij kot sedimente, hkrati pa tudi na podlagi pedoloških klasifikacij kot tla. Na tem mestu se ne bomo opredeljevali, katera klasifikacija je ustrežnejša. Kot sedimentom bomo poskušali opredeliti njihov nastanek, kot tlom pa njihov postsedimentacijski razvoj.

Na celotnem terenu severno od Ormoža do obronkov Slovenskih goric prevladujejo kmetijske obdelovalne površine in ravninski gozd. Lokacij, kjer bi lahko omenjene sedimente oziroma tla opazovali v profilu, je relativno malo. Še najlažje in najpopolneje jih lahko opazujemo v glinokopu Hardek severno od ormoške obvoznice, ki je s tega vidika arheološkemu najdišču najbližja ustrežna lokacija.

Primerjava nekaterih pedoloških in geoloških klasifikacij zrnatosti in terenske metode določevanja zrnatosti

V pedologiji in geologiji večinoma ne uporabljamo enakih izrazov, tudi ko gre za enak material. To je posledica dokaj ločenega zgodovinskega razvoja obeh ved, ki pa se v zadnjem času vse bolj povezujeta in prepletata.

V geološkem izrazoslovju uporabljamo tudi izraz mulj – za sediment, sestavljen iz melja in gline. Podrobnejši, mešani, granulometrični razredi so v geološki klasifikaciji sestavljanke osnovnih strukturnih razredov, na primer: meljasto glinast pesek je sediment, ki je sestavljen pretežno iz peska in vsebuje od 15 do 50% melja in gline skupaj (Skaberne, 1980). V pedološkem izrazoslovju se pojavlja tudi ilovica (ang. loam). S tem pojmom označujemo teksturni razred tal, ki vsebuje 23-52% (zrn velikosti) peska, 28-50% melja in 7-27% gline. Podobno je natančno določena tudi zrnatost ostalih strukturnih razredov, na primer glinaste ilovice (več gline) ali ilovnatga peska (več peska) in ostalih (SSSA, 1965: www.soils.org). Podrobnejše razdelitve so uporabne predvsem v laboratorijski analitiki, na terenu pa jih kvalitativno večinoma ne ločujemo.

PREGLEDNICA 1: *Primerjava nekaterih granulometrijskih klasifikacij sedimentov oziroma tal glede na velikost mineralnih zrn*

	strukturni/teksturni ¹ razred (velikost zrn)		
	<i>pesek</i>	<i>melj</i>	<i>glina</i>
mednarodna pedološka klasifikacija ²	2 – 0,02 mm	0,02 – 0,002 mm	pod 0,002 mm
ameriška pedološka klasifikacija ³	2 – 0,05 mm	0,05 – 0,002 mm	pod 0,002 mm
standarizirana geološka klasifikacija ⁴	2 – 0,063 mm	0,063 – 0,002 mm	pod 0,002 mm

Na terenu si pri določevanju zrnatosti pomagamo s prstnim preskusom in/ali svaljkanjem. Gre za kvantitativno metodo, ki sloni na makroskopskem obnašanju materiala ob preskusu.

PREGLEDNICA 2: *Kvalitativno, terensko opredeljevanje zrnatosti sedimenta oziroma tal: kriteriji*

	<i>občutek zrnatosti pod prsti</i>	<i>občutek lepljivosti pod prsti</i>	<i>oblikovanje svaljka</i>
<i>glina</i> ⁵ glina	ni zrnat	zelo močno lepljiv in plastičen	dolg in tanek svaljek, ki se dobro krivi in se ne pretрга
<i>glinasta ilovica</i> peščeno meljasta glina	rahlo zrnat	zmerno lepljiv	svaljek se oblikuje in ne krivi
<i>ilovica</i> glinasto meljast pesek	zmerno zrnat	malo lepljiv	težko oblikujemo tanek svaljek
<i>peščena ilovica</i> meljast pesek	zelo zrnat	ni lepljiv	oblikujemo lahko le debel svaljek
<i>pesek</i> pesek	zelo močno zrnat	ni lepljiv	svaljka ne moremo oblikovati, sipek

¹ Obstaja nekoliko zapleten odnos v uporabi pojmov struktura in tekstura v geologiji in pedologiji, v Sloveniji in v mednarodnih krogih. Zrnatost oziroma granulometrijo sedimentov opisuje geološka stroka v Sloveniji kot (del) *strukture* sedimenta. V mednarodnih geoloških klasifikacijah kot tudi v domačih in mednarodnih pedoloških klasifikacijah pa z zrnatostjo opisujemo (del) *teksture* sedimentov oziroma tal.

² Birkeland, 1984; www.iuss.org.

³ Birkeland, 1984; www.soils.org.

⁴ Tudi Udden-Wentworthova klasifikacija (Pettijohn, 1957; Skaberne, 1980).

⁵ S kurzivo so navedeni *pedološki* izrazi, pokončno geološki.

Opis sedimentov oziroma tal v glinokopu Hardek

Omenjene drobnozrnate sedimente lahko najbolje opazujemo v glinokopu Hardek. Jeseni leta 2001, ko sem si glinokop ogledal, je ta obsegal približno 4 ha površine. Gre za terasasti odkop s štirimi terasami. Vsaka je visoka približno 2 m, torej je odkop visok približno 8 m. Dolžina čela terasnega odkopa je približno 150 m (slika 1).

Slika 1: Pogled na glinokop pri Hardeku, situacija jeseni leta 2001. Skupna višina vseh štirih teras v odkopnem čelu je visoka približno 8 m

PREGLEDNICA 3: Kompoziten talni profil na območju glinokopa Hardek

globina (cm)	horizont	debelina (cm)	barva	tekstura	struktura	novotvorbe	prehod
0 – 2	O	2					jasen
2 – 6	A	4	10YR3/2	MG	grudičasta		jasen
6 – 110	E	104	10YR5/4	M	mrvičasta		jasen
110 – 245	Bg1	135	2,5Y5/4; 10YR6/3	MG-MGI	prizmatična		jasen
245 – 262	Bfe1	17	2,5Y5/4; 5YR5/6	MGI	poliedrična	gomolji (Fe)	postopen
262 – 338	Bg2	76	2,5Y4/4; 10YR7/3	MG-MGI	prizmatična		jasen
338 – 352	Bfe2	14	5Y4/2; 5YR6/4	MGI	poliedrična	gomolji (Fe)	postopen
352 – 800+	Bg3	448+	5Y5/1; 5YR7/4	MG-MGI	prizmatična		

Profil se začne s tankim organskim (O) horizontom. Glinokop se širi v gozd, tako da horizont O sestavlja predvsem listnat odpad. Pod njim je prav tako tanek humozni A horizont. Humozne snovi mu dajejo temno barvo. Sledi eluvialni horizont E (slika 2). Iz tega horizonta je glina izprana v spodaj ležeče horizonte, v teksturnem smislu prevladuje v tem horizontu melj. Zaradi izrazitega in debelega eluvialnega horizonta lahko rečemo, da gre tu za 'lesivirana' tla (Stritar, 1990). Ena izmed značilnosti lesiviranih tal je njihova slaba rodovitnost.

Pod njim je horizont Bg1, prvi psevdoglejen horizont (slika 2). Je značilno vertikalno marmoriran. Siva barva prevladuje ob vertikalnih (izsušitvenih) razpokah, po katerih cirkulira voda. Rjava barva prevladuje znotraj prizmatičnih agregatov, omejenih z omenjenimi razpokami. Glede na zrnatost uvrščamo material v tem horizontu po pedološki klasifikaciji v ilovico in glinasto ilovico. Po geološki klasifikaciji pripada ta material predvsem peščeno meljasti glini. Navzdol sledi prvi ferispodični horizont Bfe1. V tem horizontu so nakopičeni iz horizonta E izprani seskvioksidi (Fe_2O_3 in Al_2O_3). Obstaja možnost, da je ta pedološki horizont sedimentološko kontroliran oziroma predisponiran. Sedimentne teksture pa so zaradi preperevanja in ostalih pedogenetskih procesov tako uničene, da tega ne moremo niti potrditi niti zanikati. Sledi drugi psevdoglejen horizont Bg2 (sliki 3, 4), pa drugi ferispodični horizont Bfe2 (slika 5). Večji del profila pa pripada spodaj ležečemu, tretjemu psevdoglejenemu horizontu (Bg3).

Bočna odstopanja vzdolž čela odkopa od opisanega profila so znatna. Tako na delu odkopa obstaja le en ferispodični Bfe horizont. Tudi to opazovanje nakazuje na možnost, da je horizont Bfe sedimentno kontrolitan. Debelina E horizonta na odkopu niha med 0,8 in 1,8 m. Različna debelina tega horizonta nakazuje na recentni erozijski vpliv na površini. V delu odkopa se pojavljajo leče drobnega proda. Leče so v prečnem preseku v profilu E-W dolge do 2 m in debele do 0,4 m. Prodniki, veliki do 2 cm, pripadajo izključno kremenu in (podrejeno) rožencu.

Sedimentacijsko okolje nastanka sedimentov v glinokopu Hardek in njihove postsedimentacijske spremembe

Vprašanje, kako in v kakšnem okolju so nastale opisane usedline, do sedaj še ni rešeno. Pravzaprav o tem vprašanju v literaturi obstaja le kratka notica, zapisana v tolmaču k osnovni geološki karti (Mioč & Marković, 1998b). Njuna opazovanja se sicer nanašajo na širše območje Slovenskih in Medžimurskih gor. Opozarjata, da je nastanek problematičen, in omenjata, da gre verjetno večinoma za eolski transport in sedimentacijo v eolskem okolju. Hkrati poudarjata, da je del teh sedimentov lahko tudi aluvialnega nastanka. Starostno uvrščata te sedimente v kvartar brez natančnejše uvrstitve.

Na podlagi naših opazovanj lahko posredno ugotavljamo starost sedimentov in okolje njihovega nastanka. Glede na talni profil lahko trdimo, da so obravnavani sedimenti zagotovo starejši kot zgornje pleistocenski. Izrazit eluvialni E horizont, debela sekvenca Bg – Bfe horizontov, skupaj s primerjavo podobno razvitih tal drugje v Sloveniji (Verbič, 1995; Vidic, 1998), nakazujejo na verjetno spodnje pleistocensko ali celo zgornje pliocensko starost matičnih sedimentov. V letih

Slika 2: Zgornji del talnega profila na robu glinokopa. Pod horizontoma O (organski h.) in A (humozni h.), ki jih na sliki zaradi majhne debeline ne moremo izdvojiti, je debel izpran (eluvialen) horizont E, ki je značilen za lesivirana tla. Pod njim je prvi psevdoglejen horizont

Slika 3: Horizont Bg2, psevdoglej, v vertikalnem prerezu: siva vertikalna polja so cone vertikalne cirkulacije vode in izražajo redukcijske pogoje. Vmesna rjavkasta polja izražajo oksidacijske pogoje. Glede zrnatosti gre v pedološkem smislu za ilovico do glinaste ilovice, v geološkem smislu pa za glinasto meljast pesek in peščeno meljasto glino

Slika 4: Horizont Bg2, psevdoglej, v horizontalnem prerezu: v takem prerezu vidimo, da so oksidacijska polja prizmatične oblike, siva redukcijska polja pa razpoke med posameznimi prizmatičnimi agregati. Po teh razpokah voda vertikalno cirkulira

Slika 5: Horizont Bfe2. V tem horizontu so nakopičeni predvsem železovi oksidi in hidroksidi, nemalokrat v obliki gomoljev

izraženo starost, grobo in na podlagi posrednih opazovanj in primerjav, ocenjujem na 1 do 3 milijonov let.

Tudi glede okolja, kjer so ti sedimenti nastali, lahko pridemo do nekaterih sklepov na podlagi posrednih opazovanj. Redki pojavi leč drobnozrnatega proda nakazujejo na sedimentacijo v aluvialnem okolju. Leče proda so ostanek sedimentacije v koritu vodotoka, ilovnati (oziroma peščeno muljasti) sedimenti pa pretežno rezultat sedimentacije na poplavni ravnini. Po velikosti prodnih leč lahko sklepamo, da struge potokov niso bile širše kot nekaj metrov. Sedimente nikakor ni nasula Drava, kar nakazuje tudi očitna podrejenost prodnate komponente. Drava je namreč izrazito prodonosna reka, v glavnem je nasipavala prod in pesek, mulj pa je odnašala naprej, dolvodno, kot suspenzijski sediment. Popolna odsotnost karbonata kaže bodisi na raztapljanje le-tega med transportom in resedimentacijo ali pa v postsedimentacijskem obdobju, v času pedogeneze.

Glede navedenega in glede geomorfološkega položaja ter geološke zgradbe okolice (Mioč & Marković, 1998a,b) menim, da so omenjene sedimente naplavili potoki iz Slovenskih goric: Lešnica, Pavlovski potok, Libanja in Trnava. V obdobju spodnjega pleistocena so ti potoki ustvarili ogromno poplavno ravnino med Ormožem in Središčem ob Dravi. Kot tovor so prenašali denudiran material s svojega zgornjega porečja, iz Slovenskih goric: to so predvsem glina, melj, pesek in le podrejeno tudi prod. Glino in melj ter tudi pesek so odlagali na poplavni ravnini, prod pa v svojih koritih.

Po naplavljanju materiala je sedimente zajela pedogeneza. Posledica drobnozrnate, pretežno peščeno muljaste sestave sedimentov je slaba prepustnost tal in zaradi tega zastajanje površinske vode. Posledica tega je prevladujoč talni proces – psevdoglejevanje. Pri tem gre za izredno počasno vertikalno pretakanje površinske vode ob vertikalnih razpokah – tu je material siv, v redukcijski obliki. V notranjosti prizmatskih strukturnih agregatov je sediment oksidiran, rjav. Rezultat psevdoglejevanja je debela sekvenca Bg-Bfe horizontov. Drug ugotovljen značilen pedogenetski proces je izpiranje oziroma eluviacija. Z izpiranjem je nastal debel izpran, meljast horizont E, ki pa je delno erodiran. Zaradi izrazitega E horizonta lahko imenujemo ta tla tudi lesivirana tla. Obe opazovanji, debela sekvenca Bg-Bfe horizontov ter lesiviranost tal, nakazujeta na stara, reliktna, verjetno spodnje pleistocenska, morebiti celo zgornje pliocenska tla.

LITERATURA

- Birkeland, P. W., 1984: Soils and geomorphology. Oxford University Press, New York.
- Mioč, P., Marković, S., 1998a: Osnovna geološka karta RS in RH 1:100.000, list Čakovec. IGGG, Ljubljana in IGI, Zagreb.
- Mioč, P., Marković, S., 1998b: Tolmač za list Čakovec. Osnovna geološka karta RS in RH 1:100.000. – IGGG, Ljubljana in IGI, Zagreb, 84 str.
- Pettijohn, F.J., 1957: Sedimentary rocks. Harper & Brothers, New York.
- Skaberne, D., 1980: Predlog klasifikacije in nomenklature klastičnih sedimentnih kamnin 1. del: Predlog granulometrijske klasifikacije in nomenklature. RMZ, 27, 20-46, Ljubljana.
- SSSA: Soil Science Society of America, 1965: Glossary of soil science terms. SSSA Proceedings 29, 330 – 351, Madison, Wisc.
- Stritar, A., 1990: Krajina, krajinski sistemi. Raba in varstvi tal v Sloveniji. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Verbič, T., 1995: Kvarterni sedimenti v vzhodnem delu Krške kotline. Ljubljana: Uprava RS za jedrsko varnost (Neobjavljeno poročilo).
- Vidic, N., J., 1998: Soil-age relationships and correlations: comparison of chronosequences in the Ljubljana Basin, Slovenia and USA. Catena, 34, 113-129, Amsterdam.

Sedimente und postsedimentale Prozesse auf dem Gebiet von Hardek, nördlich von Friedau/Ormož

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel werden die Sedimente bzw. der Boden nördlich von Ormož/Friedau sowohl vom sedimentologischen, als auch vom pedologischen Standpunkt beschrieben. Die Beschreibung basiert vor allem auf den Beobachtungen in der Lehmgrube bei Hardek. Es wurde festgestellt, dass die Sedimente auf einer breiten überschwemmten alluvialen Ebene entstanden sind, wohin von den Bächen aus den Windischen Büheln/Slovenske gorice vor allem feinkörniges Material angeschwemmt wurde. Auf der Grundlage von indirekten Beobachtungen schätze ich, dass die Sedimente aus dem älteren Pleistozän oder sogar aus dem Pliozän stammen, das Alter dieser Sedimente wird auf einen Punkt zwischen 1 und 3 Millionen Jahre geschätzt. Der überwiegende postsedimentale Prozeß in diesen Sedimenten ist die Pseudoverkohlung. Dieser Prozeß hat die gesamte in der Lehmgrube sichtbare stratigraphische Folge (ungefähr 8 m) erfasst.

Moškon, Dušan, univ. inž. arh., prof. arh. FA, v pokoju
SI-1000 Ljubljana, Tbilisijska 56

UDK 711.424(497.4 Ormož):316.2
711.4(497.4 Ormož):725

Identiteta kot psihološka funkcija pri arhitekturno-prostorskih zasnovah

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 38–56

Arhitektura prihodnosti se bo lažje odzivala na tehnično-tehnološke kot na socio-psihološke in likovne probleme. Ureditveni posegi Ormoža ostajajo znotraj prazgodovinskega in srednjeveškega obrisa. Ormoška novejša arhitektura si prizadeva ostati zvesta posebnosti kraja in okolice z naslonitvijo na sestavine, ki bi tako v prostorskem kot likovnem pogledu prispevale h kontinuiteti tega mesta. Arhitektura spomina ostaja nosilec identitete tudi z delnim preoblikovanjem dediščine v smislu psihološke funkcije. Berljivost arhitekture je bližja uporabnikom manjšega mesta, ker spodbuja zavest o njegovi pripadnosti.

KLJUČNE BESEDE: ormoška arhitektura–arhitektura spomina, identiteta kot psihološka funkcija, socialno-bioekološka pripadnost mesta, domačnost–privlačnost, psihično ugodje kot nadgradnja fizične udobnosti, arhitektura kot humanost in kultura v času in prostoru

Moškon, Dušan, BSc, Professor of Architecture, retired
University of Ljubljana, Faculty of Architecture
SI-1000 Ljubljana, Tbilisijska 56

UDK 711.424(497.4 Ormož):316.2
711.4(497.4 Ormož):725

Identity as a psychological function in architectural and spatial schemes

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 38–56

The architecture of the future will more easily respond to visible technical and technological problems than social and psychological ones. Architectural interventions in Ormož remain within the prehistoric and medieval outline. Ormož's newer architecture strives to stay faithful to the particularities of the town and its surroundings by relying on elements that would contribute to the spatial and visual continuity of the town. Further a partial re-designing of the heritage in its psychological function allows the architecture of memory to remain the bearer of identity. The architecture's readability is closer to the inhabitants of a smaller town, since it stimulates the perception of its appurtenance.

KEY WORDS: Ormož architecture – architecture of memory, identity as a psychological function, social and bio-ecological appurtenance of the town, homeliness – attraction, psychic comfort as the upgrade of physical comfort, architecture as humanity and culture in space and time.

Identiteta kot psihološka funkcija pri arhitekturno-prostorskih zasnovah

1. Namesto uvoda

V 2. številki ZBORNIKA smo obravnavali temo "Ormož v iskanju lastnega urbanistično-arhitekturnega izraza", danes sicer ostajamo pri podobni tematiki, vendar ob nekoliko drugačni, še dopoljnjeni problematiki obravnave.

Kako naj sploh opredelimo pojem arhitekture? Najbolje, da prisluhnemo mnenju našega mojstra Plečnika: "Arhitektura je umetnost prostora. Čut za prostor pa je nekaj samolastnega. Vsak narod ima neke skupne naloge v prostoru, razporeditve prostorov in njihove konstrukcije."¹

2. Arhitektura kot humanost in kultura v času in prostoru

Večkrat se nam dozdeva, da se bo arhitektura prihodnosti lažje odzivala na tehnične in tehnološke probleme kot na socio-psihološke in prostorsko-likovne, ki pa so nezanemarljiv pogoj pri oblikovanju humanejšega življenjskega okolja. Čeprav so bile v nekaterih zgodovinskih obdobjih duhovne in pomenske komponente prisotnejše kot danes, je bil odnos človek–arhitektura še do nedavnega zreduciran na golo fizično funkcionalnost in merska izhodišča helensko razvitega človeka. Psihični znaki posameznika, kot so na primer: značaj, temperament, čustvovanje, zmožnost domišljije, spomina itd., po katerih se ljudje med seboj tudi razlikujemo, presegajo t.i. merilo človeka, saj izhajajo omenjeni znaki in odločitve kot tudi njih posledice iz individualne odvisnosti in psihične naravnosti.

3. Kultura in humanost – neločljiva pojma?

Kultura in humanost naj bi bila neločljiva pojma, in če je arhitektura sestavni (in prvobitni?) del človekove kulture v času in prostoru, pomeni humanizacija okolja za arhitekto obvezo, ki naj bi po možnosti preseгла fizične vidike arhitekturnega snovanja.

V združbi heterogenih mentalnih stopenj ne bo dovolj, če bomo še nadalje uporabljali le znani aksiom "človek je merilo vseh reči". Danes, ko človek že išče novih skladnosti in vrednot življenja, mu "arhitektura v merilu človeka" ni mogla

¹ Iz zapiskov študentov Plečnikove šole.

vedno izpolniti tudi njegovih čustvenih in duhovnih pričakovanj. Potrebna bo ponovna naslonitev na tradicijo kulture, na prostorsko etiko in kontinuiteto, ki nam zagotavljajo identiteto. Identiteta pa pomeni hkrati določeno pripadnost, ki nas zbližuje in preprečuje odtujitve.

4. Nas rehabilitacija spomina pomirja?

Nagnjenje do duhovnih sporočil dediščine ni nostalgija, temveč reakcija na nemir današnjega stehnokratiziranega življenja. Tako naj bi pospeševali rehabilitacijo spomina do prostorskih in oblikovnih sporočil naše arhitekturne dediščine tudi v urbanem okolju. V obdobju energetske krize se tudi pozabljen sožitje z naravo, vključno z živalmi, ponovno obuja. Narava izžareva zaupljivost, nedvoumnost. Mir pa je v enostavnosti in enostavne reči imajo daljše veljave. Mednje lahko uvrstimo tudi arhetipe in simbole. Arhetipi temeljijo na jasnosti in oblikovni enostavnosti. Če zmanjka jasnosti in orientacije, se tudi zmanjšata zaupljivost in varnost. Nedvoumna je bila v tem prav gotovo ljudska arhitektura, ki je spontano uporabljala tako arhetipe kot simbole.

5. Psihično ugodje kot nadgradnja fizične udobnosti

V arhitekturi dosegamo funkcionalno udobnost sorazmerno lažje kot pa psihično ugodje, pa naj gre pri tem za spodbudno, optimistično, poetično, vznemirljivo ali drugo občutje. Zakaj?

Ugodje kot dobro počutje prispeva k humanizaciji bivalnega okolja.

Funkcionalistična arhitektura na primer, ni bila poetična, temveč prakticistična in pragmatična. Novi trendi v arhitekturi so takšno naravnost začeli omejevati. Če smo doslej gradili kvantitativno in nekontekstualno, se začenjamo danes navezovati na izgubljeno neskladje v ožjem in širšem prostoru; tehniko graditve na primer večkrat že zamenjuje kultura graditve; sestavine arhitekture, ki so bile v preteklosti nepogrešljiva nujnost, izpolnjujejo danes svojo semantično in psihološko vlogo. Morda je to le neke vrste domneva, katere posledico že slutimo, čeprav za sedaj brez tistih dokazov, ki jih sodobna racionalistična znanost želi povsod in takoj imeti.

6. Še misel ob 1. maju 2004

Ob tem datumu se včasih sprašujemo, če bo morda naša identiteta na kulturnem področju, kamor prištevamo tudi arhitekturo, ogrožena zaradi sprememb določenih pogojev v miselnosti ob interpretaciji novih vrednot. Naš nacionalni interes verjetno naj ne bi bil pojmovan le na ohranjanju jezikovnih prvin, ampak tudi na ohranjanju vrednot našega širšega krajinskega prostora, z njegovimi naravnimi in grajenimi značilnostmi. Smo pripravljeni ohraniti, vzdrževati in nadal-

jevati lastno identiteto v duhu sodobnega časa, pa četudi z zrelostnim preoblikovanjem našega kulturnega nasledstva?

Poudarjen tehnokratski razvoj civilizacije, ki temelji predvsem na pragmatičnih funkcionalističnih in ekonomskih izhodiščih, ne prizanaša tudi človekovemu grajenemu okolju, zato se počuti človek v njem vedno bolj utesnjena in odtujenega. Kljub prizadevanju stroke ne najde sodobno grajeno okolje širšega pozitivnega odziva njegovih uporabnikov, saj intuitivno pogrešajo neko nadgradnjo, ki bi ustvarjala kvalitetnejše pogoje, ne le za materialne, ampak tudi za duhovne potrebe.

7. Prilagoditev bivalnega okolja na simbolni in etični ravni

Prilagoditev bivalnega okolja na tej ravni je bolj zahtevna kot primarna, biološka adaptacija. Kar je bilo nekdanj pri ljudski arhitekturi nujnost, lahko postane v naši civilizaciji simbolni znak zavetja, bivanjskosti, domačnosti... Kadar je novo v povezavi s starim, je večinoma razumljivo. Vendar, niti popolnoma novo niti popolnoma staro ne vzbudita vedno zanimanja, kajti semantična komunikacija ni možna, če ni usidrana v ljudeh. Asociacije se sprožijo največkrat tedaj, ko je dan ključ za oblike. Ključ pa je zametek zasnove, torej je odvisen od ideje in sporočilnosti načrtovalca.

Tako smo skušali tudi v primeru Ormoža pred desetletji slediti podobnim načelom preobrazbe in razpoznavnosti oz. urbane identitete tega mesta, privlačnega tako za naključnega obiskovalca kot tudi za gosta oz. turista. Meščanom pa naj bi nakazovala pot k oblikovanju zavesti k neki homogenejši skupnosti. Če želimo, da se bo ta skupnost s svojim mestom poistovetila in bi postalo zanjo neki simbol, ga mora čustveno osvojiti. Sklenjena družba določenih obdobj je znala izoblikovati tudi sklenjen izraz svojega naselja, kar bi naj tudi v današnjem, gospodarsko razvitejšem času spet dosegli. Arhitektura kot kontinuirani proces oblikovanja okolja oz. prostora ne bi smela zasledovati le ozkih, profitno uporabnih ciljev, temveč bi morala opravljati še svoje etično poslanstvo, ki bi se uspelo upreti tudi morebitnim dehumanizacijskim procesom sodobnega sveta.

8. Arhitekt, ki »soli pamet« nestrokovnjakom?

Arhitekti govorimo večkrat tudi neko bolj zapleteno govorico, morda težje doumljivo širši javnosti. Če želimo, da se bodo prebivalci s svojim mestom identificirali in jim postane simbol, ga morajo predvsem čustveno osvojiti. Urbano okolje jim mora vzbuditi željo po zadrževanju v mikroambientih, na javnih trgih, sprehajalnih poteh, v parkih, ob kulturnih spomenikih, spominskih obeležjih, ob vodnjakih, fontanah, v grajskem parku in drugih privlačnih točkah mesta. Ormož naj bi postal spet mestotvoren, stremel naj bi k združevanju, ne k nepovezanosti nastajanja, temveč k povezanosti, ne k modnim oblikam za vsako ceno, temveč k tipiki, predvsem pa k zaznavni identiteti svojega kraja.

9. Ormoška prostorsko–arhitekturna preobrazba še ni sklenjena

Kljub več kot po tridesetih letih prizadevanj za prostorsko-arhitekturno preobrazbo mesta Ormoža njegov obris še zdaleč ni sklenjen in arhitekturni prostor izpolnjen, na novo obnovljen ali prenovljen; saj še tako obetavni načrti na papirju pa tudi v glavi ne morejo takoj rešiti prostorskega dožemanja kot zaželeno prenovno mesta. Kakorkoli je že psihooblikovanje prispevek k ustvarjanju bivanjskega okolja, bi ga vsekakor morali navezati na arhitekturno razpoznavnost in z njo na identiteto.

Pri preobrazbi Ormoža se vendar začenjamo polagoma zavedati, da kljub vsemu ne pripadamo "le tehnologiji in ekonomiji" današnjega trenutka, temveč tudi h kulturnemu zapisu stoletij, tako danes kot tudi v bodoče. Ob takem spoznanju naj bi spet sledili kontinuiteti identitete v arhitekturi, kar pomeni, ne nazadnje, tudi prispevek k humanizaciji življenjskega okolja v mestu z zgodovinskim obeležjem.

Prostor, kakršen koli že je in še bo, vpliva na počutje človeka, ki oblikuje s svojim načinom življenja ta prostor, kar pomeni recipročno interpretacijo. Prostor postane ambient, čim se v njem nekaj dogaja. Lahko ustvarja različna razpoloženja: vedro, spodbudno, pomirjevalno, domače, a tudi skrivnostno, nostalgичno, otožno, večkrat celo mračno, morda tudi odbijajoče, in še bi lahko naštevali. Po filozofu Heideggerju² odkrivamo nenehno prostore, ki jim takrat pripadamo: smo doma, smo na obisku, smo v tujini, na potovanju ali smo celo

Slika 1: Ormož pred stoletjem

Slika 2: Ormož danes. Foto: Host

² Heidegger, Martin: Umetnost in prostor; Arhitekturni bilten, letnik 24, 1999, str. 145-146.

zašli. Prostor pa ima še atmosfero, v kateri se nekaj dogaja. Spoznavamo ga tudi po njegovih omejitvah in ga ne moremo dojeti le iz enega stojišča, temveč tudi z gibanjem, z zaznavo in doživetjem, tako danes, včeraj, a morda tudi jutri.

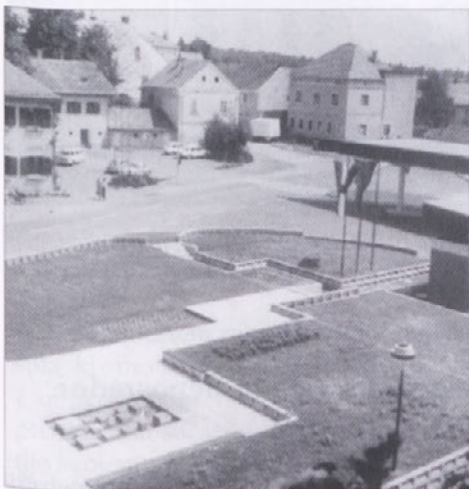
10. Vpliv Ormoža na domačina in obiskovalca

Kadar vstopi mimoidoči v neko malomestno okolje, se nehote prepusti njegovemu vplivu. Isto bi lahko veljalo za Ormož. Za Ormožana–domačina, je Ormož njegov življenjski prostor, ki ga je, po svojih psiholoških danostih osvojil. Če pripada starejši generaciji, ki pozna mesto že od svojih otroških let oziroma vsaj še pred nekako tridesetimi leti, ga bo po današnjem videzu in načinu življenja v njem ocenjeval spet drugače kot prej, in to glede na današnje gospodarske in kulturne danosti, kot pa državljani, ki se je s svojim določenim življenjskim obzorjem in izkušnjami pravkar vključil v mesto. Urbani prostor vpliva na človeka, ki ga nehote sooblikuje s svojim načinom vsakodnevnega življenja v njem, kar bi lahko spet razumeli kot recipročno interpretacijo.

(Mimogrede: morda bi ne bilo odveč slišati v dobi različnih referendumov tudi od ormoških prebivalcev posamezno mnenje o vsakodnevnem življenju v tem mestu?)

11. Ormoška prostorsko–arhitekturna preobrazba do danes

Začnimo po vrstnem redu, kot smo ga uveljavili v začetku 70. let prejšnjega stoletja in sicer po delnem preoblikovanju urbanistične zasnove, po dograditvi 1. faze novega ormoškega hotela.

Slika 3: Zelenica s fontano J. Lenassija leta 1970, z južne strani ormoškega hotela.

Foto: Host

Slika 4: Zelenica s fontano J. Lenassija leta 2004, z iste strani.

Foto: Host

Že v prvem prispevku ZBORNIKA 1983 "Ormož v iskanju lastnega urbanistično-arhitekturnega izraza" smo rekli, da smo odločno zavrnilo takrat predvideno, a neumestno postavitve novega stanovanjskega bloka ob Vrazovi ulici tik pred novim hotelom, saj tako ne bi mogli ob južni strani hotela izoblikovati sedanje zelenice s fontano kiparja Janeza Lenassija. Neprimerno mikrolokacijo smo takoj zatem odmaknili na novo parcelo in tako pridobili neokrnjen pogled iz hotela na zelenico s fontano in še dalje proti gradu. Ureditev te zelenice s fontano, tlakovanimi prehodi in klopami vabi mimoidočega ne le na krajši sprehod, ampak tudi na vedutne poglede: najprej na hotel s svojim identitetnim poudarkom oblikovanja, le delno povzetega po nekdanji stari gostilni na isti lokaciji, s strukturalno in teksturalno naslonitvijo nanjo, vendar s posodobljenim načinom preoblikovanja, predvsem glede lesenih zatrefov kot spominu na "svisli" starih "cimprač" blizu Ormoža, kar bi lahko pomenil prvi identitetni pečat pri oblikovanju sodobne ormoške arhitekture.

Naslednji pogledi z zelenice odkrivajo obiskovalcu nadaljnje vedute: na sosednjo hišo v secesijski opravi z domovanjem ormoških redovnic. Njihov neposredni sosed je poleg nasproti ležeče farne cerkve v nadaljevanju še ormoški Dom kulture, ki smo ga v 70. letih prenovili in znotraj tudi posodobili. Osni, zahodni pogled iz zelenice je stilno dominanten: gre namreč za lepo ohranjen in vzdrževan prezbitერიj že omenjene gotske cerkve sv. Jakoba, ki bi bil v primeru nameravane občestne zgraditve stanovanjskega bloka neposredno pred hotelom iz hotelske vizure tako rekoč "izbrisan".

Slika 5: 1970, Dom kulture, prvotna podoba

Slika 6: 2004, Dom kulture, prenovljen.
Foto: Host

12. Ormoški hotel kot izhodišče za ogled mesta in neposredne okolice

Za obiskovalce hotela, posebno še za tuje goste, naj bi postal hotel tudi nekakšno izhodišče za ogled mesta, bližnje okolice ter ormoške prazgodovinske, zgodovinske pa vse do današnje delno tudi identitetne zazidave. Sama zelenica s fontano naj bi bila tako neposredno izhodišče za nadaljnje korake ogleda. Tako se

že iz oken južne fasade hotela usmeri pogled proti gradu in njegovemu predgrajskemu parku z manjšim parkiriščem. Obiskovalec se bo najprej ustavil pred spominskim obeležjem akademskega kiparja Janeza Lenassija - "Sedem cvetov", zgrajenim v letu 1973 žrtvam druge svetovne vojne. V nadaljevanju poti proti gradu ga bo nato pritegnila naslednja spominska skulptura-spomenik sprave iz leta 1995 akademskega kiparja Mirsada Begića (ob sodelovanju arhitektov Miloša Florjančiča in Tomaža Brateta). Umetniška stvaritev je bila uspel rezultat javnega natečaja. V podaljšku omenjene skulpture v smeri gradu se nato srečamo z alejo šestih že preminulih kulturnikov, pomembnih mož ormoške občine in sicer: Stanka Cajnkarja, Ivana Tomažiča, Ksaverja Meška, Stanka Vraza, Rude Jurčeca in Božidarja Borka, katerih doprsja je izoblikoval akademski kipar Viktor Gojkovič, ki je leta 1973 oblikoval tudi kip narodnega heroja Jožeta Kerenčiča na ormoškem Mestnem trgu, od takrat Kerenčičevem trgu.

Naše obiskovalce Ormoža bo po tem spominsko-kulturalnem ogledu pritegnil obisk ormoškega gradu, ki ga ustrezni strokovnjaki že nekaj let uspešno obnavljajo in prenavljajo³.

Gospodarski del na severni strani gradu še čaka na prenavo, medtem ko se bo našim obiskovalcem z vzhodne strani odprl vabljev pogled proti grajskemu parku, kjer stoji grajska grobna kapela. Pešpot se nadaljuje skozi park proti vzhodni strani in se konča z rekreacijsko vsebino-ormoškim kopališčem.

13. Hardek – obrobna ormoška vas

Sedaj pa se za trenutek vrnimo spet na severno obrobje mesta. Če bi naš hotelski gost po bližnji cesti v severni smeri ob prvem odcepu zavil proti severovzhodu, bi po rahli gradbeni cezuri kmalu opazil, da je prispel v obrobno kmečko vasico z imenom Hardek. Kmečki videz te zazidave je sicer z nekaterimi tujerodnimi hišami brez ustreznega načrtovanja žal tudi že nekoliko zbledel, vendar lahko vsakdo še spozna nekdanja kmečka dvorišča s hlevi, skednji in drugimi elementi kmetovanja. Vsekakor je Hardek enkratno in nenavadno sožitje med mestom in vasjo, ki bi jo veljalo tudi dopolniti s privlačno vsebino za obiskovalce, kot so za sedaj le manjši jahalni klub, gostišče in sorazmerna bližina vinskih gorc.

14. Ormoška šola

Na vzhodnem robu Hardeka stoji že pred stoletjem zgrajena ormoška osnovna šola, ki smo jo pred desetletjem podaljšali z dvema novima traktoma za pouk ter z oblikovanjem večnamenskega prostora z obednico in kuhinjo. Večnamenski prostor ima sočasno tudi oder za nastope in druge prireditve, ki s pridom koristijo svojemu namenu. Ko se je na prelomu našega stoletja vključila tudi nova gimnazija v ormoški šolski kompleks, so le-tega podaljšali proti vzhodu z dodatnimi

³ Ormož in okolica, Vodnik; teksti Marjeta Ciglenceki... et al., 1990. Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož; Jože Curk... et al., 1998.

predavalnicami, poleg teh pa še z novo športno dvorano in bazenom, kar je vsekakor pomembna pridobitev za Ormož.

15. Pa se vrnimo spet k hotelskemu izhodišču in spoznajmo ormoško središče z Vzhodnimi mestnimi vrati

Ko smo takole spoznali vzhodni predel ormoškega prostora, bomo sedaj napotili naše obiskovalce po obratni smeri, in sicer po Kolodvorski cesti, mimo avtobusne postaje in mimo lokacijsko sicer zgrešene bencinske črpalke, ter mimo nedavno obnovljene secesijske hiše s trgovino TIMA, kjer je odcep proti Kerenčičevemu trgu. Skozi "Vzhodna mestna vrata", ki smo jih realizirali leta 1995 in poimenovali "Vrata spomina" kot v spomin na vrata iz 16. stoletja na približno isti lokaciji, vendar danes s posodobljenim oblikovanjem. Pri načrtovanju Vrat smo sicer predvidevali, da bo prostor nad obokom zaradi izjemnih vedut proti gradu z vzhodne in na trg z zahodne strani dostopen predvsem obiskovalcem, je žal turistično namembnost prekrila, kar ni danes nič neobičajnega, "ekonomska morala", a upajmo, da le začasno!

Slika 7: Mestni trg nekoč, pogled z vzhodne strani z grajskim stolpom v ozadju.

Slika 9: Današnji Kerenčičev trg.
Foto: Host

Slika 8: Današnji Kerenčičev trg z vzhodne strani, z grajskim stolpom v ozadju in z vzhodnimi mestnimi vrati.
Foto: DM

Trapezni Kerenčičev trg je bil v svoji zgodovini že nekajkrat prenovljen. Jugovzhodna površina trga je pravkar doživela s tlakovanjem pohorskega tonalita svojo preobrazbo.

Nedavno je isti kamen uporabil akad. kipar Janez Lenassi za realizacijo svoje fontane na tem delu trga, ki se lepo vključuje vanj. Preostala površina Kerenčičevega trga bo morala verjetno še nekoliko počakati na celotno prenavo, a upajmo, da ne predolgo!

16. Dravska terasa

Južni del Kerenčičevega trga se dotika oz. meji na Dravsko teraso, ki je z južne strani omejena z globokim urezom proti Dravi, kjer je vzporedno z dravsko strugo speljana železniška proga Maribor-Čakovec. Marsikdo se čudi, zakaj nismo Dravske terase bolje izkoristili za stanovanjsko gradnjo, razen nekaterih začetnih vrstnih hiš. Razlog je tehnične narave, ker je nosilnost tega zemljišča po meritvah prešibka. Vendar smo mnenja, da bi kljub temu Dravska terasa s sončno, južno orientacijo in z zavidljivimi razgledi privabljala še nadalje tako morebitne graditelje kot tudi mimoidoče, željne sprehodov in dominantnih razgledov. Vsekakor pa bi morala zazidava potekati po vsestransko in smiselno pripravljenem načrtu.

17. Zahodna mestna vrata

Kerenčičev trg naj bi se z Zahodnimi mestnimi vrati sklenil s priključitvijo na t.i. Žigrov otok, ki ob svojem identitetnem izoblikovanju tudi še čaka na prenavo. Na drugi, severni strani vrat se približamo delno še ohranjenemu prazgodovinskemu nasipu, t.i. "Mestni grabi", ki je bila svoje dni že preoblikovana v manjšo, a za Ormožane ne nepomembno športno priložnost. Glede na ormoško prazgodovinsko dediščino bi bilo primerno, če bi v bodoča, morda zaenkrat bolj simbolično zasnovana Zahodna vrata umestili zbirko prazgodovinskih izkopanin. Zahodna vrata bi lahko postala tudi izhodišče za krožno (pra)zgodovinsko pot, ki bi potekala od le-teh po (pra)zgodovinskem nasipu in dalje, iznad Skolibrove ulice in hotela vse do gradu, pa po dravski terasi spet nazaj, do Zahodnih vrat.

Slika 10: Prva skica bodočih zahodnih vrat.

Foto: DM

Od Zahodnih vrat pa do t.i. Zdravstvenega kompleksa poteka obojestransko obzidana Ptujška cesta, kjer je bila po zasnovi ljubljanskega arhitekta Štefana Balerja nedavno zgrajena tudi nova, poslovno stanovanjska zazidava vraščena v že obstoječo zazidavo Ptujške ceste. Ta nas nato privede do naslednjega prostorskega kompleksa, tokrat z zdravstveno vsebino.

18. Zdravstveni kompleks

Osrednji objekt na zahodni strani Ormoža je danes psihiatrična bolnišnica s koreninami iz konca 19. stoletja in danes prenovljena. Njej nasproti je zdravstveni dom, ki smo ga dopolnili še z dvema krakoma v sedemdesetih letih minulega stoletja.

Z ohranitvijo podedovanega obrisa bi kljub sodobni zasnovi v marsikaterem primeru lahko ohranili kontinuiteto in z njo identiteto prostorskih vrednot. Tej presoji smo skušali leta 1987 slediti pri načrtovanju novemu objektu Društva upokoencev ormoške občine. V preteklosti je bila na tej lokaciji stanovanjska hiša z gospodarskim podaljškom, ki ga je z "gosposko" hišo (Grošljevinu) iz preloma 19. stoletja povezoval stebrični hodnik. Leta 1984 so nadstropno stavbo delno prenovili za stanovanja upokoencev. Na obrisu sosednje spremljajoče stavbe, ki ni imela niti fizičnih niti likovnih kvalitiet, smo v istem letu zgradili za upokoence ormoške občine prostorski program, ki se je po potrebi razširil še v dodatne namembnosti. Kljub temu pa je ostala osnovna misel zasnove nespremenjena, a

Slika 11: Dom upokoencev

Foto: Host

delno ponovljena: ohranjen je prvotni tlorisni obris z jugozahodno orientacijo hiše na vogal ("na akel"), ki omogoča mikroklimo: z gradacijo bivalnih površin, od zunanjih-odprtih, vmesnih-pokritih, do notranjih-zaprtyh pridobiva objekt na vrednosti. Oblikovanje arhitekturne lupine izhaja iz členjenosti volumnov ter likovnih sestavin, prevzetih iz lokalne arhitekturne dediščine in prevedenih v sodobni arhitekturni nagovor. Voluminoznost nove strehe je bivalno izrabljena. Stebriščni hodnik je utilitarna, a hkrati likovno estetska povezava obeh stavb.

Predstavljeni zdravstveni kompleks Ormoža, če ga smemo tako imenovati, je dobil v letu 2002 po programu ormoške občine in njenega župana z zasnovo mariborskega arhitekta Janka Zadravca zaključni dominantni objekt – Center starejših občanov. Sama lokacija je z ekološkega in psihološkega vidika optimalna ne le zaradi privlačnega naravnega okolja in njegovih vedut, ampak predvsem zaradi lahke dosegljivosti že omenjenih zdravstvenih objektov tudi za stanovalce novega Centra starejših občanov. Tako ostaja kompleks Zdravstvenega centra vsebinsko zaključena enota.

19. Smo na ta način našim obiskovalcem Ormoža predstavili osnovne prostorske aglomeracije tega mesta na dravski terasi?

Morda. Vendar smo nehote prišli do spoznanja, da so naši predniki po vsej verjetnosti že ugotovili, da lahko v primeru našega mesta združimo njegovo zazidavo s tremi skupinami objektov v dominantno trikotne oblike, in sicer po principu: vzhodni točki sta grad in cerkev, zahodna pa lokacija bivšega frančiškanskega samostana.

20. Stanovanjska zazidava "Skolibrova ulica"

Vendar nismo še pri kraju! V drugem ZBORNIKU sem se v svojem prispevku na straneh 271, 272 dotaknil že nove stanovanjske zazidave, poimenovane

Slika 12: Individualna zazidava med Skolibrovo in Poštno ulico nekdanj.
Foto: Host

Slika 13: Stanovanjski kompleks na isti lokaciji danes.
Foto: DM

“Skolibrova ulica”, zato se v današnjem prispevku ne bi želel ponavljati, vendar želim tokratni članek le dopolniti v skladu z naslovom obravnavane teme.

V današnjem razmišljanju smo že v uvodu ugotovili, da ne pripadamo le tehnologiji in ekonomiji današnjega časa, ampak tudi kulturi skozi čas. S tem spoznanjem naj bi sledili kontinuiteti identitete v arhitekturi, kar bi nedvomno prispevalo k humanizaciji našega življenjskega okolja. Smotrnost in oblika sta bili v zgodovini arhitekture nedvomno povezani in sta sooblikovali naselbinsko kulturo. Kontinuiteta in z njo identiteta lahko prihajata tudi danes do veljave, če le priznamo duha arhitekturne dediščine z vsemi dosedanjimi izkušnjami, vendar po presoji bodočega razvoja z izboljševanjem, dodajanjem in odvzemanjem določenih arhitekturnih prvin, ne da bi pri tem okrnili bistvo arhitekturnih vrednot, kot sta uporabni prostor in likovni nagovor.

Toda današnji čas je, kot smo že rekli, prvenstveno naklonjen tisti arhitekturi, ki temelji predvsem na fizičnih kvalitetah materialov in izvedbe ter manj na kvalitetah prostorske in fizične etike, ki pa jo lahko večkrat dosežemo že z idejnimi priključki na anonimno arhitekturo našega obrobnega krajinskega prostora. Tako se Ormož lahko pohvali s prevzemom (in posodobitvijo) nekaterih prvin ljudske arhitekture svojega podeželskega prostora, kjer smo lahko še do nedavnega opazovali kmečke hiše, t.i. cimprače, v leseni, z glino ometani in z apnom prebeljeni izvedbi arhitekturne lupine. Cimprače opozorijo nase predvsem še s poudarjenimi lesenimi zatrepi, t.i. svislimi.

Ob doživetju takih, danes le še redkih cimprač, ki utegnejo zaradi svoje preprostosti in pomanjkanja vzdrževanja vsak čas ugasniti, smo se leta 1983 lotili zasnove Skolibrove stanovanjske zazidave. Čeprav je bil sam stavbni kompleks v svoji večetažni zasnovi bio- in tudi eko-logično zasnovan, so se trije stavbni kraki pri svojih strešinah predstavili s poudarjenimi lesenimi zatrepi kot bivanjsko izoblikovan spomin na nekdanje cimprače, kar prispeva danes tudi k likovno-identitetni značilnosti nekaterih ormoških novogradenj.

Obrobna pripomba

Ob koncu tega, danes morda malo daljšega prispevka o Ormožu, si ne morem kaj, da se ne bi dotaknil na srečo za sedaj (?) le osamljenega primera z negativno konotacijo pri stanovalcih Ormoža.

Fasadne ozelenitve

Ob tem se sprašujem: ali smo res že tudi v tem mestecu postali toliko oddaljeni od narave, da jo moramo začeti uničevati? Primera sta se sicer zgodila na dveh mikrolokacijah novogradenj, v Poštni in Skolibrovi ulici, kjer smo pred desetletjem ali še prej poizkusili z delno ozelenitvijo fasad. Ozelenjenih fasad sicer nismo v preteklosti poznali v Ormožu, ampak so jih poznali npr. v Mariboru, in sicer pri vilah med obema vojnama, pa tudi v naših drugih večjih mestih. Če so fasade nekdanj opremljali z ozelenitvami predvsem iz estetskih razlogov, jih danes opremljamo predvsem iz ekoloških. Tu se naj navežem na misli znanega

nizozemskega arhitekta H. van Leeuwe-ja⁴, ki povezuje pojem bivanjske ekologije s kulturno ekologijo. Bivanjska ekologija pojmuje bivanje kot nauk o razmerju, človek–bivalno okolje v procesu bivanja, udejanjanja in izkušenj; navaja izmenično vplivanje med človekom – stanovalcem in njegovim grajenim okoljem. Bivalna arhitektura je odsev kulturnih vidikov, vplivov in individualnih nagnjenj, ki pa so kljub istim ali podobnim geografskim, topografskim, klimatskim in drugim danostim lahko različni. Vsaka kultura je primer za sebe in se odziva na trenutne značilnosti časa.

In kakšne so prednosti “zelenih fasade” v urbanem okolju? S severne strani oze-
lenjujemo fasade predvsem z zimzelenimi ovijalkami, kot je npr. bršljan, ki ohrani
liste tudi čez zimo, medtem ko imamo na južni, pa tudi na vzhodni in zahodni
fasadi ovijalke, ki pred zimo izgubijo liste, kot je npr. divja trta.

In še na kratko strokovna utemeljitev zelenih fasad:

- Na severni fasadi preprečuje zimzelena ovijalka ohlajevanje tudi pod
vplivom vetra, ker ustvarja zračno blazino. Preprečuje tudi dežju in snegu, da bi
zidu preveč odvzemala toploto. Na suhi fasadi ostane tako temperatura kon-
stantnejša in težje prihaja do razpok, ki sicer povzročajo toplotne mostove.

- Na južni in obeh stranskih fasadah preprečujejo ovijalke z divjo trto
premočno ogrevanje s sončnim obsevanjem. Če fasadne površine, ki niso z zelen-
jem zaščitene, poleti segrejem do +60 stopinj in se pozimi ohladijo do –15 stopinj,
pomeni temperaturno nihanje 75 stopinj. Kadar pa je fasada ozelenjena, je rezul-
tat znatno boljši: pri ekstremnih poletnih temperaturah se fasada segreje le do +20
stopinj in pozimi ohladi do –5 stopinj, kar pa pomeni temperaturno razliko le 25
stopinj.

Strokovnjaki so še ugotovili, da ohranjajo ozelenitve zidove sorazmerno suhe,
kar pomeni prihranek na energiji, in da so tudi dušilec zvoka, ker ščitijo pred
hrupom z absorpcijo. (Pri bolnišnici v Karlsruhe so ugotovili, da je bil ob ozeleni-
tvi vpliv hrupa zmanjšan za dva do tri dB). Rastlinje pa tudi veže in filtrira
prašne delce in pline iz zraka na liste, nakar jih dež izpere. Toliko glede strokovne
utemeljitve zelenih fasad.

In sedaj še nekaj besed “utemeljitve” neke stanovalke. Ko smo pred desetletjem
zgradili v ormoški Poštni ulici nov stanovanjski blok, smo na dveh zaščitnih
betonskih pasovih izza stopnišč posadili zelene ovijalke, tokrat predvsem iz estet-
skih razlogov, da bi omilili betonsko robotost. Vendar, že čez nekaj mesecev
zatem se je pojavila na stebelu ovijalke, tik nad zemljiščem velika zareza in se
nadaljevala na vseh steblih ostalih ovijalk. Ko smo začeli poizvedovati, kdo in
zakaj je to storil, se je oglasila neka stanovalka, češ: “Kdo bo pa prenašal hrup
ptičev, ki so se naselili v tem zelenju?!”

Upam si trditi, da bi tako v slovenskih večjih mestih kot tudi v drugih evropskih
mestih meščani z zahvalo sprejeli prisotnost ptic z njihovim petjem ali čebljanjem,
če bi le-to lahko vsaj nekoliko ublažilo prometni ropot in drugi mestni hrup!...

Podoben agresivni postopek z rezanjem ovijalke lahko vsak mimoidoči opazi
tudi v Skolibrovi ulici (storilec za sedaj še neznan). Menim, da je vsak nadaljnji
komentar odveč.

⁴ Leeuwe, Hans dee: International bibliography of the Dutch and Flemish theatre, London, 1972.

Slika 14: Del Skolibrove fasade, dokler je bila še ozelenjena; tako zastrta okna bi reševal premišljen poseg s škarijami, ne da bi s tem uničili pridobljeni videz. (Žal je po toči prepozno zvoniti ...)

Foto: DM

Ovijalke so zanje moteče, luščenje barve na bližnjih opečnih stenah in vnovič zalomljena streha ročnega vodnjaka pa samoumevno. Verjamem, da se je zelenje ob oknih že preveč razbohotilo, vendar bi lahko to že z uporabo vrtnih škarij omejili, ne da bi s tem zmanjšali estetski videz fasade.

Ozrmo se sedaj še na nekatere naslednje nove ali prenovljene gradnje zadnjih deset let v ormoškem središčnem prostoru.

21. Novejša arhitektura spomina

a/ Ormoška nova pošta

Pri načrtovanju trakta nove pošte gre v tem primeru tudi za arhitekturo spomina. Če smo v mnogih primerih ormoškega snovanja že osvojili načelo, da zahteva vsaka, na novo umeščena arhitektura sozvočje s svojim okoljem, naj bi tudi arhitekturni sestav starega, prenovljenega in sedanjega, novega trakta poštna zgradbe izhajal iz teh domnev. Tako sledi zasnova omenjenega trakta funkcionalno volumenskemu in strukturalno fasadnemu oblikovanju prejšnje stavbe na tej parceli, pri čemer je pomembno novo vogalno oblikovanje vhoda, razmerja gabaritov in arhitekturnih členov ter dostop s klančino (kot smo jo v ormoških primerih že večkrat umestili za funkcionalno ovirane).

Slika 15: Posnetek trakta nekdanje ormoške pošte, danes le še arhitektura spomina.

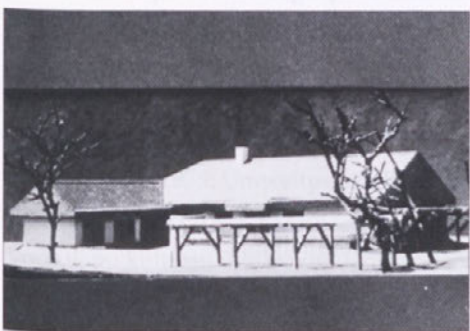

Slika 16: Novi trakt leta 1989, ima sedaj monolitni značaj, s poudarjenim vogalnim vhomom.

Foto: Host

b/ Veterinarska postaja

je locirana ob Ljutomerski cesti in zasnovana v letu 1977 bio-logično in identitetno v smislu nekaterih kmetij v ormoški okolici, zidanih na stari "vogel", vendar tokrat v funkcionalno smotni zasnovi.

Slika 17: Veterinarska postaja, posnetek del. makete.

Foto: DM

Slika 18: Ormoška veterinarska postaja, ki spominja na ozelenelo kmečko domačijo.

Foto: DM

c/ Prenova stare stavbe na Kolodvorski ulici

v gostinske namene z zunanjim vrtom in "brajdami" na zahodni strani stavbe je namenjena poletni postrežbi.

22. Urbanistično-arhitekturno oblikovanje Ormoža v smislu identitete kot psihološke funkcije pri urbano arhitekturnih zasnovah (sumarij)

A – Na prostorski ravni:

- ureditveni posegi v mestnem jedru ostajajo znotraj prazgodovinskega in poznejšega srednjeveškega obrisa;

- prostorska preobrazba mesta, ki ima z izjemo farne cerkve in gradu skromnejšo arhitekturno dediščino, poteka na ravni mikroorganizma z vključevanjem, obnavljanjem in prenavljanjem, a tudi z odvzemanjem nekaterih (manj kvalitetnejših) struktur;

- prostorske spremembe odpirajo in luščijo nove poglede in preboje, oživljajo večkrat zapuščena dvorišča z novo namembnostjo in zapolnjujejo z novimi umestitvami vrzeli v mestnem tkivu, kot identiteto s psihološko utemeljeno novo funkcijo.

B – Na arhitekturni ravni:

- kljub heteromorfim značilnostim pomodernih premikov si ormoška novejša arhitektura prizadeva ostati zvesta posebnostim kraja in okolice skozi čas z naslonitvijo na širše sestavine, ki bi naj omogočale tako v prostorskem kot v likovnem pogledu kontinuiteto identitete arhitekturne razpoznavnosti tega mesta;

-arhitektura spomina postaja ponekod eden izmed nosilcev identitete, četudi z novo vsebino in (pre)oblikovanjem v smislu psihološke funkcije tudi pri prostorskih zasnovah;

-berljivost arhitekture je bližja uporabnikom manjšega mesta v psihološkem smislu, saj vključuje še sociabilno in stabilizacijsko komponento, ki vzpodbuja zavest o pripadnosti svojemu mestu.

C – Na bio-ekološki ravni:

- odpiranje bivalnih prostorov proti soncu,
- ureditev in razširitev zelenja v mestnem okolju.

V strnjem tekstu bi bil to zaključek tokratnih razmišljanj...

LITERATURA

- Deu, Živa, 2001: Stavbarstvo slovenskega podeželja, značilna oblikovanja stanovanjskih hiš. Založba Kmečki glas, 2001.
- Deu, Živa, 2004: Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju. Založba Kmečki glas.
- Egenter, Nold, 2004: Vernacular Architecture – Where do the symbolic meanings come from? / Vernalukarna arhitektura – od kod izvirajo simbolični pomeni? AR, 2004/1.
- Fister, Peter, 1979: Obnova in varstvo arhitekturne dediščine. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Fister, Peter, 1986: Umetnost stavbarstva na Slovenskem. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Fister, Peter, Osebna bibliografija za obdobje 1966-2004. COBISS.
- Gifford, R., 1987: Enviromental Psychology. London: Allyn and Bacon.
- Heidegger, Martin, 1999: Umetnost in prostor. Arhitekturni bilten, letnik 24, str. 145-146.
- Lampugnani, E., 1986: Architektur als Kultur. Du Mont Buchverlag, Köln.
- Leeuwe, Hans dee, 1972: International bibliography of the Dutch and Flemish theatre. London.
- Juvanec, Borut, 2004: Kamen na kamen. FA, Univerza v Ljubljani, raziskava.
- Juvanec, Borut, 2004: Vernakularna arhitektura ali kompleksnost preprostosti. AR, 2004/1.
- Moškon, Dušan, 1992: Kako graditi lepšo hišo na Slovenskem. Maribor: Založba Obzorja.
- Moškon, Dušan, Furlan, Miha, 1989: Biotektonika, simbioza arhitekture in njenega bioenergetskega okolja. FA, raziskovalna naloga.
- Ormož in okolica, Vodnik; teksti Marjeta Ciglenečki... et al., 1990.
- Piperek, Max, 1975: Umweltpsychohygiene, Wohn- und Baupsychologie, Jupiter, Wien.
- Trstenjak, Anton, 1984: Ekološka psihologija. Ljubljana: Delo.
- Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož; Jože Curk... et al., 1998.

Die Identität als psychologische Funktion bei architektonisch-räumlichen Konzepten

ZUSAMMENFASSUNG

Es scheint, als ob die Architektur der Zukunft leichter an die technisch-technologischen Probleme als auf die sozio-psychologischen und grafischen, die eine Bedingung für humanere Lebensbedingungen darstellen, reagieren werde. Humanität und Kultur sind unzertrennliche Begriffe, die Kultur und Raumethik gewährleisten die Identität, die zusammen mit der Natursymbiose Vertrautheit und Ruhe ausstrahlt. Die Ruhe gestaltet die Einfachheit, auch einfachere Dinge haben längere Geltung, was auch die nationale Architektur bezeugt. Das psychische Wohlbefinden ist der Ausbau der physischen Bequemlichkeit, die wir leichter erreichen als das psychische Wohlbefinden, das zur Humanisierung beiträgt. Die Wohnumgebung auf der ethischen Ebene ist anspruchsvoller als die primäre, biologische Adaptierung. Die semantische Kommunikation benötigt den Zugang zu für Formen und die sind abhängig von der Idee des Entwerfers: in diesem Sinne haben wir im Jahre 1969 damit begonnen, bei der Transformierung die urbane Identität von Ormož zu suchen, was aber noch längst nicht abgeschlossen ist. Die Technologie und Ökonomie des Augenblicks reichen nicht aus, es existiert noch die kulturelle Schrift der Jahrhunderte mit der Identitätskontinuität. Das Hotel hat als der Anfang der Neubauten von Ormož seine Identität auf dem Standort des einstigen Gasthauses bei der Erneuerung des Konzeptes gefunden. Das nördliche Gebiet des Schlosses von Ormož war zugleich ein von der Erinnerung gekennzeichneter Park. Mit grafisch vollendeten Erinnerungsprägungen haben bekannte akademische Bildhauer Janez Lenassi, Mirsad Begić und Viktor Gojkovič die Skulpturen für die Kriegsoffer ausgearbeitet, sowohl im symbolischen Sinne als auch mit Brustbildern der Kulturschaffenden von Ormož durch die Zeiten. Der Trapezmarkt Mestni trg von Ormož, heute Kerenčičev trg, mit der Statue des Nationalhelden Jože Kerenčič, kennzeichnet heute das östliche Stadttor, entworfen im modifizierten Sinne des historischen Tores aus dem 17. Jahrhundert, während das Westtor noch auf die Realisierung wartet. Die Drauterrasse von Ormož auf dem südlichen Stadtrand ist wegen der zu schwachen Tragkraft des Bodens weniger bebaut, ist aber bei den dominanten Aussichten für die Spaziergänger anziehender. Vorbei an dem zukünftigen Westtor gelangen wir auf der Ptujška cesta bis zum städtischen Gesundheitskomplex: der psychiatrischen Klinik, des erneuerten Gesundheitszentrums, des neuen Heimes der Pensioniertenvereine und des Zentrums für ältere Einwohner, aber mit der benötigten funktionellen Verbindung zu allen angeführten Teilen des Gesundheitsviertels, zusammen mit der Apotheke. Der nördliche Wohnkomplex »Skolibrovo« ist ein Beispiel der Identitätswahrnehmung bei der umgestalteten Benennung auf die Grafikbestandteile der Umgebung von Ormož. Am Ende realisiert sich der urbane Ansatz von Ormož im Dreieck: Schloss – Kirche St. Jakob – Gesundheitskomplex.

K začetkom prazgodovinskega Ormoža

Bojan Oberčkal, Ormož (olje)

Foto: B. Prelog

Lamut, Brane, dipl. arheolog
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 902/904(497.4 Ormož)
903.5(497.4)

K začetkom prazgodovinskega Ormoža

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 58–71

Članek obravnava časovno razmerje med najstarejšo fazo prazgodovinske naselbine in planim žarnim grobiščem v Ormožu ter njun odnos do nekaterih drugih najdišč skupine Ruše v severovzhodni Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: mlajša kultura žarnih grobišč, ruška skupina, Gornea–Kalakača, basarabi

Lamut, Brane, BA, Archaeologist
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 902/904(497.4 Ormož)
903.5(497.4)

To the beginnings of prehistoric Ormož

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 58–71

The article discusses the time relationship between the oldest phase of prehistoric settlement and the plain urn field at Ormož and their relation with other archaeological sites of the Ruše group in northeastern Slovenia.

KEY WORDS: younger Urn field culture, the Ruše group, Gornea–Kalakača, Basarabi.

K začetkom prazgodovinskega Ormoža

Gradivo ormoške naselbine je bilo v osnovnih potezah že nekajkrat časovno opredeljeno (Lamut, B., 1989, Teržan, B., 1990, Lamut, B., 2001), prav tako grobišče (Tomanič-Jevremov, M., 1989, Teržan, B., 1990, 78 ss., Tomanič-Jevremov, M., 2001).

V naselbini ga je bilo moč ločiti na območju sond I – III po vertikalni stratigrafiji na tisto, ki ga najdemo v ilovnati plasti in na njej ter v posameznih jamah (faza Ormož I), na pretežni del gradiva, odkrit v črni plasti (faza Ormož IIa), ter tisto odkrito tik pod (srednjeveškim) tlakom, ki pripada vrhnjemu delu iste (?) črne plasti (faza Ormož IIb).

Gradivo faze Ormož I je bilo opredeljeno v neki starejši del Ha B1-2 obdobja, paralele v keramičnem krašenju pa mu najdemo v Podonavju med gradivom skupin, kot so Bosut IIIa, Gornea- Kalakača in Insula Banului. Med keramičnimi okrasi je značilno žigosanje s krožci, pravokotniki in tudi že z večjimi nepovezanimi S motivi. Od kovinskih bronastih izdelkov z naselbine pa lahko pripišemo temu času iglo z uvito glavico (Lamut, B., 2001, T. 7: 3), fragment bronaste nesklenjene zapestnice D preseka in lasni obroček s psevdoprepletom (neobjavljeno).

Fazo Ormož IIa pa lahko uvrstimo v Ha B3 obdobje: zanj so značilne bronaste večglave igle brez trombastega zaključka ter takšne z okroglo glavico in z nasvitkanim vratom in še bronaste tulaste sekire z ušescem. Med keramiko pa uvrščamo tisto z okrasjem v basarabi stilu, med katerim so najznačilnejši motivi žigosanih povezanih ležečih S motivov, ki jih obdajajo bordure žigosanih pravokotnikov ali pa žigosan psevdovrvičast okras (Lamut, B., 2001).

Fazo Ormož IIb predstavlja keramika z okrasi, običajnimi za pozno varianto basarabi stila (drobno žigosanje), faza Ormož III, izpričana v drugih sondah, pa kaže razpon nezvitega Ha C in morda še začetek Ha D obdobja.

V takšni razdelitvi pa se postavlja vprašanje razmerja med naselbino ter planimi in gomilnimi grobišči.

V prvi objavi ormoškega planega grobišča so grobovi v sistemu H. Müller-Karpeja (1959) in S. Gabrovca (1973) opredeljeni pretežno v Ha B3 obdobje, navedene pa so tudi primerjave za keramiko Ha B2 (Tomanič-Jevremov, M., 1989). Glede na to, da med keramičnim gradivom planega grobišča ni basarabi elementov, pa se zdi verjetno, da sodi v predhodno obdobje, zato je kronološka uvrstitev v konec 8. in v 9. stoletje verjetnejša (Teržan, B., 1990, 78 ss). Ormoško grobišče bi utegnilo zato spadati v Ha B2 obdobje.

Vprašanje zgodnejše datacije se kaže tudi pri dveh grobovih iz Viktorinove ulice na Ptujju (Lubšina-Tušek, M., 2001). Tam je ženski grob 2 s harfasto fibulo,

malo fibulo očalarko, bronastimi nesklenjenimi zapestnicami, nanogvicami z okrasom snopov gravur jasno opredeljen v Ha B2 obdobje.

Pri moškem grobu pa se zdi datacija nejasna. Glede na bližino bi morala biti sočasna, toda če bi sledili kronologiji H. Müller-Karpeja, ali pa oni, ki jo je podal Christopher F. E. Pare (1999), potem se zdi od posodja vsaj globok kantharos mlajši, Pare ga namreč postavlja med vodilne tipe stopnje Ruše III (o. c., Abb. 26). Železni pridatki moške noše v grobu 1, Ptuj – Viktorinova ulica (Lubšina-Tušek, M., 2001, T. 1), kot so železna tulasta sekira, bodalo, sulica z dvema luknjicama na listu, fragment psalij in kamnit preluknjan brus, nam razkrivajo konjenika z oborožitvijo, ki ji najdemo primerjave daleč na vzhodu. Takšna oborožitev pa je zamenjala ono s poznobronastodobnimi meči lahko že pred Ha B3 časom. To nam nakazuje gradivo iz Madžarske.

Zahodno od Donave nam v interpretaciji E. Patek sicer niso znani grobovi ali (ptujskemu grobu po kovinskih najdbah sorodnimi) depoji, ki bi vsebovali keramiko pozne Val skupine Ha B2 obdobja (?), jasnejši pa je položaj vzhodno od Donave. Tam je bil odkrit depo Prügy, ki vsebuje poleg konjske oprave tudi keramično posodo faze Kijatice III, kar ustreza Ha B2 obdobju (Patek, E., 1993, Abb. 34). Skupina sorodnih depojev, kot so Szanda, Fügöd, Vácszenlászló, Ugra in grobišča, Füzesabony in Mezöcsát-Hörcsögös na vzhodu (o. c., Abb. 9, 10) ter sočasno gradivo na zahodu so datirani okvirno v razpon 9. in 8. stoletja. Eden od depojev iz tega sklopa pa vsebuje tudi sulico z dvema luknjicama na listu (Patek, E., 1993, Taf. 2: 2a, b), kakršna je znana tudi iz moškega groba z lokacije Ptuj–Viktorinova ulica.

Če je v kronologiji Patek (E., 1993, Abb. 34) le nakazana možnost datacije zgodnjega pojava konjeniške opreme vzhodnega izvora že v 9. stoletje, pa moramo omeniti, da so že prej uvrstili Clarissa Belardelli, Claudio Giardino in Anselmo Malizia (Peroni, R., ed. 1990) spiralne bronaste zapestnice z okrasom skupin antitetično postavljenih gravur, kakršna je znana iz depoja Szanda (Patek, E., 1993, Abb. 9), v 9. stoletje, oziroma v čas Ljubljana I. Tako sta namreč datirana grob 308 (Puš, I., 1982, T. 20: 1-9, zapestnica 5) z dvorišča SAZU v Ljubljani (Peroni, R., ed. 1990, 160) pa tudi grob 64 z gumbom konjske opreme (Starè, F., 1954, T. 54 in 55, Peroni, R., ed. 1990, l. c.), ki vsebuje železno spiralno zapestnico (kot grob 7 v Ormožu) in je bil v sistemu Gabrovec (S., 1973) postavljen v Ljubljana IIb.

V isti čas Ljubljana I je uvrščen pri Peroni (R., ed. 1990, l. c.) tudi niz grobov z velikimi fibulami očalarkami, grobovi: 3, 18, 19, 34, 43, 59, 305, 316 (Starè, F., 1954, T. 7, T. 17-18, T. 19: 1-2, T. 27: 8-9 in T. 28: 1-3, T. 40: 1-4, T. 51: 5-8 in T. 52: 1-3 ter Puš, I., 1982, T. 18, T. 25), od katerih jih ima nekaj tudi dvojnokrižne pasne spono, oboje pa najdemo v ormoških grobovih: očalarko v gr. 1, 4, 7; dvojnokrižno pasno spono v grobu 7 (Tomanič–Jevremov, M., 1989, T. 16: 2).

Za bronaste nože s trnastim ročajem, Ormož gr. 7 in 14 (o.c., T. 16: 8 in T. 24: 2), pa datacija v Ha B2 ni sporna, saj se povezujejo s harfastimi fibulami, na primer v grobu 7 s Pobrežja (Pahič, S., 1972, T. 2: 3). Za železne ovratnice, Ormož, grobova 2, 7 (Tomanič–Jevremov, M., 1989, T. 8: 2 in 13: 1), pa je postavljena v obravnavani italijanski kronologiji dolgotrajna datacija (Peroni, R., ed. 1990, Tav. 69: 5 – lunga durata). Latvica iz 2. ormoškega groba (Tomanič–Jevremov, M., 1989, T. 8: 4) spominja po obliki na one, ki jih je že Pahič, S., opredelil v Ha B2 (Pahič,

S., 1972, 75), najdemo pa jih še v mlajšem delu grobišča na Brinjevi gori (Pahič, V., 1989, T. 2: 5, 7). Za sedlasto usločene nanogvice z graviranimi okrasi, kot so v prvem in četrtem ormoškem grobu (Tomanič-Jevremov, M., T. 7: 1, T. 4: 2-3) pa datacija v čas pred dvozankastimi ločnimi fibulami tudi v Rušah ni sporna, saj leži grob 137 znotraj skupine, grobovi z ločnimi fibulami pa na skrajnem zahodnem robu (Müller-Karpe, H., 1959, Tafelband, Taf. 113, F: 1-4 ter ed. Peroni, R., 1990, Fig. 73 in Fig. 76). Fasetirana latvica ali žlebljen vrček kot v 137. grobu na 1. ruškem grobišču pa sta prisotna tudi na ormoškem grobišču, latvica v grobovih 1 in 10 (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 6: 1 in T. 19: 5), vrček v grobu 5 in 10 (o. c., T. 11: 1 in T. 21: 1). Sicer pa je za zgodnejšo datacijo sedlasto usločenih nanogvic važen grob 28 z grobišča Überackeren z Zgornje Avstrije (Sperber, L., 1987, Taf. 123 – 125, nanogvice na Taf. 124: 3–5), v katerem so najdene v kombinaciji s štirimi iglami, od katerih imata dve majhno in dve veliko vazasto glavico, kar tudi daje datacijo pred Ha B3.

Od kovinskega gradiva naj omenim še trakasto pločevino (zapestnico ali lasni obroček) z vzdolžnimi rebri iz groba 7 (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 17: 1). Kolikor gre za takšno kot v Dobovi (Peroni, R., ed. 1990, Tav. 83: 19), je zanjo na navedenem mestu podana datacija Dobova II-III, kar je vsekakor starejše od Ha B3. Vendar se rebrasti bronasti trakovi nadaljujejo še v čas bronastih dvozankastih fibul, kot kaže na primer grob Ljubljana 285 (Puš, I., 1982, T. 9: 7-11), kjer so stisnjeni obročki opredeljeni kot lasni. Moški grob 9 iz Ormoža, ki leži na robu grobišča, vsebuje pa bronasto plavutasto sekiro in sulično ost, bi utegnil biti po legi morda nekaj mlajši, ali pa tudi ne, saj je bil del kalupa za konico sulične osti odkrit v eni od zgodnjih v ilovico vkopanih jam. Podobno kot za trakaste obročke bo veljalo za že omenjeno fasetirano latvico iz groba 10 (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 19: 5 in h grobu še T. 20, T. 21: 1-2), ki je poleg tega na notranji strani ornamentirana z girlandami, sorodne so še v grobovih 1 in 14 (o. c., T 6: 6, T. 23: 1). Najbližja paralela, latvica s Ptujskega gradu, odkrita ob ognjišču 10 (Korošec, J., 1951, sl. 214), je bila najdena v kombinaciji z ostenjem skodelice s poševnim ali navpičnim žlebljenjem, takšne pa so znane v razponu predbasarabi in basarabi horizonta.

S tem je pokazano, da sodi ormoško plano grobišče v čas pred obdobje, ki ga na 1. ruškem grobišču predstavlja gradivo, povezano z dvozankastimi ločnimi fibulami, oziroma pred čas Ljubljana II b, torej v zgodnje 8. in v 9. stoletje, kar je že znano iz opredelitve Teržan (B., 1990, 78 ss). Težji pa je odgovor na vprašanje, kako daleč v preteklost seže ormoško gradivo začetne faze iz sond I-III.

Kovinske naključne najdbe z naselbine, kot so bronasta nesklenjena zapestnica, obroček s psevdoprepletom (neobjavljeno) ter iz najglobljih plasti igla z uvito glavico (Lamut, B., 2001, T. 7: 3), kažejo predvsem na Ha B2, le kakšen fragment z ornamentom trojnih vrezanih cikcakastih linij (o. c., T. 7: 4) nas spominja na keramiko, ki je znana v povezavi z velikimi fibulami očalarkami tipa Maribor (Pahič, S., 1972, T. 7: 12, 13).

Keramiko iz faze Ormož II (črna plast) lahko preko ornamentike, kot so žigosani ležeči povezani S motivi, obdani z borduro psevdovrvičastega okrasa ali žigosanih pravokotnikov (basarabi stil), posod s stožčastim vratom, ki jih na ramenih krasijo bradavice, obdane spodaj z žlebovi in onih, ki so okrašene z

vodoravnimi nizi bunčic (Lamut, B., 1989, T. 20: 5; T. 1: 6, T. 1: 11), povežemo s keramiko Rifnik II (Teržan, B., 1990, sl. 10: 15, 9, 16) in ono z naselbine Gornja Radgona II (Teržan, B., 1990, sl. 8: 16, 18). Podobno lahko vzporedimo Ormož IIa s keramiko z naselbin Burgstallkogel pri Kleinkleinu, faza 2 (Smolnik, R., 1996, Abb. 2), ki je datirana z iglo z malo čašasto glavico (Smolnik, R., 1994, T. 8: 1). Dalje je faza Ormož II sočasna s tistimi gomilami na Legnu pri Slovenj Gradcu, ki vsebujejo keramiko, okrašeno z basaraboidnimi ornamentami, v ta čas pa sodijo tudi ozko vodoravno našlebljene latvice (Lamut, B., 1989, T. 1: 4 in Strmčnik-Gulič, M., 1979, T. 5: 5, T. 8: 13), obe najdišči tega časa pa povezujejo bronaste večglave igle brez trombastega zaključka (Lamut, B., 1989, T. 14: 1 in Strmčnik-Gulič, M., 1979, T. 7: 6). Plani žgani grobovi s keramiko z žigosanimi povezanimi ležečimi S okraši v Podravju mi niso znani, prvič so izpričani prav v grobu pod gomilo na Legnu. Krašenje z nizi plastičnih bunčic pa ni prisotno le v basarabi, temveč, kot kažejo najgloblje ormoške najdbe, tudi v predbasarabi fazi. Isto velja za krašenje na ramenih posod z bradavicami, obdanimi spodaj z žlebljenimi okraši.

Fazo Ormož I (Lamut, B., 2001) pa povežemo potem s fazo Gornja Radgona I z gradivom, kot so turbanasta latvica, lonec z narezanim ustjem, krašenje s psevdovrvičastimi okraši (Lamut, B., 2001, T. 7: 8, 10; Lamut, B., 1989, T. 2: 2, T. 2: 11 in Teržan, B., 1990, sl. 8: 6, 2, 7), ter z gradivom Rifnik I, kot so stožčaste bradavice obdane z žlebovi in fasetirane latvice (Lamut, B., 2001, T. 1: 4 in T. 1: 5, T. 3: 2 ter Teržan, B., 1990, sl. 10: 2, 4) s tem, da Ormož I pozna tudi že krašenje s horizontalnimi nizi bunčic (Lamut, B., 1989, T. 11: 6 – niz bunčic na ramenu lonca iz jame v kv. 3, 6, 8).

Nadalje lahko primerjamo fazo Ormož I z naselbinsko fazo 1 na Burgstallkoglu pri Kleinkleinu s keramičnim gradivom z okraski, kot so plastične girlande, motiv treh navpičnih plastičnih reber, ali prečno žlebljene latvice (Lamut, B., 2001, T. 1: 9, T. 3: 6; Lamut, B., 1989, T. 11: 8, T. 11: 7 in Smolnik, R., 1996, Abb. 1) ter tudi s keramiko, ki je okrašena z redkejšimi motivi, kot so vrezani mrežasti in žigosani vegetabilni ter ozko poševno našlebljene latvice (Lamut, B., 2001, T. 4: 3, vegetabilni žigosan motiv neobjavljen; T. 4: 2 - sicer že v črni plasti - in Smolnik, R., 1993, Taf. 87: 8, 7; Taf. 35: 16 itd.); prečno žlebljene latvice in kratka navpična rebra pa najdemo tudi na keramiki ormoškega grobišča (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 6: 6, T. 11: 6, T. 20: 1, T. 23: 1 in rebra T. 22: 3). Naselbinsko fazo 1 na Burgstallkoglu pri Kleinkleinu pa datira bronasta enozankasta fibula z okrasom skupin prečnih vrezov (Smolnik, R., 1993, Taf. 64: 1). Pri tem Smolnikova sledi kronologiji S. Gabrovca (1973) in jo uvršča v sredo 8. stoletja, tik pred fazo Ljubljana IIb. V kronologiji Teržan (1990, 123) pa je zanj predlagana datacija v 9.-10. stoletje. Visoka datacija Burgstallkogla, Ormoža in Rifnika in drugih višinskih naselbin je vabljiva že zaradi pojasnitve okrasa z žlebovi obdanih bradavic, ki kažejo podobnost z okraši keramike Gava, vendar so lahko tudi samo eden izmed elementov podonavskega predbasabskega kompleksa (Teržan, B., 1990, 51).

Če sega basarabi horizont, kot kažejo na grobišču Vajuga Pesak datacije med 775 in 725 pred štejetjem, skoraj do tretje četrtine 8. stoletja (Popović, P.-Vukmanović, M., 1998), potem je predbasarabi horizont (neki pozen čas Gornea-Kalakača-Insula Banului, s katerim je Ormož I vzporeden in z njim Gornja Radgona I, Rifnik I in Burgstallkogel I) seveda starejši in moramo potisniti data-

cijo prej omenjene fibule z Burgstallkogla vsaj nekam v razpon zgodnjega 8. in v 9. stoletje.

Nekaterih keramičnih form in okrasov, ki jih pozna najgloblja plast ormoške naselbine, kot so: široko vodoravno žlebljene latvice, skodelica s presegačim ročajem sorodna tisti tipa Stillfried (neobjavljeno), ali pa bradavice, obdane spodaj z žlebovi, grobišče Pobrežje ne pozna. Toda Ormož, tako naselbina kot grobišče, se s Pobrežjem v določenem delu gradiiva vendarle skladata. To gradiivo pa je v kronologiji Pahič (S., 1973) in nekaterih sorodnih, nazadnje na primer Pare (F.E. Ch., 1999, Abb. 24-26), deloma datirano tudi v začetno stopnjo.

Verjetna je torej nekoliko drugačna kronologija Pobrežja; tu naj naštejemo le najmlajše gradiivo, ki se sklada z najstarejšim ormoškim. Med keramičnimi oblikami in okrasi, v katerih se Ormož in Pobrežje časovno ujemata, omenimo najprej različne ovalne lonce z izvihanim ustjem, ki so okrašeni na ramenu z razčlenjenimi plastičnimi girlandami in smo jih omenili že v fazi 1 na Burgstallkoglu pri Kleinkleinu (Smolnik, R., 1996, 447, Abb. 1). Tako okrašene posode so v najgloblji plasti ormoške naselbine razmeroma pogoste (Lamut, B., 2001, T.1: 9, T. 8: 4), nadaljujejo pa se še v črni plasti (o. c., T. 22: 14). Med ohranjenimi grobovi Pobrežja tako okrašenega lonca ni, vendar ga najdemo med keramiko iz uničenega dela grobišča (Pahič, S., 1972, T. 35: 1), in to le v enem samem primeru.

Med plastičnimi okrasi naj navedem še sorodno krašenje posod s tremi navpičnimi plastičnimi rebri, prav tako že v fazi 1 Burgstallkogla (Smolnik, R., 1996, 447, Abb. 1 in ista, 1993, Taf. 64: 3, igla 1), kjer tako okrašeno posodo datira bronasta enozankasta fibula z visokim lokom in skupinami prečnih gravur. Posode z okrasom več navpičnih reber najdemo v ormoški naselbini v jami, vkopani v ilovico (Lamut, B., 1989, T. 11: 7), ali na ilovici (Lamut, B., 2001, T. 8: 4), na Pobrežju pa se takšno krašenje javlja redko. Tri navpična rebra so znana le v enem primeru in krasijo lonček iz pozneje objavljenega groba 161 (Pahič, S., 1991, T. 3: 1-4, lonček 1), kjer je lonec v kombinaciji s turbanasto nažlebljeno latvico.

Poleg tega je s Pobrežja poznano krašenje s parom navpičnih reber, recimo na veliki shrambeni posodi iz groba 52 (Pahič, S., 1972, 41, 42; T. 11: 16, 17), kjer je v kombinaciji spet z nažlebljeno latvico, tokrat ozko poševno nažlebljeno ter s skodelico z dvorogljastim držajem. Nadalje so prisotna kratka navpična rebra na keramiki iz groba 37, ne sicer na posodi s stožčastim vratom, ki ga od ramena loči žlebič in je v spodnjem delu okrašena z vodoravnim razčlenjenim rebrom, temveč na posodi z ušesastim ročajem (Pahič, S., 1972, 36, T. 8: 15, 16 in za žaro profil groba na str. 36), poleg je še fragment bronaste zapestnice lečastega preseka, kakršne se najpogosteje povezujejo s harfastimi fibulami. V isti čas bo sodil še grob 126 z vrčkom, okrašenim s posameznimi navpičnimi rebri, ki jih spremljajo navpični nizi jamičastih odtisov (Pahič, S., 1972, T. 25: 9-12, okras na 12). Poleg treh so tudi posamična navpična rebra znana še iz faze 1 na Burgstallkoglu pri Kleinkleinu (Smolnik, R., 1993, Taf. 3: 7 itd.). Kratka navpična rebra pa krasi tudi žaro iz groba 14 v Ormožu (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 22: 3).

V prej omenjenem grobu 52 s Pobrežja pa je še polkroglasta skodelica s presegačim dvorogljastim držajem, podobna je znana še iz groba 60 (Pahič, S.,

1972, T. 11: 16, 17 in T. 13: 1, 2 oziroma Pahič, S., 1991, T. 26: 1-3a), kjer je v kombinaciji z ozko poševno našlebljeno latvico.

Posoda z dvorogljastim držajem pa je bila odkrita v najgloblji plasti ormoške naselbine (Lamut, B., 2001, T.3: 4), najdemo pa jo nadalje v najgloblji 8. hiši na Rifniku (Pirkmajer, D., 1983, T. 24: 17).

Navajali smo že povezanost pobeških posod, okrašenih z navpičnimi rebri, in skodelic z rogljičastim ročajem z žlebljenimi latvicami, tako turbanastimi kot z ozko poševno našlebljenimi, za oboje pa smo navedli primerjave v najgloblji plasti Burgstallkogla pri Kleinkleinu in Ormoža. Na Pobrežju je tako ornamentiran sorazmerno majhen del latvic. Omenimo še ono iz groba 112 (Pahič, S., 1972, T. 22: 9-17, oziroma Pahič, S., 1991, T. 28: 8-17). Grob je bil v zadnji opredelitvi (Pare, Ch. F. E., 1999, Beilage II) uvrščen med one iz faze 1 ruške skupine. Vendar se zdi takšna datacija sporna. Pikčast trak na zapestnici (Pahič, S., 1972: 15) se sicer javlja tudi prej, a v cikcakastem motivu (o. c., T. 15: 2), od bronastih nesklenjenih zapestnic se le en par javlja v kombinaciji s fibulo očalarko tipa Maribor (o. c., T. 8: 5-13, oziroma Pahič, S., 1991, T. 24: 5-14), druge pa sodijo v čas harfastih fibul; podobno tudi ovratnica s skupinami prečnih gravur (Pahič, S., 1972, T. 22: 17), njen okras je podoben onemu na že omenjeni enozankasti bronasti fibuli z Burgstallkogla pri Kleinkleinu. Na Pobrežju samem najdemo podobno okrašeno zapestnico v grobu 50 (o. c., T. 10: 10-14, zapestnica 13) in še eno ovratnico s koničastimi konci ter skupinami prečnih gravur v grobu 49 (o. c., T. 11: 1-8), kjer je v kombinaciji s peresovino, verjetno harfaste fibule. Poleg tega je v grobu 112 še bronast ukrivljen predmet (o. c., T. 22: 12). Če v njem ne vidimo pincete, temveč iglo lasnico, kakršne so bile datirane v sredo 8. stoletja oziroma v začetno železno dobo (Carancini, G. L., 1975, 86, št. 3380-3382), potem lahko grob datiramo, ne sicer v sredo 8. stoletja, saj je danes začetna železna doba (prima èta dell ferro) pomaknjena v 9. stoletje. V tem obdobju smemo videti tudi začetek krašenja latvic z ozkim poševnim žlebljenjem (Pahič, S., 1972, T. 22: 10) in amforic S profilacije (l. c., 9). Ker je bila ta amforica uvrščena v fazo Ruše I, je zato prav tako datirana podobna iz groba 78 z okrasom pikčastih trakov in vrezanih večkratnih girland (Pahič, S., 1972, T. 16: 1-4), ki se povezujejo z iglo z uvito glavico (Pare, Ch., F. E., 1999, Abb. 24: 8, 12), kar pa se po moje ne sklada, navedeno gradivo je namreč mlajše od onega, ki se povezuje s fibulami očalarkami tipa Maribor. Sklepanje: amforica (l. c.: 8) in skleda (l. c.: 13) sta okrašeni s pikčastimi trakovi, torej sta sočasni, kot je v predlogu Kaerner (J., 1989), je prehitro. Kaže, da se okras pikčastih trakov v kombinaciji s trojnimi vrezanimi cikcakastimi linijami povezuje s časom fibul očalark (Pahič, S., 1972, T. 7: 12-16, okras na 12, 13) in sodi v začetno obdobje (in nikakor ne zaradi domnevnega začetka malih posod z jasno ločenim stožčastim vratom v Ha B2 – v fazo Ruše II – Pare, Ch. F. E., 1999, Abb. 25: 35), pikčasti trakovi v kombinaciji z vrezanimi girlandami pa so mlajši, vrezani girlandni in sorodni ločni motivi se namreč povezujejo z gradivom, kombiniranim s harfastimi fibulami. Igla z uvito glavico kot ona v zgoraj omenjenem grobu 78 je bila na ormoški naselbini odkrita v najgloblji plasti (Lamut, B., 2001, T. 7: 3) in prav tako keramika z okrasom vrezanih večkratnih girland (l. c.: 2).

Iz iste ormoške hiše in plasti (l. c.: 1) je fragment keramike s skupino navpičnih vrezov, ki jih obdaja cikcakasta bordura. Takšen okras pa je prisoten tudi na

amforici iz groba 108 s Pobrežja (Pahič, S., 1972, T. 22: 1-3), torej spet na amforici S profilacije ter v kombinaciji z okrasom vrezanih girland in pikčastih trakov. Skodelica iz groba (l. c.: 1) ima sicer odbit ročaj, toda Pahič je domneval, da je pripadala istemu tipu posode (Pahič, S., 1972, str. 51 – razširjenost skodel – črn kvadrat), kar bi potrjevalo sočasnost. Če okras pikčastih trakov sega tudi v najmlajši del Pobrežja, potem nam tako okrašene keramike iz najgloblje plasti ormoške naselbine (Lamut, B., 2001, T. 3: 3) ni potrebno uvrščati že v čas velikih fibul očalark tipa Maribor, temveč so lahko tudi stopnjo mlajše. Prej omenjeno krašenje keramike z motivom skupine navpičnih vrezanih linij, obdanih z bordurama cikcakastih, pa najdemo tudi na keramiki ormoškega grobišča v grobovih 15 in 3 (Tomanič-Jevremov, M., T. 25: 1 in T. 9: 2), kar samo potrjuje prej predlagano datacijo, ki je za grobišče starejša od Ha B3.

Omenjenemu sklopu gradiva, ki je na Pobrežju mlajši od časa velikih fibul očalark tipa Maribor, bi lahko dodali morda še fasetirano latvico iz groba 63 (Pahič, S., 1972, T. 13: 10), fasetirane latvice poznamo namreč tako iz najgloblje plasti ormoške naselbine (Lamut, B., 2001, T.: 5, T.: 3: 2) kot tudi iz ormoškega planega žganega grobišča (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 6: 1). Prav tako smo že omenili kratko prečno žlebljeno latvico, kot je na Pobrežju v grobu 15b (Pahič, S., 1972, T. 3: 6-8, latvica 7). Prisotne so spet tako v najgloblji plasti ormoške naselbine oziroma v jami, vkopani v ilovico (Lamut, B., 1989, T. 11: 6) kot tudi na ormoškem planem grobišču (Tomanič-Jevremov, M., 1989, T. 6: 6, T.20: 1, T. 23:1), ali pa recimo še v fazi 1 na Burgstallkoglu (Smolnik, R., 1996, 447, Abb. 1, levo v sredini).

Sočasnost gradiva faze Ormož I, planega žganega grobišča, mlajše faze grobov s Pobrežja, Rifnika I, Burgstallkogla pri Kleinkleinu – faza 1, verjetno ni sporna, vprašanje pa je, kakšen odsek Ha B obdobja predstavlja, ali le čas zgodnjega 8. in 9. stoletja, torej neko Ha B2 obdobje, ali pa je to kar vse preostalo Ha B obdobje.

V sistemu, kjer predstavlja gradivo povezano z velikimi fibulami očalarkami stopnjo Ha B1, tako visoka datacija ni možna in moramo naveden material opredeliti v Ha B2. V takšni delitvi dobimo potem sistem, ki se približno ujema z madžarsko kronologijo (Patek, E., 1993, Abb. 34), kjer pozna žarna grobišča segajo iz Ha A v Ha B1 in se v Ha B2 podoba spremeni, v Ha B2/3 so uvrščene »trakokimerijske« najdbe in z žigosanjem okrašena keramika.

Toda ni nemogoče tudi drugače definirati stopenj, tako da pride obravnavana keramika z višinskih naselij Štajerske na začetek Ha B obdobja, kot pri Teržan (B., 1990). Naj tu le nakažem takšno možnost.

Keramične forme in njihovi okrasi, ki se povezujejo z iglo z jajčastoovalno glavico s trojno valovnico, se na Pobrežju namreč ne ujemajo dobro z oblikami in ornamentami keramike, ki se povezuje z domnevno sočasnimi fibulami očalarkami z večkratno osmico.

V primeru, da fibule očalark tipa Maribor in z njimi povezano gradivo potisnemo v neko zaključno Ha A obdobje in jih vzporedimo časovno z iglo s kijasto glavico, kakršna je bila najdena na Pobrežju v grobu 36 (Pahič, S., 1972, T. 8: 17, 18), dobimo seveda drugače opredeljene časovne faze.

Možnost takšne datacije je bila že nakazana ob objavi Pobrežju približno sočasnega grobišča na Brinjevi gori. Paralele fibulam očalarkam z večkratno osmico iz Grčije kažejo tudi na datacijo v Ha A (Pahič, V., 1989). Igla z jajčasto-

ovalno glavico, okrašena s trojnimi graviranimi linijami, pa vsekakor sodi v Ha B in bi se v tem primeru navezovala na čas harfastih fibul tipa Pobrežje. To utegne potrjevati keramika, na primer tista okrašena z vrezanimi šrafiranimi trikotniki. Med do sedaj navedenimi grobovi s Pobrežja je bilo takšno krašenje na keramiki iz grobov 15 in 112 (Pahič, S., 1972, T. 3: in T. 22: 9), prisotno pa je še na amforici iz groba 5 (o. c., T. 1: 7-11, okras na 8), v grobu 6 (Pahič, S., 1991, T. 22: 1), v grobu 14 na fragmentu amforice (Pahič, S., 1972, 26 - grob 14 - opis pod 2) in seveda v trojnem grobu 162 a,b, c (Pahič, S., 1991, T. 4 - T. 6, trikotniki na T. 4: 1).

Grob 162 c s parom tordiranih ovratnic in lasnim obročkom je ženski. Če od pozneje najdenih sočasnih igel (o. c., T. 6: 6, 7) pripišemo vsako k enemu od grobov 162 a in 162 b, velja tudi za iglo z jajčasto ovalno glavico, da je sočasna vrčku z okrasom visečih šrafiranih trikotnikov (o. c., T. 4: 1), okras, kakršnega smo prej datirali v »Ha B2«, lahko pa predstavlja le neki starejši preostali del Ha B, v primerjavi z mlajšim Ha B, ki na Pobrežju ni prisoten, znan pa je iz faze Ormož II in ga opredeljuje med drugim keramika, okrašena v basarabi stilu.

Med grobovi s Pobrežja je za razmerje z Ormožem zanimiv grob 159 (Pahič, S., 1991, T.: 2 - 4). Polkroglasta latvica (l. c.: 3) je namreč okrašena z girlandnim okrasom v tehniki žigosanih pravokotnikov. Takšno pravokotno žigosanje pa je značilno tako za fazi Ormož I kot IIa. V času Ormož IIa žigosani pravokotniki obdajajo tekoče povezane ležeče S motive (basarabi stil), medtem ko so v fazi Ormož I prisotni nepovezani ležeči S motivi, obdani s takšnimi pravokotniki (Lamut, B., 1989, T. 4: 5), ali pa žigosani pravokotniki tangencialno povezujejo krožce (o. c., T. 8: 12), oboje pa je v Podonavju značilno krašenje za predbasarabi obdobje, za čas, ki ga označuje gradivo faze Kalakača - Gornea - Insula Banului. Ta čas torej dosega Pobrežje s svojim mlajšim gradivom in Ormož z najstarejšim iz sond I-III.

Poleg okrasa šrafiranih trikotnikov povezuje keramiko sočasno z jajčasto ovalno glavico in harfastimi fibulami še krašenje z večkratnimi vrezanimi girlandami in dvojnimi ločnimi motivi, krašenje s plastičnimi bunčicami itd. V takšnem sistemu je potem moč razumeti iglo z jajčasto ovalno glavico, ki je omenjena z naselbine na Rifniku (Teržan, B., 1990, op. 148) kot predstavnico začetne faze starejšega dela Ha B.

Na ta način dobimo torej trodelno delitev: Ha A2 ter starejši in mlajši Ha B. Ta pa nas spomni na kakšno obdonavsko najdišče s podobnim razporedom gradiva. Na najdišču Kalakača (Medović, 1988) je bila znotraj prostora, ki ga omejujejo na zahodu Donava, na jugu obrambni jarek z nasipom in na vzhodu rob terase, najdena vrsta vkopanih objektov oziroma jam s keramičnimi ostalinami.

Pas objektov ob rečnem bregu vsebuje keramiko, okrašeno z različnim žlebljenjem, kar nakazuje navezavo na Gava kulturo, zato datacija v Ha A2, dalje s psevdovrvičastimi okraši (ki se pri nas javljajo šele v 3. plasti na Brinjevi gori (Teržan, B., 1990, 37), od vrezanih pa recimo motiv smrekove vejice, ki pa je atipičen in sega še v mlajši čas. Iz tega najstarejšega predela Kalakače je važen okras trojnih vrezanih valovnic, ki nas spominja na trojne vrezane cikcakaste linije s pobreške keramike, ki jo najdemo v kombinaciji z očalarkami tipa Maribor.

Tej keramiki zgodnje faze Kalakače sledi mlajša faza objektov bolj oddaljenih od reke, v katerih pa je bila odkrita keramika z okraši, kot so šrafirani trikotniki,

žigosani pravokotniki, žigosani nepovezani S motivi, navpična plastična rebra itd., kar spada v starejši del Ha B obdobja. V to razvito Gornea – Kalakača fazo spadajo recimo še keramične forme in okrasni z romunskega najdišča Giroc s povsem drugega konca Panonske nižine, a izpričujejo kljub precejšnji oddaljenosti sorodnost s sočasnim gradivom faze Ormož I, skupne so na primer: široko vodoravno žlebljene latvice, fasetirane latvice, krašenje z brazdastimi vbodi itd. (Lamut, B., 2001 in Gogâltan, F., 1996).

Objekti, najdeni na Kalakači najdlje od Donave, in gradivo, najdeno v zasipu obrambnega jarka ob koncu trajanja najdišča, pa vsebujejo tudi keramiko, okrašeno z žigosanimi povezani ležečimi S motivi v basarabi stilu, kar je opredeljeno v mlajši del Ha B obdobja, v Ha B3 (Medović, P., 1988). Primerjava Podravja s Podravjem je torej očitna.

Ob takšni trodelni delitvi torej štajerske višinske naselbine lahko začenjajo že v starejši fazi Ha B obdobja, (razen Brinjeve gore, ki je še starejša), nižinska najdišča pa v tla A.

Če sklenemo: fazo Ormož IIa smo torej datirali v pretežni del 8. stoletja, faza Ormož I pa je opredeljena v zgodnje 8. in 9. stoletje, kar bi lahko predstavljalo ali Ha B2 ali pa v drugi verziji kar celotni del starejšega Ha B obdobja. Pri tem pa so navedena stoletja mišljena seveda relativno kronološko v sistemu Müller-Karpeja (H.,1959). Absolutne datacije, pridobljene na podlagi dendrokronološke metode, ki se za obdobje pozne bronaste dobe (Bd D, Ha A, Ha B) skladajo z rezultati C14 analiz, pa nam kažejo seveda še više letnice.

SKRAJŠANO NAVEDENA LITERATURA

Arh. vest.

Arheološki vestnik. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede I. Inštitut za arheologijo, Ljubljana.

Dela SAZU

Dela. Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Razred za zgodovinske in družbene vede I. Sekcija za arheologijo, Ljubljana.

Koll. Drobeta – Turnu Severin

Der Basarabi-Komplex in Mittel- und Südeuropa. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin 1996. Rumänisch-jugoslawische Kommission für Erforschung der Region des Eisernen Tores. Archaeologische Abteilung 1. Ed.: Rumänischen Institut für Thrakologie (Bukarest 1996).

Kat.in mon.

Katalogi in monografije Narodnega muzeja (Ljubljana).

Razprave SAZU

Razprave. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede 1, Ljubljana.

Symp. Bad Radkersburg

Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des Internationalen und Interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archaeologie, Band 78. aus dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien (Bonn 2001).

Symp. Sopron

Die Osthallstattkultur. Akten des Internationalen Symposiums, Sopron, 10.-14. Mai 1994. Archaeolinqua, Band 7 (Budapest 1996).

LITERATURA

Carancini, Gian Luigi, 1975: Die Nadeln in Italien. Prähistorische Bronzefunde. Abteilung XIII, zweite Band, München.

Dobiat, Claus, 1980: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. Schild von Steier. Beiheft 1, Graz.

Gabrovec, Stane, 1973: Začetek halštatskega obdobja v Sloveniji. Arh. vest. 24, 338 ss.

Gogâltan, Florin, 1996: Die späte Gornea-Kalakača Siedlung von Giroc und Frage des Beginns der Basarabi-Kultur im südwesten Rumänien. Koll. Drobeta-Turnu Severin, 33 ss.

Miloš Jevtić, Miloš, 1983: Keramika starijeg gvozdenog doba na centralnobalkanskom području. Univerzitet u Beogradu. Filozofski fakultet. Centar za arheološka istraživanja. Knjiga 2, Beograd.

Kaerner, Juliane, 1989: Chronologische Probleme der Rušegruppe der südostalpinen Urnenfelderkultur. Arh. vest. 39-40, 217 ss.

Korošec, Josip, 1951: Prazgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Dela SAZU 6.

Lamut, Brane, 1989: Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. Arh. vest. 39-40, 235 ss.

Lamut, Branko, 2001: Ormož – The Chronological Structure of the Late Bronze and Early Iron Age Settlement. Symp. Bad Radkesburg, 207 ss.

- Lubšina-Tušek, Marija, 2001: Ptuj-Viktorinova ulica. Letno poročilo 1999, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, Maribor, 291-296, T.1 in T. 2.
- Medović, Predrag, 1988: Kalakača, naselje ranog gvozdenog doba. Vojvođanski muzej. Posebna izdanja 10, Novi Sad.
- Müller-Karpe, Hermann, 1959: Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Römisch-germanische Forschungen, Band 22, Berlin.
- Pahič, Stanko, 1972: Pobrežje. Kat. in mon. 6.
- Pahič, Stanko, 1991: Moji poslednji pobreški grobovi. Doneski k pravadnini Podravja 6. Pokrajinski muzej Maribor, Maribor.
- Pahič, Vitko, 1989: Žarno grobišče na Brinjevi gori. Arh. vest. 39-40, 181 ss.
- Pare F. E., Christopher, 1999: Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 45. Jahrgang, 1998, Teil 1, Mainz, 293 ss in Beilage II.
- Patek, Erzsebet, 1993: Westungarn in der Hallstattzeit. VCH, Acta Humaniora (Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinziäl-römischen Archaeologie), Band 7 Weinheim.
- Peroni, Renato, ed., Belardelli, Clarissa, Claudio Giardino, Malizia, Anselmo) 1990: L' Europa a sud e a nord delle Alpi alle soglie della svolta protourbana. Necropoli della tarda età dei Campi di Urne dell' area circumalpina centro-orientale, Treviso.
- Pirkmajer, Darja, 1988: Prazgodovinska naselbina na Rifniku. Materialne ostaline iz arheoloških izkopavanj v letih 1956-1961. Diplomaska naloga, tipkopis. Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za arheologijo, Ljubljana.
- Popović, Petar-Vukmanović, Mirjana, 1998: Vajuga-Pesak. Nekropola starijeg gvozdenog doba. Arheološki inštitut, Beograd; Narodni muzej, Beograd; Đerdapske sveske, Posebna izdanja 3, Beograd.
- Puš, Ivan, 1971: Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani. Izkopavanja v letih 1964-1965. Razprave SAZU 7/1.
- Puš, Ivan, 1982: Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani. Razprave SAZU XIII/2.
- Smolnik, Regina, 1994: Der Burgstallkogel bei Kleinklein II. Die Keramik der vorgeschichtlichen Siedlung. Veröffentlichung des vorgeschichtlichen Seminars Marburg. Sonderband 9, Marburg.
- Smolnik, Regina, 1996: Die Lebenden und die Toten – Das Verhältnis der Siedlung auf dem Burgstallkogel bei Kleinklein zu den Gräbern der Sulmtalnekropole, dargestellt anhand der Keramikenentwicklung. Symp. Sopron, 445 ss.
- Sperber, Lothar, 1987: Untersuchungen zur Chronologie der Urnenfelderzeit im Nördlichen Alpen vor Land von der Schweiz bis Oberösterreich. Antiquitas. Reihe 3 (Serie in 4 to): Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte, zur classischen und provinziäl-römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums. Band 29, Bonn.
- Starè, Francè, 1954: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Dela SAZU 9.
- Strmčnik-Gulič, Mira, 1979: Prazgodovinske gomile na Legnu pri Slovenj Gradcu. Arh. vest. 30, 101 ss.
- Teržan, Biba, 1990: Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem. Kat. in mon. 25.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1989: Žarno grobišče v Ormožu. Arh. vest. 39-40, 277 ss
- Tomanič Jevremov, Marjana, 2001: The »Urbanisation« of Ormož and the cemeteries. Symp. Bad Radkersburg, 191-205.

Zu den Anfängen des prähistorischen Ormož/Friedau

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel bearbeitet das Verhältnis zwischen den Materialien zweier ältester Besiedlungsphasen Ormož/Friedau I (Materialien, die im Lehm, auf dem Lehm oder in darin eingegrabenen älteren Gruben gefunden wurden) und Ormož II (Materialien, entdeckt in der schwarzen Schicht über dem Lehm), wie sie bereits bestimmt wurden (Lamut, B., 2001), im Verhältnis zum Flachurnengräberfeld (Tomanič-Jevremov, M., 1989) und deren Verhältnis zu einigen anderen Fundorten der Ruše-Gruppe im Nordosten Sloweniens. Ähnlich wie in der Chronologie Teržan (B., 1990, 78 - 81), wo die aus den Frauengräbern ersichtliche Tracht spezifisch für das 9. und frühere 8. Jahrhundert ist, oder in der Chronologie ed. Peroni (R., 1990), wo das Zweifachwappen 64 aus Ljubljana mit dem eisernen Spiralarmband, toridertem Bronze-Halsring, einer Kleinvasenkopfnadel und dem Knopf der Pferdeausrüstung (Starè, F., 1954, T. 54 und T. 55) eingeordnet in die Stufe Ljubljana I und in das 9. Jahrhundert datiert (ed. Peroni, R., 1990, 160, Fig., 125), ist auch hier das Material der Phase Ormož I in die Zeit vor die Phase gestellt, die auf dem 1. Urnengräberfeld von Ruše von Gräbern mit Zweischleifbogenfibeln Stufe Ruše III bestimmt ist (Müller-Karpe, H., 1959, Textband, Abb. 59), das ist vor die Zeit, die auf der Stufe Ljubljana IIb von den eisernen Zweischleifbogenfibeln bestimmt wird (Gabrovec, S., 1973), bzw. vor die Zeit, die in der Siedlung der Phase Ormož II von folgenden Elementen bestimmt wird: trombenendlose Bronzenmehrkopfnadel, eine Nadel mit horizontalgeripptem Hals, Bronzetulenbeil, unter den Keramikverzierungen die Ornamentierungen mit gestempelten liegenden verbundenen S-Motiven, umgeben mit Pseudoschnurbordüre oder solcher aus gestempelten Rechtecken. Also vor die Zeit, für die das Verzieren im Basarabi-Stil spezifisch ist. Aus der Phase Ormož I ist Keramik mit Verzierungen aus der späten Horizontphase Gornea-Kalakača-Insula Banului bekannt, wie, wenn ich nur die spezifischen angebe: unverbundene gestempelte S-Motive (Lamut, B., 1989, T. 4: 5 und Jevtić, M., 1983, T. 10: 4 itd.).

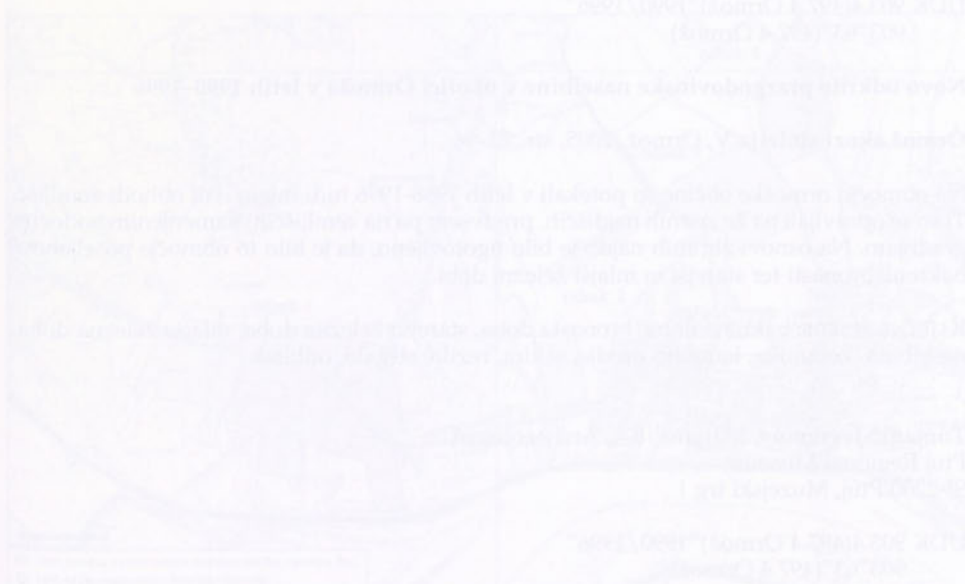
Weiters sind einige Verbindungen zwischen den Keramikformen und Verzierungen der ältesten Phase Ormož I und jüngeren Materialien aus dem Urnengräberfeld Pobrežje aufgezählt (Pahič, S., 1972 in Pahič, S., 1991), wobei sich zum Teil die Fragwürdigkeit der bisherigen Aufteilung des Urnengräberfeldes Pobrežje zeigt, als auch jener, die alle Verzierungen mit Einstichen im Motiv von Punktbändern in einen einzigen Anfangshorizont stellt (Kaerner, J., 1989), als ähnliche, die zeitlich die Materialien vergleichen, verbunden mit Rollkopfnadeln, mit der Zeit des Materials, verbunden mit den Brillenfibeln mit mehrfachem 8 - Typ Maribor (Pare, F. E., Ch., 1999, Abb. 24-26, Beilage II und Text).

Die Phase Ormož II (schwarze Schicht) mit der Ornamentik im Basarabi-Stil ist also fast in das gesamte 8. Jahrhundert eingeordnet, was z.B. die Gräber vom Fundort Vajuga-Pesak zeigen, datiert zwischen 775 und 725, die dem klassischen Horizont des Basarabi-Verzierens angehören und die jüngere Keramik des späten Basarabi-Stils mit tremolierten Verzierungen (Popović, P. – Vukmanović, M., 1998) noch nicht kennen.

Die Phase Ormož I nimmt das frühe 8. und 9. Jahrhundert ein, was vielleicht die Ha B2-Epoche oder der gesamte ältere Teil der Ha B-Epoche ist. Diese zeitlichen Bestimmungen sind relativ chronologisch gedacht, im Sinne des Müller-Karpe-Systems (H., 1959), die absoluten dendrochronologischen und die C14 Datierungen liegen aber selbstverständlich noch weiter zurück.

Uvod

Na območju Ormoža vzhajajo različni zgodovinski viri, ki opisujejo njegovo zgodovino. Vendar pa nimajo vsi viri enake vrednosti. Nekateri viri so bolj zanesljivi kot drugi. V tem delu bomo preučili zgodovino Ormoža od leta 1990 do leta 1996. V tem delu bomo preučili zgodovino Ormoža od leta 1990 do leta 1996. V tem delu bomo preučili zgodovino Ormoža od leta 1990 do leta 1996.

Novi zgodovinski podatki kažejo, da je Ormož v letih 1990-1996 doživel pomembne spremembe. V tem delu bomo preučili zgodovino Ormoža od leta 1990 do leta 1996. V tem delu bomo preučili zgodovino Ormoža od leta 1990 do leta 1996. V tem delu bomo preučili zgodovino Ormoža od leta 1990 do leta 1996.

Tomanič-Jevremov, Marjana, dipl. arheologinja
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 903.4(497.4 Ormož)"1990/1996"
903"63"(497.4 Ormož)

Novo odkrite prazgodovinske naselbine v okolici Ormoža v letih 1990–1996

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 72–96

Na območju ormoške občine so potekali v letih 1986–1996 tudi intenzivni obhodi zemljišč. Ti so se opravljali na že znanih najdiščih, predvsem pa na zemljiščih, namenjenim bodočim gradnjam. Na osnovi zbranih najdb je bilo ugotovljeno, da je bilo to območje poseljeno v bakreni, bronasti ter starejši in mlajši železni dobi.

KLJUČNE BESEDE: bakrena doba, bronasta doba, starejša železna doba, mlajša železna doba, naselbina, keramika, kamnito orodje, sekira, rezilo, strgalo, odbitek

Tomanič-Jevremov, Marjana, BA, Archaeologist
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 903.4(497.4 Ormož)"1990/1996"
903"63"(497.4 Ormož)

Newly discovered prehistoric settlements in the surrounding of Ormož during 1990–1996

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 72–96

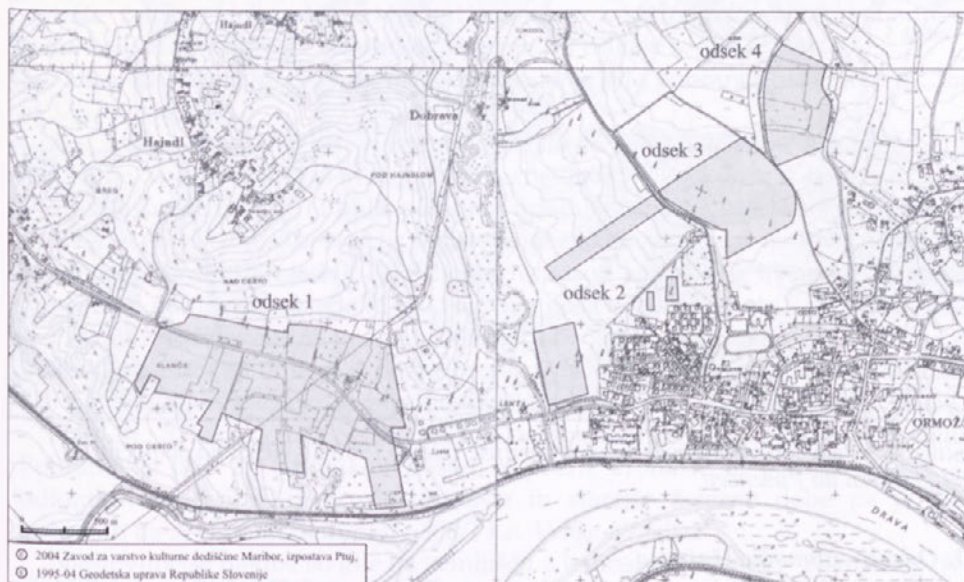
Intensive land examinations took place in the Ormož municipality area during the period 1986–1996 involving already known archaeological sites and sites designated mainly as future building sites. From the collected finds it was established that this area was populated during the Copper, Bronze, the early, and the late Iron Age.

KEY WORDS: Copper Age, Bronze Age, early Iron Age, late Iron Age, settlement, pottery, flint tools, axe, blade, scraper.

Novo odkrite prazgodovinske naselbine v okolici Ormoža v letih 1990-1996

Uvod

Na območju ormoške občine so arheološka terenska dela med drugim zajemala tudi dokumentiranje najdišč ter intenzivne obhode zemljišč. Ti so se opravljali na že znanih najdiščih, predvsem pa na zemljiščih, namenjenih bodočim gradnjam. V letih 1986–1996 so intenzivni obhodi potekali pod vodstvom kustodinje Pokrajinskega muzeja Ptuj za prazgodovinsko obdobje Marjane Tomanič-Jevremov¹. V letih 1986–1990 so bili vključeni v raziskovalni projekt "Geneza kulturne pokrajine" pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani², leta 1992 v projekt izvenšolskih dejavnosti.

Slika 1: Arheološki površinski pregled zemljišč v letih 1986 do 1996, na območjih od Hajndla do Hardeka

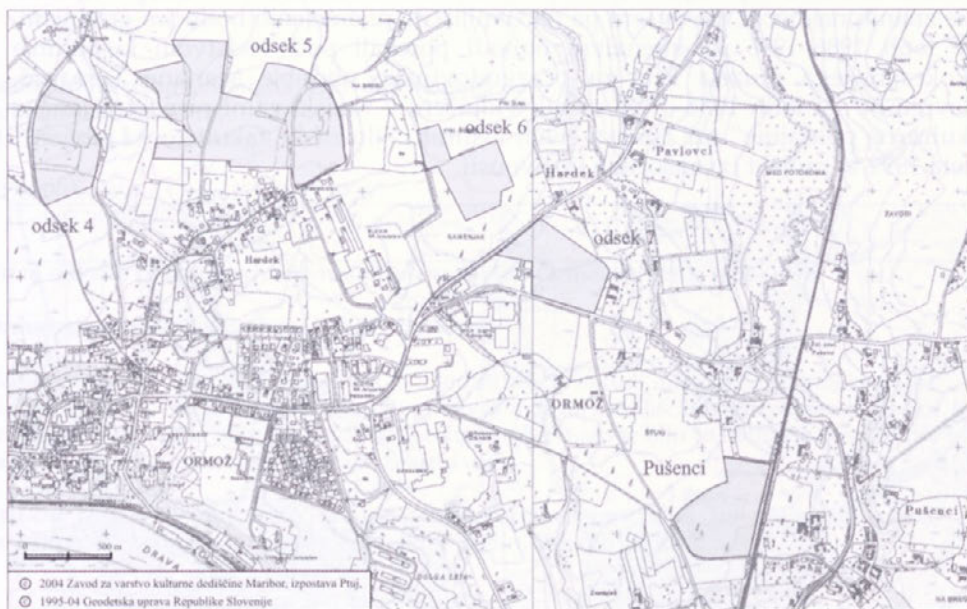
¹ Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitne naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana 1990, 83-111; M. Tomanič-Jevremov, Pušenci. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 210; M. Tomanič-Jevremov, Hardek. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 197-200; Marjana Tomanič-Jevremov, *Poročilo o arheoloških najdbah na trasi ormoške obvoznice*, tipkopis s prilogami, Ptuj 1996, 1-32.

² Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitne naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana 1990, 83.

Dela so v glavnem zajemala zbiranje vidnih artefaktov iz površin ter kartiranje najdb. Na osnovi najdb je bila pridobljena prva informacija o poselitvi določenega prostora, ki rabi kot izhodišče za varovanje zemljišč in za poznejša zavarovalna izkopavanja.

Delno so intenzivni obhodi zajeli tudi zemljišča, po katerih poteka že zgrajena in bodoča trasa ormoške obvoznice. Z namenom, dobiti čim popolnejšo sliko o površinskih najdbah in s tem tudi o eventualnih poselitvah v različnih arheoloških obdobjih, je arheološka ekipa muzeja od 16. 5. do 17. 5. in 21. 5. do 23. 5. 1996 osredotočila obhode predvsem po zakoličeni trasi bodoče obvoznice.

Pregledane površine so na zahodu zamejene z lokalno cesto, ki pelje proti Hajndlu, na vzhodu s Pušenskim potokom. Zaradi lažje preglednosti smo jih razdelili na sedem odsekov.

Slika 2: Arheološki površinski pregled zemljišč v letih 1986 do 1996, na območjih od Hardeka do Pušencev

1. Odsek - območje Hajndla

Prvi odsek je presekán z magistralno cesto Ptuj–Ormož. Pregledana zemljišča se raztezajo med odcepom lokalne ceste proti Hajndlu na zahodu, do potoka Lešnice na vzhodu, severno od magistralne ceste sežejo do gozda, južno obsegajo ravne platoje nad nekdanjo dravsko teraso. Na vzhodni strani je bila pod dravsko teraso leta 1963 odkrita eneolitska naselbina v Mihovcih pri Veliki Nedelji³.

Pregledana so bila zemljišča z naslednjimi parcelnimi številkami: 700/6, 4, 1, 808/1, 858, 855, 838, 824 ter 828/1 in 2 vse k.o. Velika Nedalja; 367, 368, 372, 375, 371, 377, 384, 389 vse k.o. Hardek; 844/1,2, 852, 856, 866 ter 861 vse k.o. Ormož.

³ Stane Pahič, Mihovci pri Veliki Nedelji. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 320.

Severno od magistralne ceste so vidni sledovi rimske ceste Poetovio-Savaria, ki je tekla večinoma vzporedno s sedanjo cesto, ponekod v oddaljenosti do 40 m (na p. št.: 700/6, 4, 1 k.o. Velika Nedelja, 368 k.o. Hardek – 15 m od sedanje; 368, 372, 371, 377, 384 k.o. Hardek)⁴. Že leta 1962 so bili odkriti pri kopanju vodovodnega jarka od zbiralnika na Hajndlu proti Ormožu odlomki prazgodovinske keramike⁵. V gozdu nad potokom Lešnica pa sta delno ohranjeni še dve gomili⁶.

Na zemljiščih severno od magistralne ceste je bilo pobranih 69 odlomkov lončenine iz pozne bronaste in starejše železne dobe, manj iz bakrene dobe.

Najdbe so bile skoncentrirane na vzhodni strani p. št.: 700/6 k.o. Velika Nedelja, na ok. 15 x 15 m veliki površini, kjer je bilo pobranih 16 odlomkov posod iz mlajše bronaste dobe: na severnem delu p. št.: 700/4 k.o. Velika Nedelja, kjer je bilo najdenih osem odlomkov posod iz pozne bronaste in dva odlomka iz bakrene dobe (T. 4:6), ter na severnem delu p. št.: 700/1 k.o. Velika Nedelja, kjer je bilo enajst odlomkov posod iz mlajše bronaste dobe.

Na p. št.: 372 k.o. Hardek so bile najdbe skoncentrirane na jugozahodnem robu, na ok. 5 m x 10 m veliki površini, kjer so bili pobrani trije odlomki ostenj in odlomek dna (T. 6:3) iz mlajše bronaste dobe.

Na p. št.: 380 k.o. Hardek pa so bili odlomki keramike iz mlajše bronaste in starejše železne dobe skoncentrirani na severozahodnem in severovzhodnem robu. Najdenih je bilo 12 odlomkov, med njimi trakast ročaj (T. 7:3).

Nekaj odlomkov prazgodovinske keramike je bilo pobranih tudi na p. št.: 368 in 375 k.o. Hardek.

Na zemljiščih južno od magistralne ceste je bilo pobranih 364 odlomkov lončenine, večina iz pozne in starejše železne dobe, nekaj kosov iz bakrene dobe, 6 kosov hišnega ometa, 11 oblic s sledovi uporabe ter kos peščenca s prevrtino.

Na p. št.: 858 k.o. Velika Nedelja so bile najdbe skoncentrirane na severni polovici zemljišča. Pobranih je bilo 40 odlomkov posod iz bakrene in pozne bronaste dobe, med njimi ustje sklede (T. 2:1) ter dva kosa hišnega ometa.

Pet odlomkov posod iz pozne bronaste dobe je bilo pobranih na p. št.: 855 k.o. Velika Nedelja, 29 odlomkov iz pozne bronaste in starejše železne dobe, pa na p. št.: 828 k.o. Velika Nedelja, kjer so bile najdbe skoncentrirane na jugozahodnem delu.

Na p. št.: 838 k.o. Velika Nedelja so bile najdbe skoncentrirane na južnem delu. Pobranih je bilo 27 odlomkov posod iz pozne bronaste in bakrene dobe. 27 odlomkov lončenine iz pozne bronaste in starejše železne dobe pa je bilo pobranih na severnem delu p. št.: 808/1 k.o. Velika Nedelja.

Najštevilnejše najdbe so bile na zemljišču z ledinskim imenom "Klanče" (p. št.: 824 k.o. Velika Nedelja), kjer so bile skoncentrirane na treh mestih: na sredini, na severovzhodnem in vzhodnem delu. Pobranih je bilo 172 odlomkov posod iz bakrene, pozne bronaste in starejše železne dobe (T. 4:1-5) ter 10 kosov oblic.

⁴ Stane Pahič, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. V: *Arheološki vestnik*, 15-16, Ljubljana 1964-1965, 292-293, priloga 1,2.

⁵ Stane Pahič, Hajndl. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 319. Stane Pahič, Hajndl. V: *Arheološka najdišča v Slovenskih goricah, Topografski dnevniki in zapiski*, 6, Maribor 1987, 80. Marjana Tomanič-Jevremov, *Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice*. V: *Ormoški zbornik*, 2, Ormož 1983, 34, karta 2.

⁶ Stane Pahič, Hajndl. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 319.

Na zemljiščih katastrske občine Ormož je bilo na p. št.: 844/1 in 2 pobranih 6 odlomkov prazgodovinske keramike, podrobneje neopredeljeno in peščenec s prevrtino.

Na p. št.: 852 pa 14 odlomkov iz pozne bronaste dobe in 1 odlomek iz bakrene dobe.

Iz p. št.: 856 je bilo pobrano ustje sklede (T. 1:3), stojni rob pekve (T. 1:4), odlomek ostenja z izrastkom (T. 1:5) ter 28 odlomkov ostenj iz pozne bronaste dobe, 4 kosi hišnega ometa in kos kamna iz serpentina.

Na p. št.: 866 je bilo na 1m x 1m veliki površini pobranih 5 odlomkov keramike iz pozne bronaste dobe, med njimi dno lonca (T. 1:8) in odlomek ostenja z izrastkom (T. 1:7).

Na p. št.: 861 pa 8 odlomkov posod iz bakrene, mlajše bronaste in starejše železne dobe (T. 1:2).

Pri poznejših zaščitnih arheoloških izkopavanjih na trasi bodoče obvoznice, ki so potekala na delih pregledanih zemljišč v letih 1999 in 2000 pod vodstvom Ivana Žižka, kustosa Pokrajinskega muzeja Ptuj⁷ in pri predhodnih sondiranjih Marije Lubšina Tušek, konservatorke Zavoda za varstvo kulturne dediščine Maribor⁸, so bile odkrite naselbine iz bakrene, bronaste, starejše in mlajše železne dobe, rimska cesta ter peči za žganje apna⁹.

2. Odsek

zajema zemljišča od potoka Lešnice na zahodu do lokalne ceste proti Tomažu na vzhodu. V letih 1991, 1992, 1994 in 1996 so bili pregledani deli naslednjih zemljišč: 8/1, 8/2, 9; 10/1, 683, 666 vse k.o. Ormož ter 451, 454, 459, 461 in 462 vse k.o. Hardek.

V poročilu "Über heidiniche Grabehügel", poslanem Zgodovinskemu društvu v Gradec leta 1851, župnik Franc Vrbnjak navaja, da so severno od mesta v prvi polovici 19. stol. zravnali gomile na cerkvenih njivah. Pri tem so našli "žganino, črepinje, orožje, Makisiminov novc in ostanke zidov". Danes je ohranjena le gomila severno od Ptujске ceste, na kateri je zgrajena "Brodarjeva vila"¹⁰. Ok. 200 metrov jugovzhodno od nje so bili leta 1974 odkriti sledovi naselbin iz bakrene in starejše železne dobe ter grobišče ormoške poznobronastodobne naselbine.¹¹

Leta 1992 je od 6. 4. do 9. 4. potekalo intenzivno rekognosciranje na p. št.: 8/1 in delu p. št.: 8/2 (del jugozahodnega roba), 9 (zahodna polovica), 10/1 (vzhodni in severni rob do p. št.: 5 k.o. Ormož) vse k.o. Ormož, v sklopu izvenšolskih dejavnosti z učenci naravoslovne gimnazije iz Ljutomera pod vodstvom Marjane Tomanič-Jevremov, kustodinje Pokrajinskega muzeja Ptuj. Sodelovali so še: kustos Ivan Žižek, risarka Majda Žižek, dokumentalista Majda Tanasič in Vlado Topolovec ter študent Miran Brec.

⁷ Ivan Žižek, Hajndl pri Ormožu. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana 2003, 148-150.

⁸ Ivan Tušek, Hardek. V: *Varstvo spomenikov*, 38, Ljubljana 2001, 35.

⁹ Ivan Žižek, *Pod cestoj, zaščitna arheološka izkopavanja na Hajndlu 1999/2000*, (razstavni katalog), Ptuj 2001. Marko Mele. Članek v zborniku.

¹⁰ Stane Pahič, Ormož. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 320.

¹¹ Marjana Tomanič-Jevremov, Ormož. V: *Varstvo spomenikov*, 21, Ljubljana 1977, 178 ss. Marjana Tomanič-Jevremov, Žarno grobišče v Ormožu. V: *Arheološki vestnik*, 39-40, Ljubljana 1989, 277-323.

Zemljišče se blago vzpenja od potoka Lešnice proti vzhodu. Na južni strani je omejeno z regionalno cesto Ptuj–Ormož (Ptujsko cesto), na severni z zajedo, ki poteka med p. št.: 8/1 ter 10/1, vse k. o. Ormož. Zemljišče je bilo razdeljeno na 60 kvadrantov v velikosti 20 x 20 m. Pregledana je bila 240 m x 100 m velika površina (24.000 m²). Iz površine je bilo pobranih 673 odlomkov posod, večina iz pozne bronaste dobe (T. 2:5), manj iz bakrene ter iz starejše (T. 3:3) in mlajše železne dobe (T. 2:6, 7), odlomek piramidalne uteži, 57 kosov hišnega ometa, 6 kamnitih sekir (T. 3:5), ena z nedokončano prevrtino (T. 3:4), kamnito rezilo (T. 3:2) in strgalo (T. 3:6), trije kamniti odbitki (T. 2:2), obdelan kos kamna (T. 3:1), 8 odlomkov rimske keramike, bronast rimski novc, reliefno okrašena kost z upodobljenim kantarosom iz poznejšega zgodovinskega časa, 11 odlomkov oblic, 2 školjki ter pet odlomkov pečnic. Kamnito orodje je bilo grupirano na meji med p. št.: 8/1 in 8/2 k.o. Ormož. Leta 1994 je strokovna ekipa iz Narodnega muzeja, ki je izkopavala v Grabah pri Središču, pri terenskem obhodu pobrala še dva odlomka kamnitih sekir (T. 2:3, 4).

Pri intenzivnih obhodih zemljišč, zahodno od mestnega pokopališča, so bili leta 1991 pregledani robovi p. št.: 683 in št.: 666 k.o. Ormož, ki se raztezata severovzhodno od prej navedenih parcel. Pobranih je bilo 6 odlomkov posod iz bakrene in pozne bronaste dobe, kos hišnega ometa ter obdelana rjava siva kamenina z zarezo (T. 1:1).

Na delih p. št.: 451, 454, 455, 459, 461 in 462, vse k.o. Hardek, je bilo pri intenzivnih obhodih zemljišč v letih 1992 in 1996 pobranih 82 odlomkov keramike iz bakrene, bronaste ter starejše železne dobe, pet kosov hišnega ometa, na p. št. 454 odlomek kamnite sekire (T. 5:4).

Najdbe iz bronaste dobe so bile skoncentrirane na ravnem predelu na vzhodnem delu zemljišča.

3. Odsek

zajema zemljišča na ormoški Dobravi, ki se raztezajo severno od obrambnega jarka prazgodovinske naselbine v Ormožu. Na vzhodu so zamejena z lokalno cesto proti Litmerku, na zahodu z lokalno cesto proti Tomažu. V letih 1991, 1992 in 1996 so bili pregledani deli zemljišč z naslednjimi parcelnimi številkami: 11, 12, 15, 17 in 29, vse k.o. Ormož, ter p. št.: 506 k.o. Hardek.

Na delu p. št.: 17 in 29 k.o. Ormož, ki se raztezajo vzhodno od lokalne ceste proti Tomažu in severozahodno od obrambnega jarka prazgodovinske naselbine v Ormožu je bilo leta 1991 pobranih 9 odlomkov prazgodovinske keramike.

Na p. št.: 12 k.o. Ormož, ki je na zahodni strani omejena z lokalno cesto proti Tomažu, na vzhodu z lokalno cesto proti Dobravi, je bilo pobranih 15 odlomkov prazgodovinskih posod, kos hišnega ometa in odlomek kamnite sekire.

Na p. št.: 11 in 15 k.o. Ormož so bile najdbe skoncentrirane na sredini zemljišča. Najdenih je bilo sedem odlomkov posod iz pozne bronaste dobe ter odlomek kamnite sekire (T. 1:6). Na južnem delu p. št.: 506 k.o. Hardek pa je bil pobran odlomek posode iz bronaste dobe.

4. Odsek

zajema zemljišča vzhodno od ceste proti Litmerku in zahodno od jarka. V letih 1990, 1992 in 1996 so bila pregledana naslednja zemljišča: 510, 512, 513, 514/1,2, 515, 516 in 521 vse k.o. Hardek.

Na *p. št.: 515 in 516* je bilo najdenih 16 odlomkov prazgodovinskih posod, med njimi ostenje lonca s plastičnim rebrom (T. 7:2) iz pozne bronaste dobe. Severno se raztezajo zemljišča, kjer je bilo že leta 1990 pobranih 24 odlomkov keramike iz bronaste dobe¹².

5. Odsek

zajema zemljišča od jarka na zahodni do glinokopa na vzhodni strani, kjer se razteza bakrenodobna naselbina na Hardeku in od koder so znane tudi gomile iz starejše železne dobe. Na katastrski mapi iz leta 1824 je navedeno ledinsko ime "Gomilta". O gomilah na Hardeku je poročal dekan P. Dajko leta 1851 graškemu Zgodovinskemu društvu naslednje: "Blizu mesta Ormoža, vzhodno od kraja Hardek ob nekdanji antoninsko-rimski cesti je tudi še nekoliko preostalih gomil. Večina jih je bila že pred mnogimi leti razkopana in ni nam znano, ali je bilo v njih kaj pomembnejšega kot žganina in razbite glinaste posode." Druge podatke o gomilah je približno 50 let pozneje zbral graški profesor Franc Ferik, ko je odkril pri iskanju sledov rimske ceste tudi gomile na Hardeku. Avgusta leta 1899 je začel izkopavati t. i. "Perčevo gomilo". Zapiski o teh ugotovitvah in kopanjih so ohranjeni v beležnici "Ferein-Tagebücher" in so večinoma spravljeni v graškem Joaneumu, nekaj jih je v deželni arhivu v Gradcu. Takrat je zabeležil 12 gomil. Od teh je bilo šest že izravnanih, dve le delno, štiri pa so bile še v celoti ohranjene¹³.

V letih 1986, 1987, 1990, 1991, 1993, 1994 in 1996 so bile pregledane naslednje parcelne številke: 538, 551, 529, 554/1, 574, 568, 567, 565, 576, 579/2, 1, 580, 564, 562, 612/1,2, 613, 612/4, 614/4, 618/1, 619 vse k.o. Hardek.

Nekaj odlomkov keramike iz bakrene in pozne bronaste dobe je bilo pobranih iz *p.št.: 538*, po en odlomek ostenja iz bakrene dobe pa iz *p. št.: 551* in iz severnega dela *p. št.: 554/1*, odlomek ustja in ostenja iz istega časa iz *p. št.: 574*.

Dva odlomka ustij in trije odlomki ostenj iz bakrene dobe ter trije odlomki posod iz rimskega časa so bili pobrani iz *p.št.: 568*, dva odlomka prazgodovinskih in trije odlomki rimskih posod, pa iz *p.št. 567*.

Odlomek ustja in ostenja iz bakrene dobe ter odbitek rjavo sive kamenine so bili pobrani na *p. št.: 576*, odlomek trakastega ročaja iz bakrene dobe pa iz južnega roba *p. št.: 564*.

Odlomek posode iz bakrene dobe je bil pobran iz *p. št.: 579/2*, po dva iz *p.št.: 579/1* in *p.št.: 580*¹⁴.

Na jugovzhodnem delu *p. št.: 562* je bila okrog nizke okroglo oblikovane vzpentine koncentracija najdb. Pobranih je bilo 28 odlomkov keramike iz pozne bronaste ali starejše železne dobe, med njimi pet odlomkov ostenj s sledovi cinas-

¹² Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitike naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana 1990, 86, priloga 4:1-5.

¹³ Stane Pahič, Hardek. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 319. Stane Pahič, Železnodobne gomile v Slovenskih goricah. V: *Arheološki vestnik*, 17, Ljubljana 1966, 109-114. Marjana Tomanič-Jevremov, Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: *Ormoški zbornik*, 2, Ormož 1983, 27-28.

¹⁴ Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitike naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana 1990, 85, 86, priloga 4: 6-8, 10, T. 2:7, T. 9:1.

tih lističev (T. 6:7) in dno lonca (T. 6:6), 60 odlomkov posod iz bakrene dobe, med njimi odlomek latvice (T. 6:4) in ročaja (T. 6:5) ter odbitek črne kamenine¹⁵.

Pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih na trasi obvoznice Ormož leta 1997, ki so potekala pod vodstvom konservatorja ZVKD Maribor Ivana Tuška, so bili odkriti naselbinski sledovi¹⁶.

P. št.: 612/1, 2, 613, 612/4 in 614/4 vse k.o. Hardek - področje bakrenodobne naselbine in gomile iz starejše železne dobe. Naselbino je odkril leta 1899 prof. Franc Ferik, pri kopanju t. i. "Perčeve gomile". Med drugim je odkril ognjišče, štiri kamnite sekire, kladivo in več odlomkov kresilnika. Kamnito sekuro je že leta 1880 odkril lastnik pri razkopavanju zahodnega dela gomile¹⁷.

Leta 1962 je Pokrajinski muzej Ptuj pri topografskih delih sondiral deformirano, od F. Ferka razkopano gomilo, pri čemer je odkril odlomke keramike in kamnito orodje iz bakrene dobe. Odlomki keramike so bili najdeni tudi ok. 50 m vzhodnje od gomile, na več mestih pa plasti rdeče ožgane ilovice (najdbe označene kot najdbe iz gomile 2)¹⁸.

Leta 1986 je opravil Pokrajinski muzej Ptuj v okviru projekta Geneza kulturne pokrajine manjša sondažna raziskovanja in istočasno rekognosciranje bližnjih zemljišč. S pregledovanjem zemljišč je nadaljeval vse do leta 1996¹⁹. Leta 1994 so bili pobrani deli kamnitega orodja (T. 5:1, 2) in kamnit odbitek (T. 5:3).

Naselbino so na vzhodni in severni strani uničili z intenzivnim kopanjem gline. Ekipa Pokrajinskega muzeja je v mesecu maju 1996 opravila ponoven intenzivni obhod. Iz površine je bilo pobranih 154 odlomkov keramike iz bakrene dobe, med njimi 13 odlomkov ustij, eden s sledovi črne barve na notranji površini, odlomek noge, enajst odlomkov ravnih dnov (T. 7:1), odlomek cedila, z vrezi in vbodi okrašen odlomek ostenja (T. 6:1), tri odlomke ostenj s sledovi črne barve na notranji površini ter pet trakastih ročajev, tri kose hišnega ometa ter tri kose kamnitega orodja (T. 6:2).

Pri poznejših zaščitnih izkopavanjih, ki jih je opravljal Pokrajinski muzej Ptuj pod vodstvom kustosa Ivana Žižka leta 1997 na trasi ormoške obvoznice, so bili odkriti tudi sledovi arhitekture²⁰.

¹⁵ Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitske naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana 1990, 86, priloga 4:9, T. 9:2,7.

¹⁶ Ivan Tušek, Hardek. V: *Varstvo spomenikov*, 38, Ljubljana 2001, 35-46.

¹⁷ Stane Pahič, Hardek. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 319. Stane Pahič, Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah. V: *Arheološki vestnik*, 17, Ljubljana 1966, 109-114, op. 13-15 in 19. Marjana Tomanič-Jevremov, Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: *Ormoški zbornik*, 2, Ormož 1983, 27 ss.

¹⁸ Stane Pahič, K predslovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja. V: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor 1968, 169. Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitske naselbine na Hardeku. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana 1990, 83, 89-90, op.5, T. 2: 1, T.3, T.4, T. 5:1-3.

¹⁹ Marjana Tomanič-Jevremov, Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitske naselbine na Hardeku. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, 83 ss. Marjana Tomanič-Jevremov, Hardek. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 197, sl. 11-13.

²⁰ Ivan Žižek, Hardek pri Ormožu. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana 2003, 151-152. Ivan Žižek, Bakrenodobno naselje obdelovalcev zemlje. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana 2003, 33-35.

6. Odsek

zajema zemljišča vzhodno od glinokopa in severno od magistralne ceste Ormož–Ljutomer. V letih 1987, 1992 in 1996 so bili z intenzivnimi obhodi pregledani deli zemljišč, s p. št.: 632, 655, 664, 653 in 652, vse k.o. Hardek.

Iz p.št.: 632 je bilo pobranih 27 odlomkov ostenj prazgodovinskih posod in odbitek sivo črne kamenine (T. 7:4), iz delov p. št.: 655, 664, 652 in 653 pa trije odlomki ostenj iz bakrene dobe.

Ob magistralni cesti, ki pelje proti Ljutomeru ali pod njo, poteka trasa rimske ceste Poetovio-Savaria²¹.

7. Odsek

zajema zemljišča južno od magistralne ceste Ormož–Ljutomer in severno od magistralne ceste Ormož–Središče. Leta 1996 so bila pregledana zemljišča s p. št.: 170/1 in 2 k.o. Ormož.

Iz p. št.: 170/1 je bilo pobranih devet odlomkov posod iz pozne bronaste dobe, med njimi trakast ročaj ter kamnit odbitek sive kamenine (T. 4:7).

Odlomki keramike so bili skoncentrirani na severozahodnem delu.

Okolica Ormoža

Lešnica

Na dvignjenem pobočju, ki se razteza vzhodno od lokalne ceste Ormož–Tomaž, so bili pri topografskih obhodih leta 1991 v izkopani zemlji ob električnem drogu pobrani trije odlomki prazgodovinske keramike, za sedaj podrobneje neopredeljeno. Drog je postavljen ob kolovozu, ki poteka ob severnem robu p. št.: 404/1 k.o. Lešnica.

Istega leta je bilo zahodno od kolovoza na zahodnem robu zemljišča s p. št.: 404/5 k.o. Lešnica v plasti sestavljeni iz humusa rumene ilovice in oblic pobranih 13 odlomkov keramike iz bakrene dobe.

Pušenci

V okviru projekta Geneza kulturne pokrajine so se leta 1987 opravljali intenzivni obhodi zemljišč, severozahodno od železniške proge Ormož–Murska Sobota in severno od lokalne ceste, ki pelje iz Pušencev proti Ormožu. Zemljišča zajemajo naslednje parcelne številke: 92/1, 93, 94, 101/2, 102 in 106/3 vse k.o. Pušenci. Pobranih je bilo 51 odlomkov posod iz bronaste dobe. Deset kosov na p. št.: 93, po dva na p. št.: 101/2, 102 in 106/3. Na p. št.: 94 pa kar 37 odlomkov, med njimi odlomek ravnega dna, dva odlomka ustij ter odlomek ostenja s plastičnim izrastkom, dva kosa hišnega ometa, trije kamniti odbitki ter kos oblice. Najdbe so bile skoncentrirane na vzhodnem robu zemljišča²². Že odkrita bronastodobna naselbina na njivah z ledinskim imenom "Cirkvica" se razteza ok. 600 m severovzhodno od pregledanih zemljišč.

²¹ Stane Pahič, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. V: *Arheološki vestnik*, 15-16, Ljubljana 1964-1965, 294.

²² Marjana Tomanič-Jevremov, Pušenci. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 210, sl. 13:4-6.

Strjanci

Na območju leta 1963 odkrite naselbine iz bakrene dobe so bili opravljeni intenzivni obhodi v letih 1987²³, 1990 in 1993. Zajeli so zemljišča z naslednjimi parcelnimi številkami: 17/2, 12/1-2, 15/2 in 26 vse k.o. Strjanci. Pobranih je bilo 51 odlomkov keramike, med njimi 22 odlomkov ustij, eden okrašen z brazdastim okrasom, odlomek ostenja z brazdastim okrasom, trije odlomki ostenj z okroglo ploščato plastično bradavico, osem odlomkov ostenj s sledovi črne barve, 15 odlomkov dna, odlomek posode na nogi ter odlomek noge, odlomka dveh zajemalk, kos hišnega ometa, kamnito strgalce, odbitek črne kamenine, sekira iz serpentina (T. 7:5) ter kos oblice s sledovi uporabe.

Strmec nad Strjanci

Na bronastodobni naselbini, odkriti leta 1963, ki se razteza na griču "Strmec" nad Strjanci, je bilo leta 1987 iz površine p. št.: 25 k.o. Strjanci pobranih veliko odlomkov hišnega ometa, trije odlomki ostenj ter odlomek ustja lonca²⁴.

Frankovci

Tudi na območju Frankovcev je moč pričakovati naselbino iz mlajše železne dobe. Med nakopanim gramozom za potrebe gradnje sladkorne tovarne je bil najden leta 1979 odlomek lonca, izdelan iz gline z grafitom. Leta 1987 pa je Slavko Prejac pri odpiranju jarka ob cesti na p. št.: 453 k.o Strjanci v sekundarni legi našel 58 cm dolgo železno sulično ost v obliki vrbovega lista z votlim tulcem. Tja so jo pripeljali leta 1983 ali 1984, ko so gramozirali cesto²⁵.

Zaključek

Sodeč po zbranih najdbah iz površin je v okolici Ormoža moč pričakovati naselbine iz različnih prazgodovinskih obdobij. Sledovi naselbin so bili odkriti na območju Ormoža, Hajndla, Hardeka, Pušencev, Lešnice in Grab pri Središču. Seveda pa s skromnimi najdbami ne moremo podrobneje opredeliti časovnega obdobja, niti ne velikosti naselbin. So le prva informacija o poselitvi nekega prositorja, kar se je potrdilo pri poznejših izkopavanjih tako v samem Ormožu²⁶, na Hajndlu²⁷ in na Hardeku.²⁸

²³ Marjana Tomanič-Jevremov, Strjanci. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 200, sl. 13:2.

²⁴ Marjana Tomanič-Jevremov, Strjanci. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 200, sl. 13:1.

²⁵ Marjana Tomanič-Jevremov, Strjanci. V: *Varstvo spomenikov*, 30, Ljubljana 1988, 200.

²⁶ Bernarda Perc, K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu. V: *Arheološki vestnik*, 13-14, Ljubljana 1962-1963, 375-381.

²⁷ Ivan Žižek, Hajndl pri Ormožu. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana 2003, 148-150.

²⁸ Ivan Žižek, Hardek pri Ormožu. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana 2003, 151-152.

Opis gradiva²⁹

TABLA 1

1. Odlomek obdelanega kamna okroglega preseka, z vodoravno zarezo. Velikost: dolžina: 3,15 cm; premer: 1,2 - 1,8 cm. Inv. št. PMP P50.846. Pobran iz p. št.: 683 k.o. Hardek, leta 1991.
2. Odlomek ustja lonca, z vodoravnim žlebom pod ustjem. Izdelan je iz sivo rjave žgane gline s primesjo sljude. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Zunanja površina je prevlečena s črnim glinenim premazom in zglajena na sijaj. Velikost: ohranjena višina: 3,2 cm. Inv. št. PMP P50.851. Pobran iz p. št.: 861 k.o. Ormož, leta 1992.
3. Ustje in del ostenja sklede, izdelan iz enakomerno rdeče rjavo žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 3,5 cm. Inv. št. PMP P50.853. Pobran iz p. št.: 856 k.o. Ormož, leta 1992.
4. Stojni rob pekve, izdelan iz neenakomerno rjavo sivo črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta slabo zglajeni in gladki na otip. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 2,9 cm, premer: 21,5 cm. Inv. št. PMP P50.852. Pobran iz p. št.: 856 k.o. Ormož, leta 1992.
5. Odlomek ostenja posode z izrastkom, izdelan iz sivo črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Na zunanji je rdeče rjav glinen premaz. Velikost: ohranjena višina: 3,4 cm. Inv. št. PMP P50.853A. Pobran iz p. št.: 856 k.o. Ormož, leta 1992.
6. Odlomek ploščate kamnite sekire trapezoidne oblike s polkrožno oblikovanim rezilom. Izdelana je iz glajene zelenkaste kamenine z gostimi črnimi progami. Velikost: ohranjena dolžina: 6,7 cm, širina: 4,5 cm, debelina do 2 cm. Inv. št.: PMP P50.851. Pobrana iz p. št.: 11 k.o. Ormož, leta 1992.
7. Odlomek ostenja s sledovi izrastka, izdelan iz sivo rjavo rdeče žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in sljude. Površini sta prevlečeni s črnim glinenim premazom, sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 3,9 cm. Inv. št. PMP P50.856. Pobran iz p. št.: 866 k.o. Ormož, leta 1992.
8. Odlomek ravnega dna lonca z delom ostenja, izdelan iz črno rdeče žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in sljude. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 2,6 cm, premer dna: 18,1 cm. Inv. št. PMP P50.855. Pobran iz p. št.: 866 k.o. Ormož, leta 1992.

TABLA 2

1. Odlomek ustja sklede, izdelane iz rjavo rdeče črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in sljude. Zunanja površina je prevlečena s sivo rdečim, notranja s sivo rjavim glinenim premazom. Površini sta slabo zglajeni in gladki na otip. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 4 cm, premer ustja: 16 cm. Inv. št. PMP P50.857. Pobran iz p. št.: 858 k.o. Velika Nedelja, leta 1992.

²⁹ Gradivo je izrisala risarka Nejka Uršič-Jesenik. Za opravljeno delo se ji najlepše zahvaljujem.

2. Odbitek iz svetlo sive kamenine. Velikost: dolžina: 2 cm, širina: 1,7 cm. Inv. št. PMP P50.859. Pobran iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.
3. Del kamnite ploščate sekire trapezoidne oblike, izdelane iz glajene zelene kamenine - serpentina. Velikost: ohranjena dolžina: 6,8 cm, širina: 4,25 cm, debelina do: 1,4 cm. Inv. št. PMP P50.860. Pobrana iz p. št.: 9 k.o. Ormož, leta 1994.
4. Del kalupaste sekire, izdelane iz debelozrnate kamenine. Velikost: ohranjena dolžina: 9,6 cm; širina: 6,35 cm, debelina: 5,8 cm. Inv. št. PMP P50.861. Pobrana iz p. št.: 9 k.o. Ormož, leta 1994.
5. Ustje latvice, razčlenjeno z gostimi navpičnimi žlebovi, izdelana iz enakomerno črno žgane gline. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 2,4 cm. Inv. št. PMP P50.863. Pobrana iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.
6. Del ravnega, na zunanji strani odebeljenega ustja in ostenja lonca, izdelan iz enakomerno sivo črno žgane gline. Površini sta zglajeni, porozni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 4 cm. Inv. št. PMP P50.864. Pobran iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.
7. Ravno dno in del ostenja lonca, izdelan iz enakomerno črno sivo žgane gline. Zunanja površina je okrašena s poševnimi kanelurami. Površini sta porozni, zglajeni in gladki na otip. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 2 cm, premer dna: 14,3 cm. Inv. št. PMP P50.865. Pobran iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.

TABLA 3

1. Del kamnitega predmeta pravokotnega preseka, izdelan iz zglajene, sivo rjave kamenine. Velikost: ohranjena dolžina: 2,1 cm, širina: 2 cm. Inv. št. PMP P50.867. Pobran iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.
2. Kamnito strgalce ali nožek, izdelan iz rumeno rjave kamenine. Velikost: dolžina: 5 cm, širina: 2,2 cm. Inv. št. PMP P50.868. Pobran iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.
3. Odlomek posode, s poševnimi žlebovi na največjem obodu, izdelan iz enakomerno črno žgane gline. Površini sta dobro zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 3,35 cm. Inv. št. PMP P50.866. Pobran iz p. št.: 8/1 k.o. Ormož, leta 1992.
4. Kalupasta sekira z nedokončano prevrtino, izdelana iz zglajene zelene kamenine - serpentina. Velikost: dolžina: 12 cm, širina: 4,9 cm, debelina: 4 cm. Inv. št. PMP P50.870. Pobrana iz p. št.: 8/2 k.o. Ormož, leta 1992.
5. Kamnita sekira, izdelana iz glajene zelene kamenine - serpentina. Velikost: dolžina: 13,5 cm, ohranjena širina do: 7 cm, debelina: 4 cm. Inv. št. PMP P50.871. Pobrana iz p. št.: 8/2 k.o. Ormož, leta 1992.
6. Strgalce, izdelano iz rumenkaste kamenine. Velikost: dolžina: 1,9 cm, širina do: 1,6 cm. Inv. št. PMP P50.862. Pobrano iz p. št.: 8/2 k.o. Ormož, leta 1992.

TABLA 4

1. Odlomek izvihanega ustja lonca, izdelan iz sivo črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta slabo zglajeni in gladki na otip. Na notranji

- je glinen rdeč premaz. Velikost: ohranjena višina: 3,5 cm. Inv. št. PMP P50.872. Pobran iz p. št.: 824 k.o. Velika Nedelja, leta 1992.
2. Del ostenja s polkrožnimi žlebovi, v ognju poškodovane posode, izdelan iz rjavo žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in sljude. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 3,7 cm. Inv. št. PMP P50.873. Pobran iz p. št.: 824 k.o. Velika Nedelja, leta 1992.
 3. Del ostenja posode, okrašen s plitvimi, poševno se križajočimi kanelurami. Izdelan je iz rjavo žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in sljude. Površini sta zglajeni, gladki na otip in prevlečeni s sivo črnim glinenim premazom. Velikost: ohranjena višina: 4,6 cm. Inv. št. PMP P50.874. Pobran iz p. št.: 824 k.o. Velika Nedelja, leta 1992.
 4. Del ostenja posode z izvlečenim, s poševnimi odtisi razčlenjenim rebrom, izdelan iz sivo črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta prevlečeni z rdeče rjavim glinenim premazom, sta slabo zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 4 cm. Inv. št. PMP P50.876. Pobran iz p. št.: 824 k.o. Velika Nedelja, leta 1992.
 5. Del usločenega trakastega ročaja s čepkom, izdelan iz rjavo rdeče žgane gline. Površini sta zglajeni, gladki na otip in prevlečeni s tankim sivim glinenim premazom. Velikost: ohranjena višina: 4,2 cm, širina: 3,5 cm. Inv. št. PMP P50.875. Pobran iz p. št.: 824 k.o. Velika Nedelja, leta 1992.
 6. Odlomek trakastega ročaja z navpičnim žlebom, izdelan iz enakomerno rjavo sivo žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Na zunanji in stranskih ploskvah je mestoma še ohranjen tanek glinen rdeč, na notranji rjav premaz. Velikost: ohranjena višina: 6,65 cm, širina: 3,2 cm. Inv. št. PMP P50.888. Pobran iz p. št.: 700/4 k.o. Velika Nedelja, leta 1996.
 7. Odbitek sive kamenine. Velikost: dolžina: 1,95 cm, širina: 2 cm. Inv. št. PMP P50.886. Pobran iz p. št.: 170/1 k.o. Ormož, leta 1996.

TABLA 5

1. Odlomek orodja, izdelan iz glajene rdeče zelene kamenine. Velikost: ohranjena dolžina: 7,45 cm, debelina do 1,9 cm. Inv. št. PMP P50.874. Pobran na območju bakrenodobne naselbine na Hardeku, leta 1994.
2. Odlomek kalupaste sekire, izdelan iz glajene zeleno rjave kamenine. Velikost: ohranjena dolžina: 10,7 cm, širina do 6,8 cm, debelina: 5,4 cm. Inv. št. PMP P50.848. Pobran na območju bakrenodobne naselbine na Hardeku, leta 1994.
3. Odbitek črne kamenine. Velikost: dolžina: 1,5 cm, širina: 1,8 cm. Inv. št. PMP P50.849. Pobran na območju bakrenodobne naselbine na Hardeku, leta 1994.
4. Odlomek ploščate kamnite sekire trapezoidne oblike, z zaokroženim rezilom, izdelan iz glajene rumeno rjave kamenine. Velikost: ohranjena dolžina: 9,9 cm, širina: 7 cm, debelina: 2,8 cm. Inv. št. PMP P50.858. Pobrana iz p. št.: 454 k.o. Hardek, leta 1992.

TABLA 6

1. Odlomek ostenja, okrašen z vrezi in vbodi, izdelan iz enakomerno črno žgane gline. Površini sta dobro zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina:

- 2,4 cm. Inv. št. PMP P50.878. Pobrano iz območja bakrenodobne naselbine na Hardeku (p. št.: 632, 612/1 k.o. Hardek), leta 1996.
2. Kamnita sekira trapezoidne oblike, izdelana iz glajene rjavo sive kamenine. Velikost: dolžina: 13,8 cm, širina: 5,5 cm, debelina: 2,75 cm. Inv. št. PMP P50.879. Pobrana iz območja bakrenodobne naselbine na Hardeku (p. št.: 632, 612/1 k.o. Hardek), leta 1996.
 3. Odlomek dna, izdelan iz enakomerno črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta dobro zglajeni in gladki na otip. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 1,8 cm, premer dna: 7,8 cm. Inv. št. PMP P50.880. Pobran iz p. št.: 372 k. o. Hardek, leta 1992.
 4. Odlomek latvice, izdelan iz enakomerno rumenorjavo žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in kamenčkov. Površini sta prevlečeni s tankim rdečim glinenim premazom, sta zglajeni in hrapavi na dotik. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 2,9 cm, premer ustja: 11 cm; premer največjega oboda: 11,8 cm. Inv. št. PMP P50.881. Pobran iz p. št.: 562 k.o. Hardek, leta 1996.
 5. Odlomek trakastega ročaja, izdelan iz enakomerno sivo žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in kamenčkov. Površini sta zglajeni in hrapavi na dotik. Mestoma je še ohranjen tanek glinen premaz. Velikost: ohranjena višina: 4,8 cm, širina: 3 cm. Inv. št. PMP P50.882. Pobran iz p. št.: 562 k.o. Hardek, leta 1996.
 6. Odlomek ravnega dna in del ostenja posode, izdelan iz enakomerno črno žgane gline, s primesjo sljude. Površini sta dobro zglajeni in gladki na otip. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 1,7 cm, premer dna: 12,2 cm. Inv. št. PMP P50.883. Pobran iz p. št.: 562, leta 1996.
 7. Odlomek ostenja s sledovi cinastih lističev na površini. Izdelan je iz rjavo črno žgane gline, s primesjo sljude. Površini sta prevlečeni s črnim glinenim premazom, sta dobro zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 3,9 cm. Inv. št. PMP P50.883A. Pobran iz p. št.: 562, leta 1996.

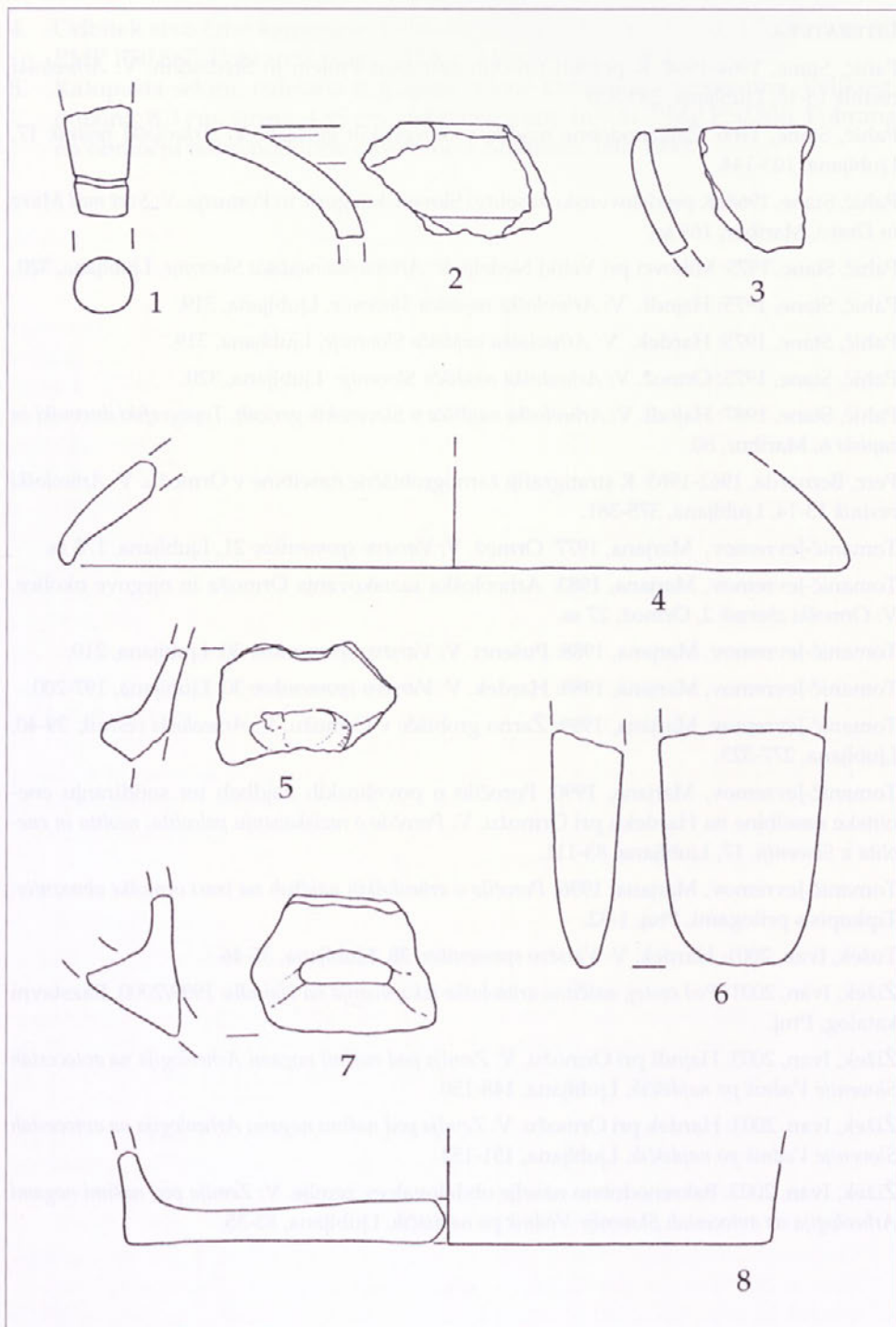
TABLA 7

1. Odlomek ravnega dna z delom ostenja, izdelan iz rjavo rdeče žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike in kamenčkov. Površini sta prevlečeni z rdeče rjavim glinenim premazom, sta zglajeni in hrapavi na dotik. Rekonstrukcija v risbi. Velikost: ohranjena višina: 3,9 cm, premer dna: 16 cm. Inv. št. PMP P50.884. Pobran na območju bakrenodobne naselbine na Hardeku (p. št.: 612), leta 1996.
2. Odlomek ostenja posode, z nalepljenim z odtisi razčlenjenim rebrom, izdelan iz črno žgane gline, s primesjo zdrobljene keramike. Površini sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 3,3 cm. Inv. št. PMP P50.885. Pobran iz p. št.: 516 k.o. Hardek, leta 1996.
3. Odlomek trakastega ročaja, izdelan iz rdeče rjavo žgane gline, s primesjo sljude. Površini sta prevlečeni s črnim glinenim premazom, sta zglajeni in gladki na otip. Velikost: ohranjena višina: 2,8 cm, širina: 3,2 cm. Inv. št. PMP P50.889. Pobran iz p. št.: 380 k.o. Hardek, leta 1996.

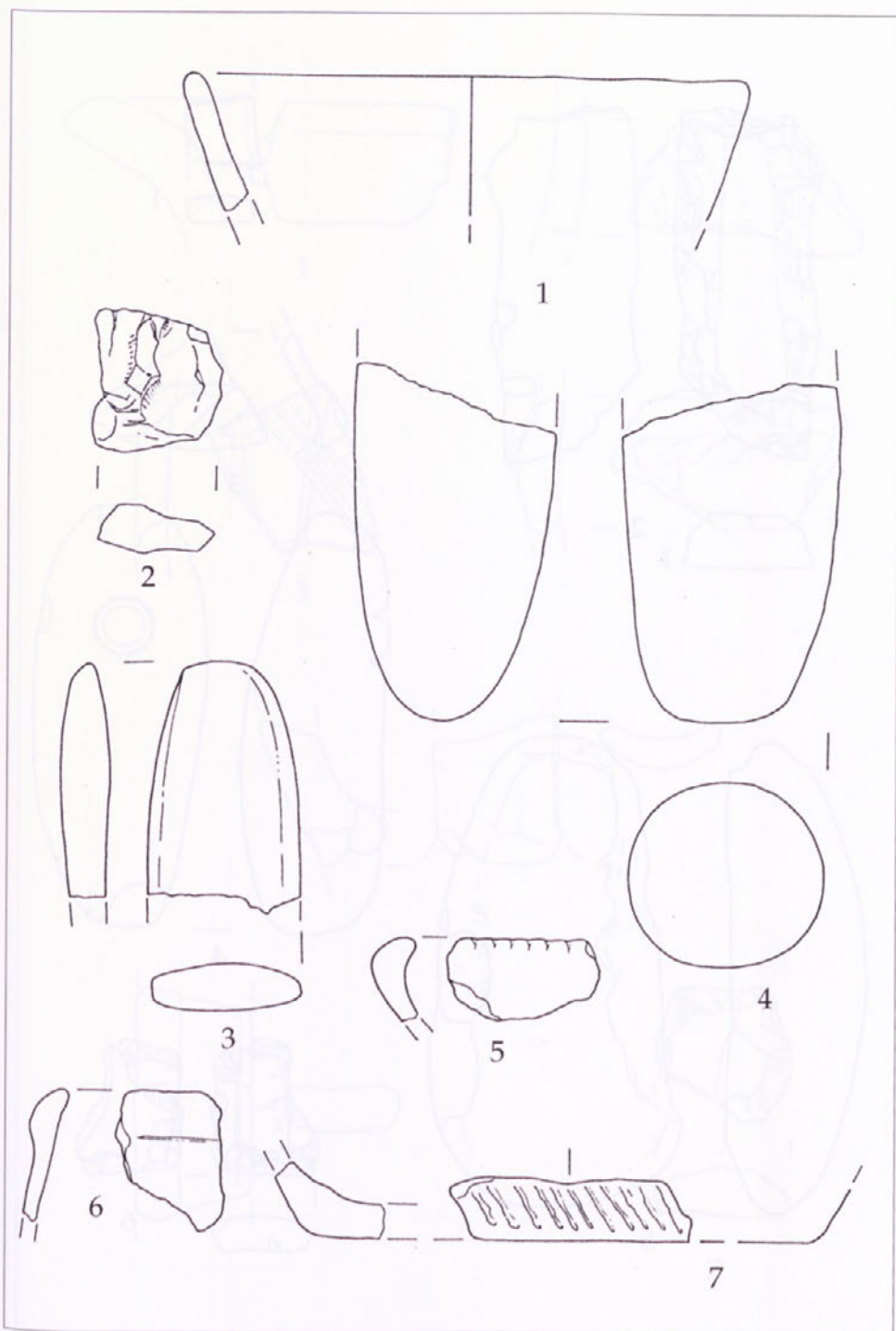
4. Odbitek sivo črne kamenine. Velikost: dolžina: 1,8 cm, širina: 1,5 cm. Inv. št. PMP P50.887. Pobran iz p. št.: 632 k.o. Hardek, leta 1992.
5. Kalupasta sekira, izdelana iz glajene zelene kamenine - serpentina. Velikost: dolžina: 8,3 cm, širina: 4,95 cm, debelina: 3 cm. Inv. št. PMP P50.850. Pobrana na območju bakrenodobne naselbine v Strjancih, leta 1993.

LITERATURA:

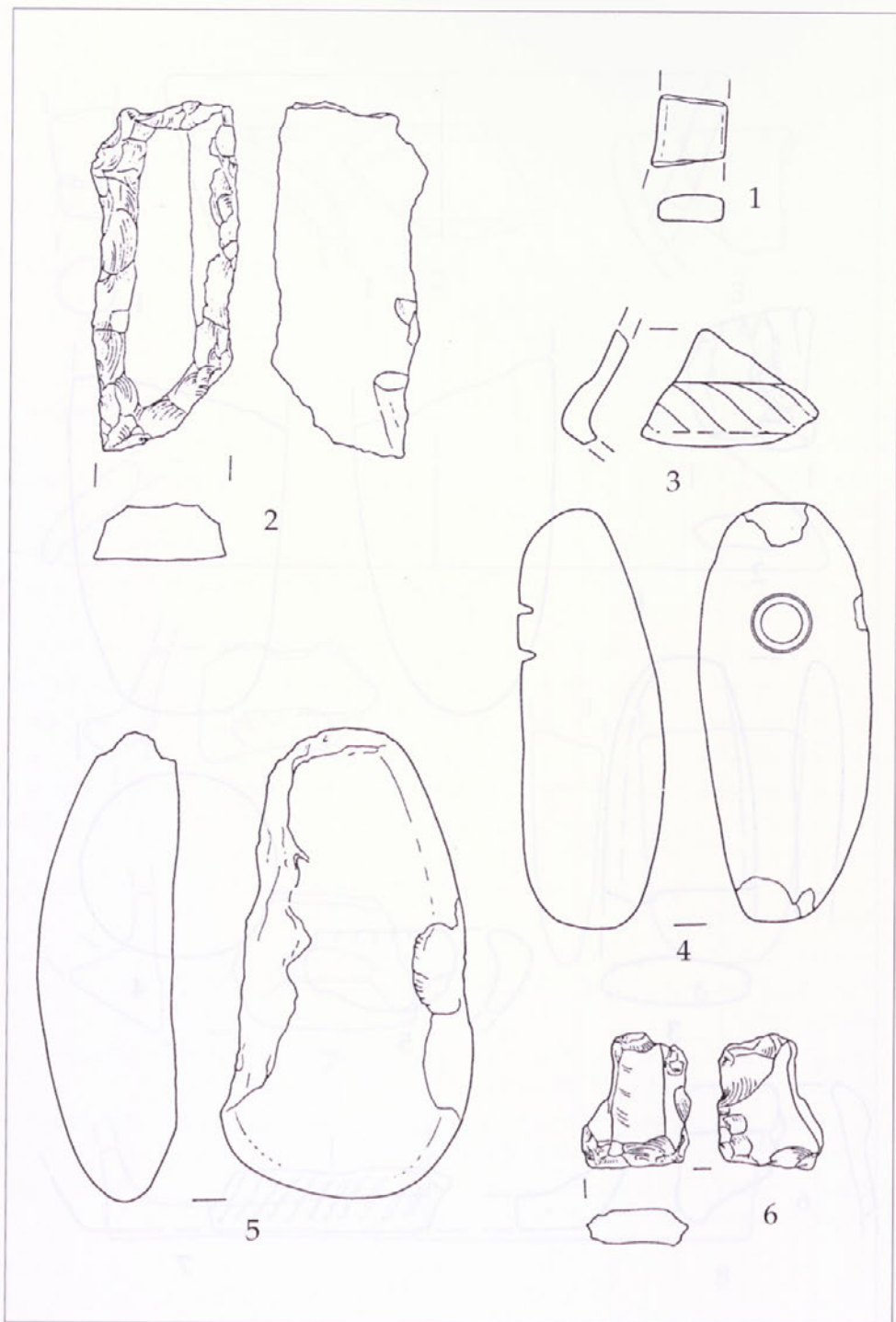
- Pahič, Stane, 1964-1964: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. V: *Arheološki vestnik* 15-16, Ljubljana, 283-320.
- Pahič, Stane, 1966: Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah. V: *Arheološki vestnik* 17, Ljubljana, 103-144.
- Pahič, Stane, 1968: K pred-slovenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja. V: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor, 169 ss.
- Pahič, Stane, 1975: Mihovci pri Veliki Nedelji. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 320.
- Pahič, Stane, 1975: Hajndl. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 319.
- Pahič, Stane, 1975: Hardek. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 319.
- Pahič, Stane, 1975: Ormož. V: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 320.
- Pahič, Stane, 1987: Hajndl. V: *Arheološka najdišča v Slovenskih goricah, Topografski dnevniki in zapiski* 6, Maribor, 80.
- Perc, Bernarda, 1962-1963: K stratigrafiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu. V: *Arheološki vestnik* 13-14, Ljubljana, 375-381.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1977: Ormož. V: *Varstvo spomenikov* 21, Ljubljana, 178 ss.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1983: Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: *Ormoški zbornik* 2, Ormož, 27 ss.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1988: Pušenci. V: *Varstvo spomenikov* 30, Ljubljana, 210.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1988: Hardek. V: *Varstvo spomenikov* 30, Ljubljana, 197-200.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1989: Žarno grobišče v Ormožu. V: *Arheološki vestnik*, 39-40, Ljubljana, 277-323.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1990: Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitске naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji*, 17, Ljubljana, 83-111.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1996: *Poročilo o arheoloških najdbah na trasi ormoške obvoznice*. Tipkopis s prilogami, Ptuj, 1-32.
- Tušek, Ivan, 2001: Hardek. V: *Varstvo spomenikov* 38, Ljubljana, 35-46.
- Žižek, Ivan, 2001: *Pod cestoj, zaščitna arheološka izkopavanja na Hajndlu 1999/2000*. Razstavniki katalog, Ptuj.
- Žižek, Ivan, 2003: Hajndl pri Ormožu. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 148-150.
- Žižek, Ivan, 2003: Hardek pri Ormožu. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 151-152.
- Žižek, Ivan, 2003: Bakrenodobno naselje obdelovalcev zemlje. V: *Zemlja pod našimi nogami Arheologija na avtocestah Slovenije Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 33-35.

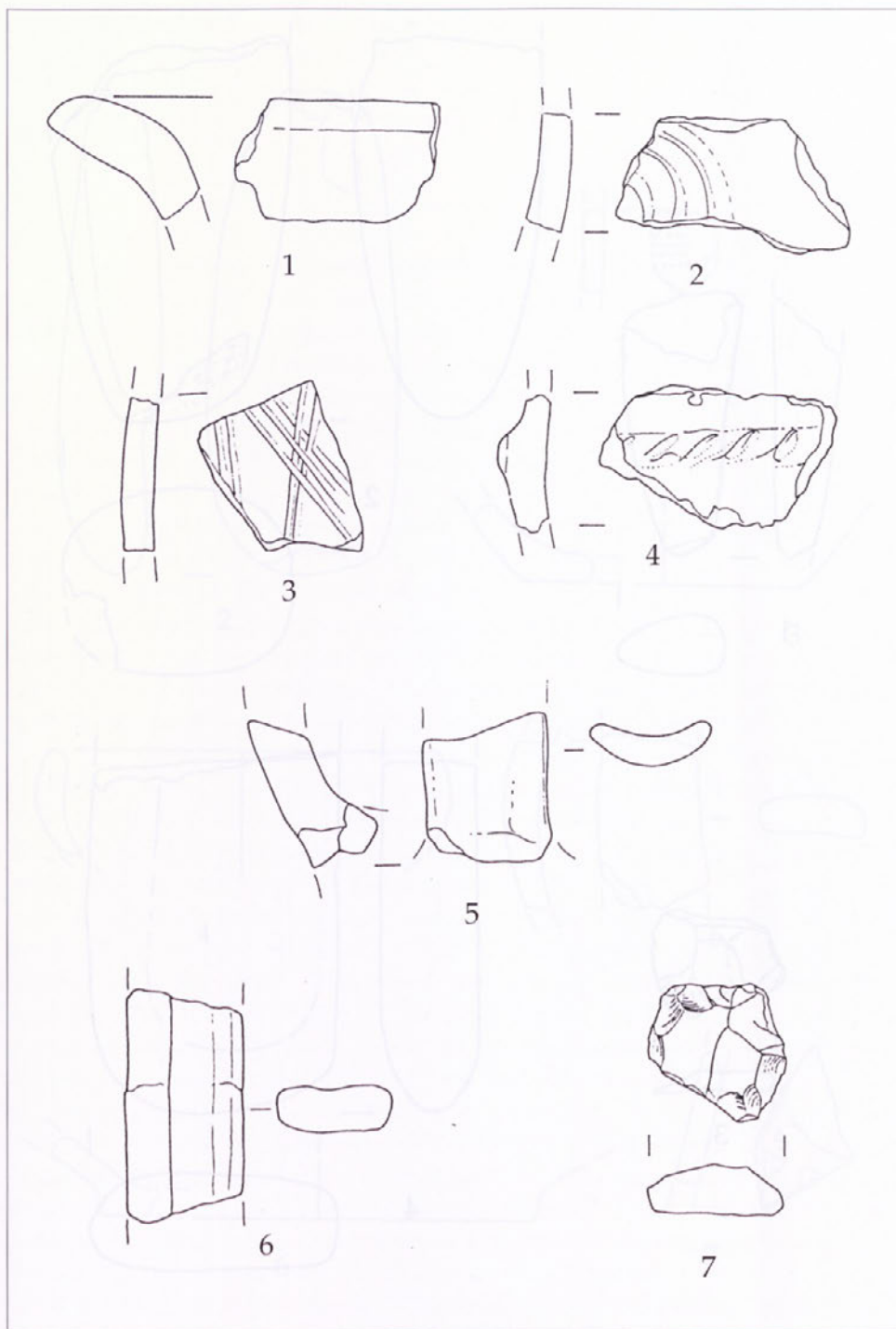
T1: Vse= 1/2 naravne velikosti

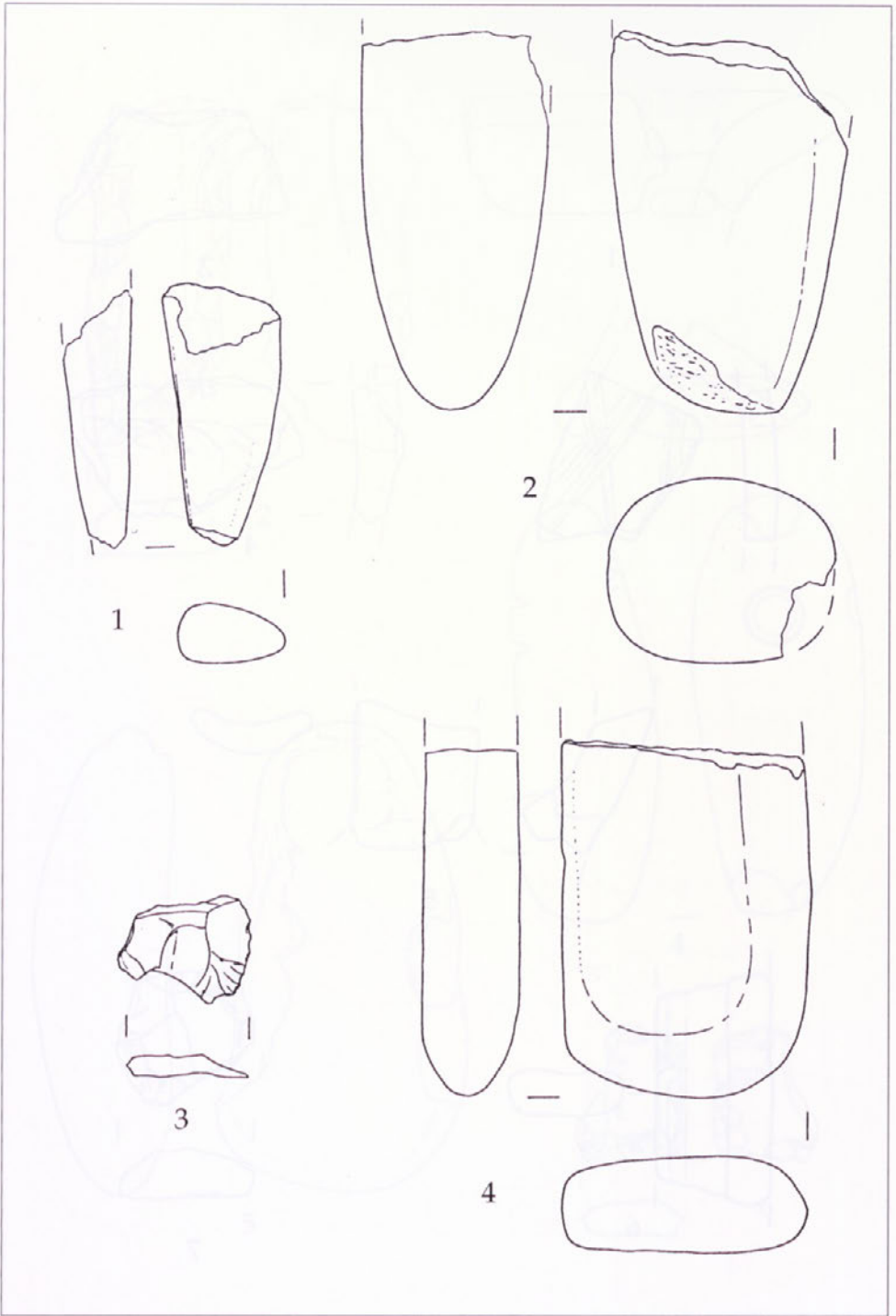
T2: 2= naravna velikost; 1,3-7= 1/2 naravne velikosti

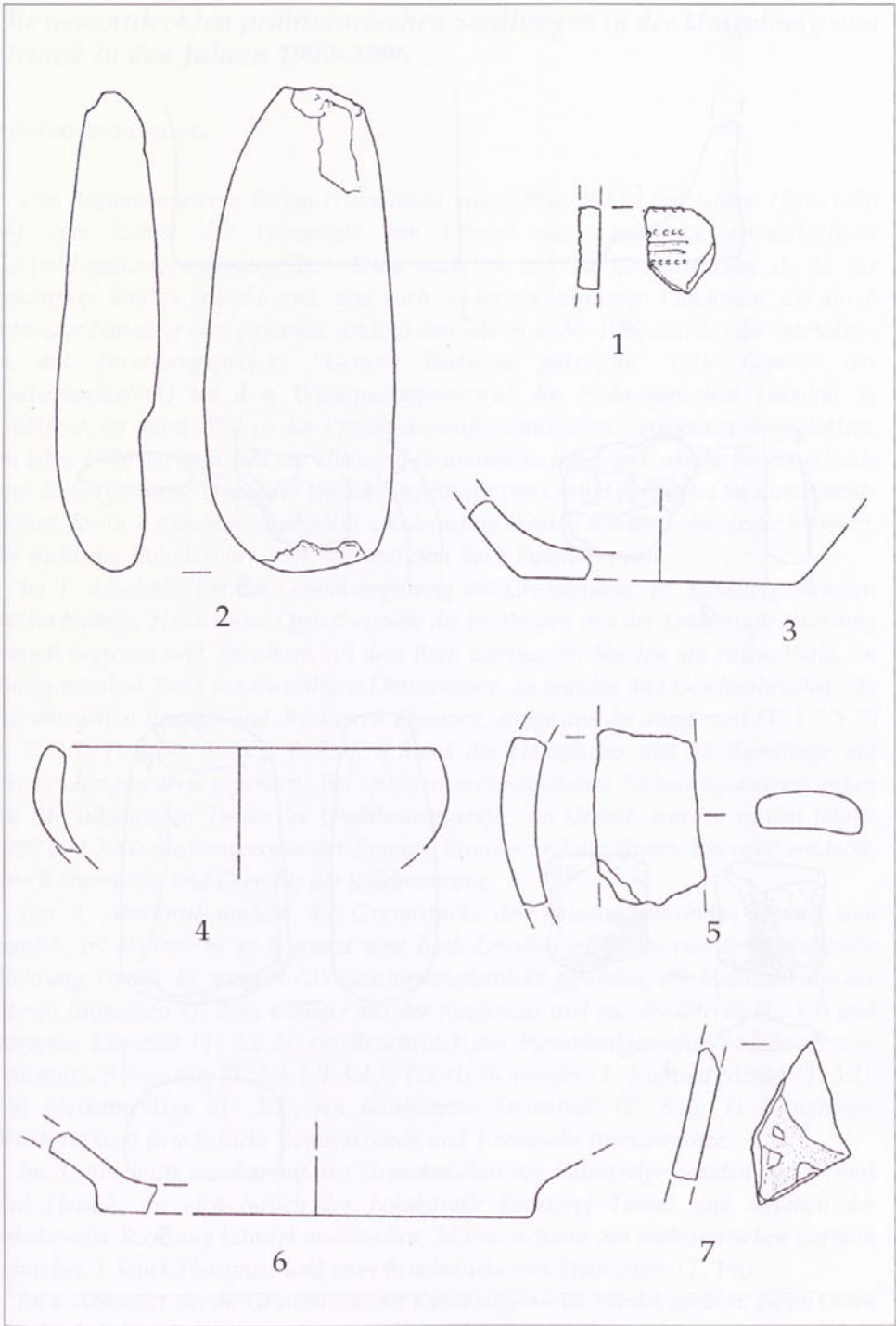
T3: 2, 6= naravna velikost; 1,3-5= 1/2 naraone velikosti

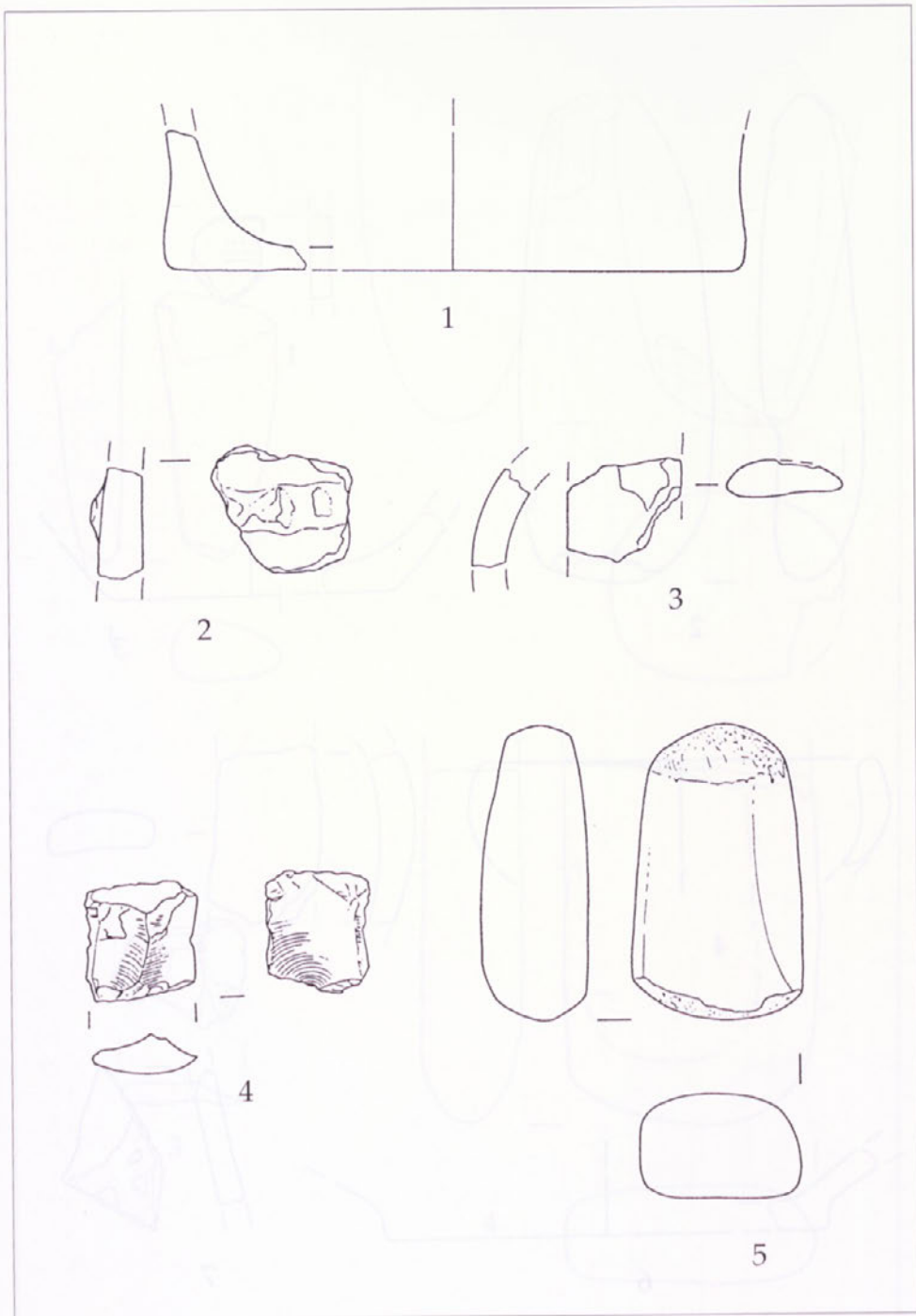
T4: 1-6= 1/2 naravne velikosti; 7= naravna velikost

T5: 1, 2, 4= 1/2 naravne velikosti; 3= naravna velikost

T6: vse= 1/2 naravne velikosti

T7: 1-3, 5= 1/2 naravne velikosti; 4= naravna velikost

Die neuentdeckten prähistorischen Siedlungen in der Umgebung von Ormož in den Jahren 1990–1996

ZUSAMMENFASSUNG

Das Regionalmuseum Pettau (Pokrajinski muzej Ptuj) hat in den Jahren 1986–1996 auf dem Gebiet der Gemeinde von Ormož auch intensive archäologische Geländebegehungen durchgeführt. Diese wickelten sich auf Grundstücken ab, die für zukünftige Bauten gedacht sind, und auch an bereits bekannten Fundorten, die durch intensive Nutzung von gefährdet sind. In den Jahren 1986–1990 wurden die intensiven in das Forschungsprojekt "Geneza kulturne pokrajine" (Die Genesis der Kulturlandschaft) bei dem Wissenschaftsinstitut der Philosophischen Fakultät in Ljubljana, im Jahre 1992 in das Projekt der außerschulischen Tätigkeiten eingegliedert. Im Jahre 1996 hat man sich vor allem auf Grundstücke fokussiert, wo die bereits erbaute und die vorgesehene Trasse der Umfahrungsstraße von Ormož verläuft. Das durchsuchte Gebiet, das in 7 Abschnitte aufgeteilt wurde, ist im Westen mit der Lokalstraße begrenzt, die Richtung Hajndl führt, im Osten mit dem Bach Pušenski potok.

Im 1. Abschnitt hat die Geländebegehung die Grundstücke der Katastergemeinden Velika Nedelja, Hardek und Ormož erfasst, die im Westen von der Lokalstraße Richtung Hajndl begrenzt sind, im Osten mit dem Bach Lešnica, im Norden mit einem Wald, im Süden mit dem Rand der ehemaligen Drauterrasse. Es wurden 443 Geschirrbruchstücke aus der späten Bronze- und der älteren Eisenzeit, einige aus der Kupferzeit (T. 1:2-5, 7, 8, T. 2:1, T. 4:1-6, T. 6:3, T. 7:3), 6 Stück des Hausputzes und 11 Rundlinge mit Verwendungsspuren gefunden. Bei späteren archäologischen Sicherungsausgrabungen auf der zukünftigen Trasse der Umfahrungsstraße von Ormož, wurden in den Jahren 1999 und 2000 Siedlungen aus der Kupfer-, Bronze- und der älteren Eisenzeit entdeckt, eine Römerstraße und Öfen für die Kalkbrennung.

Der 2. Abschnitt umfasst die Grundstücke der Katastralgemeinden Ormož und Hardek. Im Westen ist er begrenzt vom Bach Lešnica, im Osten von der Lokalstraße Richtung Tomaž. Es wurden 725 Geschirrbruchstücke gefunden, die Mehrzahl aus der älteren Bronzezeit (T. 2:5), weniger aus der Kupferzeit und aus der älteren (T. 3:3) und jüngeren Eisenzeit (T. 2:6,7), ein Bruchstück des Pyramidalgewichtes, 63 Stück von Hausputz, 9 Steinäxte (T. 2:3,4, T.3:4,5, T.5:4), Steinreißer (T. 3:6) und Messer (T. 3:2), drei Steinabschläge (T. 2:2), ein bearbeitetes Steinstück (T. 3:1), 11 Rundlingsbruchstücke, 8 Bruchstücke Römerkeramik und 1 römische Bronzemünze.

Im 3. Abschnitt wurden auf den Grundstücken der Katastralgemeinden von Ormož und Hardek, die sich östlich der Lokalstraße Richtung Tomaž und westlich der Lokalstraße Richtung Litmerk ausstrecken, 34 Bruchstücke von prähistorischen Gefäßen gefunden, 1 Stück Hausputz und zwei Bruchstücke von Steinäxten. (T. 1:6).

Im 4. Abschnitt, der die Grundstücke der Katastralgemeinde Hardek umfasst, die im Osten von der Lokalstraße Richtung Litmerk begrenzt sind, im Osten mit einem natürlichen Graben, wurden 40 Stück von Töpferwaren aus der Bronzezeit geborgen. (T. 7:2).

Der 5. Abschnitt umfasst die Grundstücke der Katastralgemeinde von Hardek, die sich zwischen dem Graben auf der West- und der Lehmgrube auf der Ostseite ausstrecken. Er umfasst das Gebiet der Bronzezeitsiedlung in Hardek und die Hügelgrabstätte aus der älteren Eisenzeit. Es wurden 231 Bruchstücke von Gefäßen aus der Kupferzeit geborgen (T. 6:1,4,5, T. 7:1), 30 Bruchstücke aus der späten Bronze- und der älteren Eisenzeit (T. 6:6,7), 3 Stück Hausputz, 5 Stück Steinwerkzeug (T. 5:1,2, T. 6:2), 3 Steinabschläge (T. 5:3) und 6 Töpferabbrüche aus der Römerzeit.

Aus dem 6. Abschnitt wurden auf dem Grundstück der Katastralgemeinde von Hardek, die sich westlich der Lehmgrube und nördlich der Hauptverkehrsstraße Ormož - Ljutomer ausstrecken, 30 Bruchstücke prähistorischer Gefäße und 1 Abschlag schwarzen Steinzeugs. (T. 7:4) geborgen.

Im 7. Abschnitt wurden auf den Grundstücken der Katastralgemeinde von Ormož, die sich zwischen den Hauptverkehrsstraßen Ormož - Ljutomer und Ormož - Središče ausstrecken, 9 Bruchstücke von Gefäßen aus der späten Bronzezeit und 1 sileks geborgen (T. 4:7).

Intensive Besichtigungen fanden auch im Dorf Lešnica statt, wo 13 Keramikbruchstücke aus der Kupferzeit entdeckt wurden. In Pušenci wurden auf dem Grundstück nordwestlich der Eisenbahn Ormož-Murska Sobota und nördlich der Lokalstraße Richtung Ormož 52 Gefäßbruchstücke aus der Bronzezeit geborgen.

Hinsichtlich der gesammelten Fundstücke können wir mit Gewissheit sagen, dass die Umgebung von Ormož in verschiedenen prähistorischen Epochen besiedelt wurde. Selbstverständlich können wir auf der Grundlage der von den Grundstücken gewonnenen Daten ohne vorherige archäologische Untersuchungen nicht genau die Zeitepoche bestimmen, auch nicht die Größe der Siedlungen. Die gesammelten Daten sind bloß die erste Information über die Besiedlung, was die späteren archäologischen Ausgrabungen in Ormož, Hajndl und Hardek bestätigten.

Zoran Ogrinc, Grad Ormož (olje)

Foto: B. Prelog

Tušek, Ivan, univ. dipl. arheolog, konservator svetovalec
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Maribor
SI-2000 Maribor, Slomškov trg 6

UDK 902(497.4 Ormož):902.2

Arheologija na ormoški obvoznici

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 98–125

V članku so obravnavani izsledki arheološkega sondiranja na ormoški obvoznici 1997. leta. Sondi št. 1 in št. 9, sta vsebovali kulturne ostaline prazgodovinskih obdobj, medtem ko na trasi celotne obvoznice ostale sonde niso vsebovale kulturnih plasti. Sonda št. 1 je imela pomembno gradivo za obstoječo eneološko naselbino severno zunaj okopa pozne bronastodobne naselbine v Ormožu. Ostaline sonde št. 9, dokazujejo obstanek utrjene starejše železnodobne naselbine na Hajndlu. Prikaz izrisanega arheološkega gradiva na tablah je le izbor. Ormož je bil z okolico kontinuirano poseljen od neo- eneolitskega obdobja (bakrenodobna naselbina na Hardeku) preko mlajšega bronastodobnega časa ali kulture žarnih grobišč (z okopom in jarkom utrjena naselbina v Ormožu) do starejše železne dobe (s palisado v jarku utrjena zgodnje halštatska naselbina na Hajndlu). Rimljani so v času osvajalnega pohoda proti Panoniji in Donavi speljali skozi kraj cesto, ob kateri so postavljali svoja domovanja villae rusticae. Po propadu rimskega cesarstva je življenje usahnilo vse do prihoda slovanskih priseljencev. Naselitveni proces je trajal od začetka 2. tisočletja pr. n. št. do prihoda naših prednikov na to območje v 7. in 8. stoletju n. št.

KLJUČNE BESEDE: arheologija, obvoznica, Ormož 1997, Hajnd, Hardek, halštatska naselbina

Tušek, Ivan, BA, Archaeologist, Conservator and Consultant
Institute for the Protection of Cultural Heritage in Slovenia, Department Maribor
SI-2000 Maribor, Slomškov trg 6

UDK 902(497.4 Ormož):902.2

Archaeology at the Ormož bypass

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 98–125

The article discusses results of archaeological investigations at the Ormož bypass in 1997. The digs No. 1 and No. 9 contained cultural remains of prehistoric periods, whereas the laying out of the whole bypass did not contain any occupation layers. Dig No. 1 held important material proving the existence of an eneolithic dwelling to the north of and outside the trench of a late Bronze Age settlement in Ormož. The remains of dig No. 9 indicate the existence of a fortified early Iron Age dwelling in Hajndl. Only selected archaeological materials are outlined on the boards. Ormož and its surrounding was continuously settled from the neo-eneolithic period (Copper Age settlement in Hardek) through the late Bronze Age or the Urn field culture (dwelling in Ormož fortified with a trench and a ditch) to the early Iron Age (early Hallstatt era dwelling in Hajndl fortified with a palisade trench). During their conquest marches towards Pannonia and Danube, the Romans constructed a road through the town along which they built their homes of the *villa rustica* type. After the downfall of the Roman Empire life decayed until the arrival of Slavs. The settling process continued from the beginning of the 2nd millennium B. C. to the arrival of our ancestors in this area during the 7th and 8th centuries A. C.

KEY WORDS: archeology, Ormož bypass, Ormož 1997, Hajnd, Hardek, early Hallstatt era

Arheologija na ormoški obvoznici

Arheološki zaščitna dela so se začela že spomladi 1997. leta (SI. 1). Najprej je arheološka strokovna ekipa Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor začela z občasnim arheološkim nadzorom 7. aprila 1997. leta ob zemeljskih posegih pri gradnji viadukta čez potok Lešnico. V zemeljskih plasteh nismo opazili kulturnih ostalin starejših zgodovinskih obdobj. Gradbena dela (stebri za viadukt) so se ob potoku Lešnica odvijala predvsem v močvirnem in muljastem obrobju potoka, kjer so bile v večini plasti rumene in sive ilovice. Predvsem rumena plast neprepustne in sterilne ilovice brez sledov kulturnih ostalin pa je bila osnova tudi na gozdnatem pobočju severozahodno od potoka na hrib Hajndl (gozdna humusna površina je imela debelino do 5 cm), kjer po izkopih za temelje stebrov sodeč sega ponekod do globine 350 cm.

Na prazgodovinsko kulturno plast smo naleteli le pri izkopu za podporni stebber št. 10. Na globini 80 cm smo v vzhodnem profilu izkopa opazili do 8 cm debelo temno plast žganine (verjetno ostalina kurišča), v kateri smo našli dva odlomka

Slika 1: Obvoznica Ormož 1997: Pogled na traso ormoške obvoznice med Hardekom in Hajndlom z jugovzhoda iz balona. Foto: Ivan Tušek

bronastodobne keramike in nekaj kosov rdeče ožganega prazgodovinskega ilovnatega ometa. Pod tem je bila do globine treh metrov le rumena in siva ilovnata plast, ki jo je na globini 202 cm presekala 10 cm debela nanosna plast drobnega gramoza. Na dnu izkopa pa je bila le še siva muljasta plast neprepustne in sterilne ilovice.

Pri izkopu za temelj stebra št. 5 je bila do globine ok. 80 cm le rjavo rumena in siva sterilna ilovnata plast, nato pa smo naleteli na trdo sivo modro kamenino – delavci so jo imenovali “glinec” (neke vrste trd lapor), ki ga je bilo potrebno do globine 250 cm lomiti s kompresorjem.

Od maja do avgusta 1997. leta je arheološka ekipa ZVNKD Maribor izvedla ročna in strojna sondiranja na celotni trasi ormoške obvoznice, arheološka ekipa Pokrajinskega muzeja Ptuj pod vodstvom arheologa kustosa Ivana Žižka pa arheološka zaščitna izkopavanja na prazgodovinski naselbini in gomili na Hardeku,¹ katera pa v tem članku ne omenjam (SI. 2).

Arheološke ročne sonde smo zakoličili na tistem odseku trase obvoznice zahodno od Hardeka, kjer smo z večjo verjetnostjo, tudi zaradi konfiguracije terena, pričakovali še sledove poselitve iz prazgodovinskih in mlajših arheoloških obdobij, strojne sonde pa na mestih, kjer je bila verjetnost starejših kulturnih plasti

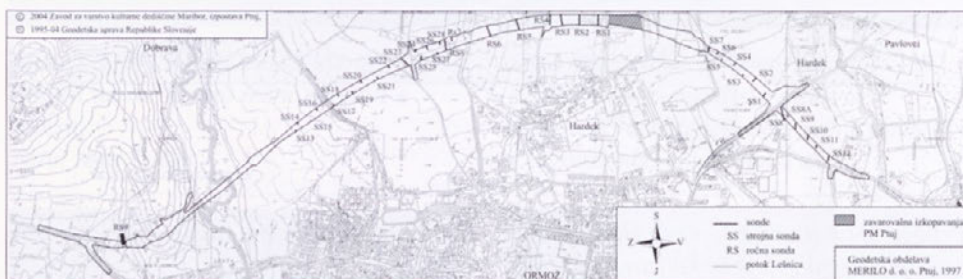
Slika 2: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Pogled na arheološka zaščitna izkopavanja na Hardeku (Pok. muzej Ptuj) in desno na ročni sondi 1 in 2 ZVNKD Maribor na trasi nove obvoznice iz balona. Foto: Ivan Tušek

¹ Poročilo o arheoloških zaščitnih izkopavanjih na Hardeku 1997 (Poročilo na ZVKDS OE Maribor), pripravil Ivan Žižek, univ. dipl. arhelog, višji kustos Pokrajinskega muzeja v Ptuj.

manjša,² vzhodno od Ormoža pa tudi zato, da bi z izkopi zasledili rimsko cesto Poetovio–Savaria.³

Opis arheoloških ročnih sond

Razvrstitev tako ročnih kakor tudi strojnih sond na ormoški obvoznici je razvidno iz **PRILOGE I**.

Priloga 1: Potek ormoške obvoznice s pozicijo sondažnih raziskav Zavoda za varstvo kulturne dediščine OE Maribor in zaščitnih arheoloških raziskav na območju Hardeka v izvedbi Pokrajinskega muzeja Ptuj v letu 1997. Rač. obdelava: Danilo Cvetko

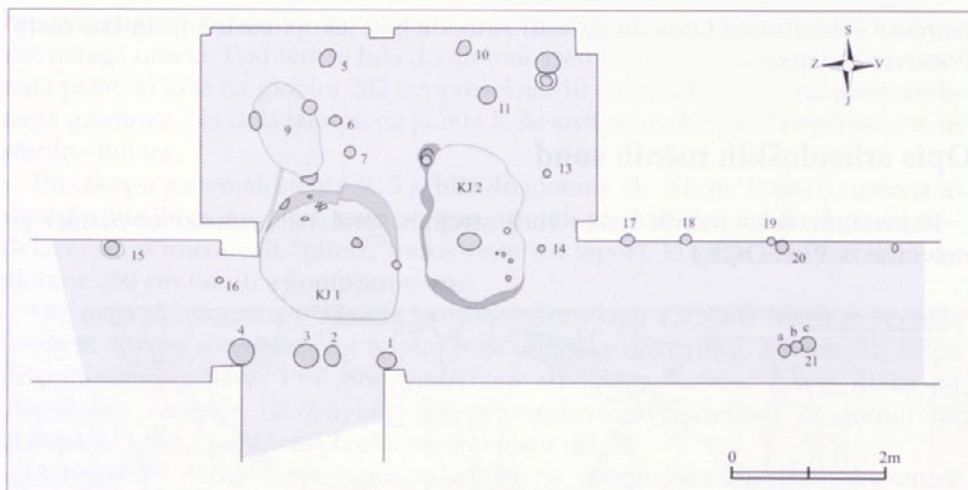
Sonda 1:

19. maja 1997. leta smo začeli ročno snemati humusno plast na travniku in njivi v sondi 1, ki je bila dolga 45 m in široka 2 m ter razdeljena po dolžini na 5 kvadrantov. Zaradi nepredvidene velikosti prazgodovinske kulturne jame smo sondo morali povečati proti severu (na njivo s koruzo) še za 5,6 m in širini 3 m, proti zahodu za 10 m in širino 2 m ter proti vzhodu za 18 m in širino 2 m (**PRILOGA II**).

V južnem in srednjem delu sonde smo pod 10 cm debelo plastjo humusa sledili do globine 40 cm le sterilni rumeni ilovici z redkimi kamni – rečnimi oblicami. Celoten teren se od juga proti severu polagoma dviga in od daleč je videti, kakor da bi bila od obdelovanja njivskih površin že pred današnjimi posegi izravnana gomila. S poznejšimi pregledi terena nam je postalo jasno, kar dokazujejo tudi najdbe v kulturnih jamah, da smo s severnim delom sonde, ki smo jo na tem

² Arheološko strokovno ekipo ZVNKD Maribor je vodil Ivan Tušek, univ. dipl. arheolog, konservator svetovalec. Za požrtvovalno opravljeno fizično delo na terenu v vseh vremenskih razmerah sem hvaležen vsem delavcem g. Rramanaja Nexhata; študentom: Boštjanu Škreblinu, Dušku Beliču, Dušanu Vučaku, Alenki Tušek, Matjažu Tušku in Iviju Tušku; za urejanje dokumentacije na terenu Borisu Škreblinu, ing. gradb.; za pomoč pri izkopu ročne sonde 9 na Hajndlu, urejanju arheološkega gradiva, izrise na terenu in strokovno pomoč Mariji Lubšina Tušek, univ. dipl. arheologinji višji konservatoriki; izrise izbora gradiva študentu Akademije za slikarstvo Tomažu Plavcu in za računalniško obdelavo slikovnega gradiva Danilu Cvetku, absolventu elektrotehnike.

³ Stanko Pahič, Arheološki spomeniki v Slovenskih goricah, Ptujski zbornik II, Ptuj 1962, str. 196; isti: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem, Arheološki vestnik 15 – 16, Ljubljana 1964/65, str. 283 ss; Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 319 in 320.

Priloga 2: Obvoznica Ormož, Hardek, 1997. Tloris razširjene ročne sonde 1 (severni del) s sledovi lesenih stojk in kulturnima jamama 1 in 2.

Terenska risba: Marija Lubšina - Tušek

mestu tudi povečali, naleteli na začetek neo-eneolitske naselbine (SI. 3), ki se širi na njive proti severu in severovzhodu ali proti že pred časom in tudi še danes eksploatiranemu glinokopu. Občasni ogledi arheologov, ki so po navadi ob rušenju profilov glinokopa zaradi spomladanskih otoplitev pregledali teren, so ob najdbah predvsem kamnitih sekir in delno keramičnega materiala slutili, da je bila na tem prostoru prazgodovinska naselbina.⁴

Po keramičnih odlomkih sodeč, ki smo jih izkopali v kulturni jami 1 v kvadrantih 5 in 5a, smo v severnem delu sonde začeli izkopavati južni rob neo-eneolitske naselbine (SI. 4). Med najznačilnejšimi najdbami smo našli delno poškodovano keramično zajemalko s tulom za lesen držaj (T.1; 1) in odlomke bikoničnih skodelic z enim ročajem, ki rahlo presega ustje posodice (T.1; 4, 5). Odlomki posodic so v večini rjavo rdeče in sivo žgani in narejeni iz dobro prečiščene gline, ki je le redko mešana s kremenčevim peskom. Še posebej pa naj omenim odlomke skodele ali lonca s širokim uvihanim ustjem, ki se proti dnu oži. Imel je obliko koničnega globokega pokala, je sivo rjavo žgan (T. 2; 2; SI. 5) ter izdelan iz gline, mešane z drobnim kremenčevim peskom. Ob odlomkih keramične noge (T. 2; 3) in polkrožne posode s skoraj ravnim prehodom iz ustja v največjo širino in trakastim ročajem (T. 2; 4), skled, latvic (T. 3; 2-4) in loncev (T. 3; 1; SI. 6), smo našli v kulturni jami 1 te najdbe skupaj z drobci žganine, pepela in prazgodovinskim rdeče žganim stenskim ometom. V zasipu pa smo našli tudi spodnjo polovico kamnitega orodja iz sivo belega serpentinita (T. 1; 3; SI. 7).

⁴ V 60. do 90. letih prejšnjega stoletja so arheologi Pokrajinskega muzeja Ptuj in ZVNKD Maribor teren v glinokopu večkrat pregledali in 1962. leta so bili v neposredni bližini tudi odkriti sledovi neo-eneolitske naselbine;

Stanko Pahič, *Varstvo spomenikov* 9, Ljubljana 1962–64, str. 132.

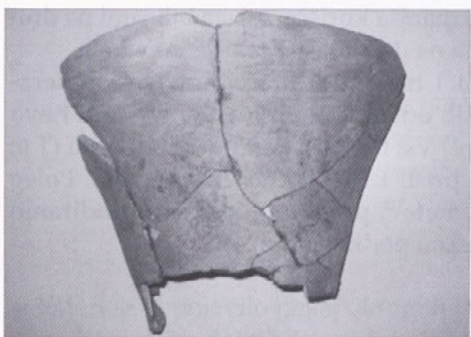

Slika 3: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Pogled na razširjeno ročno sondo 1 s severa.

Foto: Ivan Tušek

Slika 4: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Pogled na neo-eneolitske ostaline v severnem razširjenem delu ročne sonde 1 z jugovzhoda. Foto: Ivan Tušek

Slika 5: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Polomljeni konični lonec v obliki globokega pokala (T. 2; 2).

Foto: Ivan Tušek

Slika 6: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Polomljeni bikonični lonac s trakastim ročajem (T. 3). Foto: Ivan Tušek

Slika 7: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Spodnji del ploščatega kamnitega orodja iz zasipa kulturne jame 1 v ročni sondi 1.

Foto: Ivan Tušek

Slika 8: Obvoznica Ormož, Hardek 1997: Ploščata kamnita sekira z zoženim čelom iz njive severno od ročne sonde 1 (T. 4; 1).

Foto: Ivan Tušek

V kulturni jami 2 smo našli nekoliko manj najdb, pa je vseeno potrebno omeniti odlomek skodelice, ki ima na zunanji strani ornament "smrekove vejice" (T. 3; 5) in odlomek posodice z ornamentom dveh vrst vodoravnih okroglih vbodov (T. 3; 6).

Ob pregledu njivske površine severno od ročne sonde 1, kamor se širi neo-eneolitska naselbina, smo našli ploščato kamnito sekirico z zoženim čelom in širokim polkrožnim rezilom iz svetlo zelenega serpentinita (T. 4; 1; **Sl. 8**) in kamniti odbitek (T. 4; 2).

V kulturnih jamah in okoli njih smo zasledili ostaline okroglih kolov – stojk, ki se od sterilne rumene ilovnate plasti močno ločijo, saj vsebujejo sivo ilovnato polnilo z redkimi odlomki prazgodovinske keramike. Tako so se pokazale ostaline navpično zabitih kolov sten nepravilno oblikovanega vsaj enega prazgodovinskega objekta. Med pokončnimi lesenimi koli je bil narejen vodoravni preplet iz vej, ki so ga nato še ometali in zamazali z glino, na kateri so lahko še danes opazni sledovi vej z listi. Ostanke takega rdeče ožganega prazgodovinskega ometa smo našli tudi v omenjenih kulturnih jamah, kar da slutiti, da so te jame rabile tudi za ognjišča ali vsaj manjša kurišča, saj sta bili jami na dnu in ob robovih rdeče ožgani, v njih pa je bila na dnu plast žganine in pepela.

Omeniti pa velja, da smo v ročni sondi 1 našli tudi precej novoveških keramičnih odlomkov pa tudi nekoliko starejših odlomkov posod, kamor sodi rjavo položena svetlo rdeče žgana skodela (T.6; 1). Vsi ti mlajši keramični odlomki (T 6; 2, 3) pa so na travniško-njivsko površino prišli lahko edino z gnojenjem. Poleg nekaterih močno zarjavelih železnih predmetov, predvsem močno korodiranih žebeljev, smo v zasipu sonde našli tudi železno podkev (T. 6; 4).

Sonda 2:

Dolžina sonde je bila 40 m, širina 2 m in je bila razdeljena na 5 kvadrantov. Izkopali in poglobili smo jo do globine 60 cm. Pod humusno rušno plastjo smo sledili do omenjene globine enakomerni plasti svetlo rjave ilovice, ki se na dnu spremeni v sterilno neprepustno mastno rumeno ilovico. Razen nekaj odlomkov novejše keramike, ki je na to mesto zašla z navozom hlevskega gnoja, drugih najdb nismo zasledili.

Sonda 3:

V dolžini 50 m in širini 2 m smo kopali do globine 50 cm. Sondo smo razdelili na 5 kvadrantov, v plasti rjave ilovice pa smo našli le nekaj mlajših keramičnih odlomkov (T.5; 1). Na dnu se je pojavila sterilna rumena ilovica (**Sl. 9**).

Sonda 4:

V dolžini 50 m in širini 2 m smo kopali do rumene sterilne ilovnate plasti ali do globine ok. 45 cm. V rjavi ilovnati plasti smo poleg novoveških odlomkov posod našli tudi odlomek srednjeveškega ustja sivo črno žganega lonca, ki bi lahko sodil v pozno gotsko ali pa baročno obdobje (T. 5; 2).

Sonda 5:

Je bila dolga 45 m in široka 2 m. Z njo smo presekali tudi današnjo poljsko cesto. Kopali smo do globine ok. 40 cm in končali na sterilni plasti rumene ilovice,

*Slika 9: Obvoznica Ormož, Hardek 1997:
Ročna sonda 3 s severozahoda s stojkami
in kulturnimi jamami iz mlajših obdobj.
Foto: Ivan Tušek*

*Slika 10: Obvoznica Ormož, Hardek 1997:
Ročna sonda 6 iz jugovzhoda brez
kulturnih plasti in ostalin.
Foto: Ivan Tušek*

v kateri se je pojavilo nekaj okroglih jam, v njih pa le čista siva mivkasta ilovica, ki pa so vseeno dokaz novejših posegov na travnikih (koli za ograjo).

Sonda 6:

V dolžini 40 m in širini 2 m smo kopali do globine 35 cm le svetlo rjavo ilovnato plast brez kulturnih ostalin (Sl. 10).

Sonda 7:

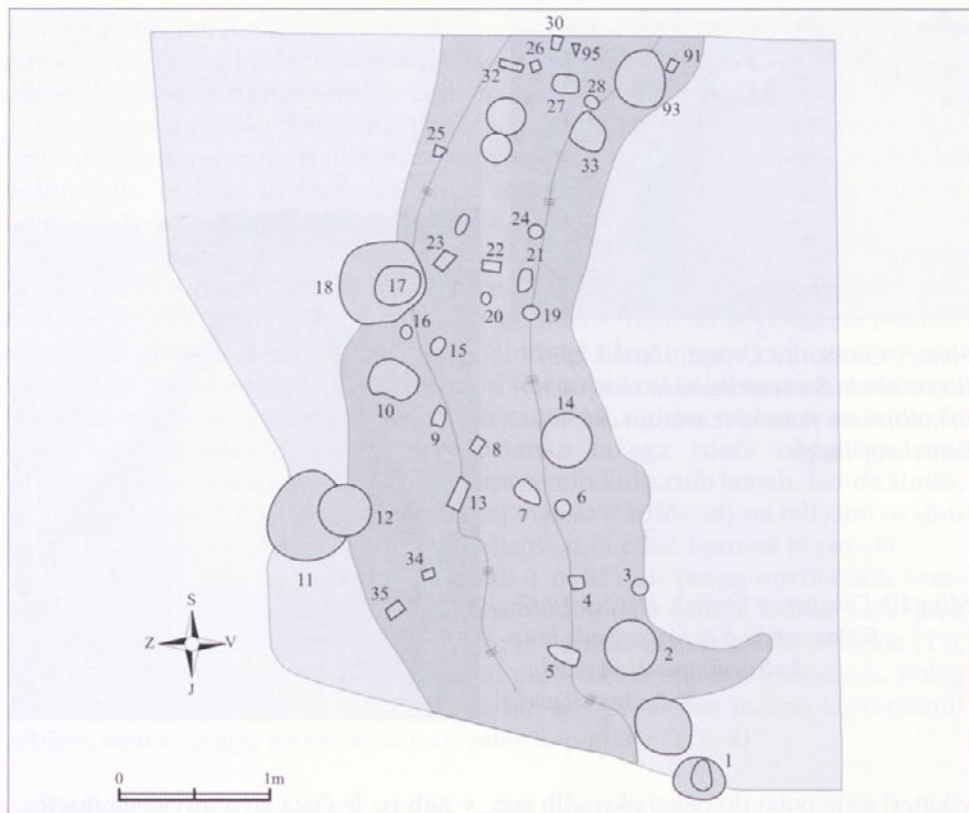
Izkopana je bila v dolžini 20 m, širini 2 m in je bila globoka 35 cm. V rjavi ilovnati plasti ni bilo najdb.

Sonda 8:

Čeprav smo na rahlo dvignjenem terenu pričakovali naselbinske ostaline nekdanjih obdobj, se v 40 m dolgi, 2 m široki in ok. 40 cm globoki sondi ni pokazala nobena sled o kulturni plasti. V ornici smo našli le del novejše lončene pečnice (T 5; 3) in držaj kovinske žlice (T 5; 4).

Sonda 9:

Občasni arheološki nadzor na trasi ormoške obvoznice se je nadaljeval še v avgustu 1997. leta pri zemeljskih delih z vrezom trase v pobočje hriba Hajndl zahodno od potoka Lešnice in vse do obstoječe magistralne ceste Ormož–Ptuj.

Priloga 3: Priključek ormoške obvoznice na Hajndlu 1997. Sonda 9 z ostalinami stojk (lesenih stebrov) za palisade. Terenska risba: Marija Lubšina - Tušek

V severnem profilu v pobočje Hajndla vrezane nove trase obvoznice na parc. št. 639/54 in 699/51, obe k. o. Hardek, smo iz zemeljske plasti do globine 50 cm (tanka rušna humusna plast ali ornica se v globino nadaljuje v sivo rjavo zemljeno ilovnato plast) pobrali nekaj odlomkov prazgodovinskih keramičnih posod na dolžini dobrih 130 m. V profilu trase na zahodnem delu parc. št. 699/51 k. o. Hardek in vzhodnem delu parc. št. 699/50 k. o. Hardek pa se je v dolžini 5 m pokazala intenzivnejša kulturna plast z velikim številom keramičnih odlomkov ter globljim jarkom s sledovi navpično zabitih lesenih kolov (**PRILOGA III**).

Na tem mestu smo se odločili za ročni izkop sonde v velikosti 4,5 m x 5 m do severne meje omenjenih parcel ali do meje potrebnega izkopa za novo obvoznico (**SI. 11**). Glede na obrambni jarek z navpično zabitimi lesenimi koli – palisado (obrambni sistem naselbine) in konfiguracijo terena, saj se prav na tem delu hajndlski plato strmo preveša v pogozdeno globel, smo smeli pričakovati jugovzhodni rob nove prazgodovinske naselbine, kar se je z nadaljnjimi najdbami in raziskavo terena tudi potrdilo (**SI. 12**).

Slika 11: Obvoznica Ormož, Hajndl 1997: Sondiranje ob gozdnem robu na zahodnem delu obvoznice na Hajndlu z železodobno kulturno jamo. Foto: Ivan Tušek

Slika 12: Obvoznica Ormož, Hajndl 1997: Pogled na del obrambnega sistema s stojkami za leseno palisado železnodobne naselbine iz juga. Foto: Ivan Tušek

Poglobljeni obrambni jarek in lesena palisada, ki je v širini 1 do 1,5 m omejevala in dodatno utrjevala naselbino, v kateri se je življenje odvijalo, vsaj po najdenih odlomkih keramičnih posod sodeč (T. 7 in T. 8), v času zgodnje starejše železne dobe (halštatske) oziroma v 8. in 7. stoletju pr. n. št. Gradbeni poseg za novo ormoško obvoznico je na tem mestu delno uničil južni rob naselbine, katere obstoj do danes ni bil znan, pa tudi danes brez dodatnih arheoloških raziskovanj ne moremo določiti obsega in oblike železnodobne naselbine na Hajndlu. Prav gotovo bomo morali del le-te še raziskati ob nadaljevanju gradnje nove magistralne ceste Ormož – Ptuj ali njene razširitve proti severu.

Opis arheoloških strojnih sond

Strojne sonde na celotni trasi ormoške obvoznice, ki smo jih izkopali skupaj 28, so pozicijsko prikazane v **PRILOGI I**.

Vzhodno in južno od že eksploataranega glinokopa in ribnika smo naredili 12 strojnih sond, s katerimi smo poizkušali zaslediti traso in ugotoviti smer rimske ceste Poetovio – Savaria, ki se na tem mestu kljub raziskavam v letih 1954–1963 ni dala določiti.⁵ Kljub trudu in nekaterim novoveškimi najdbam v kulturnih jamah (T. 5; 5 in 6) nismo mogli ugotoviti pomembnejših arheoloških ostalin, razen sledov preprostih lesenih stavb, ki so stale na pobočjih nad današnjo vasjo Hardek in so bile narejene v zvezi z eksploatacijo gline v glinokopu v 19. in 20. stoletju (**SI. 13**).

Pod ornico smo izkopavali le rumeno rjavo ilovnato plast skoraj brez najdb, ki je na globini ok. 50 cm prehajala v sivo muljasto ilovico, saj je tudi vedno vlažen teren proti cesti za Središče ob Dravi močno spominjal na močvirno depresijo (**SI. 14**).

⁵ Stanko Pahič, K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem, Arheološki vestnik 15 – 16, Ljubljana 1964/65, str. 294.

*Slika 13: Obvoznica Ormož, Hardek 1997:
Strojna sonda 7 z novejšimi kulturnimi
jamami za lesene objekte iz vzhoda.
Foto: Ivan Tušek*

*Slika 14: Obvoznica Ormož, Hardek 1997:
Strojna sonda 12 ob cesti proti Središču
ob Dravi.
Foto: Ivan Tušek*

Strojne sonde na obvoznici smo opravili tudi na zahodno stran Ormoža. Severno in zahodno od pokopališča je bilo narejenih 16 strojnih sond, ki pa prav tako kakor na vzhodni strani niso prinesle zelenih arheoloških rezultatov, predvsem naselbinskih najdb, pa čeprav smo južno od nove obvoznice (proti pokopališču) velikokrat po novo zoranih njivah pobirali prazgodovinsko keramiko. Ob tem lahko le slutimo, da je bila prazgodovinska kulturna plast v ornici z obdelovanjem poljskih površin že uničena. Tako smo lahko sledili le rumeni sterilni ilovici, ki se je pojavila takoj pod ornico že na globini 25 cm.

Vsa arheološka dela na ormoški obvoznici so bila do oktobra 1997. leta končana.

Omenim naj še, da smo le v ročni sondi 1 izkopali pričakovano arheološko gradivo, ki se časovno navezuje na južni rob neo-eneolitske naselbine in kjer smo znotraj prazgodovinskega objekta našli in dokumentirali dve kurišči. V ostalih ročnih in strojnih sondah pa z redkimi izjemami prazgodovinskih najdb, ki so na ta prostor prišle ob erozijskem delovanju (voda) ali obdelovanju kmetijskih površin iz višje ležečih območij severno od obvoznice, ni bilo, pobrali pa smo veliko novejših kovinskih in keramičnih ostalin, ki so prišle v ornico z navažanjem hlevskega gnoja tako na travniške kakor tudi na njivske površine.

Opis grafičnega prikaza izbranega gradiva arheološkega sondiranja ZVNKD Maribor na obvoznici Ormož

TABLA 1: HARDEK, ročna sonda 1, kulturna jama 1, kv. 5 in 5a

1. Polomljen votli držaj in polkrožno dno sivo žgane zajemalke (žlice) iz gline, mešane z drobnim kremenčevim peskom, glajena je bila na obeh straneh. Ohr. vel.: 8,6 x 6,8 cm.
2. Ročaj z ostenjem lonca, temno rdeče žgan, iz gline močno mešane z debelejšim kremenčevim peskom. Ohr. vel.: 6,9 x 7,3 cm.
3. Spodnji del kamnitega orodja (sekire) iz sivo belega serpentinita. Vel.: 6 x 5,4 cm, deb.: 3,6 cm.
4. Odlomki trakastega ročaja in ostenja bikoničnega lonca, svetlo rdeče žgani, iz fino prečiščene gline mešane z delčki sljude, na obeh straneh glajena. Rekon. pr. ustja: 9,7 cm, ohr. vel. ročaja: 7,2 cm, ohr. vel. odlomka: 10,4 x 8,7 cm.
5. Zgornji del ustje presegajočega trakastega ročaja bikoničnega lonca, ki je bil rjavo žgan in z vidnimi sledmi svetlo rjavega premaza, iz prečiščene gline, glajen. Rekon. pr. ustja: 7,4 cm, ohr. vel. ročaja: 10 x 2,2 cm.

TABLA 2: HARDEK, ročna sonda 1, kulturna jama 1, kv. 5 in 5a

1. Odlomek ustja sklede z držajem na spodnjem delu ustja, svetlo rdeče žgan, iz fino prečiščene gline. Rekon. pr. ustja: 16,2 cm, ohr. vel. ustja: 4,9 x 13,3 cm.
2. Odlomki zgornjega dela visoke konične posode, svetlo rjavo žgani, slabo prečiščena glina je bila rahlo mešana z drobnim peskom, ostenje je bilo glajeno. Rekon. pr. ustja: 34 cm, ohr. vel.: 19,7 x 17,2 cm.
3. Odlomek spodnjega dela votle noge posode, svetlo rdeče rjavo žgan, fino prečiščena glina je bila rahlo mešana z drobci sljude, na obeh straneh glajena, na površini so bile sledi črnega premaza. Rekon. pr. noge (spodaj): 14,6 cm, ohr. vel. odlomka: 5,5 x 12,6 cm.
4. Odlomek ustja, ostenja in ročaja lonca, črno sivo žgan, glina je bila mešana s kremenčevim peskom, glajen na obeh straneh. Rekon. pr. ustja: 11,2 cm, ohr. vel. odlomka z ročajem: 10,3 x 10,8 cm.

TABLA 3: HARDEK, ročna sonda 1, kulturni jami 1 in 2, kv. 5 in 5a

1. Odlomek bikonične posode z vidnima nastavkoma za polkrožni ročaj nad največjim premerom, sivo črno žgan, glina je bila mešana z drobnim kremenčevim peskom, zunanja površina je glajena in sivo rjave barve. Ohr. viš.: 14,1 cm, pr. dna: 9 cm.
2. Odlomek ustja večje skodele, svetlo rjavo žgan, glina je bila pomešana z drobnim kremenčevim peskom. Ohr. viš.: 5,2 cm, rekon. pr. ustja: 30,8 cm.
3. Odlomek ustja skodele, svetlo rjavo žgan in v preseku temno sive barve, glina je bila mešana z drobnim kremenčevim peskom, površina je bila na obe strani glajena, na notranji površini pa so vidne sledi sivo črnega premaza ali pa sledovi prižgane vsebine. Rekon. pr. ustja: 27 cm, ohr. vel. ustja: 4,1 x 3,4 cm.
4. Odlomek navznoter ulomljenega ustja skodele, svetlo rjavo žgan in v preseku temno sive barve, glina je bila mešana z drobnim kremenčevim peskom,

površina je na obeh straneh glajena, znotraj ima sledi temnega premaza. Rekon. pr. ustja: 30 cm, ohr. vel. ustja: 3,4 x 6,7 cm.

5. Odlomek ostenja skodelice, rdeče rjavo žgan, fino prečiščena glina je bila mešana z drobci sljude, glajen na obeh straneh, na površini so sledi črnega premaza, okrašen s poševno lomljenimi plitvimi vrezi v obliki »smrekove vejice«. Ohr. vel.: 3,6 cm x 2,5 cm.
6. Odlomek ostenja največjega oboda skodelice, svetlo rjavo žgan, iz prečiščene gline, na zunanji površini je imel ornament okroglih vbodov v dveh vodoravnih vrstah, od spodnje linije pa se podobni vbodi vrstijo v navpični liniji. Rekon. pr. oboda skodelice je 10 cm.

TABLA 4: HARDEK, na njivi severno od ročne sonde 1, parc. št. 562 k. o. Hardek

1. Ploščata kamnita sekirica z zoženim čelom iz svetlo zelenega serpentinita. Vel. 8,4 x 2 cm, šir. polkrožne ostrine : 4,8 cm zoženega čela pa 1 cm.
2. Kamnito orodje – odbitek. Vel.: 3,2 x 1,6 cm.
3. Odlomek spodnjega dela posode na nogi, svetlo rjavo žgan, iz prečiščene gline, ostenje je bilo glajeno in ima sledi sivo rjavega premaza. Ohr. vel.: 4,4 x 5,8 cm.
4. Odlomek spodnjega dela bikoničnega lončka, svetlo rjavo rdeče žgan, iz prečiščene gline, grobo glajeno ostenje pa je imelo sivo rjavi premaz. Pr. dna: 4,8 cm, največji pr.: 10,4 cm, viš. ohr. odlomka: 5,2 cm.
5. Odlomek zgornjega dela bikonične skodelice z ustje presegajočim trakastim ročajem, temno rdeče žgan, iz dokaj prečiščene gline, glajeno ostenje je imelo sivo rjavi premaz. Pr. ustja: 9 cm, ohr. viš.: 5,3 cm.

TABLA 5: HARDEK, mlajše najdbe iz ročnih in strojnih sond

1. Odlomek odebeljenega in izvihanega ustja lonca, sivo rjavo žgan, glina je bila mešana s kremenčevim peskom in drobci sljude, na zunanji strani je imel sledi črnega premaza, na notranji strani je bila površina glajena. Rekon. pr. ustja: 13,8 cm, ohr. vel. odlomka: 1,7 x 4,8 cm.
2. Profilirani odlomek izvihanega ustja lonca, svetlo rjavo žgan, prečiščena glina je bila mešana z drobci sljude, glajen je bil na obeh straneh. Rekon. pr. ustja: 23 cm, ohr. vel. odl.: 3,4 x 5,6 cm.
3. Odlomek lončene pečnice, svetlo rdeče žgan, delno prečiščena glina je bila mešana z drobnim kremenčevim peskom in drobci sljude, na prednji strani je viden reliefni rastlinski okras. Ohr. vel. odlomka: 8,5 x 6,8 cm.
4. Poškodovan držaj kovinske žlice. Ohr. vel.: 14,9 cm.
5. Odlomek izvihanega ustja sklede, rjavo rdeče žgan, slabo prečiščena glina je bila mešana z zdrobljeno sljudo, glajen. Rekon. pr. ustja: 16,4 cm, ohr. vel. odl.: 1,8 x 5,8 cm.
6. Odlomek ustja večjega krožnika, rjavo rdeče žgan, fino prečiščena glina je bila mešana z zdrobljeno sljudo, glajen, na zunanji strani so bile sledi črnega premaza. Rekon. pr. ustja: 24 cm, ohr. vel. odl. 3,7 x 5,2 cm.

TABLA 6: HARDEK, novejše najdbe iz ročne sonde 1

1. Odlomki sklede z izvihanim in profiliranim ustjem in rahlo vbočenim dnom, rdeče žgana, fino prečiščena glina, ustje je bilo prevlečeno s temno zelenim loščem (emajlom), notranji del ostenja sklede pa s svetlo rjavim loščem. Rekon. pr. ustja: 44,8 cm, rekon. pr. dna: 21,9 cm, rekon. višina: 15,8 cm.
2. Odlomek lončene pečnice, svetlo rdeče žgan, oblit s svetlo zelenim in belim emajlom, na prednji strani je imel apliciran rastlinski reliefni ornament. Ohr. vel.: 10,6 x 9 cm.
3. Odlomek strešne opeke z vtisnjeno črko H, rjavo rdeče žgan, glina je bila mešana s peskom in drobcu sljude. Ohr. vel.: 6,6 x 5,8 cm.
4. Močno korodirana železna podkev. Ohr. vel.: 15,6 x 13,8 cm.

TABLA 7: HAJNDL, ročna sonda 9

1. Odlomek izvihanega ustja posode (krožnika), sivo rjavo žgan, glina je bila mešana z drobcu sljude. Rekon. pr. ustja: 16,8 cm.
2. Odlomek izvihanega ustja večje posode, rdeče žgan, na notranji in zunanji glajeni površini so še vidni sledovi grafita. Rekon. pr. ustja: 24,5 cm.
3. Odlomek zgornjega dela skodelice, rjavo žgan, glina je bila mešana z drobcu sljude, glajena površina je imela temno rjav premaz. Rekon. pr. ustja: 13,2 cm, rekon. pr. največje širine (trebuha) skodelice: 16,2 cm.
4. Odlomek ustja latvice, temno sivo rjavo žgan, fino prečiščena glina je bila rahlo mešana z drobcu sljude, glajen na obeh straneh, na zunanji strani so še vidni sledovi rdečega premaza. Rekon. pr. ustja: 18,8 cm, ohr. vel. odl.: 4,1 x 5,7 cm.
5. Odlomek zgornjega dela latvice, rjavo žgan, glina je bila mešana z drobcu sljude, glajena površina je imela zunaj temno rjav premaz, znotraj pa je bil črn premaz. Rekon. pr. ustja: 17 cm.

TABLA 8: HAJNDL, ročna sonda 9

1. Odlomek ustja z ostenjem trebušastega lonca, črno žgan, slabo prečiščena glina je bila mešana z drobnim kremenčevim peskom, na zunanji strani je bila glajena in je imela rdeči premaz ter ornament v obliki horizontalnega rebrastega traku s poševnimi vrezi. Rekon. pr. ustja: 11,2 cm, ohr. vel odl.: 4,3 x 4 cm.
2. Polkrožni ročaj posode, rdeče rjavo žgan, iz gline, mešane s kremenčevim peskom in sljudo, na zunanji strani glajen. Ohr. vel. odl.: 5,7 x 3,6 cm.
3. Odlomek ustja in polkrožnega ostenja lonca, sivo rdeče žgan, glina je bila mešana s kremenčevim peskom in sljudo in je imel porozno luknjičasto površino. Rekon. pr. ustja: 12,8 cm, ohr. vel. odl.: 3,8 x 3,3 cm.
4. Odlomek ostenja lončka z držajem v obliki dvočlene bradavice, glina je bila mešana s kremenčevim peskom in sljudo, znotraj je bil glajen. Ohr. vel. odl.: 3,6 x 3,9 cm.
5. Odlomek lonca ravnih sten, sivo rdeče žgan, glina je bila mešana s kremenčevim peskom in sljudo, na zunanji in notranji površini so bile sledi rdečega premaza. Rekon. pr. ustja: 13,6 cm, ohr. vel. odl.: 4,3 x 6,9 cm.
6. Odlomek ustja in ostenja skodele, sivo rjavo žgan, slabo prečiščena glina je bila mešana z drobnim kremenčevim peskom in sljudo, površina je bila grobo obdelana (raskava). Ohr. vel. odl.: 5,1 x 7,4 cm.

7. Odlomek rahlo izvihanega ustja in ostenja posode, sivo žgan, slabo prečiščena glina je bila mešana z drobci sljude, notranjost je bila glajena in prevlečena z rdečim premazom, zunanost je na otip groba. Rekon. pr. ustja: 16,3 cm, ohr. vel. odl.: 5,2 x 4,2 cm.
8. Odlomek ustja in ostenja lonca, sivo rjavo žgan, glina je bila mešana z zdrobljeno keramiko in peskom, pod ustjem okrašen z vodoravno linijo globokih vbodov. Ohr. vel. odl.: 7 x 5,4 cm.
9. Odlomek ustja in ostenja velikega trebušastega lonca, sivo žgan, slabo prečiščena glina je bila mešana z drobci sljude, notranjost je imela rdeči premaz in je bila glajena, zunanost je bila tudi glajena in je imela svetlo rjav premaz. Rekon. pr. ustja: 21 cm, ohr. vel. odl.: 9,3 x 6,3 cm.

Opisi odlomkov posod so precej podrobni, saj nismo našli nobene cele posode in lahko tako le na osnovi odlomkov delno določimo obliko posode, za obdelavo celotnega fonda keramike pa je pomembna barva žganja, čistost gline, glajena ali groba (hrapava) površina posode ter dodatni barvni nanosi premazov, ki so bili naneseni na že žgano osnovo in še dodatno žgani in odelani v lončarskih pečeh pri različnih temperaturah. Zaradi pomanjkanja značilnih keramičnih in drugih najdb, ki bi bile tipološko najbolj zaznavne za določena prazgodovinska obdobja, sem se ob primerjavi s podobnimi najdbami iz okolnih najdišč moral nasloniti tudi na analize najdb, ki so jih opravili: Institut "Ruđer Bošković" iz Zagreba, Laboratorij za mjerenje niskih aktivnosti, dr. Nina Zupančič na Naravoslovno tehniški fakulteti (NTE), Oddelek za geologijo; zemeljske strukture in njih zgodovino pa mi je predstavil v Poročilu mag. Tomaž Verbič, dipl. ing. geol., zasebni raziskovalec.⁶

Za zaključek

Ob maloštevilnem in nepopolnem (predvsem odlomki različnega posodja) arheološkem gradivu iz ročno izkopanih kakor tudi strojnih sond je zelo težko izluščiti za celotno območje trase ormoške obvoznice kronološko pomembne rezultate. Ugotovimo lahko, da se razprostira severno zunaj bronastodobne ormoške naselbine iz časa kulture žarnih grobišč še nekoliko starejša in precej neraziskana neo-eneolitska naselbina, ki ji poleg značilnih odlomkov keramike v kulturnih jamah ročne sonde 1 časovno ustrežata tudi dva primera ploščatih kamnitih sekir (T. 1; 3 in T. 4; 1). Takšne kamnite sekire so zastopane povsod v Prekmurju, Halozah in Slovenskih goricah, veliko pa jih je bilo najdenih tudi v Ormožu in njegovi okolici in sodijo v čas poznega neolita in eneolita ali bakrene dobe.⁷ Nedvomno bodo dale večjo strokovno težo v zvezi s to naselbino ugo-

⁶ Ob tej priložnosti se za opravljeno strokovno delo in analize najdb zahvaljujem dr. Bogomilu Obeliciu (Institut "Ruđer Bošković" v Zagrebu), dr. Metki Culiberg (ZRC SAZU, Biološki inštitut Jovana Hadžija v Ljubljani), dr. Nini Zupančič (NTE, Oddelek za geologijo v Ljubljani) in mag. Tomažu Verbiču, dipl. ing. geol., zasebnemu raziskovalcu iz Ljubljane.

⁷ Marija Lubšina Tušek, Kamnito orodje v severovzhodni Sloveniji, Ptujski arheološki zbornik, Ptuj 1999, str. 31 ss; T 4; 12, T 1; 18, T. 1; 20, T. 25; 16.

tovitve ob preučevanju arheološkega gradiva iz arheoloških zaščitnih izkopavanj gomile in prazgodovinske plasti pod njo, ki jih je na Hardeku opravila strokovna ekipa Pokrajinskega muzeja iz Ptuja in katere je izkopavala v neposredni bližini sondiranja Zavoda za VNKD Maribor.

Ostanki lesenih kolov prazgodovinskega objekta, ki so v ročni sondi 1 opazni kot sledi okroglih stojk, kažejo vsaj na en objekt, ki je v tlorisu nepravilne oblike (**PRIOLOGA II**) in ga nismo mogli v celoti raziskati, saj segajo njegove stranice severno zunaj izkopišča za traso nove ormoške obvoznice. Prazgodovinski objekt se širi proti severu na območje neo-eneolitske naselbine, katerih tlorisne oblike (zašč. izkopavanje Pokrajinskega muzeja Ptuj 1997. leta) so odkrili vzhodno od ročne sonde 1 pod že delno po prof. F. Ferku 1899. leta prekopano gomilo. Sledovi te naselbine so bili odkriti že leta 1962.⁸ Delno poškodovana gomila na Hardeku je tako pripadala ormoški poznobronasti naselbini ali naselbini iz obdobja Kulture žarnih grobišč (KŽG), ostaline naselbine pod njo pa so nekoliko starejše in sodijo v neo-eneolitsko obdobje. Le-temu času pa pripada tudi objekt iz ročne sonde 1 s pripadajočima kulturnima jamama in keramičnimi ostalinami v njih, pa tudi spodnji del ploščate kamnite sekire iz kulturne jame 1 ter celo ploščato kamnito orodje iz serpentinita, ki je bilo najdeno na njivi severno od sonde 1. Časovno te najdbe lahko opredelimo na začetek 2. tisočletja pr. n. št. ali v čas od 1950 do 1750 let pr. n. št.⁹

Druga ugotovitev pa se veže na skrajni zahodni del trase obvoznice, ki se dvigne na južno obrobje hriba Hajndla, kjer smo v ročni sondi 9 zasledili obrambni sistem doslej neznan prazgodovinske naselbine z jarkom in palisado in ki po keramičnih najdbah sodi v zgodnjo železno ali halštatsko obdobje (T. 7 in T. 8).

Kljub temu da so arheološke najdbe iz kulturnih plasti zaradi malega izbora keramičnih odlomkov in tako težko določljive oblike posod tudi časovno težko opredeljive, si lahko pomagamo z analizo vzorca oglja iz kulturne jame v ročni sondi 1. Analize so bile opravljene tudi na kamnitem gradivu, sestavi gline, stopnji žganja keramike, opravljen pa je bil tudi geološki pregled okolice arheološkega najdišča na Hardeku.

Na analizo smo poslali vzorec lesnega oglja iz kulturne jame 1 iz ročne sonde 1 v Institut "Ruđer Bošković" v Zagrebu¹⁰, kjer so po metodi razpada izotopa C-14 ugotovili, da gre za *hrast* absolutne starosti 5260 (\pm 150) let, na osnovi dendrološke analize in korekcije po kalibracijski krivulji pa absolutno v čas med letoma 4260 in 3940 pr. n. št. Drugače lahko časovno to opredelimo v zaključno fazo mlajše kamene dobe (neolitika) ali zgodnje bakrene dobe (eneolitika).

Analizo kamnitega gradiva, gline in žganja keramike predvsem iz ročno izkopanih sond pa so opravili na NTF v Ljubljani, na Oddelku za geologijo.¹¹ Iz poročila je razvidno, da je *kamnito gradivo* (določenih je bilo 100 vzorcev) avto-

⁸ Stanko Pahič, Poročilo v Varstvu spomenikov 9, Ljubljana 1962 – 64, str. 132.

⁹ Marjana Tomanič Jevremov, Arheološko raziskovanje Ormoža in njegove okolice, Ormož skozi stoletja II, Ormož 1983, str. 25 ss;

Stanko Pahič, Arheološki spomeniki v Slovenskih gorah, Ptujski zbornik II, Ptuj 1962, str. 187 ss.

¹⁰ Poročilo Instituta "Ruđer Bošković", Laboratorij za mjerenje niskih aktivnosti, Zagreb 2000 (na ZVKDS OE Maribor).

¹¹ Poročilo dr. Nine Zupančič, NTF, Oddelek za geologijo, Ljubljana 1999 (na ZVKDS OE Maribor).

htono in po izvoru iz severovzhodne Slovenije (Pohorje, Kobansko, dravski prod in druge sedimentne kamnine SV Slovenije) ali sosednje Avstrije (Golica, Svinja planina) in tako za nobeno kamnino ne moremo trditi, da bi bila prinesena iz kakšne bolj oddaljene lokacije. Med pregledanim gradivom prevladujejo: *peščenjaki, roženci, apnenci, serpentiniti in amfiboliti*.

Pri analizi *gline* je bilo ugotovljeno, da v njej prevladujeta minerala *klorit* in *muskovit*. Od oksidov vsebuje glina največ *kremenice* (60%), *glinice* (17%) in *železa* (6%), ostali pa so še *kalij, magnezij* in še najmanj je *natrija* ter *kalcija*.

Keramični vzorci so bili raznolikih barv, kar je posledica lončarjevih dodatkov v glino, višine temperature pri žganju lončenine in dostopa kisika do površine posode, ki dobi ob le-tem bolj oranžno barvo. Pri vzorcih keramike so bile opravljene rentgenske in kemične analize. Keramični vzorci so bili v večini žgani med temperaturama od 300° C do 600° C, nekateri pa tudi do 950° C. Vzorci ostankov *žlindre*, ki je tipično steklasta, pa so nastali ob temperaturah med 950° C in 1240° C.

Ob arheološkem ročnem in strojnem sondiranju arheološkega najdišča in njegove okolice (glinokop) na Hardeku¹² je bil narejen tudi geološki pregled *zemeljskih plasti*, ob katerem je bilo ugotovljeno, da leži celotno območje na peščeno muljastih usedlinah, ki jih s pedološkim izrazom imenujemo »*ilovica*« in je sestavljena iz *peska, melja* in *gline*. Omenjeni sediment izhaja še iz *pliocena*, ko se je morje v celoti umaknilo tudi iz našega slovenskega prostora (pred 50 milijoni let), ali iz spodnjega *pleistocena*, ki ga imenujemo tudi "ledena doba" in ki se je pričela pred dobrim milijonom let. Na takem prostoru lahko pričakujemo arheološke najdbe pod humusom le kot vkopane, vtisnjene ali kot gradbene strukture, ki so na površini preraščene z rušo. Sive linije na površini ilovnatih tal, ki se vidno nadaljujejo navpično v profilih izkopov, pa so le posledica odcejanja meteornih voda navzdol skozi razpoke v ilovnati masi, in ki nastajajo zaradi izsuševanja ilovnate površine, segajo pa po ogledu dosedanjih posegov v bližnjem glinokopu vsaj 8 m globoko.

Ob zaključku naj omenim, da ima pokrajina še danes zaradi izredne lege na vzpetinah nad reko Dravo in rodovitne osnove pogoje za poljedelsko in živinorejsko dejavnost, pa sta bili tako tudi v preteklosti ti dve gospodarski panogi osnovnega pomena za življenje staroselskega prebivalstva. Tem osnovnim gospodarskim panogam se pridružujeta še lov in ribolov v Dravi in njenih pritokih. Od obrti pa so po najdbah sodeč cvetele lončarska obrt, tkalska in obdelava kamna – serpentinita, ki ga je bilo na tem prostoru povsod dovolj. Zato ni nič čudnega, da je bil Ormož z okolico poseljen že vse od neo-eneolitskega obdobja na Hardeku in Pavlovskem vrhu ter se je življenje staroselcev nadaljevalo v nekoliko mlajši poznobronastodobni naselbini v Ormožu iz obdobja kulture žarnih grobišč (KŽG), ki je bila v nemirnejših časih 10. do 8. stoletja pr. n. št. utrjena z okopom in obrambnim jarkom. S palisado in obrambnim jarkom utrjena je bila tudi še mlajša železnodobna naselbina na Hajndlu. Ob rimski cesti Poetovio–Savaria so dobili za zasluge v rimski vojski posestva vojaški veterani, ki so prostoru dali romanski pridih in ob cesti postavili svoja domovanja. Ostaline le-teh (*villae rusticae*) smo našli v Zamušanih, v Pavlovcih in Grabah pri Središču ob Dravi. V

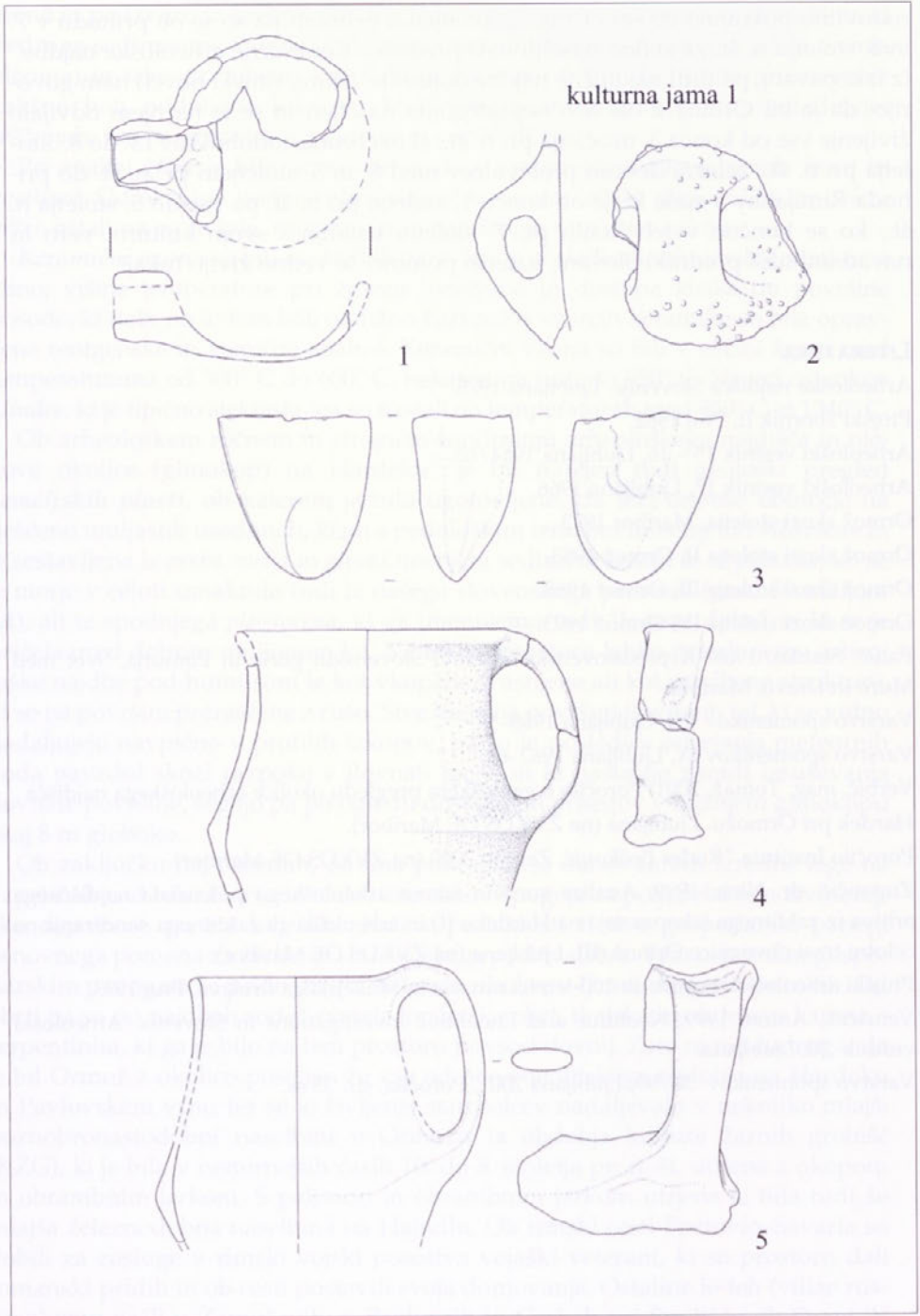
¹² Poročilo mag. Tomaža Verbiča, dipl. ing. geol., Ljubljana 2001 (na ZVKDS OE Maribor).

rodovitno pokrajino ob reki Dravi in ob njenih pritokih pa so se ob prihodu v 7. in 8. stoletju n. št. za stalno naselili naši predniki. Keramične arheološke najdbe¹³ iz izkopavanj, pa tudi naključne najdbe (kamnite sekire, rimski novci) nam govorijo, da je bil Ormož z okolico nepretrgoma naseljen in se je na njem odvijalo življenje vse od konca 3. tisočletja pr. n. št., skozi bronastodobni čas 13. do 8. stoletja pr. n. št., železnodobnih prebivalcev med 8. in 5. stoletjem pr. n. št. do prihoda Rimljanov v naše kraje ob koncu 1. stoletja pr. n. št. pa vse do 5. stoletja n. št., ko se končno v teh krajih po 7. stoletju ustalijo s svojo kulturo, vero in navadami naši predniki Slovani, katerih potomci še vedno živijo tukaj!

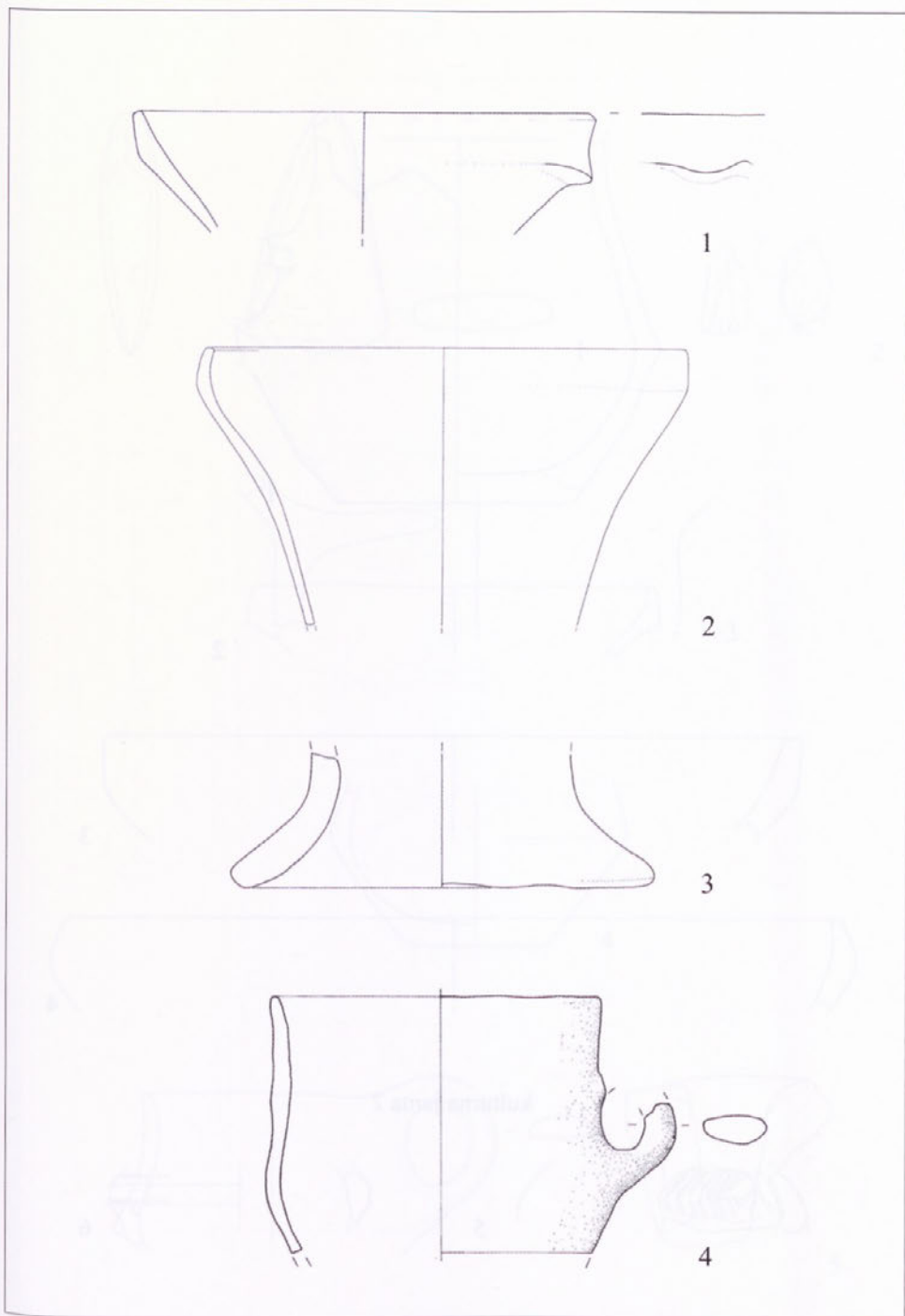
LITERATURA

- Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975.
- Ptujski zbornik II, Ptuj 1962.
- Arheološki vestnik 15 – 16, Ljubljana 1964/65.
- Arheološki vestnik 17, Ljubljana 1966.
- Ormož skozi stoletja, Maribor 1973.
- Ormož skozi stoletja II, Ormož 1983.
- Ormož skozi stoletja III, Ormož 1988.
- Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993.
- Pahič, Stanko, 1968: K predslovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja, Svet med Muro in Dravo, Maribor.
- Varstvo spomenikov VII, Ljubljana 1958–59.
- Varstvo spomenikov IX, Ljubljana 1962–64.
- Verbič, mag. Tomaž, 2001: Poročilo o geološkem pregledu okolice arheološkega najdišča Hardek pri Ormožu. Ljubljana (na ZVKDS OE Maribor).
- Poročilo Instituta "Ruder Bošković, Zagreb 2000 (na ZVKDS OE Maribor).
- Zupančič, dr. Nina, 1999: Analize surovin izbora arheološkega potenciala najdiščnega arhiva iz zaščitnega izkopavanja na Hardeku (I) in arheološkega zaščitnega sondiranja na celotni trasi obvoznice Ormož (II). Ljubljana (na ZVKDS OE Maribor).
- Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva, Ptuj 1993.
- Velušček, Anton, 1999: Neolithic and Eneolithic Investigations in Slovenia. Arheološki vestnik 50, Ljubljana.
- Varstvo spomenikov 38/99, Ljubljana 2001, Poročila, str. 35 ss.

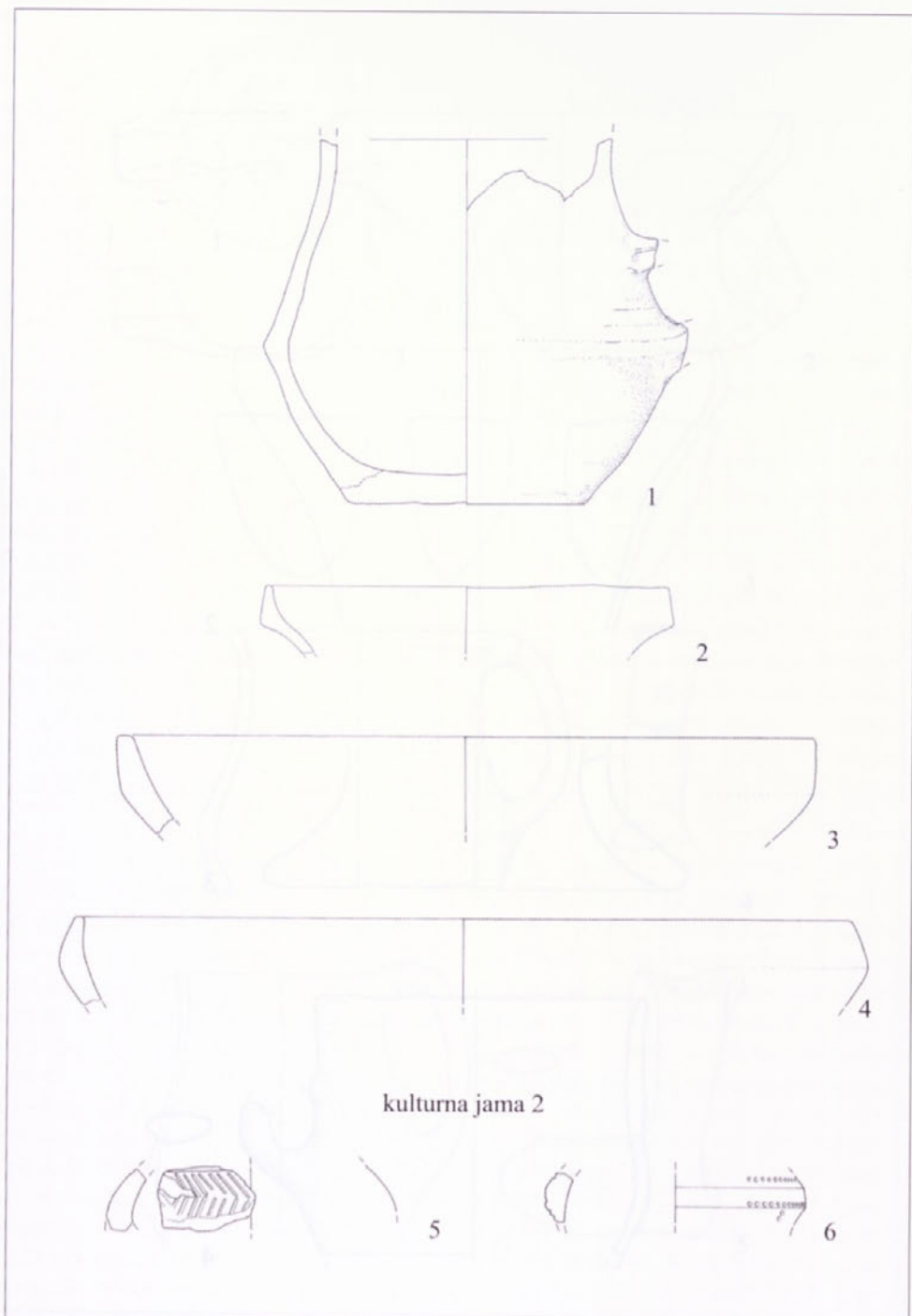
¹³ Anton Velušček: *Neolithic and eneolithic investigations in Slovenia*, arheološki vestnik 50, Ljubljana 1999, str. 64 SS in sl. 1.

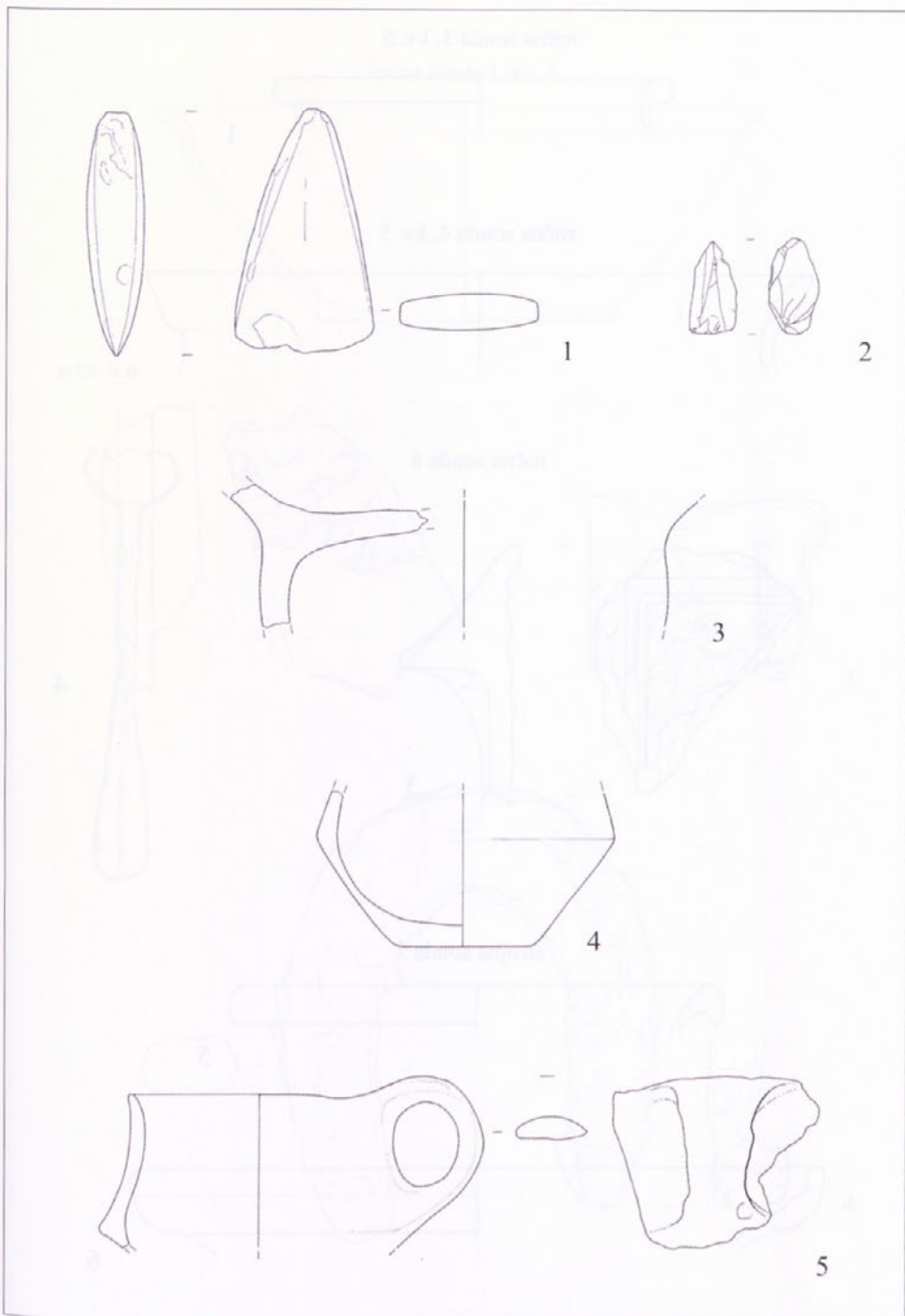
T1: Obvoznica Ormož - Hardek 1997; ročna sonda 1; kulturna jama 1; kvadrant 5, 5a;
 3 = kamen, ostalo keramika; M: 1:2

T2: Obvoznica Ormož - Hardek 1997; ročna sonda 1; kulturna jama 1; kvadrant 5, 5a; vse keramika; M: 2 =1:4; ostalo 1:2

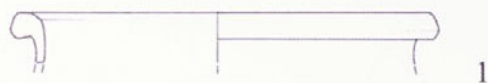

T3: Hardek, ročna sonda 1, kulturni jami 1 in 2; koadrant 5 in 5a

T4: Hardek, na njivi severno od ročne sonde 1, parc. št. 562. k. o. Hardek

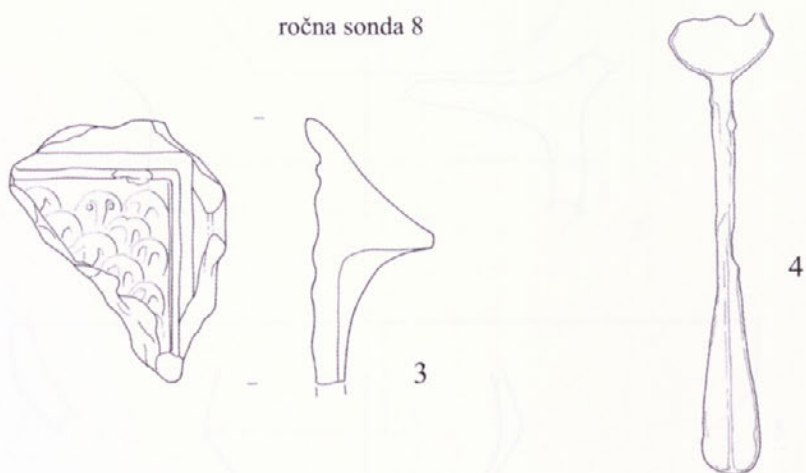
ročna sonda 3, kv. 5

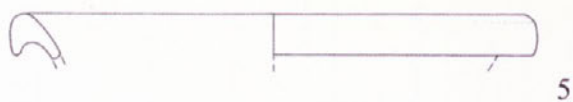
ročna sonda 4, kv. 5

ročna sonda 8

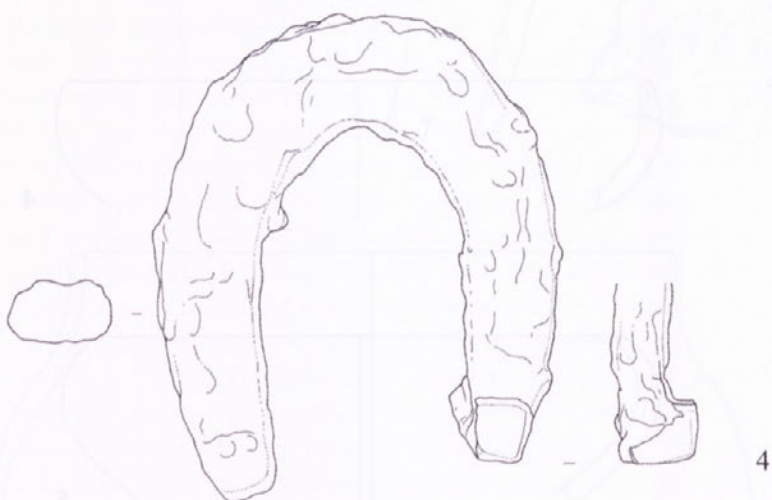
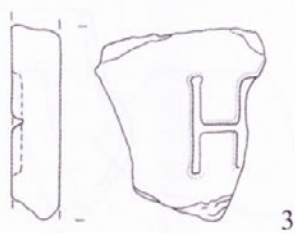

strojna sonda 7

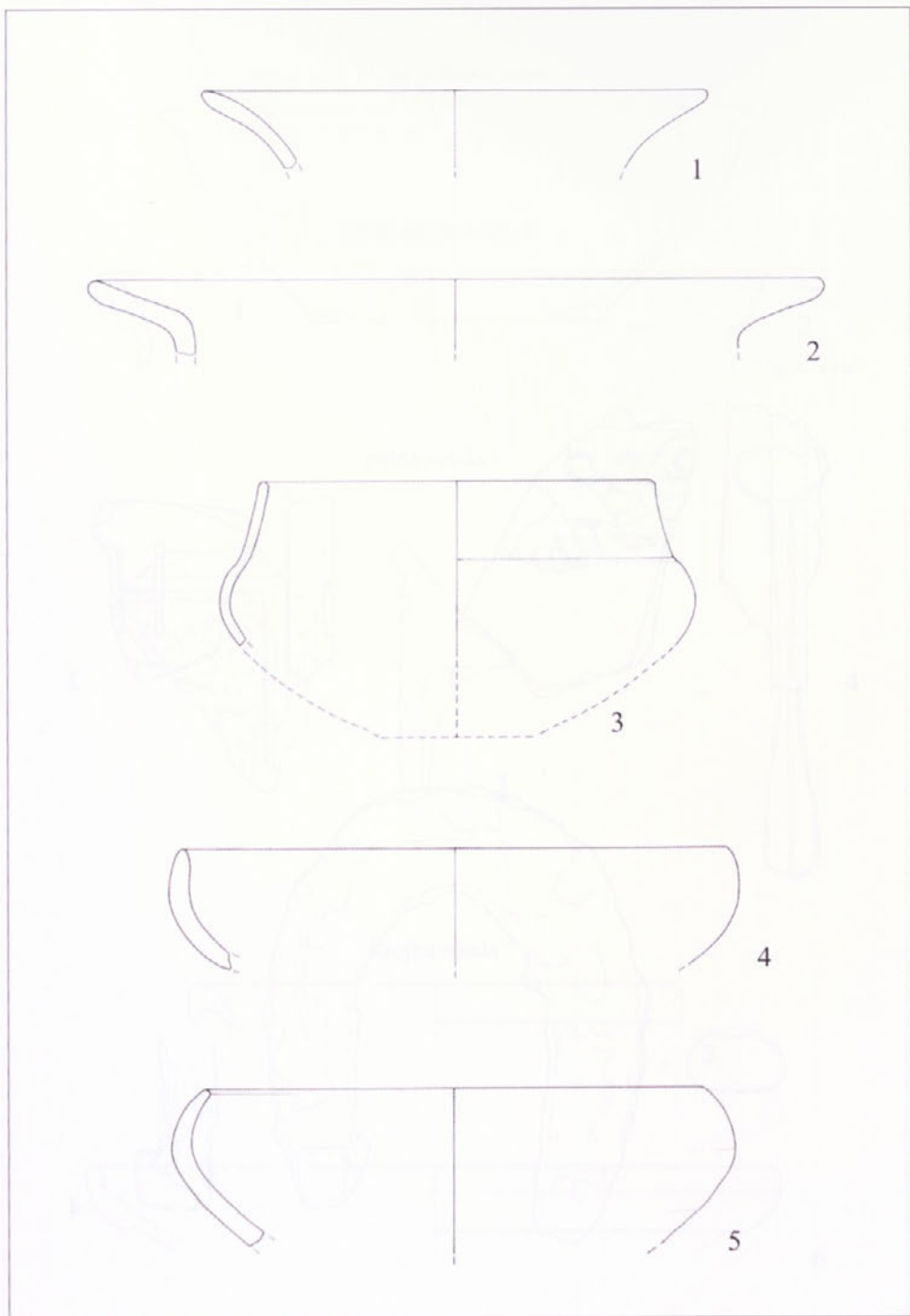

T5: Hardek, mlajše najdbe iz ročnih in strojnih sond

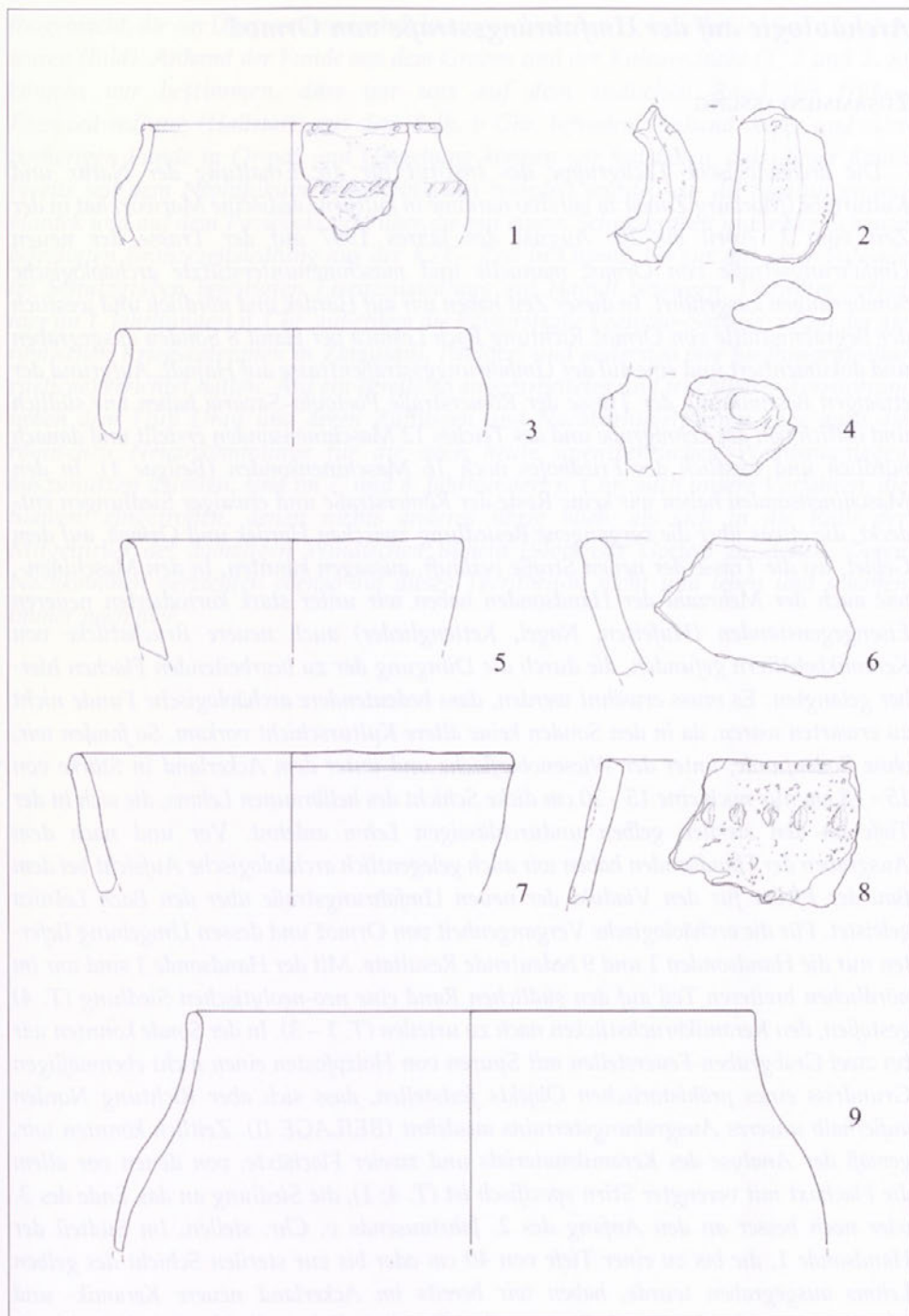
ročna sonda 1, kv. 1

T6: Hardek, novejšje najdbe iz ročne sonde 1

T7: Hajndl, ročna sonda 9

T8: Hajndl, ročna sonda 9

Archäologie auf der Umfahrungsstraße von Ormož

ZUSAMMENFASSUNG

Die archäologische Fachgruppe des Institut für die Erhaltung der Natur und Kulturerbe (Marburg Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor) hat in der Zeit vom 7. April bis 20. August des Jahres 1997 auf der Trasse der neuen Umfahrungsstraße von Ormož manuelle und maschinenunterstützte archäologische Sondierungen ausgeführt. In dieser Zeit haben wir auf Hardek und nördlich und westlich der Begräbnisstätte von Ormož Richtung Bach Lešnica per Hand 8 Sonden ausgegraben und dokumentiert und eine auf der Umfahrungsstraßenrasse auf Hajndl. Aufgrund der etwaigen Bestimmung der Trasse der Römerstraße Poetovio–Savaria haben wir südlich und östlich von der Lehmgrube und des Teiches 12 Maschinensonden erstellt und danach nördlich und westlich des Friedhofes noch 16 Maschinensonden (Beilgae 1). In den Maschinensonden haben wir keine Reste der Römerstraße und etwaiger Siedlungen entdeckt, die etwas über die vergangene Besiedlung zwischen Hardek und Ormož, auf dem Gebiet, wo die Trasse der neuen Straße verläuft, aussagen könnten. In den Maschinen-, wie auch der Mehrzahl der Handsonden haben wir unter stark korrodierten neueren Eisengegenständen (Hufeisen, Nagel, Kettenglieder) auch neuere Bruchstücke von Keramikbehältern gefunden, die durch die Düngung der zu bearbeitenden Flächen hierher gelangten. Es muss erwähnt werden, dass bedeutendere archäologische Funde nicht zu erwarten waren, da in den Sonden keine ältere Kulturschicht vorkam. So fanden wir, ohne Bodenfunde, unter der Wiesenoberfläche und unter dem Ackerland in Stärke von 15 - 18 cm nur noch eine 15 - 20 cm dicke Schicht des hellbraunen Lehms, die sich in der Tiefe an den sterilen gelben undurchlässigen Lehm anlehnt. Vor und nach dem Ausgraben der Handsonden haben wir auch gelegentlich archäologische Aufsicht bei dem Bau der Pfeiler für den Viadukt der neuen Umfahrungsstraße über den Bach Lešnica geleistet. Für die archäologische Vergangenheit von Ormož und dessen Umgebung lieferten nur die Handsonden 1 und 9 bedeutende Resultate. Mit der Handsonde 1 sind wir im nördlichen breiteren Teil auf den südlichen Rand eine neo-neolytischen Siedlung (T. 4) gestoßen, den Keramikbruchstücken nach zu urteilen (T. 1 - 3). In der Sonde konnten wir bei zwei Grabgruben-Feuerstellen mit Spuren von Holzpfosten einen nicht ebenmäßigen Grundriss eines prähistorischen Objekts feststellen, dass sich aber Richtung Norden außerhalb unseres Ausgrabungsterrains ausdehnt (BEILAGE II). Zeitlich könnten wir, gemäß der Analyse des Keramikmaterials und zweier Flachäxte, von denen vor allem die Flachaxt mit verengter Stirn spezifisch ist (T. 4; 1), die Siedlung an das Ende des 3. oder noch besser an den Anfang des 2. Jahrtausends v. Chr. stellen. Im Südteil der Handsonde 1, die bis zu einer Tiefe von 40 cm oder bis zur sterilen Schicht des gelben Lehms ausgegraben wurde, haben wir bereits im Ackerland neuere Keramik- und Metallobjekte gefunden (T. 6). Etwas andere Resultate lieferte die Handsonde 9, die wir auf dem Einschnitt der neuen Umfahrungsstraße in den südlichen Hang des Hügels Hajndl ausgegraben haben. Hier haben wir zuerst den Graben mit runden Pfeilern

freigemacht, die ein Überrest von senkrecht eingeschlagenen Holzpfählen im Schutzgraben waren (Bild). Anhand der Funde aus dem Graben und der Kulturschicht (T. 7 und T. 8) können wir bestimmen, dass wir uns auf dem südlichen Rand der frühen Eisenzeitsiedlung (Hallstatt) aus dem 8 Jh. v Chr. befinden. Anhand dieser und aller vorherigen Funde in Ormož und Umgebung können wir feststellen, dass dieser Raum bereits seit dem Neolithikum ununterbrochen besiedelt wurde, was die Siedlungen auf Hardek und auf dem Pavlovski vrh, über die mit einem Schutzgraben und einer Schanze befestigten Bronzezeitsiedlung aus der KŽG- Zeit in Ormož, bis zur mit einer Palisade im Schutzgraben befestigten Eisenzeitsiedlung auf Hajndl bezeugen. Darunter verlief hier im 1. Jahrhundert n. Chr. außerdem die Römerstraße Poetovio–Savaria, neben der die römischen Kriegsveteranen in Zamušani, Pavlovci und anderswo ihre Siedlungen(villae rusticae) errichtet hatten. Auf ein bereits so ausgearbeitetes und fruchtbares Territorium neben dem Fluß Drau und deren Zuflüssen und Nachbarhügel, deren Lage auch die römischen Neuankömmlinge für die noch heute unentbehrlichen Weinbauanlagen auszunutzen wussten, sind im 7. und 8. Jahrhundert n. Chr. auch unsere Vorfahren, die Slawen, eingetroffen, denen nichts anderes übrig blieb, als sich in die Rolle der Mitgenießer der damaligen Windischen Büheln (Slovenske Gorice) zu stellen. Deren Nachkommen verzichteten ebenso auf dieses Territorium nicht und leben und schaffen immer noch hier.

Mele, Marko, univ. dipl. arheolog
SI- 2277 Središče ob Dravi, Trate 4

UDK 902/903(497.4 Hajndl pri Ormožu)“638”
903.4(497.4 Hajndl pri Ormožu)

Hajndl pri Ormožu – naselbina iz starejše železne dobe

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 126–143

V članku je predstavljen del najdišča Hajndl pri Ormožu, ki je bilo izkopano v letih 1999/2000 v okviru zaščitnih izkopavanj na trasi hitre ceste Ormož–Ptuj. Predstavljena sta odkrita prazgodovinska hiša in gospodarski objekt, ki sta se po načinu gradnje razlikovala od bližnje ormoške prazgodovinske naselbine. Tehnološka in tipološka analiza keramike datira odkrito hišo v čas starejše železne dobe (do Ha D1).

KLJUČNE BESEDE: arheologija, rimska cesta, prazgodovina, starejša železna doba, Hajndl pri Ormožu, prazgodovinska hiša, drobne najdbe, rekonstrukcija hiše, kuhinjska keramika, tehnologija in tipologija keramike

Mele, Marko, BA, Archaeologist
SI-2277 Središče ob Dravi, Trate 4

UDK 902/903(497.4 Hajndl pri Ormožu)“638”
903.4(497.4 Hajndl pri Ormožu)

Hajndl near Ormož – a settlement from the early Iron Age

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 126–143

The article presents a part of the archaeological site Hajndl near Ormož found in the years 1999/2000 within a secured excavation whilst surveying the layout of the Ormož–Ptuj highway. An open prehistoric house and an outbuilding are introduced that differ from the nearby prehistoric settlement of Ormož in the way they have been constructed. A technological and typological analysis of ceramics dates the open house to the late Iron Age (up to Ha D1).

KEY WORDS: archaeology, Roman road, prehistory, late Iron Age, Hajndl near Ormož, prehistoric house, small finds, reconstruction of the house, kitchen ceramic, ceramic technology and typology.

Hajndl pri Ormožu – naselbina iz starejše železne dobe

Uvod

Med 21. oktobrom 1999 in 24. novembrom 2000 je bilo v okviru projekta gradnje ormoške obvoznice izpeljano zaščitno arheološko izkopavanje na trasi bodoče hitre ceste Ormož–Ptuj, ki ga je opravil Pokrajinski muzej Ptuj. Vodja izkopavanja je bil Ivan Žižek, odgovorna vodja pa Marija Lubšina - Tušek z Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor (enota Ptuj). Skupno je bilo izkopanih 53333 m² površine.

V tem članku je obravnavan le del arheološkega najdišča, in sicer sektorji 151-153 in 158-160 območja 3 zaščitnih arheoloških izkopavanj na Hajndlu.¹ Izkop sektorjev 152, 153, 158 in 159 je vodil Boris Kavur, izkop sektorjev 151 in 160 pa Mojca Vomer - Gojkovič. Izkopavanja na predstavljenem delu najdišča so potekala med 14. 8. in 27. 9. 2000.

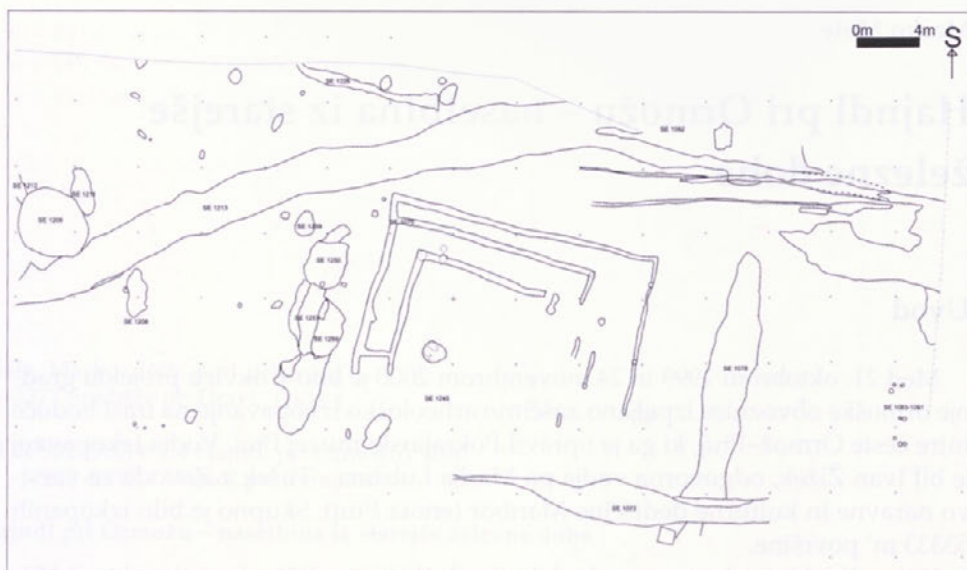
Interpretacija obravnavanega dela najdišča

Pod ornico, odstranjen strojno, je bila odkrita rimska cesta, ki je bila zaradi erozije močno uničena. Pod rimsko cesto smo naleteli na ostanke prazgodovinske naselbine. (*Slika 1*).

Osrednja struktura je prazgodovinska hiša 1 (SE 1075), ki jo bomo natančneje obravnavali pozneje v tekstu. Okrog hiše je več jam in jarkov, ki pričajo o dejavnostih zunaj hiše, ter plasti, ki so posledica erozije najdišča. Od jugozahoda proti severovzhodu izkopanega dela poteka jarek (SE 1213), ki ga nismo mogli natančneje umestiti, ker so bila stratigrafska razmerja s stikajočima jamo (SE 1209) in jarkom (SE 1226) zabrisana, sam jarek pa tudi ni ponujal dovolj gradiva za časovno uvrstitev. Na obeh straneh jarka sta jami (SE 1209 in SE 1239), ki sta tako po keramičnih najdbah, žrmljah in stratigrafiji istočasni, jarek pa je verjetno nekoliko mlajši. Jarek lahko interpretiramo kot drenažni jarek, ki je ščitil hišo in »gospodarske objekte« ob hiši pred vodno erozijo s pobočja hriba.

Manjši jarek (SE 1226) na S delu najdišča je vzporeden s severno stranico hiše 1. Ni bil popolnoma izkopan, ker je segal čez izkopno polje, dopuščamo pa

¹ Ta del najdišča je bil obdelan v avtorjevem diplomskem delu z naslovom »Hajndl pri Ormožu – naselbina iz starejše železne dobe«, ki je bilo uspešno zagovarjano pred komisijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani 11.9.2003. Vsem, ki so pripomogli k nastajanju naloge, se na tem mestu iskreno zahvaljujem.

Slika 1: Ostanki prazgodovinske naselbine

možnost, da je šlo za podobno hišo, ki je ležala severno od odkritega objekta zunaj izkopenega polja.

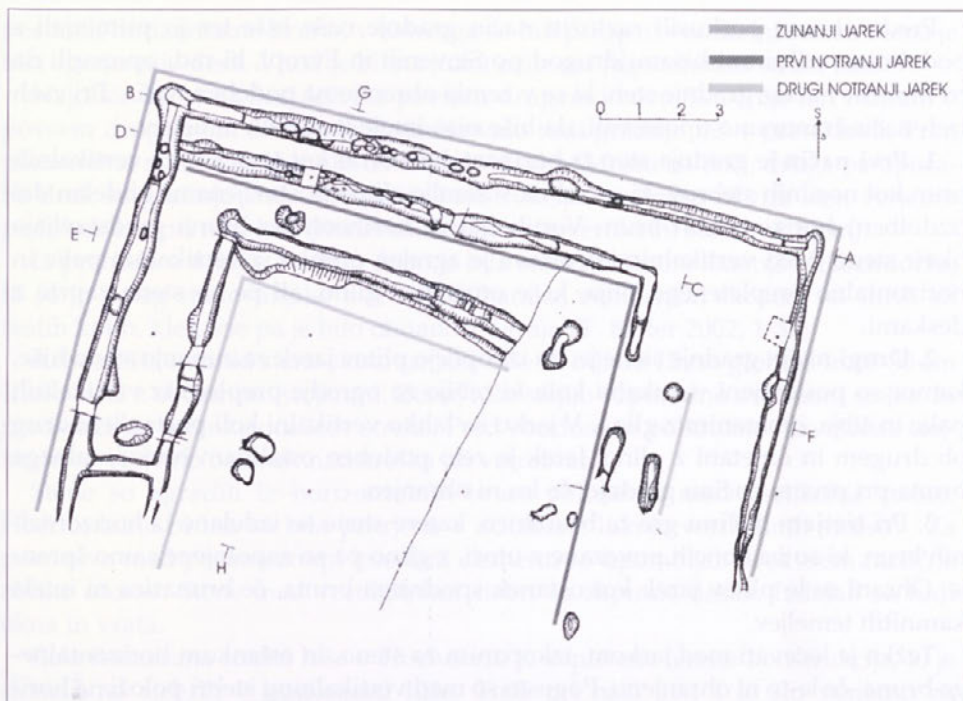
Jame na vzhodnem in zahodnem robu hiše 1 so verjetno prostori, kjer so potekale gospodarske dejavnosti. Na zahodnem robu je bil zelo verjetno gospodarski objekt, saj smo odkrili kurišče, kar nam skupaj z večjimi količinami keramike in živalskih kosti kaže na prostor za pripravo hrane. Jarek (SE 1078) vzhodno od hiše pa ima večjo količino žlindre in železen ingot, kar bi lahko povezali z metalurškimi in kovaškimi dejavnostmi.

Ko je bila hiša opuščena, so prenehali vzdrževati tudi drenažni jarek, zato je voda plasti iz notranjosti hiše odnesla na južni rob terase (SE 1245). Prav tako so bili uničeni tudi prostori za gospodarske dejavnosti zahodno in vzhodno od hiše.

Interpretacija hiše

Hiša 1 je, kljub temu da je bila v vzhodnem in južnem delu slabo ohranjena, najpomembnejše odkritje tega dela najdišča. Orientirana je v smeri severozahod-jugovzhod. Dolga je 17,2 metra, največja ohranjena širina je 10,9 metrov. Slika 2.

Stene hiše so ohranjene v obliki jarkov s stojkami. širina jarkov je od 36 do 56 cm, globina pa od 12 do 50 cm. Najbolje je ohranjen **zunanji jarek** (Slika 2: zelena črta), ki obdaja celotno hišo. **Prvi notranji jarek** (Slika 2: rdeča črta) je vzporeden s severnim in delno z vzhodnim delom zunanjega jarka, **drugi notranji jarek** (Slika 2: modra črta) pa je vzporeden z zahodnim, severnim in delno vzhodnim delom zunanjega jarka. Stojke se pojavljajo v jarkih in zunaj jarkov. Južni del hiše je močno uničen zaradi erozije.

Slika 2: Tloris in računalniška rekonstrukcija ohranjenega dela hiše 1

Preden bomo poskusili razložiti način gradnje naše hiše ter jo primerjali s podobnimi odkritimi hišami drugod po Sloveniji in Evropi, bi radi opozorili na tri različne načine gradnje sten, ki se v zemlji ohranijo na podoben način. Pri vseh treh načinih moramo upoštevati, da hiše niso imele kamnitih temeljev.

1. **Prvi način** je gradnja sten iz horizontalnih brun kot temeljev in vertikalnih brun kot nosilnih stebrov, ki so zabita v zemljo ali pa postavljena na obdelan del (izdolben) horizontalnih brun. Vertikalna in horizontalna bruna predstavljajo okvir stene. Med vertikalnimi brunami je zgrajen preplet iz vertikalnih palic in horizontalno prepletenege šibja, ki je ometan z glino, ali pa so stene zaprte z deskami.

2. **Drugi način** gradnje stene je, da izkopljejo plitev jarek za zunanjo steno hiše, kamor so postavljeni vertikalni koli, ki rabijo za ogrodje prepletu iz vertikalnih palic in šibja, ometanim z glino. V jarku so lahko vertikalni koli postavljeni drug ob drugem in ometani z glino. Jarek je zelo podoben ostalinam horizontalnega bruna pri prvem načinu gradnje, če les ni ohranjen.

3. Pri **tretjem načinu** gre za brunarico, katere stene so izdelane iz horizontalnih brun, ki so na koncih povezane z utori, z glino pa so zapolnjene samo špranje. Ohrani se le plitev jarek kot ostanek spodnjega bruna, če brunarica ni imela kamnitih temeljev.

Težko je ločevati med jarkom, izkopanim za steno, in ostankom horizontalnega bruna, če le-to ni ohranjeno. Pogosto so med vertikalnimi stebri položena horizontalna bruna, ki nosijo steno, a se jih, če ni ohranjen les, ne da dokazati (W. H. Zimmermann 1998, 48, 49).

Pri gradnji hiš v prazgodovini so v srednji Evropi uporabljali bruna, polovičke brun, tramove, deske, včasih pa celo ni bila odstranjena skorja (H. Luley 1992, 45, 46). Posamezne lesene elemente so povezali s tesarsko obdelavo lesa. Luley (1992, 48) loči tri osnovne oblike spajanja lesa: zatiče oziroma tečaje, utore in prekrivanja lesa.

V nadaljevanju bom predstavil nekaj prazgodovinskih hiš, ki so bile odkrite na različnih najdiščih. Primerjava naše hiše s podobnimi nam je pripomogla k razumevanju in rekonstrukciji na Hajndlu odkrite prazgodovinske hiše.

Hajndl leži v neposredni bližini pomembne pozno bronastodobne in zgodnje železnodobne naselbine v **Ormožu** (B. Teržan 1995, 345-349, sl. 17; M. Tomanič - Jevremov 1983, 25-60; M. Tomanič - Jevremov 1989; M. Tomanič - Jevremov 2001, 191-205), kjer je bilo raziskanih 55 hiš, 35 ognjišč, 7 vodnih zbiralnikov in 2 cesti.

Način gradnje hiš v ormoški naselbini se razlikuje od tehnike gradnje, uporabljene za izgradnjo hiše 1 na Hajndlu, kjer srečamo kombinacijo jarkov in stojk, medtem ko so ostanki hiš v Ormožu stojke (0,20-0,40 m debele sohe, ki so jih postavili v skopane širše jame, te pa so nato zasuli in dodatno nabili).

V **Mostu na Soči** je naselje obstajalo od Ha B3 dalje, večina stavb pa sodi v čas 6. in 5. stol. pr. n. št. (D. Svoljšak 1999, 269-294, sl. 15; D. Svoljšak 2001, 131-138, sl. 7/b, sl. 12).

Gradnja hiše v Mostu na Soči je potekala tako: najprej so pripravili teraso, ki so jo opremili z drenažnim sistemom (suhi zid ali kamnite plošče). Nato so zgradili kamnit temelj, ki je bil na nosilnih delih zgrajen iz večjih plošč. Na temelj so

postavili horizontalno bruno, v katerega so bili pritrjeni vertikalni stebri. Stena je bila zgrajena iz desk. Vhod je bil na južni oziroma jugozahodni strani hiše.

Najdišče Most na Soči leži na povsem drugem koncu Slovenije kot Hajndl, v povsem drugačnem okolju, ki je narekovalo tudi gradnjo hiš v preteklosti. Prva pomembna razlika so kamniti temelji pri hišah v Mostu na Soči, druga pa uporaba desk za gradnjo sten. Vendar je konstrukcija nosilnega okvira sten verjetno podobna kot pri naši hiši (horizontalen hlod in vertikalni stebri na njem).

Iz prehoda v mlajšo železno dobo je bila rekonstruirana kmetija v **Hochdorfu**, ki so jo poleg stanovanjske hiše tvorili baraka, zemljanka, skedenj na štirih ali šestih kolih, klet, vse pa je bilo obdano z ograjo (T. Bader 2002, 1-32).

Arheološki ostanki stene stanovanjske hiše so bili do 12 cm globoki in 25-30 cm široki jarki z občasnimi stojkami. Zunaj hiše stojijo vzporedno s stenami stojke, ki predstavljajo ostanke nosilcev strehe. Pred vhodom so polkrožno razvrščene stojke, ki so verjetno ostanek nadstreška ali vetrobrana.

Stene so zgradili iz horizontalnih brun, položenih med vertikalne stebre. Horizontalna bruna so bila pritrjena v vdolbene luknje vertikalnih stebrov. Za povezavo med posameznimi lesenimi elementi so uporabljali predvsem različne oblike utorov. Stene med vertikalnimi stebri so zapirale deske. Izdelali so tudi okna in vrata.

Rekonstruirana streha hiše v Hochdorfu je zapletena lesena konstrukcija, ki je slonela na stebrih v notranjosti hiše. Tudi pri naši hiši 1 je šlo verjetno za zapleteno konstrukcijo strehe.

Ostanki sten hiše iz Hochdorfa so podobni ostankom sten naše hiše 1. Predvidimo, da je imela horizontalna bruna med dvema vertikalnima stebroma. Drugače pa je bila verjetno zgrajena stena naše hiše 1, kjer zaradi ohranjenega lepa predvidevamo steno, zgrajeno iz prepleta ometanega z glino.

Rekonstrukcija hiše

Rekonstruirane naj bi bile le hiše z jasnimi arheološkimi ostanki tlorisa in gradbenih delov (H. Luley 1992, 60). Vendar smo se, kljub slabi ohranjenosti hiše 1, vendarle odločili za poskus rekonstrukcije naše hiše 1. Predvsem smo hoteli preizkusiti možnosti, ki nam jih ponuja računalništvo in študij arhitekture za izdelavo rekonstrukcij. V sodelovanju s kolegom, študentom arhitekture Urošem Roškerjem, sva izdelala rekonstrukcijo naše hiše 1.

Pri izdelavi rekonstrukcije smo si pomagali z obsežnimi raziskavami H. Luleya (1992), ki je podal matematično in teoretično osnovo za izdelavo rekonstrukcije, in W. Haia Zimmermanna (1998, 9-241), ki je v svojem članku predstavil gradnjo lesenih hiš skozi vsa obdobja na prostoru severne in srednje Evrope. Zaradi slabe ohranjenosti hiše 1 se nismo mogli popolnoma držati navodil že omenjenih avtorjev.

Izhajamo iz domneve, da jarki predstavljajo stene hiše, posamezne stojke pa verikalne stebre. Južni del hiše je bil v večji meri uničen zaradi erozije, vendar se je kljub temu ohranilo nekaj stojk in sledi jarkov. Ker ni bilo sledi jarka, ki bi predstavljal južno steno, smo se odločili, da je bila hiša na južno stran odprta.

Prvi notranji jarek zelo verjetno ni istočasen z zunanjim in drugim notranjim jarkom, ki sta tekoče povezana v južnem delu hiše. Prav tako pa sta zunanji in prvi notranji jarek preblizu skupaj, da bi tvorila uporaben prostor, hkrati pa sta preveč narazen, da bi izboljšala izolacijo hiše (glej Slika 2). Tako smo za tloris uporabili samo zunanji in drugi notranji jarek. Drugi notranji jarek smo morali dopolniti, saj v jugovzhodnem delu hiša ni dobro ohranjena. Zaradi konstrukcije strehe pa smo morali v neohranjenem delu hiše dodati še dve stojki oziroma stebra.

Stene hiše so bile po našem prepričanju zgrajene na v prejšnjem poglavju omenjen prvi način, torej iz horizontalnega bruna in vertikalnih stebrov kot okviru za preplet iz šibja. Stene predstavlja jarek, ki ga lahko interpretiramo kot ostanek horizontalno položenih brun. Občasno se pojavljajo ostanki vertikalno postavljenih stebrov v obliki stojk. Sledi vseh vertikalnih stebrov verjetno niso ohranjene, ker so nekateri stebri stali na horizontalno postavljenih brunih in niso bili zabiti v zemljo. Med vertikalnimi stebri je bil po našem mnenju izdelan preplet ometan z ilovico, saj smo našli ostanke lepa v okolici hiše. V severni zunanji steni so se ohranile sledi več tanjših kolov, ki so lahko bili del prepleta.

Najmanj podatkov imamo o sami strehi. Verjetno je imela hiša dvokapno streho. Sleme naj bi potekalo nad severno stranico drugega notranjega jarka, kjer so ohranjeni vertikalni stebri. Na te vertikalne stebre so položili horizontalna bruna. Nato so izdelali konstrukcijo strehe, ki jo sestavljajo horizontalne in vertikalne palice, nanjo so verjetno položili snope šibja ali slame. Odprtine med steno in slemenom na vzhodni in zahodni strani so zaprli s prepletom, verjetno pa ga niso ometali, saj nismo zasledili večje koncentracije lepa na vzhodni in zahodni strani hiše. Sledi vhoda v hišo nismo odkrili.

Tehnologija keramike

Izdelana je bila makroskopska analiza mase odkrite keramike po navodilih M. Horvat (M. Horvat 1999, 159-161) z določenimi prilagoditvami. Glinena masa posod le malo variira, kar nam kaže na podoben izvor glin za izdelavo posod. V vseh masah sta prisotna kremen in sljuda. V masi nismo zasledili kalcijevega karbonata, kar bi pomenilo, da izvira s področja, kjer je zelo malo apnenca ali pa ga sploh ni.

Keramika je izdelana pretežno iz fino zrnate in zelo fino zrnate mase. Pred izdelavo so lončarsko maso dobro pripravili, pa tudi glina sama je bila zelo kvalitetna. Na to kaže tudi pogostnost neplastčnih surovin, ki je redka ali zmerena.

Keramika je večinoma izredno trda ali zelo trda in nepopolno oksidacijsko ali redukcijsko žgana. Šlo je za zelo kvalitetno izdelane posode.

Pri obdelavi površine prevladuje brisana površina. Nekaj posod je bilo poliranih. Polirane posode so bile večinoma zelo kvalitetne, saj so imele zelo dobro prečiščeno glino in so bile kvalitetno žgane.

Oblike posod

Izdelana je bila tipologija keramičnega materiala, ki pa smo jo v tem članku izpustili, saj je potrebna obdelava celotnega najdišča. Predstavljene pa bodo nekatere posebne posode, ki nam omogočajo časovno in kulturno opredelitev tega dela najdišča. V keramičnem repertoarju našega najdišča prevladujejo skleda in lonci, ki so jih verjetno uporabljali v vsakdanjem življenju.

Pri primerjavi tehnoloških lastnosti smo se osredotočili predvsem na skleda in lonce kot prevladujoč tip posodja na najdišču. Ugotovili smo, da so skleda narejene iz nekoliko boljše prečiščene lončarske mase (velikost zrn) in bolj žgane (trdota, atmosfera), vendar razlike med skledami in lonci niso očitne. Prav tako izrazito ne odstopa posamezen tip posod.

Okras na posodah

Okras na posodah našega dela najdišča Hajndl pri Ormožu je dokaj skromen, saj je bilo okrašenih samo 16% tipološko opredeljivih posod.

Prevladujejo predvsem tehnike, izdelane na nepečeni glini. Največ posod je okrašenih v tehniki vtiskovanja in kaneliranja, ostale tehnike so slabo zastopane. Motivi so dokaj preprosti, saj gre predvsem za raznovrstne linije. Izjema je kombinacija vertikalnih in poševnih kanelur, ki je nekoliko bolj zapletena. Pojavlja se tudi nekaj motivov kroga.

Okras, izdelan s tehniko pravega vreza, in okras apliciranega rebra sta značilna predvsem za lonce, kanelure pa za skodele, vtiskovanje pa se pojavlja predvsem na loncih.

Pri izbiri posod za okraševanje niso bili pozorni na kvaliteto posode.

Kovinski predmeti

Vzhodno od hiše 1 je bil na površini južnega dela polnila jarka SE 1078 odkrit železen predmet. Zaradi rje je ostal predmet nerazpoznaven.

Drug kovinski predmet je bil rezilo bronastega nožka, ki je bilo odkrito v erozijskem nanosu SE 1245. Ta kovinski predmet še ni restavriran in zato ni mogoča natančnejša opredelitev predmeta.

Časovna opredelitev

V tem delu predstavljamo zgolj nekaj posod, ki nam koristijo pri časovni in kulturni opredelitvi obravnavanega dela najdišča Hajndl.

Katalog

Prva vrsta kataloškega opisa predmeta je številka table (T.), na kateri je izrisana, sledi inventarna številka Pokrajinskega muzeja Ptuj. V drugi vrsti sledi kratek opis predmeta. V isti vrsti so navedene tudi mere predmeta po navodilih M. Horvat (Horvat 1999, 146, 147).

a= dolžina odlomka; b= širina odlomka; dA= premer ustja; dB= premer ustja z robom; dH= premer dna; v= višina posode; pr= premer.

V tretji in četrti vrsti navajamo velikost zrnčarske mase in barvo keramike ter okras. Peta vrsta so podatki o lokaciji najdenega kosa.

• **T. 1/1:** 00HL299/10

Lonec s stožčastim vratom (odlomek ustja in vratu), a= 13,2; b= 15,5; dB= 27,3
Izdelan je prostoročno iz fino zrnate mase in redukcijsko žgan. Gladka notranja in zunanja površina je sive barve. Okras (horizontalna linija) na ustju je izdelan v tehniki vtiskovanja.

Sek. 153 Kv. 1630, SE 1209sredina

• **T. 1/2:** 00HL289/08

Odlomek ostenja, a= 3,7; b= 6,6

Izdelan je prostoročno iz zelo fino zrnate mase. Gladka notranja in zunanja površina je sive barve. Okras (horizontalen pas) je izdelan v tehniki modeliranja (gubanje površine).

Sek. 153 Kv. 1629, SE 1209sredina

• **T. 1/3:** 00HL299/35

Odlomek ostenja, a= 4; b= 4,9

Izdelan je prostoročno iz zelo fino zrnate mase. Gladka notranja in zunanja površina je sivo črne barve. Okras (koncentrični krogi) je izdelan v kombinaciji kaneliranja in aplikle.

Sek. 153 Kv. 1630, SE 1209sredina

• **T. 1/4:** 00HL302/03

Odlomek ostenja, a= 8,0; b= 11,2

Izdelan je prostoročno iz drobno zrnate mase. Gladka notranja in zunanja površina je sivo črne barve. Okras (kombinacija vertikalnih in poševnih linij) je izdelan v tehniki vrezovanja (kaneliranje).

Sek. 153 Kv. 1629, SE 1209spodaj

• **T. 2/1:** 00HL305/03

Odprta skleda z močno izvihanim robom ustja, dB= 24,6; v=7,8

Izdelana je prostoročno iz fino zrnate mase. Gladka notranja in zunanja površina je sivo črne barve.

Sek. 159 Kv. 1621, SE 1235

• **T. 2/2:** 00HL309/01

Lonec z izrazito kratkim vratom, dB= 14,4; v= 15,3; dH= 8,6

Izdelan je prostoročno iz drobno zrnate mase. Gladka notranja in zunanja površina je rjave barve. Okras (horizontalni liniji) je izdelan v tehniki vrezovanja (pravi vrez).

Sek. 153 Kv. 1634, SE 1239

• **T. 2/3:** 00HL311/16

Skodela, dB= 12,0

Izdelan je prostoročno iz fino zrnate mase. Gladka notranja in zunanja površina je sive barve.

Sek. 159 Kv. 1622, SE 1245

• **T. 2/4:** 00HL311/11

Odlomek ostenja, a= 7,0; b= 7,4

Izdelan je prostoročno iz zelo fino zrnate mase. Gladka notranja površina je rjave barve, gladka zunanja površina pa rdeče barve. Okras (horizontalna linija) je izdelan v tehniki vtiskovanja in apliciranja (rebri).

Sek. 159 Kv. 1621, SE 1245

Časovna umestitev najdišča

Če hočemo našo naselbino časovno in kulturno umestiti, moramo primerjati na Hajndlu odkrite posode s podobnimi iz drugih časovno že umeščenih najdišč.

V prazgodovinski naselbini v Ormožu je **loncu s stožčastim vratom** (T. 1/1) podoben odlomek lonca iz hiše 4, kurišča 17, ki sodi v stopnjo Ormož II (Ha B3, Ha C1) (B. Lamut 1988/89, 238, 239, T. 7/16). Podobne lonce pa zasledimo tudi v stopnji Ormož III (razviti Ha C) (B. Lamut 1988/89, 240, T. 25/14). V grobu 14 ormoškega grobišča imamo našemu loncu podoben bikoničen lonec, vrča, zaprti skledi, nož, britev in iglo (M. Tomanič - Jevremov 1988/89, T. 22/3). Podobne lonce zasledimo v Rifniku v horizontu I (Ha B) pa vse do horizonta III (Ha C, Ha D1) (B. Teržan 1990, 52, sl. 10/1, 28), v naselbine na Pošteli pa se začnejo podobni lonci pojavljati v horizontu Poštela II (Ha C) in se nadaljujejo v horizont III Poštele (HaC, D1) (B. Teržan 1990, 294, 406, 409 sl. 2/1-3,5; sl. 3/1-5; T. 11/1, T. 11/6, T. 30/3, T. 33/5). V gomili 2 iz Podlož pod Ptujsko goro, ki je bila uvrščena v čas Ha C/D1, imamo podoben lonec skupaj s pokrovom, lonci in skledami (M. Lubšina - Tušek 1996, 129, T. 1,2). Podobno kombinacijo lonca in pokrova imamo na našem najdišču v jami SE 1262. Ta tip loncev je zastopan tudi v vseh fazah naselbine v Kleinkleinu (okrog 800 pr. n. št. do 6. stol. pr. n. št.) (R. Smolnik 1994, 132, T. 42/1).

V Ljubljani najdemo podobne lonce v grobovih 16, 22 in 308 (od stopnje Ljubljana I do stopnje Ljubljana IIa; Ha B) (I. Puš 1982, 32, 173, T. 20/1; F. Stare 1954, 31, 35, T. 15/1, T. 20/1; S. Gabrovec 1973, 343, Razpr. 1). V dvojnem kneževskem grobu 6 iz Budinjaka imamo lonec s stožčastim vratom, ki je okrašen s koncentričnimi krogi, ki jih imamo tudi na našem posodju. Ta grob sodi v horizont Podzemelj 2 (Ž. Škoberne 1999, 107, 108, 127, 128, T.13/2). Janez Dular (1982, 23, T. 3/13-15, T. 4/16, 17) uvršča našemu loncu podobne lonce v svoj tip 1 loncev s stožčastim vratom, ki jih postavlja v čas Podzemelj 1, Podzemelj 2. Iz naselja Kalakača so podobni lonci v objektih 28 (P. Medović 1988, sl. 78/2) in 40 (P. Medović 1988, sl.102/10), ki sodijo v čas Ha B1-B3, nekaj podobnih loncev pa je tudi nekoliko mlajših (P. Medović 1978, 77, T. 22/1).

Lonec s stožčastim vratom lahko časovno postavimo v čas pozne bronaste in začetek železne dobe (od Ha B do Ha D1, vendar so pogostejši od Ha C dalje).

Okras **gubanja** površine (T.1/2) najdemo na podobnih posodah v stopnji Ormož II (B. Lamut 1988/89, 240, T. 29/2). Na štajerskem imamo posodo, okrašeno z gubanjem, v grobu 2 Maggove gomile in iz najdišča šentjanž pri Rečici (B. Teržan 1990, 113, 369, T. 65/3, T. 81/4,5). Po Teržanovi (1990, 76) se gubanje na štajerskem pojavi v času Ha D1 (3. horizont Poštele). Sklede z gubanim ornamentom se na Dolenjskem največ uporabljajo v horizontu kačastih fibul pa vse do negovskega horizonta (J. Dular 1982, 71, 72).

Gubanje lahko časovno omejimo na začetek železne dobe (od Ha C1 do Ha D1).

Okras **koncentričnega kroga** (T. 1/3) se pojavi v II. stopnji Ormoža (B. Lamut 1988/89, 240, T. 9/11). Iz grobov 6 in 7 iz Budinjaka, ki sodijo v čas horizontov Podzemelj 1 in 2, imamo okras koncentričnih krogov na loncih s stožčastim vratom (Ž. Škoberne 1999, 107, 108, 127, 128, 133, T.13/2, T. 18/2). Tudi v naselbini v Stični imamo podoben krog, ki pa je izdelan z dvema kanelurama in ne z eno kot na naših posodah (S. Gabrovec 1994, 154, T. 9/13). Iz grobišča v Kleinkleinu imamo podoben okras na loncu s stožčastim vratom, ki je bil najden v grobu Grellwald 49 (faza 1) (C. Dobiati 1980, 168, 243, T. 85/4). Ta tip okrasa imamo tudi v Podonavju (najdišče Mošorin 9) v železni dobi (F. Falkenstein 1998, 112, 364, T. 36/ 24,25).

Ta oblika okrasa se pojavi v starejši železni dobi.

Kombinacijo horizontalnih in poševnih kanelur (T.1/4) najdemo na posodi iz Kleinkleina (R. Smolnik 1994, T. 109/17, 18). Iz grobišča v Kleinkleinu imamo podoben način okraševanja na posodi s stožčastim vratom, ki je uvrščena v čas 8. stol. pr. n. št. (C. Dobiati 1980, 168, 211, T. 14/5).

Podoben okras srečamo tudi v Podonavju v pozni bronasti in v začetku železne dobe na odlomku posode iz najdišča Mošorin 54 (F. Falkenstein 1998, 271, 356, T. 29/8).

Tak način okraševanja lahko uvrstimo v čas starejše železne dobe.

Odrpta skleda z močno izvihanim robom ustja (T. 2/1) je podobna skledi z močno izvihanim ustjem iz horizonta Ormož I. (Ha B1, Ha B2), ki pa je dosti bolj okrašena, in neokrašenim skledam iz stopnje Ormož II. in Ormož III (B. Lamut 1988/89, 236, 237, 238, 240, T. 1/17, T. 17/19, T. 25/19; B. Lamut 2001, T. 10/1). V naselbini Kleinklein ima podobna skleda valovit okras (R. Smolnik 1994, T. 62/14). V grobišču v Kleinkleinu je bila podobna skleda najdena v grobu Grellwald 49, ki sodi v fazo 1 grobišča (C. Dobiati 1980, 168, 243, T. 86/16).

Najboljše primerjave za našo skledo imamo v srednjem Podonavju. Ta tip skled se v srednjem Podonavju pojavlja v fazah Bosut III. a-c (P. Medović 1978, 24, 30, 35, 73, T. 98/5). Podobne sklede so pogoste na najdišču Bernadea v Transilvaniji, ki je uvrščeno v čas 8. in 7. stol. pr. n. št. (A. Ursutiu 2002, T. 3/2, T. 20/2, T. 24/3, T. 66/3, T. 67/1).

Ta tip skled lahko uvrstimo v čas pozne bronaste in starejše železne dobe (od Bd C do Ha D).

Lonci z izrazito kratkim vratom (T. 2/2).

Iz ormoške naselbine imamo podobna lonca iz ognjišča 36 in zahodno od hiše 2, ki sta uvrščena v stopnjo Ormož I (Ha B1, Ha B2), nadaljujejo pa se tudi v stop-

njo II ormoške naselbine (B. Lamut 1988/89, 236, 237, 239, T. 2/8, T.9/2). Ti lonci se pojavljajo od Ha A na Brinjevi gori (D. Oman 1981, 144, 145, T. 5/6) pa vse v čas KŽG v Gornji Radgoni (I. Horvat Šavel 1994, pril. 48/17, pril. 50/10), Rogozi (M. Strmčnik - Gulič 2001a, 185, 187, T. 11/2, T. 13/1) in Pošteli (B. Teržan 1990, 32,35, sl. 1/8, T. 4/32, T. 11/7, T. 22/4, T. 32/2).

Podobne lonce najdemo v grobu 14 iz Ormoža (M. Tomanič - Jevremov 1988/89, 290, T. 22/3), v grobu 194 ljubljanskega grobišča (I. Puš 1971, 57, T. 34/8), v grobu 168 grobišča Dobova (F. Stare 1975, 31, T. 24/8), v grobu 66 iz Križne gore (M. Urleb 1974, 54, T. 14/6; Urleb 1973, 510) in v grobišču v Rušah (S. Pahič 1957, T. 14/7, T. 15/6). Analogije iz grobišč uvrščajo naš lonec v čas KŽG pa vse do Ha C.

Lonci z izrazito kratkim vratom so v uporabi v bronasti in železni dobi (od Ha A do Ha C).

Skodeli (T. 2/3) podobne skodele imamo ob ognjišču 36, ognjišču 13 in ognjišču 38, ki sodijo v stopnjo Ormož II. (B. Lamut 1988/89, 238, 239, T. 9/6, T. 13/14, T. 18/16). Podobne skodele iz časa KŽG imamo iz Gornje Radgone (I. Horvat šavel 1981, 301, T. 6/2), groba 11 s Pobrežja (S. Pahič 1972, T. 1/16) in grobov 8, 27 in 44 ljubljanskega grobišča (S. Gabrovec 1973, 342, Razpr. 1; F. Stare 1954, 25, 40, 57, T. 9/9, T. 24/3, T. 40/8). Sliko dopolnjujeta še dve skodeli iz groba 6 v Budinjaku, ki je bil uvrščen v čas horizonta Podzemelj 2 (Ž. Škoberne 1999, 107, 108, 128, T. 11/1, T. 13/1). Tudi v Podonavju najdemo podobne skodele (P. Medović 1978, 77, T. 71/2). Janez Dular (1982, 62, T. 21/183, 184) predvideva na Dolenjskem največjo uporabo skodel v horizontu Stična - Novo mesto I

Skodela sodi v čas od Ha B1 do Ha D1.

Rebro z odtisi (T. 2/4) najdemo v srednjem Podonavju skozi celotno starejšo železno dobo (P. Medović 1978, T. 76/5, T. 77/4-6). V železno dobo je uvrščena tudi posoda, ki je okrašena na ta način, iz najdišča Mošorin 9 (titelski plato) (F. Falkenstein 1998, T. 35/8,9). V 3. kulturni plasti naselbine v Kleinkleinu imamo rebra z odtisi šila, kar jih uvršča v začetek halštatskega obdobja (R. Smolnik 1994, T. 26/10-18). Tudi ob farni cerkvi v Kranju imamo podoben okras na posodah (J. Horvat 1983, 164, T. 6/15).

Ta način okraševanja lahko zasledimo z začetkom starejše železne dobe.

Večina posod ni natančneje časovno opredeljivih, saj gre predvsem za kuhinjsko keramiko, ki se je počasi spreminjala. Vendar lahko glede na keramično gradivo obravnavan del naselbine časovno umestimo v začetek starejše železne dobe pa vse do Ha D1, torej v čas 8. in 7. stol. pr. n. št..

Zanimivo je, da je v starejši železni dobi iz prazgodovinske naselbine v Ormožu znano mnogo manj gradiva kot iz časa kulture žarnih grobišč (pozna bronasta doba), kar nas nehote napelje na vprašanje odnosa med naselbinama na Hajndlu in v Ormožu. Za nadaljnje sklepe moramo počakati na obdelavo celotne izkopane površine, ki bo verjetno razjasnila nekatera vprašanja o povezavi med ormoško naselbino in našim najdiščem. Do tedaj pa lahko zatrdimo, da sta obstajali sočasno, vendar je ormoška že začela pešati, ko se je naselbina na Hajndlu komaj dobro začela.

LITERATURA

- Bader, Tiberius, 2002: Wiederaufbau eines eisenzeitlichen Gehöftes im Keltenmuseum Hochdorf/Enz. Experimentelle Archäologie in Europa 1, Oldenburg.
- Dobiat, Claus, 1980: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. *Schild von Steier, Beiheft 1*, Graz.
- Dular, Janez, 1982: Halštatska keramika v Sloveniji. *Dela SAZU* 1/23, IzA 12, Ljubljana.
- Falkenstein, Frank, 1998: Feudvar II, Die Siedlungsgeschichte des Titeler Plateaus. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 14, Kiel.
- Gabrovec, Stane, 1973: Začetek halštatskega obdobja v Sloveniji. *Arh. Vest.* 24, Ljubljana.
- Gabrovec, Stane, 1994: Stična I, naselbinska izkopavanja. *Kat. in monogr.* 2, Ljubljana.
- Haio Zimmermann, W., 1998: Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 25, Oldenburg.
- Horvat, Jana, 1983: Prazgodovinske naselbinske najdbe pri farni cerkvi v Kranju. *Arh. Vest.* 34, Ljubljana.
- Horvat, Milena, 1999: Keramika. Tehnologija keramike, tipologija lončenine, keramični arhiv. *Razprave Filozofske fakultete*, Ljubljana.
- Horvat - Šavel, Irena, 1994: Prazgodovinske naselbine v Pomurju. Murska Sobota.
- Lamut, Branko, 1988/89: Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. *Arh. Vest.* 39-40, Ljubljana.
- Lamut, Branko, 2001: Ormož. The Chronological Structure of the Late Bronze and Early Iron Age Settlement. A. Lippert (ured.), *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des internationalen interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* 78, Bonn.
- Luley, Helmut, 1992: Urgeschichtlicher Hausbau in Mitteleuropa. *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 7, Bonn.
- Lubšina - Tušek, Marija, 1996: Nove raziskave podloških gomil pod Ptujsko goro. *Ptujski zbornik* VI/1, Ptuj.
- Medovič, Predrag, 1978: Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podonavlju. Beograd.
- Medovič, Predrag, 1988: Kalakača naselje ranog gvozdenog doba. Novi Sad.
- Oman, Drago, 1981: Brinjeva gora – 1953. *Arh. Vest.* 32, Ljubljana.
- Pahič, Stanko, 1957: Drugo žarno grobišče v Rušah. *Razpr. 1. razr. SAZU* 4/3, Ljubljana.
- Pahič, Stanko, 1972: Pobrežje. *Kat. in Monog.* 6, Ljubljana.
- Puš, Ivan, 1971: Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani. *Razprave SAZU* VII/1, Ljubljana.
- Puš, Ivan, 1982: Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani. *Razprave SAZU* XIII/2, Ljubljana.
- Smolnik, Regina, 1994: Der Burgstallkogel bei Kleinklein II. *Veröffentlichung des vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband* 9., Marburg.
- Stare, France, 1954: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. *Dela 1. razr. SAZU* Dela 9, Ljubljana.
- Stare, France, 1975: Dobova. Posavski muzej Brežice 2, Brežice.
- Svoljšak, Drago, 1980: Prazgodovinska naselbina na Mostu na Soči. *Situla* 20/21, Ljubljana.
- Svoljšak, Drago, 1988/89: Posočje v bronast dobi. *Arh. vest.* 39/40, Ljubljana.
- Svoljšak, Drago, 1999: Ein Haus von Typ »Isontino« in Most na Soči (Slowenien). I Reti, Atti del simposio 23-25 settembre 1993 Castello di Stenico, Trento 1.

Svoljšak, Drago, 2001: Zametki urbanizma v železnodobni naselbini na Mostu na Soči. *Arh. vest.* 52, Ljubljana.

Škoberne, Želimir, 1999: Budinjak- kneževski tumul. Zagreb.

Teržan, Biba, 1990: Starejša železna doba na Slovenskem štajerskem. *Kat. in monog.* 25, Ljubljana.

Teržan, Biba, 1995: Stand und Aufgaben der Forschungen zur Urnenfelderzeit in Jugoslavien. *Beiträge zur urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Monographien des RGZM* 35, Bonn.

Tomanič - Jevremov, Marjana, 1983: Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. *Ormož skozi stoletja* II., Ormož.

Tomanič - Jevremov, Marjana, 1988/89: Žarno grobišče v Ormožu. *Arh. Vest.* 39-40, Ljubljana.

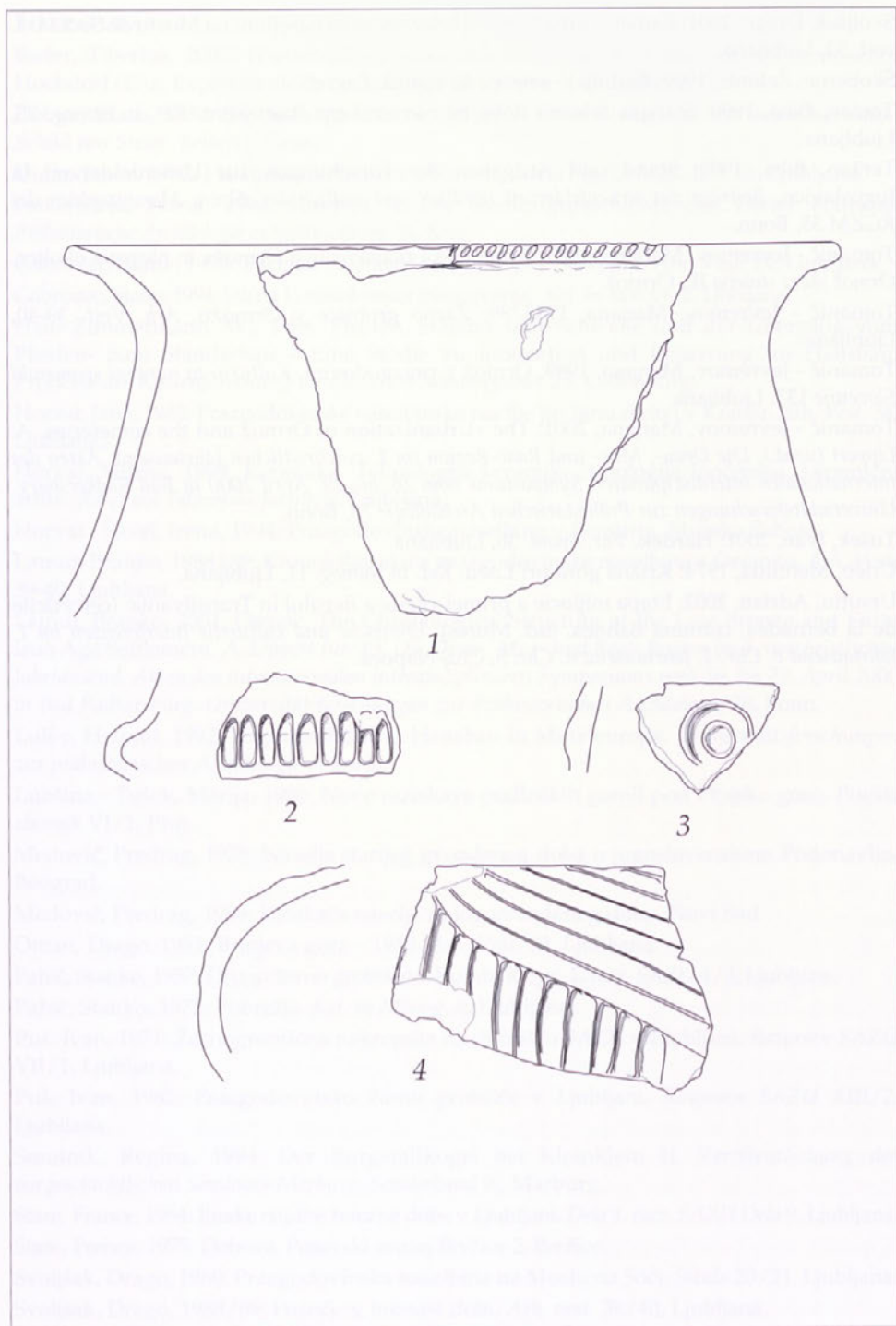
Tomanič - Jevremov, Marjana, 1989: Ormož v prazgodovini. *Kulturni in naravni spomeniki Slovenije* 133, Ljubljana.

Tomanič - Jevremov, Marjana, 2001: The »Urbanization of Ormož and the cemeteries. A. Lippert (ured.), *Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Akten des internationalen interdisziplinären Symposiums vom 26. bis 29. April 2000 in Bad Radkersburg. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* 78, Bonn.

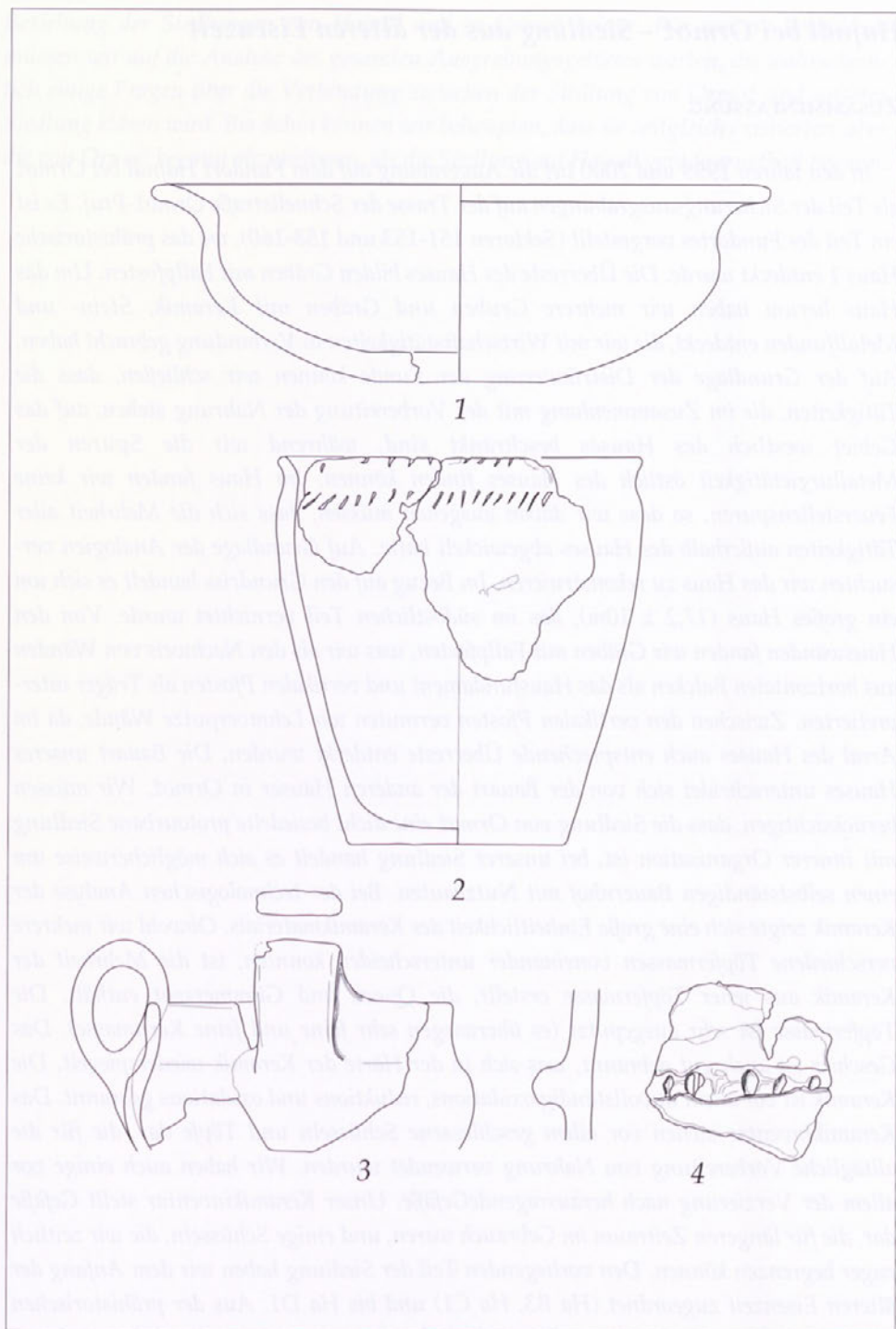
Tušek, Ivan, 2001: Hardek. *Var. Spom.* 38, Ljubljana.

Urleb, Mehtilda, 1974: Križna gora pri Ložu. *Kat. in Monog.* 11, Ljubljana.

Ursuțiu, Adrian, 2002: Etapa mijlocie a primei vârste a fierului în Transilvania: (cercetările de la Bernadea, comuna Bahnea, jud. Mureș). *Ethnische und kulturelle Interferenzen im 1. Jahrtausend v. Chr.-1. Jahrtausend n. Chr.* 5, Cluj-Napoca.

T1: Hajndl, naselbina. SE 1209: 1-4. Vse keramika. M.= 1:2

T2: Hajndl, naselbina. SE 1235: 1; SE 1239: 2; Se 1245: 3-4. Vse keramika. M.= 1:2

Hajndl bei Ormož - Siedlung aus der älteren Eisenzeit

ZUSAMMENFASSUNG

In den Jahren 1999 und 2000 lief die Ausgrabung auf dem Fundort Hajndl bei Ormož als Teil der Sicherungsausgrabungen auf der Trasse der Schnellstraße Ormož-Ptuj. Es ist ein Teil des Fundortes vorgestellt (Sektoren 151-153 und 158-160), wo das prähistorische Haus 1 entdeckt wurde. Die Überreste des Hauses bilden Gräben mit Fallpfosten. Um das Haus herum haben wir mehrere Gruben und Gräben mit Keramik, Stein- und Metallfunden entdeckt, die wir mit Wirtschaftstätigkeiten in Verbindung gebracht haben. Auf der Grundlage der Distribuierung der Funde können wir schließen, dass die Tätigkeiten, die im Zusammenhang mit der Vorbereitung der Nahrung stehen, auf das Gebiet westlich des Hauses beschränkt sind, während wir die Spuren der Metallurgietätigkeit östlich des Hauses finden können. Im Haus fanden wir keine Feuerstellenspuren, so dass wir davon ausgehen müssen, dass sich die Mehrheit aller Tätigkeiten außerhalb des Hauses abgewickelt hatte. Auf Grundlage der Analogien versuchten wir das Haus zu rekonstruieren. Im Bezug auf den Grundriss handelt es sich um ein großes Haus (17,2 x 10m), das im südöstlichen Teil vernichtet wurde. Von den Hauswänden fanden wir Gräben mit Fallpfosten, was wir als den Nachweis von Wänden aus horizontalen Balken als das Hausfundament und vertikalen Pfosten als Träger interpretierten. Zwischen den vertikalen Pfosten vermuten wir Lehmverputzte Wände, da im Areal des Hauses auch entsprechende Überreste entdeckt wurden. Die Bauart unseres Hauses unterscheidet sich von der Bauart der anderen Häuser in Ormož. Wir müssen berücksichtigen, dass die Siedlung von Ormož eine dicht besiedelte protourbane Siedlung mit innerer Organisation ist, bei unserer Siedlung handelt es sich möglicherweise um einen selbstständigen Bauernhof mit Nutzbauten. Bei der technologischen Analyse der Keramik zeigte sich eine große Einheitlichkeit des Keramikmaterials. Obwohl wir mehrere verschiedene Töpfermassen voneinander unterscheiden konnten, ist die Mehrheit der Keramik aus jener Töpfermasse erstellt, die Quarz und Glimmerspat enthält. Die Töpfermasse ist sehr ausgeputzt (es überwiegen sehr feine und feine Kernmasse). Das Geschirr ist auch gut gebrannt, was sich in der Härte der Keramik widerspiegelt. Die Keramik ist vor allem unvollständig oxidations, reduktions und oxidations gebrannt. Das Keramikinventar stellen vor allem geschlossene Schüsseln und Töpfe dar, die für die alltägliche Vorbereitung von Nahrung verwendet wurden. Wir haben auch einige vor allem der Verzierung nach herausragende Gefäße. Unser Keramikinventar stellt Gefäße dar, die für längeren Zeitraum im Gebrauch waren, und einige Schüsseln, die wir zeitlich enger begrenzen können. Den vorliegenden Teil der Siedlung haben wir dem Anfang der älteren Eisenzeit zugeordnet (Ha B3, Ha C1) und bis Ha D1. Aus der prähistorischen Siedlung in Ormož in der älteren Eisenzeit sind weit weniger Materialien bekannt als aus der Zeit der Urnenfelder- Kultur (die späte Bronzezeit), was uns auf die Frage der

Beziehung der Siedlungen von Hajndl und in Ormož bringt. Für weitere Beschlüsse müssen wir auf die Analyse des gesamten Ausgrabungsgebietes warten, die wahrscheinlich einige Fragen über die Verbindung zwischen der Siedlung von Ormož und unserer Siedlung klären wird. Bis dahin können wir behaupten, dass sie zeitgleich existierten, aber die von Ormož begann abzunehmen, als die Siedlung auf Hajndl gerade ernsthaft begann.

Rimski arhitekturni ostanki iz območja Občine Ormož so bili v prvi vrsti najdeni pri izkopavanju naprave za opremljanje kmetijskih parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu.

Rimska arhitektura na območju občine Ormož

Na območju, ki ga obravnavamo danes, je kar nekaj rimskih ostankov. Najbolj je raziskan del rimske podzemnice v Ormožu. Rimski ostanki najdemo pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu.

V Galerijah so ob pokopu našli ostanki na rmi podzemnici. Najbolj je raziskan del rimske podzemnice v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu.

V Rimskih ostankih iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu.

Ormož throughout the centuries. V Ormožu so našli ostanki na rmi podzemnici. Najbolj je raziskan del rimske podzemnice v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu. Najbolj zanimivi so ostanki iz območja pri izkopavanju naprave za opremljanje parcel v Ormožu.

Žižek, Ivan, univ. dipl. arheolog
Pokrajinski muzej Ptuj
SI- 2250 Ptuj, Muzejski trg1

UDK 666.3.041"652"

Rimske peči za žganje apna

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 144–158

Avtor v članku govori o zanimivi najdbi sedmih peči za žganje apnenca in pridobivanje apna. Peči 2-7 so tvorile kompleks. Avtor podaja kratek popis rimskih najdišč v občini Ormož. Članek je opremljen s tablami in risbami.

KLJUČNE BESEDE: Petovionski ager, gomila, vila rustika, obcestna postaja-mansio, poštni uslužbenci, postaja za zamenjavo konj-mutatio, poštna postaja-statio, Nerva (rimski cesar od 96–98), Hadrijan (cesar od 117–138), poštni sluga, Curta: Itinerarium Antonini, konec 3. stol., nesistematičen seznam poštnih postaj, Vindobona, Petovio, Halikanum, In medio Curta.

Žižek, Ivan, BA, Archaeologist
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 666.3.041"652"

Roman lime-kilns

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 144–158

In his article the author discusses an interesting find: seven limekilns. The kilns 2–7 formed a group. The author presents a short list of Roman sites within the Ormož municipality. The article includes tables and drawings.

KEY WORDS: Poetovio ager, barrow, villa rustica, wayside station – mansio, postal employees, post for changing horses – mutatio, post station – statio, Nerva (Roman Emperor between 96–98), Hadrian (Emperor between 117–138), postal attendant, Curta: Itinerarium Antonini, end of 3rd century, unsystematic list of post stations, Vindobona, Poetovio, Halicanum, In medio Curta.

Rimske peči za žganje apna

Raziskovanje rimskih ostalin na področju Občine Ormož je bilo v preteklosti slabo, pridobljene najdbe pa so bolj splet naključja kot pa sistematičnega dela, vendar pri natančnem pregledu že dobljenih podatkov ta bela lisa le ni tako prazna s tovrstnimi najdbami (glej načrt rimskih najdišč pri Mariji Lubšina Tušek v tem zborniku).

Rimska arhitektura na območju občine Ormož

Na območju, ki ga obravnava članek, je kar nekaj ostankov arhitekture. Najbolje je raziskan del rimske podeželske vile v Pavlovcih (Šubic 1973, 32 ss). Rimska stavba, najdena pri topografskih obhodih v Pavlovcih leta 1959 (Pahič 1960, 335), je bila nato sondirana 1967 (Šubic 1973, 32 ss). Takrat so raziskali okoli 220 m² veliko površino in ugotovili šest prostorov različnih velikosti. Nekateri so imeli centralno kurjavo. Prostorov je bilo še več, vendar jih niso raziskali. Po gradivu sodeč lahko vilo datiramo v 2. stol., po najdbi novca Klavdija II. (268–270) pa v drugo polovico 3. stol (Šubic 1973, 41). Žal nimamo vpogleda v celotno tlorisno zasnovo vile, ki pa je po analogijah s podeželskimi vilami (ville rustice) velika okoli 100x100 m. Za to trditev imamo dokaz o najdbi opek in rimskih črepinj v bližini križišča železnice in ceste (Saria, Klemenc 1936, 24).

V Godenincih so ob potoku Trnava odkrili na njivi ostanke zidane stavbe. Pri sondiranju 1963. leta so našli rimske opeke in nekaj fragmentov keramike, ki jo danes hrani Pokrajinski muzej Ptuj z inv. št. R 10455 – R 10456 (ANSI 1975, 326). Ker je ta arhitektura v neposredni bližini rimske ceste, ki je povezovala Petoviono s Savarijo, lahko domnevamo, da je tu stala obcestna postaja.

V Rucmancih sta bili prav tako odkriti arhitektura in rimski material: opeka, keramika, železni žebliji in del bronaste fibule (Saria, Klemenc 1936, 65). Danes je material iz tega najdišča založen.

V Središču ob Dravi stoji na prostoru z ledinskim imenom Cirkvica rimska podeželska vila, ki jo je prvi raziskoval Kovačič 1907. in 1908. leta (Kovačič 1907, 229 ss). Ponovno smo na območju vile raziskovali v letih 1993–1995. Imela je nekatere prostore ogrevane – centralno kurjavo. Od rimskega gradiva pa smo pridobili nekaj keramičnih in železnih predmetov.

Sem je lociral Kovačič Curto, ki jo omenja Itinirarij Antonini, vendar je temu oporekal že Stegenšek. Trstenjak pa jo je postavljal v Pušence (Trstenjak 1956, 90 ss).

V Senoščah je na prostoru z ledinskim imenom Ciglenca rimska podeželska vila. Vila je imela na vogalih apsidalne zaključke. Najdbe so izgubljene (ANSI 1975, 321).

Prvi podatki, ki jih imamo iz rimskega časa, so vezani na kar nekaj gomilnih grobišč, s katerimi je medrečje med Muro in Dravo obilno zastopano (Pahič, 1965, 10 ss). Ker so bile v naravi lepo vidne, so že zgodaj zbudile zanimanje različnih kopačev, ki so v njih iskali predvsem »Atilov« grob. Najdbe so se v večini primerov iz teh kopanj izgubile, nekaj pa jih je prišlo v graški muzej Joanneum. Ormož je bil v preteklosti arheologom zanimiv predvsem s stališča poselitve v prazgodovinskem obdobju. Do danes je bila prazgodovinska naselbina, ki leži na prostoru današnjega mesta, raziskana v večjem obsegu, tako da imamo vpogled v njeno urbanizacijo. Zakaj se rimska poselitev s prazgodovinsko naselbino ni prekrila, nam ostaja neznanka. Keramiko iz mlajše železne dobe, ki je bila pridobljena pri izkopavanju, lahko datiramo v pozni laten, ne pa tudi v zgodnjo antiko. Predvidevamo pa lahko, da se je tega prostora poselitev zaradi določenega vzroka izognila. V neposredni bližini severno od Ormoža je potekala važna državna cesta, v bližini katere imamo ohranjene ali pa v pisnem viru zabeležene rimske gomile. Najizrazitejša je gomila, na kateri stoji tako imenovana Brodarjeva vila.

V grajskem stolpu so našli rimski miljnik, ki pa je danes izgubljen (Saria, Klemenc 1936, 24).

Dve gomili na Hajndlu (Pahič 1965, 19), katerih ena je razkopana, sta morda tudi starejši in sta lahko sočasni z gomilami na Hardeku (Pahič 1966, 103 ss), ki jih datiramo v starejšo železno dobo.

Seznam grobišč, naštetih po abecednem redu krajev

1. Bratonečice: Vzhodno od vasi sta dve od oranja sploščeni gomili (Pahič 1965, 12).
2. Hardek: Po podatkih iz župnijske kronike v Veliki Nedelji naj bi bilo tukaj več rimskih gomil (Saria- Klemenc 1936, 8).
3. Loperšice: Tik ob cesti so tri gomile. V eni je bil pri sondiranju 1963. leta odkrit žgan grob, narejen iz kamnitih plošč. Od gradiva je ohranjen samo del lonca, ki pa se hrani v Pokrajinskem muzeju Maribor, inv. št. A 2708 (Pahič 1965, 21).
4. Lunovec: Franc Vrbnjak je tu razkopal rimsko gomilo, v kateri je našel kamnito oblogo groba in nekaj fragmentov keramike (Pahič, 1965, 21).
5. Miklavž pri Ormožu: V okolici vasi so tri skupine gomil, nekatere od njih so poškodovane. V eni od njih je bila najdena marmorna plošča z napisom, ki pa je danes izgubljena (Pahič 1965, 22).
6. Ormož: Severno od mesta je bilo večje število gomil, ki pa so jih v prvi pol. 19. stol. zravnali. V njih so našli črepinje, orožje in konjsko opremo. Maksiminov novc iz tega najdišča so poslali v muzej Joanneum v Gradcu, kjer pa je založen. Edina ohranjena je gomila na prostoru na katerem danes stoji Brodarjeva vila ob Ptujski cesti. (ANSI 1975, 320).
7. Pršetinci: Pri sondiranju 1962. leta je v posamični gomili ugotovljen žgan grob. Gradivo hrani Pokrajinski muzej Maribor z inv. št. A 2706 (Pahič 1965, 22).

8. Savci: Dve poškodovani gomili sta vzhodno od vasi (Pahič 1965, 23).
9. Senik: V gozdu na hrbtu grebena sta dve nepoškodovani gomili (Pahič 1965, 23).
10. Šalovci: 21 gomil je v veliki meri nepoškodovanih. Dve keramični posodi iz tega najdišča se hranita v Pokrajinskem muzeju Maribor. Prva je rdeča skodelica s prstanasto nogo (inv. št. A 1737) T.2, 2, druga pa rdečkast sodčast lonec T.3, 1 (inv. št. A 11738) (Parič 1965, 25).
11. Trnovci: Poškodovana rimska gomila je v gozdu v globeli med dvema grebenoma (Pahič 1965, 27).
12. Vičanci: Tukaj so v gozdu tri gomile. Dve sta bili sondirani 1963. leta. V obeh je bil ugotovljen žgan grob s črepinjami (Pahič, 1965, 28).
13. Žerovinci: Poškodovana gomila je v gozdu ob železniški progi Ormož–Ljutomer. Po pripovedovanju domačinov naj bi v žganem grobu našli klesane kamne s črkami in reliefi, železne predmete itd., vendar so najdbe izgubljene (Pahič 1965, 43).

Omeniti je potrebno tudi rimske skeletne grobove iz Osluševcev (Pahič v ANSI 1975, 321). Grobove so odkrili v gramoznici na parceli št. 241/4. V njih so našli keramiko in železni meč. Nekaj najdb hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. R 3995 – R 3997 in R 10452 – R 10454. Nekaj predmetov smo lahko identificirali, med drugimi: deformiran sivo žgan lonec, narejen iz dobro prečiščene gline T.1, 1 (inv. št. R 3996), krožnik (inv. št. R 3996) T.2, 3 in lonec z izvihanim ustjem (inv. št. R 10452) T.2, 1. Prvi dve keramični posodi sta bili pridobljeni že 1939. leta, tretja pa leta 1953, ko se je na tem prostoru odvijala arheološka topografija. Pri analizi celotnega gradiva lahko grobišče postavimo v rimski čas. Lonček (inv. št. R 10452) ima po obliki še čisto latensko formo, na površini pa je ohranjen vpraskan grafit. Fragment keramike za vsakdanjo uporabo (R 10454) ter mogoče del železnega lista meča (R 104539) sta danes založena kakor tudi poškodovana steklena zapestnica (inv. št. R 3997), narejena iz črne steklene paste, ki ima okras v obliki navpičnih žlebov, in poškodovana marmorna ploščica (R 3997). Vsi ti predmeti so bili v uničenih skeletnih grobovih.

V Obrežu so izkopali 1906 nad vasjo v gozdu Koračica »cinasto rakev«, ki je pripadala po vsej verjetnosti rimskemu skeletnemu grobu (Kovačič 1910, 72). V tem kraju je bila 1953. leta na njivah proti Dravi odkrita kamnita pepelnica (inv. št. RL 686) z dvema posodama, ki imata inv. št. R 10276 in R 10277.

Skeletni grob je Pahič odkril tudi pri sondiranju rimske ceste v Trgovišču, ki pa ni imel pridatkov (Pahič 1964-1965, 291 ss; ANSI 1975, 321).

Med predmete, ki so rabili za pokopavanje, je potrebno omeniti tudi marmorni sarkofag, inv. št. RL 104, iz Velike Nedelje (Jevremov 1988, 86), danes v Pokrajinskem muzeju Ptuj, in že v 18. stol. najdena antična pepelnica iz Savcev (ANSI 1975, 331), ki je danes ohranjena v graškem Joanneumu. V gradu v Veliki Nedelji pa je del reliefa, na katerem je upodobljena Nereida. Prvotno je bil relief vzidan na dvorišču redovne hiše. Nereida (nereis) je izraz za vsako od petdesetih nimf – hčerk Nereja in Doride. Njihovo območje je bil Mediteran in po tem so se razlikovale od Okeanid (nimfe zahodnega Okeana).

Ostale najdbe

V vinogradu v Strmcu naj bi bila najdena rimska opeka z legijskim žigom (ANSL 1975, 334).

Od ostalih najdb je potrebno omeniti naključno najdene rimske novce: izgubljen zlatnik Herakleja I. iz Savcev (Pahič 1958-1959, 345). V Sejancih so pri gradnji ceste na vzhodnem koncu vasi našli naslednje novce: Vespazijana, Domicijana, Trajana, Hadrijana, Antonina Pija, Favstine st., Marka Avrelija in Septimija Severa, vendar so tudi ti izgubljeni (ANSI 1975, 331). Pri Sv. Tomažu pri Ormožu so bili najdeni novci Trajana, Antonina Pija in Aleksandra Severa (Saria, Klemenc 1936, 71). Zlatnik Nerona iz Lahoncev se danes hrani v Joanneumu v Gradcu (ANSI 1975, 331).

Pod Humom je potekala rimska cesta, ob kateri je bilo najdenih več rimskih miljniov (Saria, Klemenc 1936, 8-9).

V Rucmancih so našli bronasto fibulo, železni žebelj in keramične sklede (Saria, Klemenc 1936, 5).

Hajndl: multiperiodno najdišče na trasi hitre ceste Ormož–Gorišnica

Pred začetkom gradnje hitre ceste Ormož–Gorišnica smo arheologi morali opraviti vse z zakonom predpisane aktivnosti. Tako smo opravili nedestruktivne metode dela, podpovršinske preglede, geofizikalne meritve in vse dobljene podatke analizirali. Z dobljenimi podatki smo nato predpisali način izkopavanja in obseg dela. Celotno območje smo razdelili na tri dele. Prvo območje je predstavljalo gozdnato površino na jugozahodnem delu terase bodoče hitre ceste, območje 2 se je raztezalo južno od magistralne ceste Ormož–Ptuj, območje 3 pa je bilo severno od omenjene cesti.

Arheološko najdišče se prvič omenja 1936. leta v Arheološki karti Jugoslavije (Klemenc–Saria; Blatt Ptuj; str. 7), kjer sta v gozdu omenjeni dve gomili. V šestdesetih letih je na Hajndlu sondiral S. Pahič, ko je raziskoval rimsko cesto med Ptujem in Godenicami (Pahič 1964–1965, 315 ss). V tem času je dr. B. Perc pri nadzoru izkopa jarka za vodovod prvič naletela na prazgodovinsko keramično gradivo ter ugotovila tudi prazgodovinsko kulturno plast. Pokrajinski muzej Ptuj je pod vodstvom M. Tomanič Jevremov na terasi južno in severno od magistralne ceste Ormož–Ptuj opravljala večletne topografske obhode in kartirala koncentracijo prazgodovinskih najdb. M. Tušek je pri nadzoru gradnje obvoznice Ormož ugotovila ostanke arhitekture ter močno kulturno plast. Materialno kulturo je opredelila v starejšo železno dobo.

Teraso, na kateri leži arheološko najdišče in blago pada proti jugu, na treh mestih globoko prerežejo jarki potokov ter je na vzhodni strani omejena s potokom Lešnica, na južni in zahodni s strmim padcem proti prvi Dravski terasi, proti severni pa teraso omejuje nekoliko bolj strmo pobočje Slovenskih goric.

Geološko osnovo tvori rumena ilovica, ki prekriva aluvialne dravske nanose. Prostor, ki smo ga raziskali sestavlja v glavnem intenzivno obdelana njivska

površina, na kateri je prisotno kolobarjenje. Njive so posejane z različnimi kulturami kot so: sladkorna pesa, žitarice, koruza ter travniki. Jugozahodni del trase predstavlja gozdna površina, ki pa je tudi zelo razgibana zaradi močnega erodiranja hudournikov. Gozd sestavljajo listavci: bukev, akacija, posamezni hrasti ter divja češnja. Na zravnem južnem delu terena je na tem delu trase v gozdu še vidna sled obdelovanja oranja.

Večina arhitekture in ostalin je na najdišču Hajndl pripadalo prazgodovinskemu obdobju. Prvo poselitev tukaj imamo na koncu mlajše kamene dobe in nato v bakreni dobi (neolitik in eneolitik), v bronasti dobi in starejši železni dobi (Žižek 2003a, 148 ss). Zanimiva je tudi najdba prazgodovinskih vodnjakov, od katerih je eden imel ohranjeno leseno konstrukcijo (Žižek 2003b, 14 ss).

Od ostale arhitekture iz starejše železne dobe je potrebno omeniti stavbe, narejene iz horizontalnih brun, polzemljanke in zemljanke (Žižek 2003c, 101 ss).

Pri zaščitnem arheološkem izkopavanju na trasi bodoče hitre ceste Ormož–Ptuj so tukaj raziskali tudi sedem dokaj dobro ohranjenih rimskih peči za žganje apna, severno od obstoječe magistralne ceste pa okoli 250 m dolgo in 6 m široko pomembno rimsko državno cesto, ki je povezovala Petovio (Ptuj) ter Halicanum (lahko Martin na Muri) in naprej Savario (Szombathely na Madžarskem). Stanje ohranjenosti ceste je bilo dokaj različno, saj jo je v zahodnem delu voda proti jugu erodirala. V delu, kjer je bila dobro ohranjena, pa smo ugotovili način gradnje in njeno popraviljanje že v antičnem času. Materialna kultura iz tega obdobja je zastopana v manjši količini, daje pa nam oprijemljive podatke za časovno interpretacijo.

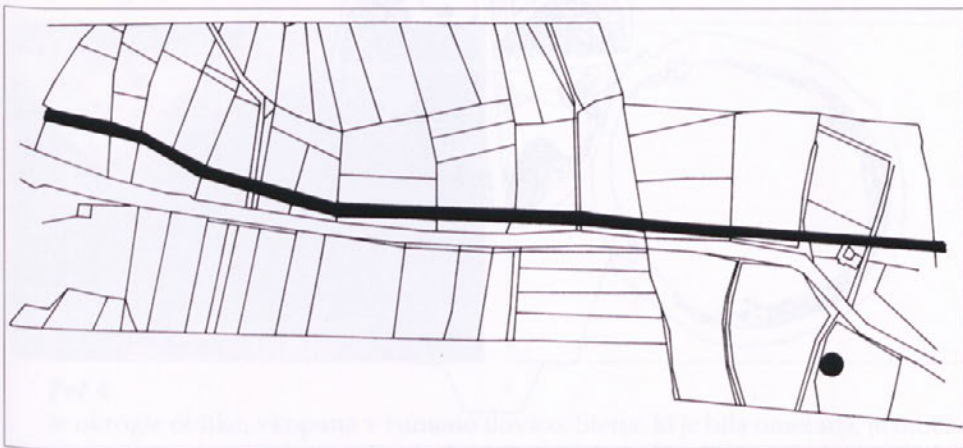
Lokacija vseh peči je bila izbrana premišljeno južno od rimske ceste (Slika 1).

Vse so bile vkopane v geološko osnovo, ki jo predstavlja rumena ilovica.

Peči 2-7 so tvorile kompleks.

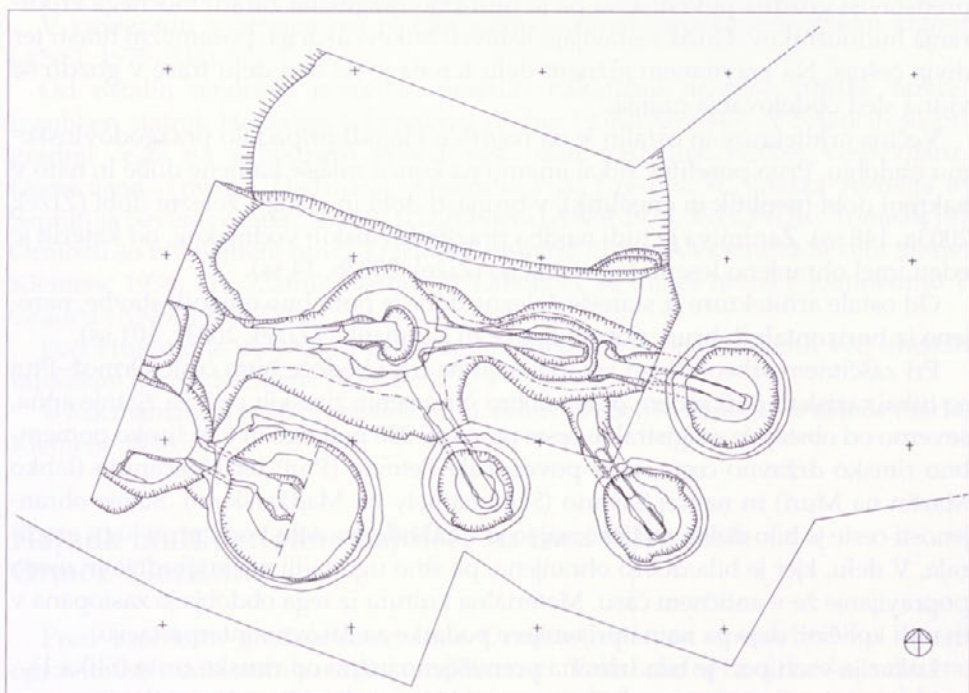
Peč 1

Okrogla peč 1 je bila vkopana v rumeno ilovico in se je nahajala zahodno od kompleksa, ki ga tvorijo ostale peči za žganje apna. Stena je bila močno žgana – sive barve. Vanjo je vodil obokan kanal, na začetku zidan z opekami, na katerih

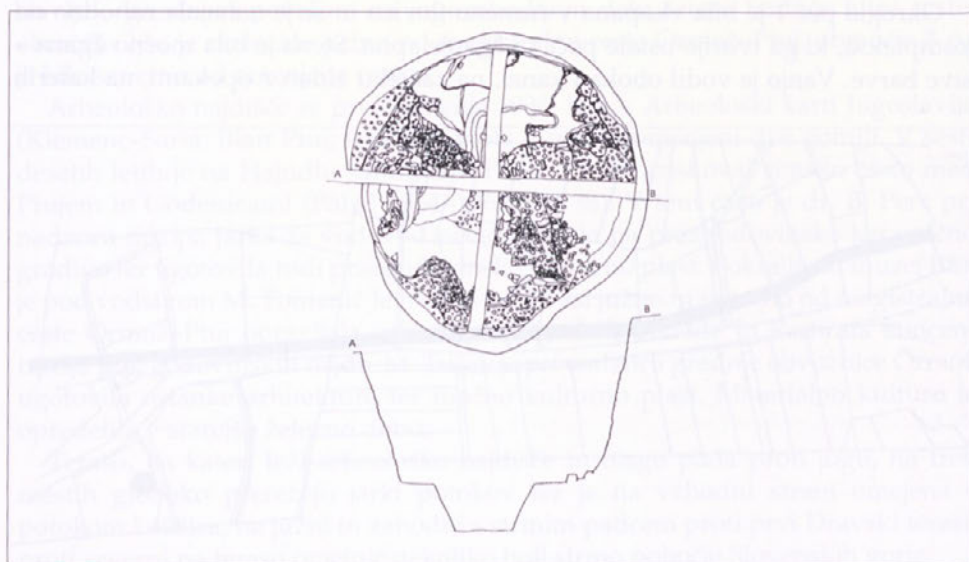

Slika 1: Situacija rimske ceste Petovio-Savaria in peči za žganje apna na Hajndlu

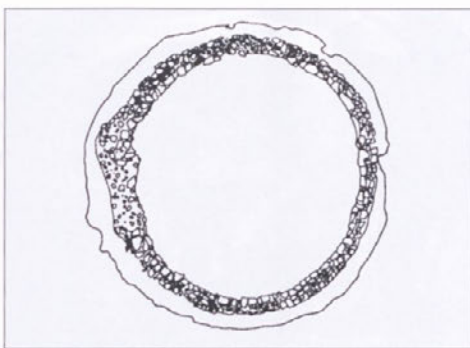
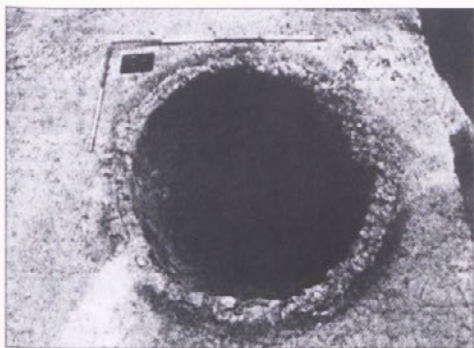
smo zasledili žige petovianskega izdelovalca L.VAL.ROM. Manipulativni prostor pred pečjo je imel na severni strani ohranjen suhi zid, grajen iz kamnja.

Slika 2: Hajdl, peči 2-7 za žganje apna

Peč 1

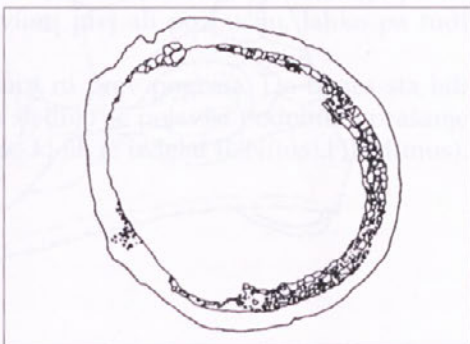
Peč 2

Okrogla peč je bila vkopana v rumeno sterilno ilovico. Stena je bila rdeče ožgana na posameznih delih pa siva. V peč je vodil kanal, ki je istočasno rabil tudi za kurišče in je bil obokan. Delovni prostor te peči je bil v peči 7.

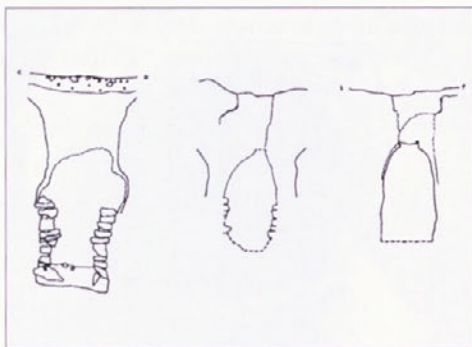
Peč 3

Je okrogle oblike, vkopana v rumeno ilovico, z močno ožgano steno. Na dnu je bil ohranjen žgan apnenec. V njem smo zasledili večjo količino žganine, ki je ostala od kurjenja.

Peč 4

Je okrogle oblike, vkopana v rumeno ilovico. Stena, ki je bila ometana, je močno prežgana, sivo modre barve. Pred vhodom v peč smo našli 3 večje kamne, ki so jih lahko uporabljali za njeno zapiranje. V peč je vodil kanal in je bil sivo žgan.

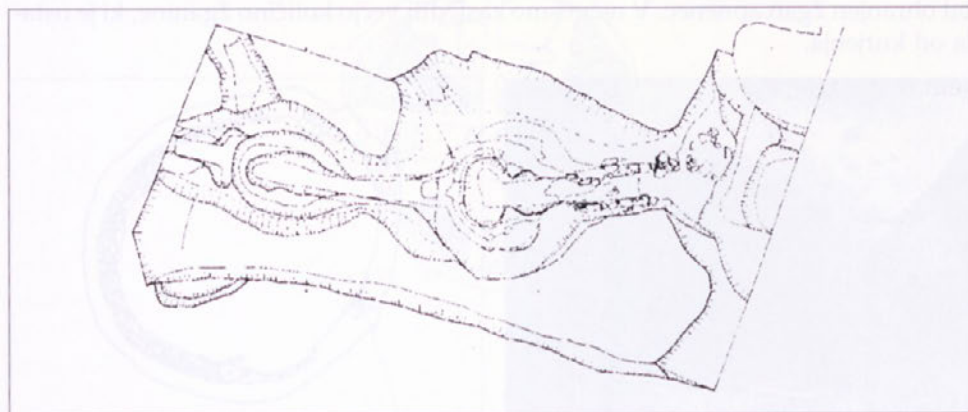
Peč 5

Je okrogle oblike, stene so močno sivo modro prežgane, zamazane ali ometane z ilovico. V notranjosti se nam je ohranila večja količina sprijetega žganega apnenca. V peč je vodil kanal, ki je istočasno rabil tudi kot kurišče. Stranska zida vhoda sta bila ograjena s peščencem.

Peč 6

Je okrogle oblike, vkopana v rumeno ilovico. Stene peči so rdeče barve zaradi kurjenja. Vanjo je vodil kanal, ki je bil sivo modre barve. Vhod v peč je iz obeh strani pozidan z opekami, vezanimi z malto. Na dveh opekah smo zasledili žiga ptujskega opekarja L.VAL.ROM. Pozneje je bila peč 6 v funkciji delovnega prostora peči 4.

Peč 7

Peč je bila vkopana v rumeno ilovico, vendar iz neznanega razloga nikoli ni bila v funkciji. Iz njenega osrednjega dela sta se nadaljevali dve novi, to sta peči 2 in 3, peč 7 pa so uporabljali kot delovni prostor.

Prostor pred pečjo je bil pred vsemi pečmi poglobljen. Kanali, ki so vodili v peči, so istočasno rabili tudi kot kurišče. Grajeni so bili z opekami, na katerih so bili ohranjeni žigi petovionskega izdelovalca L.VAL.ROM. V Petovionii smo zasledili opeke s temi žigi na Panorami, kjer se je razprostiralo rimsko mesto predvsem v 2. in 3. stol. n. št., v pozni antiki pa se je na tem prostoru razprostiralo grobišče.

Zaključek

Za surovino, ki so jo žgali v peči, so uporabili rečne prodnike, ki jih je naplavila reka Drava, in peščenec, ki so ga lomili v bližnjih kamnolomih Huma, kakor tudi gradivo, ki je bilo na prelomu zadnje dravske terase. Zaradi surovine in bližine gozda (kurivo) ter rimske ceste in reke Drave, po katerih so žgan apnenec lahko transportirali v večje centre, kot sta Poetovio (Ptuj) in Aqva Iasse (Varaždinske Toplice), so takratni prebivalci izkoristili naravno konfiguracijo terena, saj so bile vse peči vkopane v naravno pobočje. Padec terena od najvišje do najnižje točke je tako tudi do 2,50 m. Vse peči so imele na frontalni strani grajen kanal iz opek in kamnov. Ostalih ostalin arhitekture, mišljeni so stanovanski objekti apnarjev, kakor tudi drobnega arheološkega gradiva na tem prostoru nismo zasledili.

Po ohranjenih rimskih opekah z žigi L(vcius).VAL(erivs).ROM(ani) lahko naš kompleks datiramo v drugo pol 2. in prvo pol 3. stol. n. št. V našem primeru se postavlja dokaj zanimivo vprašanje, ki nam ga odkrivajo napisi na opekah: »Ali je lastnik opekarske delavnice v Petovionii in peči za žganje apna Lucius Valerius?« S pritrdilnim odgovorom je Lucius imel v prodaji tako opeko kot apno, saj je bil gradbeni material v takratnem času iskano blago. Drugo vprašanje, ki se postavlja, pa je rodbinsko ime Valerius. V Petovionii je bila ta družina ena izmed najvplivnejših in je tvorila mestno aristokracijo. Seveda je lahko tej družini prodaja omenjenih izdelkov prinašala lep zaslužek in blagostanje. Iz te družine je poznamo tudi drugega Valerijca VAL(erius). VICT(orinus), za katerega pa ne vemo, ali je bil lastnik opekarske v Petovionii prej ali po Luciju, lahko pa tudi sočasen.

Najdba apnarskih peči v našem prostoru ni prav pogosta. Do danes sta bili odkriti dve na Ptuj ter ena v Hočah. Za slednjo se pojavlja podobno vprašanje kot pri nas, saj je bil del nje grajen iz opek, ki jih je izdelal IUN(ius).FIRM(inus), najproduktivnejši opekar iz Petovionie.

Katalog najdb:

T. 1 1. Lonec (inv. št. R 3996): sivo žgan konični lonec ima diskasto nogo, odebeljeno ustje, dva para plastičnih reber in plitvo kaneluro na trebuhu. Med kaneluro in spodnjim nizom reber je ornament, narejen v obliki kratkih vrezov. Podoben ornament se pojavlja tudi med paroma reber. Vel.: v. 16,5 cm. Najdišče: Osluševci

T. 2 1. Lonček (inv. št. R 10452): sivo rjavo žgan jajčasti lonec s koničnim vratom, izvihanim ustjem in ravnim dnom ima nekoliko porozno površino. Glini so primešani kremenčevi kamenčki. Vel.: v. 12 cm, š. 11,5 cm. Najdišče: Osluševci

2. Skodelica (inv. št. A 1737): rdeče žgana skodelica s prstanasto nogo pripada uvoženi keramiki, imenovani terra sigillata. Vel.: v. 6,8 cm, najv. pr. 13 cm. Najdišče: Šalovci

3. Krožnik (inv. št. R 3995): sivo žgan krožnik je narejen iz dobro prečiščene gline. Vel.: pr. 12,9 cm. Najdišče: Osluševci

T. 3 1. Lonec (inv. št. A1738): rdečkast sodčast lonec ima prstanasto dno in vodoravno profilirano ustje. Na površini je okrašen s pasovi kratkih vertikalnih vrezov. Velikost: v. 31 cm, največji pr. 25 cm. Najdišče: Šalovci

VIRI IN LITERATURA

ANSI: Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana, 1975.

Jevremov, Blagoj, 1988: Vodnik po lapidariju I. del. Pokrajinski muzej Ptuj, Zbirka vodniki. Kovačič, Fran, 1907: Ostanke rimske vile pri središču. Časopis za zgodovino in narodopisje, 229 ss.

Kovačič, Fran, 1910: Trg Središče.

Pahič, Stanko, 1958–1959: Arheološka poročila. Varstvo spomenikov, str. 345.

Pahič, Stanko, 1960: Arheološka poročila za leto 1959. Varstvo spomenikov VII, str. 335.

Pahič, Stanko, 1964–1965: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. Arheološki vestnik 15-16, 315 ss.

Pahič, Stanko, 1965: Antične gomile v Slovenskih goricah. Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta, 10–63.

Pahič, Stanko, 1966: Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah. Arheološki vestnik 17, 103-143.

Saria, Balduin, Klemenc, Josip, 1936: Archäologische karte von Jugoslawien. Blatt Ptuj.

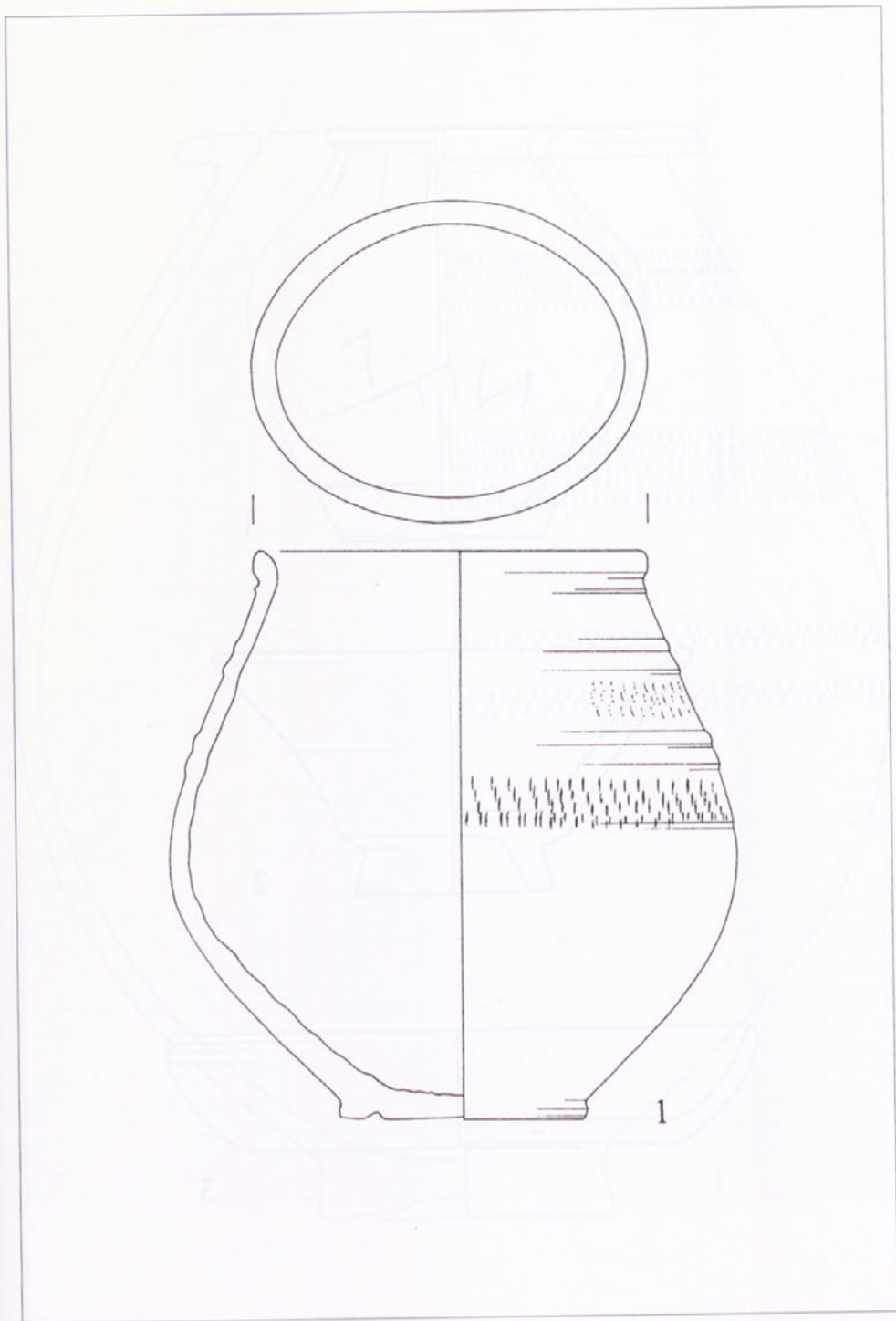
Šubic, Zorka., 1973: Antična stavba v Pavlovcih pri Ormožu, Ormož skozi stoletja, 32–49.

Trstenjak, Alojz, 1956: Svet ob Muri 1-2. 90–96.

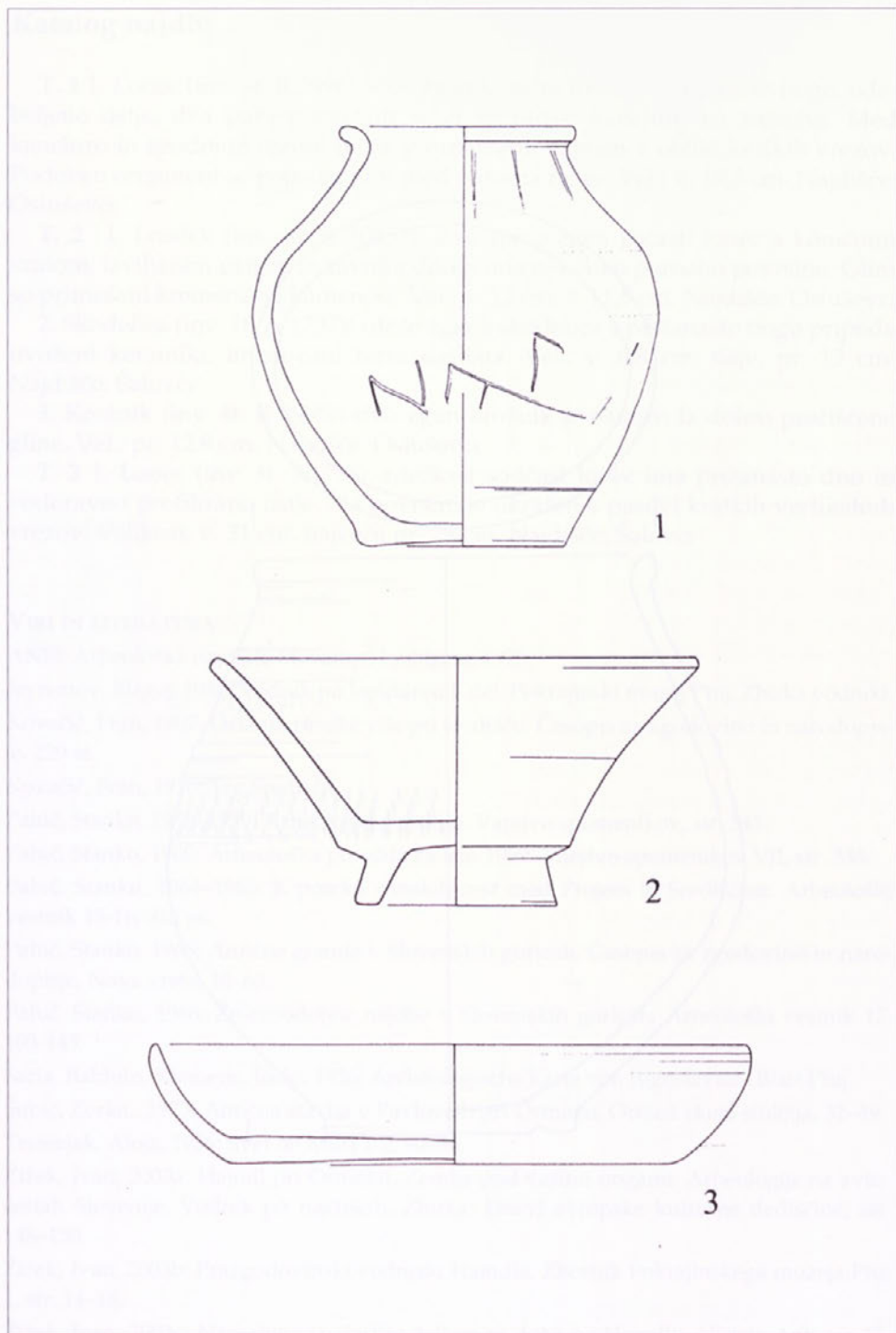
Žižek, Ivan, 2003a: Hajndl pri Ormožu, Zemlja pod vašimi nogami. Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih, Zbirka: Dnevi evropske kulturne dediščine, str. 148–150.

Žižek, Ivan, 2003b: Prazgodovinski vodnjaki Hajndla. Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj 1, str. 14–18.

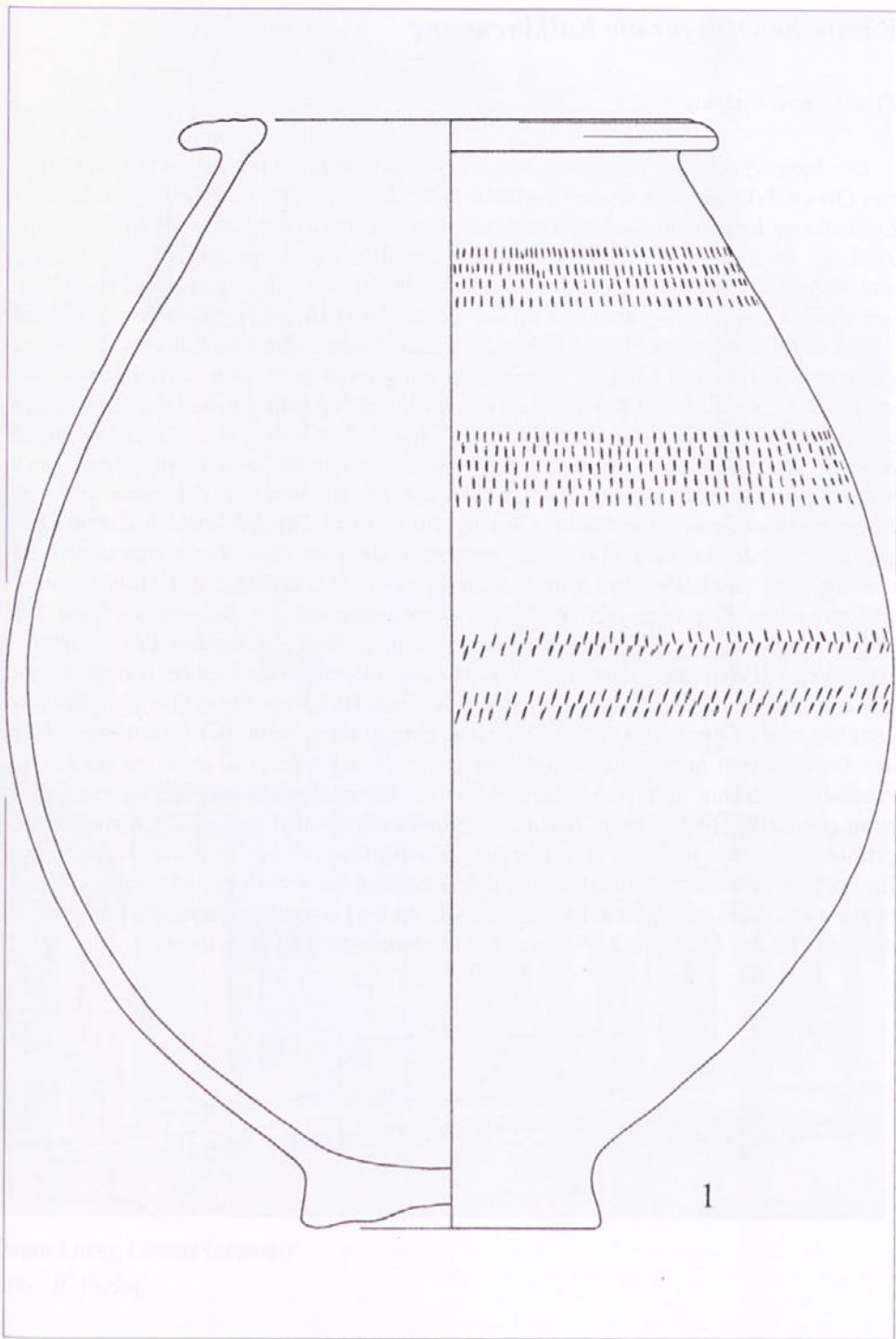
Žižek, Ivan, 2003c: Naseobina iz starijega železnega doba na Hajndlu. Histria Antiqua 11, Pula, str.101–106.

T1: 1. Osluševeci; keramika, M 1:1

T2: 1, 3 Osluševci, 2 Šalovci; keramika, M 1:2

T3: 1. Šalovci; keramika, M 1:2

Römische Öfen für die Kalkbrennung

ZUSAMMENFASSUNG

Die Römerepoche ist, verglichen mit den prähistorischen Epochen, in der Gemeinde von Ormož/Friedau nicht so stark vertreten, aber dieser Eindruck ist die Folge schlechter Erforschung der Provinz und des Petoviona-Ager, zu dem dieser Raum zählte. Bereits die Zählung der römischen Fundorte korrigiert uns dieses Bild, mit größerer Beteiligung archäologischer Fachkräfte wäre das Besiedlungsbild wesentlich reicher. Bei den archäologischen Sicherungsausgrabungen auf der Trasse der zukünftigen Schnellstraße Ormož – Ptuj, auf dem Standort Hajnāl, haben wir im äußersten Ostteil des Gebietes II 7 relativ gut erhaltene römische Öfen für die Kalkbrennung untersucht. Den Ofen 1 fanden wir selbstständig westlich von den anderen. Er wurde steril in gelben Lehm eingegraben, der die geologische Grundlage darstellt. Die Öfen 2-7 bildeten einen selbstständigen Komplex, der eine Merkwürdigkeit auch wegen des Standortes darstellt. Sie befanden sich südlich von der bedeutenden Staatsstrasse, die die Römerstädte Petoviona (Ptuj in Slovenien) und Savaria (Sombathely in Ungarn) verband. Für den Rohstoff, der im Ofen gebrannt wurde, hat man Flusskiesel verwendet, die vom Fluss Drau angeschwemmt wurden, und Sandstein, den man in naheliegenden Steinbrüchen von Hum gewann. Aufgrund des Rohstoffes, der Waldnähe (Brennmaterial) der Römerstraße und des Flusses Drau, auf dem sie den gebrannten Kalk in größere Zentren wie Petovio (Ptuj), Aqua Vivae (Petrijanec), Ramisto und Aqua lasae (Varaždinske Toplice) transportieren konnten, haben die damaligen Einwohner die natürliche Konfiguration des Terrains genutzt, da alle Öfen in den natürlichen Hang eingegraben waren. Der Höhenunterschied des Terrains vom höchsten bis zum niedrigsten Punkt beträgt so auch bis zu 2,5 m. Andere Architektur, auch kleinere archäologische Materialien, wurden auf diesem Gebiet nicht gefunden. Einige Materialien aus der Römerzeit wurden entlang der Römerstrasse gefunden, die nördlich der Hauptstraße Ormož–Ptuj verlief und die kegelförmige Bronzefibel, gefunden nordwestlich des Ofens 1. Nach den erhaltenen römischen Ziegeln mit den Brandzeichen L(ucius).VAL(erius).ROM(ani) können wir unseren Komplex in die 2. Hälfte des 2. und die 1. Hälfte des 3. Jahrhunderts n. Chr. datieren.

Tb. 1. 2. Ormož-Friedau, Kalkbrenn-Ofen, M 1:1

11. 11. 2000, 11. 11. 2000

Bojan Lubej, Ormož (akvarel)

Foto: B. Prelog

Knific, dr. Timotej, univ. dipl. arheolog
Narodni muzej Slovenije
SI-1000 Ljubljana, Prešernova cesta 20
Tomanič Jevremov, Marjana, univ. dipl. arheologinja
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 904(497.4 Središče ob Dravi)
391(497.4 Središče ob Dravi)“10/12”

Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 160–177

Na ledini Cirkevca v bližini Središča ob Dravi so potekale arheološke raziskave v letih 1907/1908 ter 1993/1994 in 1996. Odkriti so bili ostanki rimske stavbe in srednjeveška nekropola z več kot 300 skeletnimi grobovi. V grobovih je bil najden nakit, značilen za belobrdsko kulturo (od druge polovice 10. do 12. stoletja), ter maloštevilni predmeti vsakdanje rabe iz visokega in poznega srednjega veka (13. in 14. stoletje). Belobrdska kultura s Cirkevca je predstavljena v članku z značilnimi najdbami iz groba 54, mlajše grobišče pa z rombično fibulo, okroglo pasno spono in s polovičarjem breškega tipa, kovanim med letoma 1286–1320.

KLJUČNE BESEDE: arheologija, srednji vek, grobišče, belobrdska kultura, nakit, uhan, obsenčni obroček, ovratnica, kraguljček, srčasti obesek, pasna spona, polovičar breškega tipa

Knific, Timotej, PhD, BA, Archaeologist
National Museum of Slovenia
SI-1000 Ljubljana, Prešernova cesta 20
Tomanič Jevremov, Marjana, BA, Archaeologist
Ptuj Regional Museum
SI- 2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 904(497.4 Središče ob Dravi)
391(497.4 Središče ob Dravi)“10/12”

Medieval burial ground near Središče ob Dravi

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 160–177

During the years 1907/1908, 1993/1994 and 1996 archaeological research took place at the fallow Cirkevca near Središče ob Dravi. Remnants of a Roman building and a medieval necropolis with over 300 skeleton graves, in which jewellery typical of Bijelo Brdo culture (from the second half of the 10th to the 12th century) and few everyday objects from the High and the Late Middle Ages (13th and 14th century) were discovered. The article presents the Bijelo Brdo culture from Cirkevca through characteristic finds from grave 54; the younger burial ground is represented by a rhomboid fibula, a round belt-buckle and a silver coin of the Friesach (Breže) type forged between 1286–1320.

KEY WORDS: archaeology, Middle Ages, burial ground, Bijelo Brdo culture, jewellery, earring, temple-ring, torque, sleigh bell, heart-shaped pendant, belt-buckle, silver coin of the Friesach (Breže) type.

Srednjeveško grobišče pri Središču ob Dravi

Nedaleč od Središča ob Dravi, onstran potoka Črnc, že v katastrski občini Grabe, je nad staro strugo Drave sredi rodovitne ravnice rahlo dvignjen svet, imenovan Cirkevca (sl. 1). Ime ledine, nanjo vezano ljudsko izročilo in pogoste najdbe na tamkajšnjih njivah so vzpodbudile Frana Kovačiča, prizadevnega tajnika Zgodovinskega društva v Mariboru, da je začel leta 1907 izkopavati na tem zemljišču. Odkril je ostanke rimske stavbe in srednjeveško skeletno grobišče.¹ Število grobov, ki so jih izkopali prvo leto, ni znano, najdbe so se ohranile brez podrobnejših najdiščnih podatkov in jih je deloma mogoče prepoznati iz tipološkega popisa v Kovačičevem članku, nekaj pa tudi po sliki v njegovi knjigi o

Slika 1: Pogled z vzhoda na arheološko najdišče Cirkevca pri Središču ob Dravi. Najdišče leži nad staro strugo Drave, ki sedaj teče nekoliko južneje. Foto: Jože Hanc

¹ F. Kovačič, Ostanke rimske vile pri Središču, Časopis za zgodovino in narodopisje 4, Maribor, 1907, 229–233. – Poleg imena *Cirkevca* je v literaturi in na zemljevidih pogosteje zapisana še oblika *Cirkovce*, le izjemoma pa *Cirkvica* (npr. Krajevni leksikon Slovenije 4, Ljubljana, 1980, 353) ali *Cerkvica* (Temeljni topografski načrt 1:5000, Varaždin 14 in 24). – O življenju in delu dr. Frana Kovačiča (1867–1939) piše Vlasta Stavbar (npr. Ob 130-letnici rojstva nekdanjega urednika Časopisa za zgodovino in narodopisje dr. Frana Kovačiča, Časopis za zgodovino in narodopisje 68=33, Maribor, 1997, 3–6).

trgu Središče.² Naslednje leto je bila grobovom namenjena večja pozornost, na podlagi Kovačičevega poročila jih je mogoče naštetih 39, podrobno pa so opisani tudi nakitni predmeti, najdeni v osmih grobovih. Najdbe je pisec primerjal s podobnimi iz Bijelega Brda pri Osijeku. Ker je bilo odkritih na Cirkevci le malo grobov z nakitom, je sklepal, da je to grobišče nekoliko mlajše, verjetno iz 13. ali z začetka 14. stoletja.³

V času prvih izkopavanj pri Središču je bilo odkrito na ozemlju sedanje Sloveniji le eno primerljivo najdišče, nekropola z dvajsetimi grobovi na Spodnji Hajdini pri Ptujju.⁴ Zato je bila Kovačičeva povezava središkega grobišča z nekropolo v Bijelem Brdu na Hrvaškem, ki je bila objavljena nekaj let prej, kljub geografski oddaljenosti med najdiščema naravna, saj sta razdaljo premoščali sorodni grobišči pri Klostru Podravskem in v Velikem Bukovcu.⁵ Tedaj se je v evropski arheologiji *belobrdska kultura* šele začela formirati kot strokovni pojem, dokončno pa sta jo utemeljila v dvajsetih letih minulega stoletja znamenita arheologa Lubor Niederle in Jan Eisner.⁶

Središke najdbe, ki jih je izkopal Kovačič, je strokovni javnosti v celoti predstavil Josip Korošec leta 1947 v prvi slovenski knjigi s področja zgodnjeresrednjeveške arheologije.⁷ Na podlagi primerjav je dokazal, da grobišča v severovzhodni Sloveniji (že omenjenima se je pridružila leta 1909 nekropola na ptujskem gradu⁸) pripadajo belobrdski kulturi. To so potrdila tudi nova izkopavanja na ptujskem gradu v letih 1946 in 1947, ki so opozorila tudi na izrazite pojave mešanja različnih kulturnih elementov, po Koroščevem mnenju posledici sosedstva belobrdske in ketlaške kulture.⁹ Izrazito mejni položaj belobrdskih najdišč v Sloveniji se je še jasneje pokazal leta 1954, ko je Zdeněk Váňa celovito predstavil belobrdsko kulturo, razširjeno v Karpatski kotlini, z največjo gostoto najdišč ob Donavi in Tisi.¹⁰ Karto belobrdskih najdišč na južnopanonskem obrobju je leta 1970 dopolnil Zdenko Vinski, ki je v medrečju Drave, Save in Donave registriral kar 39 najdišč. Najdišča je razdelil na vzhodno skupino z Bijelim

² F. Kovačič, Trg Središče, Krajepis in zgodovina, Maribor, 1910, tab. 10.

³ F. Kovačič, Izkopavanja v Središču, Časopis za zgodovino in narodopisje 5, Maribor, 1908, 176–185.

⁴ F. Pollak, Prazgodovinske najdbe v ptujski okolici, Časopis za zgodovino in narodopisje 4, Maribor, 1907, 226–229; V. Skrabar, Frühmittelalterliche Gräberfunde in Unterhaidin bei Pettau, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 42, Wien, 1912, 335–339.

⁵ J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva 7 (1903–1904), Zagreb 1903, 30–97.

⁶ L. Niederle, Slovania v Uhrách, Letopis Matice Slovenskej 13, Turčijanski Sv. Martin, 1920, 27–38; J. Eisner, Slované v Uhrach, Památky archeologické 35, Praga, 1927, 579–589.

⁷ J. Korošec, Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, Celje, 1947, 36–44. – Najdbe, ki so bile izkopane v letih 1907 in 1908, hrani Pokrajinski muzej v Mariboru (inv. št. A 2352 – A 2415, A 2721 in A 2722).

⁸ V. Skrabar, Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf Schloss Oberpettau, Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 8, Graz, 1910, 119–134.

⁹ J. Korošec, Staroslovensko grobišče na Ptujem gradu, Dela 1. razreda SAZU 1, Ljubljana, 1950, 111–114. – O ketlaški kulturi: P. Korošec, Zgodnjeresrednješka arheološka slika karantanskih Slovanov, Dela 1. razreda SAZU 22, Ljubljana, 1979.

¹⁰ Z. Váňa, Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.–XII. století, Slovenská archeologia 2, Bratislava 1954, 51–104. Avtor slovenskih nekropol, razen grobišča na ptujskem gradu, ne navaja v seznamu belobrdskih najdišč.

Brdom in na zahodno skupino, v kateri imajo slovenska najdišča s ptujskim gradom izrazito mejno lego.¹¹ Študija o kronologiji belobrdske kulture, ki jo je leta 1981 publiciral Jochen Giesler, pa je postavila tudi slovenska belobrdska najdišča v časovni okvir od druge polovice 10. do začetka 12. stoletja.¹²

Belobrdskim najdiščem v Sloveniji sta se pridružili v letih 1967/1968 in 1988 grobišče pri kapeli sv. Boštjana na Svetih Gorah nad Bistrico ob Sotli¹³ in majhna nekropola, vkopana v razvaline rimske kmetije v Radvanju pri Mariboru,¹⁴ na Cirkevci pri Središču ob Dravi pa je v letih 1993/1994 in 1996 ponovno potekalo arheološko raziskovanje. Pred tem so namreč prišle ob globokem oranju na dan številne človeške kosti in ostanki zidane arhitekture. Opravljen je bil topografski pregled najdišča in izvedena zaščitna arheološka izkopavanja. V prvih dveh letih raziskovanja je ekipa Pokrajinskega muzeja iz Ptuja in Narodnega muzeja iz Ljubljane pod vodstvom avtorjev tega prispevka izkopala dva sektorja v velikosti 15 x 15 m in 5 x 15 m, v katerih so bili odkriti arhitekturni ostanki velike zidane stavbe iz rimske dobe in 258 skeletnih grobov iz srednjega veka. Leta 1996 je bilo najdišče na Cirkevci raziskano s pomočjo geofizikalnih meritev, ki jih je opravila ekipa Oddelka za arheologijo Filozofske fakultete v Ljubljani pod vodstvom Branka Mušiča,¹⁵ opravljena pa sta bila tudi arheološki površinski pregled in aviofotografiranje najdišča. Med izkopavanji so potekale tudi antropološke raziskave kostnih ostankov, ki jih je opravila Marija Štefančič z Oddelka za biologijo Biotehniške fakultete v Ljubljani.¹⁶ Terenske raziskave je financirala Občina Ormož, arheološke najdbe hrani Pokrajinski muzej na Ptuju, dokumentacija pa je v obeh muzejih, katerih strokovnjaki so raziskavali najdišče.

Tudi z arheološkimi izkopavanji v letih 1993/1994 grobišče na Cirkevci ni bilo raziskano v celoti, čeprav je bilo skupaj s Kovačičevimi izkopavanji dokumentiranih več kot 300 grobov. Verjetno je večidel že izkopen starejši del grobišča, za katerega so značilni naredko vkopani grobovi z najdbami, po katerih se uvršča med belobrdske nekropole. Mlajše grobišče, ki je deloma prekrilo belobrdsko nekropolo, pa je komaj dotaknjeno, saj sta bila odkrita le južno in zahodno obrobje, kjer so bili grobovi vkopani zelo nagosto drug nad drugim (sl. 2).

¹¹ Z. Vinski, O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 4, Zagreb, 1970, 45–92.

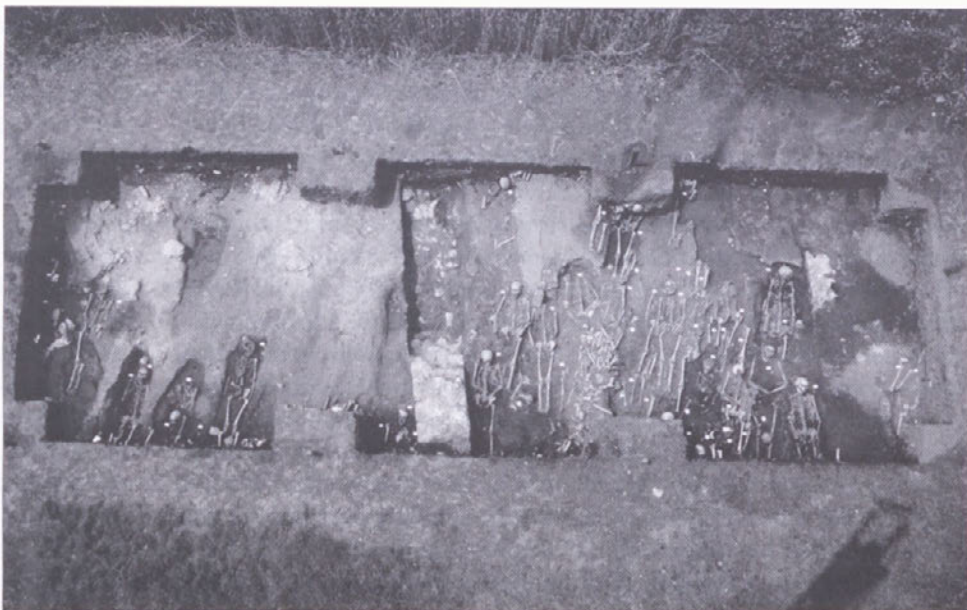
¹² J. Giesler, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo-Kultur, Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken, Praehistorische Zeitschrift 56, Berlin, New York, 1981, 3–167.

¹³ P. Korošec, Raziskave na Svetih gorah na Bizeljskem, Arheološki vestnik 20, Ljubljana, 1969, 239–256; P. Korošec in J. Korošec jr., Svete Gore bei Bizeljsko in frühslawischer Zeit, Balcanoslavica 2, Prilep, Beograd, 1973, 125–136.

¹⁴ M. Strmčnik Gulič, Radvanje, Villa rustica, staroslovansko grobišče, Villa rustica, Early Slavic Cemetery, Arheološki pregled 29 (1988), Ljubljana, 1990, 152–156.

¹⁵ Rezultati geoelektričnega kartiranja po metodi elektrodnih dvojčkov so prikazani v tipkopisnem elaboratu mag. Branka Mušiča "Poročilo o geofizikalnih raziskavah, Središče ob Dravi, marec/april 1996" (Ljubljana, 1996).

¹⁶ V letih 1996–1999 se je nadaljevalo preučevanje izkopanih kostnih ostankov s središkega grobišča v okviru raziskovalnega projekta "Antropološke raziskave populacije severovzhodne Slovenije s posebnim poudarkom na analizi srednjeveškega grobišča v Središču ob Dravi". Poročilo o raziskavi, ki jo je vodila dr. Marija Štefančič, hrani Oddelek za biologijo Biotehniške fakultete v Ljubljani. Projekt sta financirali Ministrstvo Republike Slovenije za znanost in tehnologijo ter Občina Ormož.

Slika 2: Leta 1994 raziskani del srednjeveškega grobišča na ledini Cirkevca pri Središču ob Dravi. Skeletni grobovi so bili nagosto vkopani v razvaline rimske stavbe.
Foto: Timotej Knific

Najdbe belobrdske kulture so bile med zadnjimi izkopavanji odkrite v 13 grobovih, tako da je bilo na Cirkevci skupaj ugotovljenih 21 takšnih grobov, precej pa jih je bilo prekopanih, na kar kažejo med grobovi raztreseni predmeti. V nekaterih grobovih je bilo veliko najdb, v glavnem nakita, kot na primer v grobu mladenke (v arheološki dokumentaciji je označen s št. 54), ki je umrla stara štirinajst ali petnajst let (sl. 3a). Ob okostju so ležali uliti uhani z grozdastimi priveski, obsenčni obročki s S-zanko, pletena žičnata ovratnica, ogrlica iz steklenih jagod, kraguljček, uliti dvodelni srčasti obesek in prstani (sl. 5; katalog 1–18). V glavnem spadajo predmeti v zgodnjo stopnjo Bijelo Brdo I po Jochenu Gieslerju, datirano v zadnjo tretjino 10. in prvo tretjino 11. stoletja, izstopajo le kraguljček (sl. 5: 16; tip 10), ki bi ga lahko uvrstili še v staromadžarsko skupino predmetov (sredina 10. stoletja) ter prstani (sl. 5: 16–18; tip 33), ki se pojavijo v pozni stopnji Bijelo Brdo I (destletje pred sredino 11. stoletja).¹⁷ Za datacijo v prvo polovico 11. stoletja pričata tudi uhana, ki imata na krakih dvojno odebelitev (sl. 5: 2, 3). Takšni uhani so na belobrdskih najdiščih v Sloveniji pogosti (na ptujskem gradu je bilo najdenih kar 30 primerkov¹⁸), večinoma so izdelani zelo grobo, le posamezni primerki so uliti v kvalitetnejšem kalupu. Ti se približujejo razkošnim

¹⁷ J. Giesler, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo-Kultur, 133–137, Taf. 53.

¹⁸ P. Korošec, Nekropola na ptujskem gradu, Turnirski prostor, Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj, Turnierplatz, Ptuj, 1999, t. 6: 6–10 (grob 60, 5 uhanov); 6: 13 (grob 64, 1 uhan), 16: 19 (grob 178, 1 uhan); 19: 1, 2 (grob 183, 2 uhana); 19: 25, 26 (grob 204, 2 uhana), 20: 15, 16, 18–20 (grob 205, 5 uhanov); 21: 1, 2; 22: 1 (grob 193, 3 uhani); 24: 2 (grob 210, 1 uhan); 25: 2 (grob 215, 1 uhan); 28: 1–7 (grob 230, 7 uhanov); 29: 1, 2 (grob 237, 2 uhana).

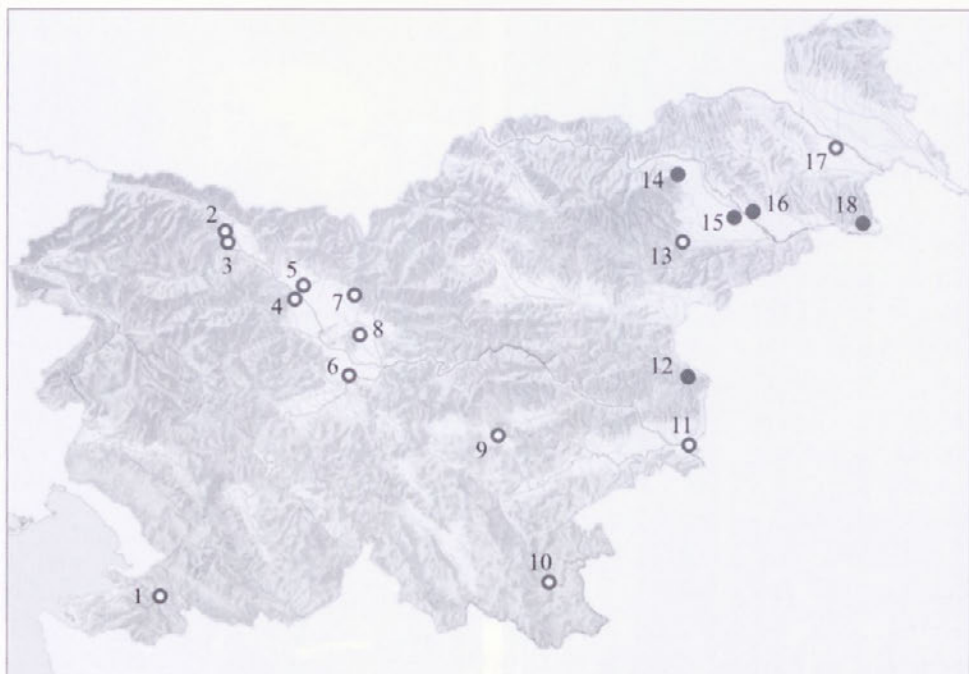
Slika 3: Cirkevca pri Središču ob Dravi:

- a) grob dekleta (št. 54, levo) z nakitom, značilnim za belobrdsko kulturo, je bil vkopan v ruševinski sloj iz poznorimskega obdobja;
 b) otroški grob (št. 155, desno) z bronasto rombično oblikovano zaponko, ki je spenjala oblačilo na vratu. Foto: Timotej Knific

srebrnim prototipom volinjskega tipa, izdelanim v tehniki filigrana in granulacije, ki so se po trgovskih poteh razširili okrog leta 1000 iz Kijevske Rusije tudi v Potisje do Banata in Srema, njihove imitacije pa v 11. stoletju predvsem v medrečju Drave, Donave in Save, kjer so postali ena najbolj priljubljenih oblik nakita (tip 17 b po J. Gieslerju).²⁰

¹⁹ Z. Vinski, O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 4, Zagreb, 1970, 58–61; J. Giesler, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo-Kultur, 94–103, 165, 166, Taf. 51: 2.

²⁰ Ž. Tomičić, Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad, v: Ptujski arheološki zbornik, Ptuj, 1993, 552; Ž. Tomičić, Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskoga doba u Virovitičko-podravskoj županiji, Zagreb, Virovitica, 1997, 79.

Slika 4: Zemljevid Slovenije z grobišči belobrdske kulturne pripadnosti (označena s polnimi krožci) in drugimi grobišči, na katerih se bili najdeni le posamezni predmeti belobrdske kulture (prazni krožci). Seznam grobišč z literaturo je naveden na koncu članka

Med predmete belobrdske kulture spadajo tudi raznovrstni obsenčni obročki s S-zanko, med katerimi so tudi veliki železni (sl. 6: 1) in manjši srebrni primerki (sl. 6: 2–4). Železni obsenčniki so v belobrdski kulturi nasploh redki,²¹ ne pa v Središču, kjer so bili najdeni že leta 1908 v grobu 39, v grobovih 22, 29 in 67 pa med zadnjimi arheološkimi izkopavanji. Ob bronastih so pogosti tudi srebrni obsenčni obročki tipa I (sl. 6: 2, 3), srebrn obsenčnik tipa II pa je bil najden le eden (sl. 6: 4), in sicer – glede na dolžino (4,4 cm) in debelino žice (2,5 mm) – inačica II.4/4, značilna za stopnjo Bijelo Brdo II.²² Iz pozne stopnje Bijelo Brdo I se nadaljujejo v stopnjo Bjelo Brdo II tudi sklenjeni prstani, med katere spadata tudi središka primerka s poševno narezanim obodom in polkrožnim prerezem (sl. 6: 5; tip 33) ter z nakazano oglato obliko in kvadratnim prerezem (sl. 6: 6; tip 32), kar v absolutni kronologiji pomeni desetletji okrog leta 1050.²³ Redki pa so v belobrdski

²¹ J. Brunšmid, *Hrvatske sredovječne starine*, 40; Z. Váňa, *Mađari a svétle archeologických nálezů X.–XII. století*, 61. – Železna obsenčna obročka sta bila najdena tudi v Radvanju pri Mariboru: M. Strmčnik Gulič, *Radvanje*, 155.

²² J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo-Kultur*, 40, 41, Abb. 7, Taf. 53.

²³ *Ibidem*, 110–113, 41, Taf. 4: 32, 33; 53. Za grobišče na ptujskem gradu prim. Ž. Tomičič, *Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad*, 552, 553, t. 19.

kulturi predmeti vsakdanje rabe, na primer glinasta vretenca, kakršno je bilo najdeno na Cirkevcu v grobu 143 (sl. 6: 11).²⁴

Središkemu podobna grobišča, s skeletnimi, proti vzhodu usmerjenimi grobovi, vkopanimi razmaknjeno v vrstah, so bila v Sloveniji odkrita na Štajerskem, večinoma ob reki Dravi (sl. 4: 12–16, 18). Gledano arheološko ležijo najdišča Svete gore nad Bistrico ob Sotli, Radvanje pri Mariboru, Spodnja Hajdina, ptujski grad in Središče ob Dravi na jugozahodnem mejnem območju obsežnega ozemlja, na katerem je bila razširjena belobrdskakultura. Mednje bi bilo mogoče kljub skromnim najdiščnim podatkom uvrstiti tudi Veržej, kjer so bili leta 1923 najdeni štirje obsenčni obročki z esasto zanko. Verjetno izvirajo iz uničenega groba, ki je bil po pričevanjih vkopan v antične stavbne ostaline. Izdelani so iz srebra, spadajo pa med največje primerke z belobrdskih najdišč v Sloveniji in so datirani v drugo polovico 10. stoletja oziroma 11. stoletje.²⁵ Oblikovno zelo zanimiv par uhanov iz Sel pri Dobovi (sl. 4: 11)²⁶ ter srebrn obsenčni obroček iz Črešnjevca (sl. 4: 13)²⁷ pa kot osamljeni najdbi ne dopuščata trdne opredelitve najdišč.

V Sloveniji so bili posamezni predmeti belobrdskakulture najdeni tudi na nekropolah s ketlaško kulturo na Gorenjskem in v okolici Ljubljane: pri farni cerkvi in nekdanji šmartinski cerkvi v Kranju, na Pristavi pri Bledu, v Mengšu in Šempetru v Ljubljani (sl. 4: 2–8).²⁸ Izjemoma se takšne najdbe pojavljajo še zahodnejše, na furlanskem ozemlju, kjer je bila razširjena ketlaškakultura, na primer v Pordenonu v Italiji.²⁹ Na jugozahodu slovenskega ozemlja, v Predloki pri Črnem Kalu (sl. 4: 1), se pojavljajo ob ketlaških in belobrdskih predmetih še elementi starohrvaške materialne kulture,³⁰ podobno kot še južneje v Žminju v hrvaški Istri, vendar tam ob prevladujočih najdbah starohrvaške kulture.³¹ Na jugovzhodu Slovenije, v Črnomlju v Beli Krajini (sl. 4: 10)³² pa se najdejo predmeti ketlaške in belobrdskakulture skupaj z bronastimi uhani z jagodo, ki so značilni za najdišča v dinarskem svetu (npr. Gomjenica pri Prijedoru, Mahovljani pri Banji

²⁴ Z. Váňa, Mađari a svĕtle archeologických nálezů X. –XII. století, 74.

²⁵ B. Kermaň, Zlata doba slovanstva v Spodnji Panoniji, Arheologija zgodnjega srednjega veka v Prekmurju, v: Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave, Murska Sobota, 1997, 43, sl. na str. 43.

²⁶ J. Korošec, Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi, Arheološki vestnik 5, Ljubljana, 1954, 168, sl. 1.

²⁷ S. Pahič, Črešnjevec pri Slovenski Bistrici, Varstvo spomenikov 9, Ljubljana, 1965, 198, t. 10: 1.

²⁸ Za našeta najdišča je osnovna literatura navedena na koncu članka v "Seznamu grobišč belobrdskakulturne pripadnosti in in drugih grobišč v Sloveniji, na katerih se bili najdeni posamezni predmeti belobrdskakulture".

²⁹ B. Mader, Das slawische Gräberfeld von Pordenone – Palazzo Ricchieri, Aquileia Nostra 64, Aquileia, 1993, 251–253, grobova 31 in 36.

³⁰ E. Boltin-Tome, Predloka – antična in zgodnesrednjeveška lokaliteta, v: Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju 2, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 11/2 (1986), Pula, 1987, 196–198, t. 2 in 3.

³¹ B. Marušić, Starohrvatska nekopola u Žminju, Posebno izdanje "Histria archaeologica" 1, Pula, 1987, 75–85.

³² W. Šmid, Altslovenische Gräber Krains, Carniola 1, Laibach, 1908, 37, 38, Taf. 2: 4; 3: 20; V. Šribar, Staroslovansko grobišče v Črnomlju, v: Arheološke študije, Situla 4, Ljubljana, 1961, 81–90.

Luki), ležeča med panonskim obrobjem belobrdске in sredozemskim območjem starohrvaške kulture.³³

Grobišče pri Središču ob Dravi se od drugih belobrdskih nekropol v Sloveniji razlikuje po tem, da se je pokopavanje na Cirkevci nadaljevalo še v mlajša srednjeveška stoletja. Izredno gosto vkopani grobovi z vzhodno usmeritvijo so bili večidel prazni ali pa so se v njih našli le posamični predmeti, kot na primer prstan s vrezano podobo živali (sl. 6: 7), bronasta rombična fibula (sl. 6: 8), še najpogostejše so bile železne pasne sponе, med njimi več okroglih primerkov (sl. 3: 9). Na grobove iz visokega in poznega srednjega veka je naletel že F. Kovačič, ki je slikovno prikazal tri pasne sponе iz mlajšega obdobja.³⁴ Med njimi je tudi pozlačena bronasta spona z okovom v obliki lire, ki je bila pred leti obravnavana v zvezi s podobno grobno najdbo iz Buj v Istri, sicer datirano v poznoantično obdobje, so pa bile zanjo navedene tudi srednjeveške analogije.³⁵ Pri ponovni obravnavi lirastih spon je bila zavrnjena njihova poznoantična datacija in predlagana nova, predvsem v 14. in 15. stoletje, z možnostjo pojava takšnih spon že v 13. stoletju.³⁶ Veliko je tudi primerjav za rombično fibulo iz groba 155 (sl. 6: 8). Njena lega v grobu dokazuje (sl. 3 b), da gre za okrasno zaponko, značilno za nošo visokega poznega srednjega veka.³⁷ Rombične fibule so pogoste v Karpatski kotlini in so datirane od 13. do 15. stoletja; središka zaponka ima tam več po obliki in okrasu identičnih primerjav.³⁸ V Sloveniji je bila podobna zaponka najdena na Puščavi nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu.³⁹ V zasutju enega od mlajših grobov je bil najden tudi srebrnik, polovičar breškega tipa, kovan med letoma 1286–1320,⁴⁰ ki skupaj z omenjenimi najdbami govori v prid izročilu, po katerem je sredi obdravskih polj na ledini Cirkevce nekdanj stala stara središka cerkev sv. Jerneja, dokler je niso v 15. stoletju razdejali Turki.⁴¹

³³ N. Miletić, Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu 44, Sarajevo, 1989, 183, 190; Ž. Tomičić, Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke, Untersuchung zur Chronologie des frühmittelalterlichen Gräberfeldes in Mahovljani neben Banja Luka, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 17, Zagreb, 2000, 35, 36.

³⁴ F. Kovačič, Trg Središče, tab. 10. Objavljene pasne sponе so shranjene v Pokrajinskem muzeju v Mariboru pod inv. št. A 2721, A 2722 in A 2372. – Dve železni okrogli pasni sponi je leta 1947 objavil J. Korošec (inv. št. A 2372 in A 2373), za pozlačeno bronasto spono (A 2721) pa je zapisal, da "ni slovanska, temveč iz novejšega časa" (Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, 38, 39, sl. 34).

³⁵ B. Marušič, Skeletni grobovi v Bujah in Buzetu, Donesek k raziskovanju zgodnjega srednjega veka v Istri, Arheološki vestnik 38, Ljubljana, 1987, 345.

³⁶ M. Guštin, R. Cunja, K. K. Predovnik, Podbočje, Stari Grad, Brežice 1993, 63.

³⁷ G. Ditmar-Trauth, Rüstung, Gewandung, Sachkultur des deutschen Hochmittelalters, Wald-Michelbach, 1999; 98, 99; G. Ditmar-Trauth, Fibel- und Gürtelmode der Hochgotik, Wald-Michelbach, 2000, 18, 19. – Zahvaljujem se dr. Andreju Pleterskemu (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana), ki me je opozoril na navedeno literaturo.

³⁸ J. G. Ódor, Anjou-kori öntőforma Majsról (Adatok a 13–15. századi viselet történetéhez), Communicationes Archaeologicae Hungariae 1998, Budapest, 1998, 128–130, 132, 133, 137; Abb. 6; 8: 13–16; 10.

³⁹ A. Pleterski in M. Belak, Grobovi s puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu, Arheološki vestnik 53, Ljubljana 2002, 251, 252, sl. 9.

⁴⁰ Novец je določil Andrej Šemrov (Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije).

⁴¹ F. Kovačič, Trg Središče, 104–107.

Katalog

Grob 54

Okostje: Mladenka, umrla stara 14 ali 15 let. Truplo je bilo položeno na hrbet, v predelu medenice in prsnega koša so kosti premaknjene, premešana so rebra, desna nadlahtnica manjka, spodnje kosti rok so potisnjene v bližino kolen, nožne pa so v pravilnem položaju. Pri medenici je bilo okostje premaknjeno tako, da so se prstani sneli s prstnega členka desnice. *Jama:* obris grobne jame ni bil viden, grob je bil vkopan v rimsko ruševinsko plast, polno opeke in malte. *Smer* (po kompasu): 264°.

Pridatki: 1, 4 – uhana (na desni strani lobanje), 2 – uhan (pri spodnji čeljustnici) 3 – uhan (v predelu desnega komolca), 5 – uhan (na levi strani lobanje), 6 – obsenčni obroček (pod spodnjo čeljustnico), 7 – obsenčni obroček (za lobanjo), 8 – obsenčni obroček (na desni strani lobanje), 9, 10, 11 – obsenčni obročki (na robu grobne jame na levi strani ob predelu prsnega koša), 12 – bronasta ovratnica (v predelu vratu), 13 – srebrn obesek (na levi strani lobanje), 14 – ogrlica iz jagod (v predelu vratu), 15 – bronast kraguljček (na levi strani lobanje); 16, 17, 18 – prstani (v predelu pasu). Okrog groba je bilo več drobcev stekla.

1. Srebrn ulit grozdasti uhan z žičnatim lokom. Vel. 4,36 x 2,6 cm. Inv. št. S 1472 (sl. 5: 1).

2. Spodnji del srebrnega ulitega grozdatega uhana. Vel. 2,23 x 1,86 cm. Inv. št. S 1476 (sl. 5: 2).

3. Bronast ulit grozdasti uhan. Vel. 4,0 x 2,55 cm. Inv. št. S 1475 (sl. 5: 3).

4. Srebrn ulit grozdasti uhan z žičnatim lokom. Vel. 4,06 x 2,5 cm. Inv. št. S 1473 (sl. 5: 4).

5. Srebrn ulit grozdasti uhan z žičnatim lokom. Vel. 3,97 x 2,6 cm. Inv. št. S 1480 (sl. 5: 5).

6. Obsenčni obroček iz bronaste žice. En konec je skovan v ploščato esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Pr. 2,62 cm, deb. žice 0,25 cm. Inv. št. S 1486 (sl. 5: 6).

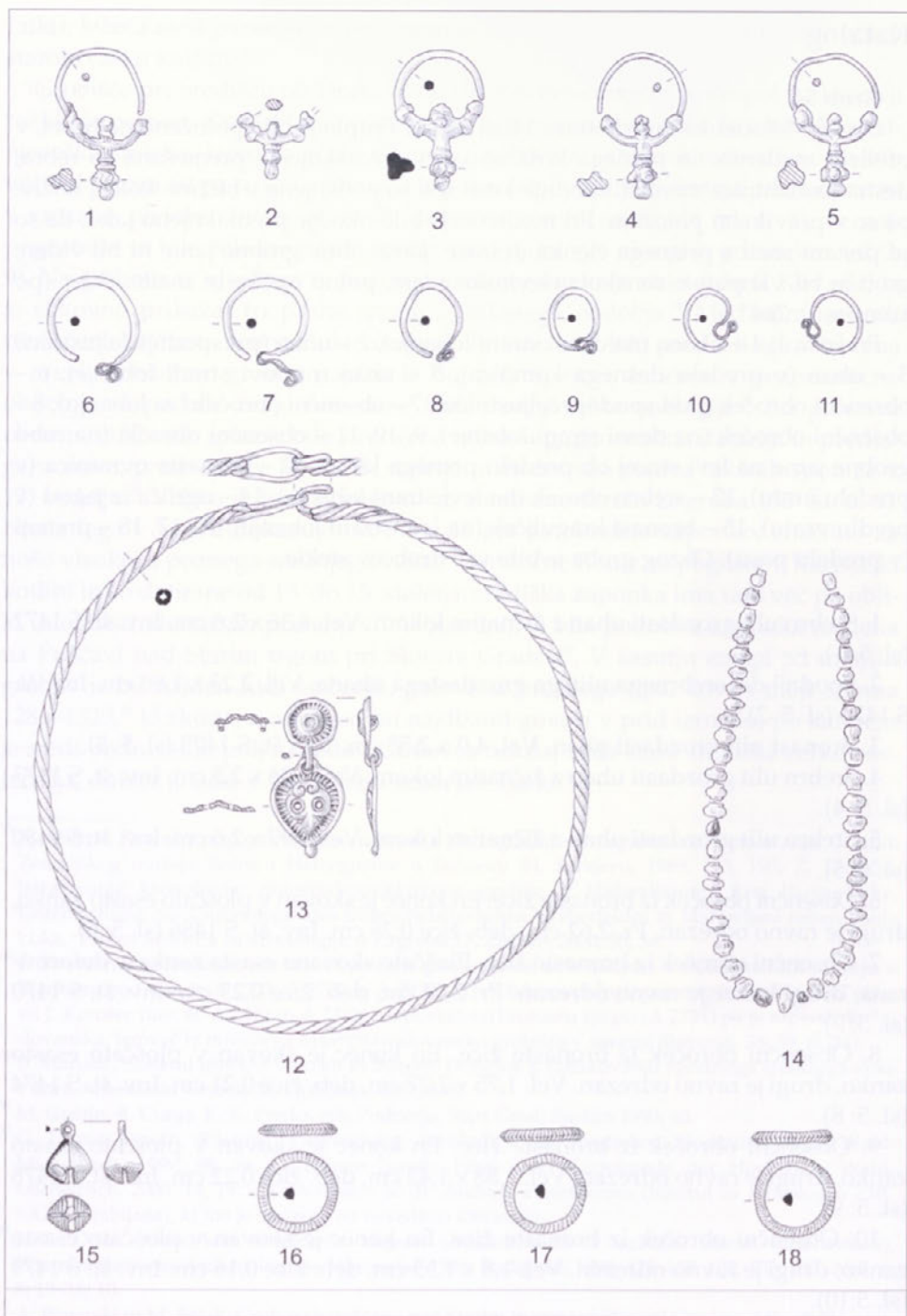
7. Obsenčni obroček iz bronaste žice. Ploščato skovana esasta zanka je deformirana, drugi konec je ravno odrezan. Pr. 2,44 cm, deb. žice 0,25 cm. Inv. št. S 1470 (sl. 5: 7).

8. Obsenčni obroček iz bronaste žice. En konec je skovan v ploščato esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Vel. 1,75 x 2,27 cm, deb. žice 0,21 cm. Inv. št. S 1474 (sl. 5: 8).

9. Obsenčni obroček iz bronaste žice. En konec je skovan v ploščato esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Vel. 1,88 x 1,42 cm, deb. žice 0,22 cm. Inv. št. S 1478 (sl. 5: 9).

10. Obsenčni obroček iz bronaste žice. En konec je skovan v ploščato esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Vel. 1,8 x 1,55 cm, deb. žice 0,16 cm. Inv. št. S 1479 (sl. 5: 10).

11. Obsenčni obroček iz bronaste žice. En konec je skovan v ploščato esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Vel. 1,81 x 1,73 cm, deb. žice 0,18 cm. Inv. št. S 1477 (sl. 5: 11).

Slika 5: Cirkevca pri Središču ob Dravi, nakit iz groba 54. 1, 2, 4, 5, 13 srebro; 3, 6-12, 15-18 bron, 14 steklo. M. = 1:2. Risba: Dragica Knific-Lunder

12. Bronasta ovratnica iz štirih uvitih žic. Spenja se z zanko in kaveljčkom. Pr. 15,6 cm, deb. 0,34 cm. Inv. št. S 1482 (sl. 5: 12).

13. Srebrn dvodelni obesek. Sredina okroglega dela je dvignjena in obrobljena z radialno razporejenimi kratkimi vrezi. Srednje polje srčastega dela je tudi nekoliko dvignjeno in okrašeno z vrezanima krožcema z luknjico na sredini. Polje je obrobljeno z radialno razporejenimi kratkimi vrezi. Okrogli del ima na hrbtni strani zanki, na spodnji strani je kaveljček, v katerem visi srčasti del. Vel. 4,4 x 2,1 cm. Inv. št. S 1481 (sl. 5: 13).

14. Ogrlica iz 47 steklenih in 1 koščene (ohranjena je le polovica) jagode; 44 steklenih brezbarvih jagod s srebrnozlatimi bleščicami je sodčaste oblike s poudarjenimi zožanimi vratovi, tri male zelenomodre jagode so valjaste. Pr. jagod do 0,7 cm. Inv. št. S 1487 (sl. 5: 14).

15. Bronast kraguljček z zaobljeno šesterokotno zanko na vrhu. Spodnja stran s križno režo je okrašena z gostimi drobnimi rebri. Viš. 1,3 cm. Inv. št. S 1471 (sl. 5: 15).

16.–18. Trije bronasti uliti sklenjeni prstani trikotnega preseka, na zunanji površini so drobno prečno narebreni. Pr. 2,2–2,3 cm. Inv. št. S 1483–S 1485 (sl. 5: 16–18).

Druge najdbe

1. Železen obsenčni obroček. En konec je skovan v široko esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Vel. 7,15 x 6,9 cm, deb. žice 2,5 cm, šir. zanke 1,2 cm. Grob 29; na desni strani pri lobanji starejše ženske (umrla je v starosti od 44 do 53 let). Inv. št. S 1500 (sl. 6: 1).

2. Srebrn obsenčni obroček. Vel. 2,48 x 2,75 cm, deb. žice 0,17 cm, šir. zanke 0,66 cm. Grob 71; obsenčnik je ležal ob desni nadlahtnici mlade ženske (21 do 24 let). Inv. št. S 1493 (sl. 6: 2).

3. Srebrn obsenčni obroček. En konec je skovan v široko esasto zanko, drugi je ravno odrezan. Vel. 2,63 x 2,77 cm, deb. žice 0,2 cm, šir. zanke 0,9 cm. Grob 22; obroček je ležal na desni strani pri lobanji ženske (30 do 50 let). Inv. št. S 1490 (sl. 6: 3).

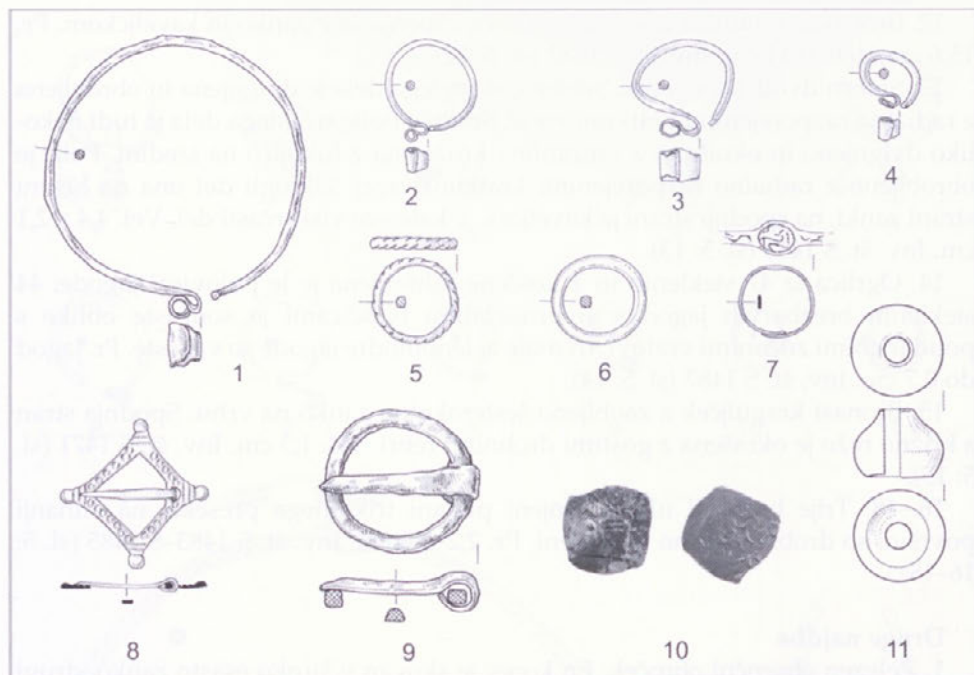
4. Obsenčni obroček iz debele srebrne žice. En konec je ravno odrezan, drugi je skovan v ploščato esasto zanko. Vel. 1,7 x 1,3 cm, deb. žice 0,25 cm, šir. zanke 0,6 cm. Inv. št. S 1468 (sl. 6: 4).

5. Srebrn ulit sklenjen prstan polkrožnega preseka, na zunanji površini so ob robovih kratki poševni vrezi. Pr. 2,27 cm, šir. 0,3 cm. Inv. št. S 1495 (sl. 6: 5).

6. Srebrn ulit sklenjen prstan zaobljeno kvadratnega preseka. Vel. 2,5 x 2,32 cm, šir. 0,3 cm. Inv. št. S 1496 (sl. 6: 6).

7. Bronast pločevinast prstan z ovalno čelno razširitvijo in presegajočima koncema. Na razširjenem delu je s cikcakastim vrezom upodobljena v ovalu stoječa žival z nazaj obrnjeno glavo, nad zadnjico živali pa je vrez v obliki črke V. Cikcakasta valovita vreza sta tudi na trakastem obročku na obeh straneh ovalne razširitve. Vel. 2,0 x 1,8 cm, šir. do 0,9 cm. Grob 111; prstan na desnici mlade ženske (umrla je v starosti 18 let). Inv. št. S 1501 (sl. 6: 7).

8. Bronasta rombična fibula s koničastim zapenjalnim trnom. Zaključki ploščatih krakov so polkrožno oblikovani in na zgornji površini prečno

Slika 6: Cirkevca pri Središču ob Dravi, najdbe z grobišča. 2-6, 10 srebro; 7, 8, bron, 1, 9 železo, 11 glina. M. = 1:2. Risba: Dragica Knific-Lunder

nažlebljeni, rombasti okvir je okrašen z nizom vrezanih krožcev. Vel. 3,93 x 3,9 cm, dol. trna 2,45 cm, deb. 0,15 cm. Grob 155; fibula je ležala v predelu vratu ob otroškem okostju. Inv. št. S 1499 (sl. 6: 8).

9. Železna pasna spona z okroglim obročem pravokotnega preseka in koničastim trnom. Pr. 3,9 cm, dol. trna 4,2 cm, šir. obroča 0,45 cm. Grob 124; spona je ležala pri desni kolčnici starejšega moškega (50 do 55 let). Inv. št. S 1497 (sl. 6: 9).

10. Srebrn novc, polovičar breškega tipa, kovan za cerkveno oblast nadškofije v Salzburgu med letoma 1286–1320. Inv. št. LJ 12815 (sl. 6: 10).

11. Glinasto vretence. Površina je zglajena, barva prehaja od rjave k črni. Pr. 2,38 cm, viš. 1,8 cm. Grob 143; vretence je ležalo na notranji strani ob desni stegenenici okostja odrasle osebe (grob je bil raziskan le v predelu nog). Inv. št. S 149 (sl. 6: 11).

Seznam (z osnovno literaturo) grobišč belobrdске kulturne pripadnosti in drugih grobišč v Sloveniji, na katerih se bili najdeni posamezni predmeti belobrdске kulture (sl. 4):

1. Predloka pri Črnem Kalu, pri cerkvi Janeza Krstnika (E. Boltin-Tome, Predloka – antična in zgodnj srednjeveška lokaliteta, v: Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju 2, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 11/2 [1986], Pula, 1987, 197, 198, t. 3: 9, 10, 12).

2. *Pristava na Bledu* (J. Kastelic in B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948, Dela 1. razreda SAZU 2, Ljubljana, 1950, 34, sl. 12 in 21).

3. *Sedlo pod Blejskim gradom* (A. Valič, Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu, Izkopavanje 1960, Situla 7, Ljubljana, 1964, 40, t. 13: 2; 19: 1, 4; A. Valič, Staroslovansko grobišče "Na sedlu" pod Blejskim gradom, Zaščitno izkopavanje leta 1968, Arheološki vestnik 20, Ljubljana, 1969, 221, t. 2: 4, 5).

4. *Kranj, križišče Iskra, pri nekdanji cervi sv. Martina* (M. Sagadin, Kranj, Križišče Iskra, Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja, Katalogi in monografije 24, Ljubljana, 1987, 46, 50, t. 1: 1, 2; 12: 1, 2; 14: 9, 10; 22. 4, 5; 28: 1-4; 29: 3, 4; 44: 14, 15).

5. *Kranj, pri cerkvi sv. Kancija, Kancijana, Kancijanile in Prota* (A. Valič, Staroslovanski Kranj, Arheološki vestnik 18, Ljubljana, 1967, 418, t. 1: 2; A. Valič, La nécropole slave a Kranj, Inventaria archaeologica [Jugoslavija] 21, 1978, Y 208: 1).

6. *Šempeter v Ljubljani, pri cerkvi sv. Petra* (R. Ložar, Dve najdbi iz staroslovenske dobe, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 18, Ljubljana, 1937, 135-137, sl. 1: f):

7. *Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem, pri cerkvi sv. Martina* (A. Valič, Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem, Poznoantične in zgodnj srednjeveške najdbe, Arheološki vestnik 21-22, Ljubljana, 1970-1971, 281, t. 2: 7, 8).

8. *Mengeš, pri cerkvi sv. Mihaela* (W. Šmid, Altslovenische Gräber Krains, Carniola 1, Laibach, 1908, 34, Taf. 2: 18, 19; D. Vuga, Le scoperte del primo medioevo a Mengeš, Balcanoslavica 4, Prilep, Beograd, 1975, 36, fig. 1).

9. *Trebnje, pri Marijini cerkvi* (T. Knez, Staroslovanski grobovi v Trebnjem, Arheološki vestnik 17, Ljubljana, 1966, 510, 511, t. 1: 6).

10. *Črnomelj, pri cerkvi sv. Petra* (V. Šribar, Staroslovansko grobišče v Črnomlju, v: Arheološke študije, Situla 4, Ljubljana, 1961, 86, sl. 3: 4).

11. *Sela pri Dobovi* (J. Korošec, Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi, Arheološki vestnik 5, Ljubljana, 1954, 168, sl. 1).

12. *Svete Gore nad Bistrico ob Sotli, pri kapeli sv. Boštjana* (P. Korošec, Raziskave na Svetih gorah na Bizeljskem, Arheološki vestnik 20, Ljubljana, 1969, 243, 244, t. 1; P. Korošec in J. Korošec jr., Svete Gore bei Bizeljsko in frühslawischer Zeit, Balcanoslavica 2, Prilep, Beograd, 1973, 129-134, t. 6. 2, 3).

13. *Črešnjevec, pri cerkvi sv. Mihaela* (S. Pahič, Črešnjevec pri Slovenski Bistrici, Varstvo spomenikov 9, Ljubljana, 1965, 198, t. 10: 1).

14. *Radvanje pri Mariboru* (M. Strmčnik Gulič, Radvanje, Villa rustica, staroslovansko grobišče, Villa rustica, Early Slavic Cemetery, Arheološki pregled 29 [1988], Ljubljana, 1990, 155, sl. 8; M. Strmčnik Gulič in M. Kajzer, Radvanje, v. Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti, Ljubljana 2001 [ur. P. Bitenc, T. Knific], 118, 119, kat. št. 389).

15. *Spodnja Hajdina pri Ptujju* (V. Skrabar, Frühmittelalterliche Gräberfunde in Unterhaidin bei Pettau, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 42, Wien, 1912, 335-339; J. Korošec, Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, Celje, 1947, 28-35).

16. *Ptujski grad* (P. Korošec, Nekropola na ptujskem gradu, Turnirski prostor, Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj, Turnierplatz, Ptuj, 1999).

17. *Veržej* (B. Kerman, Zlata doba slovanstva v Spodnji Panoniji, Arheologija zgodnjega srednjega veka v Prekmurju, v: Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave, Murska Sobota, 1997, 43, sl. na str. 43).

18. *Čirkeveca pri Središču ob Dravi* (J. Korošec, Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji, Celje, 1947, 36–44; M. Tomanič Jevremov in T. Knific, Središče ob Dravi, v: Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti, Ljubljana 2001 [ur. P. Bitenc, T. Knific], 116–118, kat. št. 385–388).

LITERATURA

Boltin-Tome, Elica, 1968,1987: Predloka – antična in zgodnesrednjeveška lokaliteta. V: Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju 2, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 11/2 (1986), Pula, 1987, 189–207.

Brunšmid, Josip, 1903-1904: Hrvatske sredovječne starine. Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva 7 (1903–1904), Zagreb 1903, 30–97.

Ditmar-Trauth, Gösta, 1999: Rüstung, Gewandung, Sachkultur des deutschen Hochmittelalters, Wald-Michelbach.

Ditmar-Trauth, Gösta, 2000: Fibel- und Gürtelmode der Hochgotik. Wald-Michelbach.

Eisner, Jan, 1927: Slované v Uhrach. Památky archeologické 35, Praga, 579–589.

Giesler, Jochen, 1981: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo-Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken. Praehistorische Zeitschrift 56, Berlin, New York, 3–167.

Guštin, Mitja, Cunja, Radovan in Predovnik, Katarina Katja, 1993: Podbočje, Stari Grad, Brežice.

Kastelic, Jože in Škerlj, Božo, 1950: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Dela 1. razreda SAZU, Ljubljana.

Kerman, Branko, 1997: Zlata doba slovanstva v Spodnji Panoniji. Arheologija zgodnjega srednjega veka v Prekmurju. V: Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave, Murska Sobota, 37–44.

Knez, Tone, 1966: Staroslovanski grobovi v Trebnjem. Arheološki vestnik 17, Ljubljana, 507–513.

Korošec, Josip, 1947: Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji. Celje.

Korošec, Josip, 1950: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Dela 1. razreda SAZU 1, Ljubljana.

Korošec, Josip, 1954: Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi. Arheološki vestnik 5, Ljubljana, 167–170.

Korošec, Paola, 1969: Raziskave na Svetih gorah na Bizeljškem. Arheološki vestnik 20, Ljubljana, 239–256.

Korošec, Paola, 1979: Zgodnesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov. Dela 1. razreda SAZU 22, Ljubljana.

- Korošec, Paola, 1999: Nekropola na ptujskem gradu. Turnirski prostor. Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj. Turnierplatz. Ptuj.
- Korošec, Paola in Korošec, Josip jr., 1973: Svete Gore bei Bizeljsko in frühslawischer Zeit. *Balcanoslavica* 2, Prilep, Beograd, 125–136.
- Kovačič, Fran, 1907: Ostanki rimske vile pri Središču. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4, Maribor, 229–233.
- Kovačič, Fran, 1908: Izkopavanja v Središču. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 5, Maribor, 176–185.
- Kovačič, Fran, 1910: Trg Središče. *Krajepis in zgodovina*. Maribor.
- Ložar, Rajko, 1937: Dve najdbi iz staroslovenske dobe. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 18, Ljubljana, 135–137.
- Mader, Brigitta, 1993: Das slawische Gräberfeld von Pordenone – Palazzo Ricchieri. *Aquileia Nostra* 64, Aquileia, 241–300.
- Marušić, Branko, 1987: Starohrvatska nekopola u Žminju. Posebno izdanje "Histria archaeologica" 1, Pula.
- Marušić, Branko, 1987: Skeletni grobovi v Bujah in Buzetu. Donešek k raziskovanju zgodnjega srednjega veka v Istri. *Arheološki vestnik* 38, Ljubljana, 331–362.
- Miletić, Nada, 1989: Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja. *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu* 44, Sarajevo, 175–200.
- Niederle, Lubor, 1920: Slovania v Uhrách. *Letopis Matice Slovenskej* 13, Turčijanski Sv. Martin, 27–38.
- Ódor, János Gábor, 1998: Anjou-kori öntőforma Majsról (Adatok a 13–15. századi viselet történetéhez). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1998, Budapest, 123–137.
- Pahič, Stanko, 1965: Črešnjevce pri Slovenski Bistrici. *Varstvo spomenikov* 9, Ljubljana, 198.
- Pleterski, Andrej in Belak, Mateja, 2002: Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Sloven Gradcu. *Arheološki vestnik* 53, Ljubljana, 233–300.
- Pollak, Franc, 1907: Prazgodovinske najdbe v ptujski okolici. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4, Maribor, 226–229.
- Sagadin, Milan, 1987: Kranj. Križišče Iskra. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovenskega obdobja. Iskra Crossroads. A Cemetery from the Migration Period and the Early Slavic Period. *Katalogi in monografije* 24, Ljubljana.
- Skrabar, Viktor, 1910: Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf Schloss Oberpettau. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 8, Graz, 119–134.
- Skrabar, Viktor, 1912: Frühmittelalterliche Gräberfunde in Unterhaidin bei Pettau. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 42, Wien, 335–339.
- Strmčnik Gulič, Mira, 1990: Radvanje, Villa rustica, staroslovensko grobišče. *Villa rustica, Early Slavic Cemetery*. *Arheološki pregled* 29 (1988), Ljubljana, 152–156.
- Strmčnik Gulič, Mira in Kajzer, Mihela, 2001: Radvanje. V: *Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti*, Ljubljana (ur. P. Bitenc, T. Knific), 118, 119, kat. št. 389.

Šmid, Walter, 1908: Altslovenische Gräber Krains. Carniola 1, Laibach, 17–44.

Šribar, Vinko, 1961: Staroslovansko grobišče v Črnomlju. V: Arheološke študije, Situla 4, Ljubljana, 81–90.

Tomanič Jevremov, Marjana in Knific, Timotej, 2001: Središče ob Dravi. V: Od Rimljanov do Slovanov, Predmeti (ur. P. Bitenc, T. Knific), Ljubljana 116–118, kat. št. 385–388.

Tomičić, Željko, 1993: Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad. V: Ptujski arheološki zbornik, Ptuj, 543–579.

Tomičić, Željko, 1997: Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskoga doba u Virovitičko-podravskoj županiji. Zagreb, Virovitica.

Tomičić, Željko, 2000: Istraživanje kronologije ranosrednjovjekovnog groblja u Mahovljanima kraj Banja Luke. Untersuchung zur Chronologie des frühmittelalterlichen µGräberfeldes in Mahovljani neben Banja Luka. Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 17, Zagreb, 25–66.

Valič, Andrej, 1964: Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu. Izkopavanje 1960. Situla 7, Ljubljana.

Valič, Andrej, 1967: Staroslovanski Kranj. Arheološki vestnik 18, Ljubljana, 417–423.

Valič, Andrej, 1969: Staroslovansko grobišče "Na sedlu" pod Blejskim gradom. Zaščitno izkopavanje leta 1968. Arheološki vestnik 20, Ljubljana, 218–234.

Valič, Andrej, 1970-1971: Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem. Poznoantične in zgodnesrednjeveške najdbe. Arheološki vestnik 21–22, Ljubljana, 275–287.

Valič, Andrej, 1978: La nécropole slave a Kranj. Inventaria archaeologica (Jugoslavija) 21, (Ljubljana, Beograd).

Váňa, Zdeněk, 1954: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X. –XII. století. Slovenská archeologia 2, Bratislava, 51–104.

Vinski, Zdenko, 1970: O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 4, Zagreb, 45–92.

Vuga, Davorin: 1975, Le scoperte del primo medioevo a Mengeš, Balcanoslavica 4, Prilep, Beograd, 33–49.

Die mittelalterliche Grabstätte bei Središče ob Dravi/Polstrau

ZUSAMMENFASSUNG

Auf dem Neuland in der Nähe von Središče ob Dravi/Polstrau wurden in den Jahren 1907/1908, 1993/1994 und 1995 archäologische Ausgrabungen und topografische Studien ausgeführt. Es wurden architektonische Reste eines Gebäudes aus der Römerzeit und eine große Grabstätte aus dem Mittelalter entdeckt. Auf der Grabstätte wurden Gegenstände gefunden, vor allem Schmuck, die der Bijelo Brdo-Kultur angehören (von der 2. Hälfte des 10. bis zum 12. Jahrhundert), und kleine Mengen an Gegenständen des alltäglichen Gebrauches aus dem Hoch- und Spätmittelalter (13. und 14. Jahrhundert). Die Gräber wurden in die Ruinen des Römerhauses eingegraben. Die Grabstätte wurde nur teils erforscht, archäologisch wurden mehr als 300 Gräber dokumentiert. Der ältere Teil der Grabstätte mit selten eingegrabenen Gräbern zählt zu den zeitgenössischen Nekropolen auf dem südwestlichen Grenzgebiet eines breiten Gebietes, auf dem die Bijelo Brdo-Kultur verbreitet war. Die Grabstätte wurde – als erste dieser Art in Slowenien – nur wenige Jahre nach der Vorstellung der Grabstätte in Bijelo Brdo bei Osijek, nach der die neu entdeckte Kultur benannt wurde, entdeckt. Andere Fundorte dieser Kultur wurden in Slowenien in Štajerska entdeckt (Ptujer Schloß, Spodnja Hajdina, Radvanje pri Mariboru, Veržej und Svete gore nad Bistrico ob Sotli), einzelne Gegenstände der Bijelo Brdo-Kultur im Oberkrain und in der Umgebung von Ljubljana auf Nekropolen mit Köttlacher Kultur (zum Beispiel bei der Pfarrkirche und einstigen St. Martin Kirche in Kranj, auf Pristava bei Bled, in Mengeš und Šempeter in Ljubljana) und auch im Küstengebiet (Predloka bei Črni Kal), ausnahmsweise treten solche Funde auch westlicher auf, zum Beispiel in Pordenone in Italien. Die Bijelo Brdo-Kultur aus Cirkevca ist im Artikel mit spezifischen Funden aus dem Grab Nummer 54 vorgestellt (Kopfschmuckringe mit S-Schleife, Kopfschmuckringe mit S-Schleife, Halsringe, aus Drähten gewunden, Halskette aus gläsernen Erdbeeren, eine Schelle, zweiteiliger gegossener Anhänger mit rundem Ober- und herzförmigem Unterteil und Ringe) und verschiedenartige Kopfschmuckringe mit gegossenen traubenförmigen Anhängern, darunter auch große Eisen- und kleine Silberexemplare.

Die jüngere Grabstätte, wo die Gräber dicht bei einander und übereinander liegen, wurde auf ein klar gekennzeichnetes Gebiet abgegrenzt (es wurde der Süd- und Westteil der Grabstätte entdeckt) und hat zum Teil die Bijelo Brdo Nekropole bedeckt. Neben dem Hälbling Friesacher Typs, geprägt zwischen den Jahren 1286–1320, wurden in den Gräbern vor allem verschiedene Gürtelfesseln und römische Fibeln gefunden. Diese Funde bekräftigen die Volksüberlieferung, nach der inmitten der an die Drau angrenzenden Felder auf dem Neuland Cirkevca in der Vergangenheit die St. Bartholomäus Kirche stand, bis sie von den Türken zerstört wurde.

Lubšina Tušek, Marija, univ. dipl. arheologinja, višja konservatorka
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Območna enota Maribor, Izpostava Ptuj
SI-2250 Ptuj, Prešernova ulica 18

UDK 902.2(497.4 Ormož)
903.4(497.4 Ormož)
49(497.4)

Ormoško območje v arheoloških obdobjih in prostorska arheologija

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 178–208

Članek podaja kartografski prikaz znanih arheoloških najdišč na območju občine Ormož in oris poselitve ormoške kulturne krajine skozi arheološka obdobja na osnovi dosedanjega poznavanja najdiščnih potencialov v naravnem okolju. Predstavlja tudi različne tehnike in postopke sistematičnega arheološkega pregleda, ki je vzpostavil nove dimenzije v proučevanju arheološke pokrajine v njeni celovitosti. Rezultati takšnih raziskav omogočajo boljša izhodišča v strategiji varovanja kulturne dediščine v prostoru. Na ormoškem območju so tovrstne raziskave šele na začetku.

KLUČNE BESEDE: kartografski prikaz, občina Ormož, prostorska arheologija

Lubšina Tušek, Marija, BA, Archaeologist, Senior Conservator
Institute for the Protection of Cultural Heritage in Slovenia, Department Maribor, Ptuj
Branch Office
SI-2250 Ptuj, Prešernova ulica 18

UDK 902.2(497.4 Ormož)
903.4(497.4 Ormož)
49(497.4)

Ormož area during archaeological periods and spatial archaeology

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 178–208

The article presents a cartographic review of known archaeological sites in Ormož municipality and an outline of the Ormož populated cultural landscape through archaeological periods based on current existing knowledge on site potentials in the natural environment. It also discusses various techniques and procedures of systematic archaeological surveys, which have been re-establishing new dimensions in researching archaeological landscapes as a whole. The results of these studies enable better starting-points in strategic protection of spatial cultural heritage. Research of this kind in the Ormož area is still in its elementary stage.

KEY WORDS: Cartographic review, municipality Ormož, Spatial archaeology

Ormoško območje v arheoloških obdobjih in prostorska arheologija

Ormoško območje je del dobro prehodne pokrajine slovenskega Podravja med panonskim in alpskim prostorom, kjer se je v soodvisnosti mnogih dejavnikov—od geografskih, antropogeografskih, socioloških, ekonomskih in historičnih skozi tisočletja oblikovala podoba kulturne krajine. Zanimanje za raziskovanje njenih najstarejših manifestacij človekovega bivanja je povezano z ideološkimi in družbenimi gibanji 19. stoletja in razvojem arheološke vede. Arheologija kot znanstvena disciplina, ki proučuje stvarne vire obdobj, iz katerih ni pisanih virov ali pa so le redki, je razvila vrsto metod odkrivanja ostalin preteklih dob in metod interpretacije le-teh v prostoru in času.

Kot kaže zgodovina arheoloških raziskav ormoškega območja, je devetnajsto in prvo polovico dvajsetega stoletja zaznamovalo zbiranje arheoloških najdb (predvsem kamnitega orodja in rimskih kamnitih spomenikov), večinoma pridobitniška kopanja prazgodovinskih in rimskih gomilnih grobišč ter prva arheološka izkopavanja, ki so jih izvajala ustanovljena zgodovinska društva in muzeji.¹ Arheološke najdbe teh raziskav so razkrojene po zasebnih zbirkah in muzejih od Dunaja, Graza, Maribora in Ptuja, ogromno pa je izgubljenih.

Prve interpretacije poselitve v arheološki zgodovini tega območja in širše v pokrajini od Prekmurja, Slovenskih goric, Ptujsko-Dravskega polja do Pohorja so temeljile na časovno opredeljenih najdbah in kartiranem številu najdišč² v odvisnosti od geografskih značilnosti in dejavnikov v pokrajini (geološka zgodovina in zgradba tal, relief, vodni viri, klimatske razmere, gozdne in brezgozdne površine, vpliv uporabe ognja na vegetacijo, prometne poti, itd.) na tipološko-kronološki metodi, kulturnih tipih ter »Siedlungsarchäologie« - naselitveno-arheološki metodi. Ta je združevala rezultate jezikoslovno-historičnih in arheoloških raziskav oziroma je arheološko gradivo poskušala povezati z zgodovino in nosilci takratne kulture. Kot izhodišče naselitveno-arheoloških raziskovanj je predstavljala izdelava zemljevida arheoloških najdišč vseh znanih in vidnih sledov starodavnih naselbin, grobišč, cest in posamičnih najdb³ oziroma arheološka topografija.

¹ Tomanič-Jevremov, M.: 1983, Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož, str. 26; Lubšina Tušek, M.: 1993, Kamnito orodje v severovzhodni Sloveniji. V: Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in muzejskega društva, str. 32, 33; Vomer-Gojkovič, M., Kolar, N., 1994: Arheologija ormoškega območja, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj, str. 1-2.

² Pichler, E., 1879: Text zur Archäologischen Karte von Steiermark; Pirchegger, H.: 1920, Geschichte der Steiermark I, 2 ss; Schmid, W., Südsteiermark im Altertum. V: Hausmann, 1925: Südsteiermark; Kovačič, F., 1910: Trg Središče, Maribor; Kovačič, F., 1926a: Slovenska Štajerska in Prekmurje.

³ Saria, B., 1925: Zemljevid arheoloških najdišč v Sloveniji. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, XX, str. 72-74.

Tako sta izšla za območje vzhodne Slovenije v projektu Arheološke karte Kraljevine Jugoslavije dva topografska zvezka,⁴ od katerih je za ormoško območje pomemben Blatt Ptuj, kjer je opisanih in kartiranih 30 arheoloških najdišč.

Po drugi svetovni vojni je prišlo v okviru raziskovalne teme Arheološka topografija Slovenije pod okriljem Arheološkega inštituta SAZU do načrtnih topografskih pregledov pokrajine, zapisov védenja o arheoloških ostalinah pri domačinih, terenskih preverjanj že sporočenih najdišč in sondiranj – v smislu detekcije čim večjega števila najdišč, presojanju njihove umeščenosti v prostoru in popolnejše slike poselitve po posameznih obdobjih.

V severovzhodni Sloveniji je to pionirsko delo izvajal arheolog Pokrajinskega muzeja Maribor Stanko Pahič s kolegi iz drugih inštitucij, na ormoškem območju pa predvsem v sodelovanju z arheološko ekipo iz Pokrajinskega muzeja Ptuj. Število najdišč se je povečalo z odkritjem novih gomilnih grobišč predvsem iz rimske dobe, s sondiranjem je bila dokazana vrsta naselbin iz prazgodovinske in rimske dobe, sondažno preverjena in prostorsko umeščena je bila tudi trasa glavne rimske ceste Poetovio-Savaria.⁵

S povečano gradbeno dejavnostjo so potekala v Ormožu pod vodstvom arheologov Pokrajinskega muzeja Ptuj velika arheološka izkopavanja večperiodne naselbine. Velike raziskane površine so dale ogromno materialnega gradiva, predvsem pa vpogled v arhitekturo in ustroj naselbine iz pozne bronaste dobe oziroma kulture žarnih grobišč.⁶

Rezultati arheološke topografije, zastavljene kot kombinacije bibliografskega in anketnega pristopa ter ekstenzivnega z elementi tematskega in intenzivnega rekognosciranja, so močno izpopolnili karto arheoloških najdišč in podali z vrednotenjem arheološkega gradiva raziskovanih najdišč popolnejšo naselitveno podobo Podravja skozi arheološka obdobja.⁷ Vključeni so bili v prikazu poselitvene zgodovine Slovenije in v arheološki podatkovni bazi v Arheoloških najdiščih Slovenije,⁸ obsežnem delu povojne generacije slovenskih arheologov, ki jo je izdal Arheološki inštitut SAZU v Ljubljani.

Spomeniškovarstveni službi so bili ti podatki osnova za pravno zaščito arheoloških najdišč – za pripravo strokovnih osnov za razglasitev nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov⁹ (občina Ormož je Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov sprejela že leta 1984) ter vpisu v Register kulturne dediščine Republike Slovenije.

⁴ Saria, B., Klemenc, J., 1936: Archäologische karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj; Saria, B., Klemenc, J., 1939: Archäologische karte von Jugoslawien, Blatt Rogatec.

⁵ Pahič, S., 1964-1965: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. V: Arheološki vestnik XV-XVI, Ljubljana, 283 ss.

⁶ Tomanič- Jevremov, M., 1983: Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož, 34 ss (z navedeno literaturo).

⁷ Pahič, S., 1968: K pedslovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja. V: Zbornik »Svet med Muro in Dravo«, Maribor, 158-255; Curk, J., 1973: Oris naselitvene zgodovine Podravja. V: Ormož skozi stoletja I, Maribor, 7-19.

⁸ Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975.

⁹ Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož. Zavod za spomeniško varstvo Maribor, Maribor 1983 (za Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož št. 10/84).

Hkrati so nastajale tudi strokovne osnove za prostorsko načrtovanje na lokalni in republiški ravni, kjer je bil oblikovan v sredini osemdesetih let prejšnjega stoletja v okviru raziskovalnega programa Vsebinske, materialne in topografske raziskave kulturne dediščine kartografski razvid območij z več in veliko pomeni kulturne dediščine.¹⁰ Namen je bil, da se iz množice podatkov, tvarnih sledov od prvih začetkov (arheoloških zapisov) do pravkar minulega časa–virov, pomembnih za preučevanje katere koli družboslovne vede (tudi krajina, lokacija stavb, na star način razmejeno polje, poti itd.) nakažejo tista območja, ki združujejo kvalitetno večplastno in večpomensko dediščino, ki bi jo bilo potrebno ohraniti v njeni izvornosti kot tvaren dokument. Iz takih usmeritev izhajajo tudi omejitve za vrsto posegov v tak prostor.

Vendar spomeniškovarstvena stroka, obremenjena z umetnostnozgodovinskim konceptom spomenika¹¹ in pod pritiskom različnih interesov in velikih družbenih razvojnih projektov (plinovodi, vročevodi, cestni sistemi, telekomunikacije, ekstenzivni urbanizem, industrijski in turistični kompleksi, melioracije poljedelskih površin, vodotoki, glinokopi, peskokopi itd.), ni uspela razviti ustrezne strategije, konceptov in mehanizmov varovanja arheološke dediščine kot vira človekove preteklosti in sredstva za zgodovinsko in znanstveno preučevanje (Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine–spremenjene, Pojasnjevalno poročilo, La Valetta 1991).¹² Oklepala se je tradicionalnega modela varovanja z odvrčanjem skozi občinske razvojne planske akte, metodo nadzora gradbenih del in z zaščitnimi izkopavanji, zaznamovanimi z različnimi konflikti, posledično pa nakopičila ogromno količino neobdelanih in javnosti večinoma nedostopnih arhivov najdišč.

Podobna situacija se je dogajala tudi na ormoškem območju, kjer je prevzemala spomeniška služba večinoma nadzore, arheološka ekipa Pokrajinskega muzeja Ptuj pa večja arheološka zavarovalna izkopavanja (predvsem v Ormožu). Objavljeno je le ormoško prazgodovinsko žarno grobišče,¹³ naselbina le pregledno,¹⁴ o ostalih posegih pa je le nekaj preliminarnih poročil.¹⁵ Precej gradiva je šele v pripravi za objavo, med drugim tudi iz novo odkrite rimske naselbine ob rimski cesti v Cvetkovcih.¹⁶ Pokrajinski muzej Ptuj je v okviru medinstitucionalnega

¹⁰ Curk, I., 1988: Raziskovanje zaradi varstva kulturne dediščine, Ormož skozi stoletja III., Ormož, 305-309, op. 13.

¹¹ Pirkovič, J., 1993: Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji, Ljubljana.

¹² Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o varstvu arheološke dediščine (spremenjene), Uradni list RS-Mednarodne pogodbe št. 7/99.

¹³ Tomanič-Jevremov, M., 1988: Ormoško grobišče. V: Ormož skozi stoletja III., Ormož, 7-50; Ista, 1989: Žarno grobišče v Ormožu. V: Arheološki vestnik 39-40, Ljubljana, 277-322.

¹⁴ Tomanič-Jevremov, M., 1983: Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: Ormož skozi stoletja II, Ormož, str. 34-44; Ista, 1988: Ormož v prazgodovini. V: Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, 133, Ljubljana; Lamut, B., 1988: Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. V: Arheološki vestnik 39-40, Ljubljana (1989), str. 235-276.

¹⁵ Tušek, I., 1987: Varstvo spomenikov 29, Ljubljana, 250; Isti, 1995: Varstvo spomenikov 35, Ljubljana, 127; Isti, 2001: Varstvo spomenikov 38-poročila, Ljubljana, 83; Lamut, B., 1991: Varstvo spomenikov 33, Ljubljana, 204.

¹⁶ Pri arheološkem nadzoru izkopnega jarka za položitev optičnega kablovoda v Cvetkovcih, na parc. št. 656 in 710 k. o. Cvetkovci, južno ob cesti Ormož-Osluševeci v letu 1995, je bila odkrita močna naselbinska plast iz rimske dobe, v letu 1997 pa tudi na parc. št. 711/1,2 k. o. Cvetkovci pri povečanem izkopu za izgradnjo nadomestne stanovanjske hiše. Objavo pripravlja Ivan Tušek, arheolog iz ZVKDS OE Maribor.

projekta Geneza kulturne krajine opravljal sondiranja in terenske površinske preglede oziroma mikrotopografijo zemljišč med Hardekom (eneolitska naselbina) in ormoško Dobravo,¹⁷ Pušencih, Šalovcih in Strjancih ter na zemljiščih, predvidenih za gradnjo ormoške obvoznice.¹⁸ Pokazala se je distribucija arheoloških, predvsem keramičnih artefaktov na širokem območju, z opaznimi koncentracijami najdb na posameznih mestih. Žal pa niso bile narejene analize in razmerja v prostoru na način, kot ga ponujajo tehnike sistematičnega površinskega pregleda, prva testiranja nove metodologije in terenske izkušnje na območjih južne Slovenije¹⁹ in metodologije, sprejete ob nacionalnem projektu gradnje avtocest v Republiki Sloveniji.²⁰

Smiselne uporabe tehnik sistematičnega arheološkega pregleda (površinski in podpovršinski terenski pregled, geofizikalne in geokemične raziskave, tehnologija Geografskih informacijskih sistemov-GIS, aerofotografija) kot nedestruktivnih arheoloških metod so učinkovite za odkrivanje izjemnega števila arheoloških najdišč, interpretacijo poselitve in izrabe prostora v preteklosti. Kakor so pokazali rezultati preventivnih arheoloških raziskav in z izkopavanji potrjenih na velikih površinah odkritih arheoloških struktur in naselij od srednjega neolitika do najzgodnejše slovanske naselitve konec 6. in 7. stoletja našega štetja, na avtocestnih trasah v Sloveniji, gre za velik potencial novih odkritij in rekonstrukcijo dogajanj v prostoru med Sredozemljem in Panonijo. S stališča arheologije je po vsebini to velik korak v razvoju discipline in kvalitete dela. Drugi aspekt pa je varovanje arheološke dediščine, ki bi, izhajajoč iz dokazanih uspešnih nedestruktivnih metod detektiranja arheoloških ostalin in dopolnjene baze podatkov in s tem višjo stopnjo kredibilnosti, moralo iti v smer zmanjševanja njenega uničevanja (tudi zaščitnih izkopavanj) z doslednim sodelovanjem stroke že v fazi načrtovanja posegov v prostor. Ob veliki gostoti arheoloških pričevanj v prostoru nedvomno zahteva selektivno fizično varovanje najpomembnejših najdišč in kar najpopolnejše izkopavanje vsega drugega (z vsemi možnimi zajemanji podatkov, analizami in obdelavo gradiva).²¹

Če upoštevamo vsa nova dejstva in metodologije raziskav kulturne krajine in prostorske arheologije v zadnjem desetletju v Evropi in Sloveniji ugotovimo, da bi bile z aplikacijo teh metod tudi v raziskave in interpretacije poselitve v arheoloških obdobjih ormoškega območja bistveno izpopolnjene, morda celo pre-

¹⁷ Tomanič-Jevremov, M., 1990: Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitske naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji XVIII, Ljubljana, 83.

¹⁸ Tomanič-Jevremov, M., 1996: Poročilo o arheoloških najdbah na trasi ormoške obvoznice, Ptuj.

¹⁹ Grosman, D., 1989: Tehnike terenskega pregleda. V: Arheo 9, Ljubljana, 58-63; P. Novakovič, Arheologija krajine in sistematični terenski pregled. V: Guštin, M., Novakovič, P., Grosman, D., Mušič, B., Lubšina-Tušek, M., 1996: Rimsko podeželje, Ljubljana (11-42), 21-33.

²⁰ Grosman, D., Novakovič, P., 1994: Arheologija na avtocestah Slovenije I. Metode in postopki, Ljubljana, SAAS.

²¹ Djurić, B., 2003: Terra Geutis Humanae Memoria, Varovanje arheološke dediščine in projekt izgradnje avtocest. V: Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih, Ljubljana 2003, 7-24.

senetljive, od teh, ki jih že poznamo.²² To nakazujejo tudi prvi aeroposnetki kra-
jine med Mihovci in Pušenci.²³

Karte najdišč, ki jih predstavljamo in ki odsevajo trenutno poznavanje le-teh, bi
se nedvomno dopolnile, hkrati pa bi se tudi spoznala vsa tista razmerja v struk-
turi naselbin in v okolju, ki so jih oblikovali ljudje in ljudstva in se ohranjajo v
arheoloških zapisih.

Tako kot so zbudile pozornost pred skoraj dvesto leti prve najdbe kamnitih
sekir kot artefaktov za enkrat najstarejše prisotnosti človeka v teh krajih in je iz
entuziazma odkrivanja preraslo v spoznanja preteklosti, naj težnje časa 21. stolet-
ja ne izničijo.

²² Glej opombe 1, 7, 8, 14; Lubšina-Tušek, M., 1981: Tlorisna zasnova rimskih vil v Sloveniji. V: Časopis
za zgodovino in narodopisje, Letnik 53, Nova vrsta 17, Maribor, 153-346; Žižek, I., 1997: Hardek
1997, Predstavitev zaščitnih arheoloških izkopavanj na ormoški obvoznici, Zloženka ob razstavi,
Pokrajinski muzej Ptuj; Isti, 2001: Pod cestoj, Zaščitna arheološka izkopavanja Hajndl 1999/2000,
Razstavna brošura, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj.

²³ Ivanu Žižeku, kustusu v Pokrajinskem muzeju Ptuj, se iskreno zahvaljujem za posredovane podatke
in dovolitev objave aeroposnetkov. Zahvaljujem se tudi svojim sodelavcema Alenki Tušek za tip-
kanje rokopisa članka in Danilu Cvetku za računalniško obdelavo najdiščnih kart in tabel.

Slika 1: Trasa rimske ceste, ohranjene ob in pod današnjo asfaltirano krajevno cesto pod Humom. Foto: Ivan Tušek, november 2004, iz zahoda

Slika 2: Ohranjen nasip rimske ceste v gozdu med Loperšicami in vzhodno pod Humom. Foto: Marija Lubšina Tušek, november 2004, iz zahoda

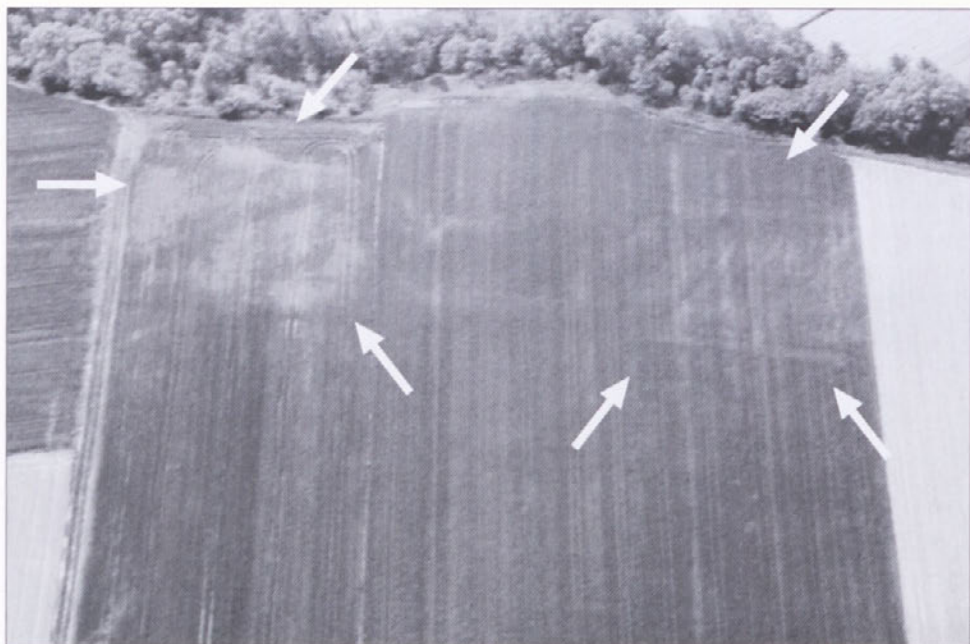

Slika 3: Hajndl. Sledi grobišča? Posnetek z JZ. Foto: Kerman 1997. Arhiv PM Ptuj

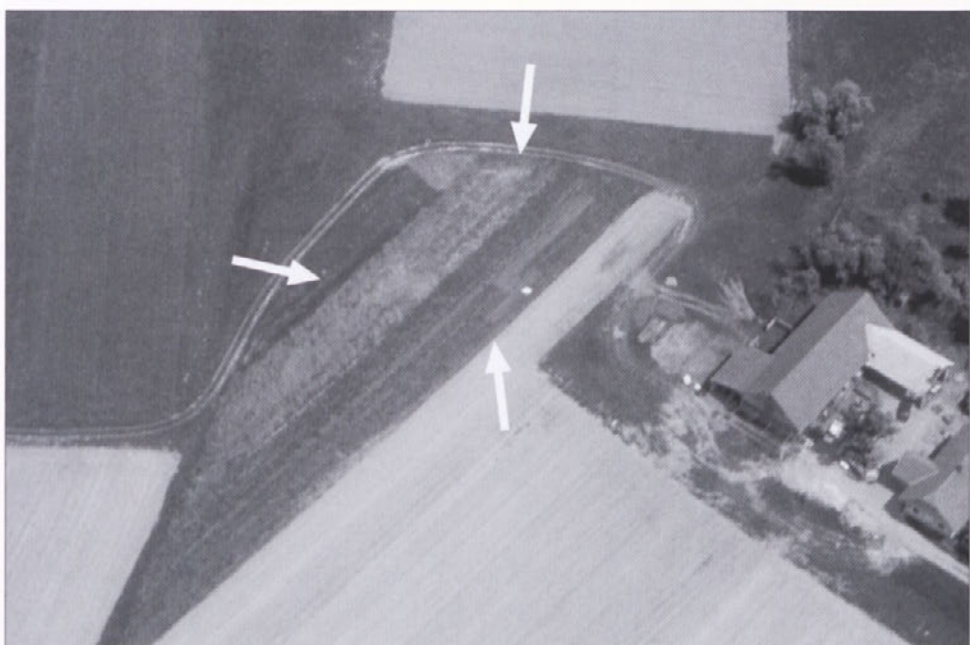
DOMOZNANSKI ODDELEK

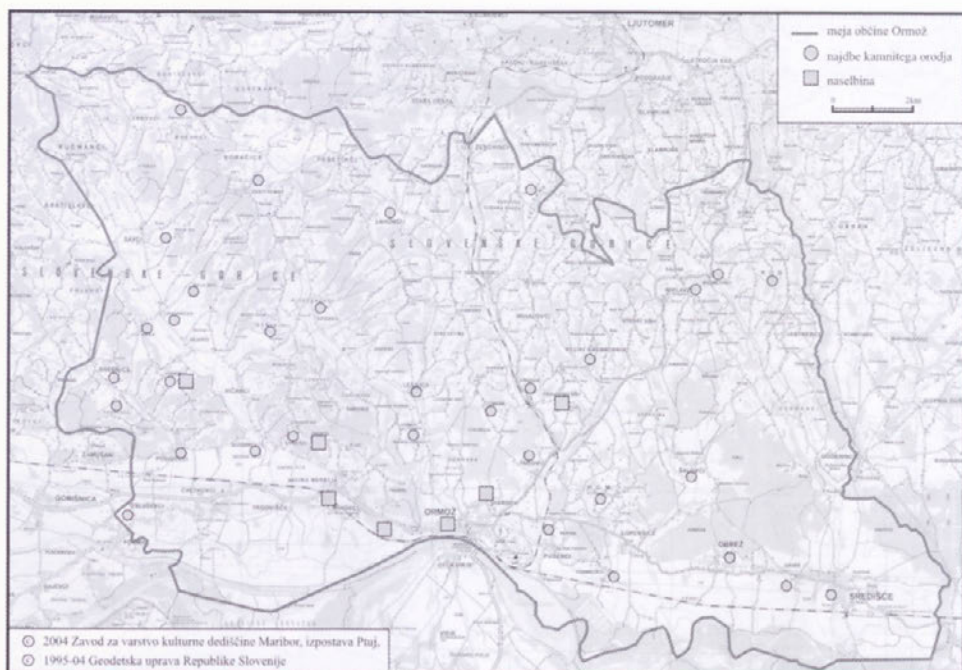
Slika 4: Hajndl. Anomalije na njivski površini - domnevno grobišče ob nekdanji strugi potoka. Foto: Kerman 1997. Arhiv PM Ptuj

Slika 5: Mihovci. Sledi arhitekture. Posneto z JZ. Foto: Kerman 1997. Arhiv PM Ptuj

Slika 6: Pušenci. Sledi arhitekture? Posnetek z JZ. Foto: Kerman 1997. Arhiv PM Ptuj

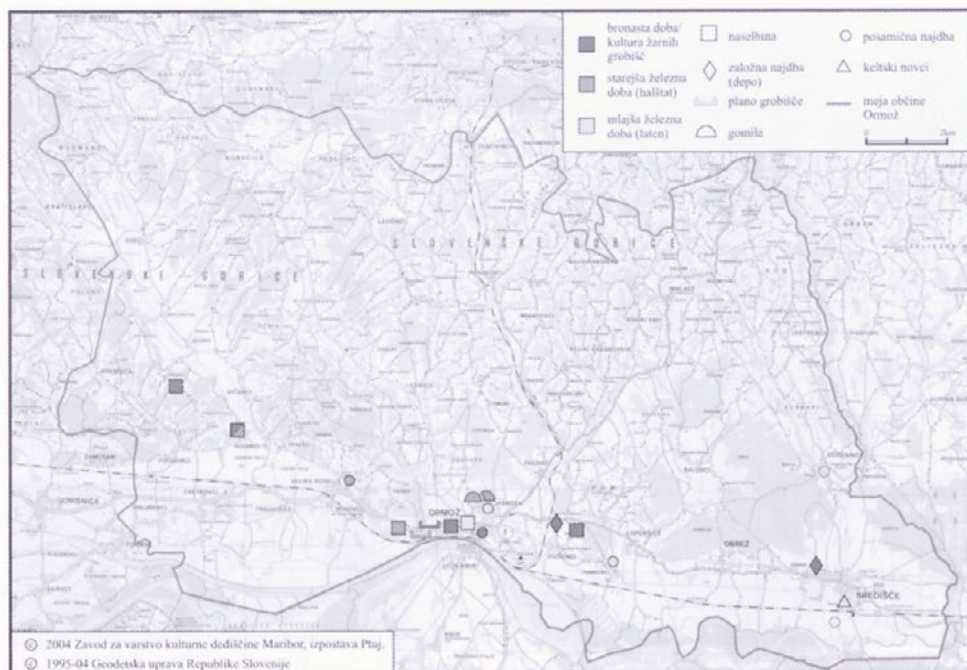
Karta 1: Najdišča iz mlajše kamene dobe (neolit) in bakrene dobe (eneolit), od 5. do konca 3. tisočletja pr. n. št.

NASELBINE:

- Bratislavci
- Drakšl
- Hajndl
- Hardek
- Mihovci
- Ormož
- Pavlovski vrh
- Strjanci

POSAMIČNE NAJDBE KAMNITEGA ORODJA (število najdb)

Bratonečice - 1	Podgorci - 1
Bresnica - 1	Preclava - 3
Frankovci - 3	Pušenci - 1
Grabe - 5	Rakovski vrh - 1
Hum - 2	Ritmerk - 1
Ključarovci - 6	Savci - 2
Kog - 2	Savskih vrh - 1
Lahonci - 2	Senešci - 1
Lešnica - 1	Senik - 1
Libanija - 1	Sodinci - 2
Litmerk - 1	Središče ob Dravi - 10
Mala vas - 1	Strmec pri Ormožu - 50
Miklavž pri Ormožu - 3	Veličane - 1
Obrež - 6 orodij	Veliki Brebrovnik - 2
Osluševci - 1	Vuzmetinci - 17
Pavlovci - 1	

Karta 2: Najdišča iz bronaste dobe (2. tisočletje) starejše železne dobe (do sredine 1. tisočletja pr. n. št.) in mlajše železne dobe (2. polovica 1. tisočletja pr. n. št.)

BRONASTA DOBA / KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ:

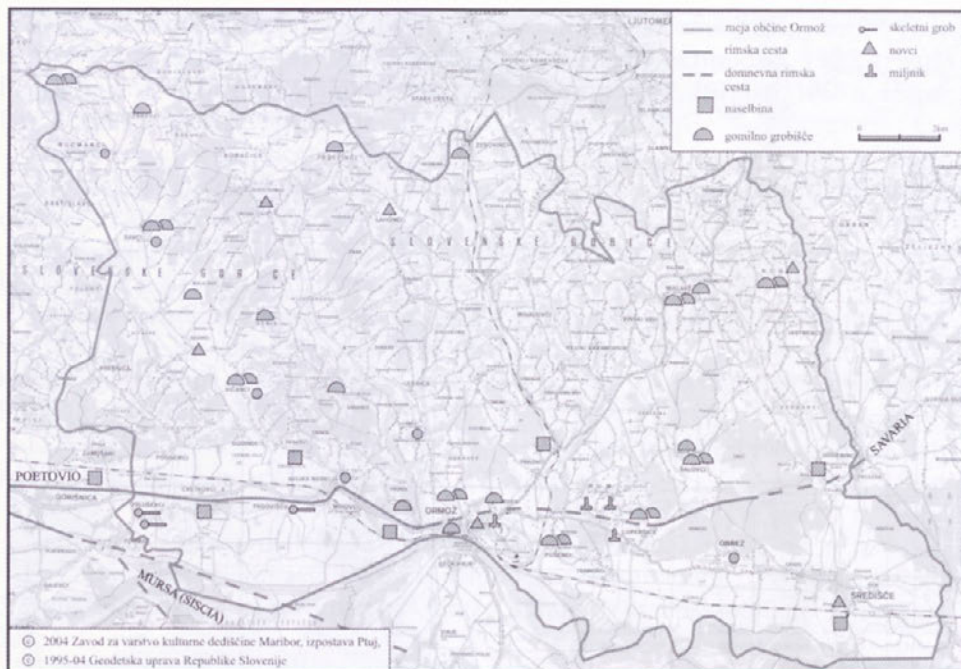
Grabe - založna najdba (depo) 10 bronastih predmetov
Ormož - naselbina, polnoročajni bronasti meč (posamična najdba)
Pušenci - naselbina, založna najdba (depo) bronastih predmetov
Strjanci - naselbina
Sodinci - naselbinske najdbe

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA:

Hajndl - naselbina
Hardek - gomile
Ormož - naselbinske najdbe in grobišče
Sodinci - naselbina?

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA:

Središče - keltski novci
Frankovci - grafitirana posoda
Hardek - železen keltski meč
Ormož - naselbinske najdbe
 s pečmi
 za žganje posod

Karta 3: Najdišča iz rimske dobe (1. - 4. stoletje n. št.)

Bratonečice - 2 gomili

Godenci - rimska cesta, ostanki rimskih stavb

Cvetkovci - rimska cesta, rimska naselbina
kulturalna plast

Hajndl - 2 gomili, rimska cesta, peči za žganje
apna

Hardek - gomile?, rimska cesta

Hum - rimska cesta, 4 miljniki

Kog - gomile, rimski novci

Lahonci - rimski novci (zlatnik cesarja Nerona)

Lunovec / Šardinje - gomila

Loperšice - 3 gomile, rimska cesta

Mihovci - rimska cesta

Miklavž - 4 gomile, plošča z napisom
(izgubljena), pepelnica

Obrež - cinasta rakev, antični grob s kamnito
pepelnico

Osluševci - rimski skeletni? grobovi

Ormož - gomile, rimski novci, rimska cesta

Pavlovci - ostanki rimske stavbe

Pršetinci - gomila

Pušenci - 2 gomili

Rucmanci - rimska opeka, posoda, sponka

Savci - 2 gomili, pepelnica, novci - zlatnik
Harakleja I./g

Sejanci - rimski novci

Senčak - 4 gomile

Sanešci - ostanki rimske stavbe na ledini
Ciglenca

Senik - gomila

Središče - ostanki rimske stavbe, rimski novci

Strmec - rimska legijska opeka

Šalovci - 4 gomile

Trgovišče - rimska cesta, skeletni grob

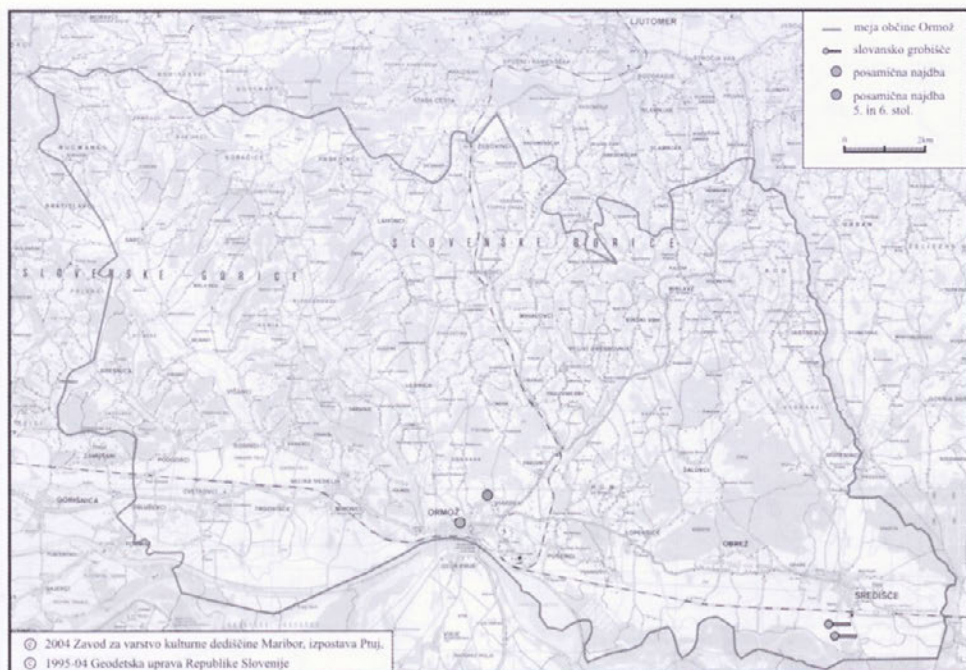
Tomaž pri Ormožu - rimski novci

Trnovci - gomila

Velika nedelja - 2 sarkofaga, relief Nereide
fregment nagrobnika

Vičanci - 3 gomile, rimski sarkofag

Žerovinci - gomila

Karta 4: Najdišča iz poznoantičnega obdobja (preseljevanje narodov, 5. - 6. stol.) in srednjeveškega (slovanskega) obdobja (10. - 12. stol.)

POZNOANTIČNO OBDOBJE: Hardek - dve cikadi (sponki v obliki škržata) in jantarna ploščica

SREDNJEVEŠKO (SLOVANSKO) OBDOBJE:

Ormož - obsenčni obroček Središče ob Dravi - grobišče

Katalog kamnitega orodja

V prikazanem katalogu so izvzete vse tiste najdbe, ki so bile pridobljene pri arheoloških zaščitnih izkopavanjih prazgodovinskih naselbin po letu 1993.

Katalog kamnitega gradiva je povzet iz članka: Marija Lubšina - Tušek, Kamnito orodje v severovzhodni Sloveniji, Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in muzejskega društva, Ptuj, 1993, 90-100, T.9-13.

TABLA 1

Središče ob Dravi

1. Znale so najdbe kamnitih sekir iz Središča in okolice. Kovačič poroča o 10 kamnitih sekirah, ki naj bi jih nabral po župniji leta 1877 takratni središki kaplan Slekovec, objavlja pa fotografiji ene ali dveh sekir (Kovačič: Trg Središče, 1910), brez podatkov. Po Pahičevi navedbi (Arheološka najdišča Slovenije) hrani eno Landesmuseum Joanneum v Gradcu (inv. št. 3109), tri pa Naturhistorisches Museum na Dunaju (inv. št. 3891-3893).

LIT.: Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseums Joanneum in Graz 96, 1907, 26, Graz; Polak F. 1907, 226; Kovačič F. 1910, 69; Schmid W. 1925, 1; Saria B., Klemenc J. 1936, 67; Bratanič R. 1954, 375; Pahič S. 1962, 187; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 326; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 ss.

Grabe

2. Ploščata sekira iz serpentinita (d. 9, š. 5,4, db. 1,8 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj; inv. št. 30797.

3. Preluknjana kladivasta sekira iz serpentinita (d. 9,2, š. 3,4, db. 3,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj; inv. št. 3825.

Iz kraja so znane najdbe kamnitih sekir brez ožjih najdiščnih podatkov. Dve hrani Naturhistorisches Museum na Dunaju (inv. št. 3894-3895), eno preluknjano kladivasto župnija Grabe (g. Javoršek), dve pa sta v Pokrajinskem muzeju na Ptuj (inv. št. 3825, 30797).

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 7; Pahič S. 1962, 187 ss; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 326; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 ss.

Obrež

4. Ploščata sekira iz zelene kamenine (d. 9,7, š. 5,2, db. 2,3 cm).

5. Preluknjana kladivasta sekira iz temno zelene kamenine (d. 10,6, š. 2,3, db. 3,2 cm). Našli so jo pri I. Kunstu v Obrežu. Hrani Pokrajinski muzej Ptuj; inv. št. 30784.

V kraju najdeni brusnik in preluknjan ploski kamen hrani Naturhistorisches Museum na Dunaju (inv. št. 3898-3899), dve kamniti sekiri Pokrajinski muzej Ptuj (inv. št. 3853-založena in 30784) in eno Pokrajinski muzej Maribor (inv. št. A34); ena pa je v zasebni lasti.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 22; Pahič S. Var. Spom. VII, 1958-59 (1960), 316, T. II: 4; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 326; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 s.

Pušenci

6. Fragment preluknjane sekire, verjetno kopače (d. 5,8, š. 6,6, db. 2,2 cm). Našli so jo na njivi pri železniškem postajališču v Pušencih pred prvo svetovno vojno. Hrani jo dr. A. Trstenjak v Mariboru.

Kustos Pokrajinskega muzeja Maribor S. Pahič je teren z ledinskim imenom »Cerkvišče« na parc. št. 64/1 in 2, k. o. Pušenci, sondiral in ugotovil kulturno plast z drobcu žganine, keramike in kosi skrilavega kamna. Glede bližine najdb bronastih predmetov ob železniški progi jo je opredelil v bronasto dobo.

LIT.: Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, 503; Trstenjak A. 1956, 90 ss; Pahič S. Var. Spom. VII, 1958-59 (1960), 316, T. II: 5; Isti, IX, 1962-64 (1965), 170 ss; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 321.

Frankovci

7. Preluknjana podolgovata kladivasta sekira (bazalt), (d. 12,8, š. 2,8, db. 4,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj pod inv. št. 3833.

8. Preluknjana kladivasta sekira iz temno zelenega lisastega kamna (d. 11,1, š. 5,5, db. 4,2 cm). Najdena je bila na obrežju Drave pri Frankovcih. Hrani Osnovna šola na Humu.

9. Pri luknji odlomljena kladivasta sekira (d. 9,8, š. 4,2, db. 4,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj pod inv. št. 3833 (oz. 6469,6474).

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 5; Perc B. 1962, 210, op. 3: Pahič S Var spom. X, 1965, 191 ss, T. 1: 7; Isti, 1968 a, 158 ss; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 ss.

Hum

10. Preluknjano orodje – kladivo iz drobno zrnatega amfibolita (d. 12, š. 5,4, db. 4,4 cm). Ožji najdiščni podatki niso znani. Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. 30840.

11. Ploščata sekira (d. 11,2, š. 5,6, db. 2,2 cm), ki je bila najdena na jugovzhodnem pobočju hriba v bližini rimske ceste. Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30802.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 8; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 319; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Pavlovci

12. Ploščata sekirica iz rjavo-zelene kamenine (d. 7,4, š. 5,8, db. 2 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 38.

Znane so še najdbe kamnitih sekir, ki so v zasebni lasti ali izgubljene.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 24; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 320; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Pavlovski vrh

13. Preluknjana kladivasta sekira iz temno zelene lisaste kamenine – serpentinita (d. 15, š. 5,8, db. 5 cm). Hrani jo V. Lah, Pavlovski vrh 41. Najdena je bila na parc. št. 82/2, k. o. Pavlovski vrh.

Sonda leta 1959, parc. št. 82/2, k. o. Pavlovski vrh:

14. Kremenit nožiček ali odbitek (d. 3,5 cm), inv. št. P 30669.

Sonda 6, parc. št. 87 k. o. Pavlovski vrh:

15. Odbitek iz serpentinita ali nožiček (d. 2,5, š. 0,9 cm), inv. št. P 31671.

Leta 1959 je bila pri topografiji najdena kamnita sekira in še isto leto je Pokrajinski muzej Ptuj sondiral na mestu najdbe, na parc. št. 82/2 k. o. Pavlovski vrh. Najdena je bila 0,50 m debela kulturna eneolitska plast z ostanki keramike, hišnega lepa in s kremenovim nožičkom. Leta 1971 je bilo na parc. št. 82/2, 1 in 87, k. o. Pavlovski vrh, izkopanih še šest sond. Najdeni so ostanki kolov stanovanjske hiše, hišni lep ter dvoje ognjišč s kosi keramike in kremenastim artefaktom. Naselbina iz eneolitskega časa leži na vzpetini (nadmorska višina 306 m) nad Pavlovskim potokom. Vse najdbe hrani Pokrajinski muzej Ptuj.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316, T. III: 2; Isti, 1962, 1961; Isti, 1968 a, 158; Isti, ANSl 1975, 331; Isti, 1975, 12 ss; Perc B. 1962, 202; Tomanič-Jevremov M. Var. Spom. XV, 1970, 142 s; Ista, 1973, 20 ss, T. I-III; Ista, 1983, 25 ss.

TABLA 2

Libanja

1. Kamnito preluknjano kladivo ali klin z zaobljenima konicama na obeh koncih z gladko, fasetirano izgajeno površino (d. 9,6, š. 2,2, db. 1,8 cm). Najden je bil v vinogradu C. Šoštarica, parc. št. 143, k. o. Libanja, nad železniško postajo Pavlovci. Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 2718.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 295 s, sl. 4; Isti, ANSl 1975, 331; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Veliki Brebrovnik

2. Ploščata sekirica iz rjavo-zelene kamenine (d. 6,9, š. 4,3, db. 1,6 cm). Ožji najdiščni podatki niso znani. Sekiro hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 19.

Preluknjana kamnita sekira, dolga približno 20 cm. Najdena je bila na posestvu kmeta Fekonje v Vel. Brebrovniku 30. Sekira je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 311; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 334; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Miklavž pri Ormožu

3. Ploščata sekirica iz sivo-zelne kamenine (d. 6,3, š. 5,8, db. 2,2 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 17.

4. Ploščata sekira iz sivo-zelene kamenine (d. 9,2, š. 5,2, db. 2,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 22.

5. Preluknjana odlomljena kladivasta sekira, verjetno kopača, iz sivo-zelene kamenine, ponovno zglajena z začeto, nedokončano luknjo (d. 8, š. 6, db. 3 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 49.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 21; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti ANSI 1975, 334; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29 ss.

Vuzmetinci

6. Pokrajinski muzej Maribor hrani kladivasto sekiro z nedokončano luknjo iz sivo-zelene kamenine (d. 9,1, š. 5,2, db. 4,5 cm), inv. št. A 92.

Iz kraja in okolice je Netz zbral 17 kosov kamnitega orodja, delno razbitega. Iz serpentina je bilo 7 sekir brez luknje, 1-2 sekiri z luknjo, 2 kladivasti sekiri, eno tolkalo in en oglat okrasni kamen z luknjo (po Ungerju). Najdbe so neznano kje, morebiti jih hrani Naturhistorisches Museum na Dunaju.

LIT.: Unger F. 1867, 527 ss; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 334; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Spodnji Ključarovci

7. Zgornji del preluknjane kladivaste sekire iz sivo-zelene kamenine (d. 6,8, š. 6,3, db. 6,4 cm). Najdena je bila leta 1957 pri rigolanju na Meškovi njivi »V grmeh«. Hrani jo Osnovna šola v Tomažu pri Ormožu.

Preluknjana kladivasta sekira, dolžine približno 10 cm. Najdena je bila pri J. Dovečarju, Sp. Ključarovci 7. Je izgubljena.

Dve ploščati sekiri in ena ploščata kopača so bile najdene nekje na posestvu pri J. Gašpariču v Sp. Ključarovcih 1. Vse izgubljeno.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 313, T. IV: 1; Isti, 1968 a, 158; Isti, ANSI 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Kog

8. Preluknjana kladivasta sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 9,5, š. 3,8, db. 6,1 cm). Najdena je bila leta 1897 pri Sv. Bolfenku na Kogu. Hrani jo Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 3830.

9. Ploščata sekirica - dleto iz sivo-zelene kamenine (d. 5, š. 3,6, db. 1,3 cm). Najdena je bila na Kogu ali v okolici. Hrani jo Osnovna šola na Kogu.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 3; Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 313, T. IV: 7; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 331; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 ss.

Gornji Ključarovci

10. Preluknjana kladivasta sekira-kopača iz sivo-zelenega lisastega ploščatega prodnika (d. 9,2, š. 7,3, db. do 3,5 cm). Našli so jo pred letom 1970 pri urejanju enega izmed kolovozov od glavne ceste proti Runeču. Hrani jo J. J. Švajncer v Ljubljani.

LIT.: Pahič S. Var. spom. 27, 1985, 193, sl. 3: 1.

Lahonci

11. Oglato tolkalo, prirejeno iz pri luknji odlomljene kladivaste sekire iz sivo-zelene lisaste kamenine, z zaobljenimi robovi gornje odbitine ter obtolčenim rezilom (d. 9,8, š. 6,4, db. do 5 cm).

12. Ploščata, fragmentirana sekira pravokotne oblike iz sivo-zelene lisaste kamenine, gladko obrušena (d. 9,5, š. 4,6, db. do 2,2 cm).

Sekiri hrani J. J. Švajncer v Ljubljani.

V temeljih nad 200 let stare hiše pri Lasičevih v Lahoncih 26 sta bili najdeni dve sekiri. Prvotno najdišče ni znano, verjetno pa je bilo v bližini domačije.

LIT.: Pahič S. Var. spom. 27, 1985, 193, sl. 3: 2, 3.

Tomaž pri Ormožu

13. Ploščata sekira iz sivo-zelenkastega kamna, nepopolno obrušena (d. 10,7, š. do 6,6, db. 2,3 cm). Ožji podatki niso znani. Hrani Osnovna šola v Tomažu.

14. Spodnji del sekire z oblim rezilom iz svetlo zelene kamenine (d. 6,5, š. 4,8, db. 2,2 cm). Najdena je bila na kolovozu pred pokopališčem. Hrani Osnovna šola v Tomažu.

15. Preluknjana sekira-kopača iz sivo-zelene kamenine (d. 9,2, š. 7,6, db. 2,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 55.

16. Ploščata sekira iz sivo-zelene kamenine (d. 7,6, š. 4,3, db. 1,8 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 37.

17. Odebeljena kalupasta sekira iz zelene kamenine (d. 9,8, š. 5,8, db. 3 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 14.

18. Preluknjana kladivasta sekira iz sivo-zelene kamenine (d. 11,2, š. do 7,2, db. 5,1 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 83.

19. Preluknjana kladivasta sekira z odbitim rezilom iz sivo-zelene kamenine (d. 12,2, š. do 5,6, db. 4,4 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 91.

V sredini 19. stoletja je zbral župnik F. Vrbnjak v okolici Tomaža 50 kamnitih sekir, ki so zdaj večinoma izgubljene. Dve sekiri hrani Osnovna šola v Tomažu, pet Pokrajinski muzej Maribor, nekaj pa Landesmuseum Joanneum V Gradcu.

LIT.: Vrbnjak F. Rokopis št. 639 (1857), Arhiv Graz; Mitt. Hist. Ver. St. 7, 1857, 241; Pichler F. 1879, 52; Čas. zgod. narod. 1907, 226; Kovačič F. 1926 a, 3; Isti, 1926 b, 2; Saria B., Klemenc J. 1936, 70; Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 317, T. II. 5, 7; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 332; Isti, Var. spom. 27, 1985, sl. 3: 4; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 ss.

TABLA 3

Senik

1. Obrabljena in morda že iz fragmenta izdelana preluknjana kladivasta sekira iz temno sive kamenine (d. 8, š. 7,5, db. 5,6 cm). Najdena je bila v okolici vasi. Dolgo je bila pri Meškovih na Seniku. Hrani jo Osnovna šola v Tomažu pri Ormožu.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316, T. II: 3; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 332; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29.

Savski vrh

2. Ploščata sekira-dleto iz temno zelene lisaste kamenine (d. 6,3, š. 4,8, db. 1,8 cm). Najdena je bila pri Lipovčevih na njivi v Savskem vrhu leta 1958. Hrani jo Osnovna šola v Tomažu pri Ormožu.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316, T. IV: 3; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 331; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29.

Savci

3. Preluknjana kladivasta sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 10, š. 4,4, db. 5 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30920.

4. Ploščata odebeljena sekira iz sivo-zelene kamenine (d. 9, š. do 6, db. do 3,1 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 18.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316, T. IV: 3; Isti 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 331; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29.

Strjanci

5. Preluknjana kladivasta sekira, fragmentirana (d. 10, š. 5, db. 5,6 cm). Hrani jo A. Janžekovič v Strjancih.

Na njivi s parc. št. 15/1, k. o. Strjanci, last A. Nemca, Strjanci 4, ki leži na obli vzpetini nad dolino, so okrog leta 1935 izorali šest kamnitih sekir, ki so vse razen ene izgubljene.

Leta 1963 so z manjšo sondo na parc. št. 15/1, k. o. Strjanci, ugotovili eneolit-sko kulturno plast, leta 1983 pa je arheološka ekipa Pokrajinskega muzeja iz Ptuja teren ponovno pregledala. Na njivah s parc. št. 17/2, 12/1-2, 15/2, 26, vse k. o. Strjanci, pod hribom Strmec (1963. leta ugotovljena bronastodobna naselbina) so pobrali več keramičnih fragmentov iz eneolit-skega obdobja.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 317, T. II: 2; Isti, 1962, 191; Isti: 1968 a, 158 ss; Isti, Var. spom. IX, 1962-64 (1965), 172; Isti, ANSl 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss; Ista, Var. spom. 30, 1988, 200 s, sl. 13: 2.

Preclava

6. Kamniti brusnik. Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 2700.

7. Glinast obroček. Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 2699.

V Horvatovem vinogradu so našli nekaj neolit-skih predmetov, ki so prišli v Miklovo zbirko v Gorišnici. Dve kamniti sekiri sta bili od tam prodani neznanu kam.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1939, 63; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 s.

Sodinci

8. Spodnji del preluknjane kladivaste sekire iz sivo-zelene kamenine (d. 8,5, š. do 5,4, db. 4,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 93.

9. Pri luknji odlomljena kladivasta sekira (d. 11,6, š. 5,8, db. 6,2 cm). Našli so jo leta 1974/75, v Pokrajinski muzej Ptuj pa jo je leta 1987 prinesel g. Ožbolt iz Ormoža.

LIT.: Čas. zgod. narod. 25, 1930, 130; Baš F. Carinthia I, 143, 1954, 182 (iz Egger-Festschrift); Saria B. Sxdost-Forschungen 15, 1956, 45; Pahič S. Var. spom. IX, 1962-64 (1965), 171 s; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29 s; Ista, Var. spom. 30, 1988, 206, sl. 13: 7.

Drakšl

10. Pri luknji odlomljena kladivasta sekira iz svetlo zelene kamenine (ohr. d. 6,8, š. 5,2, db. 3,4 cm). Našel jo je leta 1953 na svoji njivi Martin Meško, Drakšl 8. Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 28391.

11. Spodnji del pri luknji odlomljene kladivaste sekire iz grobo zrnatega serpentina (d. 8,6, š. 3,2, db. 3,8 cm).

Na južnem pobočju Drakšla so našli leta 1897 pri rigolanju ob Kranjčevi domačiji »črno zemljo« z ogljem, dvoje celih loncev, več črepinj in spodnji del kamnite sekire. Keramične najdbe so zavrgli, sekiro pa dali v Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. 3832.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1936, 94; Pahič S. Var. spom. IX, 1962.64 (1965), 168; Isti, 1968 a, 252; Isti, ANSl 1975, 319; Tomanič-Jevremov M. 1983, 30 ss.

Osluševci

12. Preluknjana kladivasta sekira iz temno zelene kamenine (d. 17,5, š. 7, db. 4,8 cm). Hrani jo Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 75.

Pri regulaciji Pesnice so bile najdene kamnite sekire, od katerih je ena v Pokrajinskem muzeju Maribor.

LIT.: Saria B. 1925, 72 ss; Čas. zgod. narod. 26, 1931, 143; Saria B., Klemenc J. 1936, 24; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29 s.

Podgorci

13. Preluknjana kladivasta sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 11,3, š. 3,4, db. 5 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 3836.

LIT.: Pollak F. 1907, 226; Perc B. 1962, 210 s; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 30 s.

Mihovci

14. Preluknjana kladivasta sekira iz rjavo-zelene kamenine (d. 13,3, š. 5,8, db. 5 cm). Hrani jo Pokrajinski muzej Maribor, inv. št. A 80.

15. Ploščata sekira iz sivo-zelene lisaste kamenine (d. 10,5, š. 5, db. 3 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30638.

16. Odebeljena kalupasta sekira iz modrikasto zelenega kamna s črnimi lisami. (d. 12,5 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30637. Sekira je na stalni razstavi v Ormožu.

17. Ploščata sekira-dleto, fragmentirana, iz temno zelenega progastega kamna (d. 7,5, š. 5, db. 1,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30639.

Pri kopanju vodovodnega jarka na njivah z obeh strani železniške proge vzhodno od postajališča Velika Nedelja je bila ugotovljena na parc. št. 790, 791 in 792/1, vse k. o. Velika Nedelja, pozno neolitska naselbina; v dolžini okrog 150 m je bila presekana kulturna plast, debela 40 cm in 1 m pod sedanjo površino. Najdenih je bilo precej fragmentov keramike, držaj zajemalke in tri kamnite sekire. Najdbe hrani Pokrajinski muzej Ptuj (inv. št. 30637-30641, 30702-30704), eno kamnito sekiro po Bašu pa hrani Pokrajinski muzej Maribor (inv. št. A 80).

LIT.: Baš F. 1937, 148; Pahič S. Var. spom. IX, 1962-64 (1965), 133, T. II: 7-9; Isti, 1975, 12 ss; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSl 1975, 320; Tomanič-Jevremov M. 1983, 27 ss.

TABLA 4**Hardek**

1. Ploščata dletasta sekira iz sivo-zelene kamenine (d. 5,8, š. 4,2, db. 1,4 cm). Najdena je bila pri oranju severno od vasi. Hrani jo J. Vaupotič iz Hardeka 20.

2. Kladvasta sekira-kopača z nedokončano luknjo (d. 7,8, š. 5,8, db. 3,2 cm). Najdena na parc. št. 191/2 k. o. Hardek, v severnem delu gomile. Hrani jo Pokrajinski muzej Ptuj.

3. Fragmentirana kalupasta sekira iz svetlo rjave kamenine (d. 6,7, š. 4,9, db. 3,2 cm). Hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije Območna enota Maribor, inv. št. P 70.

4. Fragmentirana kalupasta sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 7, š. 4,3). Hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije Območna enota Maribor, inv. št. P 69.

5. Fragmentirana kalupasta sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 8,8, š. 4,6, db. 3,4 cm). Leta 1982 je bila najdena na parc. št. 621, k. o. Hardek. Hrani jo Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije Območna enota Maribor, inv. št. P 71.

Pokrajinski muzej Ptuj hrani:

6. Sivo-črn odbitek (vel.: 1,6 x 1,5 cm). Inv. št. P 32414 A.

7. Svetlo rjavo bel odbitek-nožiček (vel.: 2,7 x 1,5 cm). Inv. št. P 32414.

8. Svetlo rjav odbitek (vel.: 2,4 x 1,2 cm).

9. Rdeče-rjavi odbitek (vel.: 1 x 1,3 cm).

10. Svetlo rjavo-bel odbitek (vel.: 2 x 1,7 cm).

11. Kalupasta sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 10,1, š. 5,6, db. 3,2 cm), inv. št. P 32413.

12. Preluknjana sekira-kopača iz svetlo zelene kamenine (d. 8,2, š. 7, db. 2,8 cm). Najdena na parc. št. 612, k. o. Hardek.

13. Fragmentirana sekira iz svetlo zeleno lisaste kamenine (d. 12,3, š. 6,5, db. 5,5 cm).

14. Fragmentirano tolkalo iz svetlo zeleno-sive (peščeneč) kamenine (d. 12,8, š. 7,8, db. 5,3 cm).

Pri sondiranju ostankov gomile severovzhodno nad vasjo, kjer je našel prof. F. Ferk že leta 1899 kamnito orodje in odbitke črnega kremenjaka, so leta 1961 na parc. št. 191/2, k. o. Hardek (B. Perc), so ugotovili sledove eneolitske naselbine. Našli so nekaj fragmentov grobih rdečkastih posod, del dna na votli nogi, kos ročaja, tri držaje zajemalk ter fragmentirano kopačo z nedokončano luknjo. Najdbe hrani Pokrajinski muzej v Ptuj, inv. št. 30578-30588, 30515-30597. Ena kamnita sekira, inv. št. P 30589, najdena v gomili I leta 1962, je na stalni razstavi v Ormožu.

Severovzhodni rob naselbine je poškodovala intenzivna eksploatacija gline od leta 1980 dalje. Pri nadzoru eksploatacije glinokopa so našli arheologi Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije Območna enota Maribor ob zahodnem robu parcel 621 in 614, k. o. Hardek ob krajevni poti nekaj fragmentov posode na nogi in tri fragmentirane kalupaste kamnite sekire.

Leta 1986 je sondirala kustosinja Pokrajinskega muzeja Ptuj M. Tomanič-Jevremov na parc. št. 612 in 613, k. o. Hardek in zasledila na globini 15-70 cm kulturno naselbinsko plast s sledovi stojk lesenih stavb. Kose keramike, sekire in silekse so našli tudi na njivskih površinah parcelnih števil 615 in 586, k. o. Hardek.

LIT.: Ferk F. *Ferien - Tagebücher* (Landesmuseum Joanneum Graz in Deželni arhiv Graz); Pahič S. *Var. spom.* VII, 1958-59 (1960), 312; Isti, IX, 1962-64 (1965), 132; Isti, 1966 b, 109 ss; Isti, 1968 a, 169 s; Isti, ANSI 1975, 319; Tomanič-Jevremov M. 1983, 25 ss; Ista, *Var. spom.* 30, 1988, 197 s, sl. 11, 12, 13: 3.

Ormož

15. Ploščata sekira iz svetlo zelene kamenine (d. 13,2, š. 4,4, db. 1,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 3826.

16. Fragmentirana ploščata sekira iz zelene kamenine (d. 7,8, š. 5, db. 2 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30799.

17. Ploščata sekira iz serpentina – dravski prodnik (HIRT - Koroška) – (d. 8,5, š. 4,2, db. 2 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30820.

18. Preluknjano okroglo kladivo iz črne kamenine (pr. 6,8 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. 6485.

19. Podolgovat predmet – brusnik okroglega preseka iz roženca – dravski prodnik (d. 6,7, db. 3,6 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30843.

20. Preluknjana kladivasta sekira iz temno zelene kamenine; ob prvotni uporabi pri luknji odlomljena, zglajena in ponovno nižje preluknjana (d. 9,8, š. 5,2, db. 5,1 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30825.

21. Preluknjana kladivasta sekira iz rjavo-zelene kamenine (d. 14,4, š. 3,6, db. 4 cm). Hrani Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. P 30806.

22. Preluknjana, v sredini odebeljena sekira z razširjenim rezilom (d. 18, š. čela 3,6, š. ob luknji 5,2, db. 4, š. rezila 5,2 cm). Hrani Landesmuseum Joanneum v Gradcu.

LIT.: Mitt. Hist. Ver. St. 7, 1857, 241; Pichler F. 1879, 12; Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseums Joanneum in Graz 78, 1889; Pirchegger H. 1920, 4; Schmid W. 1925, 1 ss; Kovačič F. 1926 a, 3; Saria B., Klemenc J. 1936, 23; Abramić M. 1953, 16; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 320; Tomanič-Jevremov M. *Var. spom.* 21, 1977, 178 s; Ista, 1983, 32.

TABLA 5

Ormož

1. Ploščata sekira-dleto (d. 6,5, š. 4,8, db. 1,2 cm). Inv. št. 3452.
2. Ploščata sekirica (d. 7, š. 5, db. 1,8 cm).
3. Ploščata sekira (d. 10,5, š. 5, db. 1,9 cm).
4. Ploščata sekira (d. 10, š. 5, db. 2,3 cm).
5. Ploščata sekira (d. 10,2, š. 5,4, db. 2,4 cm).
6. Ploščata sekira (d. 13,4, š. 5,6, db. 2,6 cm). Inv. št. 3451.
7. Odebeljena kalupasta sekira (d. 12,8, š. 4,8, db. 4 cm).
8. Odebeljena kalupasta sekira (d. 15,4, š. 5,7, db. 4,7 cm).
9. Fragmentirana odebeljena kalupasta sekira (d. 11,6, š. 6,6, db. 3,9 cm).
10. Kladivasta preluknjana sekira-kopača (d. 8,5, š. 5,4, db. 2,6 cm).
11. Fragmentirana kladivasta preluknjana sekira (d. 8,4, š. 7,4, db. 5 cm).
12. Preluknjana sekira-kopača (d. 9,4, š. 7,3, db. 3 cm).
13. Preluknjana sekira-kopača (d. 15, š. 7,5, db. 3,2 cm).
14. Preluknjana kladivasta sekira (d. 11,5, š. 4,8, db. 5,4 cm).
15. Fragmentirana preluknjana kladivasta sekira (d. 13, š. 7,1, db. 6,6 cm).

16. Preluknjana kladvasta sekira (d. 13,4, š. 6, db. 6,2 cm).

17. Preluknjana kladvasta sekira (d. 13, š. 3,9, db. 4,8 cm).

18. Preluknjana kladvasta sekira (d. 11,2, š. 5, db. 3,8 cm).

19. Preluknjana kladvasta sekira (d. 10, š. 5,2, db. 3,8 cm).

Kamnite sekire hrani Landesmuseum Joanneum v Gradcu.

LIT.: Mitt. Hist. Ver. St. 7, 1857, 241; Pichler F. 1879, 12; Jahresbericht des Steiermärkischen Landesmuseums Joanneum in Graz 78, 1889; Pirchegger H. 1920, 4; Schmid W. 1925, 1 ss; Kovačič F. 1926 a, 3; Saria B., Klemenc J. 1936, 23; Abramić M. 1953, 16; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 320; Tomanič-Jevremov M. Var. spom. 21, 1977, 178 s; Ista, 1983, 32.

Šalovci

Znane so najdbe kamnitega orodja, od teh hrani Naturhistorisches Museum na Dunaju dvoje kladiv (inv. št. 3896-97).

LIT.: Kovačič F. 1910, 69; Saria B., Klemenc J. 1936, 69; Pahič S. 1968 a, 158 ss; Isti, 1962, 189 ss.

Litmerk

Leta 1958 so našli Jaušovčevi na Litmerku 8 na njivi blizu domačije kamnito sekiro brez luknje, modrikaste barve, dolgo približno 10 cm; je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var spom. VII, 1958-59 (1960), 314; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 320; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Veličane

Po sporočilu kmeta A. Petka iz Cerovca so našli pred štiridesetimi leti pri odkopavanju bora na vrhu Malek v Veličanah spodnji del kamnite sekire z luknjo, ki je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 317; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 331.

Rakovski vrh

Kmet J. Jurgec, Rakovski vrh 29, hrani doma majhno kamnito sekiro, najdeno pred leti pri kopanju v vinogradu ob domačiji.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 331; Tomanič-Jevremov M. 1983, 29.

Mala vas

Pri F. Rihtarju, Mala vas 6, so otroci našli blizu domačije kamnito sekiro brez luknje. Je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 331.

Bratonečice

Na njivi M. Petka, Bratonečice 14, so našli kamnito sekiro brez luknje. Je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 311; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 331; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Ritmerk

Pri Kavčičevih v Ritmerku 11 so imeli doma kamnito sekiro, dolžine približno 10 cm. Je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var. spom. VII, 1958-59 (1960), 316; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Bresnica

Na zahodnem pobočju vrha Bresnice, na njivi K. Bratuše, Bresnica 68, so našli leta 1952 kladivasto sekiro, dolgo približno 10 cm. Je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var spom. VII, 1958-59 (1960), 311; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28.

Senešci

Kamnita sekira, najdena v vinogradu pred vojno, hranjena v šolski zbirki v Veliki Nedelji, je izgubljena.

LIT.: Saria B., Klemenc J. 1926, 67; Pahič S. ANSI 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Strmec pri Ormožu

V zidu Moravčeve domačije na Strmcu 8 najdeni fragment kamnite kopače je izgubljen.

LIT.: Pahič S. Var spom. VII, 1958-59 (1960), 317; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 321; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28 ss.

Lešnica

Pri Puklavčevih v Lešnici 6 so hranili doma gornji del kamnite sekire z luknjo, najden pred 30 leti pri oranju na njivi s parc. št. 546, k. o. Lešnica. Sekira je izgubljena.

LIT.: Pahič S. Var spom. VII, 1958-59 (1960), 314; Isti, 1968 a, 158 ss; Isti, ANSI 1975, 320; Tomanič-Jevremov M. 1983, 28.

LITERATURA

Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975.

Curk, Iva, 1988: Raziskovanje zaradi varstva kulturne dediščine. V: *Ormož skozi stoletja III*, Ormož.

Curk, Iva, Matjaž, Puc, 1989: *Varstvo naše dediščine*, Ljubljana.

Curk, Jože, 1973: Oris naselitvene zgodovine Podravja. V: *Ormož skozi stoletja I*, Maribor.

Djurić, Bojan, 2003: Terra Geutis Humanae Memoria, Varovanje arheološke dediščine in projekt izgradnje avtocest. V: *Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Ljubljana, 7-24.

Guštin, Mitja, Novaković, Predrag, Grosman, Darja, Mušič, Brane, Lubšina-Tušek, Marija, 1996: *Rimsko podeželje*. Ljubljana.

Kerman, Branko, 2002: Neznano Prekmurje. V: *Zapisi preteklosti krajine iz zraka*, Murska Sobota.

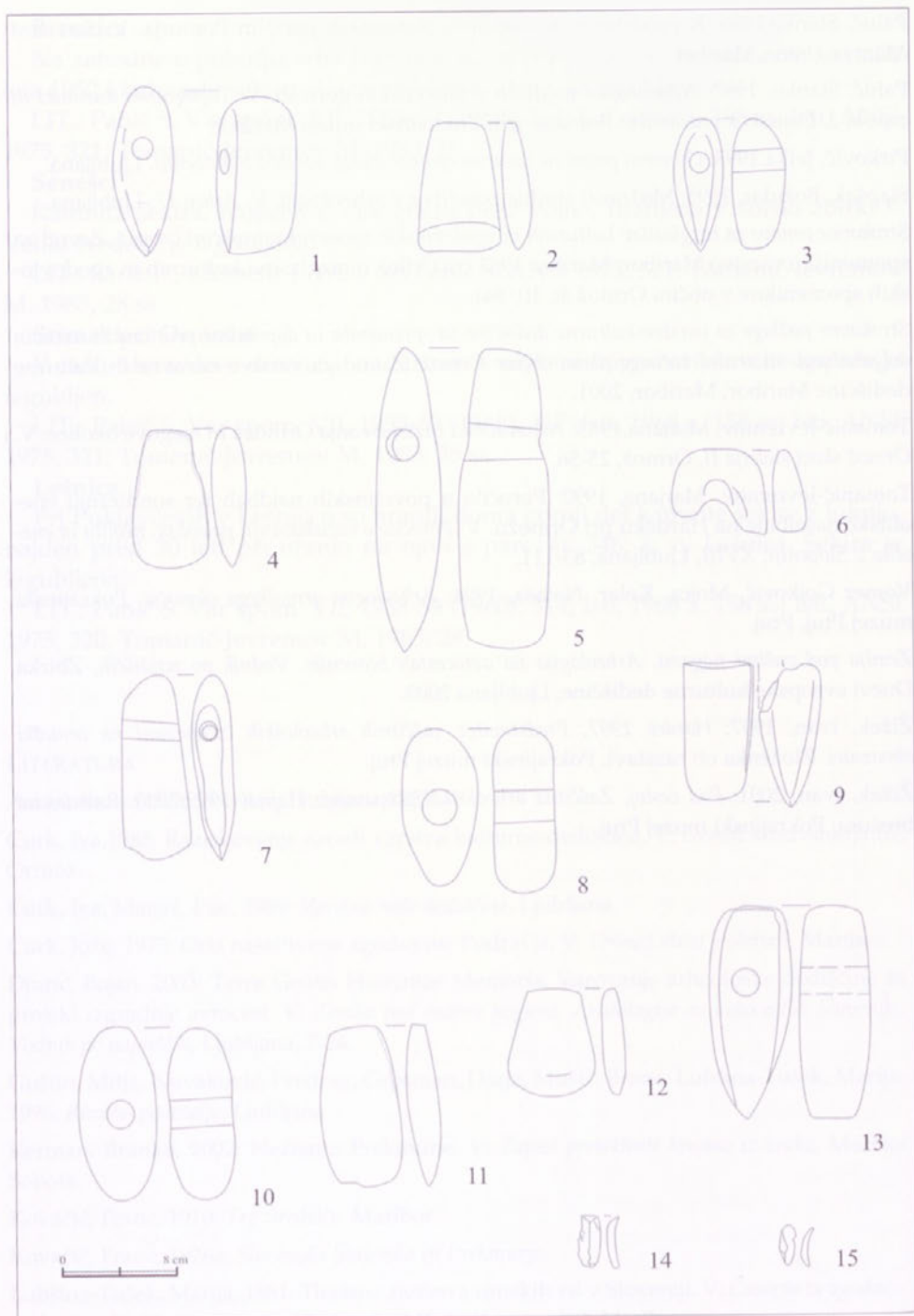
Kovačič, Franc, 1910: *Trg Središče*. Maribor.

Kovačič, Franc, 1926a: *Slovenska Štajerska in Prekmurje*.

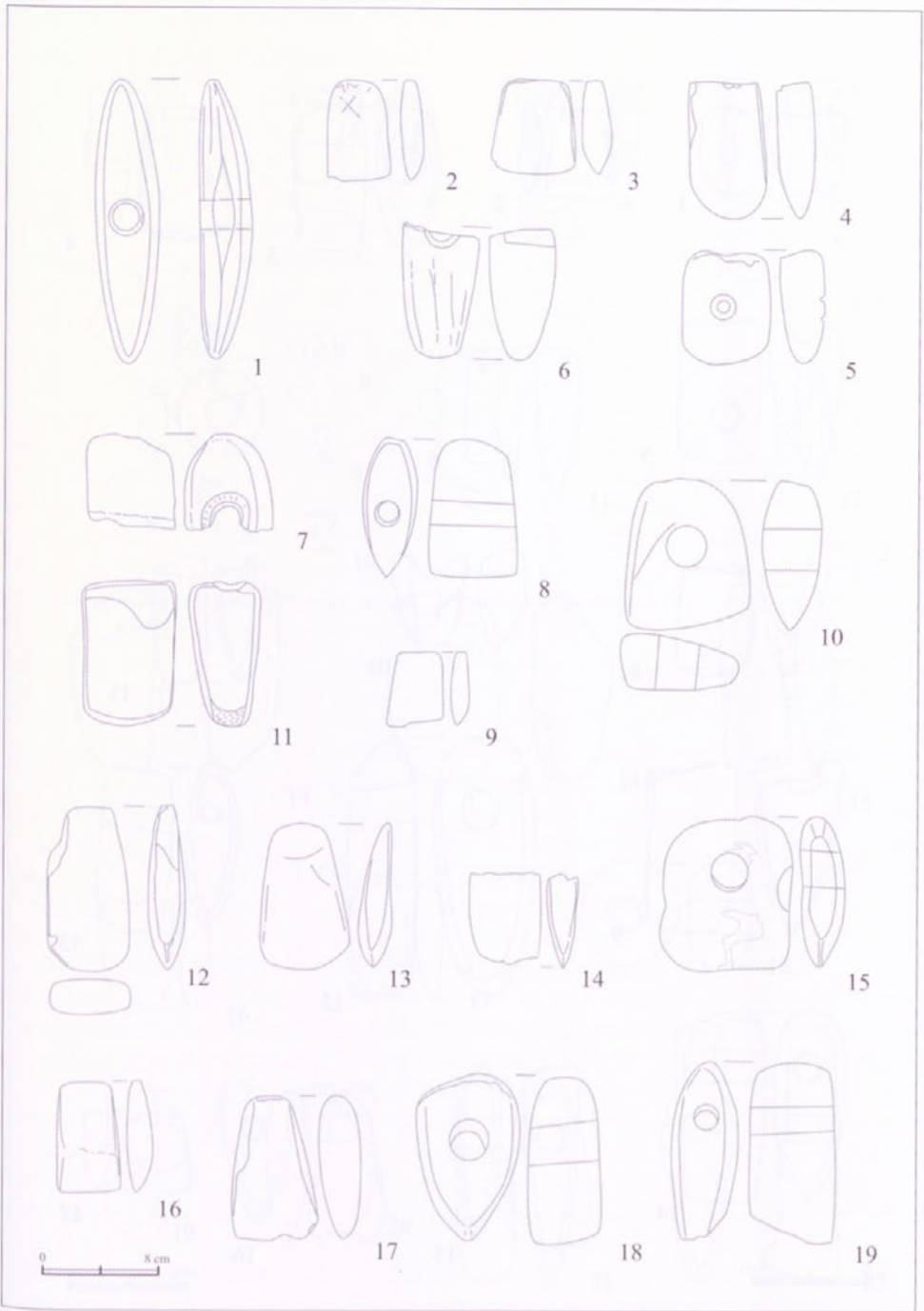
Lubšina-Tušek, Marija, 1981: Tlorisna zasnova rimskih vil v Sloveniji. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, nova vrsta 17., letnik (LII) 1981, zvezek 2, Maribor.

Lubšina-Tušek, Marija, 1993: Kamnito orodje v severovzhodni Sloveniji. V: *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in muzejskega društva*, Ptuj, 31-158.

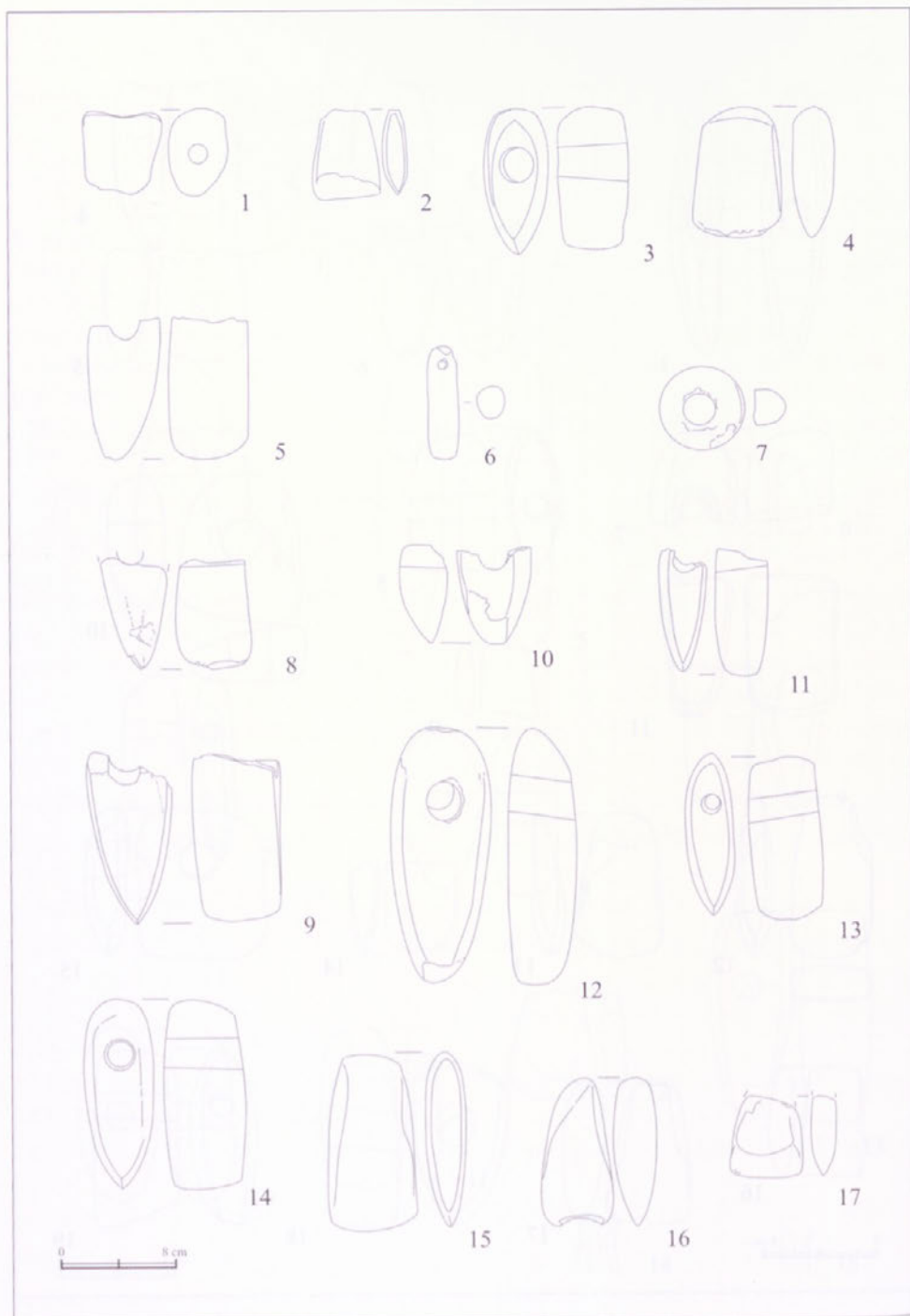
- Pahič, Stanko, 1986: K predslovenski naselitvi Slovenskih goric in Pomurja. V: *Svet med Muro in Dravo*, Maribor.
- Pahič, Stanko, 1987: Arheološka najdišča v Slovenskih goricah. V: *Topografski dnevniki in zapiski 2, Doneski k pradavnini Podravja 4/A*, Pokrajinski muzej Maribor.
- Pirkovič, Jelka, 1993: *Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji*, Ljubljana.
- Slapšak, Božidar, 1995: Možnosti študija poselitve v arheologiji. V: *Arheo 17*, Ljubljana.
- Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož*. Zavod za spomeniško varstvo Maribor, Maribor 1983 (za Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Ormož št. 10/84).
- Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana občine Ormož*. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor, Maribor, 2001.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1983: Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. V: *Ormož skozi stoletja II*, Ormož, 25-56.
- Tomanič-Jevremov, Marjana, 1990: Poročilo o površinskih najdbah ter sondiranju eneolitne naselbine na Hardeku pri Ormožu. V: *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji: XVIII*, Ljubljana, 83-111.
- Vomer Gojkovič, Mojca, Kolar, Nataša, 1994: *Arheologija ormoškega območja*. Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj.
- Zemlja pod vašimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije, Vodnik po najdiščih*, Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine, Ljubljana 2003.
- Žižek, Ivan, 1997: *Hardek 1997, Predstavitev zaščitnih arheoloških izkopavanj na ormoški obvoznici*. Zloženska ob razstavi, Pokrajinski muzej Ptuj.
- Žižek, Ivan, 2001: *Pod cestoj, Zaščitna arheološka izkopavanja Hajndl 1999/2000*. Razstavna brošura, Pokrajinski muzej Ptuj.

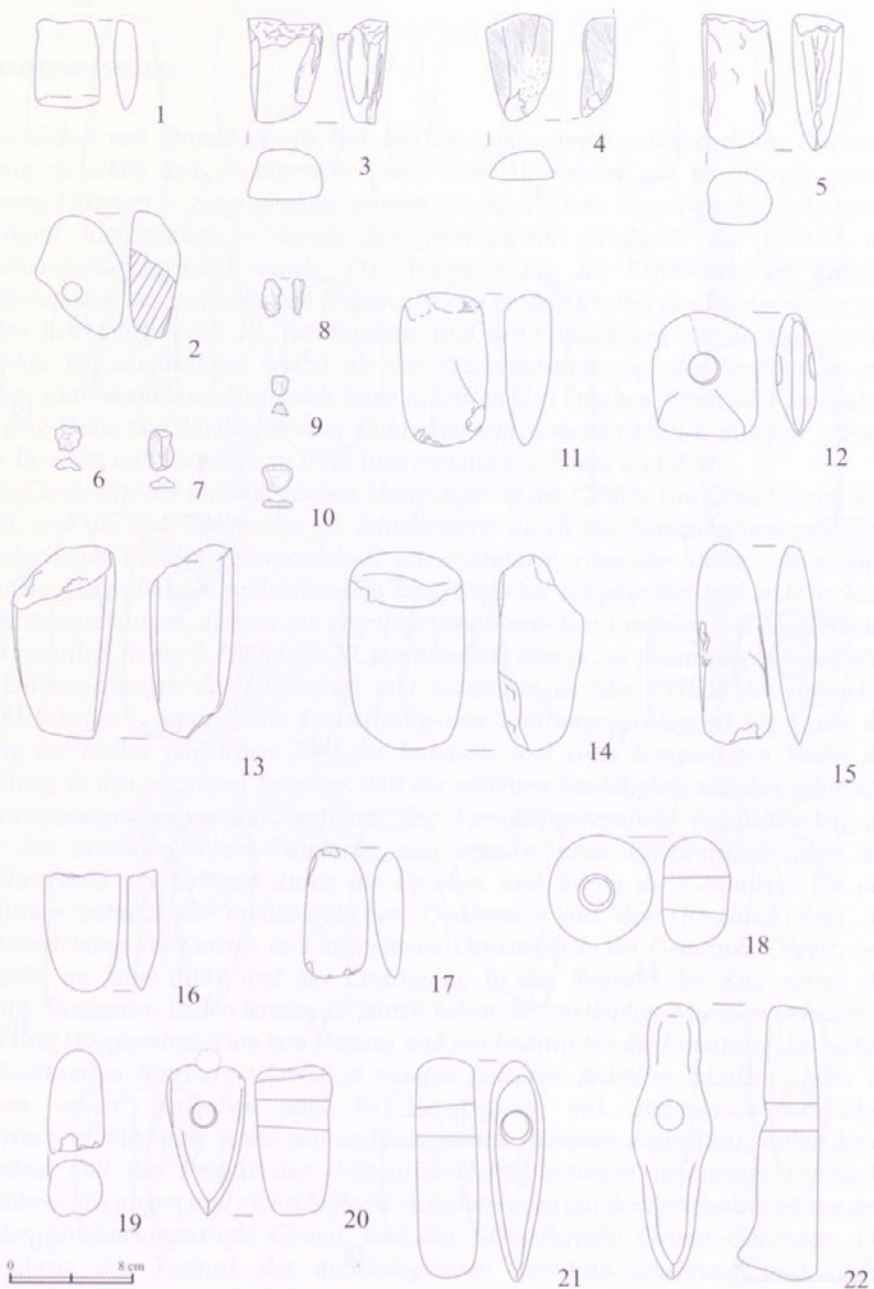
T1: Kamnita orodja, 1 Središče (po fotografiji: Kovačič, Središče), 2,3 Grabe, 4,5 Obrež, 6 Pušenci, 7-9 Frankovci, 10,11 Hum, 12 Pavlovci, 13-15 Pavlovski vrh

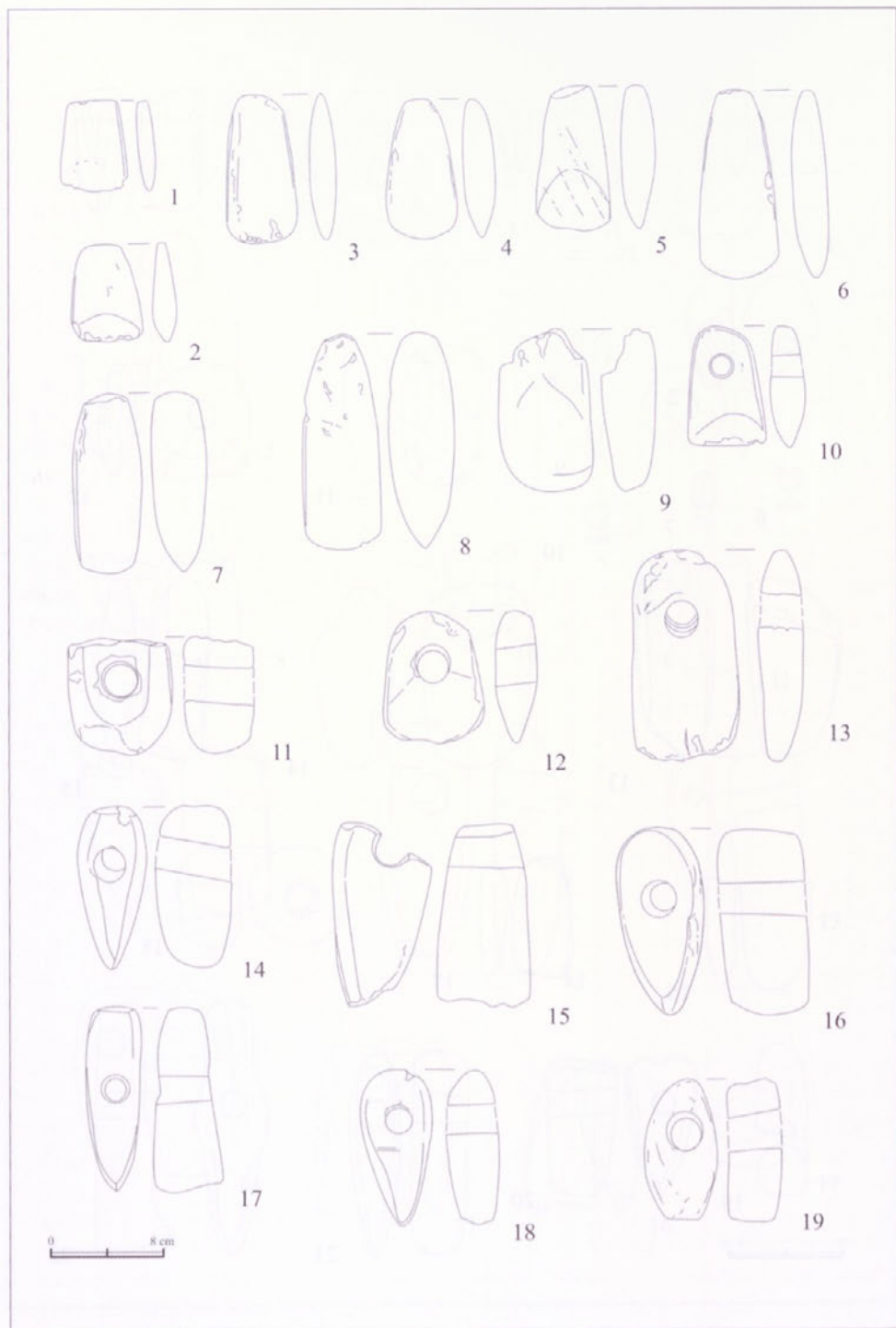
T2: Kamnita orodja, 1 Libanja, 2 Veliki Brebrovnik, 3-5 Miklavž pri Ormožu, 6 Vuzmetinci, 7 Spodnji Ključarovci, 8,9 Kog, 10 Gornji Ključarovci, 11,12 Lahonci, 13-19 Tomaž pri Ormožu

T3: Kamnita orodja, 1 Senik, 2 Savski vrh, 3,4 Savci, 5 Strjanci, 6,7 Preclava, 8,9 Sodinci, 10,11 Drakšl, 12 Osluševci, 13 Podgorci, 14-17 Mihovci

T4: Kamnita orodja, 1-14 Hardek, 15-22 Ormož

T5: Kamnita orodja, 1-19 Ormož (Joanneum Graz)

Das Gebiet von Ormož in archäologischen Epochen und die Archäologie des Raumes

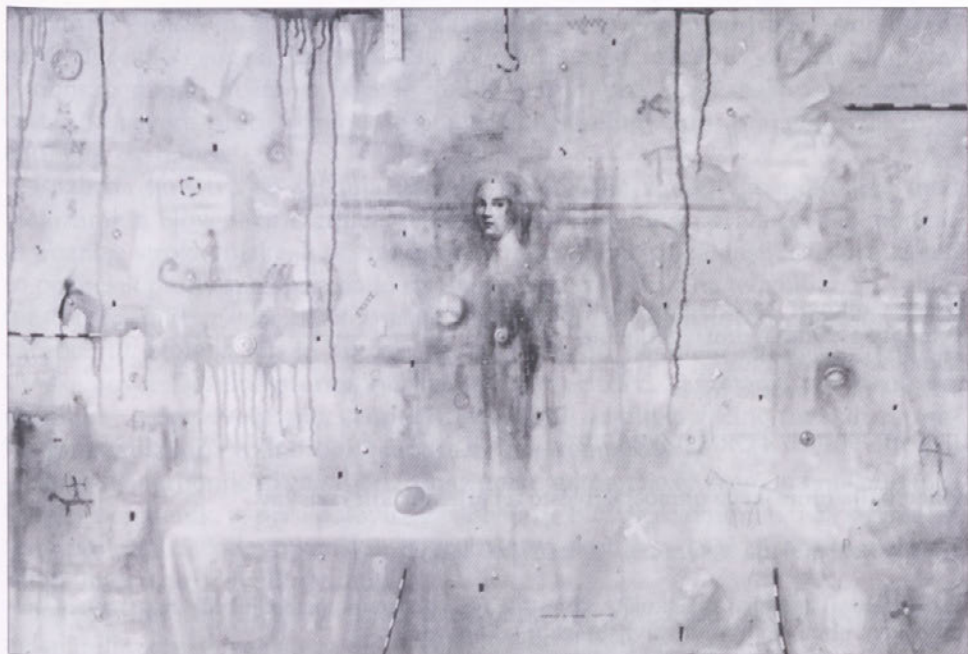
ZUSAMMENFASSUNG

Das Gebiet von Ormož ist ein Teil der Übergangszone des slowenischen Podravje-Gebietes zwischen dem Pannonischen und dem Alpenraum, wo in Interaktion von mehreren Faktoren – geografischen, antropogeographischen, soziologischen, ökonomischen und historischen – durch die Jahrtausende hindurch die Gestalt der Kulturlandschaft geprägt wurde. Das Interesse für das Erforschen der ältesten Manifestationen des menschlichen Daseins ist eng verbunden mit den ideologischen und sozialen Bewegungen des 19. Jahrhunderts und der Entwicklung der archäologischen Disziplin. Die Archäologie besitzt als ein Wissenschaftszweig, der Stoffquellen aus Epochen untersucht, aus denen sich keine Schriftquellen erhalten haben oder jene selten sind, eine Reihe von Methoden zum Entdecken von Bodendenkmälern aus den vergangenen Epochen und Zugänge zu ihrer Interpretation in Raum und Zeit.

Die Geschichte der archäologischen Untersuchung des Gebiets von Ormož zeigt, dass das 19. und die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts durch das Sammeln von zufälligen archäologischen Funden gekennzeichnet war (Steinäxte, römische Steine), im größten Teil wilde Ausgrabungen prähistorischer und römischer Hügelgräber und erste archäologische Ausgrabungen, die von den gegründeten historischen Vereinen und Museen ausgeführt wurden. In der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts kam es zur planmäßigen topografischen Untersuchungen der Landschaft und Sondierungen (der Verlauf der römischen Straße Poetovio - Savaria, die Feststellung von Siedlungsnachlässen) im Sinne der Ortung der höchst möglichen Zahl der Fundorte und eines kompletteren Bildes der Besiedlung in den einzelnen Epochen. Mit der erhöhten Bautätigkeit wurden zahlreiche Sicherungsausgrabungen durchgeführt. Die Forschungsergebnisse komplettierten die Karte der archäologischen Fundorte, sie lieferten neue Erkenntnisse über das Besiedlungsbild des Gebietes durch die Epochen und waren die Grundlage für den rechtlichen Schutz der archäologischen Denkmäler mit dem Beschluß über die Bekanntmachung der Kultur- und historischer Denkmäler in der Gemeinde Ormož, verabschiedet im Jahre 1984 und der Eintragung in das Register des Kulturerbes der Republik Slowenien. In den letzten 12 Jahren haben das zuständige Museum Pokrajinski muzej Ptuj (Regionalmuseum von Pettau) und das Institut für die Erhaltung des Natur- und Kulturerbes Marburg (Zavod za varstvo kulturne dediščine Maribor) jedes im Rahmen seiner Aufgaben und in Verbindung mit anderen slowenischen Kulturinstitutionen eine Reihe von archäologischen Aktionen ausgeführt, unter denen auf jedem Fall das Projekt der Präventivarchäologiestudien herausragt (intensive Terrainbesichtigungen und archäologische Ausgrabungen auf der Straßentrasse) vor dem Bau der Umfahrungsstraße Ormož und der Schnellstraße Ormož–Gorišnica. Die Anwendung der Technik der archäologischen Terrainbesichtigung und ersten Luftaufnahmen zeigten sich äußerst ergiebig bei der Auffindung von archäologischen Spuren in den Gebieten von Mihošci bis Pušenci. Mit sinnvoll ausgewählten Techniken der systematischen archäologischen Durchsicherung (Oberflächen- und Unterflächendurchsicherung, geophysikale und geochemische Studien, die Technologie der

geografischen Informationssysteme -GIS, Luftbildfotografie) müsste man fortfahren. Wie es die Praxis solcher Untersuchungen anderswo in Slowenien und Europa beweist, ist die Anwendung nichtdestruktiver archäologischer Methoden wirkungsvoll für das Finden einer Anzahl von archäologischen Fundorten und für die archäologische Interpretation der Besiedlung und Raumausnutzung in der Vergangenheit. So würden die Archäologiefundortkarten, die die momentane Lage der gefundenen Spuren aus einzelnen Epochen wesentlich komplettieren, auch die Interpretation der Besiedlung fördern. Die Kenntnis der Landschaft durch die Epochen hindurch würde sicherlich bessere Ausgangslagen für die Strategie der Erhaltung der qualitativsten Segmente der Kulturlandschaft bei der Planung neuer baulicher Eingriffe in die Landschaft ermöglichen.

Arheologija ormoškega območja, dvesto let arheoloških raziskav

Andrej Pavlič, *Ciklus palim pset* (akril)

Foto: B. Prelog

Vomer Gojkovič, Mojca, univ. dipl. arheologinja
Kolar, mag. Nataša, prof. zgodovine
Pokrajinski muzej Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 902/904(497.4 ORMOŽ)"18/19"

Arheologija ormoškega območja, dvesto let arheoloških raziskav

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 210–225

V prispevku avtorici raziskujeta dvestoletno zgodovino arheoloških raziskovanj na ormoškem območju in predstavljata izbor izkopavanj.

KLJUČNE BESEDE: Arheologija, zgodovina izkopavanj in raziskav, izbor iz starih in novih arheoloških spoznanj

Vomer Gojkovič, Mojca, BA, Archaeologist
Kolar, Nataša, MA, Professor of History
Ptuj Regional Museum
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 902/904(497.4 ORMOŽ)"18/19"

Archaeology of the Ormož area. Two hundred years of archaeological research

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 210–225

In the article the authors present two hundred years history of archaeological research in the Ormož area and a selection of excavations.

KEY WORDS: archaeology, excavations and research history, selection of old and new archaeological results.

Arheologija ormoškega območja, dvesto let arheoloških raziskav

Prostor ptujsko-ormoškega območja je že od nekdaj znan po arheoloških ostalinah. Ugodna geografska lega tega območja med Alpami in Vzhodom ter Panonsko nižino in Italijo, kjer je vodila starodavna karavanska pot, jantarna cesta, od severa proti Jadranu, je omogočila poselitev že v prazgodovini in se nadaljuje do danes.

Različna ljudstva so vtisnila pečat v arheološko zgodovino pokrajine med Halozami in Slovenskimi goricami. Starodavne ostaline so privlačevale ljubitelje in pozneje strokovnjake, ki so raziskovali našo davno preteklost. Zbiranje le-teh so pospešili predvsem spomeniki rimskega časa, ko je bilo na tem območju veliko mestno ozemlje *colonia Ulpia Traiana Poetovio*. O tem nam pričajo dokumenti iz začetka 19. stoletja. To je bil čas, ko so podarjali najditelji naključno najdene rimske novce Deželnemu muzeju Joanneum v Gradcu. Zanimanje za arheološke ostaline se je še povečevalo, vendar so prepustili najditelji večino rimskih kamnitih spomenikov pa tudi drobne predmete graškemu muzeju.

Rimski nagrobnik, ki ga po prizoru iz grške mitologije na njem imenujemo tudi Orfejev spomenik, iz prve polovice 2. stoletja, je bil vzrok zanimanju za starine, ki se je povečal z vzidavo rimskih nagrobnikov okoli leta 1830 v mestni stolp na Ptuj, imenovan Povodnov muzej.

Že v zadnjih letih 19. stoletja so izkopali na polju med Središčem in Ormožem nekaj miljnikov; enega so vzidali v cerkvico Sv. Janeza na Humu.

Najdbe, ki so jih odkrili domačini v 20. in 30. letih 19. stoletja, so našle svoje mesto v muzejih na Dunaju in v Deželnem muzeju v Gradcu.

Zapis v novicah iz 12. tedna v letu 1854 nam sporoča o odkritju založne najdbe na Grabah pri Središču ob Dravi, ki je sedaj v Deželnem muzeju Joanneum v Gradcu.

Leta 1877 so začeli učenci dunajske, pozneje pa tudi graške arheološke šole sistematično raziskovati in preučevati izkopanine. Predvsem strokovnjaki iz Joanneuma pa tudi nekaj posameznikov so posvetili arheološkimi izkopavanjem na ptujsko-ormoškem območju kar nekaj desetletij. Gradivo z njihovih izkopavanj hranijo v muzejih v Gradcu in na Dunaju.

Izkopanine s ptujsko-ormoškega območja so postale znane vsej tedanji strokovni javnosti. Sem so prihajali znani strokovnjaki, ki so odkrivali nove arheološke predele. Sčasoma pa so domačini ugotovili vrednost teh odkritij, zato so začeli premišljevat o ustanovitvi društva, ki bi osnovalo domači muzej, v katerem bi jih predstavili.

Ptujski in ormoški veljaki ter poznavalci takratne arheološke dediščine so ustanovili leta 1893 na Ptuj Muzejsko društvo in ob tem muzej z namenom, da

najdbe ostanejo doma, vendar si je Deželni muzej Joanneum pridržal pravico do pomembnejših najdb.

Po ustanovitvi Muzejskega društva se je število izkopavanj na ptujsko-ormoškem območju povečalo. Del gradiva so uspeli obdržati doma, pomembnejše najdbe si je pridobil Deželni muzej v Gradcu. Po letu 1903, ko je bilo ustanovljeno Muzejsko društvo v Mariboru, so najdbe s svojih izkopavanj odnašali tudi tja.

Leta 1894 je bil najden na gradu Velika Nedelja rimski sarkofag, ki je rabil kot pepelnica z napisom vojaka XIII. Gemine (Dvojne). Danes je sarkofag v lapidariju Pokrajinskega muzeja Ptuj.

Graški profesor zgodovine Franz Ferik je raziskoval med šolskimi počitnicami arheološka najdišča na spodnjem Štajerskem in svoja odkritja zapisoval v počitniški dnevnik. Bil je prvi, ki je zasadil arheološko lopato na ormoškem območju.

Leta 1907 in 1908 so raziskovali na Grabah pri Središču ob Dravi rimsko stavbo in zgodnjeresnodnjeveško grobišče.

Zaradi številnih izkopavanj Viktorja Skrabarja, notarja v Ormožu in na Ptujju, s sodelavci in obsežne zapuščine Franza Ferka so se kopičile zbirke v gimnazijskem poslopju; prostori so postali premajhni za obe ustanovi. Muzej so preselili leta 1928 v nekdanji dominikanski samostan, kjer so uredili zbirke v križnem hodniku.

S posredovanjem konzervatorja Viktorja Skrabarja je prejel muzej leta 1937 najdbe iz Ormoža oziroma s Hardeka, kjer so že odkopali pod vodstvom Franza Ferka prazgodovinske gomile.

Že leta 1914 je začel na ormoškem območju kopati eden najpomembnejših raziskovalcev arheologije slovenskega prostora, Walter Schmid. Svoje delo je nadaljeval tudi med drugo svetovno vojno.

V Pušencih pri Središču ob Dravi so odkrili leta 1940 bronastodobno založno najdbo, v kateri so dve plavutasti sekiri, tulasto dleto in šilo. Najditelj jo je leta 1961 podaril Dolenjskemu muzeju.

V petdesetih letih 20. stoletja so se začela velika izkopavanja prazgodovinske naselbine v Ormožu. Po prvih izkopavanjih sekcije za arheologijo pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti leta 1954 v Ormožu jo je sistematično raziskovala kustodinja Mestnega muzeja Bernarda Perc. Pod njenim vodstvom so poskusno izkopavali v naslednjih letih na več mestih v ormoški občini. Nadaljnje raziskave v poznejših letih so pokazale bogato poselitev kraja z bližnjo okolico.

Vodstvo muzeja se je večkrat menjalo, prišlo je do razcepitve Muzejskega društva na muzej z zbirkami, na arhiv in knjižnico. S priključitvijo ormoške občine 1963. leta kot soustanoviteljice je dobil muzej širši pomen: zaradi večjega teritorialnega območja se od takrat imenuje Pokrajinski muzej Ptuj.

Na do tedaj malo raziskanem območju Haloz in Slovenskih goric je odkril Stanko Pahič ob topografiji vrsto novih arheoloških najdišč iz različnih časovnih obdobj. Z manjšimi poskusnimi izkopavanji je določil na več mestih smer rimske ceste *Celeia-Poetovio-Savaria* in *Poetovio-Mursa*.

Na ormoškem območju je bilo najdeno veliko kamnitega orodja, od katerega so nekatera prinesli v muzej, nekatera so ohranili najditelji ali pa je izgubljeno.

V Osluševcih so naleteli med letoma 1953 in 1958 delavci na skeletne grobove s keramiko, ki pa so uničeni. Ohranjen je le železen meč.

Leta 1962 so poskusno izkopavali starejšeželeznodobne gomile na Hardeku pri Ormožu; v Mihovcih pri Veliki Nedelji so odkrili prazgodovinsko naselbino. Na prazgodovinsko keramiko so naleteli tudi na pobočju Hajndla pri Ormožu. Pod vodstvom Bernarde Perc ter ob sodelovanju Ive Mikl Curk in drugih so nadaljevali izkopavanja prazgodovinske naselbine v Ormožu.

V naslednjih letih so odkrivali prazgodovinske naselbine na različnih krajih ormoške občine, tako v Sodincih pri Veliki Nedelji in Strjancih pri Podgorcih.

Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let 20. stoletja je izkopavala v Ormožu ter okolici Zorka Šubic. Med ostalim je raziskovala tudi rimsko vilo v Pavlovcih pri Ormožu.

V poznih šestdesetih letih je nastopila svoje dolgoletno raziskovalno delo Marjana Tomanič-Jevremov. Prezela pa je tudi izkopavanja v ormoški občini, kjer raziskuje še danes prazgodovinska najdišča ter naselbino in grobišče v Ormožu. Nazadnje, v letu 1994, je vodila s sodelovanjem arheologov iz Narodnega muzeja iz Ljubljane izkopavanja rimske vile in zgodnj srednjeveškega grobišča na Grabah pri Središču ob Dravi.

Leta 1970 je izkopaval Pokrajinski muzej Ptuj s sodelovanjem Filozofske fakultete iz Ljubljane na Pavlovskem vrhu pri Ormožu. Našli so sledove štirih prazgodovinskih hiš z drobnimi najdbami.

Od osemdesetih let 20. stoletja dalje sta vodila v Ormožu in njegovi okolici nekatera izkopavanja tudi arheologa Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor Mira Strmčnik-Gulič in Ivan Tušek.

V program slovenske avtocestne mreže je bila v devetdesetih letih 20. stoletja vključena tudi gradnja ormoške obvoznice. Pod vodstvom kustosa Ivana Žižka je ekipa Pokrajinskega muzeja Ptuj zaščitno izkopavala na trasi ormoške obvoznice leta 1997 na prazgodovinski naselbini in gomili na Hardeku in leta 2000-2001 na trasi hitre ceste Ormož-Gorišnica, na Hajndlu, kjer so našli na obsežnem terenu prazgodovinsko naselbino – hiše, rimsko cesto, apnenice in drugo.

Ob koncu 20. in v začetku 21. stoletja nadaljuje raziskovanje obsežne prazgodovinske naselbine kustos Brane Lamut.

Pokrajinski muzej Ptuj hrani v začetku 21. stoletja v svojih depojih obsežno arheološko zbirko s ptujsko-ormoškega območja, zaradi pomanjkanja razstavnih prostorov pa je predstavljen le manjši del izkopanega gradiva.

V dolgem obdobju arheoloških raziskovanj ormoškega območja so bile odkrite mnoge pomembne najdbe od prazgodovine do srednjega in novega veka, vendar njegova celovita podoba s tem še ni končana. Nova izkopavanja na celotnem območju Muzeja vedno znova presenečajo in potrjujejo pomembnost arheoloških odkritij, ki se dopolnjujejo kot kamenčki v čudovitih rimskih mozaikih.

Izbor iz starih in novih arheoloških spoznanj¹

Podatki o številnih najdbah in izkopavanjih so preobsežni, da bi ustvarili vtis o arheološkem bogastvu pokrajine ormoškega območja, zato predstavljamo le nekaj dognanj o teh najdiščih in izkopavanjih.

Nekaj iz dokumentov pred ustanovitvijo Muzejskega društva

1800

- Na polju med Središčem in Ormožem so izkopali ostaline rimskega miljnika, ki so bili pozneje uporabljeni kot gradbeni elementi. Na južni strani Huma so našli še en miljnik, ki so ga vzdali v cerkvico sv. Janeza na Humu (Muchar 1844, 417. Klemenc, Saria 1936, 9)².

1821

- Tudi tega leta sta bila najdena na rimski cesti dva miljnika, ki sta uničena (Klemenc, Saria 1936, 9).

1829

- V tem letu so se zbirke Deželnega muzeja v Gradcu prav tako pomnožile z najdbami, ki jih je prispeval kooperator F. Verbnjak iz Tomaža pri Veliki Nedelji: 14 kosov opeke, 2 dela zajemalke ter še nekaj manjših predmetov (JJ. 1829,8).

1830

- V globeli pod Lunovcem in Šardinjem je F. Verbnjak odkopal rimsko gomilo in v njej našel žaro z žganino.

- V Vičancih je našel rimski sarkofag (Pahič 1975, 320, 322).

1837

- Kronika Velike Nedelje omenja tri rimske gomile, ki so jih v letih 1822 do 1837 zravnali na cerkvenih njivah severno od Ormoža; pri gradu so našli rimske novce (Klemenc, Saria 1936, 23).

1854

- Franc Horvat, kmet z Grab pri Središču ob Dravi, je našel pod hrastovim štorom devet bronastih predmetov iz obdobja žarnih grobišč. Najdbe so sedaj v Joanneumu v Gradcu (Novice 12, 1854, 268. Kovačič 1910, Pahič 1962, 188 ss).

1855

- Župnik R. Knabl je odkril rimsko ploščo z napisom, uporabljeno pri krstnem kamnu (Kenner 1860, 48).

Leta 1893 so ustanovili na Ptujju Muzejsko društvo in ob tem muzej z namenom, da najdbe ostanejo doma, vendar si je Deželni muzej Joanneum pridržal pravico do pomembnejših najdb.

1894

- V gradu Velika Nedelja je bil najden sarkofag, ki je bil leta 1898 prepeljan v muzej (Klemenc, Saria 1936, 73).

¹ Vomer Gojkovič, Kolar 1993.

² Citirana je osnovna literatura.

1897

- Na južnem pobočju Drakšla so našli pri rigolanju na Kajnčevem posestvu naselbinske ostaline s keramiko in fragmentom kamnite sekire (Pahič 1975, 319).

1899

- Prof. Ferik je navedel v svojem poročilu o arheoloških raziskovanjih v juliju, avgustu in začetku septembra za muzej: izkopal je na Pohorju, v Ormožu (parc. št. 191/2, k.o. Hardek) in v Slovenskih goricah. Nekatere izkopenine je predal Ferkovemu muzeju (Kohaut 1900, 20).

1900

- V Šalovcih so dijaki raziskovali rimsko gomilno grobišče (Pahič 1960, 342 s. Isti 1975, 327).

1906

- Na terasi nad vasjo so izkopali v gozdu Koračica pri Obrežu verjetno rimski grob (Pahič 1975, 326).

1907

- V Središču ob Dravi so raziskovali rimsko stavbo in srednjeveško grobišče (Tragau 1907. Kovačič 1907, 229-233. Bratanič 1954, 375).

1908

- Nadaljevali so izkopavanja v Središču ob Dravi (Kovačič 1908, 176 ss. Pahič 1975, 326).

1937

- Iz Ormoža oziroma s Hardeka, kjer so že odkopali pod vodstvom prof. Ferka prazgodovinske gomile, je muzej prejel s posredovanjem konservatorja Skrabarja dele velike črne posode z bogatim meandrskim okrasom.

1940

- V Pušencih pri Središču ob Dravi so odkrili bronastodobno založno najdbo, v kateri so dve sekiri, tulasto dleto in šilo. Najdbe so bile leta 1961 oddane v Dolenjski muzej v Novo mesto (Knez, 1962, 227. Pahič 1975, 321).

- Pred prvo svetovno vojno so našli na njivi pri železniškem postajališču v Pušencih del sekire z luknjo (Pahič 1960, 316).

Obdobje druge svetovne vojne

- Prof. Rudolf Bratanič je našel v Ormožu keramiko iz starejše železne dobe, na Ptuju pa dva posvetilna napisa.

Čas od konca druge svetovne vojne do leta 2001³

1952

- Na njivi, imenovani Ciglanca, pri Senešcih so odkopali temelje kvadratne rimske stavbe (Pahič 1960, 340 s).

1953

- Lastnik parcele št. 447 v Obrežu pri Središču ob Dravi je našel pri oranju grob s kamnito pepelnico, čašo gubanko z majhno nogico in vrč – vazo gubanko (Bratanič 1954, 374 s).

³ Izkopavanja na območju ormoške občine so bila tudi po letu 2001, vendar poročila še niso objavljena.

1954

- Raziskovanja prazgodovinske naselbine v Ormožu so potekala na vrtovih južno od nekdanje sodnije pod strokovnim vodstvom Sekcije za arheologijo pri SAZU (Perc 1960, 280).

1955

- Bernarda Perc je dokazala s poskusnimi izkopavanji v Ormožu, da predstavlja planota južno od nekdanje sodnije del prazgodovinske naselbine (Perc 1960, 280. Ista 1962, 202 ss).

1956

- Zaradi rezultatov prejšnjih let je začela sistematično raziskovati prazgodovinsko naselbino v Ormožu ekipa Mestnega muzeja pod vodstvom B. Perc (Perc 1960, 290. Ista 1962, 202 ss).

1957

- Izkopavali so nadalje del naselbine v Ormožu, ki je pripadala obdobju žarnih grobišč (Perc 1960, 290. Ista 1962, 202 ss).

1958

- Na ptujsko-ormoškem območju je bilo najdeno veliko kamnitega orodja, od katerega so nekatera prinesli v muzej, nekatera so ohranili najditelji ali pa je izgubljeno (Pahič 1960, 312 ss).

- B. Perc je nadaljevala raziskovanja naselbine v Ormožu (Perc 1960, 326. Ista 1962, 202 ss).

- V Osluševcih so naleteli delavci na parceli št. 241/4, med letoma 1953 in 1958, pri odkopu vrhnjih plasti v gramoznici na skeletne grobove s keramiko, ki pa so uničeni. Ohranjen je le železen meč (Pahič 1960, 335. Ista 1975, 321).

1959

- Muzej je pod vodstvom B. Perc opravil sondažna raziskovanja na Pavlovskem vrhu pri Ormožu; odkrili so hišni lep, nekaj drobnega orodja in dele posod (Perc 1960, 316) (*slika 1*).

*Slika 1:
Ormož,
izkopavanje
prazgodovinske
naselbine
leta 1959*

1962

- Na Hardeku pri Ormožu so poskusno izkopavali starejšeželeznodobne gomile, ki jih je odkril že leta 1899 Ferk (Pahič 1965, 132).

- Pri kopanju vodovodnega jarka v Mihovcih pri Veliki Nedelji so našli na parcelah št. 790, 791, in 792/1, k.o. Velika Nedelja, prazgodovinsko naselbino (Pahič 1965, 133).

- Prav tako so naleteli pri kopanju vodovodnega jarka na pobočju Hajndla pri Ormožu na prazgodovinsko keramiko (Pahič 1965, 137).

- Pod vodstvom B. Perc in ob sodelovanju I. Mikl, A. Bolta in T. Kneza ter S. Pahiča so nadaljevali od 2. junija do 15. avgusta izkopavanja prazgodovinske naselbine, ki so jo odkrivali že v letih 1955 do 1959 (Perc 1965, 137 s. Ista 1962, 202 ss. Ista 1962-1963, 375 ss).

1963

- Pahič je poskusno izkopaval na parcelah št. 64/1 in 2 v Pušencih pri Središču ob Dravi, kjer je ugotovil prazgodovinsko kulturno plast. Poskusno je izkopaval tudi v Sodincih pri Veliki Nedelji in Strjancih pri Podgorcih in prav tako našel prazgodovinsko keramiko. V Loperšicah je odkril v gomili št. 3 žgan rimski grob (Pahič 1965, 170 ss, 180 s).

- Pahič je potrdil s svojim raziskovalnim delom na različnih krajih (Borovci, Cunkovci itd.) potek rimske ceste *Poetovio-Savaria* in *Poetovio-Mursa* (Pahič 1965, 175 ss. Isti 1964-1965, 283 ss).

- Ob pobočju nad Trnavo v Godenincih (Vodranci) so odkrili s poskusnim izkopavanjem ostaline zidane stavbe s keramiko (Pahič 1975, 326).

1966

- Decembra tega leta so zaščitno izkopavali v Ormožu in ugotovili ostaline stavbe ob robu poznobronastodobne naselbine z ognjišči, kuriščem in odpadno jamo ob ognjišču (Šubic 1967, 115. Lamut 1989, 235 ss).

1967

- V Ormožu so nadaljevali zaščitno izkopavanje ob gradnji stanovanjskega bloka (Šubic 1969, 82).

- V Pavlovcih so raziskovali rimsko podeželsko vilo s prostori, tlakovanimi z estrihi in stebrički za ogrevanje (Šubic 1969, 92. Ista 1973, 32 ss) (*slika 2*).

1969

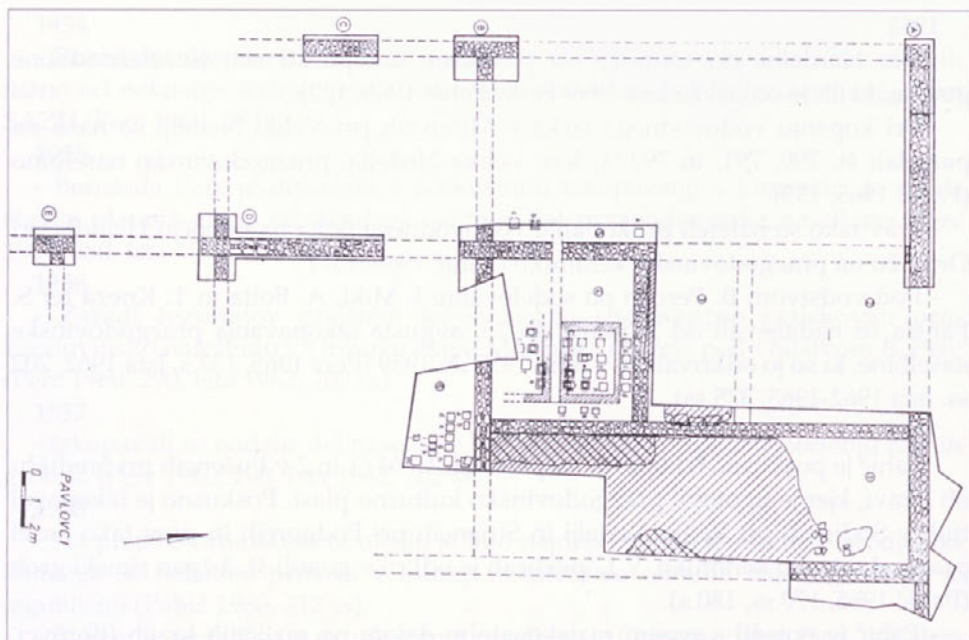
- Ob gradnji novega hotela v Ormožu so odkrili ob izkopu dele sivo žganih loncev in skodel. Pokrajinski muzej Ptuj o izkopu ni bil obveščen in je dobil predmete pozneje (Tomanič 1970, 154).

1970

- Septembra je izkopaval Pokrajinski muzej Ptuj s sodelovanjem Filozofske fakultete iz Ljubljane na Pavlovskem vrhu pri Ormožu. Našli so sledove kolov štirih prazgodovinskih hiš z drobnimi najdbami (Tomanič-Jevremov 1972, 142 s. Ista 1973, 20 ss).

1971-1972

- V Ormožu so odkrili nekaj sledov prazgodovinske naselbine (Tomanič-Jevremov 1974, 96).

Slika 2: Pavlovci, tloris rimske stavbe, izkopavanja leta 1967

1974

- V Ormožu so od aprila do junija sistematično raziskali 873 m²; parcele so bile namenjene za gradnjo stanovanjskih objektov. Odkrili so del prazgodovinske naselbine in poznobronastodobno grobišče (Tomanič-Jevremov 1977, 178 s. Ista 1988, 7 ss. Ista 1989, 277 ss).

1975

- Raziskali so še nadalje prazgodovinsko naselbino v Ormožu in odkrili tudi pripadajočo cesto (Tomanič-Jevremov 1977, 179 s).

1976

- Raziskovanje ormoške prazgodovinske naselbine je dalo ponovno nekaj pomembnih rezultatov (Tomanič-Jevremov 1977, 179 s).

- Na Hardeku pri Ormožu so odkrili rimsko cesto in nekaj predmetov rimske in poznobronastodobne kulture (Tomanič-Jevremov 1977, 305).

1977

- V Ormožu so odkrili sledove stavbe na koleh; v njej je bilo veliko poznobronastodobne keramike in predmetov za vsakdanjo uporabo (Tomanič-Jevremov 1979, 264).

1978

- V Ormožu so nadaljevali sistematično raziskovanje na parcelah št. 471, 489, 490, 495, 507/1, 797 in 796/2, kjer so odkopali v prazgodovinski naselbini sledove hiš in ognjišč ter pripadajoče drobne predmete, med njimi pa je bilo več poznejših vkopov s srednjeveškimi najdbami (Tomanič-Jevremov 1981, 203 ss).

1979

- Raziskave na parcelah št. 491, 493, 494, 506 in 460, 466 ter 467, k. o. Ormož, so nadaljevali tudi v tem letu. Dobili so podobne rezultate kot prejšnje leto, sistematično pa so raziskovali tudi del prazgodovinskega nasipa. Ohranili so keltsko peč, ki so jo prenesli v avlo ormoškega hotela (Tomanič-Jevremov 1981, 207 ss).

1980

- V Ormožu so z nadaljevanjem raziskovanj posegli ponovno v del prazgodovinske naselbine s sledovi lesenih kolov hiš, z ognjišči in kurišči (Tomanič-Jevremov 1983, 199 ss. Ista 1983, 40).

1981

- Med Vrazovo ulico in Mestnim trgom v Ormožu so nadaljevali načrtno raziskovanje in dopolnili videnje o prazgodovinski naselbini z novimi izsledki (Tomanič-Jevremov 1983, 199 ss. Ista 1983, 40).

1982

- Pri občasnem nadzoru glinokopa so našli na Hardeku tri poškodovane kamnite sekire (Strmčnik-Gulič 1982, 60 s).

1983

- Pri izkopu za temelje montažnega prizidka k Vzgojnovarstvenemu zavodu v Ormožu so pri arheološkem nadzoru zasledili nekaj vkopov s prazgodovinsko keramiko in koščke hišnega lepa (Tušek 1984, 205).

1986

- V drugi polovici avgusta tega leta so izkopali na Hardeku pri Ormožu več manjših sond, v katerih so odkrili plasti eneolitske in rimske kulture (Tomanič-Jevremov 1988, 197).

1987

- Pri ogledu terena v Strjancih so našli nekaj eneolitske keramike, latensko sulično ost in del grafitirane latenske posode (Tomanič-Jevremov 1988, 200 s).

1990

- Junija so izkopavali na parceli št. 996, k. o. Ormož, v neposredni bližini v letih 1955–1958 raziskanega zemljišča. Odkrili so ostaline prazgodovinske arhitekture, keramiko iz poznobronaste, železne in latenske dobe ter nekaj poznejših najdb (Lamut 1991, 204).

- Na dvoriščni strani stavbe nekdanjega sodišča so odkrili sledove kovačije, elipsoidno ognjišče in dvanajst zbiralnikov za vodo, kjer so našli gradivo iz različnih časovnih obdobj (Lamut 1991, 228).

1992

- V Ormožu so raziskovali prazgodovinsko naselbino, v katero so posegli tudi srednjeveški vkopi (Tušek 1995, 127).

1993

- Na Grabah pri Središču ob Dravi so raziskovali rimsko podeželsko vilo in zgodnesrednjeveško grobišče. Pri tem so sodelovali arheologi iz Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani (Tomanič-Jevremov, Knific 2001, 116 ss).

- Pri ogledu terena so na ploskem hrbtu širokega terena severovzhodno od naselja Šalovci in ob robu pobočja nad pritokom Libanje dokumentirali rimsko grobišče v strnjeni gruči ležečih gomil (Pahič 1995, 160).

1994

- Na Grabah pri Središču ob Dravi so nadaljevali raziskovanje.

1997

- Za gradnjo poslovnih trgovskih prostorov so izkopavali na parceli št. 571 in št. 572 k. o. Ormož, kjer so odkrili ob opravljenem nadzoru prazgodovinske keramične dele.

- Na trasi ormoške obvoznice je začela meseca maja arheološka ekipa Pokrajinskega muzeja Ptuj zaščitno izkopavati bronastodobno naselbino in gomilo na Hardeku. Na celotni trasi ormoške obvoznice je imel od aprila do avgusta arheološki nadzor Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor (Poročilo Pokrajinskega muzeja Ptuj za leto 1997. Tušek 1997, 133. Isti 2001, 35) (slika 3).

- Arheologi Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor so dokumentirali v mesecu decembru na parcelnih številkah 1303/1, 933/2 in 827 k. o. Ormož za gradnjo garaže in parkirišča pri Zdravstvenem domu v Ormožu plast in območje najgostejših najdb; po pregledu terena so ugotovili, da zaščitna izkopavanja niso bila potrebna (Tušek 1997, 132 s., Isti 2001, 83).

1998

- Nadaljevali so z zaščitnim izkopavanjem na prazgodovinski naselbini in gomili na Hardeku na trasi ormoške obvoznice (Žižek 2003, str. 151 ss).

1999

- Pri pregledu trase hitre ceste so na Hajndlu zasledili arheološke ostaline (Žižek 2003a, 148-150).

Slika 3: Hardek, tloris prazgodovinske hiše, izkopavanja leta 1997

2000

- Tega leta so bila zaščitna izkopavanja na trasi hitre ceste Ormož – Gorišnica, na Hajndlu, kjer so našli na obsežnem terenu prazgodovinsko naselbino – hiše, rimsko cesto, apnenice in drugo (Žižek 2003a, 148-150. Poročilo Pokrajinskega muzeja Ptuj za leto 2000) (*slika 4*).

2001

- Nadaljevali so izkopavanja na trasi hitre ceste z odkrivanjem prazgodovinske in rimske naselbine na Hajndlu (Poročilo Pokrajinskega muzeja Ptuj za leto 2001).

*

Tisočletja preteklosti so zapustila mnogo sledov življenja na ormoških tleh. Nekaj teh je bilo odkritih v preteklih sto letih, še mnogo skrivnosti pa leži v zemlji, kjer čakajo, da jih bodo arheologove roke odkrile in njihove misli strnile v krog, pa čeprav bo resnica o starodavnosti verjetno za vedno ostala nepojasnjena.

Utrinki iz odkritij naj bi predstavili izredno arheološko bogastvo območja, ki je že davno dajalo zavetje ljudem, ki so tu razvijali svojo kulturo in z njo bogatili našo preteklost.

Ob vseh spoznanjih, starih in novih, pa moramo ob ljudeh, ki so vse to ustvarili, omeniti tudi arheologe. Ti so pisali o svojem delu v različnih publikacijah in jih na tem mestu, žal, vseh ne moremo zapisati.

Slika 4: Hajndl, prazgodovinski vodnjak, izkopavanja leta 2000

VIRI IN LITERATURA

- Bratanič, R., 1954: Nove najdbe iz Ptuja. *Arheološki vestnik (Arh. vest.)* 5, str. 361-377.
- Jahresberichte des Steiermärkischen landesmuseums Joanneum, Graz (JJ), 1829, str. 8.
- Kenner, F., 1860: Grossonntag. *Beiträge zur einen Chronik der Archäologischen Funde in der Österreichischen Monarchie (1856-1858)* von Dr. Friedrich Kenner, Amanuensis des k.k. Münz- und Antiken-Cabinetes (Fortsetzung vom Band XV Š2. Hälfte 1855Č des Archivs für Kunde österreichischer Geschichtsquellen.) VI, str. 48.
- Klemenc, J., Saria, B., 1936: *Archaeologische karte von Jugoslavien: Blatt Ptuj*. Beograd-Zagreb.
- Knez, T., 1962: Pušenci, Ormož, Maribor. *Varstvo spomenikov (Var. spom.)* 8, str. 227.
- Kohaut, V., 1900: *Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale NF* 26, str. 20.
- Kovačič, F., 1907: Ostanke rimske vile pri Središču. *Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN)* 4, str. 229-233.
- Kovačič, F., 1908: Izkopavanje v Središču. *ČZN* 5, str. 176-185.
- Kovačič, F., 1910: *Trg Središče*. Maribor, str. 71.
- Lamut, B., 1989: Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu. *Arh. vest.* 39-40, str. 235-276.
- Lamut, B., 1991: Ormož. *Var. spom.* 33, str. 204, 228.
- Lamut, B., 1993: Arheološke raziskave v Ormožu, preliminarno poročilo o zaščitnih izkopavanjih v letu 1990. *Ormož skozi stoletja* 4, str. 40-49.
- Muchar, A., 1844: Polsterau. *Geschichte des Herzogtums Steiermark I*, str. 417.
- Pahič, S., 1960: *Var. spom.* 7, 312 ss.
- Pahič, S., 1960: Osluševci. *Var. spom.* 7, 335.
- Pahič, S., 1962: Arheološki spomeniki v Slovenskih goricah. *Ptuj. zbor.* 2, str. 187-201.
- Pahič, S., 1964-1965: K poteku rimskih cest med Ptujem in Središčem. *Arh. vest.* 15-16, str. 283-320.
- Pahič, S., 1965: Hardek pri Ormožu, Mihovci pri Veliki Nedelji, Hajndl pri Ormožu. *Var. spom.* 9, 132-133, 137.
- Pahič, S., 1966: Frankovci pri Ormožu. *Var. spom.* 10, str. 191
- Pahič, S., 1975: *Arheološka najdišča Slovenije*, str. 319-322, 326-327, Ljubljana.
- Pahič, S., 1995: Šalovci. *Var. spom.* 35, str. 160.
- Perc, B., 1960: Ormož, Pavlovski vrh. *Var. spom.* 7, 280, 316, 326.
- Perc, B., 1962: Prazgodovinska naselbina v Ormožu. *Ptujski zbornik* 2, str. 202 - 211.
- Perc, B., 1962-1963: K strategiji žarnogrobiščne naselbine v Ormožu. *Arh. vest.* 13-14, str. 375-381.
- Perc, B., 1965: Ormož. *Var. spom.* 9, 137-138.
- Poročila Pokrajinskega muzeja Ptuj: 1997, 2000, 2001.
- Strmčnik-Gulič, M., 1981: Ormož. ZVNKD Maribor, Poročilo o delu v letu 1982, str. 60-61.
- Šubic, Z., 1967: Ormož. *Var. spom.* 11, str. 115.
- Šubic, Z., 1969: Ormož. *Var. spom.* 12, str. 82, 92.
- Šubic, Z., 1973: Antična stavba v Pavlovcih pri Ormožu. *Ormož skozi stoletja* 1, str. 32-49.
- Tomanič, M., 1970: Ormož. *Var. spom.* 13-14, str. 154.
- Tomanič-Jevremov, M., 1972: Pavlovski vrh pri Ormožu. *Var. spom.* 15, str. 142-143.

- Tomanič-Jevremov, M., 1973: Eneolitska naselbina na Pavlovskem vrhu pri Ormožu. *Ormož skozi stoletja* 1, str. 20-31.
- Tomanič-Jevremov, M., 1974: Ormož. *Var. spom.* 17-19/1, str. 92, 96.
- Tomanič-Jevremov, M., 1977: Ormož, Hardek pri Ormožu. *Var. spom.* 21, str. 178-180, str. 305.
- Tomanič-Jevremov, M., 1979: Ormož. *Var. spom.* 22, str. 264.
- Tomanič-Jevremov, M., 1981: Ormož. *Var. spom.* 23, str. 203-210.
- Tomanič-Jevremov, M., 1983: Ormož. *Var. spom.* 25, str. 199-200.
- Tomanič-Jevremov, M., 1986: Hardek pri Ormožu. *Var. spom.* 28, str. 294-295.
- Tomanič-Jevremov, M., 1988: Hardek, Pušenci. *Var. spom.* 30, str. 197, str. 200.
- Tomanič-Jevremov, M., 1988: Ormoško grobišče. *Ormož skozi stoletja* 3, str. 7-52.
- Tomanič-Jevremov, M., 1989: Žarno grobišče v Ormožu. *Arh. vest.* 39-40, 277-322.
- Tomanič-Jevremov, M., Knific, T., 2001: Središče ob Dravi. *Od Rimljanov do Slovanov*, Predmeti, str. 116-118, Ljubljana.
- Tragau, K., 1907: Tagespost. 7. oktober, Graz.
- Tušek, I., 1984: Ormož. *Var. spom.* 26, str. 205.
- Tušek, I., 1995: Ormož. *Var. spom.* 35, str. 127.
- Tušek, I., 1997: Občina Ormož. ZVNKD Maribor, Letno poročilo 1997, str. 131-149.
- Tušek, I., 2001: Hajndl, Hardek, Ormož. *Var. spom.* 38, str. 35-36, str. 83.
- Vomer-Gojkovič, M., Kolar, N., 1993: *Archeologia Poetovionensis*, Stara in nova arheološka spoznanja. Ptuj.
- Žižek, I., 2003: Hardek pri Ormožu. *Zemlja pod našimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije*, Vodnik po najdiščih, str. 151-152.
- Žižek, I., 2003a: Hajndl pri Ormožu. *Zemlja pod našimi nogami, Arheologija na avtocestah Slovenije*, Vodnik po najdiščih, str. 148-150.

Die Archäologie des Gebietes von Friedau/Ormož, 200 Jahre archäologischer Forschungen

ZUSAMMENFASSUNG

Verschiedene Völker haben ihr eigenes Siegel in die archäologische Geschichte der Landschaft zwischen Haloze und Slovenske gorice geprägt. Altertümliche Relikte haben Liebhaber und später Fachleute angezogen, die unsere ferne Vergangenheit erforscht haben. Das bezeugen Dokumente vom Beginn des 19. Jahrhunderts an. Funde, die von Einheimischen in den 20. und 30. Jahren des 19. Jahrhunderts entdeckt wurden, haben ihren Platz in Museen in Wien und im Landesmuseum in Graz gefunden. In der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts begannen die Schüler der Wiener, später auch der Grazer archäologischen Schule die Ausgrabungen vom Gebiet von Ptuj-Ormož systematisch zu erforschen und zu erkunden, die wenig später der gesamten damaligen Fachöffentlichkeit bekannt wurden. Im Laufe der Zeit erkannten die Einheimischen den Wert dieser Entdeckungen, deswegen begannen sie über die Gründung eines Vereins nachzudenken, der ein heimisches Museum gründen würde, in dem sie sie vorstellen könnten. Die Prominenten von Ptuj und Ormož und Kenner des damaligen archäologischen Materials haben im Jahre 1893 in Ptuj das Museumverein mit Museum (Muzejsko društvo z muzejem) gegründet. Nach dessen Gründung stieg die Zahl der Ausgrabungen auf dem Gebiet von Ptuj-Ormož an. Der Grazer Geschichtsprofessor Franz Ferik hat während der Schulferien die archäologischen Fundorte in der Untersteiermark untersucht. Er war der erste, der den ersten Spatenstich mit der archäologischen Schaufel im Gebiet von Ormož - unternommen hat. In den Jahren 1907 und 1908 haben sie im Ort Grabe bei Središče an der Drau ein Römerhaus und eine frühmittelalterliche Grabstätte untersucht. Durch Vermittlung von Konservator Viktor Skrabar hat das Museum im Jahre 1937 die Funde aus Ormož bzw. Hardek erhalten. Bereits im Jahre 1914 begann auf dem Gebiet von Ormož einer der bedeutendsten Erforscher der Archäologie im slowenischen Raum zu graben, Walter Schmid. Seine Arbeit hat er auch während des 2. Weltkrieges fortgesetzt. Nach dem 2. Weltkrieg kam es zur Teilung des Museumvereins in das Museum mit den Sammlungen, in das Archiv und die Bibliothek. In den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts begannen große Ausgrabungen der prähistorischen Siedlung in Ormož. Nach den ersten Ausgrabungen der Sektion für Archäologie bei der slowenischen Akademie für Wissenschaften und Kunst im Jahre 1954 in Ormož hat sie mehrere Jahre systematisch die Kustodin des Stadtmuseum (Mestni muzej) Bernarda Perc mit Mitarbeitern erforscht. Unter ihrer Aufsicht unternahmen sie in den folgenden Jahren Versuchsgrabungen an mehreren Standorten in der Gemeinde von Ormož. Mit der Anschluss an die die Gemeinde von Ormož als Mitgründerin im Jahre 1963 erhielt das Museum eine breitere Bedeutung: aufgrund des größeren Territorialgebietes nennt es sich seit damals

Landesmuseum von Pettau (Pokrajinski muzej Ptuj). Auf dem bis dato wenig erforschten Gebiet von Haloze und Slovenske gorice hat Stanko Pahič neben der Topografie eine Reihe von neuen archäologischen Fundorten aus verschiedenen Epochen entdeckt. Im Jahre 1962 haben sie versuchsweise auf Hardek bei Ormož Grabhügel aus der älteren Eisenzeit ausgegraben; in Mihovci bei Velika Nedelja haben sie eine prähistorische Siedlung entdeckt. Ende der 60er und Anfang der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts hat in Ormož und Umgebung Zorka Šubic ausgegraben. Unter anderem hat sie auch die römische Villa in Pavlovci bei Ormož untersucht. In den späten 60er Jahren trat Marjana Tomanič-Jevremov ihren langjährigen Forschungsdienst an. Sie hat auch die Ausgrabungen in der Gemeinde von Ormož übernommen, wo sie noch heute die prähistorischen Fundorte und eine Siedlung und Grabstätte in Ormož erforscht. Seit den 80er Jahren des 20. Jahrhunderts haben einige Ausgrabungen in Ormož und Umgebung auch Archäologen des Denkmalamtes Maribor (Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor) Mira Strmčnik-Gulič und Ivan Tušek geleitet. Ins Programm des slowenischen Autobahnnetzes war in den 90er Jahren des 20. Jahrhunderts auch der Bau der Umfahrungsstraße von Ormož eingeschlossen. Unter der Leitung des Kustos Ivan Žižek hat das Team des Landesmuseum von Ptuj im Jahre 1997 Sicherungsausgrabungen auf Hardek und im Jahre 2000–2001 auf Hajndl durchgeführt. Am Ende des 20. und Beginn des 21. Jahrhunderts setzt Brane Lamut die Erforschung der umfangreichen prähistorischen Siedlung von Ormož fort.

Im langen Zeitraum der archäologischen Untersuchungen der Gebietes von Ormož wurden viele bedeutende Funde aus der Urgeschichte bis zum Mittelalter und der Neuzeit entdeckt, aber ihr Gesamtbild ist damit noch nicht vollendet. Neue Ausgrabungen auf dem Gebiet von Ormož überraschen immer wieder und bestätigen die Bedeutung von archäologischen Funden, die sich wie Steine in wunderschönen römischen Mosaiken ergänzen.

Hozjan, dr. Andrej, docent
Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za zgodovino
SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

UDK 929 Zekel L. (082)

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 226–245

Vojak na krajini. Prispevek k biografiji Luke Kövendi Székelyja/Zekela, barona ormoškega (1500-1574)

Življenjska pot Luke Kövendi Székelyja/Zekela je ena izmed mnogih zgodb štajerskih plemičev – krajskih vojaških častnikov v zgodnjem novem veku. Njihova osnovna skupna značilnost je bila zagotovo podobnost. V primeru Luke Zekela lahko o podobnosti govorimo le do neke mere, saj je šlo za človeka, ki je v karieri dosegel najvišji poveljniški položaj. Avtorja je k pisanju osnutka biografije spodbudilo tudi dejstvo, da se njegovo ime v našem novejšem zgodovinospisju slabo oziroma sploh ne pozna.

KLJUČNE BESEDE: Luka Kövendi Székely/Zekel, štajerski plemiči, Vojna krajina, vojaški častnik, Ormož, zgodnji novi vek, poveljnik.

Hozjan, Andrej, PhD, Assistant Professor
University of Maribor, Faculty of Education, History Department
SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

A Soldier in the Military Borderland. Contribution to the biography of Luka Kövendi Székely/Zekel, Baron of Ormož (1500–1574)

UDK 929 Zekel L. (082)

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 226–245

The life of Luka Kövendi Székely/Zekel is a story like that of many Styrian noblemen who, in the period of the earliest modern times, served as officers in the Military Borderland. Their basic common characteristic was certainly their similarity. For Luka Zekel we can only speak of similarity to a certain degree, since he was a man who achieved the highest military rank by becoming officer in command. The fact that Zekel is little known or even unknown in the new historiography was what stimulated the author to write his biography.

Key words: Luka Kövendi Székely/Zekel, Styrian noblemen, Military Borderland, military officer, Ormož, earliest modern times, officer in command.

Vojak na krajini. Prispevek k biografiji Luke Kövendi Székelyja/Zekela, barona ormoškega (1500-1574)

Uvod

Življenjska pot Luke Kövendi Székelyja/Zekela* je ena izmed mnogih zgodb štajerskih plemičev – krajiških vojaških častnikov v zgodnjem novem veku. Njihova osnovna skupna značilnost je bila zagotovo podobnost. V primeru Luke Zekela lahko o podobnosti govorimo le do neke mere, saj je šlo za človeka, ki je v karieri dosegel najvišji poveljniški položaj. Avtorja je k pisanju osnutka biografije spodbudilo tudi dejstvo, da se njegovo ime v našem novejšem zgodovinopisju slabo oziroma sploh ne pozna. O družini Székely/Zekel je objavil Matija Slekovec konec 19. stoletja kar obsežno »genealoško-biografsko skico«, ki bo podlaga pričujočemu tekstu.¹ Na kratko so o družini oziroma posebej o Luki Zekelu pisali še drugi.²

Predniki in družina Luke Zekela

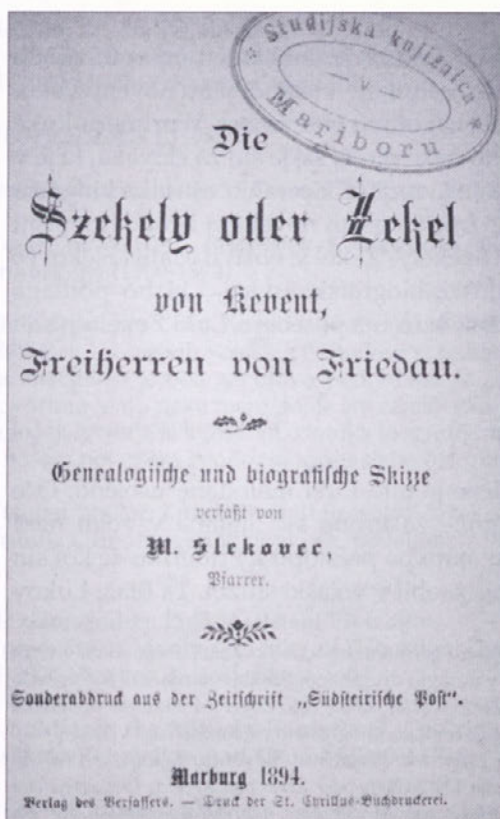
Nadaljevanje vojaške družinske tradicije je bilo Luki malodane usojeno. Oče Jakob – znan kot osvajalec Ptuja in Radgone za krono sv. Štefana v vojni med cesarjem Friderikom in Matijo Korvinom, nato pa prestopil k Frideriku – je kot sin vojščaka Blaža Székelyja večji del življenja prebil v vojaški službi. Ta Blaž, Lukov

* Priimek bo odslej pisan v njegovi uradno spremenjeni germanizirani obliki Zekel. Sicer so ga v virih in zato v starejši nemški literaturi zapisovali tudi v mnogih drugih izpeljankah germanizirane osnove kot *Zachl, Zackl, Zaggl, Züggl, Zügghl, Zakl, Zake, Zäkh, Zakhll, Zekhl*, celo *Zöggel* itd. Starejše slovensko in tudi drugo jugoslovansko zgodovinopisje ga je nekritično in zgrešeno prekrstilo celo v Sekelj.

¹ M. Slekovec, Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava. Ponatis iz Slovenca, Ljubljana 1893, in popolnejša, a veliko težje dostopna nemška verzija *Die Szekely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau. Genealogische und biografische Skizze. Verfasst von M. Slekovec, Pfarrer. Sonderband aus der Zeitschrift »Südsteirische Post.« Marburg 1894.* (Slekovec) Slekovec je ogromno navajanih podatkov povzemal iz dotadanje literature, ki pa je bila negotova in danes delno neuporabna. Delo z njegovim tekstom zato narekuje previdnost. Avtorju pričujočega teksta je nemška verzija sicer rabila kot osnova mnogim navedbam in ga ne bo ravno vsakokrat posebej citiral. Še najbolj gotovo je verjeti njegovim lastnim izpiskom iz listin ter iz rokopisov v tedanji dvorni knjižnici na Dunaju. Avtor je hkrati uporabil še mnoge druge vire in lastno poznavanje vojnokrajiške zgodovine 16. stoletja.

² Glej J. Emeršič, Bibliografija Ormoža in okolice, v: Ormož skozi stoletja, Maribor 1973, str. 213-243; podrobneje v: A. Klasinc, Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, v: Ormož skozi stoletja, Maribor 1973, str. 65-66 in 69-75 (Klasinc, Ormož); Die Grablege des Jakob Székely/Sestavek o Jakobu Székely na osnovi njegovega marmornatega sarkofaga v nekdanji ormoški frančiškanski cerkvi, v: Die Steiermark: Brücke und Bollwerk, Katalog der Landesausstellung 1986, Graz 1986, str. 175 (Die Grablege ...); M. Hernja Masten, Pečati in grbi Ormoža in okolice, Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 84-88 (Hernja Masten).

ded, naj bi bil – po mnogokrat ponavljani in prepisovani legendi–sin ene od sestra Ivana Hunyadi, znanega ogrskega poveljnika in legendarnega nezakonskega sinu kralja Sigismunda, torej njegov nečak, kar pa ni res.³ V njegovih vrstah se je vojskoval do smrti ter prenesel vojaški poklic na sinove, od katerih je najbolj znan Ivan. Temu je Hunyadi podelil 1446 naziv hrvaško–slavonskega bana. Jakobova vojaška kariera je bila skorajda samoumevna, kar pa ne more veljati tudi za njegov prestop k dovcerajšnjemu nasprotniku, saj so bila taka dejanja tedaj še redkost. A poteza s prestopom se je izkazala za izredno, saj mu je prinesla naklonjenost njegovih novih vladarjev Habsburžanov.

Slika 1: Naslovnica Slekovčevega dela "Die Szekeley oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau. Genealogische und biografische Skizze"

Mladi Luka je bil najverjetneje rojen kot najmlajši izmed več Jakobovih sinov, od katerih sta po imenih znana dva.⁴ Slekovčev izvleček testamenta Jakoba Zekela navaja v drugi točki, naj bi skrbniki enemu od sinov takoj ob polnoletnosti izročili gradove in celotno posest. Očitno je, da nenadno oboleli Jakob v trenutku pisanja

³ Slekovec, str. 5-6; prim. Vj. Klaić, Tri Sekelja (Zeckel, Székely), rodjaci Ivana Hunjada, Vjesnik Kraljevskog hrv.-slav.-dalm. Zemaljskog arkiva, Zagreb 1901, str. 120-127, in Die Grablege ..., kjer je po ugotovitvah znamenitega madžarskega zgodovinarja Andrása Kubinyija/Kubinyi András to zanikano.

⁴ Še danes ohranjen vzdan nagrobni spomenik Jakoba Zekela v ormoški župnijski cerkvi govori o smrti Jakobovega sina Franca leta 1497.

oporoke na smrtni postelji v svojem murskosoboškem gradu -umrl je 27. avgusta 1504 - ni več vedel natančnih rojstnih letnic še živečih sinov, sicer bi dediča poimensko določil.⁵ Kdaj se je torej Luka rodil? Slekovec trdi, da je okoli 1520. dopolnil dobo polnoletnosti za dedovanje posesti. Polnoletnost za dedovanje je tedaj – in še stoletja pozneje – pomenila dopolnitev 24. leta, kar Slekovec sam dokazuje ob nastopu dedovanja Lukinega vnuka Jurija. Ta se je (po Slekovcu) rodil 1563 in dosegel polnoletnost za dedovanje 1587. Luka je bil očitno rojen leta 1500. Slekovec je namreč spregledal pomembnost podatka, ki ga prav tako nava-ja sam: Na temelju znanih zaslug očeta Jakoba za hišo Habsburg je deželni knez Ferdinand 16. septembra 1524(!) Luki priznal vse njegove pravice in privilegije, izvirajoče od njegovih prednikov.⁶ Torej, v trenutku dosežene polnoletnosti za dedovanje, upoštevajoč takojšnje vladarjevo priznanje brez odlašanja, za kar ni bilo razlogov.

Luka je odraščal doma v Ormožu, v družbi matere Marjete (umrla v zgodnjih 20. letih), imensko neznanega brata in sester Marjete, Elizabete in Suzane. O doslej neznani sestri Marjeti ni nikakršnega dvoma. Bila je namreč žena Ivana Baniča/madž. Bánfi, gospoda Dolnjelendavskega. Z njim se je poročila l. 1519 po smrti svojega prvega moža, hrvaškega velikaša Petra Berislavića. Gotovo je ta poroka pripomogla, da je vzela družina Banič v službo Benedikta Zekela, enega od obeh sinov najstarejšega Jakobovega brata Ivana. Benedikt je bil 1524 upravnik gradu in gospostva Nempthy/danes Lenti v lasti Ivanovega mlajšega brata Sigismunda Baniča.⁷ Kar nekaj Jakobovih otrok pa je zgodaj umrlo – še pred Lukovim rojstvom ter po njem. To pa pomeni, da ga je mati, Jakobova soproga Marjeta, roj. Seči/madž. Szécsi iz rodu svobodnih gospodov Gornjelendavskih, najverjetneje rodila kot zadnjega od njunih otrok, ko jih je oče štel že okroglih šestdeset. Podatek je zanimiv ob upoštevanju poznejše usode tistega drugega imensko neznanega brata v povezavi s samim dedovanjem Jakobovega precejšnjega posestnega bogastva. Tudi ne gre prezreti, da je Jakob v oporoki za uradne skrbnike nedoletnih otrok določil več oseb, vendar pa ne še živečega brata in Lukinega strica Nikolaja, ki naj bi živel do njegove smrti blizu družine, na Borlu. Ta je, videč, da do Jakobove družine nima nekih večjih obvez ter da mu brat ni namenil neke posesti tu na Štajerskem, po njegovi smrti odšel živeti na posest v Slavonijo.

Iz poroke Jakoba in Marjete je izviral tudi poznejši razširjeni grb družine Zekel in s tem seveda Lukov grb. Marjeta Seči Gornjelendavska je bila v trenutku poroke iz uglednejšega ter višjega rodu kot Jakob in je v zakon prinesla precejšnjo posest – gospostvo, grad in trg Murska Sobota. Zato je razumljiva upodobitev

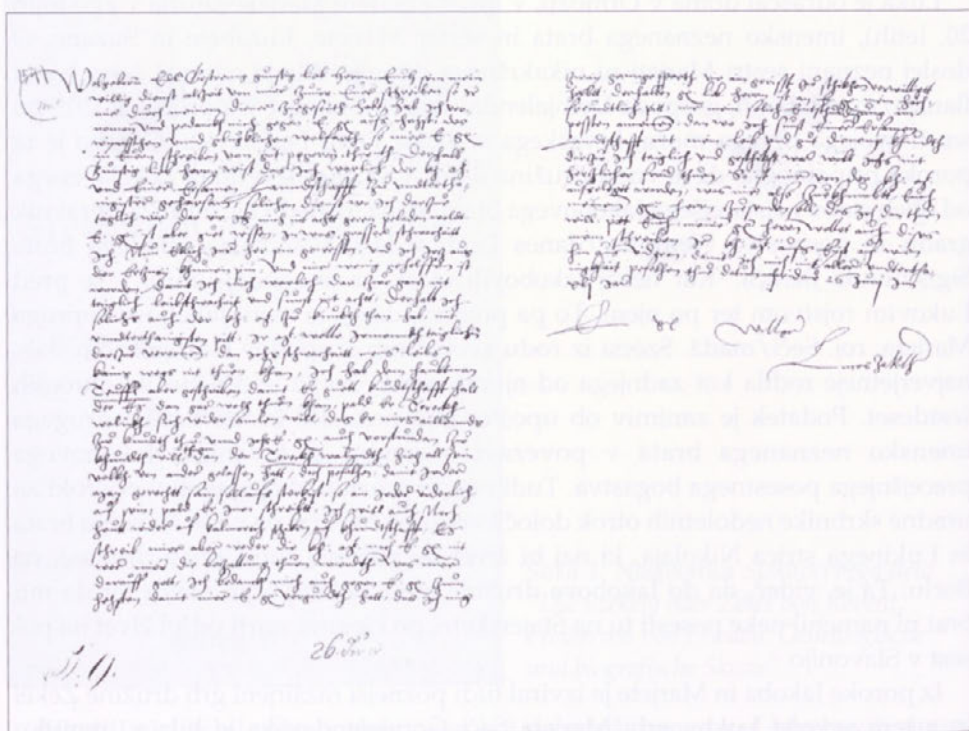
⁵ Slekovec, str. 36 in naprej.

⁶ Prav tam, str. 62 in 47.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv Wien Hofkammerarchiv, Familienakten, Bánffy: *Arbor Banfiana* (nedati-ran rodovnik iz 17. st., vsekakor po izumrtju družine 1645). Prim. Ivan Škafer, Dnevnik Dolnjelendavskih Bánffyjev, ČZN 51 – n.v. 16 (1980) 1, str. 74-75; Vas megyei levéltári füzetek 8., Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban, I. Regeszták a vasvári káptalan okleveleiről (1130) 1212-1526, Szombathely 1997, str. 231, dokumenta št. 708. in 709.: Zekel Benedek.

grbov obeh družin na omenjenem Jakobovem nagrobniku. Kot potomec obeh si je Luka dal izboljšati družinski grb z enakopravno kombinacijo obeh grbov.⁸

Za skrbnike do polnoletnosti mu je oče določil ob materi Marjeti same ugledne in z njim rodbinsko povezane može: dva njegova svaka – Tomaža Seči Gornjelendavskega (nato padlega v bitki na Mohačkem polju 1526) in slavonskega vicebana Bernarda pl. Turócz, nato Jurija pl. Weißenegg ter še Gašperja pl. Khuenburg. Vsekakor je bil deležen tako izobrazbe kot tudi urjenja v bojnih spretnostih. Njegovi zelo redki ohranjeni osebni rokopisi sicer izdajajo trdo roko, nevajeno pisanja, kar je bilo razumljivo. Že v zgodnjih 40. letih je dobil – kot večina krajiških višjih častnikov – med drugim tudi plačano nastavitev stalnega osebnega pisarja. O tem priča spremenjena pisava njegovih številnih krajiških poročil, pod katera se mu ni dalo niti podpisati z lastno roko. Odtlej sam verjetno ni več kaj dosti pisal.

Slika 2: Eden redkih ohranjenih dokumentov z lastnoročnim podpisom barona Luke Zekela, najverjetneje njegov rokopis: datum fridaw 26. Juni Im XLI Jar Eur gnaden williger Lucas Zakl h(err)⁹

⁸ Hernja Masten, str. 84-87.

⁹ Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA), Militaria – Allgemeine Kronologische Reihe (Militaria), f. 1541, Ormož, 26. 6. 1541, Luka Zekel deželnemu odboru Stajerske. Viri v citirani seriji Militaria za leta med 1541 in 1568 so osnova za opis vojaške kariere Luke Zekela, zato jih v nadaljevanju ne citiram posebej.

Sredi 20. let se je oženil s Katarino pl. Meinburg, poroka pa bi mu naj prinesla večjo vsoto denarja ter dvorce in posest na Hrvaškem in Ogrskem. V zakonu sta se jima rodili hčerki Katarina in Helena ter 1530 tudi prvorojeni sin Jakob. Toda Katarina je leta 1538 umrla in v drugo se je Luka poročil s Katarino pl. Imbresi/Imbrimović iz Krapine, ki mu je 1540. rodila še sina Mihaela. Zanimivo je, s kom je oče poročil otroke, namreč s člani uglednih tako štajerskih in ogrskih kot tudi hrvaških plemiških družin.¹⁰ Pri tem so imela odločilno vlogo Lukova poznanstva iz krajiške službe. Katarino je najprej poročil z ogrskim baronom Mihaelom Perényi, po njegovi smrti pa z Gašperjem Draškovićem, baronom ljutomerskim, torej z Lukovim najbližjim sosedom in začetnikom ljutomerske grofovske veje Draškovičev, v 17. st. ene najuglednejših hrvaških družin. Heleno je dal v zakon Juriju Pöglu baronu na Reifensteinu (pri Judenburgu), uglednemu funkcionarju štajerskih deželnih stanov, a je ta kmalu umrl in v drugo jo je dal Rüdigerju pl. Starhembergu. Prvorojenca Jakoba je dokaj pozno oženil z Zofijo baronico Herberstein, drugorojenega Mihaela pa z baronico Elizabeto Pögl, bližnjo sorodnico prej omenjenega Jurija.

Lukina vojaška pot do poveljnika Vojne krajine¹¹

To je bila pot vzponov in padcev. Do začetka 40. let vemo o njegovi vojaški karieri le malo konkretnega. Najverjetneje je od polnoletnosti dalje služil najprej kot nižji častnik v deželni službi v okviru štajerske konjenice ter nato na strani kralja Ferdinanda morda sodeloval v bojih z zapoljevci in Turki na Ogrskem. Sodeloval je v znanem propadlem Kacijanarjevem pohodu v vzhodno Slavonijo leta 1537, kjer se je izkazal kot tedanji poveljnik Virovitice z njemu podrejenimi 500 konjeniki. Izkazal se je ob hudem problemu oskrbe s proviantom ter celo kot dober prevajalec na posvetovanjih med Kacijanarjem in hrvaškimi ter ogrskimi častniki, ki večinoma niso znali nemško.¹² Tudi po polomu je ostal v štajerski deželni službi kot častnik v Slavoniji pod poveljstvom novega vrhovnega poveljnika Nikole Jurišića. Kaže, da je leta 1540 za krajši čas že imel mesto poveljnika nekaterih tamkajšnjih štajerskih oddelkov in hkrati kapetansko mesto v Pécsu na Ogrskem. Štajerska je bila že tedaj, v prvih letih neposrednega

¹⁰ Mišljeno izključno v smislu kraja bivanja ter pripadnosti konkretnemu tamkajšnjemu kraljestvu ali deželi in ne kot etnična oznaka – plemstvu je prav zavoljo takih zakonskih zvez nesmiselno opredeljevati etnični izvor.

¹¹ Kot že omenjeno je ta pot opisana izključno na temelju štajerskih vojaških virov, saj konkretnih raziskav o njegovi karieri doslej ni.

¹² ... herr Lucass Zägkhl, der lag zu Werowiz mit etlich hundert phärten in den zegen, ... dergleichen hat herr Lucass Zägkhl anzeigt, wie ain grosse profandt zu Werowizs wär, dass des gantz hör ein zwaj monat daran ein benuegen haben mecht, wo man dieselb nit beschützt, so würden die Türckhen die verprennen. Da war im rat für guet betracht, man soll herrn Lucasen Zägkhl mit seinen phärten, deren fünfhundert gewesen, hinab legen, vnd darzue den Peckhrj Leusch zwajhundert khnechte, die sollen also die profandt verhueten, pis wier himmach khamen; ... da ist sambt mir ain ansehlicher ausschuss in den Hungerischen vnd Wymndischen rat geschickht worden, welhen wir des durch herrn Lucass Zägkhl thullmättschen haben lassen, ... E. Laszowski, Tri priloga za povijest Kacijanerove vojne u Slavoniji, Vjesnik Kraljevskog hrv.-dalm. Zemaljskog arkiva, Zagreb 1901, str. 159-161.

angažiranja stanovske vojske dolnjeavstrijskih dednih dežel na vojni krajini, edini plačnik dolnjeavstrijskih čet na slavonskem delu krajine. Zato je izključno sama odločala o neposrednem poveljstvu nad temi četami. Imela je nekaj znanih vojakov– poveljnikov: Ivana Ungnada, deželnega glavarja in od 12. januarja 1540 za Jurišičem novega vrhovnega poveljnika vseh krščanskih čet na Hrvaškem in Ogrskem, Adama Holleneškega in Jurija Wildensteina. Ti so skupaj z Zekelom v naslednjih letih vodili štajerske posadke v strateško najpomembnejših trdnjavah tistega dela Slavonije, ki je še ostal v krščanskih rokah, se pravi v Varaždinu, Koprivnici, Virovitici in pozneje še v Đurđevcu ter v Križevcih. Dodati jim je treba še važno posadko na Ptuju, ki jo je tedaj vodil Gašper Paradeiser.

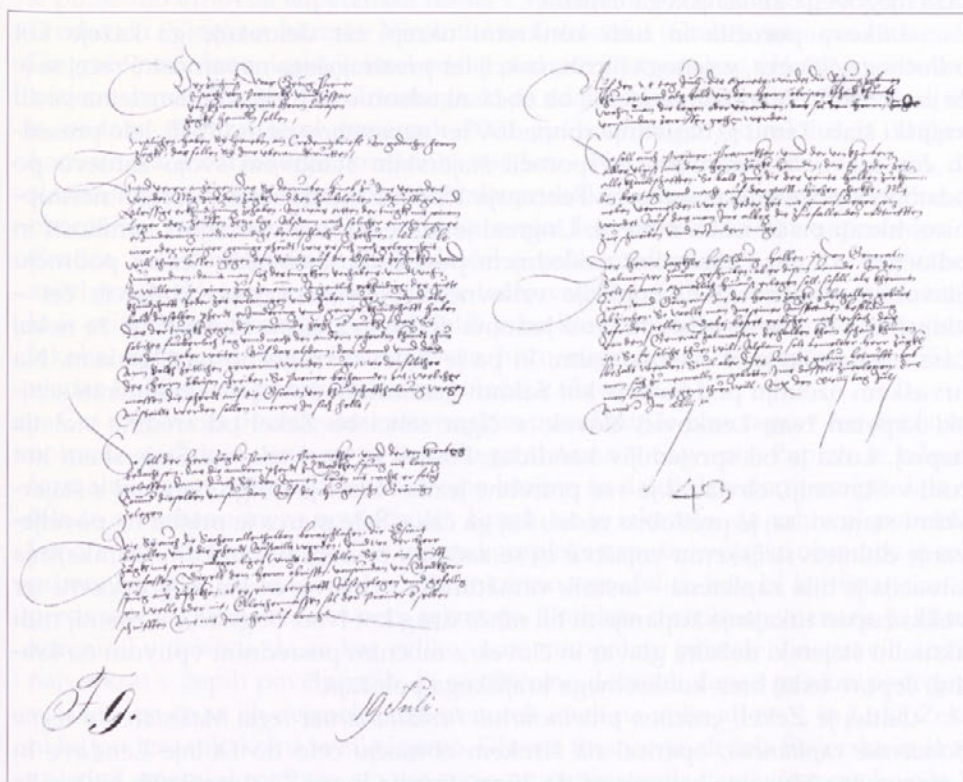
Vendar naj bi se napor dotedanjih njegovih udeležb v vojnih pohodih in bojih že začel jasno kazati v obliki Lukovega načetega zdravja – vsaj tako je trdil. Prišlo je usodno leto 1541 in dokončen padec Bude v turške roke. Istega leta je brez moških naslednikov umrl slavonski velikaš Gašper Ernurd, gospodar Koprivnice, Đurđevca in celotnega Medmurja, zato bi vsa njegova posest morala pripasti kraljevski komori. Kralj je kljub skoraj neverjetnemu dejanju tedanjega hrvaškoslavonskega bana Petra Keglevića, ki je sebično takoj zasedel vse posesti umrlega, sklenil postaviti v Koprivnico in Đurđevac močne vojaške posadke, vzdrževala pa bi jih delno kralj in delno dežela Štajerska. Štajerci so junija ponudili poveljniško mesto obeh deželnih posadk prav Luki, a je ta konec junija funkcijo odklonil, sklicujoč se predvsem na svojo »telesno šibkost v zadnjih letih, ki jim je dobro znana in zavoljo katere sem se pravkar zdravil, pa mi ni kaj dosti pomagalo ...«. ¹³

Očitno se mu je moč zelo hitro povrnila(!), saj je le mesec dni pozneje dobil v Ormož kraljev ukaz kar najhitreje nanovačiti 300 jezdecev in se napotiti na vroče zahodnoogrsko bojišče. V bojih za ponovno osvojitve Pécsa se je zelo odlikoval in za nagrado decembra dobil sicer kratkotrajno poveljstvo nad tamkajšnjo posadko. Hkrati je že imel funkcijo enega od dveh kraljevskih nadtridesetnikov (vrhovnih carinikov) v Slavoniji s sedežem v medmurskem Nedelišču. Pomladi 1542 se je moral dokončno umakniti iz Pécsa. Odšel je v županijo Vas/Železno, kjer je dobil za krajši čas poveljstvo nad posadko v Köröndu. Tu je bilo junija znano posvetovanje odposlancev kralja, deželanov Štajerske in drugih pod Ungnadovim vodstvom o nadaljnjih korakih za rešitev tega dela Ogrske, kjer je aktivno sodeloval. Z graškimi deželnimi oblastmi si je že redno dopisoval. Vse od tega časa naprej so ohranjena tudi njegova poročila v Gradec. Že jeseni je znova v Slavoniji, tokrat kot poveljnik manjših kraljevih posadk v izpostavljenih utrdbah Koprivnici in Virovitici – *Capitaneus Regni*.

Naslednje leto se je situacija v osrednji Slavoniji zelo zaostрила, saj so Turki iz Požege pomladi zavzeli z nenadnim vdorom širše območje od Pakraca do bližine Virovitice, mesta, ki mu je do turške osvojitve 1552 znova gospodaril mladi Štefan

¹³ ... deshalb gunstig lieb herrn wist das ich warlich der Kh.(uniglichen) Mt.(aiestät) und Einer Ersamen Lanndschaft zw undterthanigister gehorsam, solichen dienst wo ich dartzue täglich wär dar vir ich mich nit acht gere peladen woldt. E(uer) Gn(aden) ist aber guet wissen, in was grosser schwachait ich nun etlich Jar her pin gewesen, und ich uez aus der Erznay khumen pin, und mir wenig geholffen ist worden, damit ich mich warlich dar zue ganz nit taiglich laibschwachait und sunst nit acht. Deshalb ich soliche auch der Kh. Mt. zw khundth than hab, mit unndterthanigisten pitt, Ir. Mt. Welle jememdth taiglichen dartzue verornen, dan ichs schwachait meins leibs kains wegs nit thuen khan. ..., gl. dokument sl. 2. in op. št. 9.

Banič Dolnjelendavski. Po pogajanjih s štajerskimi deželani sredi poletja 1543 je tako koprivniški kot virovitiški deželni posadki znova poveljeval Zekel in torej združil to poveljstvo s poveljstvom nad tukajšnjimi kraljevimi vojaki, kar je – po času Kacijanarjevega pohoda – njegova prva višja funkcija na krajini.¹⁴

Slika 3: Navodila štajerskim deželanom Breunerju, Pranku in Khuenburgu za dogovor z Zekelom o vodenju deželnih posadk v Koprivnici in Virovitici, julij 1543, gl. op. št. 14

Tednji Ungnadov namestnik za poveljevanje vsem dolnjeavstrijskim (=izključno štajerskim) četam v Slavoniji je bil Jurij Wildenstein, ki pa je po znani kraljevi odstavitvi luterana Ungnada v začetku 1544 postal začasni novi poveljnik celotne krajine med Jadranom in Dravo s sedežem v Varaždinu. Posledično je sledila tudi sprememba Lukovega statusa: kralj ga je hkrati imenoval za Wildensteinovega namestnika v Slavoniji s funkcijami poveljnika dolnjeavstrijskih (= štajerskih) posadk v Đurdevcu, Koprivnici in Prodačevu (Virje). Hitre rotacije na položajih so bile tedaj vsakdanje. Poveljevanje pravzaprav ni bilo nič drugega kot nenehni fizični naporji vojaških pohodov, se pravi ure in dnevi v sedlu, odločanje o neštetihi bolj ali manj važnih problemih na krajini, bodenje z

¹⁴ StLA, Militaria, f. 1543-1545, Verzeichnuß was Georg Preiner Eustachi von Prannckh, unnd Caspar von Khienberg mit Herrn Lucasen Zagkl handln sollen Actum den XVIII Tag Juli Anno im XLIIIIen. Gl.sl. 3.

raznimi nivoji oblasti glede stalno primanjkujočega denarja in podobno. Zekel je – med drugim – tako imel zagotovljene lepe dohodke. Hkrati je bil v stikih z vsemi pomembnejšimi možmi od dvora navzdol, tudi z novim (od konca 1542) ter nato dolgoletnim hrvaškim banom knezom Nikolo Zrinskim. Začenjala se je faza njegovega življenjskega uspeha.

Lukova poročila in tudi konkretni ukrepi ter delovanje ga kažejo kot odločnega človeka, vajenega hitrih reakcij ter prezirajočega nevarnost. Precej se je že zadrževal v Varaždinu, kjer je ob občasni odsotnosti Jurija Wildensteina vodil krajiški štab. Temu je naslednje spopadov ter neuspehov polno 1545. leto presedlo čez glavo in novembra je sporočil štajerskim stanovom svojo zahtevo po odstopu s poveljniškega mesta. Februarja 1546. so mu dokončno izrekli nezaupnico, hkrati pa že iskali novega. Ungnad je bil tedaj še v vladarjevi nemilosti in odločitev o Luki Zekelu kot naslednjem poveljniku štajerskih čet na področju Slavonije ni bila težka. Funkcijo vrhovnega poveljnika vseh kraljevih čet – vključno z dolnjeavstrijskimi – od Jadrana do jugovzhodne Slovaške je že nekaj časa nosil češki grof Nikolaj Salm, ki pa je deloval izključno na Ogrskem. Na hrvaškem ozemlju pod Savo je kot Salmov namestnik poveljeval znameniti senjski kapetan Ivan Lenković, človek, v čigar senci bo Zekel od sredine stoletja naprej. Luka je bil sprejemljiv kandidat. Posesti je imel tako na Štajerskem kot tudi v Slavoniji, obvladal je vse potrebne jezike. Sicer je dolgo barantal s štajerskimi stanovmi, saj je predobro vedel, kaj ga čaka. Šele marca je pristal na poveljevanje dolnjeavstrijskemu vojaštvu in se začasno preselil v Varaždin. Tamkajšnja situacija je bila zapletena – lastnik varaždinske trdnjave, mesta in gospostva ter veliki župan tukajšnje županije ni bil nihče drug kot Ivan Ungnad, še zmeraj tudi aktualni štajerski deželni glavar in človek z močnim posrednim vplivom na krajini, čeprav tedaj brez konkretnega krajiškega položaja.¹⁵

Odtlej je Zekel, *gencium provinciarum hereditariarum regie Maiestatis in regno Slavoniae capitaneus*, operiral na širokem območju celo do Dolnje Lendave in Letenya čez Muro na severu ter do Virovitice na jugu. Že v prejšnjih letih si je vzpostavil dobro delujočo vohunsko ter izvidniško mrežo, v sklopu katere je sedaj plačeval vohune na Ogrskem – v Szigetú, Pécsu, v turški Slavoniji – v Požegi, in hkrati redno dobival vesti celo iz Bosne. Od trenutka kraljeve prodaje celotnega Medmurja močnemu Zrinskemu 15. marca 1546 – skorajda istočasno, kot je padla Lukova odločitev o zasedbi položaja(!) – se je na podlagi starega poznanstva začelo njegovo tesno sodelovanje z banom. Že septembra ga je Zrinski prosil za pomoč in Luka mu je z vojniki pomagal osvojiti utrjeni Čakovec, kjer se je še držal nasilni, a že odstavljeni Keglević. Le nekaj tednov pred tem se je vpliv novega poveljujočega jasno izrazil v odločitvi meščanov Koprivnice. Ti so se – videč, kako je kralj »upokojil«¹⁶ njihovega dotedanjega gospoda Keglevića – na Lukino prigovarjanje dedno podredili kralju. Leto zatem je zagrebški škof Nikolaj izročil kralju nekaj svojih utrd, kralj pa jih je takoj zaupal v nadzor Zekelu. Tedaj je kraljevo posadko dobil tudi Zagreb – njen poveljnik Gregor Mindszenti je bil prav tako *servitor Lucae Zekel*.

¹⁵ R. Horvat, Povijest grada Varaždina, Varaždin 1993, str. 78-81 (Horvat); StLA, Militaria, f. 1543-1545 in f. 1546-1548.

Salmovo vrhovno poveljevanje kraljevi vojski se je z njegovo smrtjo končalo 1548, zato je kralj za poveljnika imenoval Lenarta Vellsa. Hkrati je vladar Zekelu potrdil v decembru položaj poveljnika vseh, ob štajerskih tudi kraljevih hrvaških čet v Slavoniji s poveljujočimi ljudmi iz vrst domačega slavonskega plemstva, kar je pomenilo vrhovna kapetanska mesta v Podravini – v Đurđevcu, Koprivnici in Prodaviću (Virje) ter hkrati v Virovitici in Grbonoku (Grabrovnica pri Pitomači). Drugače povedano, Luka je imel odslej pod poveljstvom vse vojaštvo v Slavoniji z izjemo banskih oddelkov Zrinskega, ki pa zdaleč niso dosegali te moči. Kralj mu je nadalje obljubil letni prejemek 2000 goldinarjev (gld) direktno iz kraljeve komore za vzdrževanje kraljevih vojakov. Ne pozabimo, da so večji del slavonskega vojaštva že tvorile štajerske posadke – zanje, pa za obveščevalce, za oborožitev in še za marsikaj je Luka vsako leto dobival denar neposredno iz Gradca. Kot poveljujoči je torej odločal o velikem denarju. Kralj mu je pozneje začel pošiljati še denar za obnavljanje trdnjaviških obzidij ter dodatno oborožitev, ki je prihajala iz cesarstva.¹⁶ V teh letih je na krajino pritegnil tudi starejšega sina Jakoba, ki je pod njegovim varstvom hitro napredoval. 27. septembra 1551 je vladar Luki znova potrdil vrhovni položaj v Slavoniji.

Čas njegovega poveljevanja slavonskim posadkam je pravzaprav čas dokončne notranje zgradnje osnovnega krajiškega sistema v Slavoniji, čeprav je bilo do formalne ustanovitve Slavonske vojne krajine še daleč. Izredno nemirna leta so bila to z zvrhano mero nevšečnosti. Kmalu se je izkazalo, da vrhovni poveljnik Lenart Vells ni kos nalogi. Denarja za kompleks uspešne vojaške obrambe je zelo primanjkovalo, saj vladar ni znal konkretno opredeliti, kdo bi kaj financiral in predvsem v kakšnem časovnem razmerju. Problem distribucije denarja je hkrati koreninil v dejstvu, da so kar velike vsote mnogokrat pristale v nepravih žepih, največkrat v žepih poveljujočih, ki so običajno dobivali denar za njim podrejene vojake – pa če so jih dejansko tisti trenutek imeli na voljo ali ne –, in Luka Zekel ni bil pri tem nikakršna svetla izjema. Glavna financerja, deželna Štajerska in kralj, a slednji zmeraj skromneje, sta vse svoje zaupanje stavila v najvišje poveljujoče, ki tam na krajini seveda niso trpeli nekega ostrejšega nadzora, kam je denar dejansko šel. Dodatno težavo je predstavljal sistem podkupovanj in drugih ukrepov za pridobivanje raznih krajiških služb.

Kot poveljnik pa ni zmožal preprečiti turške osvojitve strateške trdnjave Virovitica v začetku avgusta 1552, ki jo je branila majhna posadka vsega 50 haramij (=hrvaške kraljeve čete). V burnih mesecih, ki so sledili po tem padcu, sta Luka in Zrinski odbila s skupno akcijo v dneh od 2. do 4. oktobra na prostoru med Varaždinskim poljem in Zavrcem močne združene turške enote Ulambega, Malkočbega in bosanskega paše. Poraz je močno odjeknil pri samem sultanu Sulejmanu II., krščanski strani pa je kljub temu ostala skrb zavoljo osvojene Virovitice.¹⁷ Kralj Ferdinand je ukrepal in se v zgodnji zimi 1552-1553 po osebnih razgovorih v Gradcu pobotal z Ivanom Ungnadom, katerega vojnostrateško usposobljenost in avtoriteto so spoštovali vsi. Ungnad je zahteval ustanovitev novega položaja samostojnega vrhovnega kapetana obeh področij – med

¹⁶ Horvat, str. 82.

¹⁷ Prav tam, 83-84.

Jadranskim morjem in Dravo, s katerim bi obrambo tega dela meje ločili od poveljništva na Ogrskem. Zase je seveda zahteval to mesto, za svojega namestnika v Slavoniji pa je predlagal ne Zekela, temveč Lenkovića, prav tako izvrstnega vojaka. V sklopu znanih mnogih ukrepov za izboljšanje položaja na krajini je tako z marcem 1553 prišel v Varaždin Lenković, tu se je znova znašel že ostareli Wildenstein in v boju za mesta je Luka potegnil najkrajšo. Preostalo mu je kapetansko mesto Koprivnice, medtem ko je sin Jakob že postal kapetan Durđevca.

Tako stanje je ostalo do prelomnega leta 1556, ki je prineslo silovito turško ofenzivo na vseh bojiščih hkrati: huda ropanja slavonskega prostora med Ivanićem in Vrbovcem, neuspešno obleganje Szigeta in nato vojna v celotni jugozahodni Ogrski, pod Savo pa uspešno turško obleganje Kostajnice ter posledično izropanje prostora med Uno in Kolpo. Zavaljo slednjega je ban Zrinski odpovedal bansko funkcijo. Hkrati se je Ungnad prostovoljno odpovedal vrhovnemu poveljstvu in odšel v nemški eksil. V situaciji splošnega kaosa je kralju hitro uspelo pregovoriti Ivana Lenkovića k prevzemu Ungnadove funkcije, ni pa znano, zakaj kralj ob tem ni pomislil na Zekela. Luka ni dobil dejansko nič: kot Lenkovićevega namestnik v Slavoniji se je pojavil mladi Korošec Vid Hallegg, poznejši odličen poveljnik, v »njegovi« Koprivnici pa prav tako mladi Krištof Ungnad. Razočaranje? Morda, dejstvo je, da Luke naslednjih nekaj let sploh ni zaznati v nikakršni zvezi s krajiškim vojskovanjem. Najverjetneje se je umaknil v svoj Ormož, svoje sta naredili tudi utrujenost in teža let in je šlo za prostovoljni umik. Morda je obdržal neko častniško mesto, ki pa ga je izvajal »od daleč«, kot je bilo to tedaj že običajno. Leta 1558 so znano zmago nad Turki pri Durđevcu izbojevali mladi kapetani Ungnad, Hallegg in sin Jakob Zekel. Luke ni bilo nikjer.

Najpozneje od začetka 60. let dalje je spet na krajini, očitno ponovno kot kapetan Koprivnice. Na dvor je januarja 1560 prišla pritožba, da je Luka Zekel samovoljno odvzel posesti neznano kje Gašperju Klobuku. Zato naj bi mu jih poveljnik Lenković pomagal vrniti. Slednji je imel tovrstna pooblastila le na krajiškem ozemlju, zato je jasno, da je šlo za tukajšnji prostor. Iz Koprivnice pa je Luka poročal maja 1561 dvoru o ureditvi lastnine nad vinogradi v Vinici pri Koprivnici, kar so mu naročili že decembra lani.¹⁸ Kot feniks iz ognja se je ostareli vojak znova dvignil v kriznem letu 1566, letu hudih turških pritiskov na vseh straneh. Ivan Lenković je napovedal svoj skorajšnji odhod iz krajiškega pekla in vladar Maksimilijan II. ni dolgo razmišljal: Lenkovića je zaprosil za še eno leto poveljevanja, Luko Zekela pa je v začetku julija imenoval za njegovega namestnika v Slavoniji. To mesto je sedaj zasedel že drugič. Iz Gradca mu je imenovanje osebno prinesel posebej odposlani Ferdinand Kolonić.¹⁹

¹⁸ Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv (KA), Wiener Hofkriegsrat (WHKR), Registraturbuch 1560, januar, fol. 4' – št. 38, in december, fol. 53', in Expeditbuch (EXP) 1561-1563, fol. 21'.

¹⁹ Za stroške poti k Zekelu je Kolonić dobil 24. 7. 1566 povrnjenih skoraj 65 gld dnevnic! StLA, Landschaftliche Ausgabenbücher/Deželne izdatkovne knjige (AB), 1566, fol. 88-94 – Dnevnice in potnine.

Dvor je od Luke takoj zahteval poročila o stanju na krajini, hkrati pa je vsem najpomembnejšim ljudem na Hrvaškem – banoma Petru Erdödy in škofu Ivanu Draškoviću ter dvema slavonskima kapetanoma Halleggu v Durđevcu in Gašperju Raabu v Križevcih – ukazal dobro sodelovanje in redno korespondenco z njim. Že v juliju je Luka dvakrat poročal na dvor o ureditvi direktne poštne zveze iz Varaždina v Dolnjo Lendavo ter naprej, ki je vodila do Dunaja. Skupaj z novim poveljnikom Koprivnice Ahacem Herbersteinom je moral na ukaz dvora v decembru pomiriti podložnike Zrinskega v koprivniški okolici, ki so se pritoževali nad početjem vojske.²⁰ V tem času so po njegovih ukazih temeljito obnovili koprivniško obzidje.

Vrhunec Zekelove kariere je seveda predstavljalo poveljevanje celotni vojni krajini. Konec junija ali v začetku julija 1567 je vrhovni poveljnik formalno še zmeraj enotne krajine Ivan Lenković umrl. V zadnji zimi ga je Luka vse bolj nadomeščal in vladarjevo imenovanje 13. julija je bilo logičen korak, morda delno tudi nadomestilo za »krivico«, storjeno pred dobrim desetletjem. Vendar Luka ni dolgo užival dobrobiti poveljniškega mesta, saj je že sredi naslednjega leta odstopil s položaja. Morda zavoljo starosti in naveličanosti, morda pa po vladarjevem »predlogu«? Kakor koli, vladar je takoj po njegovem odstopu izpeljal dolgo zahtevano in napovedovano reorganizacijo krajine, s katero je ukinil enotno poveljstvo in enotno operativno področje. Uvedel je vojnoadministrativni enoti Hrvaška in Slavonska vojna krajina ter vsaki določil novega vrhovnega poveljnika. Luki se je toplo zahvalil, nadomestila pa sta ga nova vrhovna poveljnika Herbart Auersperg/Turjaški pod Savo in Vid Hallegg v Slavoniji. Zekel se je po skoraj polstoletni vojaški službi dokončno upokojil in v miru preživel še zadnjih nekaj let.

Ostal je vladarjev zaupni svetovalc in morda obdržal kakšno nižjo krajiško službo. Oktobra 1568 je pisal cesar Maksimilijan štajerskim deželanom o starih sporih ter o sovražnostih med Luko in znanim meščanom ter sodnikom Varaždina Jurijem Fleischmannom. Luka je na vse kriplje nasprotoval predlagani vnovični nastavitvi Jurija v službo deželnega gradbenega plačilnega mojstra Štajerske.²¹ Še aprila 1571 pa je skupaj z Otom Radmannsdorfom, grofom Zrinskim ter drugimi s krajine poročal o porazu poveljnika Velike Kaniže/Nagy Kanizsa Jurija Thúry.²²

Poglejmo si le droben izsek iz Lukinega krajiškega mikrokozmosa, vezan na njegovo ormoško-završko posest. Zavoljo dolgoletnih nevšečnosti s prehajanjem vojske čez Dravo mu je dežela Štajerska v začetku 70. let ponudila tudi rešitev nekega sicer obrobnegega, a na terenu samem perečega problema. Čez Dravo na hrvaško stran sta številne potnike, največkrat vojake in drugo osebje v zvezi z vojno krajino, prevažala brodova pri Zavrču in Ormožu. Oba sta bila že desetletja v Lukovi lasti, zato je moral on kot lastnik zagotavljati brezhibno delo brodarjev. Dejansko pa je to brodarjenje povzročalo neštete pritožbe v deželno hišo ter

²⁰ KA, WHKR, Expeditbuch 1565-1566, junij – julij, in Registraturbuch 1565-1566, december.

²¹ StLA, Landschaftliche Registratur (REG) und Expedit (EXP), REG 1568-1570, fol. 38', 29. 10. 1568.

²² StLA, REG + EXP 1571, fol. 10, 15. 4.

na dvor. Luka se je mnogokrat izgovarjal, češ da ni dolžan izključno na lastne stroške spremljati tako neverjetno gostega vsakodnevnega prometa, npr. prenosa krajiške pošte, ki je vsakodnevno kar nekajkrat šla s konjem in jezdecem čez reko v obe smeri ter v vseh letnih časih! Vojnim osebam in poštarjem seveda ni smel zaračunati brodnine. Pa še material se je neprestano obrabljal. Dežela mu je zato posodila posebno močne in tako primerno drage brodarske vrvi za oba brodova ter dodatno opremo. A Luka tega ni vrnil in po njegovi smrti tudi sinova – naslednika ne. Iz Gradca so ju novembra 1576 terjali, naj bi vse takoj predala deželnemu orožarju in hkrati zagotovila boljše delo obeh brodov. Tako Jakob kot Mihael sta se kar naprej opravičevala.²³

Drugi odnosi Luke Zekela z vladarjem, z deželo Štajersko ter z ostalimi

Ne le kot vojak, tudi kot vpliven deželan Štajerske (= član štajerskih deželnih stanov) in vladarjev zaupnik, bogat posestnik ter do zadnjega diha neomajen rimskokatolik je Luka v svojem življenju kontaktiral z mnogimi institucijami in osebnostmi. Usodnega pomena je seveda bila njegova zgodaj začeta naveza z deželnim knezom, kraljem in cesarjem Ferdinandom I. Ob njegovi drugi poroki mu je vladar poslal darilo, dragoceno pivsko posodje v vrednosti 60 zlatnikov, kar priča o njegovih dotedanjih zaslugah zanj. Vladarju je bil enako kot dober vojak zelo pomemben tudi v vlogi kreditorja. Znano je Lukino posojilo 10.000 gld Ferdinandu z dne 1. julija 1557 z 10,4% letnimi obrestmi, za kar mu je vladar, nezmožen takojšnje vrnitve, junija naslednje leto izdal ohranjeno zadolžnico v višini 11.040 gld glavnice in enoletnih obresti. Za poplačilo so mu jamčili nekateri visoki cerkveni prelati. Že hkrati ob prejemu posojila pa mu je deželni knez osvobodil njegovo ptujsko Pfisterjevo hišo mitnine in vseh drugih dajatev od podložniških naturalij, ki jih je Luka zbiral tukaj.²⁴ Deželni knez mu je hkrati poverjal še mnoge druge naloge, ki jih je izvajal v njegovem imenu. Februarja 1559 ga je npr. poprosil, naj bi šel skupno z Jakobom Windischgrätzem/Slovenjgraškim in Jurijem Gaißruckom na vojaškokomisijški ogled mesta in gradu Ptuj, o čemer naj bi mu nato poročali. Očitno niso šli, saj jim je vladar na prošnjo Ptujčanov izdal ponovna navodila.²⁵

Odnose z naslednikom na cesarskem prestolu Maksimilijanom sam po sebi najbolje ilustrira podatek o cesarjevem imenovanju za vrhovnega poveljnika krajin. Z novim notranjeavstrijskim nadvojvodo Karlom se Luka pred 1564 verjetno ni bolje spoznal, gotovo pa je bilo tudi Karlu zelo pri srcu njegovo vztrajanje v rimskokatolištvu. Tudi on mu je naklonil poseben privilegij: leta 1569 mu je izdal dosmrtno pravico vsakoletnega uvoza soli iz Reke za lastne potrebe v količini do 25 tovorov brez vsakršnih carin, mitnin ter obdavčitev.

²³ StLA, EXP 1576, fol. 142 in 145' – november, in fol. 160' – december.

²⁴ Klasinc, Ormož, str. 70.

²⁵ KA, WHKR, EXP 1559-1560: št. 35-7. februar 1559–kralj Luki Zekelu, nato 19. 4. 1559–kralj Ptujčanom glede njihove prošnje za grad in obzidje, in 28. 4. 1559–kraljeva dodatna navodila trem komisarjem.

Prehajamo na odnose z deželo Štajersko, kjer je prav Lukova religiozna trdnost igrala zanimivo vlogo. Ne glede na njo je imel namreč po odhodu Ungnada enotno podporo štajerskih stanov ob zasedanju vodilnih položajev na Slavonski krajini. Hkrati je tudi zavoljo te »malenkosti« užíval izjemno zaupanje vladarja. Kot takega, sprejemljivega za obe strani, ga najdemo junija leta 1555 v deželni delegaciji na zborovanju zastopnikov slovenskih dežel v Celju, pa v isti funkciji naslednje leto na Dunaju. Slekovec ob izrazitih simpatijah zanj prizna, da so Štajerci v Celju odobrili Ferdinandu 108.373 gld letne pomoči in še mejo za vzdrževanje težkega jezdeca na vsakih sto funtov imenjske cenitve, kar pa vladarju še ni zadostovalo. Januarja 1556 je na Dunaju od njih zahteval kar 170.000 gld za tekoče leto! Luka tej vrtoglavi zahtevi ni oporekal – drugi najverjetneje seveda so, s tem pa naj bi – po zavijajočem Slekovcu – »Luka vroče zastopal slovenske dežele«. Hkrati pa ni niti za hipec popustil ob gromovitih nagovarjanjih taistih deželanov, naj bi vendar že prestopil v luteranstvo in začel spreobračati svoje podložnike. Imeli so zelo otipljiv argument – njegov starejši sin Jakob, tedaj že štajerski poveljujoči, je v službi na krajini javno prestopil v kalvinstvo! Igralo se je torej z odprtimi kartami. Kljub temu si dežela seveda ni mogla privoščiti Lukove nenaklonjenosti. Končno je tudi deželi tedaj že posojal občutne zneske. Samo v tedanjem letu 1557 je posodil deželi na enomesečno odplačilo »ubornih« 4000 gld, kar je bilo res malo v primerjavi s tedanjim njegovim posojilom deželi v znesku 20.000 gld na 5,8% letne obresti. Samo od obresti je letno dobival 1.600 gld.²⁶

Poglejmo si le en primer kontaktov dežele z Luko, ki pa je zelo pomemben glede na čas dogajanja: Štajerski stanovski odbor je prejel med 6. in 9. julijem 1574 deželnoknežjo zahtevo po dekretu, s katerim naj bi dežela Luki Zekelu in znanemu Klementu Welzerju iz Maribora zaukazala popravilo ceste čez Plač. Dežela je takoj imenovala in poslala komisijo, kateri pa sta se imenovana na dolgo in široko opravičevala. Luka se je predvsem izgovarjal na starost. Zato jima je dežela v pomoč odredila še dva znana Mariborčana, Vida Heineggerja ter Krištofa Koluderja, in poročala notranjeavstrijski vladi. Do vlade pa, kot kaže, poročilo – kljub razdalji vsega nekaj sto m med deželno hišo in dvorom na Schlossbergu – ni prišlo, zato je 12. 7. znova urgirala in odbor ji je odgovoril še enkrat.²⁷ Konkretno je to najtrdnejši dokaz, kdaj je Luka dejansko umrl – to ni moglo biti pred začetkom julija 1574.

S komturji sosednje križniške komende v Veliki Nedelji je bil tako kot njegov oče v vzornih odnosih. Zanje in v njihovem imenu je recimo mnogokrat urejal denarne posle v Gradcu pri deželi ali na dvoru – dvigoval je čakarine, izplačeval davke. Seveda se je z njimi tudi kdaj sprl, npr. 1549. zavoljo tamkajšnjih grajskih pertinenc, ki jih on ni priznaval ter jih pri sodnih procesih ni spoštoval.²⁸

Leta 1556 je Luka na prošnjo Jakoba Pachlerja, opata benediktinske opatije Št. Pavel, le-temu posodil 6000 gld. Mesto Maribor se je po Zekelovem nakupu Viltuša pritožilo nad njegovo objestnostjo, češ da je odtlej napravil nov brod pri Selnici, kjer ga nikoli prej ni bilo, in da je oskrboval obdravske krčme z vinom, ki

²⁶ StLA, AB 1557, pogl. Posojila.

²⁷ StLA, REG 1574, fol. 18-19, 19. 7. 1574.

²⁸ Pirchegger, Die Untersteiermark ..., str. 87.

ga je kupoval pri Ptujju.²⁹ Tudi znanemu opatu cisterce Rein Martinu Duelacherju je Luka v teh letih pomagal iz denarnih stisk s posojilom 7440 gld. Morda pa bi lahko v teh denarnih poslih z obema znanima samostanoma – in v oblikah poplačila (gl. spodaj) – videli tudi vladarjevo roko, se pravi vladarjeve ukaze o njihovem prevzemu vladarjevih dolgov do Luke?

O Zekelovih odnosih z mestom Ormož je v citirani literaturi kar precej napisano, zato jih ne bom posebej omenjal.

Posest in dohodki

Že v zgodnjem otroštvu, pravzaprav le nekaj let po očetovi smrti, je Luka preostal edini Jakobov sin in dedič. Mati Marjeta je vsekakor želela zaključiti dolgoletni posestni spor z grofi schauberskimi glede ormoške posesti in je prosila vladarja Maksimilijana I., naj bi priznal Jakobovo oporoko. Deželni knez ji je ustregel 17. marca 1506, s čimer je oporoka postala pravnomočna, skrbniki pa so lahko začeli postopek izvrševanja Jakobovih določil. Naslednjega 1507. leta – po maju – je deželni knez vpeljal Luko kot zakonitega dediča.³⁰ Poglejmo, katere pomembnejše posesti na slovenskem Štajerskem je Luka dobil v last, v dedni fevd ali v zajem ob prevzemu dediščine:

- mesto, grad in gospostvo Ormož s pripadajočimi posestmi z deželskim sodiščem in mitnino;³¹

- grad in gospostvo Borl s pridruženo graščino Zavrc³² s tamkajšnjima dvema deželskima sodiščema in mitnino;

- trg, dvor in posest Središče;

- dvore in pripadajočo posest s pertinencami na desnem bregu Drave pri Ptujju od Brega do širše okolice Vidma in Podlehnik: Breg, nekdanji »Traen-Treun« (Dravinj na Dravinjskem vrhu, Pogrenja) pri sv. Vidu/danes Videm pri Ptujju s Turniščem, Pabštajn/Pabenstein verjetno na Gorci pri Podlehniku in posest Sp. Podlehnik (vendar ne dvor Lihtenek!).³³ Vso to naštetu posest in še nove dokupljene posesti je Luka združil v novo zemljiško gospostvo s sedežem na Turnišču, kar je jasno razvidno ob njegovi poznejši prodaji. Turnišče je kot zemljiškopravni naslednik Treuna posedoval Luka Zekel do smrti. Od dedičev njegovega sinu Jakoba ga je 1592. odkupil David Idunspeug in takrat je obsegalo naslednje: turniško pristavo s podložniki, mlin pri Vidmu, pomirje in deželsko sodstvo,

²⁹ J. Mlinarič, Gosposščina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588, ČZN 43-n.v. 8, 1972, str. 225 (Mlinarič, Gosposščina Viltuš).

³⁰ H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte, München 1962, str. 90 (Pirchegger, Die Untersteiermark ...).

³¹ Prim. Klasinc, Ormož, str. 55-59; V. Bračič, Ormož in njegova gosposščina leta 1542, v: Ormož skozi stoletja, Ormož 1973, str. 134-141.

³² Prim. V. Bračič, Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposščine Borl iz leta 1542, ČZN 38-n.v. 3, 1967, str. 25-74; isti, Zunaj Haloz ležeča posest gosposščine Borl v luči imenjske cenitve iz l. 1542, ČZN 40-n.v. 5 (Bašev zbornik), 1969, str. 403-409.

³³ O spornih lokacijah teh dvorov gl. I. Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 1.-Območje Maribora in Ptujja, Ljubljana 1990, str. 92-94.

mitnico v Tržcu, grajske gozdove, urad Hajdina in vanj spadajoče podložnike od Lovrenca na Dravskem polju do Žetal, Pfisterjevo hišo na Ptujju (gl. spodaj) s posestmi na Bregu, dvetretjinsko cerkveno desetino v haloškem uradu Leskovec in po zgornjem Dravskem polju ter ribolov v Dravinji in Polskavi.³⁴

- gradiče, kurije in posesti v okviru deželnoknežjih in salzburških dednih fevdov: Zamušani, Muretinci, Gajevci, Gorišnica, Svetinci pri Sv. Urbanu, mnoge vinograde in drugo.³⁵

- nepremičnine v mestu Ptuj, npr. bivša Peerova hiša, kupljena 1492.

Trg, gospostvo in grad Murska Sobota se po Jakobovi smrti ne omenjajo nikjer več. Zagotovo jih je Lukov skrbnik Tomaž Seči Gornjelendavski hitro odtegnil in jih znova vključil v družinsko posest Gornjelendavskih, saj jo je po smrti njegovega edinca Štefana 1535. podedovala sestra, Tomaževa hči Marjeta.³⁶ Tudi Zekelove posesti v Slavoniji so delno izvirale že iz očetovih pridobitev. Šlo je za polovico gospostva Dobra kuča pri Daruvarju, ki ga je po določilih oporoke dedoval Luka, drugo polovico pa stric Nikolaj. To posest so turški vpadi v naslednjih desetletjih uničili. Izgubljeno pa si je v Slavoniji pozneje očitno nadomestil z dodatnimi nakupi, o katerih za sedaj ni znano drugega kot dejstvo, da jih je zanesljivo imel. Decembra 1557. je npr. Ladislav Zelemer poročal dunajskemu dvornemu vojnemu svetu o »vpadu upornikov« na Zekelove posesti, kar se je lahko zgodilo izključno v Slavoniji.³⁷ Z obema porokama, še posebej z drugo, si je pridobil večjo posest v bližnjem hrvaškem Zagorju, med drugim npr. trg in gospostvo Krapina.

TedANJI vpadi turških čet na slovenskoštajersko ozemlje in vračanje Sulejmanove armade 1532. čez Ptujsko polje ter spodnje Slovenske gorice so hudo prizadeli Lukovo posest. Uničena sta bila gradiča Treun-Pogrenja in bližnja vas s cerkvijo sv. Vida ter Zavrč, poškodovani pa Ormož, Muretinci, Svetinci in Gajevci. Večje število podložnikov je sovrag odpeljal s seboj. Luka je sklenil popolnoma opustiti utrjene objekte Treun-Pogrenjo, Svetince in Gajevce, tamkajšnja posest pa je enostavno vključil večji del v borsko oziroma Svetince v ormoško gospostvo.

Lukovi dodatni nakupi, zakupi, zastave in druge pridobitve posesti in dohodkov:

Odlični odnosi z deželnim knezom Ferdinandom so leta 1534 botrovali deželnoknežji potrditvi lastnine na osnovi stare pogodbe, ki sta jo daljnega 1492. sklenila oče Jakob in Gašper Roggendorf. Z njo je tedaj Jakob odkupil od Gašperja fevdne pravice do deželnoknežje fevdne posesti Gajevci ter gornine v Hlaponcih in Muretincih, kar je Luka sedaj dobil v dedno last.

³⁴ J. Koropec, Med Dravo in Dravinjo v 16. stoletju, 5. ptujski zbornik, Ptuj 1985, str. 346 (Koropec, Med Dravo in Dravinjo).

³⁵ Za vse naštetu gl. Pirchegger, Die Untersteiermark ..., str. 75-76, 82-84, 87-op. 104, 90, 93 in 96. Zekelovega dvora Svetinci pri Sv. Urbanu, ki ga navaja Slekovec, Pirchegger tu ne navaja.

³⁶ D. Kerec, Szécsijevi gospostvi Grad in Sóbota v času turških vpadov in verskih sporov, Zgodovina za vse, l. 8, 2001, št. 1, str. 27.

³⁷ KA, WHKR, EXP 1557-1558, fol. 102, december, št. 75.

Dvori s posestjo: Salzburški nadškof mu je 1561 podelil v dedni fevd že prej pridobljena Gornji dvor (»Frajovž«) in Pfisterjevo hišo (*Pfisterhaus*), oboje na Ptuj. V slednji se je že nekaj let kopičila velika količina naturalij, ki so prihajale z Zekelovih posesti v okolici Ptuja. Kupil je še dvor na Pavlovskem vrhu in od ptujskega meščana Lenarta Gangenhoverja enega od starodavnih strelskih dvorov v Spuhlji (*Pichldorf*).³⁸

Z dodatnimi nakupi je zelo povečal obseg svojega ormoškega zemljiškega gospostva, verjetno pa tudi borskega. Nekaj primerov: Pred 1542. je npr. kupil 20 podložnih družin na Bregu pri Ptuj in jih vključil v gospostvo Ormož, do okoli 1565 pa jih je tu imel že 23. Nadalje je pred 1542 kupil 27 družin in četvero osebenjkov v Trzcu ter jih naredil ormoške, okoli leta 1565 pa je tu bilo še 24 družin. Pred 1550. se je skušal polastiti treh leta 1532 požganih kmetij na Zgornji Hajdini, ki so bile pred divjanjem turške sodrge v lasti mariborskega župnišča (župnija sv. Janeza Krstnika), a brez uspeha. Že leta 1572 pa je prav tu imelo njegovo ormoško gospostvo šest družin. Tudi v Vidmu pri Ptuj je ob tu že živelih njegovih 19 turniških družinah v letih okoli 1565 in v l. 1572 na novo imel 8 družin, podložnih Ormožu.³⁹

Leta 1555 je Luka izdal ogromno denarja za povečanje lastne posesti. Od Volfa Engelbrehta Auersperga/Turjaškega, kranjskega deželnega maršala in soproga njegove sestre Suzane, je za 17.000 gld kupil grad in gosposčino Viltuš s pridruženo graščino in posestjo Betnava, segajočo na spodnje Dravsko polje – skupaj okoli 260 podložniških družin oziroma skoraj 250 imenjskih funtov, oboje s pertinencami, sodstvom, lovom, ribolovom ter s fevdnimi pravicami nad župnijama Polskava in Sv. Lovrenc na Dravskem polju. Naslednjega 1556. leta mu je Jakob Pachler, opat benediktinske opatije Št. Pavel, v zameno za že omenjeno posojilo 6000 gld izročil šentpavelsko zemljiško gospostvo Fala z nekaj manj kot 794 funti imenja v vsaj 16-letno zastavo.⁴⁰ Pirchegger navaja celo, da mu je Šentpavel na račun tega dolga moral zastaviti tudi urad Sv. Lovrenc na Pohorju, kar pa v novejši literaturi ni potrjeno.⁴¹ Opat Reina Martin Duelacher pa je moral v teh letih Luki zavoljo nezmožnosti plačila omenjenega posojila dati v zastavo del samostanske posesti na osrednjem Štajerskem - celotno dolino rečice Söding od Pernaua do Gaistala.

Aprila 1558. mu je Ana Hohenwart, roj. Graben, sestra in dedinja malo prej umrlega zgornjemariborskega zemljiškega gospoda Andreja Grabna, prodala tedanje zgornjemariborske podložnike pri Ormožu (6 družin), v Šalovcih (10 družin) ter v vasi *Undter Prosnitz(?)*⁴², ki jih je priključil ormoškemu gospostvu, in

³⁸ Pirchegger, *Die Untersteiermark ...*, str. 67-68 in 72-73.

³⁹ Koropec, *Med Dravo in Dravinjo*, str. 356; isti, *Davčni popis v letu 1527 po Ormoškem in na Ptujskem*, v: *Ptujski zbornik VI/I*, Ptuj 1996, str.526-527.

⁴⁰ Mlinarič, *Gosposčina Viltuš*, str. 224-225; J. Koropec, *Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja*, Maribor 1972, str. 37 (*Koropec, Zemljiške gosposčine*); isti, *Hoška davnina do srede 17. stoletja*, v: *Hoče 850 - Območje hoške prazupnije I*, str. 157 in 162.

⁴¹ Pirchegger, *Die Untersteiermark ...*, str. 115-116.

⁴² Medtem ko so družine pri Ormožu in v Šalovcih vsekakor dokazane v imenjski cenitvi gospostva Zgornji Maribor 1542, pa je lokacija *Undter Prosnitz* neznana tako v Blaznikovi topografiji kot tudi omenjeni cenitvi, gl. J. Koropec, *Mariborski grajski zemljiški gospostvi*, v: *Maribor skozi stoletja – Razprave I*, str. 125. Sklep: najverjetneje so bile te družine zajete v urad Šalovci.

večji hrastov gozd pri Studencih pri Mariboru. Junija naslednje leto je Luka kupil še podložnike Viljema Herbersteina pri Cvetkovcih, kjer je sam že imel ormoško posest, in jih prav tako vključil v gospodstvo Ormož.

Kupil je tudi dvor s posestjo Sv. Lenart pri Turnu pri Brežicah. S to posestjo je imel Luka nekaj težav in je marca 1568 zahteval od dežele, naj bi jih takoj razjasnili. A jih niso. Sin Mihael je 1576 ponovno hotel od dežele dobiti pojasnilo, za kolikšno posest gre. Že naslednjega 1577. leta je Krištofu Winklerju tu podaril zaselek *Winkel* in polja pri Sv. Lenartu.⁴³

Velikost in bogastvo zemljiške posesti kakor tudi množica različnih oblik dohodkov, služb in pravic sta Luko Zekela postavljala v vrsto najbogatejših Štajercev tistega časa. O bogastvu vseh letnih prihodkov z Lukove zemljiške posesti v njegovih poznih letih pove dovolj podatek, da je zahteval deželni knez Karel leta 1567 od Luke samo na osnovi letne imenjske cenitve gospodstva Ormož njegovo stalno vzdrževanje 12 težkih jezdecev in 61 strelcev–arkebuzirjev, se pravi kar konkretno velike in udarne vojaške enote. Upoštevajoč aktualno že omenjeno mejo za vzdrževanje enega težkega jezdeca, bi samo za tedanje ormoško gospodstvo prišli do približne vsote nad 1600 imenjskih funtov.

Težko si je torej predstavljati, kako lahkomišno so Lukova sinova Jakob in predvsem mlajši, zapravljivi Mihael ter njuni po očetih zadolženi nasledniki v nekaj desetletjih uspeli pognati v zrak tolikšno bogastvo. S smrtjo Luke Zekela je za družino nastopil čas somraka. Po dveh generacijah ni od nje ostalo nič, ali pa vendarle – prgišče spominov na nekdanje premoženje, slavo in moč.

VIRI IN LITERATURA

- Bračič, V., 1973: Ormož in njegova gosposčina leta 1542. V: Ormož skozi stoletja, Ormož.
- Bračič, V., 1967: Vzhodni del Haloz v luči cenilnega zapisnika gosposčine Borl iz leta 1542. ČZN 38-n.v. 3.
- Bračič, V., 1969: Zunaj Haloz ležeča posest gosposčine Borl v luči imenjske cenitve iz l. 1542. ČZN 40-n.v. 5(Bašev zbornik).
- Die Grablege des Jakob Székely/ Sestavek o Jakobu Székely na osnovi njegovega marmornatega sarkofaga v nekdanji ormoški frančiškanski cerkvi. V: Die Steiermark: Brücke und Bollwerk, Katalog der Landesausstellung 1986, Graz.
- Emeršič, Jakob, 1973: Bibliografija Ormoža in okolice. V: Ormož skozi stoletja, Ormož.
- Hernja Masten, Marija, 1993: Pečati in grbi Ormoža in okolice. V: Ormož skozi stoletja IV, Ormož.
- Hofkammerarchiv: Familienakten, Bánffy, Arbor Banfiana
- Horvat, R., 1993: Povijest grada Varaždina. Varaždin.
- Kerec, D., 2001: Szécsijevi gospodvi Grad in Sóbota v času turških vpadov in verskih sporov. Zgodovina za vse, št. 1.
- Vj. Klaić, 1901: Tri Sekelja (Zeckel, Székely), rodjaci Ivana Hunjada. Vjesnik Kraljevskog hrv.-slav.-dalm. Zemaljskog arkiva, Zagreb.

⁴³ StLA, REG 1568-1570, fol. 5', 27. 3. 1568, in REG + EXP 1576, fol. 4' februar; Pirchegger, Die Untersteiermark ..., str. 253.

Klasinc, A., 1973: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. V: Ormož skozi stoletja, Ormož.

Koropec, J., 1985: Med Dravo in Dravinjo v 16. stoletju. 5. ptujski zbornik, Ptuj.

Koropec, J., 1996: Davčni popis v letu 1527 po Ormoškem in na Ptujskem. V: Ptujski zbornik VI/I, Ptuj.

Koropec, J., 1972: Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja. Maribor.

Koropec, J.: Hoška davnina do srede 17. stoletja. V: Hoče 850 - Območje hoške pražupnije I.

Koropec, J.: Mariborski grajski zemljiški gospostvi. V: Maribor skozi stoletja - Razprave. str.

Laszowski, E., 1901: Tri priloga za povijest Kacijanerove vojne u Slavoniji. Vjesnik Kraljevskog hrv.-dalm. Zemaljskog arkiva, Zagreb.

Mlinarič, J., 1972: Gosposčina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588. ČZN 43-n.v. 8.

Pirchegger, H., 1962: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. München.

Österreichisches Staatsarchiv Wien:

Hofkammerarchiv: Familienakten, Bánffy, Arbor Banfiana.

Kriegsarchiv:

- Wiener Hofkriegsrat: Expeditbuch 1557-1558, Registraturbuch 1560, Expeditbuch 1559-1560, Expeditbuch 1561-1563, Registraturbuch 1565-1566, Expeditbuch 1565-1566.

Slekovec, Matej, 1893: Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava. Ponatis iz Slovenca, Ljubljana.

Slekovec, Matej, Die Szekely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau. Genealogische und biografische Skizze. Verfasst von M. Slekovec, Pfarrer. Sonderband aus der Zeitschrift »Südsteirische Post.« Marburg 1894.

Stopar, I, 1990: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 1. Območje Maribora in Ptuja. Ljubljana. Steiermärkisches Landesarchiv Graz:

- Militaria - Allgemeine Kronologische Reihe: od 1541 do 1568

- Landschaftliche Registratur (REG) und Expedit (EXP): REG 1568-1570, REG + EXP 1571, REG 1574, REG + EXP 1576.

- Landschaftliche Ausgabenbücher: 1557, 1566.

Škafar, Ivan, 1980: Dnevnik Dolnjelendavskih Bánffyjev. ČZN 51 - n.v. 16 (1980) 1.

Der Soldat an der Militärgrenze. Beitrag zur Biographie von Luka Kövendi Székely/Zekel, des Barons von Friedau /Ormož (um 1500–1574)

ZUSAMMENFASSUNG

Luka Kövendi Székely/Zekel, der Baron von Friedau/Ormož (um 1500–1574), Sohn Jakobs, ist ein Mensch des 16. Jahrhunderts. Auf einem vergleichsweise langen Lebensweg wählte er den Soldatenberuf, der ihm im Hinblick auf die Erfahrungen seiner Vorfahren fast beschieden war. Als Kind blieb er vaterlos und nur seiner Autorität und der daraus folgenden Zuneigung hat er es zu danken, dass er nicht in Vergessenheit und Armut verfallen ist. Seinen treu ausgeführten Wehrdienst für den Habsburger Herrscher trat er kurz nach seiner Volljährigkeit an. Seitdem war er einer seiner Leute. Er nahm im Jahre 1537 am Feldzug Kazianers nach Ostslawonien teil und hat in späteren Jahren in Ungarn und Slawonien den Posten eines Befehlshabers inne gehabt. Höhere Soldatenposten begann er, seit er Mitte vierzig war, zu erklimmen, zuerst als Befehlshaber der steiermärkischen Truppen in den Festungen Koprivnica, Durđevac und Prodačić (Virje). Im Jahre 1546 hat ihm der Herrscher die Leitung des gesamten königlichen und steiermärkischen Heerwesens in Slawonien anvertraut. Aber diesen Posten mußte er Anfang 1553 an Ivan Lenkovič abtreten, er selbst hat einen niedrigeren Posten besetzt und sich vermutlich für einige Zeit nach Hause zurückgezogen. Danach ist er seit Beginn der 60er Jahre erneut an der Grenze und besetzt im Juli 1566 zum 2. Mal in Slawonien den Oberbefehlshaberposten. Den Höhepunkt der Karriere von Zekel bedeutete die Leitung der gesamten, formal noch immer einheitlichen Militärgrenze zwischen der Adria und der Drau. Am 13. Juli 1567 hat ihm der Herrscher zum höchsten Oberbefehlshaber ernannt, ein Posten, den er ein knappes Jahr ausübte. Luka hat sich nicht dem Luthertum ergeben und hat deswegen als angesehenen Steiermärkischer Landmann sehr gute Beziehungen zum Hof gepflegt, mit dem Großteil des kroatischen Adels und mit kroatisch-slawonischen Banen. Sowohl dem Herrscher als auch dem Land Steiermark hat er größere Geldsummen geliehen, was unter anderem seine finanzielle Stärke bezeugt. Er war mit seinem Besitz im Gebiet neben der Drau in der slowenischen Steiermark von Viltuš bis Haloze und Ormož fest verankert, während über seinen Besitz in Kroatien, Ungarn und sogar Sedmograška keine Daten existieren. Lukas Privatleben war wie bei vielen ähnlichen Soldatenschicksalen dem Wehrdienst untergeordnet. Zweimal verheiratet hatte er vier Kinder. Von denen haben die Söhne Jakob und Michael leichtsinnig den Großteil des steirischen Besitzes vergeudet.

Mlinarič, dr. Jože, akademik, univ. prof.
Pedagoška fakulteta Maribor
SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

UDK 37.01(497.4 Ruše)“1645/1743”

Šolanje Ormožanov na župnijski šoli v Rušah v letih 1646–1743

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 246–255

Avtor prispevka govori v uvodu o župnijskih šolah in njihovem pomenu pri izobraževanju moške mladine na slovenskih tleh, nato pa na kratko predstavi naših sedem najpomembnejših župnijskih šol, ki so delovale v drugi polovici 17. stoletja in v naslednjem stoletju. Zatem predstavi delovanje ruške župnijske šole, na kateri se je šolalo tudi veliko sinov predvsem meščanskih staršev, doma na obravnavanem območju: s Ptuja (178), iz Radgone (153) in Ljutomera (42). Iz Ormoža se jih je v Rušah šolalo triinštirideset, od katerih je nekaterim župnijska šola pripravila pot k izobraževanju na jezuitskih gimnazijah in do visokošolskega študija, predvsem do teološkega študija in tako do duhovniškega poklica.

KLJUČNE BESEDE: Ormožani, šolanje Ruše, župnijska šola, 1646-1743, jezuitska gimnazija, 17. stoletje, izobraževanje

Mlinarič, Jože, PhD, Academician, University Professor
University of Maribor, Faculty of Education
SI-2000 Maribor, Koroška cesta 160

UDK 37.01(497.4 Ruše)“1645/1743”

Schooling of the Ormož inhabitants at the parish school in Ruše from 1646–1743

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 246–255

In the introduction to his article, the author discusses parish schools and their significance in educating young men on Slovenian territory. Following that he presents seven of Slovenia's most important parish schools active during the second half of the 17th and 18th centuries. Later he presents the activities of the parish school in Ruše, where many sons from middle-class families living in the area were educated: Ptuj (178), Radgona (153), and Ljutomer (42). Forty-three male pupils came from Ormož; and from here some of them went to the Jesuit gymnasiums to continue with higher education, mainly studying theology, which was followed by clerical occupations.

KEY WORDS: Ormož inhabitants, schooling in Ruše, parish school, 1646–1743, Jesuit gymnasium, 17th century, education.

Šolanje Ormožanov na župnijski šoli v Rušah v letih 1646–1743

Župnijske šole, kakršna je bila npr. župnijska šola v Rušah, na kateri se je v drugi polovici 17. in v prvi polovici naslednjega stoletja šolalo veliko število mladih ljudi tudi z območja med Dravo in Muro, med njimi jih je bilo nekaj tudi iz mesta Ormoža, so nastale z namenom, da dajo dečkom osnovno izobrazbo in jim posredujejo tudi osnovno znanje nemškega in latinskega jezika ter jim tako pripravijo pot za študij na jezuitskih gimnazijah, kjer je bil učni jezik nemški. Župnijske šole so jim odprle pot tudi do višjih šol, omogočale predvsem študij filozofije in teologije in tako pripravile pot do duhovniškega poklica. Zato so župnijske šole odigrale pomembno vlogo pri nastajanju slovenske inteligence, ki je v tem času pripadala predvsem duhovniškemu stanu.¹

Meščanski otroci so imeli mnogo več možnosti priti do izobrazbe kakor otroci na podeželju. Po mestih so delovale namreč že v srednjem veku šole pri župnijah ali pa so bile pod okriljem mestnega magistrata. Za Maribor na primer vemo, da sta bili v 16. stoletju dve šoli, t.i. latinska šola, ki jo je vzdrževala župnija, in nemška šola, ki jo je vzdrževal mestni magistrat.² Prva je nedvomno imela za cilj pripraviti učence za višji študij, druga, ki so jo morda obiskovala tudi dekleta, pa predvsem pripraviti meščanske sinove za meščanske poklice, predvsem za poklic obrtnika ali trgovca ali pa uradnika. V mestih je bilo pri cerkvah veliko mašnih ustanov in za te tudi veliko cerkvenih opravil, dečki pa so morali biti usposobljeni za sodelovanje pri bogoslužju. Tudi beraški redovi (dominikanci, frančiškani in minoriti) so usposabljali dečke za sodelovanje pri cerkvenih opravilih ali pa jih pripravljali za nadaljnje šolanje za dosego redovništva in duhovništva.³

Medtem ko so mladino v župnijskih šolah vzgajali in poučevali duhovščina ter cerkveni uslužbenci, npr. organisti in cerkovniki, pa so na mestnih šolah po večini poučevali plačani učitelji. Pogosto so župniki ali kaplani zasebno poučevali nadarjene dečke. Vseh vrst šol pa ne smemo primerjati s poznejšim organiziranim osnovnim šolstvom od Marije Terezije naprej (po 1774). Učenci so k »pouku« prihajali neredno, saj je mladina morala opravljati doma razna dela, zlasti pa so bili z domačim delom obremenjeni podeželski otroci. Sorazmerno je bilo več reda

¹ Vrbnjak, Viktor, Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja, v: Ruška latinska šola. 350 let 1645–1995, Ruše 1995, str. 24–28.

² Pred letom 1575 je poučeval na mariborski mestni šoli učitelj magister Lenart Prikhl. Mestni magistrat mu je bil še v omenjenem letu za poučevanje dolžan plačo za dve leti. Zato je prosil dolnjeavstrijsko vlado, naj mu pri terjatvi pomaga. (Mlinarič, Jože, Gradivo za zgodovino Maribora, zv. XX/42).

³ Vrbnjak, Viktor, o.c., str. 29–30.

na župnijskih šolah 17. in 18. stoletja in tam, kjer je večina učeče se mladine prebivala v času šolanja v župnijskih zgradbah.

Za območje med Dravo in Muro ponujajo nekaj podatkov o izobraževanju v nekaterih župnijah zapisniki z arhidiakonatskih vizitacij predvsem za čas 18. stoletja. Tudi v župnijah tistega časa gre skoraj izključno za skromen pouk večinoma manjšega števila mladih ljudi, ki so jih v osnovnih predmetih (branje, pisanje, glasba) poučevali predvsem cerkovniki in organisti za skromno letno plačilo ali letno zbirco v zrnju in vinu. Cerkovniki in organisti so prebivali v župnijskih hišah, le v mestu jim je dajal na voljo stanovanje mestni magistrat. Poučevali so seveda kar v svojem stanovanju, kot je bilo v navadi tudi še pozneje.⁴

Nekaj župnijskih šol, s skromnim programom sicer, je bilo v 17. in 18. stoletju v meščanskih naseljih. Ob vizitaciji ljutomerske župnije leta 1617 je vizitator ugotavljal, da je mašni strežnik eden izmed dečkov, ki »obiskuje šolo«.⁵ Ob vizitaciji leta 1764 je bil v kraju sedmo leto za učitelja dvaintridesetletni Leopold Rošker. Učil je tudi nemški jezik, ob petkih pa krščanski nauk ter je imel 36 goldinarjev letne plače in pravico do izdatne zbirce. Pri Sv. Juriju na Ptuju je bila leta 1760 mladina »dobro poučena« in nadzor nad šolo je imel vsakokrat korni mojster. Cerkovnika in organista, očitno hkrati učitelja, so nastavljali mestni župnik in dekan ter mestni magistrat. Pri Sv. Ožbaltu na Ptuju je štirinajst dečkov poučeval organist, ki pa v šoli ni poučeval verouka.⁶ V Ormožu je leta 1760 mladino poučeval (juventutem instruit) devetintridesetletni cerkovnik in organist, ki je na nedogovorjeni dan v tednu poučeval tudi krščanski nauk. Osebo učitelja je izbiral vsakokratni župnik, ki ga je dal v potrditev mestnemu magistratu. Učitelj je živel v hiši magistrata in slednji jo je moral tudi vzdrževati, plačevala pa sta ga župnija in bratovščina, ter je imel pravico do zbirce. Leta 1773 je ormoško mladino poučeval triintridesetletni organist, ki je bil v tej službi sedem let. Enkrat tedensko je moral tudi izpraševati mladino krščanski nauk. Tedaj je moral dati župnik potrditi organista in hkrati učitelja velikonedeljskemu komturju, saj je bila ormoška župnija pridružena križnikom.⁷ Leta 1760 v naslednjih župnijah organist ni imel učencev. V Središču je organist poleg orgljanja znal igrati tudi na piščali, vendar ni imel koga učiti. Pri Sv. Urbanu (Destrnik) je bil organist večš tudi latinskega jezika ter je imel v uku največ po enega ali dva učenca, pravzaprav pa po navadi nobenega. Pri Sv. Lovrencu (Juršinci) je organist opravljal službo organista in je bil sicer večš branja in pisanja, a ni imel nikogar, ki bi ga mogel poučevati.⁸

Po zaslugi nekaterih vnetih duhovnikov je v 17. in 18. stoletju nastalo nekaj dobrih župnijskih šol. Kot prva in vsekakor najkvalitetnejša je bila župnijska šola

⁴ Mlinarič, Jože, Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 9, Ljubljana 1987.

⁵ »Celebranti unus puerorum, qui scholas frequentat, ministrat.« (ibidem, str. 161). Idem, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja (1585-1615) in Jakoba Eberleina (1615-1633) kot generalnih vikarjev salzburških nadškofov za katoliško versko prenovo v vizitacijskih zapisnikih iz 1607, 1608 in 1617-1619, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 5, Ljubljana 1983, str. 186.

⁶ *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 9, str. 161 in 166.

⁷ Ibidem, str. 217 in 314.

⁸ Ibidem, str. 212, 194 in 176. Prim. Kovačič, Franc, Ljutomer. Zgodovina trga in sreza, Maribor 1926, str. 246.

v Rušah (ustanovljena 1645), ki sta ji v drugi polovici stoletja sledili še župnijski šoli v Kamniku in v Spodnjem Tuhinju, v 18. stoletju pa so bile ustanovljene še šole v Dobrli vesi (Eberndorf) na Koroškem, v Kamniku ter pri Sv. Urbanu (Destrnik) pri Ptujju in na Ptujju. V Kamniku je kmalu po svojem prihodu kot župnik (župnik 1700-1742) kupil izobraženi Maksimilijan Leopold Rasp, nekdanji gojenec rimskega Germanika, hišo in jo preuredil v šolo, v kateri je s pomočniki učil dečke in deklice branja, pisanja, računanja in umnega gospodarstva. Velja poudariti, da so na tej šoli dobila osnovno izobrazbo tudi dekleta.⁹ V Spodnjem Tuhinju je duhovnik Frančišek Mihael Paglovec (1679-1759) ustanovil zasebno šolo za nadarjene kmečke fante, ki so bivali deloma v župnišču, deloma pa pri kmetih. Tudi na tej šoli so bili učenci deležni osnovne izobrazbe, seveda tudi pouka nemškega jezika, da so se mogli vpisati na ljubljansko jezuitsko gimnazijo.¹⁰ V Dobrli vesi pa je župnijsko šolo ustanovil V. Cadelli in na njej se je šolala večina koroških duhovnikov 18. stoletja. Največ zvezo o pouku na župnijskih šolah o oni, ki jo je ustanovil Peter Pavel Glavar, župnik v Komendi (1721-1784). Pred začetkom pouka je izbral leta 1759 iz bližnje okolice šest dečkov in jih poslal v Celovec, da bi se tam nekoliko naučili branja in pisanja, zlasti pa, da bi se naučili nemščine. Po povratku v Komendo leta 1760 jih je sprejel v svojo šolo in jim dal za učitelja izkušenega učitelja iz Gradca. V šoli so poučevali branje in pisanje v nemščini in latinščini ter računanje in glasbo ter osnove latinske slovnice. K pouku je sodil seveda tudi verouk. Glavar je dal za potrebe šole sezidati posebno stavbo, hkrati pa je učencem dajal stanovanje in hrano ter priskrbel obleko, pouk pa je bil brezplačen.¹¹

Za izobraževanje mladine na Štajerskem sta bili poleg ruške župnijske šole pomembni šoli pri Sv. Urbanu in na Ptujju. Njun ustanovitelj je bil leta 1741 v Ljutomeru rojeni duhovnik Leopold Volkmer. Kot kaplan pri Sv. Ožbaltu na Ptujju se je uveljavil kot vzgojitelj in učitelj deške mladine. Verjetno so ga zaradi tega premestili na ptujsko mestno župnijo sv. Jurija, kjer je vodil zasebno šolo. V letih 1784-1789 je bil kaplan pri Sv. Urbanu, kjer je nadaljeval s svojim vzgojiteljskim in učiteljskim delom, ki ga je za nekaj časa prekinil, nato pa po ponovni vrnitvi k Sv. Urbanu (1812) delo nadaljeval do smrti (1816).¹² Vsekakor je prejel pri njem osnovno izobrazbo največ mladine z obravnavanega področja. Zanimivo je, da se je že pred Volkmerjevim delovanjem v letih 1663-1710 na graški jezuitski univerzi šolalo 126 mladeničev, doma na obravnavanem območju.¹³

Med prej omenjenimi župnijskimi šolami je bila vsekakor najkvalitetnejša in zato tudi najbolj obiskana župnijska šola v Rušah pri Mariboru. Zato so jo obiskovali tudi fantje z območja med Dravo in Muro; med njimi je bilo v letih 1646-1743 tudi triinštirideset Ormožanov.

⁹ Schmidt, Vlado, Zgodovina šolstva in pedagogike I. Ljubljana 1963, str. 117. Slovenski biografski leksikon (= SBL) III. Ljubljana 1960-1971, str. 34-35. M. L. Rasp je imel bogato knjižnico, ki jo je v oporoki leta 1742 zapisal kartuzijanom v Bistri, vendar so knjižnico prevzeli cistercijani v Kostanjevici. (Mlinarič Jože, Kostanjeviška opatija 1232-1786, Kostanjevica na Krki 1987, str. 56).

¹⁰ SBL II. Ljubljana 1933-1952, str. 246.

¹¹ Okoliš, Stane, Glavarjeva šolska dejavnost, v: Glavarjev simpozij v Rimu 6, Celje 1999, str. 163-166.

¹² SBL, zv. 14, Ljubljana 1986, str. 571.

¹³ Andritsch, Johann, Die Matrikeln der Universität Graz 1663-1710, Graz 1987.

Župnijsko šolo je ustanovil leta 1645 Rušan Jurij Kozina že v letu nastopa župnikovanja v domačem kraju ter jo vodil do smrti leta 1649. J. Kozina je bil nedvomno sposoben duhovnik, saj mu je ljubljanski škof zaupal pomembna mesta: leta 1629 je bil vikar pri Sv. Petru v Ljubljani, leta 1644 pa njegov upravitelj v Gornjem Gradu in tamkajšnji župnijski vikar. Po prihodu v Ruše je Kozina uvidel potrebo po ustanovi, ki bi mladim ljudem utrla pot do višjih šol. Odločitev pa je bila toliko lažja, ker so bili gmotni pogoji zanjo ugodni. Župnija je bila namreč premožna, kajti cerkev Matere božje je bila romarska in je že stoletja privabljala vernike, ki so jo gmotno podpirali.

Ruška župnijska šola je bila pred ustanovitvijo jezuitske gimnazije v Mariboru edini študijski zavod na Slovenskem Štajerskem in zato tudi pomembna izobraževalna ustanova za tukajšnje kraje. V letih 1645-1760 se je na njej šolalo nad šest tisoč mladih ljudi, katerih število se je iz leta v leto večalo: okoli leta 1700 jih je bilo vpisanih že nad dvesto. Proti sredini 18. stoletja pa se je število pričelo naglo manjšati in v zadnjih dveh letih obstoja šole je bil na njej le še po en učenec. Vodja šole je bil vsakokratni župnik, ki so mu bili pri poučevanju v pomoč kaplani in beneficiati ter nekateri cerkveni uslužbenci (cerkovniki in organisti), poredko tudi plačani učitelji.

Učni program na Ruški šoli ni znan, kajti pisec Ruške kronike omenja le, da so na njej poučevali mladeniče »in elementaribus«, se pravi branja, pisanja in računanja za vsakodnevne potrebe, nadalje še geometrijo ter nemški in slovenski jezik. Nedvomno so se mladi ljudje na šolanju poleg nemškega jezika naučili tudi osnov latinskega, saj so bile tedanje gimnazije latinske šole in je bilo znanje obeh jezikov osnovni pogoj za šolanje na njih. Značilnost ruške župnijske šole so bile vsakoletne igre, kakršne so poznali tudi na jezuitskih gimnazijah in so imele vzgojni namen. V Rušah so jih igrali predvsem učenci sami na ruško nedeljo (prvo nedeljo po prazniku Marijinega rojstva), ko je prihajalo veliko romarjev. Trdimo lahko, da je župnijska šola v svojem najvišjem vzponu po kvaliteti docela ustrezala drugim podobnim šolam. Pač pa je ta ob vpisu zahtevala že neko predznanje, ki jim je omogočalo nadaljnje šolanje ter vpis na gimnazije. Sicer pa o kvaliteti te župnijske šole priča že dejstvo, da so na šolo prihajali učenci ne le iz naših krajev, temveč tudi iz vse tedanje Notranje Avstrije, s Hrvaške in iz drugih dežel ter v velikem številu npr. iz štajerskega glavnega mesta Gradca. Mnogi med nekdanjimi učenci so si pozneje pridobili akademsko izobrazbo ter dosegli visoke cerkvene in državne službe. Vsekakor sta glas o odlični šoli in dejstvo, da je večina od njih pozneje v življenju napredovala, spodbudila starše, da so v velikem številu pošiljali svoje sinove v Ruše. Poglavitni namen ruške župnijske šole, poimenovane tudi latinska šola ali gimnazija, je bil poleg vzgoje pripraviti učence za šolanje na gimnaziji in jim tako omogočiti pot na visokošolski študij, zlasti na študij teologije, ter jih pripraviti za duhovniški poklic. Sicer veliko učencev najvišjega cilja ni doseglo, pripravila pa jih je za opravljanje meščanskih poklicev in za delo v raznih cerkvenih službah. S tem je imela tudi ruška župnijska šola pomembno vlogo pri izobraževanju ljudi iz naših krajev v obdobju 17. in 18. stoletja.¹⁵

¹⁴ Glazer, Janko, *Verske igre v Rušah*, v: *Ruška latinska šola. 350 let 1645-1995*, Ruše 1995, str. 133-147.

¹⁵ Mlinarič, Jože, *Učenci ruške šole – kasnejši zdravstveni delavci*, v: *Medicinski razgledi* 21(1982), str. 290-294. Vrbnjak, Viktor, o.c., str. 25-28 in 20-21.

Naj na tem mestu upoštevamo le kraje v osrednjih in vzhodnih Slovenskih gorah, Prlekiji in Pomurju, iz katerih so prihajali fantje na šolanje na ruško župnijsko šolo. Razumljivo je, da je slednjih bilo največ iz mest in trgov, saj so premožni meščani in tržani lažje dali svoje sinove na šolanje kakor pa kmečko prebivalstvo. Z omenjenega območja je vstopilo v ruško župnijsko šolo nad 400 mladih ljudi. Največ učencev je prihajalo s Ptuja (178), iz Radgone (153) in Ljutomera (42). Otroci tržanov so bili iz naslednjih krajev: iz Lenarta in Sv. Trojice (po 7) ter Središča (2). Učenci so nadalje prihajali iz krajev s sedeži gosposčin ali pa župnij. Gosposčinski uslužbenci so zaradi stalne letne plače mogli poskrbeti tudi za šolanje svojih otrok in župnijska duhovščina je mogla gmotno poskrbeti za bolj nadarjene mladeniče. Tako se je iz Negove šolalo sedem fantov, iz Dornave pa so se šolali trije. Iz krajev z župnijskim središčem se je šolalo devet od Sv. Urbana (Destrnik), iz Male Nedelje sta bila dva in iz Velike Nedelje je bil en sam učenec.¹⁶

V letih 1646-1743 se je na ruški župnijski šoli šolalo 43 Ormožanov.

Seznam Ormožanov z letom šolanja, pri nekaterih z navedbo poznejšega poklica, kot jih navaja Ruška kronika

- 1646 Kralj (Kraill) Filip – frančiškan v Ormožu
- 1647 Brajda (Braid) Simon in Nikolaj, brata
- 1651 Miller Vincenc Anastazij
- 1654 Čurič (Zhuritsh) Boštjan in Frančišek, brata
- 1660 Dorn Boštjan in Mihael, brata
- 1661 Königsacker Friderik Aleksij, baron
- 1663 Rauch Adam Štefan, grajski oskrbnik
- 1667 Wochinger Jožef Anton
- 1669 Landegg Anton, frančiškan
- 1672 Škerjanec (Skorianz) Klemen, župnik v Mariboru
- 1677 Rauch Tomaž in Frančišek, brata
- 1681 Grando Boštjan in Jurij, brata
- 1682 Sprenger Matevž, minorit
- 1685 Krapinger Jožef in Pavel, brata
- 1686 Škerjanec (Skorianez) Nikolaj, duhovnik
- 1691 Zamperger Janez Ulrik
- 1695 Stariha (Staricha) Andrej, župnik pri Sv. Miklavžu
- 1697 Brandušnik (Brandushnigg) Jernej, frančiškan
Jamšnik (Jamshnigg) Janez Jurij
Springer Janez Matija, duhovnik
Štiber (Shtiber) Janez Tomaž, frančiškan – p. Kapistran
Vratuša (Wratusha) Lovrenc, duhovnik
- 1698 Borko (Workho) Andrej, frančiškan – p. Eleazar
- 1700 Zorko (Sorkho) Peter Andrej, duhovnik

¹⁶ O Ruški kroniki: Mlinarič, Jože, Ruška kronika, Ruše 1985, str. 116-132. Seznam učencev ruške šole v Ruški župnijski kroniki: ibidem, str. 133-246.

- 1702 Zamperger Andrej, jezuit, misijonar
- 1703 Borko (Workho) Pavel, duhovnik
- 1707 Flesser Anton in Ignacij, brata
- 1711 Stainperger Frančišek, oskrbnik na ormoškem gradu
- 1713 Flasser Janez Krstnik, frančiškan
- 1723 Borko (Workho) Andrej, duhovnik
- 1725 Steinperger Jožef, duhovnik
- 1726 Grando Boštjan, frančiškan v Ormožu
- 1727 Vavpotič (Walpotitsh) Anton in Simon, brata
- 1740 Borko (Workho) Simon Wolfgang
- 1743 Škerjanec (Skoriänz) Jakob, duhovnik

Že leto po ustanovitvi ruške župnijske šole se je na njej šolal Ormožan Filip Kralj, poznejši frančiškan v domačem samostanu, kot zadnji pa leta 1743 Jakob Škerjanec, poznejši duhovnik. Največ mladih je prihajalo na šolanje v Ruše v 17. stoletju, manj v 18. stoletju; leta 1697 najdemo v Rušah kar pet Ormožanov. Na premožnost nekaterih ormoških meščanov kaže dejstvo, da sta se šolala v Rušah hkrati po dva brata (osemkrat). Sicer pa na pošiljanje otrok na šolanje ni vedno povzročala premožnost staršev, ampak so na to vplivale tudi druge okoliščine. V drugi polovici 17. stoletja so to bile kužne bolezni, ki so razsajale zlasti v letu 1681. Zanimivo je, da sta v omenjenem letu bila na šolanju iz Ormoža dva učenca, nekaj pa jih je bilo iz Radgone. Tudi vojne nevarnosti so mogle preprečiti, da se starši niso odločali poslati svoje sinove od doma. To opazimo npr. za leto 1704, ko so ogrski uporniki Kruci vdrli z Ogrske na Štajersko in opustošili okolico Radgone, Ljutomera in Ormoža. Osvojili so tudi Ormož ter zažgali grad in večji del mesta, v Ljutomeru pa uničili tudi župnišče. Iz obravnavanih krajev tedaj v Rušah ni bilo učencev, vendar so se tedaj šolali učenci iz Radgone in s Ptuja.¹⁷ Zanimivo je, da se je v kakem obdobju šolalo v Rušah iz omenjenih krajev izredno veliko učencev.

Kronist je učence iz Ormoža zapisal kot »Ormosdinenes«, le enkrat z imenom »Fridaviensis« (1697).¹⁸ Nekajkrat jih imenuje tudi »nobiles«, vendar ni misliti na plemiče, kajti plemiške sinove je kronist za vsako leto zapisal po abecednem redu na prvem mestu, nato pa po abecednem redu neplemiške mladeniče.

Od 43 Ormožanov, ki so obiskovali ruško župnijsko šolo, so si, kot je za tiste čase povsem razumljivo, pozneje najpogosteje izbrali duhovniški poklic, ali kot svetni duhovniki ali kot redovniki. Ruška kronika navaja naslednje podatke: svetnih duhovnikov je bilo deset, redovnikov frančiškanov sedem ter po en minorit in jezuit misijonar.¹⁹

Med poznejšimi duhovniki najdemo sorodnike. Znano je namreč, da so svetni duhovniki pogosto podpirali ne le nadarjene dečke nasploh, temveč predvsem tudi sinove svojih sorodnikov in poskrbeli za njihovo šolanje. Iz rodbine Škerjanec so se v Rušah šolali kar trije. Klemen je zapisan kot učenec v letu 1672. Leta

¹⁷ Gruđen, Josip, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1992 (ponatis), str. 929.

¹⁸ Ruška kronika, str. 189.

¹⁹ Pri ostalih Ormožanih ni pri imenu pripisan kasnejši poklic.

1700 je prevzel mariborsko župnijo, ki se ji je odpovedal 1709 leta. Klemen je bil vsekakor sorodnik Nikolaja Škerjanca, ki se je na ruški šoli šolal leta 1686. Njun sorodnik je bil morda v letu 1720 pri Sv. Miklavžu pri Ormožu rojeni Jakob Škerjanec, v letu 1743 učenec ruške šole.²⁰

Sedem nekdanjih učencev ruške šole je pozneje vstopilo k frančiškanom, od katerih za dva kronist izrecno navaja, da sta bila redovnika v ormoškem samostanu. Njihova odločitev za vstop v omenjeni red, ki je v Ormožu deloval že od leta 1495, je razumljiv. Za njihovo šolanje so deloma poskrbeli redovniki in mladim Ormožanom je bil ta red najbolj poznan.²¹ Eden od Ormožanov je pozneje, vsekakor pod vplivom ptujskih minoritov, postal minorit, enega pa je pot pripeljala k jezuitom, ki na obravnavanem območju sicer niso delovali, in je odšel v misijone.

V letu 1661 se je na ruški šoli šolal baron Friderik Aleksij baron Königsacker, eden izmed številnih plemiških sinov, ki so si pridobili učenost na tej ustanovi in pozneje dosegli visoke svetne in cerkvene službe.²² Leta 1711 se je v Rušah šolal Frančišek Stainperger, ki je postal oskrbnik na ormoškem gradu, v letu 1725 pa leta 1718 oskrbniku na istem gradu rojeni Jožef (Jakob), ki je postal duhovnik.²³ Vsekakor sta družbeni in gmotni položaj staršev njihovim sinovom omogočala šolanje.

Nekaterim bivšim učencem je ruška župnijska šola odprla pot na študij pri graških jezuitih, nekateri pa so si pridobili za študij na graški univerzi potrebno znanje tudi drugod. V letih 1663–1710 je v Gradcu študiralo 126 sinov iz družin z obravnavanega območja. Največ jih je bilo doma iz Radgone (57), nato s Ptuja (54), Ljutomera (10), iz Ormoža (4) in Velike Nedelje (1).²⁴

Kot se je v drugi polovici 17. in v prvi polovici naslednjega stoletja veliko število mladeničev s severne Hrvaške šolalo pri nas na ruški župnijski šoli, tako se je v 19. stoletju in v prvih letih 20. stoletja veliko mladih ljudi iz obravnavanih slovenskih krajev izobraževalo na varaždinski gimnaziji.²⁵

²⁰ Kartoteka Mateja Slekovca, št. 2078 in 3148, Pokrajinski arhiv Maribor.

²¹ J. Gruden, (o.c., str. 986) pravi, da so v jožefinskem času zaupali pouk ormoškimi frančiškani, ki da so » že prej imeli največ ormoške mladine v zasebni šoli «.

²² Augustinovič, Drago, Ruška šola, v: Ruška latinska šola..., str. 55-80.

²³ Stainperger, Jožef Jakob: Kartoteka Mateja Slekovca, št. 2992 in 2993. V kartoteki (št. 3011) najdemo še duhovnika Matijo Stariho iz Črnomlja. Andrej (Jožef) Borko iz Središča: Kovačič, Franc, Trg Središče. Krajepis in zgodovina, Maribor 1910, str. 123.

²⁴ Glej opombo št. 13.

²⁵ Mlinarič, Jože, Učenci iz severne Hrvaške na šoli v Rušah pri Mariboru 1645-1760, v: Varaždinski zbornik 1181-1981, Varaždin 1983, str. 483-487. Lepen, Branka, Dijaki iz Ormoža in njegove širše okolice na varaždinski gimnaziji v letih 1851 do 1914, v: Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 175 sl.

VIRI IN LITERATURA

- Mlinarič, Jože, Gradivo za zgodovino Maribora, zv. XX/42
Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Kartoteka Mateja Slekovca, št. 2078 in 3148,
Župnijski urad Ruše, Ruška kronika.
Acta Ecclesiastica Sloveniae: 1983, št. 5, Ljubljana.
Andritsch, Johann, 1987: Die Matrikeln der Universität Graz 1663-1710. Graz.
Augustinovič, Drago, Ruška šola. V: Ruška latinska šola. 350 let 1645-1995. Ruše.
Glazer, Janko, 1995: Verske igre v Rušah. V: Ruška latinska šola. 350 let 1645-1995. Ruše.
Gruden, Josip, 1992: Zgodovina slovenskega naroda. Celje (ponatis).
Kovačič, Franc, 1910: Trg Središče. Krajepis in zgodovina. Maribor.
Kovačič, Franc, 1926: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Maribor.
Mlinarič, Jože, 1982: Učenci ruške šole – kasnejši zdravstveni delavci. V: Medicinski razgle-
di 21(1982).
Mlinarič, Jože, 1985: O Ruški kroniki. Ruška kronika. Ruše.
Mlinarič, Jože, 1987: Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidi-
akonata med Dravo in Muro 1656-1774. V: Acta Ecclesiastica Sloveniae 9. Ljubljana.
Mlinarič, Jože, 1987: Kostanjeviška opatija 1232-1786. Kostanjevica na Krki.
Okoliš, Stane, 1999: Glavarjeva šolska dejavnost. V: Glavarjev simpozij v Rimu 6. Celje.
Slovenski biografski leksikon (= SBL) III. Ljubljana 1960-1971.
SBL II. Ljubljana 1933-1952.
SBL, zv. 14, Ljubljana 1986.
Schmidt, Vlado, 1983: Zgodovina šolstva in pedagogike I. Ljubljana.
Stainperger, Jožef Jakob: Kartoteka Mateja Slekovca, št. 2992 in 2993.
Vrbnjak, Viktor, 1995: Vzgoja in izobraževanje do srede 17. stoletja. V: Ruška latinska šola.
350 let 1645-1995. Ruše.

Die Ausbildung der Bürger von Friedau/Ormož an der Pfarrrschule in Ruše/ Maria Rast in den Jahren 1646–1743

Zusammenfassung

Die Pfarrrschulen, wie es die in Ruše war, an der in den Jahren 1645 bis 1760 mehr als 6000 Jünglinge ausgebildet wurden und unter denen auch eine große Zahl junger Leute aus dem Gebiet zwischen Drau und Mur war, entstanden mit der Absicht, ihnen das Grundwissen (Lesen, Schreiben, Singen, Musik und Rechnen) beizubringen, die Grundlagen der deutschen und lateinischen Sprache zu vermitteln und sie so auf die Ausbildung an den Jesuiten Gymnasien vorzubereiten, wo die Unterrichtssprache Deutsch war. Sie ermöglichten auch ein weiteres Hochschulstudium, in erster Linie Philosophie und Theologie, und öffneten ihnen den Weg zum geistlichen Beruf. Deshalb spielten die Pfarrrschulen eine bedeutende Rolle vor allem bei der Entstehung der slowenischen Intelligenz, die zu jener Zeit vor allem dem geistlichen Stand angehörte. Einige Pfarrrschulen, zwar mit bescheidenem Programm, gab es im 17. und 18. Jahrhundert in den bürgerlichen Orten des bearbeiteten Gebietes (z. B. in Luttenberg/Ljutomer, Pettau/Ptuj und in Friedau/Ormož). In der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts und im nächsten Jahrhundert entstanden auf slowenischem Boden sieben Pfarrrschulen, unter denen, bereits wegen der Zahl der immatrikulierten Jugend, die Pfarrrschule von Ruše/Maria Rast herausragt, die Schöpfung des hiesigen Pfarrers Jurij Kozina (1645–1649), die in den Jahren 1645 bis 1760 bestand. Vor der Gründung des Jesuiten-Gymnasiums in Marburg/Maribor (1758) war sie die einzige Studienanstalt in der slowenischen Teil der Steiermark und deswegen auch eine bedeutende Ausbildungsinstitution für die Städte und Dörfer auf jenem Gebiet. Die Schule wurde vom jeweiligen Pfarrer von Ruše/Maria Rast geleitet, es lehrten einheimische Kapläne, Benefizianten und Kirchenbedienstete (Organisten und Mesner), im kleineren Ausmaße auch bezahlte Lehrer. Die Mehrheit der Auszubildenden an der Pfarrrschule von Ruše/Maria Rast kam aus den Städten und Märkten: aus Ptuj/Pettau (178), Radgona/Radkersburg (153) und Ljutomer/Luttenberg (42). In Ruše/Maria Rast bildete man in den Jahren 1646–1743 auch 43 Jugendliche aus Ormož /Friedau aus. Neben den Namen ist in der Chronik von Ruše/Maria Rast auch meistens ihr späterer Beruf angegeben. Meistens wählten die Jugendlichen einen geistlichen Beruf: eines Weltgeistlichen (10) oder Ordensgeistlichen (9), darunter waren Franziskaner (7), Minoriten oder Jesuiten (je 1). In den Jahren 1663–1710 studierten bei den Jesuiten von Graz Söhne aus der Umgebung von Ormož und vier davon waren aus Ormož/Friedau. So wie sich in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts eine Großzahl von Jünglingen aus Nordkroatien an der Pfarrrschule von Ruše/Maria Rast ausbildete, so haben sich im 19. und in den Anfangsjahren des 20. Jahrhunderts viele Jugendliche aus den slowenischen Orten auf dem Gymnasium von Varaždin ausgebildet.

Hernja Masten, Marija, višja arhivska strokovna sodelavka
Zgodovinski arhiv Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 614.2(497.4 Ormož)“18”

Nekaj drobcov o zdravstvu ormoškega območja do prve polovice 19. stoletja

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 256–272

V Arhivu mesta Ormož, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ptuj je ohranjenih nekaj fragmentov s področja zdravstva in sanitarnih razmer ormoškega območja, ki poročajo o ranocelniku, babici, kugi in meščanskem špitalu v 17. in 18. stol. Sliko nam dopolni medicinsko–topografski popis iz leta 1842, ki obravnava geografske značilnosti, splošne življenjske razmere in navade prebivalcev, imena ranocelnikov, babic, mrtvooglednikov, podatke o nalezljivih boleznih itd. za okraje Velika Nedelja, Ormož, Malek in Lukavce.

KLJUČNE BESEDE: zdravstvo, ranocelnik, babica, veterinar, kuga, mrtvooglednik, Ormož, 19. stol.

Hernja Masten, Marija, Special Contributor to the Archives
Ptuj Historical Archives
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 614.2(497.4 Ormož)“18”

Some items on health care in the Ormož area up to the first half of the 19th century

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 256–272

Some fragments of information from the field of health care and sanitary measures taken in the Ormož area are preserved in the Ormož section of the Ptuj Historical Archives, which report on a surgeon, a midwife, the plague and a civil hospital during the 17th and 18th centuries. A medical and topographic inventory from 1842 concerning geographic characteristics, general living conditions and population habits and including names of surgeons, midwives and coroners, as well as information about infectious diseases etc. for the districts Velika Nedelja, Ormož, Malek and Lukavce help to complete the picture.

KEY WORDS: health care, surgeon, midwife, veterinary, plague, coroner, Ormož, 19th century.

Nekaj drobcev o zdravstvu ormoškega območja do prve polovice 19. stoletja

Uvod

O zdravstvu in sanitarnih zadevah najstarejših obdobj Ormoža je zaradi pomanjkanja virov malo znanega in zapisanega. Področje, ki ga tematika obravnava, pa je široko in zajema tako urbani razvoj mesta, rasti zavesti meščanov, ki se je nanašala na higieno in sanitarne predpise določene dobe, kužne epidemije, zdravilstvo, veterino, razvoj socialno-zdravstvenih ustanov, kakršen je bil meščanski špital, bolnišnica, imena posameznikov, ki so delovali na tem področju. Iz skopo ohranjenih dokumentov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Ptuj, sem zbrala nekaj starejših podatkov do 19. stoletja, ki obravnavajo zdravstveno sanitarne zadeve mesta Ormož in njegovi okolici.

Podoba Ormoža

Ormož je v preteklih stoletjih skrbel za zdravstveno oskrbo meščanov tako, kot je to bilo običajno tudi v drugih mestih na Štajerskem. Mesto je bilo skozi stoletja obmejno in prehodno. Skozenj so potovali trgovci proti Hrvaški in Ogrski, ki so tja in nazaj vozili razno blago in živino. Ormož je imel zaradi svoje strateške lege posebno obrambno funkcijo in skorajda ni bilo vojnega spopada, ki ne bi doletel tudi Ormoža, pa naj je šlo za obrambo proti Madžarom, Turkom ali Krucom, vse do današnjih dni.

Ugodna lokacija je že v zgodnjem srednjem veku privabila občasne prebivalce, za madžarske zasedbe med 900 in 1200 pa so se v njem naselili stalni prebivalci. Po priključitvi obmejnega ozemlja k deželi Štajerski so postali fevdni lastniki salzburški nadškofje, ki so dajali območje v posest raznim plemičem. Razvoj Ormoža sta v njegovi starejši zgodovini zaznamovali dve pomembni plemiški rodbini: gospodje Ptujski in rodbina Szekelyev (Zeckl). Prvi veljajo za njegove ustanovitelje, saj so iz stare naselbine Holermus – Ormož (v viru prvič omenjen 1273) z dovoljenjem cesarja Rudolfa Habsburškega postavili leta 1278 stolpast grad¹ in uredili njegov pravni status, ko so mu podelili leta 1331 mestne pravice, s čimer je Ormož dobil kot obmejno mesto posebno veljavo. Szekelyji pa so grad in mesto utrdili, mu dali bolj mestno podobo, postavili novo cerkev s frančiškanskim samostanom, meščanski špital, dva letna sejma in mu tako zagotovili dobro gospodarsko podlago.

¹ Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), FKS listine, št. 87, in 91.

Mesto je dobilo svojo prvo urbano zasnovo že z bronastodobno naselbino. Cesta, ki ga seka je v mesto vstopila skozi Zgornja ali Ptujška vrata, nato se v sredini razširi v pravokoten trg, pred grajskim kompleksom ostro zavije proti severu, kjer zapusti pri Ogrskih ali Spodnjih vratih mesto. Cesta je mesto razdelila na dve polovici. Južno je sestavljala neprekinjena vrsta hiš, severno pa so členile tri uvite ulice.² Kakor je raslo mesto, tako so z njim naraščale potrebe meščanskega sloja, ki je želel imeti udobnejše in varnejše, predvsem pa bolj zdravo življenje. Razvile so se mestne institucije, med meščani najdemo nove poklice, pisar, advokat, ranocelnik-padar, ki niso bili več trdno vezani le na zemljo. Mesto je dajalo meščanom zaščito, zmožnost obrambe je pomenila varnost, ta pa je omogočala civilizacijski napredek, ki je bil eden izmed prvih pogojev za vzpon in rast mest. Mestno obzidje je na eni strani pomenilo, da so se prebivalci zavarovali pred zunanjimi napadalci in roparskimi pustošenji, ograjenost mu je dajala varnost, hkrati pa sta bila majhnost in omejenost prostora, predvsem pa pomanjkanje higienskih razmer razlog za izbruh raznih epidemij in kuge. Za zdravje v mestu je skrbel ranocelnik- *wundarzt*, zdravje okoliškega kmečkega prebivalstva v vaseh pa je bilo prepuščeno kakšnemu domačemu ranocelniku ali zeliščarici.

Vse od srednjega veka so bile sanitarne in higienske razmere Ormoža podobne drugim srednjeveškim mestom. V mestu skorajda ni bilo hiše, ki ne bi imela na dvorišču svinjaka, hleva za konje, krave ter kurnika. Popis hiš in hišnih posestnikov do leta 1880 prča, da le redko katera hiša ni imela krav ali svinj. Še stavba sodišča, nekoč mesto 4, oz. Kerenčičev trg 7 in 8, je imelo kot bogatejši dvorec na dvorišču konjski hlev.³

Problem niso bili le hlevi in smrad, ki se je širil po mestu iz neurejenih gnojišč, pač pa onesnaženje podtalnice zaradi slabo zidanih greznic in odtokov, da o kanalizaciji, ki je bila po večini speljana na dvorišča, kjer so bili hišni studenci niti ne govorimo. Strokovno in temeljito so se s kanalizacijo in izboljševanjem življenjskih razmer v mestu začeli ukvarjati šele od sredine 19. stoletja, o čemer prča gradbena dokumentacija. P. Klasinc ugotavlja, da so dela na področju komunalno kanalizacijskih zadev zajemala četrtnino vse gradbene dejavnosti tega časa v mestu.⁴

Kužne bolezni in škodljivci

Na območju Ormoža so se pojavljale pogosto živinske kuge. To so prinesle s Hrvaške in madžarske črede, ki so se pasle v okolici. Vrabce so imeli za škodljivce in so morali poslati glave pobitih vrabcev v Ormož, da so jih tam prešteli in pregledali.⁵

² J. Curk, Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem, Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja, ZO Maribor, 1991, str.107.

³ G. Fournier in M. Hernja Masten, Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož. V: Ormož skozi stoletja III, Ormož 1988, str. 79-136.

⁴ Peter Klasinc, Gradbena dejavnost v Ormožu v letih 1869-1900. V: Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 158-172.

⁵ ZAP, AMO šk. 29, m.50, f. 248 - 250. V Arhivu mesta Ormož je v škatli 29 ohranjena le ena mapa, ki se nanaša na zadeve s področja sanitarno zdravstvenih zadev (f.- folio dokumenta znotraj te edine ohranjene mape).

O hudi epidemiji kuge sta ohranjena v mestnem arhivu le dva dopisa iz leta 1692. Mesto se je 12. februarja obrnilo na komisarja Wolfa Gašperja Khalhamra von Raunach, naj kot odgovorna oseba končno že ukine zaporo na meji, ki je bila uvedena zaradi kuge. Kuga je prizadela tudi druga mesta Ptuj, Radgono in Ljutomer, pa so tam menda zapore že ukinili. Ne dolgo pred tem sta prišla v mesto k njim z Ogrske dva potujoča sodarja. Če so torej meje zaradi prenehanja kuge za promet in trgovino drugod že zaporo ukinejo tudi za Ormož. Ormož, ki je majhno mesto, zelo trpi, že nekaj časa ni nobenih trgovcev in kupcev, saj ne morejo v mesto zaradi zapore. Ko je potrebno plačati deželi davek, pa se ne bo nihče vprašal, od kod naj mesto ta denar dobi.⁶ Zapora pa očitno ni bila preklicana, saj se kuga še ni pomirila. Župan je prejel celo pismo deželne kužne komisije, v katerem mu naročajo, da mora natančno in tedensko javljati število mrtvih, vzrok smrti in okužene vasi. Na to je 28. aprila 1692 ormoški tajnik odgovoril, da že tri tedne ni nihče umrl, samo neka stara ženska v Obrežu, pa še ta je prišla nekod iz goric. V Središču je umrl župan, njegova žena in trije otroci, en sin pa še živi, umrl je tudi neki hlapec. Duhovniku, ki je k mrtvim pošiljal kropit, je to v bodoče prepovedal, sicer pa ne ve, ali gre res za izbruh kuge ali ne. Zato je že sam kakor pred leti odredil nekatere ukrepe. Dal je poklicati ranocelnika iz Ptuja, naj opravi pregled, saj ima za to določena znanja. Komisarja prosi, naj mu odredi komisijo, ki jo naj dežela tudi plača skupaj z zdravnikom in sli ter obmejno stražo. Nasploh pa mu naj dajo kak pismeni dekret, da bo lahko ukrepal in bo pozneje vedel, ali mu bodo resnično tudi plačali stroške, ki bodo nastali zaradi prihoda komisije, zdravnikov in drugih.⁷

Kirurg, ranocelnik, padar, brivec

V srednjem veku je potekal študij medicine v okviru svobodnih umetnosti, kamor je sodila tudi **fizika**. Izraz fizik najdemo za doktorja vse do konca prve svetovne vojne, ko je imelo mesto Ormož še vedno mestnega fizika (zdravnika).

Srednjeveški zdravnik, doktor svobodnih umetnosti, medicus, je bil **študiran zdravnik**. Poklic je bil nadvse spoštovan in finančno donosen. Ker je bil Ormož majhno mesto se vanj ni naselil izšolan zdravnik, pač pa je imelo mesto kirurga ali ranocelnika. Ormoški zdravnik–ranocelnik je bil zelo cenjen, saj so ga meščani izvolili za svojega mestnega sodnika, kakor beremo v sodnem protokolu iz 1. januarja 1721: «... v času uradovanja **mestnega sodnika Janeza Boštjana Zechla, skušenega ranocelnika**.« Ranocelnik Zechl je bil mestni sodnik od 1721–1723.⁸

Kirurgija ni bila predmet univerzitetnega pouka, temveč se je opravljala v okviru cehov. Ranocelništvo–*Wundarznei* je obsegalo področje praktične medicine. Ranocelnik se je svojega poklica priučil in je bil rokodelsko izurjen, najdemo ga z različnimi nazivi: *Bartscherer*–brivec ali *Tonsor*–puščevalec krvi,

⁶ ZAP, AMO, šk. 29, ov. 50, f. 238–239.

⁷ ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 240–243.

⁸ Gernot Fournier, Sodni protokol ormoškega mestnega sodnika 1721–1762, izpis za leta 1721–1730. V: Ormož skozi stoletja IV, Ormož 1993, str. 187.

kirurgus. Ranocelnik ali kirurg, ki je bil cehovsko izobražen je moral imeti prave kirurške knjige in instrumente, vajence je moral dobro učiti, ne pa izkoriščati za domača hišna opravila in dela na polju.

Iz skromno ohranjenega arhiva mesta izvemo, da je prevzel leta 1710⁹ službo mestnega ranocelnika Johann Sebastian Zechl *wundtarzt*. Na magistratu je 7. februarja podal pisno izjavo, ki jo je potrdil s svojim pečatom, da bo do konca svojega življenja v mestu opravljal zdravniške usluge za meščane Ormoža.

Po neki pritožbi iz leta 1787¹⁰ izvemo, da je v Ormožu deloval kirurg Andrej Fridrich. Kot izšolan kirurg je v mestu kupil od vdove Katarine Schober po njenem pokojnem možu, Antonu Schobru, realno obrtno pravico kirurgije. Ohranjena sta dva njegova računa, prvi iz leta 1784, ki ga je izdal za zdravljenje Juriju Jungennitzu, in drugi iz leta 1785 za zdravlila Jožefu Wizjaku, ki je imel skorbut. Leta 1784 je Jungennitzu zaračunal puščanje krvi v višini 10 krajcarjev, za predpisano protibolečinsko miksturo je dobil 30 krajcarjev.¹¹

Realna obrtna pravica kake obrti se je kupila skupaj s hišo, na katero je bila obrt vezana. Tako je menil tudi kirurg Fridrich, da bo s hišo vred dobil delo kirurga po pokojnem Schobru. Okrožna oblast pa je medtem že nastavila novega kirurga, Jožefa Aspacha. Seveda se je Fridrich pritožil, naj okrožje Aspachu prepove opravljati obrt, saj v Ormožu ni dovolj dela za dva kirurga. Toda očitno je, da je Jožef Aspach delal kot kirurg že pred tožbo, saj je ohranjen iz junija leta 1785 izstavljen račun za zdravniške storitve gospe Kleparjevi (Frau Klampferin)¹².

Kakšne manjše zdravstvene storitve so opravljali **tudi brivci**. Poklic brivcev in padarjev se je na zdravstvenem področju prekrival. Po cehovskih pravilih so smeli brivci puščati kri, obravnavati zunanje rane, zlome nog in šivanje ran, puljenje zob. Pomembnejših posegov pa niso opravljali. Svoje delavnice so označevali s cehovskim izveskom, ki je predstavljal brivsko skledo. Podobno so delali **padarji**– *Pader, Bader*, ki so prav tako delovali v okviru svojega ceha. Ti so imeli kopališča oziroma kopalnice in njihov obrtniški znak je bil bel prt. Ranocelniki so se pri mojstru učili štiri leta, nato pa so postali pomočniki. Če so se želeli osamosvojiti, so morali opraviti mojstrski preizkus. Ranocelnikovo delo so bile sekcije– seciranje trupel za sodne potrebe. V manjših mestih je imel mojster po enega pomočnika, ki je stanoval v mojstrove hiši. Po šestih ali sedmih letih je lahko pomočnik postal mojster, vendar je moral opraviti pri zdravniškem kolegiju izpit, ob katerem je moral predložiti učno pismo. Če je umrl ranocelnik, je morala imeti vdova v roku pol leta izšolanega provizorja, ki je zanjo vodil dalje delavnico ali pa se je morala s kakim takim poročiti, sicer je obrtno pravico izgubila. Ker so se dela padarjev in brivcev prekrivala, so si bili velika konkurenca. Konec temu stanju je bil leta 1783, ko so graški ceh ranocelnikov

⁹ ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 244.

¹⁰ ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 535-537, pritožba padarja 1787 o isti zadevi tudi f. 268 iz leta 1788 in f. 271, f. 274.

¹¹ ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 256, račun 1784.

¹² ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 236, račun 6. julij 1785.

1710
 Ich, hiesiger Rathschreiber, obdiligirt und in Einigkeit
 dieß, das und von wegen und in dem Ob. Magistrat
 in Gedenken des neuen Lebzitlichen Amtmanns
 Siebentzweyden. Erstlichen einmüthig das
 selbe die obgedachte Obligation dem hiesigen
 Rathschreiber Math. Julius Gockigum Sieb.
 überantwortet; selbiger unsern Obdiligirt
 hienach, daß die einmüthig und etwas Ob.
 dem Rath mit einer Angewandtheit werden
 obgedachte Lebzitlichen Amtmann; daß in
 selbiger obgedachter Deputat einmüthig eines
 hiesigen Amtmanns Siebentzweyden mit einer
 unsern Profession wohl verfahren man,
 ihm will Gedinnen lassen. Obdiligirt
 Siebentzweyden das dem hiesigen Rath eine über
 obgedachte Obligation gegen mich, dieß,
 und in Einigkeit. In dem ist zu verfahren
 unsern Gemeinderath, Siebentzweyden
 Gockigum; Gedenken den 7. Februar;
 1710:

 Johann Sebastian Gockigum
 Rathschreiber.

Slika 1: Pisna izjava iz leta 1710, ki jo je magistratu dal ranocelnik Johann Sebastian
 Zechl ob prevzemu službe mestnega ranocelnika v Ormožu.
 Vir: ZAP, AMO, sk. 29, m. 50, f. 244

ukinili. Velika sprememba je nastala po izidu Glavnega sanitarnega zakona *Sanitäts-Hauptnormativ*–z dne 2. januarja 1770.¹³

Največ škode so naredili sejemski goljufivi mazači in fušarji, ki so delovali po deželskih sejnih opravljali razne operacije in posege, kar je lahkoverno kmečko ljudstvo prej spravilo do groba, kakor ozdravilo. Še v statističnem poročilu iz leta 1842¹⁴ najdemo vprašanje ali so prihajali v kraj mazači, fušarji in prodajalci »čudežnih«¹⁴ zdravil in strupov, vendar je okrožni zdravnik na to vprašanje odgovoril negativno.

Ozaveščenost ljudi je naraščala. K temu je pripomoglo izobraževanje ljudi. Zdravniki so pisali posebna navodila, kakor sta jih izdala zdravnik Kleinmond in Schaller v Gradcu leta 1787 in so se nanašala na ukrepe ob nalezljivih boleznih.¹⁵

O nastavitvi babice

Okrožni urad Maribor je z dopisom leta 1777¹⁶ obvestil ormoško mestno občino, da morajo vsa mesta, ki nimajo še nastavljene izkušene babice, takšno nastaviti v roku dveh mesecev. Če mestu to ne ustreza smejo poslati na šolanje v Gradec kakšno kandidatko. Odgovor mestne občine se je glasil, da je Ormož revno mesto, bolj podobno večji vasi in si ne bo moglo privoščiti šolane babice. Razlog temu je, da kakšne že izšolane babice v okraju nimajo, drugič pa bo zaradi narave dela nujno, da bo babica znala govoriti slovenski jezik, ki ga uporabljajo tukajšnji ljudje. Mesto si sploh ne more predstavljati, kje naj dobi pošteno plačo za nastavitev izšolane babice. Izmikanje mestne oblasti pa ni kaj dosti pomagalo, saj je mesto kmalu zatem babico moralo nastaviti.

Ubožni špital v Ormožu

Velja za najstarejšo socialno-zdravstveno ustanovo v Ormožu.¹⁷

Srednjeveška mesta so od trinajstega stoletja dalje v svojih sredinah ustanavljala špitale¹⁸, ki so bili namenjeni oskrbi revnih in bolnih someščanov. Ormoška špitalska ustanova se v neki listini omenja že leta 1420, uradno pa jo je 10. julija 1573 ustanovil Luka Szekely (Zekel).¹⁹ Špital je sprejel 6 moških in 6 žensk. Svojo željo je dal zapisati v oporoko z dne 10. avgusta 1573, kjer sinovoma Mihaelu in

¹³ Marija Hernja Masten, O ptujskem zdravstvu do nastanka javne bolnišnice. V: Zbornik Splošne bolnišnice dr. Jožeta Potrča Ptuj 1874- 2004. Ptuj 2004, str. 106-113.

¹⁴ ZAP, AMP, šk. 18, Medizinish topographische Notitzen von Sanitäts Districte Pettau von dr. F. Sorger 1842.

¹⁵ ZAP, AMO, šk. 29. m. 50, f. 265.

¹⁶ ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 252-255, nastavitev babice 10. 2. 1777.

¹⁷ M. Slekovec, Sekelji, Ljubljana 1893, prim. tudi P. Klasinc, Ubožni špital v Ormožu. V: Ormož skozi stoletja, Ormož 1973, str. 152-157.

¹⁸ Beseda špital prihaja iz lat. besede hospitale–prenočišče ali bivališče za tujce hospites.

¹⁹ Peter Klasinc, Ubožni špital v Ormožu. V: Ormož skozi stoletja, Ormož 1973, str. 153.

Jakobu naroča, da morata ormoški špital vzdrževati prav tako, kakor je to doslej delal on sam. Ker je leto zatem, 1574, umrl, se je njegova želja uresničila šele 21. maja 1578 in je grad moral dati oskrbo v obliki hrane, obleke in kurjave za 12 revežev. Skupna vrednost štifte je znašala 30.000 fl. To vsoto pa so poznejši lastniki gradu Ormož napravili in za reveže je ostalo bore malo.

Iz špitalskega statuta iz leta 1799 razberemo, da je bil zakonit zaščitnik špitala c.k. okrožni urad v Mariboru, upravljal pa ga je okraj pri gosposčini Ormož. V špitalski svet so vsako leto na božični dan po popoldanski pridigi z večino glasov izvolili tri člane.

Za vsako izmed občin Ormož, Dobrava, Hardek, Litmerk, Pavlovci, Pušenci Loperšice, Frankovci in Hum se imenuje po enega pooblaščenca, ki bo pobiral za špital denarne in naturalne darove. Denar se je nato predal župniku v prisotnosti špitalskega mojstra (Armenvater) in blagajnika in ta ga je vknjižil. Zbirca je bila enkrat na začetku meseca. Razdeljevanje med reveže se opravi konec meseca. Tretjina denarja mora vedno ostati v blagajni za kakšne zelo hude primere. V špital je bil lahko sprejet le tisti, ki je bil 10 let v okraju in je bil star in potreben pomoči. Sprejeli pa so tudi otroke brez staršev. Sredstva so reveži prejeli po njihovih potrebah. Najvišja mesečna podpora je bila 2 goldinarja, polovična 1 goldinar, tretjina 40 krajcarjev in četrtnina 30 krajcarjev, osminka le 15 krajcarjev.

Med nalogami špitalskega mojstra je bilo zapisano, da mora bolne večkrat obiskati in spremljati njihovo moralno in zdravstveno stanje in jim dajati nujno pomoč.²⁰ Mesto je skrbelo za svoje bolne. Če špital sam ni zmožal sredstev se je obrnil na gosposčino Ormož, da bi dobil sredstva. Leta 1799 je magistrat prosil, naj mu pomagajo, saj imajo dva hudo bolna. Marija Sorger je imela odprte noge in je že dva meseca nepokretna ležala doma, v špital pa ni hotela iti. Andrej Lachmayer, vrvarski mojster, pa je imel neozdravljivo padavico.

Kakor drugod je najbrž tudi v ormoškem špitalu zdravstveno oskrbo revežev opravljal kirurg ali padar. Navada je bila, da je enkrat na leto brezplačno pregledal vse tiste, ki so bili izpostavljeni, pomeni reveže in berače. Z razvojem mesta se je povečala nuja za oskrbo revežev in bolnih, ki so bili v mestih na slabšem kakor reveži na podeželju. Ker je Ormož imel enake mestne pravice kot Ptuj, so najbrž tudi tukaj zaplenjeno blago ob semanjih dneh ali pri pekih zasežen premajhen kruh dobili reveži v špitalu.²¹

Medicinsko-topografski statistični popis ormoškega območja iz leta 1842

Okrožni fizik dr. Franc Sorger s Ptuja je leta 1842 obsežno poročal o stanju v zdravstvenem okrožju Ptuj. Odgovoril je na zastavljena vprašanja, ki so najprej podala sliko okraja, njegove geografske značilnosti, splošne življenjske razmere in navade prebivalcev, imena ranocelnikov, babic, mrtvooglednikov, podatke o

²⁰ ZAP, AMO, šk.30, m. 51, Meščanski špital, statut (Grundverfassung) 1799.

²¹ Herdegen in Friderik Ptujski sta 2. maja 1331 Ormožu podelila vse pravice in svoboščine, kot so jih imeli na Ptuj.

nalezljivih boleznih itd. V takratni ptujski distrikt ali okrožje so spadali tudi okraj Velika Nedelja, Ormož, Malek, Lukavci, Negova in Schachenturn.²²

Okraj Ormož²³

Ormoški okraj leži vzhodno od Ptuja. Ljudje bivajo v hišah, ki so posamično raztresene po višje ležečih predelih med vinskimi griči in dolinami ter na ravnini, tu in tam pa so strnjene v majhne in večje vasi. Okolica je lepa in nadvse raznolika. Izmed vseh okrajev znotraj zdravstvenega okrožja Ptuj je ormoški najbolj raztegnjen. Na severu meji na deželsko sodišče Malek, na vzhodu na Madžarsko, na jugu na Hrvaško, od katere ga ločuje reka Drava. Na zahodu pa meji na deželsko sodišče Zgornji Ptuj in Veliko Nedeljo. Po zadnjem popisu je okraj štel 9803 prebivalcev.

Zemlja je rodovitna in kmetje pridelujejo vse vrste žitaric in vino. Tukaj raste znameniti jeruzalemčan, pridelava pa se tudi nekaj sadja. Klima je mila, še posebej bolj na jugu. Voda je dobra, nekoliko boljša je sicer v hribovitih predelih kakor na ravnini. Prebivalci se preživljajo večinoma s poljedelstvom in vinogradništvom. Način življenja, običaji ter šege kakor tudi oblačila so enaki kot drugje na Štajerskem. V okolici Središča pa je noša zelo podobna hrvaški. Nekaj nižje so ljudje malce grobi in uporniški, trmasti, niso pa zlobni. Njihova stanovanja in živinski hlevi so snažni.

Zdravniško osebje

Okrajni kirurg (ranocelnik) v Ormožu je Johann Seyfried, močan človek v najboljših letih. Ima diplomu iz leta 1824, je lastnik hiše v mestu, na katero je vezana realna obrtna pravica kirurške obrti. Okraj mu plačuje za delo 60 goldinarjev, kakšnih drugih dodatkov pa ne dobiva. Ima zelo dobro opremljeno deželno lekarno. Ormoški kirurg je strokovno izobražen in ima mnogo izkušenj, ljudje mu zelo zaupajo, zato ima dosti dela. Kot človek ima nadvse vzorno in zgledno urejeno zasebno življenje. Pri zdravniškem delu mu pomaga pomočnik.

V Središču dela kirurg Joseph Poschl. Središče je od Ormoža oddaljeno le miljo in leži ob cesti, ki pelje v Varaždin. Tudi središki ranocelnik ima diplomu iz leta 1828, ki si jo je pridobil v Celovcu. Kot kirurg ima osebno obrtno pravico (Personalius). Založen je z zelo dobrimi zdravili. Sam je sicer šele začetnik v tem poklicu, vendarle ima kar dosti posla. Sam se zelo angažira, je zelo dejaven, priden, poceni in human, pri delu je natančen in ima kar precej znanja ter je dokaj talentiran. Živi od lastnega zaslužka.

Babice

V okraju delajo tri babice, kljub velikosti okraja je ena preveč, glede na to, da so v bližnjem okolišju trije izprašani porodničarji.

Terezija Hofer je leta 1809 diplomirala v Gradcu, stanuje v mestu Ormož in je dejansko okrajna babica. Iz okrajne blagajne dobiva za delo 40 goldinarjev. Ženske so z njenim delom zadovoljne.

²² ZAP, AMP, šk. 18, Medizinisch topographische Notitzen von Sanitäts Districte Pettau von dr. F. Sorger 1842. Podatkov za Negovo in Schachenturn tukaj ne obravnavam.

²³ Tudi tam, str. 27, Okraj Ormož (Bezirk Friedau).

Jožefa Hartman je diplomirala v Gradcu leta 1822, stanuje pri Sv. Miklavžu. Preživlja se z lastnim zaslužkom in se do sedaj ljudje nad njenim delom niso nikoli pritožili.

Prav tako v Središču ni od države nastavljena Marija Kolerič. Zato ne prejema nobene denarne podpore niti od okraja niti od trške občine Središče, ampak je njen zaslužek odvisen od njenega dobrega dela.

Živinozdravnik

Tukaj deluje Jožef Donner, ki je leta 1820 diplomiral na univerzi na Dunaju. Najprej je bil veterinar v Gornjem Ennsu na gornjem Avstrijskem, nato v Wildonu, Mariboru, Celju, od 15. avgusta 1835 pa je bil na podlagi okrožnega dekreta Maribor, z dne 13. avgusta 1835 št. 9208 nastavljen za okraja Ormož in Velika Nedelja. Plačo prejema iz okrajne blagajne pri gospoščini Ormož v višini 60 goldinarjev, delno pa dobiva plačilo tudi iz Velike Nedelje v višini 40 goldinarjev. V njegovem delovnem poročilu je navedel, kakšne živalske bolezni se v okraju pojavljajo:

- a. poleg slinavke in parkljevke, ki se je leta 1840 razširila med govejo in svinjsko živino, se nato ni pojavila nobena kužna bolezen več;
- b. v letu 1841 se razen endermitisa ni pojavila nobena druga bolezenska oblika, tu in tam sporadična vnetja grla med svinjami.

Nastanek teh bolezni pa lahko pripišemo slabemu vremenu, tako da niso nikoli pustile kakšnih večjih posledic in so jih kmetje pozdravili kar z domačimi zdravili. Endemična živalska obolenja so odvisna od stanja hlevov, zato so na prvem mestu pljučnice, kolike in želodčna obolenja, tu in tam žlezna obolenja in tiščavka pri konjih.

Od *javnih zgradb* sta šoli pri Sv. Miklavžu in Bolfenku v slabem stanju. Cerkev v Središču je majhna in ima le en izhod, drugega bodo poskusili narediti in so zato že pripravili predlog.

Zapori v Ormožu so v dobrem stanju.

Pokopališče v Središču nima mrtvašnice, toda prav kmalu jo bodo zgradili.

Med zdravju škodljiva okolja lahko štejemo stranišče na šoli v Središču. Zahtevali pa so tudi zasutje smrdeče mlake, ki je v Središču zadaj za župniščem.

Epidemij v tukajšnjem okraju zadnje čase ni bilo, razen one jeseni leta 1841, ko je izbruhnila griža, vendar so epidemijo kmalu omejili. Cepljenje ima tukaj v ormoškem zdravstvenem okraju pozitivne rezultate.

Mrtvoogledno službo opravljata v Ormožu kirurg Seyfried in šolski učitelj od Svetinj, Arbeiter. Pri Miklavžu opravlja to službo učitelj Shrey, v Središču kirurg Poschl, pri Bolfenku učitelj Michling in še tu in tam kdo drug.

Okraj Velika Nedelja²⁴

Okraj je po konfiguraciji delno hribovit, delno ravninski. Hiše so bodisi raztresene po posameznih vrhovih ali pa živijo ljudje skupaj v vaseh. Tudi tukaj

²⁴ Tudi tam, str. 25–27, okraj Velika Nedelja (Bezirk Gross Sonntag).

uspeva odlično in izredno renomirano vino. Ob izjemnih letinah je odlične kvalitete in daje obilno letino, zato je povsod iskano in velja za pomemben tržni produkt tega okoliša.

Okraj leži jugovzhodno od Ptuja. Na vzhodu meji na Ormož, na jugu vzdolž rečnega toka Drave na Hrvaško, na zahodu na Dornavo in na Dravo, na severu na Dornavo in Malek.

V okraju živi 7672 ljudi. Zemlja je dobra in se je na njej možno ukvarjati s katero koli zvrstjo kmetijstva, vinogradništva, nekoliko manj sadjarstva. Tukajšnji prebivalci se preživljajo s prodajo pridelkov, glavni dejavnosti pa sta kmetijstvo in vinogradništvo. Voda je v okraju zelo dobre kvalitete. Klima in lega same Velike Nedelje sta nadvse lepi in ugodni. Zelo lep pogled na kraj je z vinogradniške hiše poštnega mojstra iz Zavrča.

Ljudje so po značaju in šegah ter oblačilih zelo podobni onim v Ormožu, Dornavi in Muretincih ter drugim krajem v okolici. Stanovanja in živinski hlevi so dokaj snažni.

Personalne zadeve

Okrajni ranocelnik je Jožef Lešnik (Löschmig), star in šibak mož, srednje nadarjen, bolj slabo znanstveno podkovan, vendar ne brez izkušenj in potrebnega znanja. Je zelo marljiv in voljan pomagati. Njegova zdravila in instrumenti so srednje dobri in zadostujejo le ob najnujnejših primerih. Med ljudmi ni preveč priljubljen, zaradi svoje revščine in omejenosti si ne more ustvariti ugleda, k temu pa pripomore še njegova neugledna zunanost. Ima sicer diplomu, ki si jo je pridobil v Gradcu leta 1809. Okraj mu plačuje 70 goldinarjev, stanuje pa pri Sv. Tomažu.

Babice

V tem okraju delajo tri babice. Glede na velikost tega okraja je prav gotovo ena babica preveč, saj jo iz hribovskih predelov niti ne pokličejo k porodu. Povsem dovolj bi bili že dve, da bi pokrili potrebe v vseh vaseh. Predvsem zaradi oddaljenosti krajevnega kirurga od vasi in gradu Velika Nedelja, nezaupanja do njegovega dela in prezaposlenosti kirurga iz sosednjega Ormoža pa imajo tako vse tri dovolj dela.

Naziv okrajna babica ima Rozalija Rekuszag iz Cvetkovcev in je diplomirala v Gradcu. Za delo prejema iz okrajne blagajne le 12 goldinarjev. Marija Brenholz iz Savcev je diplomirala v Mariboru, Uršula Haiser je diplomirala v Gradcu, toda po njo pridejo le v skrajni sili, saj je bilo že več pritožb na njen slab odnos do ljudi.

Živinozdravnik

Za okraj je pristojen živinozdravnik iz Ormoža.

O kakšnih mazaških babicah in mazačih ter krošnjarih, ki bi prodajali strupe, tukaj ni nič slišati.

Javne zgradbe

Šola v Veliki Nedelji je mnogo premajhna za tamkajšnje razmere. Žal okoliščine za sedaj še niso dovolj zrele, da bi se dalo kaj spremeniti, tako da bo

gradnja morala za zdaj še počakati. Sicer pa se bo moralo slej ko prej pristopiti k rešitvi problema in zato so nekatere zadeve za povečavo že v pripravi.

V tukajšnjem okraju nimajo nobenega zapora.

Pokopališča

Na pokopališču pri Veliki Nedelji bodo uredili mrtvašnico, prestavitev in povečanje pokopališča v župniji na Polenšaku pa so že izvedli.

Zdravju neprimerno okolje

Pri Sv. Tomažu je večja, osmradena mlaka, za katero so že ukazali, da jo je potrebno izsušiti ali pa urediti odtok.

Od epidemij se pri ljudeh pojavijo včasih kakšne griže, pri živini pa slinavka in parkljevka, včasih izbruhne kakšna nalezljiva bolezen tudi pri svinjah.

Griža in malarija v teh kraji nista pogosti, pogosteje se pojavita v oddaljenih in nižje ležečih krajih. Kot epidemija izbruhne griža pogosteje, toda kmečki ljudje jo prijavijo vedno kar se le da zelo pozno.

Cepljenje v tem okraju še nima nekega trdnega uspeha.

Mrtvoogledna služba

V župniji Velika Nedelja jo opravlja učitelj Schuster. Pri Sv. Tomažu kirurg Lešnik, pri Sv. Lenartu učitelj Paveu in kajzar Schlatisch. Na Polenšaku učitelj Wanneg, pri Sv. Marjeti učitelj Kosar. Vsi imenovani opravljajo to delo vsak samo za svojo občino.

Okraj Malek²⁵

Okraj leži na vzhodu in je dokaj gozdnat. Hiše so raztresene delno po gričih, dolinah med vinskimi vrhovi, delno v trgu Ljutomer in lepih okoliških vaseh.

Okraj meji na Ormož, Lukavce, Negovo in Schachenturn ter ima po zadnjem štetju 6292 prebivalcev. Klima je mila, kvaliteta vode je v okraju dobra. Zemlja je dobra saj pšenica obilno obrodi. V okolici Ljutomera uspevajo odlična vina, ki niso znana le v bližnjih okoliških pokrajinah, temveč tudi v tujini, saj ga izvažajo celo prek morja. Posebej spodnji del ima obsežne vinske okoliše, gornji pa daje več pšenice in sadja.

Prebivalci se preživljajo večinoma s kmetijstvom, in sicer s pridelavo pšenice, ter vinogradništvom in so zato dokaj premožni.

Dobro je razvita konjereja, ki predstavlja zato tudi del prave pridobitne in trgovske dejavnosti. V tukajšnji okolici lahko vidimo resnično prekrasne konje, na katerih se vidijo skrbno, umno delo in srečne roke njihovih rejcev. Konjereja se razteza vse do okraja Lukavci, kjer ni skoraj nič manj uspešna in skoraj nič ne zaostaja za ljutomersko.

²⁵ Tudi tam, str. str. 31, okraj Malek (Bezirk Malegg) – gre za današnje območje Ljutomera.

Karakter ljudi, njihove šege in navade, oblačila in način življenja se od drugih v okolici ne razlikujejo kaj bistveno. Prvi se zdijo nekoliko bolj uglašeni, zadnji pa zaradi raznolikosti in večjega zaslužka nekoliko boljši kot kjer koli drugje.

V trgu Ljutomer se ukvarjajo poleg svojih osnovnih obrti in služb še s konjerejo. Tudi tukaj so stanovanja in živinski hlevi dokaj čisti.

Zdravniško osebje

Anton Rossitsch je okrajni ranocelnik za okraj Malek. V letu 1830 je v Celovcu absolviral in ima v Ljutomeru ordinacijo, ki je vezana na realno obrtno pravico ranocelništva. Za svoje delo nima zagotovljene plače niti kakšnih drugih pravic do denarnega nadomestila. Vodi lekarno, ki je po kvaliteti in količini odlično založena z zdravili. Je odlično izobražen, ima znanje in talent, je moralen in je omikanega vedenja. Zdravila za svojo lekarno nabavlja v bližnji Radgoni.

Babice

V okraju delajo tri babice. Ana Raslig, je okrajna babica in je diplomirala v Gradcu v letu 1833. Za delo dobiva plačilo okrajne babice v višini 16 goldinarjev brez drugih dodatkov. Prebiva v Veliki Nedelji.

Tereza Huber ima diplomu graške šole iz leta 1823 in je babica v Ljutomeru. Za svoje delo ne dobiva nobenega uradnega plačila ali drugih bonitet.

Jožefa Coretti ima isto izobrazbo kot Huberjeva in tudi ona ne prejema nobenega plačila. Vse tri delajo zelo dobro, saj proti njim ni nobenih pritožb, še posebej, če pomislimo, da je prav gotovo ena preveč in je njihov delokrog omejen na trg Ljutomer in njegove okoliške vasi.

Živinozdravnik

Nastavljeni zdravnik je Lovrenc Railander, ki dobiva plačo 50 goldinarjev, ima zastoj stanovanje in dobiva 6 klafter drv. Imenovani ni prijavil nobene epidemije. Živinozdravnik stanuje v Ljutomeru, ima pa diplomu dunajske univerze iz leta 1818.

Od javnih zgradb je neprimerna šola pri Mali Nedelji, ker je premajhna. Prav sedaj je predvidena gradnja in jo bodo dozidali.

Pokopališče

Na ljutomerskem pokopališču bodo postavili mrtvašnico. V Mali Nedelji pa imajo dokaj primeren lokal.

V okraju ni nobenih zdravju škodljivih okolišev. Pri živini se tu in tam pojavi griža.

Mrvoogledna služba

Mrtvooglednik v župniji Ljutomer je kirurg Rossitsch. V Cezanjevcih je šolski učitelj Willitsch, pri Mali Nedelji pa učitelj Plochl.

Statistično poročilo dalje obravnava po istem sistemu še zdravstveni **okraj Lukavci**²⁶, kjer je opis dejavnosti s posebno omembo konjereje in vinogradništva, sicer pa povsem enak stanju v Maleku. Peter Gollner je bil okrajni ranocelnik in je bil dobro izučen ter je imel mnogoletne izkušnje. Poleg njega je opravljal ranocelništvo tudi Fekonja. Z zdravili je bil Gollner dobro založen, tudi njegovi instrumenti so v redu. V tem okraju je deloval že zelo dolgo in je bil zelo priljubljen. Diplomsko je pridobil v Gradcu leta 1808. Za delo pa ni dobiva plače niti kakšnih drugih bonitet. Stanoval je v Križevcih.

Okrajna babica je Elizabeta Gollner, ima diplomsko graško babiško šole iz leta 1833 in dobiva plačilo 30 goldinarjev.

Živinozdravnik prihaja v ta okraj iz Ljutomera. Kakšni fušarji in drugi rezači ter sejmski krošnjariji z zdravili pa v te kraje okoli leta 1840 niso več zahajali.

Zdravstvena evidenca in novo mesto zdravnika v Ormožu

V začetku 19. stoletja so začeli na nivoju dežele sistematičneje zbirati razne podatke s področja sanitarno zdravstvenih zadev. Iz leta 1827 so fragmentarno ohranjeni trije dokumenti o statističnem popisu o stanju nalezljivih boleznih za rakom, kostno gnilobo, neozdravljivim sifilisom ali epilepsijo. Podatke za okraj Malek je opisal ljutomerski dekan in pravi, da sta v ljutomerskem okraju za rakom umrli le dve ženski v času od 1822–1826. Imajo pa moškega, ki ima sifilis, in tega bi bilo potrebno poslati v kakšno državno bolnišnico na zdravljenje, da ne bo ogrožal okolice.²⁷

Mesto Ormož je 1. decembra 1842 na magistratu sestavilo poročilo, v katerem se obrača na okrajno gosposko, naj uredi in podpre novo nastavitev zdravnika. Že 21. maja je magistrat zahteval, da se naj v mestu odpre še eno mesto zdravnika in to delo naj v mestu opravlja izučeni ranocelnik–porodničar, očesni zdravnik ter zobozdravnik, Jožef Ledinschegg. Vendar je okrajna gosposka nastavitev Ledinška zavrnila. Magistratu je namreč presenečen predložil dopis gubernija v Gradcu v katerem je njegova prošnja zavrnjena z obrazložitvijo, da je bila pristojna okrajna oblast mnenja, da je podelitev nove realne kirurške koncesije za okraj Ormož nepotrebno.

Mestna občina je vložila pri okrajnem uradu protest, ki so ga podpisali mestni svetniki Janez Naberšnik, Jožef Stokl in Martin Senjur. V obrazložitvi je navedeno, da je nastanitev izobraženega zdravnika Ledinška v njegovem rojstnem mestu nadvse pomembna pridobitev ne samo za Ormož, ampak tudi za vse okoliške občine. Doktor Ledinšek uživa velik ugled zaradi svoje zdravniške sposobnosti. Že dolgo je znano, da potrebuje Ormož vsaj dva zdravnika. Ledinšek je ordinacijo v Ormožu sicer že odprl in je zelo prizadeven, pri ljudeh pa si je pridobil veliko zaupanje. K njemu prihajajo na zdravljenje meščani in okoličani pa tudi iz drugih okrajev, iz Zavrča, Dornave, Muretincev, Velike Nedelje in Maleka, celo iz Hrvaške in Madžarske ima paciente.

²⁶ Tudi tam, str. 33, okraj Lukavci (Bezirk Lukafzen).

²⁷ ZAP, AMO, šk.29, m. 50, f. 277–278. Poročilo iz Ljutomera na okraj Malek z dne 5. julij 1827., isto tudi f. 281, 3. julij 1828.

Slika 2: Pritožba mestne oblasti na okrajno gosposko Ormož, leta 1842, ki ni odobrila nastavitve drugega zdravnika—Ledinška. Peticijo je podpisala velika večina Ormožanov. ZAP, AMO, šk.29, m.50, f.296-301.

294

L. br. 124
 + Jakob ~~...~~
 Franz Wallger Hammerstein
 Franz ~~...~~
 Franz ~~...~~

Hyndy ~~...~~
 Jakob ~~...~~
 + Jakob ~~...~~
 Wallger ~~...~~
~~...~~ Hammerstein
 das ~~...~~

X ~~...~~
~~...~~
~~...~~
~~...~~
 Paul ~~...~~

Aufgefordert ~~...~~
 und ~~...~~
 nicht ~~...~~
 angeordnet, und ~~...~~
 alle ~~...~~

Matjaz ~~...~~
~~...~~
~~...~~
~~...~~

Franz ~~...~~
 Wenzel ~~...~~
~~...~~
 + ~~...~~

Da je okrajna gosposka odbila prošnjo mesta za nastavitve Ledinška, je skoraj nepojmljivo. Mesto je zahtevalo, naj okrajni urad pokliče predlagatelja, to pa je mestna občina, ki bo ponovno utemeljila zahtevo. Večje število meščanov si je izbralo Ledinška za družinskega zdravnika. Sploh pa je nerazumljivo, da je okraj odklonil nastavitve Ledinška, ko mu je dežela kot deželnemu zdravniku že zagotovila plačo 150 goldinarjev. V primerjavi z Ljutomerom, ki ni niti sedež okraja, pa ima že dva zdravnika in je torej nedopustno, da okraj ni podprl nastavitve novega zdravnika. Celotno pritožbo je mesto podkrepilo s podpisi meščanov.²⁸

²⁸ ZAP, AMO, šk. 29, m. 50, f. 284–295.

Zadeva okrog nastavitve se je vlekla do 28. decembra 1843. Pritožbe in dopisi, naslovljeni na okrožni urad v Maribor, okraj pri gosposčini Ormož, ki je po mnenju mestne uprave kršil zakonodajo in ni upošteval dejstva, da je imel zdravnik že dekret z gubernija, niso nič zalegli. Okrajna gosposka Ormož nastavitve drugega zdravnika ni potrdila. Razumljivo je, da je bilo mesto nadvse razočarano nad samovoljo okraja, ki ni imel posluha za potrebe mesta in okolice.²⁹

Ob koncu lahko ugotovimo, da se iz majhnega števila ohranjenih dokumentov ne da zapisati celotnega pregleda zdravstva ormoškega območja. Morda bo v naslednjih letih z dodatnimi raziskavami mogoč celovitejši prikaz tega, za človeka tako pomembnega segmenta življenja.

VIRI IN LITERATURA

Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), fondi in zbirke:

- Arhiv mesta Ormož (AMO) šk. 29, mapa 50, zdravstvo.
- Arhiv mesta Ptuj (AMP), šk. 18, medicinsko topografski popis 1842.
- Fotokseroteka (FKS) zbirka listin.

Curk, Jože, 1991: Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja, ZO Maribor.

Fournier, Gernot, Hernja Masten, Marija, 1988: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož. V: Ormož skozi stoletja III, Ormož.

Hernja Masten, Marija, 2004: O ptujskem zdravstvu do nastanka javne bolnišnice. V: Zbornik Splošne bolnišnice dr. Jožeta Potrča Ptuj 1874– 2004. Ptuj.

Klasinc, Peter, 1973: Ubožni špital v Ormožu. V: Ormož skozi stoletja , Ormož.

Klasinc, Peter, 1993: Gradbena dejavnost v Ormožu v letih 1869-1900. V: Ormož skozi stoletja IV, Ormož.

Slekovec, Matej, 1893: Sekelji, Ljubljana.

²⁹ ZAP, AMO, šk.29, m. 50, f. 296–301.

Einige Bruchstücke über das Gesundheitswesen des Gebietes von Friedaul/Ormož bis zur 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Über die Zustände und sanitären Angelegenheiten der ältesten Epochen von Ormož ist wegen der bescheidenen Quellen wenig bekannt und geschrieben worden. Das Gebiet, das die Thematik bearbeitet, ist aber breit und umfasst sowohl die urbane Entwicklung der Stadt, das Wachsen des Bewusstseins der Bürger in Bezug auf die Hygiene und die sanitären Vorschriften der behandelten Epoche, die Seuchenepidemie, Heilkunst, Tiermedizin, die Entwicklung sozial-gesundheitlicher Institutionen, wie das Stadtspital, Spital und die Namen von Einzelpersonen, die auf diesem Gebiet tätig waren. Im Archiv der Stadt Ormož, das im Historischen Archiv Pettau aufgehoben wird, sind einige Fragmente aus dem Gebiet der Heilkunst und der sanitären Verhältnisse erhalten, sie beziehen sich auf die Arbeit des Wundarztes, der in Ormož Arztdienste ausführte. Der Beruf war angesehen, da der Wundarzt Zechl in den Jahren 1721-1732 auch Stadtrichter gewesen ist. Im 18. Jahrhundert hat die Stadt auch eine Hebamme angestellt. Von den ansteckenden Krankheiten wird im Jahre 1692 die Pest erwähnt. Eine übersichtlichere Darstellung liefert uns das medizinisch-topografische Register aus dem Jahre 1842, das die geographischen Merkmale, Lebensumstände und die Gewohnheiten der Einwohner, die Namen der Wundärzte, Hebammen, Leichenbeschauer, sowie Daten über ansteckende Krankheiten für die Bezirke Velika Nedelja, Ormož, Malek und Lukavce erfasst.

S. A. Sicoe, *Kompozicija* (olje)

Foto: B. Prelog

Jurkovič, Nada, arhivska svetovalka
Zgodovinski arhiv Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 821.163.6-6"1832"

Pismo vojaka Blaža Hanželiča

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 274–282

Članek seznanja z vsebino pisma, ki ga je leta 1832 iz Milana poslal vojak Blaž Hanželič domačim v Hardek. V njem opisuje težko življenje vojaka in neizmerno željo, da bi spet videl svoje domače.

KLJUČNE BESEDE: pismo, grenadir, Milano, stan, korakanje

Jurkovič, Nada, Archive Consultant
Ptuj Historical Archive
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 821.163.6-6"1832"

A letter by the soldier Blaž Hanželič

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 274–282

The article describes the content of a letter that was sent by the soldier Blaž Hanželič from Milan to his family in Hardek in 1832. It describes the hard life of a soldier and the strong wish to see his family again.

KEY WORDS: letter, grenadier, Milan, military profession, stepping.

Pismo vojaka Blaža Hanželiča

To zanimivo pismo iz leta 1832 je v gradivu, ki je last g. Slavka Petka in je deponirano v Zgodovinskem arhivu na Ptuju. Napisano je v slovenščini, poslano je bilo iz Milana (Mailand), in sicer naslovniku Jožefu Staniču iz Hardeka, gosposčina Ormož, zadnja pošta Ormož, okrožje Maribor na Štajerskem. Pismo je delno poškodovano, tako da manjkajo posamezne besede, kljub temu pa se da prebrati in razumeti vsebino. Pismo objavljam kot je v originalu. Manjkajoče ali slabo vidne besede so označene z oklepajem in pikami, kjer se da ugotoviti, kaj manjka, pa je zapisano v oklepaju. Pisma vojak Blaž Hanželič verjetno ni pisal sam, pač pa ga je po njegovem nareku pisal nekdo, ki je bil večš pisanja. Pisava je enakomerna, čitljiva.

Za objavo sem se odločila, ker so me pritegnili jezik, pisava, predvsem pa vsebina. Pismo je natisnjeno kot je original, potem pa sem ga poskusila prestaviti v današnji jezik z uporabo nekaterih besed, ki se sicer več ne uporabljajo, a sem se zanje odločila zaradi barvitosti jezika.

Naslovník:

Von Mailand

An

Den Joseph Stanitsch Gemeinde Hardig

Herschaft Friedau Lötzte Post Friedau

Kreis Marmurg

In Steiermark

Od Mailanta na 13tinga Februara 832

Lubesnivi moja Matti nu Strietz.

Jest sie is Serza Naprej Usamem nu sie woschim, deb Was to moja Pisane per enim dwobrim sdrauju nu Veseluj Neischlu.

(Lu)besnivoa moja Matti nue Mouj Strietz, je schetok dougu Zheita, de Jes niesem nesch Od was Schlieschou, Alli Zhu koko se wam keij Godie, Jes Wam nig(..) nesch menu damu Pisat, sakeij ku sem tog Dje(...)ch Od doma prasch, Tog pawander morem nie Diägatsch, meni Mojo Serze neda meru popreij desem wam mogu pisat;

Jes sie tudie mislim Debi tudi wie radi kaj Od mene Schlichalli, koko semi keij godi Per temu mojimu Tesch kemu Stanu; Luba moja Matti inu Strietz, jes wam sdeij u senoter postawim, koko sejemeni Godilu ta Zheitz, ker sim Od was Od doma pratsch, tisti zheit

Lieber meine Mutter & Mutter mein Kind.

Ich bin ich sehr & herzlich Aufmerksam mit der Gesundheit, ich
Wiss' so meine Person per eum duobus drauzu (per Kessel)
Süchler.

Umsicht meine & Mutter mein Kind, je achte ich
euchre yheita, ee seps missem nach der wasp Schlichtheit, Alle
Drei hieße se wam sehr Gede, seps Uem na, nesch
manu daniel Papat, sepe satheij her sem toy Gje ch U danna
pau ch, Toy parawaner mortem ni Süchler, man' Mejo Sirge
ndu nara pgratij ee sem wam mege Papat.

Sejs ee tuete mislim Sebi tuet' rere wie raet' heij der neue hille
schalle, tuete sem' heij Gede. Belemee mojim ee Peck himee Maner,
Lieber meine & Mutter mein Kind, jepe wam w'ij ee seute postomins tu
te sejmene Gede ta Schitz, her sem U wasp der danna prach, tute
yhet' hieher sem jepe Sam U danna prach akoe, noter U Markberg
sam U markberth' sem heij die lerne, Selten pa sam berger ee me
pa sem noter Schlichter Gremelirjam eulle, tute Zuet hieher sem ee
noter seymelli Gremelirjam, toy se wasp eperirat ee Zuet, der Boyer
umillere, toy blaue ee lerne, Kiste U yrescii, potens eme pa Mei
~~... ..~~
ee pergam mit bli' Pocherje, Kesper, pelim ee ize perjamie
& Scherschir, na Kirmelirje, Septembra ee Toyer, Sam aneje
Purschli na tuete Willidie Pell, ee eme nobenija Drowpe Jea
m esse je Glich tuete hieher eme Gremelir, die bi ee ee Lani
je Kraijer eolterungstrami Fichoweli, chepe tete Pelje, Toy bipe me
ee Zuet ee ab, ee nato nuri unich Pell Uter, Toy bi ee ee
mei ee, pehce.

Prva stran pisma B. Hanželiča

Ja je stonkova nuce bi velice brachi soment deb mie hlae Maja i ...
 klajec sa velli toha sin na svet. Parohu, Koker soment Goe ...
 bi jami vander taku pos velli Mantarli.
 Premislite moja Lubu Matli kaj je to sa eden tesky An, e ...
 Sam namam meri, smiron naps praga jejo od ene strani co ti cruga ...
 ce ce ghafe seka se hivaai Sigo poljemausom, na no guch ni je ...
 stali paprezei ni no denige deb somo epe millie, allie, pa deb ...
 hie, polhochten hij stranga, men nemb, no brachto, tola hunder ...
 ebi uba mens ...
 moja Tivel, ne ...
 Ani vaps vial Pospim Linsen u, moiji Gwant to ...
 nite Se jeps napsi camu ... jepe taku Schliwa ...
 kralhiva e o Grotze Poren Marstharall, toh hie e bijeps moje ...
 eta Lumu puvane, letiti sehu ne u ...
 Se jopance hie vaps ... jepe ...
 hachna vepjelle ...
 Pabli Hie e z hie sehu ...
 Se jopance hie vaps ...
 hie Seim na pae ...
 bi narvaischere ...
 teard hose. Se jopance hie vaps ...
 puvane ...
 moja Schloetley ...
 hie hant, velle ...
 gervance, ne ...
 Se jopance hie vaps ...

Krasj pataku narvaischere
 Hie vaps hie vaps ...
 Regiment. Nr. 117. ...
 Gubernium ...
 in ...

Tretja stran pisma B. Hanzeliča

koker sim jes Tam Od doma pratsch schou, noter U Marburg. Tam Umarburku Sim biuj Trio tetne, Potem pa ismarburga so me pa sam noter Nalashku Grenatirjam dalli, tisti Zheit koker somesam noter pergnalli Grenatirjam, tog sonas isezirrat u Zhuli, dese Bogu smillilu, Toje blue u temu Mestu Uprescii, potem smo pa Marschirall is Bre(Sci)e, (...P)ergama. To je Dwa Marscha del napreij u pergam smo blie Pou drugii Mesenz, potem smo is pergame Marschiral, na Stirnaistiga Septembra u Logar, Tam smopa Parschli na tako Williku Pollje, denie nobeniga Drewesa Tudi ne iwe je Glich taku koker ena Gmaina, Zhie bi eden otu Odeniga kraija dotedrugestrani Prehoditi, Zhes titu Polje, Tog bise mogu Zheitu u set, nei nato mai enich Pett Uhr, Tog bi ga komai prehodu.

Tam na tistimu Polji smo Execiralli, Od juttra noter dowezhera, isjutreij smo sazHELLi, Ob enich stirich pa smo noter do enich petich, alli pa Zhello Dowetzhira, is Zillim Izakampakam, seij weste kaj je zackenpak, use moj re nasebi imeti ker ma eden Soldat, nu to sche u se netsch ni, Alli to is jutreij nisem emu netsch Froschtikuwat, koker toti Lubi Komisen Kruch, Tog weste sami dwober deje hudo, Domazhe glich more eden terdo delat, Tog kader Domu pride tog dobi Piti inu Jesti, tukeij pa sum Damu Parschu, Smo si schele (...)ti Kurit, nakuhati, Toje terpello Osemdveisti Dnie, tog potem (...) pa Maschirali is Logarja, Sam Umajlant, na Sedem nu dveistiga Octobra, Tog(...)keij smo schie Tozheterto Mesenz, nu sche tuti nesch navemo koko (...)ugu, sche bomo Umajlanto ustalli.

Tukeij je use tako Drago Kerje kaj Sakupit, naj bo karkoli Czhe sajesti alli pa sapiti, Meso Koschta Petnaist Kruzerjou, Winu pa tudi Koschta To schlechno Deset Krejzerjou Srebra, tog weste sami duober, de ga namorem Pitti, je Pasch tolku de schwim komeij.

Luba moja Matti inu Strietz, Jes se wam lepo perporozhim, nu was lepo prosim zhie wam je mogozhe, enich Pet Reinschkej Penes ukub sprawit nu deb blie toku Dwober debime je sam Poslal, was lepo prosim, jes bi jech jakonuzhou.

Luba moja matti inu Strietz jes wam dam navedene de, Execirat sim se locko nawuzhu kokur so se eni teschko Hwallabogu, sdrau sim tudi sche skosi sdeij, Tam poleti sim buj enich Pett Dni Bolan, sdeij sche se morem pa Uzhietti sa Tamburja alli bobnat Tog tistu mi pa wander netsch na nuza koker (.....) Uzhiu. Meschtri (...) alli pintersnijga della, sdaj mie pa wander (netsch) nanudza tukaj. Je inu wam tudi Dam na vedeno de sim jes weluku, tonoter no wioh Rezhie Vidu, nue tukeij je ena taka zirku Umeijlantu, de ima Triestou nu schesdeset Thramou, tog weste de mora Wellika biti, pakeij je sche wetsch Drugih Rezhie, de simsi jest kadai tiga Uzhaokou. De se morem taku sam Pata posweti tega Teschkig Stanu Martrati.

Ja je skoschda nue bi bilu boschi samene deb mie ble Moja Matti (...) Schijeg savilli koker sim na swet Parschu. Koker somene Gor Odredilli bi semi wander taku pos weti Martarti.

Premislite moja Luba Matti kaj je to sa eden tescheg Stan, Nozh inu Dann nimam meru, smiram nas pregajejo od ene strani do te druge tona (?) de u zhasi komai Sapo potjemawam, na no gach nisem (.....) stati papreizei ni no beniga deb semo usmillu, alli pa deb (.....) kod potroschtou keij druga mene nesch na troschta, koker kader si (.....) (.....) debi sche meni K(.....) d(...) debi was luba moja Matti (.....) (.....) mogu Videt, nu (...) w(...) z wami. Nu was tudi Prosim Demi she moiji Gwant to(..) (.)ugu Straniti De jes nasei damu pridem jes taku Schliesch(...) Debomo u krathkim do Gratza Marschirall, tok kader bijes mogu dovische Damu parschu, tok bi sche se wander Lochko u moji Gwant ublehu. Posedmu Sche was jes Lepoprosim, Pisaite mie sam kaschne wesjelle Od doma deb

jes sekeij Rösweßllu, Nu jes bitudi Ratt Wedu Zhie sche Stritz waroka Matti schewijo alli ne Nujeoh Tergowischczhe odischli, jeih Lepopostim posdrauwit Zhie sche schewijo zhie pane jim pa Bog daj tonebeschko Lutsch,

Nowiga ne wem keij wezh Pisat sdei koker to de mi sdei barsche Sam nasai Pischte use Zhistu keij je nowiga doma nu bi narraischvedu Keso moja Matti al so sami alli so per-bratu, al köso. Jes sklenem toto moja Pisane sdeij, nue was lepo posdrawim Luba moja Matti, nu Strietz Bratta neu Zhello moja Schlachto. Was pa (...)ellim, eden krat, videt nue was Kuschnit velke krat inu Was perporozhim Bogu usigamogoschnimu, nu Maiki Bwoschie.

Jes pa ust(...) Wa(..) Lubi Sin Balasche Hanselitsch Grenadier noter (.....)

Adres pataku naredili

An den Herrn Blasius Hanselitsch

Des löb. k. k. Linien Infanterie

Regiment No 47; 1tr Compagnie des löbl.

Grenadire Bataillon von Grüne berg

In Mailant Italien

Ljubezniva moja mati in stric!

Iz srca si želim, da bi vas to moje pisanje našlo pri dobrem zdravju in veselju.

(Lju)bezniva moja mati in moj stric, dolgo je že tega, ko nisem slišal nič od vas ali čul, kako se vam kaj godi. Jaz vam nik(...) ne bi domov pisal, ker sem tako d(ale)č proč od doma, tako pa vendar ne morem drugače, meni moje srce poprej ne da miru, da sem vam moral pisati.

Jaz si tudi mislim, da bi tudi vi radi kaj od mene slišali, kako se mi kaj godi v tem mojem težkem stanu. Ljuba moja mati in stric, jaz vam sedaj vse povem, kako se je meni ta čas godilo, kar sem od vas od doma proč, od takrat, ko sem šel od doma v Maribor. Tam v Mariboru sem bil tri tedne. Potem pa so me iz Maribora dali h grenadirjem¹ na Laško. Takrat, ko so nas dali h grenadirjem, so nas urili, da se Bog usmili. To je bilo v mestu Brescii, potem pa smo marširali iz Brescia do Bergama, to je dva marša daleč. V Bergamu smo bili poldrugi mesec, potem smo iz Bergama 14. septembra marširali v tabor. Tam smo pa prišli na tako veliko polje, da ni bilo nobenega drevesa, tudi ne ive, je ravno tako kot ena gmajna. Če bi kdo hotel od enega kraja do druge strani prehoditi, čez to polje, bi si moral vzeti čas, enih pet ur, pa bi ga komaj prehodil.

Tam na tistem polju smo vadili od jutra do večera. Zjutraj smo začeli, ob štirih, petih ali pa celo do večera, z vso opremo. Saj veste, kaj je to oprema. Vse, kar mora vojak imeti s seboj. No, pa to vse še ni nič, ampak ko zjutraj za zajtrk ni bilo nič razen tega ljubega komisa! To sami dobro veste, da je hudo. Doma, čeprav kdo trdo dela, ko pride domov, dobi piti in jesti. Tukaj sem pa domov prišel, smo šele začeli kuriti, potem kuhati. To je trajalo osemindvajset dni, potem (...) smo

¹ Grenadir je vojak, izurjen za metanje granat. Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba Ljubljana, 2002, str. 413

marširali iz tabora sem v Milano, sedemindvajsetega oktobra, tja kjer smo že ta četrti mesec, pa še tudi nič ne vemo, kako dolgo bomo še ostali v Milanu.

Tukaj je vse tako drago, kar je za kupiti, pa naj bo za jesti ali za piti. Meso stane petnajst krajcarjev, vino pa tudi stane ta slabo deset krajcarjev srebra. Tako sami dobro veste, da ga ne morem piti, je pač toliko, da komaj živim.

Ljuba moja mati in stric, jaz se vam lepo priporočim in vas lepo prosim, če vam je mogoče, enih pet rajnških penezov² skupaj spraviti in da bi bili tako dobri, da bi mi jih sem poslali. Vas lepo prosim, jaz bi jih zelo potreboval.

Ljuba moja mati in stric, jaz vam dam na znanje, da sem se vaj hvala Bogu lahko naučil, kakor so se eni težko. Hvala Bogu, zdrav sem tudi še skozi zdaj, poleti sem bil enih pet dni bolan. Sedaj se moram še učiti za tamburja ali bobnarja, pa mi to vendar nič ne koristi. Kakor (.....) učil (pri?) mojstru sodarskega dela, zdaj mi pa vendar nič ne koristi tukaj. Dam vam na znanje, da sem videl veliko novih reči. No, tukaj v Milanu je ena tako velika cerkev, da ima tristo in šestdeset tramov, torej veste, da mora biti velika. Je pa še več drugih reči, da sem se jaz tega učakal, da se moram sam po svetu v tem težkem stanu martrati.

Je škoda in bi bilo boljše za mene, da bi mi bili moja mati vrat (...) zavili, ko sem na svet prišel, kot pa so me zredili, da se moram tako po svetu matrati.

Premislite, moja ljuba mati, kako težek stan je to. Noč in dan nimam miru, vedno nas preganjajo od ene strani do druge, da komaj sapo lovim. Na nogah nisem (...) stati, pa ni bilo nobenega, da bi se mu zasmilil, ali pa da bi me potolažil. Nič drugega me ne potolaži, kot da bi vas, ljuba moja mati mogel videti in (.....) z vami.

No vas tudi prosim, da mi moj gvant tako dolgo shranite, da jaz nazaj domov pridem. Sem slišal, da bomo v kratkem do Gradca marširali. Tako če bi jaz mogel še domov priti, bi si vendar lahko moj gvant oblekel. Posebej še vas lepo prosim, da mi pišete kaj veselega od doma, da se bom razveselil. No, jaz bi tudi rad vedel, če stric (?) še živijo ali ne, ali so v Trgovišče odšli. Jih lepo pustim pozdraviti, če pa ne živijo, pa naj jim Bog da to nebeško luč.

Sedaj ne vem več kaj novega pisati kakor to, da mi samo brž nazaj pišete, čisto vse, kaj je novega doma. Bi pa najrajši vedel, kje so moja mati, ali so sami, ali pri bratu, ali kje so. Sedaj sklenem to moje pisanje in vas lepo pozdravim, ljuba moja mati in stric, brat in celo svojo žlahto. Vas pa želim enkrat videti in vas velikokrat kušniti in vas priporočim Bogu vsemogočnemu in majki božji.

Jaz pa ostanem vaš ljubi sin Blaže Hanželič, grenadir (....)

Naslov pa tako napišite
Gospodu Blažu Hanželiču
cesarsko kraljevi linijski infanterijski
regiment šte. 47; 1 kompanija
grenadirskega bataljona von Grüneberga
v Milanu, Italija

² Beseda **rajniš** pomeni goldinar. Slovar slovenskega knjižnega jezika, četrta knjiga, DZS Ljubljana, 1985, str. 312. Beseda **penez** pomeni denar ali kovanec. Marko Snoj, Slovenski etimološki slovar, Mladinska knjiga Ljubljana, 1997, str. 435.

VIRI IN LITERATURA

Veliki slovar tujk, CZ, Ljubljana, 2002, str. 413.

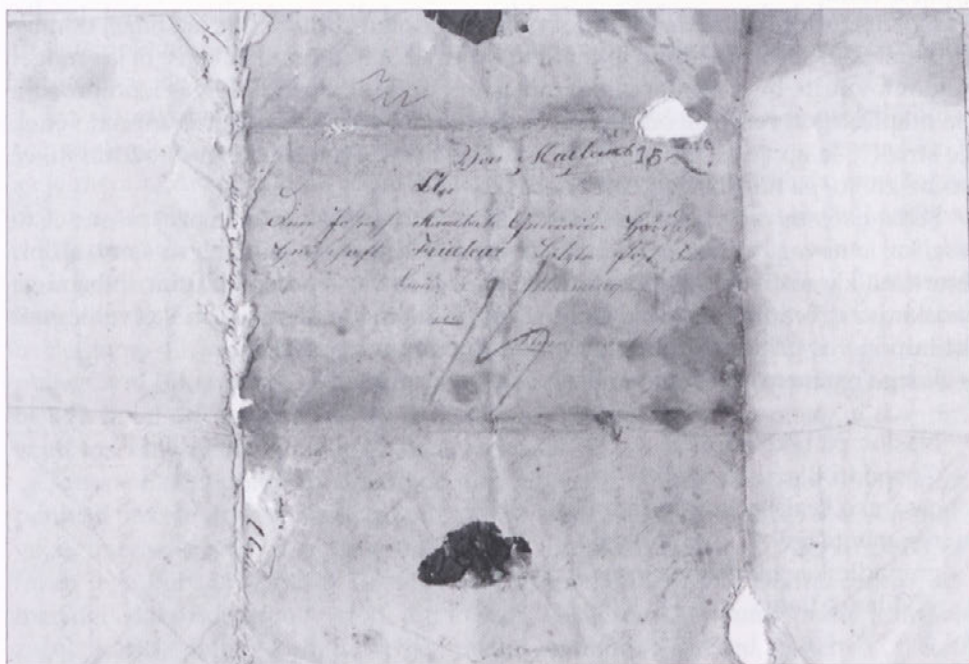
Slovar slovenskega knjižnega jezika, četrta knjiga, DZS, Ljubljana, 1985, str. 312.

Snoj, Marko, 1997: Slovenski etimološki slovar. MK, Ljubljana, str. 435.

Der Brief des Soldaten Blaž Hanželič

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel druckt einen Brief aus dem Jahre 1832 nach. Er wurde vom Soldaten Blaž an seine Familie in Hardek geschrieben. Er ist in slowenischer Sprache verfasst, vermutlich wurde er nach einem Diktat von einer im Schreiben erfahrenen Person geschrieben. Darin umschreibt der Grenadier Hanželič sein hartes und unbarmherziges Soldatenleben, alle Quälereien, die er erlebt hatte, und seinen unermesslichen Wunsch, seine Lieben wieder zu sehen. Er beschreibt auch, was er in Mailand gesehen hat, wie die Fleisch- und Weinpreise in Laško stehen. Er bittet seine Familie, ob sie ihm etwas Geld schicken könnten und dass sie seine Kleidung aufbewahren sollen, da er hofft, dass er nach Hause zurückkehren und sie anziehen werde, wenn sie nach Graz kommen.

Četrte stran pisma z naslovom prejemnika

Ljerka Kovač, Prlekija (mešana tehnika)

Foto: B. Prelog

Šuligoj, dr. Ljubica, univ. docentka Pedagoške fakultete v Mariboru, v pokoju
SI- 2250 Ptuj, Belšakova 8,

UDK 316.347.2(047.5)“1917/1918”
323.1“1917/1918”

Odmevi deklaracijskega gibanja na območju ormoškega sodnega okraja v letih 1917-1918

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 284–301

Ob upoštevanju družbenogospodarskih razmer avtorica spremlja odziv prebivalstva ormoškega območja na majniško deklaracijo. Deklaracijsko gibanje povezuje s socialno-lastninskimi odnosi in z dejavnostjo domačega nemštva.

KLJUČNE BESEDE: Deklaracijsko gibanje, Lahonci, majniška izjava, nemštvo, Ormož, politični okraj, Rakovci, 1917, statistični podatki, Velika Nedelja, Vičanci, zbiranje podpisov, Žvab

Šuligoj, Ljubica, PhD, Senior Assistant University Lecturer at the Faculty of Education of the University of Maribor retired
SI-2250 Ptuj, Belšakova ulica 8

UDK 316.347.2(047.5)“1917/1918”
323.1“1917/1918”

Responses to the declaration movement in the area of Ormož court district during 1917–1918

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 284–301

Under the consideration of the socio-economic circumstances, the author surveys the response of the Ormož area population to the May Declaration. The declaration movement is reviewed in connection with social and property relations and the activities of the Germans living in this area.

KEY WORDS: declaration movement, May Declaration, German population, Ormož, political district, collection of signatures, Lahonci, Rakovci, Vičanci, Žvab, Velika Nedelja, 1917, statistics.

Odmevi deklaracijskega gibanja na območju ormoškega sodnega okraja v letih 1917-1918

Družbenogospodarska in narodnostna podoba sodnega okraja pred prvo svetovno vojno

Izrazito kmetijsko območje ptujskega okrajnega glavarstva je 1910. leta obsegalo 986, 91 km² in je zajemalo sodne okraje Ormož, Ptuj in Rogatec. Območje ormoškega sodnega okraja je tvorilo 33 sosesk v velikosti od 14,92 ha (Obrež) do najmanjše občine Jastrepci (1,83 ha). Občina Ormož, majhno urbano središče kmetijske okolice s skromno možnostjo gospodarskega napredka, se je v ptujskem političnem okraju uvrščala po velikosti (5,83 km²) na 68. mesto (Mestna občina Ptuj kot središče okrajnega glavarstva na 109. mestu), medtem ko je bil trg Središče ob Dravi z nekaj obrti in trgovine po velikosti (11,47 km²) celo na 23. mestu, čeprav je kraj kazal znake stagnacije.¹

Po demografskih podatkih je živel po zadnjem avstrijskem štetju leta 1910 na območju ptujskega političnega okraja 86.636 prebivalcev ali 87,7 ljudi na km², kar potrjuje značilno agrarno prenaseljenost. Večjih gospodarskih središč v okraju ni bilo. Ptuj kot upravno središče političnega okraja je bil po številu (4631) na prvem, Ormož s 1049 prebivalci na 15. in pred njim Središče ob Dravi (1159) na 13. mestu. Slednje se navezuje na dejstvo, da v ormoškem sodnem okraju industrije skorajda ni bilo. V Ormožu je bilo nekaj manjših obrtniških delavnic, opekarna, manjši žagi in od leta 1909 tudi veletrgovina z vinom v lasti domačega Nemca Ariberta Brodarja s približno milijon obratnega kapitala, medtem ko sta v Središču ob Dravi obratovala le parna žaga in mlin.² Visok odstotek (93,4 %) prebivalcev, ki so živeli zunaj Ptuja in Ormoža, govori o prid kmetijskemu območju.

Ormoški sodni okraj z 20.792 prebivalci je veljal za gosto naseljeno območje. Povprečna gostota naseljenosti vaških sosesk je bila 88,3 ljudi na km², z Ormožem 93,1 na km² (v ptujskem sodnem okraju 80,7 na km²). Intenzivno vinogradništvo v vzhodnih Slovenskih goricah ali Ljutomersko-ormoških goricah, je vplivalo na večjo poselitev; gostota naseljenosti je v nekaterih predelih pred drugo svetovno vojno preseгла 100 ljudi na km². Agrarna prenaseljenost in splošna gospodarska nerazvitost se navezujeta na socialno - lastninske odnose in posledično na narodnostne razmere.³

¹ Specialni krajevni repertorij avstrijskih dežel IV. Štajersko. Izdelan na podlagi podatkov ljudskega štetja z dne 31. dec. 1910, Dunaj, 1918, str. 3, 119-132. Dragotin Trstenjak, Uprava v Sloveniji. V: Spominski zbornik Slovenije ob 20-letnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana, 1939, str. 109-124.

² Prav tam, Specialni... ZAP, MOP, šk. 244, spis 1268/25-19; Gradivo razstave Ormož skozi stoletja 1919-1941. Tone Zorn, Nemški trgovski obrati v Sloveniji v letih 1938/39 (Značaj in lastništvo). V: Kronika 1970/XVIII., št. 2, str. 13,15-16. Prim.prof. Franjo Baš, Doneski k problematiki slovenještajerskega nemštva med okupacijo 1941/45, Muzej narodne osvoboditve Maribor, fond 139.

³ Glej op.1, Specialni... Prim.Vlado Valenčič, Prebivalstvo v Slovenskih goricah v preteklosti in do današnjih dni. V: Svet med Muro in Dravo, Maribor, 1968, str. 330,334-335. Prim. Jože Kerenčič, Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah, Maribor, 1939, str. 13-24, 30, 38-44, 46-47.

Na prelomu v 20. stoletje je prišlo zaradi oslabelih nasadov, slabe obdelave in katastrofalnih posledic filoksere na vinogradniških površinah do velikih lastninskih sprememb. Pokrajina z ugodno vinogradniško lego je začela vabiti premožne meščane, samostane, vinske trgovce, denarne zavode, meščane Gradca in drugih krajev. Posledice so se kazale še med svetovnjima vojnama: obseg obnovljenih vinogradov se je občutno zmanjšal (v primerjavi z letom 1900 v Jeruzalemskih gorica za 13,5%), in to prav na gosto naseljenem območju.⁴ Zagospodovala je beda. Tako npr. v gorica ormoške občine viničar s petimi otroki leta 1919 ni mogel preživljati družine za samo 4 krome dnevnega zaslužka brez hrane. Tedaj je hleb črnega kruha (1,26 kg) veljal 2,40 krome, liter mleka 1,30 krome, kg krompirja 80 vinarjev in kg govejega mesa od 9 do 10 kron.⁵

Spremenjeni socialno-lastninski odnosi so se kazali v tipični zemljiško-posestniški strukturi: pri Sv. Tomažu so npr. v času krize vinogradništva našli 13,2 % kočarjev, pri Sv. Miklavžu pri Ormožu pa 12,4%. Po Kerenčičevi študiji je še na pragu druge svetovne vojne 43,37 ha produktivnih površin pripadlo zemljiškim posestnikom, ki so živeli zunaj Jeruzalemskih goric (največ Avstrijci), domačinom pa 56,63 ha. Agrarna prenaseljenost tega območja (ok. 120,4 ljudi na km²) je narekovala, da je na prebivalca odpadlo 0,83 ha površin; domačini so imeli v lasti manj kot 1/3 vinogradov.⁶

Opozoriti moramo, da so družbenogospodarske razmere v prvih desetletjih minulega stoletja vplivale na gibanje prebivalstva in njegovo opredeljevanje za nemški pogovorni jezik. Spreminjale so se torej narodnostne razmere.

Tako se je npr. Ormož na začetku 20. stoletja spreminjal v nemškutarsko naselje s peščico nemških doseljencev – trgovcev in uradnikov ter slovenskih priseljencev, ki so prehajali iz ekonomskih in političnih razlogov v "višjo" družbo in postali ponemčenci. Načrtno izvajanje ponemčevanja (shodi, kmetijski tečaji, štajercijanstvo, propaganda "Štajerca", društva) so v kraju podprli Ormoška mestna hranilnica in društva "Südmark" ter "Deutscher Schulverein". Nasprotno temu pa se je podeželsko prebivalstvo bolj oklenilo ljudskega izročila o pripadnosti slovenski zemlji (1910. leta zunaj Ormoža v sodnem okraju 10,7% nemško govorečega prebivalstva).

Posledice lahko razberemo iz podatkov: v Ormožu se je leta 1880 za slovenski občevalni jezik opredelilo 50,9%, leta 1910 pa 23,6% ljudi (primerjalno v Središču ob Dravi 1910. dober odstotek Nemcev, 98% Slovencev). Drugače povedano: razmerje med Slovenci in Nemci je bilo leta 1880 1:1, leta 1910 pa že 1:2,7 v nemško korist (po štetju leta 1921 po narodnosti v mestu dobrih 9% Nemcev in 84,7% Slovencev).⁷

Tako so nemški nacionalisti na prelomu v 20. stoletje na slovenskem Štajerskem dejansko izvajali Abwehrkrieg (narodnoobrambno vojno), da bi rešili deželo pred slovenstvom ter jo ohranili enotno in nemško. *Ob deklaracijskem gibanju* so taki nagibi odkrito prihajali do izraza, kar moramo v oceni gibanja tudi upoštevati.

⁴ Borut Beleč, Družbenogeografski razvoj Ljutomersko-ormoških goric in njihovi agrarni strukturni tipi. V: Svet med Muro. ..., str. 52.

⁵ ZAP, MO Ormož, šk. 26, ovoj 92, Zapisniki sej s prilogami za leto 1919, priloga občinske seje 2.8.1919.

⁶ ZAP, MO Ormož, šk. 16, ovoj 71. Glej op.3, Jože Kerenčič in op.4.

⁷ Glej op.1, Specialni..., str. 119-122 in op. 2, ZAP, Gradivo. ZAP, MOP, šk.317, Podatki ljudskega štetja 31. 1. 1921, II. sodni okraj Ormož. Prof. dr. Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana, 1926, str. 384.

Medvojne razmere in majniška izjava (deklaracija)

V začetku leta 1917 je doživljal ptujski politični okraj hudo gospodarsko krizo. Okrajni zastop ptujski je pristojnim oblastem v Gradcu in na Dunaju poročal o "gospodarsko popolnoma izsesanem" okraju ter o zaskrbljujočem položaju v Halozah in delu ormoškega in rogaškega sodnega okraja, kjer je prebivalstvu že grozila lakota. Med "potrpežljivim" prebivalstvom ptujskega političnega okraja se je okrepilo protivojno razpoloženje.⁸ Posledice vojne (druginja, pomanjkanje, rekvizicije hrane, živine in sena, živilske karte, vojna posojila) so vse bolj "vznemirjali" ljudi in to prav v času, ko so se načenjala vprašanja o bodočnosti habsburške monarhije.

V zadnjem vojnem obdobju pa so monarhijo pretresali številni nemiri, ki so jih povzročila socialna nasprotja ob gospodarski krizi, ki je zajela državo. Zahteve prebivalstva po koncu vojne in po miru so bile vse glasnejše. Podrejeni narodi monarhije so zahtevali svoje pravice. Odmevi februarske revolucije v Rusiji leta 1917, ki je odpravila absolutizem, in nato glasovi o oktobrski revoluciji so ljudi dodatno vznemirjali.

Nezadovoljstvo prebivalstva na Slovenskem se je znilo v val narodnega gibanja, v katerem so bila razpoznavna tudi socialno-revolucionarna prizadevanja. V takih okoliščinah je nastala majniška izjava.

Na zasedanju državnega zbora na Dunaju, ki ga je 30. maja 1917 po treh letih sklical cesar Karel, so tudi slovenski poslanci, združeni z istrskimi in dalmatinskimi v *Jugoslovanskem klubu*, predstavili narodne zahteve. V imenu kluba je dr. Anton Korošec predložil *majniško izjavo (deklaracijo)*, ki je zahtevala združitev vseh ozemelj monarhije, v katerih so prebivali Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojno državno telo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije.⁹

Odmevi na majniško izjavo

Izjava Jugoslovanskega kluba, ki se je soočil s hudim nemškim odporom, je v bistvu zahtevala preureditev dualistične monarhije in pomeni korak k uresničitvi jugoslovanske ideje: dosežena naj bi bila federativna ali celo konfederativna preureditev države pod habsburško dinastijo. Deželne meje, ki so dotlej razdvajale slovensko narodno telo in omogočale večji nacionalistični pritisk, bi bile tako v novi državni tvorbi izbrisane; narodno načelo naj bi torej obveljalo v preurejeni monarhiji.

Majniška deklaracija, ki je sprva malo odmevala med slovenskimi množicami, pa je takoj naletela na odpor nemških nacionalistov. Razmere v političnem življenju na Slovenskem so namreč narekovale, da množičnega odziva v slovenskih deželah poleti 1917 deklaracija še ni sprožila. Slovenska ljudska stranka (SLS) kot najmočnejša stranka na Slovenskem zaradi sporov v vodstvu ni bila sposobna mobilizirati slovenskega prebivalstva. Šele po doseženem soglasju, sta po t. i. ljubljanski izjavi SLS in Narodno napredna stranka (brez socialdemokratov) podprli Jugoslovanski

⁸ ZAP, MOP, šk. 238, spis 1/7942. Štajerc, 2. 9. 1917/XVIII, št. 35. Slovenski gospodar, 22. 11. 1917/II, št. 17.

⁹ Zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1979, str. 599.

klub na Dunaju. Slovenske pokrajine so se vključile v deklaracijsko gibanje z izjavami in s podpisami za majniško izjavo. To široko ljudsko gibanje so torej vzpodbudile meščanske stranke v letih 1917/18.¹⁰

Zapišemo lahko, da se je jeseni 1917 izražanje javne podpore zahtevi deklaracije, zlasti podpisovanje, spremenilo v množično deklaracijsko gibanje. Ker pa je bilo veliko mož na fronti, so imele v tem gibanju pomembno vlogo ženske. Številne so izjave žena in deklet, mlajših fantov in tistih starejših, ki niso bili na fronti, naslovljene na Jugoslovanski klub na Dunaju. V podporo Jugoslovanskemu klubu je v podpisih za majniško deklaracijo potrebno odkrivati tudi socialnoekonomsko stisko ljudi ter njihovo željo po končanju vojne. Slednje vsekakor velja za obubožani ptujski politični okraj.

Odzivi na majniško deklaracijo v ptujskem političnem okraju

O tem sta veliko poročala mariborska Straža in Slovenski gospodar. Številne deklaracijske izjave v mariborskem Pokrajinskem arhivu, za ormoški sodni okraj tudi v Arhivu Republike Slovenije, prav tako pričajo o odmevnosti deklaracijskega gibanja na tem območju. Ljudstvo je deklaracijo sprejelo kot možnost, da izrazi svoje težnje po miru in osvoboditvi izpod nemške nadvlade ter hotenja po združitvi z drugimi jugoslovanskimi narodi, vendar v avstrijski monarhiji pod habsburškim cesarjem. Slednje se je govorilo na zborovanjih in zapisovalo v izjavah, ki so jih ljudje podpisovali v svojih krajih. Izjave so večkdaj predložili tudi občinski odbori, Krajni šolski sveti in dekanijška duhovščina (v ormoškem sodnem okraju dekanija Velika Nedelja).

Nemštvo pa je bilo vznemirjeno. Na deklaracijsko gibanje so uradni nemški krogi odločno odgovorili. Na "jugoslovansko hujskarijo" so se ostro odzvali tudi Nemci v ptujskem političnem okraju. "Z vso odločnostjo" je "Štajerc" zavrnil "jugoslovansko umetno stvarbo" in se zavzel za "nerazdružljivo in večno združitvev z našo ljubljeno Avstrijo".¹¹

Odmevnost deklaracijskega gibanja na ormoškem območju je potrebno povezati z doganjanji na širšem območju.

Po predložitvi majniške deklaracije se je zvrstilo nekaj sestankov zaupnikov štajerske Narodne stranke, na primer 8. junija 1917 v Središču ob Dravi. Tovrstna srečanja pa še niso sprožila množičnega odziva na izjavo Jugoslovanskega kluba, čeprav je tudi res, da je bila izražena podpora jugoslovanskim poslancem na Dunaju pri njihovi zahtevi po samostojnosti avstroogrskih Jugoslovancev brez nemške nadvlade.¹²

Ko se je z nemške strani pojavil predlog o reviziji ustave kot odgovor na jugoslovansko deklaracijo, je Narodna stranka za Štajersko na sestankih zaupnikov, tako v Središču ob Dravi 15. julija 1917, zavrnila načrt o spremembi avstrijske ustave glede

¹⁰ Večer, 30. 5. 1987/XLIII., št. 124; Emica Ogrizek, Majniška deklaracija in njeno gibanje. V: Večer, 20. 6. 1987, št. 142.

¹¹ Štajerc, 1. 7. 1917/XVIII, št. 26 (Umazana duhovniška suknja); 6. 1. 1918/XIX, št. 1 (Jugoslovanska "deklaracija"); 27. 1. 1918, št. 4 (Proti "jugoslovanski hujskariji"); 3. 2. 1918, št. 5 (Proti brezdomovinskemu "jugoslovanstvu").

¹² Vekoslav Spindler, Od majske deklaracije do Jugoslavije (nekaj dokumentov o medvojni akciji ob naši severni meji). V: Misel in delo 1938/IV, str. 100.

Duhovščina Velikonedeljske
dekanije se z navdušenjem pridružuje
deklaraciji za jugoslovansko državo
pod habsburško kruno in prvi jugo-
slovanski klub, da vstaja v boj,
dokler je ne dosežemo.

Svetinje, dan 7. febr. 1918.

Pravoslavni
župnik Svetinjski:
Franz Plavins
župnik bolševski. -

Jakob Mevlarh
žup. Velikonedeljski:

Andraž Gluško
dekan v Dornogi.

Jakov Ljupčič
župnik v "realistični"

župe Metko
žup. pri Sv. Klementu

Štefan kaplan v Mirkovcu

Peter Kemnig ferab.
kaplan v Svetinjski župi v Svetinji.

Jakovslavovič
kaplan v Ormožu

"Spuzi naj nas vohovaj."

Marija Lemšič
žup. v Ljupčiču

Srečko Piste
Kaplan v Svetinjski župi.

Franko Munda
grški kaplan - rojak
dekanije

Franko Munda
kaplan v Svetinjski župi.

Slika 1: Na deklaracijsko gibanje se je odzvala duhovščina dekanije Velika Nedelja.
Vir: PAM, Izjave za majniško deklaracijo 1917-1918, II-št. 396

enotne štajerske kronovine. Zborovalci so poudarili pravico do samoodločbe, kar pa brez razdelitve kronovine na nemški in slovenski del "po natančno določenih mejah" ni izvedljivo.¹³

Nemštvo se je odzvalo. "Štajerc" je npr. januarja 1918. leta poročal o "ojstri" resoluciji ptujskega občinskega sveta, ki je ocenil, da "jugoslovanska deklaracija" pomeni nevarnost za Avstrijo in da hoče "razbiti štajersko kronovino".¹⁴

Razgibanost narodnega življenja se je pokazala na prelomu leta 1917/18. Prelomnico v odmevnosti na majniško deklaracijo je vnesel shod zaupnikov Narodne stranke za Štajersko 13. januarja 1918, na katerem so se zavzeli za mir in za "zedinjenje vseh delov edinstvenega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev v samostojno, neodvisno, vsake tuje nadvlade prosto državo."¹⁵ – Z enotnim nastopom je odgovorilo spodnještajersko nemštvo, ki je majniško deklaracijo označilo za "sunek proti narodnemu miru". Vodstvo Nemškega narodnega sveta se je zato pripravljalo na manifestativno zborovanje v Mariboru. Iz bojazni, da zborovanje ne bi bilo dovolj učinkovito, so hkrati stekla njegova prizadevanja, da do samostojnega narodnega shoda na Ptuj ne bi prišlo. Nemštvo na ptujskem območju pa se ni dalo ugnati. Josef Ornig, ptujski župan in načelnik okrajnega zastopa, je posebno ptujsko "Štajerčevo" zborovanje, ki bi se ga naj udeležilo nekaj strankarskih zastopnikov, podprl z utemeljitvijo, da bodo na shodu skušali "zainteresirati" tudi Slovence za nastop proti Koroščevi politiki.¹⁶

29. julija 1917 je "Štajerc" po okraju pozival kmete, obrtnike in delavce, naj se udeležijo "ljudskega zborovanja". Pri tem se je "Štajerčeva stranka" trudila prepričati javnost o svojem prizadevanju za mir in da "jugoslovanski hujskači" ogrožajo državno varnost. 5. avgusta 1917 je "Štajerčev" uvodnik, naslovljen "Za mir in proti jugoslovanski gonji", že sporočal bralcem o velikem zborovanju, na katerem je tisočglava množica iz ptujskega političnega okraja obsodila "jugoslovanske sanjarije" in se izrekla za življenje v Avstriji.

Oglasila so se slovenska glasila: Slovenski gospodar, Straža in Slovenski narod. Slednji je ptujski shod ocenil kot protest peščice ptujskih nemškutarjev in mestnih mogotcev proti "raztrganju" Štajerske, proti jugoslovanski politiki.¹⁷

Okrajni zastop ptujski je še nastopil: 9. decembra 1917 je sklical občinske predstojnike in jim predložil v podpis izjavo, ki odklanja koncept majniške deklaracije. – Na dogodek se je odzval jugoslovanski poslanski klub na Dunaju. Dr. Anton Korošec je vložil interpelacijo proti Okrajnemu zastopu ptujskemu, ker je občinske župane "zvalil na neko politično zborovanje", in Josefa Orniga označil za "denuncianta". Po Koroščevem mnenju so od zbranih županov izsilili podpise, s katerimi naj bi dokazali, da v ptujskem političnem okraju nasprotujejo majniški izjavi.

Oglasil se je "Štajerc". V obrambo Ornigovega Okrajnega zastopa je za bralce zapisal, da je večina prisotnih občinskih predstojnikov le izrazila "pošteno avstrijsko prepričanje", da ni bilo izsiljevanja, da se jih je "le nekaj odstranilo", ne da bi podpisali

¹³ Prav tam, str. 101. Janko Pleterski, Prva odločitev Slovenije za Jugoslavijo (politika na domačih tleh med vojno 1914-1918), Ljubljana, 1971, str. 138.

¹⁴ Glej op. 11, 27. 1. 1918, Mesto proti "jugoslovanski" deklaraciji.

¹⁵ Glej op. 12, str. 101, 104-105.

¹⁶ ZAP, MOP, sk. 228, spis 1110/1-1917.

¹⁷ Slovenski narod, 2. 8. 1917/XXXIX, št. 175 (Raztrganje Štajerske).

izjavo in da je na zborovanje celo brez Ornigove vednosti vabil tajnik Okrajnega zastopa.¹⁸

Nasprotno je pisal "Slovenski gospodar" in zatrjeval, da je bila večina županov na omenjenem zborovanju prisiljena podpisati predloženi dokument in da so zaradi tega le-ti sklicevali svoje občinske odbornike.

Slednje potrjujejo posamezne deklaracijske izjave in narodni shodi. Slovenski poslanci na Štajerskem so namreč v tistih dneh prirejali *deklaracijska zborovanja*, ki se jih je udeležilo večje število ljudi. Več *shodov Kmetске zveze* je bilo v začetku leta 1918 sklicanih tudi v ptujskem političnem okraju. Na njih je nastopil državnozborni poslanec Mihael Brenčič in bil zato deležen žaljivih napadov "Štajerca". Na območju ormoškega sodnega okraja beležimo zborovanji v Ormožu 3. februarja 1918 in po mesecu dni, 3. marca, tudi v Središču ob Dravi, kjer je okoli 700 obiskovalcev v resoluciji z navdušenjem sprejelo majniško deklaracijo in se zavzelo za mir. Sorazmerno majhno število zborovalcev v Ormožu je slika narodnostnih razmer v mestu in gotovo bojzani pred posledicami izražanja podpore majniški deklaraciji. Ormoškega shoda, ki ga je vodil Tomaž Korpar iz Osluševecev, se je udeležilo okoli 300 ljudi. Zborovalcem, ki so izrazili zaupanje Jugoslovanskemu klubu, je poslanec Mihael Brenčič spregovoril o delu državnega zbora, rekviriranju in majniški izjavi.¹⁹

Ker so Nemci podpisnike deklaracije in zbiralce podpisov začeli preganjati, pa čeprav je notranje ministrstvo sodilo, da deklaracijsko gibanje ni kaznivo, saj deklaracija vsebuje habsburško klavzulo, je poslanec Mihael Brenčič februarja 1918 vložil v avstrijskem državnem zboru interpelacijo na pravosodnega ministra. "Slovenski gospodar" je nato 7. marca 1918 že sporočil bralcem, da "pobiranje podpisov za Jugoslavijo ni proti postavi".²⁰ Hkrati so "Štajerčeva" svarila in odvrčanje ljudi od podpisovanja izjav še naprej polnila časopisne stolpce. Glasilo je skušalo odvrniti "zapeljane in neizobražene" ljudi od jugoslovanskega programa ter jim dopovedati, da se "gospodarsko zaostalo" slovensko ljudstvo lahko zgleduje le po nemškem razvoju.²¹

V zaščito nemštva na izpostavljenih območjih je odločno nastopila graška Südmarka, uradni Dunaj pa se je v aprilu 1918 tudi ostreje odzval na "jugoslovansko gonjo" in 12. maja tudi prepovedal deklaracijske shode. Ob dodatni nevarnosti boljševiske propagande povratnikov iz Rusije je bilo zdaj jasno, da se habsburška monarhija ne bo odrekla deželam, ki leže na poti do Jadrana.²²

Uradna prepoved deklaracijskega gibanja je bila za Nemce v ptujskem političnem okraju nova priložnost, da javno izrazijo naklonjenost monarhiji. To se je zgodilo 25. maja 1918 na sprejemu spodnještajerskih Nemcev v Badnu, kjer je deputacijo pod vodstvom Josefa Orniga sprejel cesar Karel I.

¹⁸ Štajerc, 30. 12. 1917/XVIII., št. 52; 27. 1. 1918/XIX., št. 4. PAM, Izjave za majniško deklaracijo 1917-1918 (Acta declarationi faventia, št. akt. Štajersko 220-445, št. 2), II-št. 263/1, 331, 332/1 (Občine Podvinci, Slomi, Slovenja vas v izjavah «protestirajo»proti ptujskemu Okrajnemu zastopu, ker je zbrane župane "izsiljeval" s podpisi proti majniški deklaraciji). Štajerc, 31. 3. 1918/XIX., št. 13.

¹⁹ Slovenski gospodar, 13. 12. 1917/II., št. 50 (Štajerčevi podrepniki); 20. 12., št. 51. 1918/III.; 7. 2., št. 6; 28. 3., št. 13. Straža, 11. 3. 1918/10., 1918/X., št. 20.

²⁰ Slovenski gospodar, 28. 2. 1918/III., št. 9; 7. 3., št. 10.

²¹ Glej op. 11, Štajerc, št. 26; 28. 7. št. 29; Glej op. 11, 27. 1. 1918.; 24. 2., št. 8; 31. 3., št. 13; 7. 4., št. 14.

²² Glej op. 12, str. 108, 110; Glej op. 13, Janko Pleterski, str. 236. Silvo Kranjec, Slovenci na poti v Jugoslavijo. V: Spominski zbornik., str. 56. Lojze Ude, Slovenci in jugoslovanska skupnost, Maribor, 1972, str. 106. Štajerc, 14. 4. 1918/XIX., št. 15.

Med "Slovenskim gospodarjem" in "Štajercem" se je vnela ostra polemika. "Štajerc" je sprejem pri avstrijskem vladarju branil in med drugim zapisal, da bo potrebno za posamezne narode "marsikaj izboljšati", toda "le v avstrijskem okvirju".²³

Začetek zatiranja deklaracijskega gibanja je bil za Slovence samo znamenje, da bo potrebno doseči zedinjenje zunaj monarhije, vendar nadaljnja dogajanja več ne sodijo v okvir naše obravnave.

Deklaracijsko gibanje v ormoškem sodnem okraju

Deklaracijsko gibanje v ptujskem političnem okraju se je odvijalo za Slovence v politično nenaklonjenem času. *Zbiranje podpisov* je teklo zlasti od januarja do marca 1918, največ v mesecu januarju, v posameznih primerih že v decembru 1917 in celo v maju 1918. Med ohranjenimi *izjavami* naletimo na posebne izjave občinskih odborov, Krajnih šolskih svetov in duhovščine velikonedeljske s 14 podpisniki; podpisnikov v omenjenih primerih kdaj tudi ni. Tako npr. izjavi Krajnih šolskih svetov Bratonečice in Mihalovci (brez podpisov) pozdravljata Jugoslovanski klub na Dunaju in ga v zahtevah podpirata, izjavo Krajnega šolskega sveta Sv. Tomaž pa je marca 1918 podpisalo osem članov. Med posebnimi izjavami omenimo izjavo "županov in kmetov ormoškega okraja", v kateri podpisniki postavljajo v ospredje združitve v okviru avstrijske monarhije pod žezlom "ljubljenega cesarja".²⁴

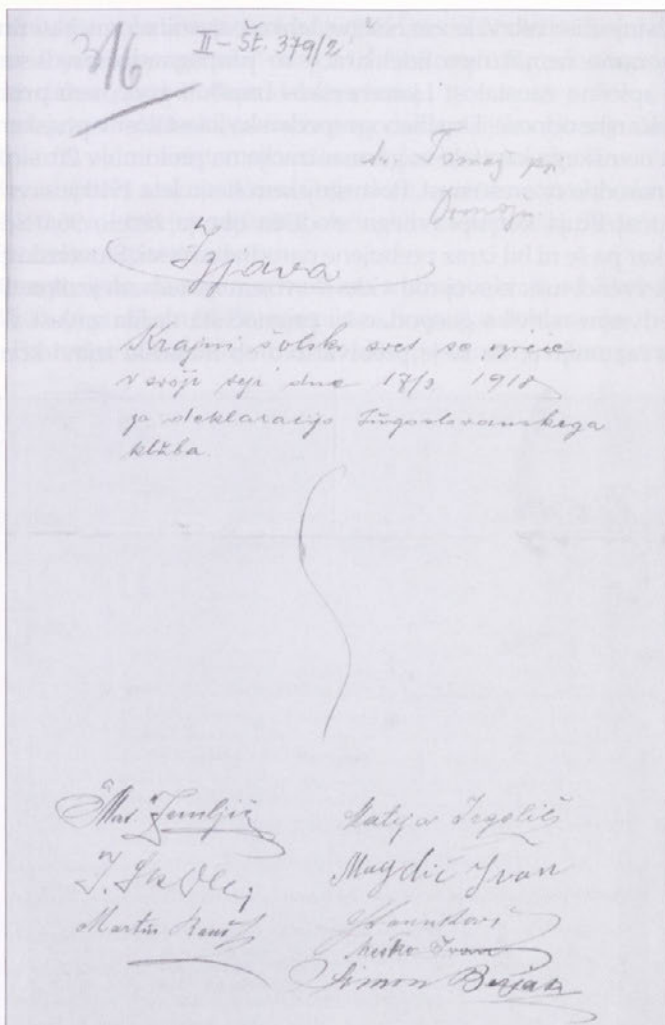
Izjave se vsebinsko bistveno ne ločujejo. Opozarjajo na žrtve in trpljenje Slovencev v vojni ter izražajo željo, da se konča vojna in uveljavi pravičen mir tudi za majhne narode. Ob vsesplošni podpori Jugoslovanskemu klubu "zahtevajo v habsburški monarhiji ujedinjenje našega slovensko-hrvatsko-srbskega naroda". Med drugim beremo, da vojna "nalaga neznosna bremena", da so družine podvržene "bedi in trpljenju". Številne podpisnice "kot varuhinje slovenskega domačega ognjišča" zahtevajo "za naš mili rod ujedinjenje, samostojnost, neodvisnost", da bi njihovi otroci bili "srečni in svobodni občani svobodne Jugoslavije". Tudi v posameznih krajevnih različicah izjav, npr. v Lešnici pri Ormožu, v Osluševcih in pri Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji, je osnovna misel izražena v podpori Jugoslovanskemu klubu in "ujedinjenju" v habsburški monarhiji.²⁵

Med podpisniki izjav prevladujejo žene in dekleta, mladi fantje in starejši moški, npr. v Lahoncih, Rakovcih, Vičancih in Žvabu. Ugotavljamo, da so med prvopodpisanimi na posameznih izjavah učiteljice (pri Sv. Lenartu pri Veliki Nedelji Dragojila Kosi, Olga Rakuš, Antonija Rebolj, na izjavi Mihalovcev in Veličan učiteljici Anica Ribičič in Pauli (?) Vozelj).

²³ ZAP, MOP, sk. 229, spis/1609-1918. Slovenski gospodar 1918/III., 14. 2., št.7; 19. 5., št. 20;13. 6., št. 24. Štajerc, 2. 6. 1918/XIX., št. 22; 23. 6., št. 25.

²⁴ Glej op. 18, Izjave..., II-št. 239/1, 2, 396; Acta declarationi faventia (30. 5. 1917), karton I, št. akt. 1-219, I-št. 216.

²⁵ Prav tam, karton I, I-št. 29, 48. Arhiv Republike Slovenije (AS), Jugoslovanski klub na Dunaju fasc. 17, Majniška deklaracija s podpisi slovenskih žena in deklet za jugoslovansko deklaracijo, 30. 5. 1917, knjiga M-R, Ormož in okolica.

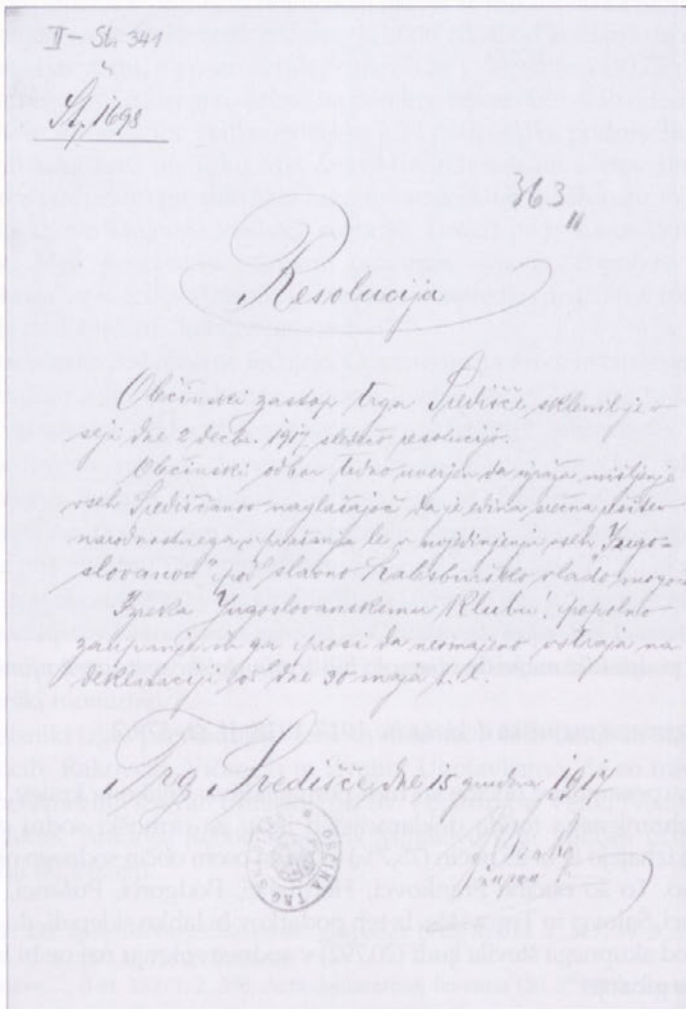
Slika 2: Med podpisniki majniške izjave so bili Krajni šolski sveti, med njimi pri Sv. Tomažu.

Vir: PAM, Izjave za majniško deklaracijo 1917-1918, II. št. 379/2

Podatki za posamezne občine so tudi pomanjkljivi. Veliko je krajev, od koder ni poročil. Iz ohranjenega fonda deklaracijskih izjav za ormoški sodni okraj povzemamo, da te izhajajo le iz 25 občin (75,7%) in da za osem občin sodnega okraja (24,3%) izjav nimamo. To so občine Frankovci, Hermanci, Podgorci, Pušenci, Središče ob Dravi, Sodinci, Šalovci in Trgovišče. Iz teh podatkov bi lahko sklepali, da 4290 (20,6%) prebivalcev od skupnega števila ljudi (20.792) v sodnem okraju naj ne bi bilo zajetih v deklaracijsko gibanje.²⁶

²⁶ Glej op. 18, Izjave... Ohranjene izjave občinskih odborov: Pušenci (II-št. 292), Središče (II-št. 341), Šalovci (II-št. 353), Trgovišče (II-št. 383).

Da se na gibanje niso odzvale vse občine, lahko pojasnimo z nekaterimi dejavniki: Upoštevati moramo nemško protideklaracijsko propagando, predvsem uradnega Ptuja, nadalje splošno zaostalost Ljutomersko-ormoških goric, tam prisotne nemške lastnike ter viničarske odnose. Družbenogospodarska zaostalost v ptujskem političnem okraju, pritisk nemškega kapitala in germanizacija na prelomu v 20. stoletje so seveda vplivali na narodno ozaveščenost. Po avstrijskem štetju leta 1910 je sicer po pogovornem jeziku zunaj Ptuja kot upravnega središča okraja živelo 96,0% slovenskega prebivalstva, kar pa še ni bil izraz prebujene narodne zavesti. Slovenski človek, ki mu je nemški jezik zvenel tuje, je svoj rod videl v svojem maternem jeziku. Toda štajercijanstvo in predvsem nemška gospodarska premoč sta tlačila zavest v slovenskem življu. Zato je razumljivo, da se je prebivalstvo ob majniški izjavi komaj politično

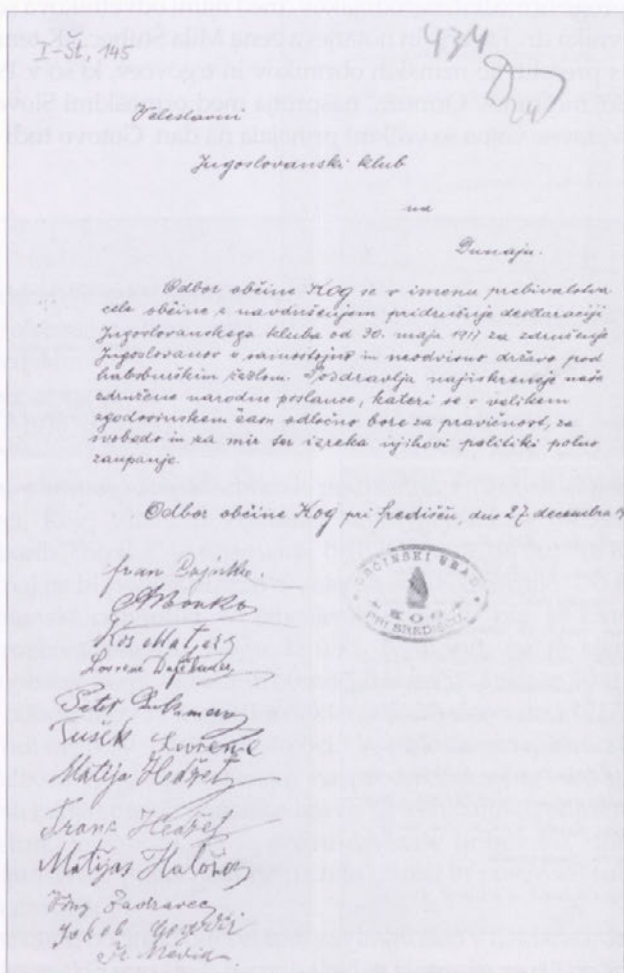

Slika 3: Med prvimi je 2. decembra 1917 majniško izjavo podprl občinski zastop trga Središče. Vir: PAM, Izjave za majniško deklaracijo 1917-1918, II-št. 341

vzdramilo in ni dojemalo bistva samoodločbe naroda. V občini Savci so npr. zapisali, da je "rešitev slovenskega naroda" le v združitvi vseh Jugoslovanov v samostojno jugoslovansko državo pod žezlom Habsburžanov.²⁷

Različno odzivnost občinskih odborov na deklaracijsko gibanje lahko pojasnimo tudi z avstrijskim volilnim sistemom oziroma davčno razrednim volilnim redom, ki je omogočal v občinah s slovenskim večinskim, a revnim prebivalstvom prevlado imovitejših Nemcev – torej manjšine v občinskih zastopstvih. Slednje, poleg drugih neznank, je potrebno upoštevati.

Podatki nam povedo, da se je v ormoškem sodnem okraju od 33 občin 15 občinskih odborov ali 45,4% (v ptujskem 54,4%) izjasnilo za majniško deklaracijo, in to največ v januarju 1918. Posredno lahko sklepamo, da so se posamezne izjave porazgubile. Tako

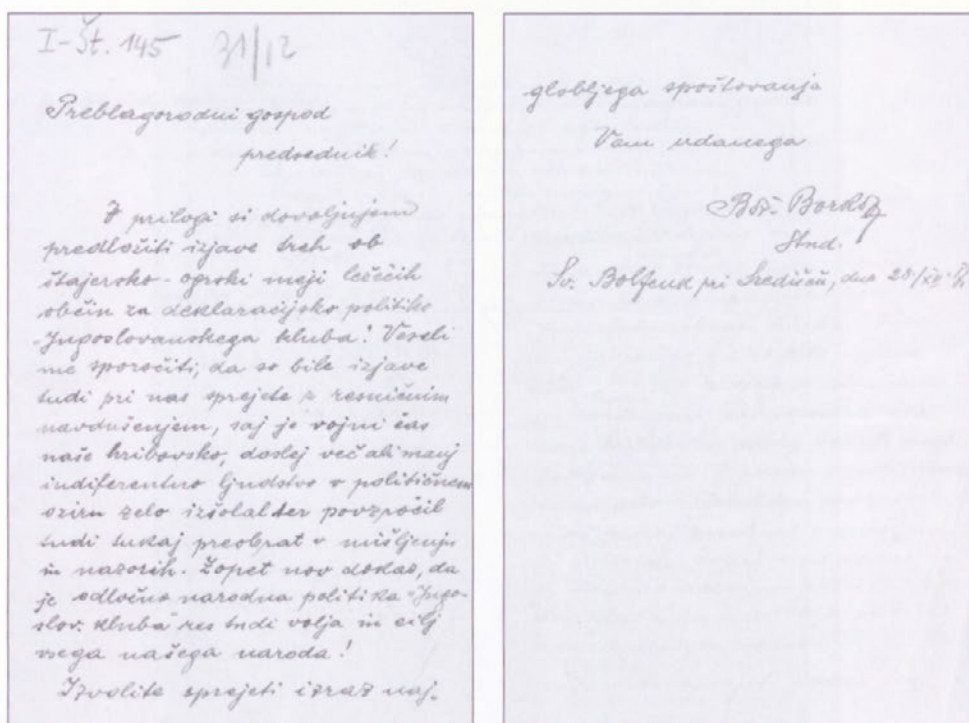

Slika 4: Izjava občinskega odbora Kog z dne 27. decembra 1917.
Vir: PAM, Acta declarationi faventia, 30. 5. 1917, karton I-št. 145

²⁷ Glej op. 18, Izjave..., II-št. 319, 380/1-8 in op. 24, Acta..., I-št. 29, 34.

vemo, da je občinski zastop trga Središče že 2. decembra 1917 sprejel resolucijo, v kateri je zapisal, da je "edina srečna rešitev narodnostnega vprašanja le v ujedinjenju vseh Jugoslovanov pod slavno habsburško vlado".²⁸ Hkrati pa podpisne pole srediških tržanov nimamo, kar za kraj z močnim slovenskim jedrom ni razumljivo, da se prebivalstvo ne bi odzvalo na deklaracijsko gibanje.

Da je potrebno podatke sprejemati relativno in upoštevati dane okoliščine, kažejo še drugi primeri. Vpliv "nemškega" Ormoža je bil vsekakor prisoten na ožjem območju. Posebej moramo omeniti občino Hardek, kjer je leta 1910 živelo 78,9% slovensko govorečega prebivalstva (Nemcev 5,5%, ostalih 15,6%), toda majniško izjavo je podpisalo le 43 žensk ali 11,3%. Najslabši odziv nasploh v sodnem okraju beležimo seveda v Ormožu, kjer je 58 (5,5%) podpisnic podprlo deklaracijo. Velja pa poudariti, da so med njimi soproge ormoških narodnjakov, med njimi odvetnikova soproga Minka Lašič, žena zdravnika dr. Tavarja in notarjeva žena Mila Štuhec.²⁹ K tem podatkom le dodajmo, da so s preselitvijo nemških obrtnikov in trgovcev, ki so v 19. stol. oblikovali imovitejši sloj meščanov Ormoža, nasprotja med ormoškimi Slovenci in Nemci do konca prve svetovne vojne še večkrat prihajala na dan. Gotovo tudi ob deklaracijskem gibanju.

Slika 5: Pismo k izjavi občinskega odbora Kog z dne 27. decembra 1917.

Vir: PAM, Acta declarationi faventia, 30. 5. 1917, karton I-št. 145

²⁸ Glej op. 18, Izjave..., II-št. 341.

²⁹ Glej op. 1, Specialni... in op. 25, AS.

II - št. 233

Obrež, 4. I. 1918.

Glavni jugoslovanski klub!

Ne se je pri nas premalo pami,
mal občinski odbor na jugoslo,
vansko deklaracijo, zato smo
končno prevzeli deklata to strel.
Podpisu se obeti obtem se x mali,
mi izjmanji polnustevilni in
skupni plima tudi isost naših obtem.
Izstakna pam podora paproba
naupanje jugoslovanskemu klubu.
Marja Brink Alojzija Lusa

Slika 6: Pismo deklet občine Obrež, ki so se ob pasivnosti občinskega odbora vneto lotile zbiranja podpisov.

Vir: PAM, Izjave za manjšinsko deklaracijo 1917-1918, II-št. 233

Sorazmerno skromno število zbranih podpisnikov (295 ali 15,1%) skupne izjave občin Jastrepci, Kog, Vitan in Vodranci lahko pojasnimo predvsem z odnosi v občinskih odborih. "Straža" je 4. januarja 1918 poročala, da župani Koga, Vodrancev in Jastrebcev naj ne bi podpisali izjave, zato pa so jo odborniki. Do marca meseca so omahovali vitanski odborniki. V omenjenih občinah, kjer je živelo več kot 94% slovenskega prebivalstva (na Kogu le 0,3% Nemcev), pa je bila odmevnost na deklaracijsko gibanje po posameznih območjih le večja. Tako se je na Kogu med prvimi izreklo 12 odbornikov za majniško deklaracijo 27. decembra 1917. 16. decembra je to storilo 9 odbornikov občine Jastrepci. V priloženem pismu k podpisni poli občinskega odbora Kog, naslovljenem na predsednika Jugoslovanskega kluba, je razvidno, da so ljudje sprejeli majniško izjavo "z resničnim navdušenjem". Podpisani Bož. Borko, stud., je zapisal, da je "vojni čas naše hribovsko, doslej več ali manj indiferentno ljudstvo v političnem oziru zelo izšolal in povzročil tudi tukaj preobrat v mišljenju in nazorih".³⁰

Da so bili nekateri občinski odbori tudi zaviralni člen v deklaracijskem gibanju, kaže npr. izjava "slovenskih narodnih žena in deklet, fantov in mož" občine Obrež z 92,5% slovenskega prebivalstva (brez Nemcev). V priloženem pismu k izjavi so 4. februarja 1918 izrazili "popolno zaupanje" Jugoslovanskemu klubu. Zapisali so, da se je

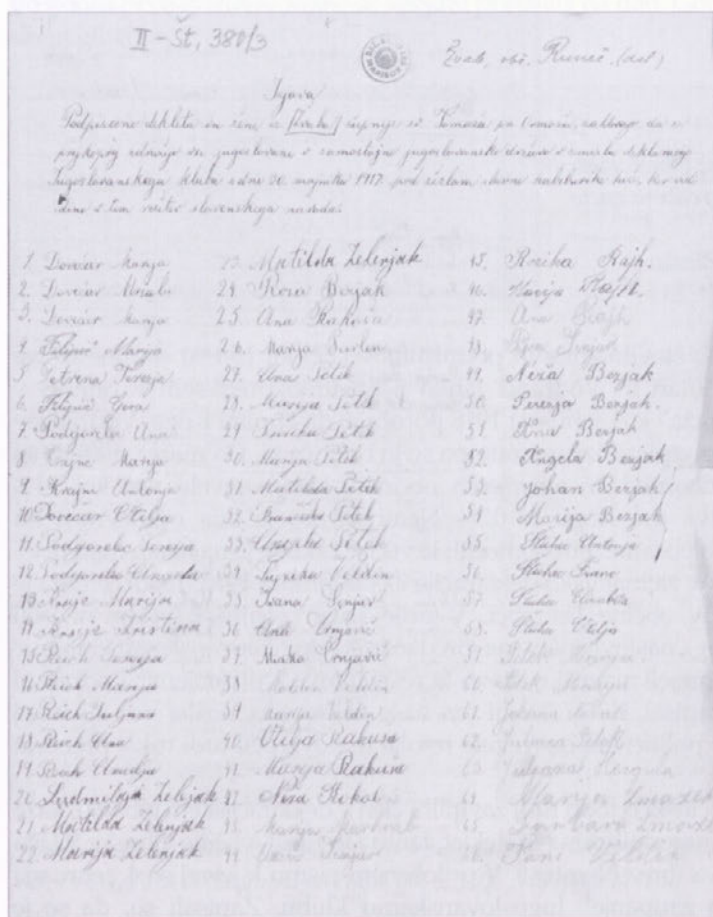
³⁰ Glej op. 18, Izjave..., II-št. 408, 410 in op. 24, Acta..., I-št. 34, 125, 145.

občinski odbor "premalo zanimal" za jugoslovansko deklaracijo in zato so "dekleta prevzela to skrb" ter tako "z malimi izjemami" rešili čast občin.³¹

Deklaracijsko gibanje skozi govorico številk

Po številu zbranih podpisov izstopata občini Savci s 96,2% podpisniki in Bratonečice, kjer se je 74,9% ljudi deklarativno izjasnilo, da hočejo "proč od Gradca". Med kraji po posameznih občinah, ki so bolj podprli majniško deklaracijo, posebej navajamo: Žvab v občini Runeč s 94,9%, Grabe v občini Obrež s 69,03% in Tibolci-Prerad v občini Zamušani s 55,2% zbranih podpisov. V omenjenih krajih po številu leta 1910 ni bilo nemško govorečega prebivalstva.

Nasprotno pa je bil drugod odziv na majniško izjavo tudi manjši. V Brebrovniku so še dosegli 48,8% podpisov in skoraj enako (48,1%) v občini Hum. Po nekaterih

Slika 7: Po zbranih podpisih za majniško deklaracijo iztopa kraj Žvab.

Vir: PAM, Izjave za majniško deklaracijo 1917-1918, II-št. 380/3

³¹ Glej op. 18, Izjave..., II-št. 233.

občinah so zbrali le okoli 10% podpisov. Gre sicer za slovenske občine, a hkrati za zaostalo viničarsko območje in kraje, odvisne od tujih lastnikov. Tudi posegov uradnega Ormoža, tržnega središča kmetijske okolice, ne moremo prezreti, prav tako ne dejstva, da so bili med posestniki v okolici tudi nemški lastniki iz Ormoža.

Po skromnem številu zbranih podpisov za majniško deklaracijo izstopajo: Skupno izjavo občin Mihalovci in Veličane, kjer je živelo več kot 98% slovenskega prebivalstva in niti odstotek nemškega, je januarja 1918 podprlo le 70 podpisnikov (9,9% od skupnega števila prebivalcev); občinski odbor Mihalovci je v marcu mesecu izrekel podporo in zahvalo Jugoslovanskemu klubu.

Omenjenima občinama sledi Šardinja, sicer slovenska občina (97,9%) brez nemškega prebivalstva, z 12,1% podpisniki. O odzivnosti in razmerah v občinah Jastrebcu, Kog, Vitan in Vodranci, dejansko slovenskih občinah, kjer so zbrali skupno 16,7% podpisov, smo že govorili. Navedimo pa še občino Vičanci (97,4% slovenskega prebivalstva), kjer sta živela dva Nemca, a se je za deklaracijo opredelilo le 17,1% ljudi.

Če primerjamo posamezne občine, izstopajo po majhni odzivnosti sicer slovenski kraji: Obrež (4,7%), kjer smo na pasivnost občinskega odbora že opozorili (veliko večja odzivnost v kraju Grabe). Slabši odziv na majniško izjavo beležimo tudi v Lešnici (10,2%) v občini Šardinja in na zaostalem območju občine Brebrovnik v kraju Vinski vrh, kjer je bilo 12,9% podpisnikov.³²

Rezultate deklaracijskega gibanja lahko le relativno presojava. Če samo upoštevamo, da je bilo iz ptujskega političnega okraja na frontah leta 1917 okoli 15.000 mož in da med podpisniki ni bilo otrok, bi bil odstotek podpisnikov gotovo višji. Po podatkih, ki so nam na voljo, lahko sklenemo: če številu podpisnikov po občinah v ormoškem sodnem okraju (4559) dodamo podpise odbornikov in drugih ustanov, znaša skupno štetilo *zbranih podpisov* **4695**. Glede na število prebivalcev v sodnem okraju (20.792) pomeni, da se je **22,58%** ljudi odločilo za majniško izjavo. Ker pa imamo deklaracijske izjave le za 25 občin sodnega okraja, je prav ugotoviti, da znaša po številu prebivalstva v 25 občinah, odstotek oddanih podpisov za deklaracijo **28,45%**.

Primerjava z rezultati deklaracijskega gibanja na območju slovenske Štajerske nam govori o odmevnosti gibanja na našem ožjem območju. Na slovenskem Štajerskem je podalo zaupnico Jugoslovanskemu klubu 215 občin, od tega 71 (33%) v ptujskem političnem okraju. Od omenjenih 71 občin jih je bilo 25 (35,21%) v ormoškem sodnem okraju. Primerjava med številom zbranih podpisov nam tudi pove, da je bilo na slovenskem Štajerskem 72.038 podpisnikov, od tega je bilo zbranih podpisov po številu prebivalcev v ptujskem političnem okraju 17.036 ali 23,6%. To pa pomeni, da od tega skupnega števila podpisnikov v ptujskem političnem okraju odpade na ormoški sodni okraj po številu prebivalcev 27,5%.³³

³² Glej op. 18, Izjave... II-št. 233, op. 24, Acta..., I-29 in op. 25, AS.

³³ Glej op. 18, Izjave..., II-št. 254, 299, 314/1, 320, 348, op. 24, Acta..., I-št. 219 in op. 25, AS. Prim. ZAP, Kronika mesta Ormoža R 70, str. 31. Omenja se knjiga z nad 200.000 podpisi v Narodnem muzeju Ljubljana, danes v AS. Prim. op. 22, Lojze Ude, str. 102.

Sklep

V sklepnih besedah lahko zapišemo, da deklaracijsko gibanje, ki je doseglo spomladi 1918 množičnost, pomeni prelomnico v narodnem ozaveščanju. Gibanje, ki je prispevalo k razkroju Avstro-Ogrske, je za območje ptujskega političnega okraja in s tem ormoškega območja pomemben zgodovinski korak v narodnem življenju. Podpise za majniško izjavo razumemo kot spontani odziv na posledice vojne, na željo po miru; podpisi so bili odgovor slovenskega življa na početja domačega nemštva. In teh odgovorov – na nerazvitem in revnem območju ormoškega sodnega okraja vendarle ni bilo malo.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv Republike Slovenije (AS), Jugoslovanski klub na Dunaju, fasc. 17, Majniška deklaracija, knjige s podpisi slovenskih žena in deklet za jugoslovansko deklaracijo, 30. 5. 1917, knjiga M-R, Ormož in okolica.

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino 1970/XVIII., št. 2. Misel in delo 1938/IV.

Muzej narodne osvoboditve Maribor, fond 139.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Acta declarationi faventia (30. 5. 1917), karton I, št. akt. 1-219; Izjave za majniško deklaracijo 1917-1918, št. 2, št. akt. Štajersko 220-445.

Slovenski gospodar 1917/II., št. 24, 26, 29, 50, 51; 1918/III., št. 4, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 20, 24.

Slovenski narod 1917/XXXXVIII, št. 175.

Straža 1918/X., št. 20.

Štajerc 1917/XVIII., št. 26, 29, 30, 31, 35, 52; 1918/XIX., št. 1, 4, 5, 8, 13, 14, 15, 21, 22, 25.

Večer 1987/XXXIII., str. 23.

Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.

Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), Kronika mesta Ormoža R-70.

ZAP, Mestna občina Ormož (MO), šk. št. 26 (ovoj 92).

ZAP, MO Ptuj 1917/ šk. št. 228, 238; 1918/ šk. št. 229; 1919/ šk. št. 244; šk. št. 317.

Svet med Muro in Dravo, Maribor 1968.

Kerenčič, Jože, 1939: Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorah. Maribor.

Kovačič, Fran, 1926: Slovenska Štajerska in Prekmurje. Ljubljana.

Pleterski, Janko, 1971: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, politika na domačih tleh med vojno 1914-1918. Ljubljana.

Ude, Lojze, 1972: Slovenci in jugoslovanska skupnost. Maribor.

Die Anklänge der Deklarationsbewegung auf dem Gebiet des Gerichtsbezirkes von Friedau/Ormož in den Jahren 1917–1918

ZUSAMMENFASSUNG

Der Gerichtsbezirk von Ormož (20.792 Einwohner im Jahre 1910) galt als ein wirtschaftlich unentwickeltes, ausgesprochen landwirtschaftsorientiertes, agrariüberbesiedeltes Gebiet (über 88 Einwohner pro km²) ohne Wirtschaftszentren. Die Weinbaukrise am Beginn des 20. Jahrhunderts hat die soziale und Eigentumsstruktur des Bezirks verändert. Die slowenische verarmte Arbeiterschaft war vor allem von Österreichern abhängig. Die Germanisierung hat die Veränderung von Ormož (im Jahre 1910 gab es 1049 Einwohner) vom kleinen Handelszentrum der Agrarumgebung in eine deutschbewusste Siedlung bewirkt; der Markt Središče ob Dravi behielt das slowenische Wesen. Im Gerichtsbezirk gab es im Jahr 1910 10,7 % deutschsprachige Einwohner, was bedeutet, dass am Land das sozial gefährdete und identitätslose slowenische Bauernvolk lebte. Den Schritt zur Erweckung des Nationalbewußtseins stellt die Deklarationsbewegung in den Jahren 1917–1918 dar, die sich nach der Unterschriftsammelaktion für die Mai-Deklaration in eine Friedensbewegung umformte. In zahlreichen Aussagen haben sich die Ehefrauen und die Mädchen (Männer an der Front) für die jugoslawische Gemeinschaft im Rahmen der Habsburgermonarchie erklärt, vor allem aber für die Beendigung des Krieges. Die Reaktion auf die Mai-Deklaration war am intensivsten am Beginn des Jahres 1918, als sich für die Deklaration neben den Frauen und Mädchen noch die einzelnen Gemeinderäte aussprachen, die Schulräte und der Klerus des Dekanats von Velika Nedelja. Die gesammelten Unterschriften waren auch eine Antwort der slowenischen Bauern auf das Verhalten des hier ansässigen Deutschtums, das sich den Forderungen der Mai-Deklaration scharf entgegengesetzt hat. Und dieser Antworten auf dem gesellschaftswirtschaftlich unterentwickelten Gebiet des Gerichtsbezirkes gab es nicht wenig. In 25 Gemeinden (von 33 Gemeinden im Gerichtsbezirk) haben die Mai-Aussage 4695 Unterschriftswillige unterstützt (28,4 % im Bezug auf die Einwohnerzahl). Berücksichtigt man die Einwohnerzahl aller Gemeinden im Gerichtsbezirk so beträgt die Prozentzahl 22,5 %. Im Bezug auf die gesammelten Unterschriften im politischen Bezirk von Ptuj (17.036) gab es im Gerichtsbezirk von Ormož 27,5 % Unterschriftswillige.

Ogrizek, Emica, arhivska svetovalka
Pokrajinski arhiv Maribor
SI-2000 Maribor, Glavni trg 7

UDK 940.32"1914/1918"-058.65

»Do božiča bomo doma«

Padli in pogrešani vojaki iz ormoškega območja v prvi svetovni vojni

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 302–315

Prispevek obravnava žrtve prve svetovne vojne na podlagi gradiva, ki je ohranjeno v fondu Okrožnega sodišča v Mariboru. To sodišče je bilo pristojno za postopke proglasitev za mrtvega. Opisan je potek postopka in gradivo, ki je pri tem nastalo. V ospredju so poročila z bojišč, vojakov samih ali drugih, ki so sporočali o usodi pogrešanega vojaka. Gradivo dopolnjuje naše védenje predvsem o bojiščih, kjer sta se bojevala 87. ali celjski pehotni polk in 26. ali mariborski domobranski polk, v njih so se ob izbruhu prve svetovne vojne znašli številni fantje in moške z ormoškega območja.

KLJUČNE BESEDE: padli in pogrešani vojaki, ormoško območje, prva svetovna vojna, arhivsko gradivo, Okrožno sodišče Maribor

Ogrizek, Emica, Special Consultant to the Archives
Maribor Regional Archive
SI-2000 Maribor, Glavni trg 7

UDK 940.32"1914/1918"-058.65

"We'll be home by Christmas"

Dead and missing soldiers from the Ormož area during World War I

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 302–315

The article discusses the victims of World War I according to documents preserved in the archive of Maribor District Court. The court had jurisdiction over the procedure of pronouncing someone dead. The article describes the course of this procedure and its related documentation. Reports from the battlefields, by individual soldiers or others about the destiny of a missing soldier are at the forefront. The documentation complements our knowledge of the battlefields of the 87th or Celje infantry regiment and the 26th or Maribor home guard regiment, in which a lot of young men and adults from the Ormož area fought at the beginning of World War I.

KEY WORDS: dead and missing soldiers, Ormož area, World War I, archive material, Maribor District Court.

»Do božiča bomo doma«

Padli in pogrešani vojaki iz ormoškega območja v prvi svetovni vojni

1. Uvod

Prispevek obravnava izsek iz zgodovine Ormoža in njegove okolice v prvi svetovni vojni. V teritorialnem pogledu se omejuje na območje bivšega sodnega okraja Ormož, ki se v veliki meri ujema s teritorialnim obsegom Upravne enote Ormož, kot je določena z Uredbo o teritorialnem obsegu upravnih enot v Republiki Sloveniji iz leta 1994¹ in z zadnjo spremembo te uredbe². Prispevek temelji predvsem na arhivskem gradivu Okrožnega sodišča v Mariboru. Prva svetovna vojna je namreč zelo vplivala tudi na delo sodišč, zato se je v njihovem gradivu ohranilo tudi precej podatkov o njej, le da so se za raziskovalno delo do sedaj malo uporabljali. Izjema so kazenske zadeve iz leta 1914, ko se je v zaporih znašlo veliko zavednih Slovencev, zlasti na Štajerskem in Koroškem. Močno je vojna zaznamovala tudi delo sodišč na civilnem področju. Zaradi vojnih žrtev (frontne linije, ujetništvo, pomanjkanje v zaledju in zaradi njega tudi več smrti zaradi nalezljivih bolezni še po vojni, ko je npr. kosila španska gripa) je poraslo število zapuščinskih in varstveno skrbstvenih zadev. Vpoklic sodnih uradnikov v vojsko je vplival na poslovanje sodišč v celoti, zato ni naključje, da so se prav leta 1914 v avstrijskem delu habsburške monarhije poenostavili nekateri sodni postopki. Arhivsko gradivo iz sodnih fondov nam sicer ne more dati celovite podobe prve svetovne vojne, saj je nastalo zaradi potreb in pravne varnosti ljudi ter institucij v nekem sodnem okolišu, omogoča pa nov, drugačen pogled na t.i. Veliko vojno.

2. Prva svetovna vojna v arhivskem gradivu Okrožnega sodišča Maribor

Pristojnosti okrajnih in okrožnih sodišč so bile določene v bistvu že ob svojem nastanku leta 1850, ko se je s cesarskim sklepom³ vzpostavila nova sodna organizacija. V pristojnosti okrožnih sodišč so bile med drugim t.i. oklicne zadeve. V tej seriji civilnih nespornih zadev je šlo za proglasitve izginulih ljudi za mrtve, poleg tega pa še za amortizacije hranilnih knjižic in drugih vrednostnih dokumentov. Postopek proglasitve za mrtvega je bil potreben takrat, ko se je za neko osebo

¹ Uradni list RS 75/1994.

² Uradni list RS 39/2003.

³ Cesarski sklep z dne 14. junija 1949, s katerim določijo osnove načrta za ureditev novih sodišč, RGB št. 278/1849.

predvidelo, da ne more biti več med živimi. Lahko da je nihče ni več videl že desetletja, pa tudi oglasila se ni več. Takih primerov je bilo veliko med izseljenci, sezonskimi delavci, služkinjami. Morda je nastopila smrt zaradi nesreče ali obupa, pa se ni vedelo, kje je umrlj pokopan, zato ni bilo mogoče izstaviti mrliškega lista. Zaradi urejanja premoženjsko pravnih zadev sorodnikov je bilo potrebno, da se tudi te ljudi začne obravnavati kot mrtve.

Postopke, s katerimi se je razglasil neki človek za mrtvega ali se je njegova smrt dokazala, so vodila sodišča pri nas v skladu z avstrijskim civilnim zakonikom iz leta 1811.⁴ Ta zakonik, ki je izšel še v fevdalnem obdobju, je postopoma zastarel, zato so ga do konca monarhije posodobili z več novelami. Med drugimi je novela iz leta 1914⁵ prilagodila času tudi postopke razglasitev za mrtvega. Predvsem se je skrajšal čas, ko je bilo možno sprožiti postopek. Pred novelo je bilo mogoče začeti postopek razglasitve za mrtvega 30 let, odkar se je pogrešani človek zadnjič oglasil ali ga je kdo videl. Po njej je bilo mogoče začeti postopek za civilno osebo 70 let od njenega rojstva ali 5 let od zadnjega poročila ali glasu od njih. Za vojake je veljal rok treh let, če so bili v vojni pogrešani, hudo ranjeni, v smrtni nevarnosti ali na potopljeni ladji. Ladje so imeli za potopljene, če niso prišle na cilj ali se niso vrnile v izhodiščno pristanišče. Marca leta 1918 je bil v avstrijskem delu Avstro-Ogrske sprejet zakon o proglašanju v tedanji vojni pogrešanih oseb za mrtve in spremembe dotedanjega postopka pri proglačitvah za mrtvega in pri sprejemu dokaza smrti.⁶

Na teh pravnih temeljih so se v sodnih spisih našle številne usode izginulih vojakov iz prve svetovne vojne. Pred njo so sodišča obravnavala zelo malo primerov pogrešanih ljudi. Način vojskovanja je povzročal veliko žrtev med vojniki, tudi ko ni bilo velikih ofenziv. Tako se veliko vojakov iz vojne ni vrnilo, za številne izmed njih pa ni bilo mogoče izstaviti smrtovnice ali jih vpisati v uradne vojaške matrice, čeprav so jih vodili v seznamih vojnih izgub. Domače so o smrti obveščali tudi Rdeči križ, vojni kurati, poveljniki enot, marsikdaj pa je že bilo znamenje smrti, da vojak svojcem ni več pisal. Vse to pa ni bilo dovolj, da bi se vojak, ki se ni vrnil iz vojne, lahko uradno štel za mrtvega. V sezname vojnih izgub so vpisovali tudi vojake, za katere se je nato izkazalo, da so padli v ujetništvo. Med tisoči avstro-ogrskih vojakov, ki so se znašli v ruskih, ob koncu vojne pa še v italijanskih taboriščih, so bili tudi številni vojaki t.i. slovenskih polkov. Preko Rdečega križa so si lahko dopisovali s svojci v domovini, če pa so prenehali pisati, so svojci z veliko težavo prišli do podatkov, kaj se je z njimi zgodilo.

2. 1. Sodni postopek razglasitve za mrtvega

Sodni postopek v oklicnih zadevah se je vedno začel na predlog sorodnikov ali drugih pravnih in civilnih oseb, ki so lahko izkazali pravni interes. Zato v sodnih spisih, ki so jih označevali najprej z oznako T, od leta 1933 z oznako Og, ne bomo

⁴ Kaiserliches Patent. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, 1. junij 1911, Dunaj. V slovenskem prevodu Občni državljanski zakonik za vse nemške dedne dežele avstrijskega cesarstva, Dunaj 1853.

⁵ Državni zakonik CLIV/1914, cesarski ukaz št. 276.

⁶ Državni zakonik LXI/1918.

našli primerov vseh vojakov, ki so v ne popolnoma pojasnjenih okoliščinah izgubili življenje. Prvi predlogi, da se vojaki razglase za mrtvega, so prišli na Okrožno sodišče v Mariboru že pred koncem vojne, največ pa v letih 1919 in 1920. Postopki so tekli pred sodiščem vse do leta 1941, ko po uvedbi nemškega okupacijskega sistema okrožna sodišča na Štajerskem niso več delovala.

Predlagatelji postopkov so bili predvsem starši, bratje in sestre, vdove, otroci. Predloge so v nekaj primerih vložili še varuhi mladoletnih otrok in državne institucije, npr. finančna prokuratura.

Predlagatelji so kot pravni interes navajali potrebo po izpeljavi zapuščinskih postopkov, saj so bili padli vojaki v največjem številu posestniki ali posestniški sinovi, ter po ureditvi drugih premoženjsko pravnih in družinskih razmerij. Vdove se niso mogle ponovno poročiti, če ni bil predhodno mož – vojak razglašen za mrtvega. V tridesetih letih prejšnjega stoletja pa so za izplačevanje vdovskih podpor zahtevali sodni sklep, da je mož vdove res izgubil življenje v vojni.

V predlogu za začetek nespornega postopka je moral predlagatelj predložiti vse informacije, ki jih je imel o pogrešanem vojaku: kdaj je odšel na fronto, s katerim polkom, kdaj in od kod je zadnjič pisal domov. Če se je to zadnje pisanje ohranilo, so ga morali priložiti. Prav pisma in dopisnice vojakov s fronte, ujetništva ali vojne bolnice dajejo posebno vrednost sodnim spisom, ki so nastali ob teh postopkih. Če je predlog ustrezal zakonitim določilom, se je postopek začel, sodišče je to objavilo v oglasnem delu tedaj veljavnega uradnega lista⁷ ter pozvalo pogrešanega, naj se v roku šestih mesecev javi, če je še živ. Na predlog predlagatelja je postavilo sodišče tudi skrbnika (zastopnika) pogrešanega. Če so se vdove želele ponovno poročiti, so morale v predlogu navesti, da želijo doseči tudi razvezo zakona. V takem primeru je sodišče postavilo tudi uradnega branilca zakonske vezi, kot je to zahteval predpisan postopek ob razvezah.⁸ Po preteku roka, je moral predlagatelj ponovno predložiti zahtevek za nadaljevanje postopka. Ko je bil končan, se je sklep sodišča ponovno objavil v uradnem listu. V primeru izreka o razvezi zakona je bil branilec zakonske vezi dolžan, da zoper izrek o razvezi vloži rekurz pred nadrejeno sodišče. Do konca prve svetovne vojne je bilo to Višje deželno sodišče v Gradcu, po njej pa Višje deželno sodišče v Ljubljani, ki se je pozneje preimenovalo v Apelacijsko sodišče. Značilno je, da je sodišče za razvezo zakona zahtevalo še trdnejša dokazila o smrti, kot če je šlo le za razglasitev za mrtvega. Zaradi tega je prihajalo do ponovnih postopkov, če je vdova našla nove priče ali druga dokazila. Velikokrat je bilo to težko, če je bila na frontni črti uničena oziroma razbita cela enota, v kateri je služil vdovin mož, saj so izgubili življenja tudi moževi vojni tovariši. Druga dokazila, ki so vdovi lahko koristila, so nastajala s postopnim urejanjem dokumentacije o avstro-ogrskih vojaki po vojni.

⁷ Od prevrata leta 1918 so bili Uradni list Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani (november 1918 – januar 1919, Uradni list deželne vlade za Slovenijo (februar 1919 – avgust 1921), Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo (avgust 1921 – december 1923), Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti (januar 1924 – november 1929), Uradni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine (november 1929 – april 1941).

⁸ Tako avstrijska kot jugoslovanska zakonodaja sta ločevali razvezo ter ločitev od mize in postelje. Razveza je bila katoličanom dejansko nedostopna.

Države, ki so nastale po razpadu Avstro-Ogrske, so se morale sporazumeti o vrsti nasledstvenih vprašanj, z likvidacijskimi postopki so se iz organov stare monarhije prenesle naloge na organe novih držav. Glede avstro-ogrskih vojakov so se države – naslednice sporazumele, da bo zbirni center za podatke o njih na Dunaju. Najprej je deloval v odseku za vojne izgube pri vojnem ministrstvu v likvidaciji, nato pa pri uradu zveznega kanclerja republike Avstrije. Po Hitlerjevi priključitvi Avstrije Tretjemu Reichu, je delo tega urada prešlo na Ministrstvo za notranje in kulturne zadeve, oddelek II na Dunaju. Na naštete urade se je obračalo tudi Okrožno sodišče v Mariboru preko diplomatski predstavništev, leta 1919 še preko oddelka za jugoslovanske izgube pri Rdečem križu, ki je takrat deloval na Dunaju. Zbirni center je pridobival podatke o vojakih postopoma. Tudi v njem so beležili izjave preživelih vojakov, prihajati so začeli še mrliški listi (smrtovnice) ujetnikov v Italiji in bivši Rusiji, po stabilizaciji revolucionarne oblasti v Sovjetski zvezi je od tam dobil zbirni center kartoteke ruskega Rdečega križa.

Sodišče se je obračalo na sedeže poveljstev bivših polkov, ki so delovala v krajih svojih bivših sedežev, največ v Celje in Maribor. Odgovori teh poveljstev so bili v večini primerov negativni.

Svojci so poleg zadnjih pisem ali dopisnic vojaka lahko kot dokazilno sredstvo predložili še sporočila drugih vojakov o usodi svojega družinskega člana, obvestila vojnih kuratov, poveljnikov ali Rdečega križa. Ker so avstrijski polki pridobivali vojake iz ene pokrajine, so se številni vojaki poznali že od prej, zato so pisali svojem, če je padel, bil ranjen, ali odšel v ujetništvo kakšen rojak. Ta sporočila so večinoma v slovenščini, druga so v nemščini. Zgodilo se je, da je slovenski vojni kurat pisal svojem v nemškem jeziku, ker je tako moral, dodal pa stavek s tolažbo svojem v slovenščini.

Če je vdova predlagala, da sodišče sprejme še sklep o razvezi zakona, so, kot je bilo že rečeno, sodišča potrebovala trdnejša zagotovila, da je pogrešani vojak res mrtev. Veliko je bilo primerov, ko je sodišče razglasilo pogrešanega za mrtvega, sklepa o razvezi zakona pa ni izreklo, češ da dokazi o smrti niso dovolj trdni. Tako so zašle številne družine v velike stiske, saj se vdove vrsto let niso mogle ponovno poročiti. Če so gospodarile na kmetiji, so za težja dela morale najemati delavce. Ko so se iz novih zvez že rodili otroci, so formalno veljali za otroke pogrešanega vojaka, torej za zakonske otroke, kar jim pa ni bilo v korist, saj niso mogli uveljavljati preživnin od dejanskih očetov.

Pri odločanju o razvezi zakona je sodišče pridobilo še mnenje o tem, kakšen je bil zakon pred odhodom moža na fronto. Obračalo se je na župnijske urade in občine. Skoraj po pravilu so župniki in občinski predstavniki odgovarjali, da sta se zakonca razumela in živela v miru. Iz tega naj bi sodišče sklepalo, da bi se pogrešani vojak zagotovo oglasil družini, če bi še živel. Gotovo so bili zakoni, o katerih je poizvedovalo sodišče različni, tudi zelo nesrečni. Vendar so tako župniki kot občinske uprave imeli velik interes, da se legalizirajo že obstoječe izvenzakonske skupnosti in pozakonijo v teh skupnostih rojeni otroci.

V več kot dvajsetletnem obdobju, ki ga obravnava ta prispevek, pa se vendarle opazi razlika v strogosti oziroma doslednosti sodišč pri sklepanju o razvezah ob razglasitvah za mrtve. Pri ruskih ujetnikih, ki se niso vrnili domov, so sodišča utemeljevala izrek o razvezi zakona s tem, da so bile razmere v Rusiji do leta 1917

urejene po načelih mednarodnega prava in so ujetniki lahko pisali domov brez omejitev. Če je ujetnik domov redno pisal, potem pa nenadoma prenehal, je to bil za sodišče zadosten dokaz, da je ujetnik umrl, sploh še, če je bilo iz drugih virov znano, da je v taborišču ali drugem kraju ujetništva razsajala nalezljiva bolezen. Po letu 1921, ko so se razmere v Sovjetski zvezi začele umirjati in ko je pojenjala državljanska vojna, pa so se nekateri »mrtvi« ujetniki vrnili. Nekateri zaradi revolucije in državljanske vojne niso mogli domov, nekaj se jih je nad revolucijo sprva navdušilo, nato pa jih je trda stvarnost prve socialistične države pripravila do odločitve za vrnitev v domovino, kjer jih niso bili vedno veseli, kar je razvidno tudi iz kazenskih spisov. Takí primeri so vplivali na večjo previdnost sodišč.

3. Pogrešani vojaki iz ormoškega sodnega okraja v seriji oklicnih zadev Okrožnega sodišča v Mariboru

Okrožno sodišče v Mariboru je začelo poslovati leta 1898, prevzelo je severni del območja, za katero je bilo pred tem pristojno Okrožno sodišče v Celju. Pod njegovo pristojnost je sodilo tudi okrajno sodišče v Ormožu. S prevratom se je teritorij Okrožnega sodišča razširil še na zahodni del Koroške, po plebiscitu je pod njegovo pristojnostjo le še Mežiška dolina. Po določitvi meje z Madžarsko sta pod Okrožno sodišče v Mariboru prešli še okrajni sodišči v Murski Soboti in Dolnji Lendavi. Okrajno sodišče v Ormožu je delovalo pod pristojnostjo Okrožnega sodišča Maribor vse od njegovega nastanka.

Med oklicnimi zadevami je ohranjenih tudi okoli 125 proglasitev pogrešanih vojakov za mrtve iz ormoškega sodnega okraja. Sodni postopki za njih so se začeli leta 1919, zadnjega pa je Okrožno sodišče v Mariboru začelo leta 1936.

3. 1. Vojaške enote, ki so jim pripadali vojaki ormoškega okraja

Ormoški vojaki so spadali v naborno področje 87. pehotnega, celjskega polka in 26. domobranskega, mariborskega pehotnega polka. Prvi je bil sestavni del skupne armade, spadala je v 3. korpus s sedežem v Gradcu, drugi je pripadal deželni obrambi, ki je bila organizirana ločeno za avstrijski in ogrski del monarhije. Del vojakov je sestavljalo še 26. črnovojniški polk. Izjeme so vojaki, ki so se na ormoško področje priselili od drugod, zato so bili vpoklicani v polke skupne armade, ki so imeli naborna območja na Ogrskem in Hrvaškem, ali v ogrske domobranske (honvedske) polke. Manjše število je šlo še v saperski (minerski) bataljon, ki je imel naborno bazo na Ptuju, druge samostojne bataljone ali artilerijske in trdnjavske polke ter konjenico (5. dragonski polk).

Tako je bilo ob začetku vojne leta 1914. Zaradi velikih izgub, ki so jih že od avgusta dalje doživeli nekateri polki⁹, so bili nato preživeli vojaki dodeljeni drugim polkom, pa tudi tisti, ki so bili vpoklicani leta 1915 in kasneje, niso prišli vedno v »domače« polke. V pismih domov so se pogosto pritoževali, da so med samimi tujci, npr. »Turki«, če je šlo za bosanski polk. V enem primeru je vojaka

⁹ Tisti, ki so bili nastanjeni v bližini meja držav, s katerimi se je Avstro-Ogrska zapletla v vojno, med njimi je bil tudi del 87. pehotnega polka.

Nagykanizsa Erzsébet királyné-tér

Matija Zdravec

1/2

Wien, am 24/8 1916.

Das angemeldete Inserat wurde für das „Suchblatt“ aufgenommen und dürfte erscheinen.

Zdravec Matthias,

fte werden Sie gegebenen-
digt.

Infanterie-Rgt. Nr. 87,
6. Komp., geboren
11. Februar 1882 in
Saloveen, Bez. Fried-
dau-Pettau, zuständig
ebendort. Ist am galiz. Kriegsschaupl.
vermißt. Letzte Nachr. am 15. August
1914 eingelangt. [1012]

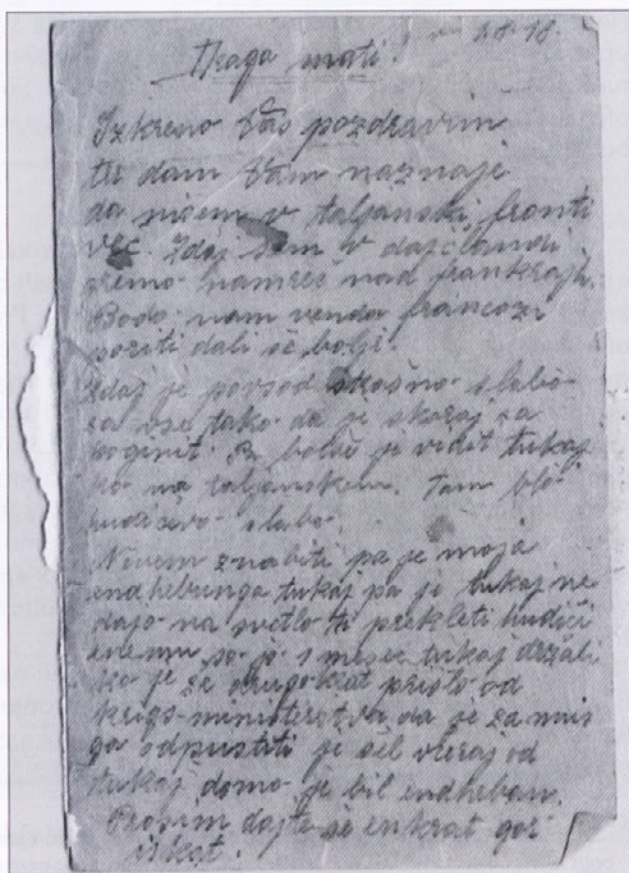
ROTES + KREUZ

RIEGS-AUSKUNFTSSTELLE

Österr. Suchblas. zur Ermittlung verschollener
Krieger im Felde)

Wien, I. Stock-im-Eisenplatz 3.

Slika 1: Razglednica, ki jo je pisal Matija Zdravec domov, ko je bil še na poti na bojišče, in obvestilo poizvedovalnega urada Rdečega križa (T 126/19, šk. 629, fond Okrožno sodišče Maribor)

Slika 2: Zadnja dopisnica, ki jo je prejela mati topničarja Ivana Kosija s francosko-nemškega bojišča avgusta leta 1918. (T 72/30, šk. 664)

Ivana Kosija zanesla vojna vihra iz italijanske fronte in iz gorske artilerijske baterije celo na francosko bojišče, od koder je zadnjič pisal avgusta leta 1918. Njegovo kritično pismo materi¹⁰ je velika izjema v fondu Okrožnega sodišča v Mariboru, saj vojaki zaradi cenzure niso mogli napisati vsega, kar so videli v vojni in kaj so si o njej mislili.

Zaradi teritorialnega načela se je veliko vpoklicanih vojakov poznalo že od prej, tako je bilo lahko zbranih več mož iz ene vasi v eni stotnji nekega polka. Kjer so vpoklicali v vojsko več bratov, pa so ti služili v različnih enotah. V ormoških primerih, ko so starši predlagali, da sodišče razglasi za mrtva kar dva njihova sinova, sta padla brata služila v različnih polkih.

Ti vojaki so delili usodo svojih polkov. 87. pešpolk je z večino svojih bataljonov odrinil na rusko fronto v Galicijo in tam že avgusta leta 1914 pretrpel velike izgube, nato pa še v zimi 1914–1915 v Karpatih. Del polka, ki je bil ob začetku vojne v Skadru, je sodeloval v vojni zoper Srbijo. Leta 1915 je bil polk prestavljen na italijansko bojišče in se bojeval deloma na soški, deloma na tirolski fronti. Na soški fronti je imel velike izgube zlasti pri obrambi Škabrijela pri Gorici leta 1917. Sodeloval je tudi v neuspeli ofenzivi leta 1918 na Piavi. 26. domobranski polk je odpotoval ob začetku vojne v Galicijo in se bojeval v krajih, kjer je avstrijska vojska doživela veliko izgub, tudi pri Grodeku. Ta kraj je na prvem mestu po padlih slovenskih vojakih v gradivu Okrožnega sodišča v Mariboru. Tudi 26. domobranski polk je bil leta 1915 prestavljen na italijansko fronto, kjer se je sprva boril na Krasu, leta 1916 in del leta 1917 na Tirolskem. Sodeloval je v veliki avstrijski ofenzivi oziroma preboju pri Kobaridu, leta 1918 pa se je spet bojeval na tirolskem bojišču.

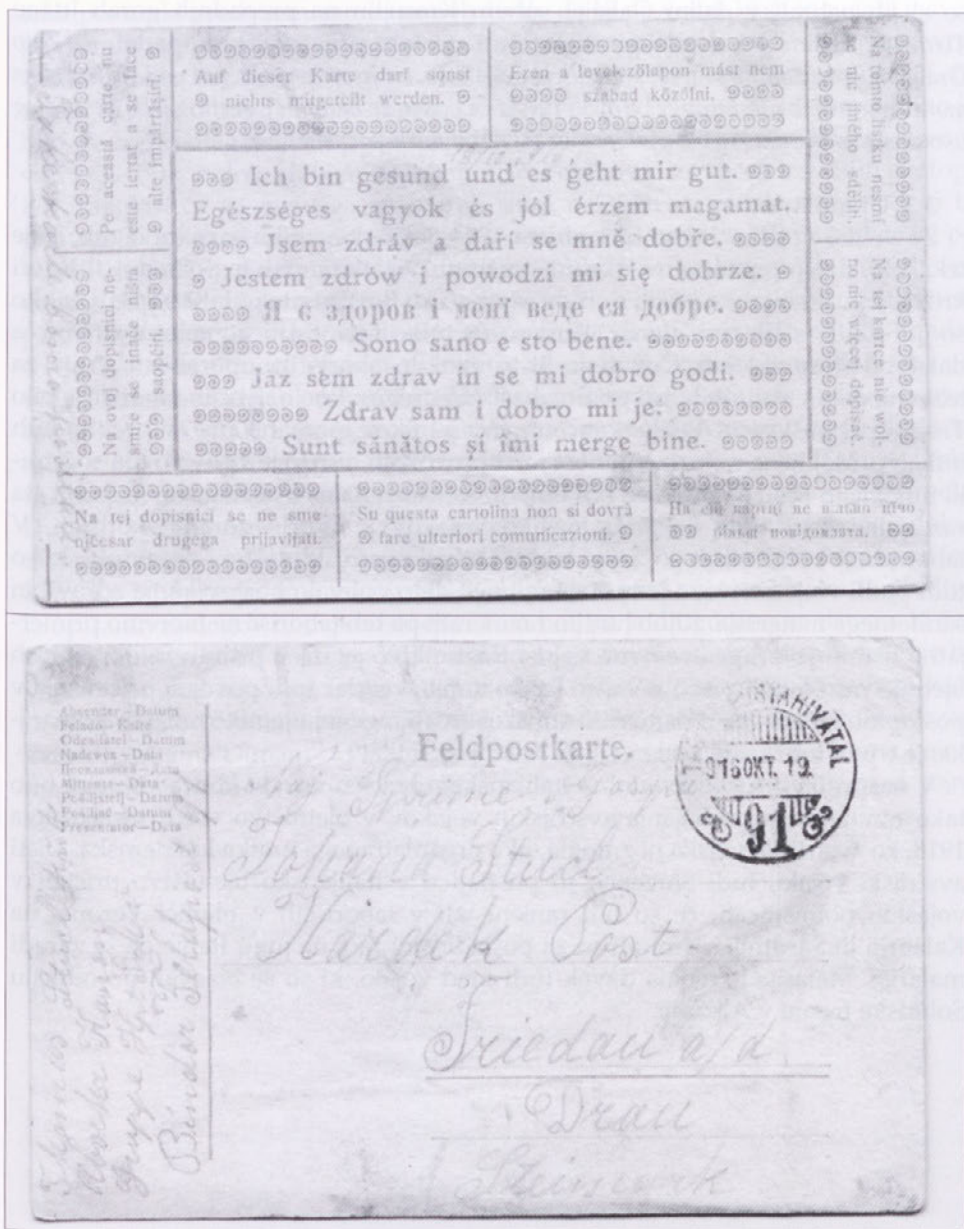
3.2. Kje in kako so padli ormoški vojaki

Več primerov je, ko se ni dalo ugotoviti, kje je vojak padel, ker je pisal svojem s poti na fronto. Sklepamo lahko, da je padel v prvih bitkah na vzhodni fronti. Od znanih krajev so na prvem mestu Grodek, Knjaža, Premyslani, kjer so bile velike bitke od avgusta 1914 dalje. Tu je izgubljal borce predvsem 87. pehotni polk, medtem ko je 26. domobranski pehotni polk izgubil vojake iz ormoškega področja v Tarnopolju, Zukow Lipki in že pozimi 1914 v Karpatih (Klepka). Leta 1915 so padali vojaki v avstrijski ofenzivi proti Rusiji, med drugim v Lublinu (pripadali so 15. pehotnemu polku, ki je sicer imel naborno bazo na zgornjem Štajerskem) in Stanislawu. Največ življenj so vzela velika topniška obstreljevanja, ki so spremljala velike bitke, pa tudi obdobja, ko se frontne črte niso premikale, bližnjih srečanj s sovražnimi vojaki v bojih na nož je bilo v spisih opisano zelo malo. Več vojakov je utonilo v močvirjih ali umrlo zaradi bolezni, ki so jih povzročile zlasti hude zimske razmere.

V boju proti Italijanom so ormoški vojaki padali najprej na doberdobski planoti, nato pa še na drugih delih soške in tirolske fronte. Leta 1917 je branil na gori Škabriel avstrijske položaje v težkih razmerah 87. pehotni polk. Padle vojake so pokopali na Lokvici pri Gorici.

¹⁰ »Zdaj sem v Dojčlandu, gremo namreč nad Frankrajh. Bodo nam vendar Francozi po riti dali še boljje...«

Ko so vojaki leta 1914 šele odhajali na fronto, si niso mogli misliti, da se bodo vojskovali cela štiri leta. Upanje na skorajšnje snidenje veje iz veliko njihovih pisem. Domače prosijo, naj jim sporočajo o gospodarjenju, naročajo, kaj naj posejejo na kakšno njivo, šegavo opozarjajo, naj jim ne popijejo vsega vina. »Na bratvo

Slika 3: Takšne dopisnice so pošiljali vojaki kot dokaz, da so še živi, tudi Jakob Štucl iz Hardeke, ki se je bojeval na italijanski fronti

še ne morem priti, pit bom pač mordi prišel, če boš mi kaj pustila in na žganjaro... Jaz od tistega časa, ko smo odšli iz Maribora ne kušal nikake druge pijače kakor vodo. Dostikrat še nismo imeli vode.«¹¹

Živo zanimanje za dom, družino in domače okolje je ostalo živo med vso vojno, le upanje na njen skorajšnji konec je izpuhtelo. Pisma izražajo trpke izkušnje, ki so si jih nabrali v daljni Galiciji, suhem Krasu in na prepadnih gorah Južne Tirolske. Težko jim je bilo pisati ženi ali staršem prijatelja, ki je padel. ».. Zato Draga moja ne žalujte preveč, je že Božja volja tako, on je vse prestal, nas pa še čaka koliko mora sedaj vojak prestati v tej strašni vojski in potem še mora iti s sveta... Naj večni Bog usmiljeni bo in tuja kraška zemljica lahka, naj v miru počiva.«¹²

3.3. Ujetništvo

Za veliko vojakov, ki so bili od leta 1914 dalje vpisani na seznam izgub, se je izkazalo, da so pristali v ruskem ujetništvu. Podatke o njih je posredoval Rdeči križ. Ujetniki so lahko pisali domov, domači so jim prav tako lahko pisali, lahko so jim kaj poslali, tudi denar. Rusi so ujetnike razmestili po celotni državi, a daleč od frontnih linij. Čuvali so jih v velikih taboriščih, uporabljali so jih za težavna dela v rudnikih, pri gradnjah, sečnji dreves. Eno največjih taborišč je bilo Trojski pri Taškentu. Velika koncentracija jetnikov, pomanjkanje, v predhodnih bitkah pridobljene rane, izčrpanost med prevozom, vse to je vplivalo, da so jetniki množično umirali in da so bili bolj dovzetni za nalezljive bolezni. V Rusiji sta razsajala zlasti tifus in griža, veliko vojakov je umrlo zaradi skorbuta. V taboriščnih bolnišnicah so zanje lahko skrbeli avstrijski vojaški zdravniki, ki so tudi padli v ujetništvo, a je tudi na njihovo delo vplivalo pomanjkanje zdravil in sanitetnega materiala. Kljub hudim razmeram pa teh taborišč ne moremo primerjati s tistimi iz druge svetovne vojne. Razumljivo je, da v pismih in dopisnicah ujetniki niso mogli pisati o vsem, kar bi hoteli, vendar tudi povojna pričevanja v postopkih ne govore o namernih surovostih ali mučenju jetnikov. Če so pomanjkanje trpeli tudi ruski vojaki, so ga še bolj ujetniki.

V nasprotju z rusko fronto na italijanskem bojišču vse do konca vojne ni bilo tako množičnega prehajanja avstrijskih vojakov v ujetništvo vse do jeseni leta 1918, ko avstrijska vojska ni zmogla tako organiziranega umika kot nemška. Ujeti avstrijski vojaki, tudi Slovenci, so po padcu v italijansko ujetništvo pristali v vojaških bolnišnicah, če so bili ranjeni, ali v taboriščih v okolici Verone, na Kalabriji in Sardiniji. Umirali so za posledicami ran, na jugu Italije pa še zaradi malarije. Malaria je terjala davek tudi med vojaki, ki so se bojevali po odprtju Solunske fronte v Albaniji.

¹¹ PAM, fond Okrožno sodišče Maribor, šk. 628, T 60/19.

¹² PAM, fond Okrožno sodišče Maribor, šk. 629, T 130/19.

4. Zaključek

Prispevek je nastal v največji meri na podlagi arhivskega gradiva iz fonda Okrožnega sodišča v Mariboru. Odgovoriti moramo še na vprašanje o verodostojnosti in uporabnosti podatkov za raziskovalno delo. Upoštevati moramo, da so tekli postopki predvsem zaradi potreb živih, da bi po vojni, ki so jo vojaki v svojih pismih imenovali »ta žalostna vojna«, lahko uredili svoje življenje in ponovno zaživel tako, kot se živi v miru. Sodišče se je moralo predvsem prepričati, če vojak, ki ga je obravnaval postopek, zares ni več med živimi. Manj pomembno je bilo, če so predlagatelji ali priče navedli natančne datume ali pravilno poimenovali kraje bitk, bolnic ali ujetniških taborišč. Pobudniki za začetek sodnih postopkov razglasitve za mrtvega so morali sami poiskati in predlagati priče, ki bi pomagale dokazati, da je določeni vojak res umrl v vojni. Pričali pa so več let po vojnih dogodkih, zato natančnih datumov bitk in imen krajev niso mogli več navesti. Upoštevati je treba tudi to, da so se vojskovali v krajih, ki jih od prej niso poznali, razen tega so jih slišali enkrat v nemški, drugič v izvirni obliki. Vendar so doživeli bitke in pozicijsko vojskovanje ali ujetniško taborišče ter na lastne oči videli, kakšno razdejanje je povzročila na slepo izstreljena granata ali kako je ujetnika izčrpal skorbut. Zato je več primerov, tudi pri vojakih z ormoškega območja, da se v dokumentih navajajo različni datumi in kraji o smrti vojaka. Tako se lahko razlikujeta poročilo s fronte in poznejši izvleček iz vojaških matrik, ki je prispel z Dunaja. V več primerih so z zbirnega centra na Dunaju poslali napačne dokumente, posebej še, če sta se v enem polku znašla vojaka z enakim imenom in priimkom. Za izpopolnjevanje faktografskega znanja o prvi svetovni vojni to gradivo iz opisanih razlogov ni najkoristnejše. Tem bolj pa je dragoceno za tistega, ki želi vedeti, kakšen je bil vojni vsakdan slovenskega vojaka na fronti in kakšen je bil vojakov pogled na vojno in na svojo usodo v njej. Podoba vojne, ki se nam kaže iz dokumentov oklicnih zadev, je daleč od uradne vojaške zgodovine, ki je v več zvezkih izšla na Dunaju¹³. Bliže je literaturi, ki je med dvema svetovnima vojnama kazala na trdo resničnost v rovih, a so jo uradna vojaška poročila med vojno zamolčala.

¹³ Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918, Dunaj 1931–1938.

VIRI IN LITERATURA

PAM, Fond Okrožno sodišče Maribor.

Občni državljanski zakonik za vse nemške dedne dežele avstrijskega cesarstva, slovenski prevod, Dunaj, 1853.

Občni državljanski zakonik z dne 1. junija 1811, številka 946 v besedilu treh delnih novel, prevedla dvornosodna svetnika Božidar Bežek in Fran Regally, 1926, tipkopis.

Luthar, Oto, 2000: »O žalosti niti besede«: uvod v kulturno zgodovino velike vojne. Ljubljana: Založba ZRC.

Ogrizek, Emica, 2001: Vojne zgodbe iz sodnega arhiva. Katalogi X, Pokrajinski arhiv Maribor.

Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918, Dunaj 1931–1938.

Svoljšak, Petra, 2003: Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja 1915–1917. Nova revija, Ljubljana.

Švajncer, Janez J., 1988: Svetovna vojna 1914–1918: Slovenci v avstroogrski armadi. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor.

Švajncer, Janez J., 1998: Vojna zgodovina. Ljubljana: DZS.

Švajncer, Janez J., 1998: Vojna in vojaška zgodovina Slovencev. Ljubljana: Prešernova družba.

»Bis Weihnachten werden wir zu Hause sein«

Die gefallenen und vermissten Soldaten aus dem Gebiet von Friedau/Ormož im ersten Weltkrieg

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag entstand vor allem auf der Grundlage der Archivalien aus dem Fond des Bezirksgerichtes in Marburg. Wir müssen noch die Frage über die Glaubwürdigkeit und die Brauchbarkeit der Daten für die wissenschaftliche Arbeit klären. Wir müssen berücksichtigen, dass die Verfahren wegen der Bedürfnisse der Hinterbliebenen gelaufen sind, damit sie nach dem Krieg, den die Soldaten in ihren Briefen als »der traurige Krieg« bezeichneten, ihr Leben regeln können und wieder so anfangen zu leben, wie man im Frieden lebt. Das Gericht mußte sich vor allem überzeugen, ob der Soldat, der im Verfahren bearbeitet wurde, wirklich nicht mehr unter den Lebenden ist. Weniger bedeutend war es, ob die Einschreiter genaue Datumangaben oder die Kampfstandorte, Krankenhäuser oder Gefangenenlager richtig angegeben haben. Die Antragsteller für den Beginn der Justizverfahren über die Todeserklärung mussten selbst die Zeugen, die beim Nachweis behilflich sein würden, dass ein bestimmter Soldat wirklich im Krieg umgekommen war, aufsuchen und vorschlagen. Sie sagten mehrere Jahre nach dem Krieg aus, deswegen konnte man genaue Datum- und Ortsnamenangaben nicht machen. Berücksichtigt werden muß auch, dass der Krieg in Orten geführt wurde, die sie vorher nicht kannten, außerdem haben sie deren Namen einmal auf Deutsch, das andere Mal in der Originalsprache gehört. Trotzdem haben sie die Kämpfe und die Stellungskriegsführung erlebt oder das Gefangenenlager und mit eigenen Augen gesehen, welche Verwüstung eine blind abgeschossene Granate anrichtete oder wie einen Gefangenen der Skorbut erschöpfte. Deshalb gibt es mehrere Fälle bei den Soldaten aus dem Gebiet von Ormož, dass in den Dokumenten verschiedene Datum- und Ortsangaben über den Tod eines Soldaten vorkommen. So kann sich der Frontbericht und der spätere aus Wien stammende Soldatenmatrikenauszug unterscheiden. In mehreren Fällen hat man aus dem Sammelzentrum in Wien irrelevante Dokumente zugesendet, vor allem, wenn sich in einem Regiment zwei Soldaten mit identischem Namen und Nachnamen befanden. Für die Erweiterung des faktografischen Wissens über den 1. Weltkrieg ist dieses Material wegen der angegebenen Gründe nicht am sinnvollsten. Es ist von größerer Bedeutung für denjenigen, der wissen will, wie der Kriegsalltag eines slowenischen Soldaten an der Front und wie seine Sicht darüber und die Sicht über das eigene Schicksal darin aussah. Das Gesicht des Krieges, das aus den Dokumenten der bearbeiteten Fälle erkennbar ist, liegt weit weg von der offiziellen Kriegsgeschichte, die in Heften in Wien publiziert wurde. Es ist enger der Literatur verbunden, die zwischen zwei Kriegen die harte Wahrheit in den Gräben zeigte, die aber von den offiziellen Berichten während des Krieges verschwiegen wurde.

Majerič Kekec, Nataša, univ. dipl. zgodovinarica, arhivistka
Zgodovinski arhiv Ptuj
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 347.99(497.4)
343(497.4)

Okrajno sodišče Ormož med obema vojnama

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 316–338

Članek obravnava delovanje Okrajnega sodišča v Ormožu od nastanka nove države leta 1918 do začetka druge svetovne vojne leta 1941, razmere na sodišču takoj po 1. svetovni vojni, s kakšnimi problemi so se srečevali pri delu, kateri zakoni so bili podlaga za delo sodišč, podrobneje pa so raziskani posli nepravdnega ter pravnega in izvršilnega oddelka, in sicer naslednje zadeve: zapuščinske, skrbstvene, civilne pravde in varstvene, pravdne in izvršilne zadeve.

KLJUČNE BESEDE: Okrajno sodišče Ormož, sodna uprava, sodniki, zapuščinski spisi, skrbstvene zadeve, civilne pravde, varstvene zadeve

Majerič Kekec, Nataša, BA, Historian, Archivist
Ptuj Historical Archive
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 347.99(497.4)
343(497.4)

Ormož District Court between the two wars

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 316–338

The article discusses the activities of the Ormož District Court from the commencement of the new state in 1918 to the beginning of World War II in 1941: the circumstances at the Court immediately after World War I, the various problems at work and the type of laws according to which the courts worked. Detailed research was performed on the work of indisputable lawsuits, lawsuits, and executive departments including probate files, social care, and civil actions, as well as provident, lawsuit and executive matters.

KEY WORDS: Ormož District Court, court administration, judges, probate documents, social care, civil actions, provident matters.

Okrajno sodišče Ormož med obema vojnama

Zgodovinski oris časa¹

Dne 29. oktobra 1918 so bile vezi med slovenskimi deželami in avstro-ogrsko monarhijo pretrgane, obenem pa je bila razglašena ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. 1. decembra se je država SHS združila s kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Po sprejetju vidovdanske ustave je Deželno vlado 2. avgusta 1921 zamenjala Pokrajinska uprava za Slovenijo, ki je imela prehodni značaj, dokler se ne bi država razdelila na teritorialno-upravne enote (v Sloveniji na ljubljansko in mariborsko oblast). 7. januarja 1929 je kralj Aleksander razpustil skupščino in uvedel diktaturo in s tem postal nosilec vsedržavne oblasti. 4. septembra 1929 je kralj z oktroirano ustavo poskušal legalizirati diktaturo. Ta ustava je veljala do konca Kraljevine Jugoslavije, ki je nastala z dekretom 3. oktobra 1929. Država je bila razdeljena na 9 banovin, Slovenija pa je predstavljala enotno upravno območje – Dravsko banovino.

Septembra 1. 1934 je bil kralj Aleksander ubit v Marseillu. Kraljevino Jugoslavijo je zapustil v katastrofalnem gospodarskem, političnem in moralnem stanju. Mladoletni kralj Peter II. (10 let) je imel tri namestnike, med katerimi je imel najpomembnejšo vlogo Pavle Karađorđević (bratranec Aleksandra). Hitler in Musolini sta vse ostreje pritiskala na jugoslovansko vlado, naj pristopi k trojnemu paktu. Vlada Cvetkovič – Maček ni mogla več ohraniti nevtralnosti. 25. marca 1941 je jugoslovanska delegacija na Dunaju podpisala pristop Kraljevine Jugoslavije k trojnemu paktu. 27. marca je meščanstvo ob podpori vojske izvedlo puč, strmoglavilo kraljeve namestnike, vlado, oklicalo kralja Petra II. za polnoletnega, sestavilo koncentrično vlado in zagotovilo Hitlerju, da je pristop v veljavi. Po večjih mestih države so se začele demonstracije ljudskih množic. Hitlerju je postala Jugoslavija po državnem udaru nezanesljiva in se je odločil, da jo razbije. Zjutraj 6. aprila 1941 jo je Hitler napadel z bombnim napadom na Beograd.

Sodna oblast

Sodno oblast izvaja pravno urejen sistem državnih organov – pravosodni sistem. V ta sistem spadajo organi pravosodne uprave (skrbijo, da ima sodstvo potrebno osebje in prostore) ter sodišča, ki so državni instituti in so od države praviloma neodvisni. Poseben državni organ, ki neposredno ne izvaja sodne oblasti, vendar skrbi, nadzoruje in omogoča, da se le-ta izvaja, je organ pravosodne uprave. Tak organ je bil v Avstriji pravosodno ministrstvo

¹ Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, Ljubljana, 1995, str. 207-454.

(Justizministerium). Ob prevratu oktobra leta 1918 je na jugoslovanskem delu slovenskega ozemlja to funkcijo dejansko prevzel Oddelek za pravosodje oziroma »Poverjeništvo za pravosodje«. 1. septembra 1921 je njegove posle prevzel Oddelek ministrstva pravde v Ljubljani, ki je bil popolnoma odvisen od ministrstva v Beogradu. Na področju Slovenije je s kraljevo odredbo 28. novembra 1919 deloval oddelek B Stola sedmorice v Zagrebu kot vrhovno sodišče, Višje deželno sodišče v Ljubljani, pod njegovim območjem pa so bila okrožna, okrajna ter deželna sodišča.

Nova država je celovito izrazila svoja načela o izvrševanju sodne oblasti šele v vidovdanski ustavi leta 1921. Ta je določila, da sodno oblast izvršujejo sodišča, katerih sodbe in druge določbe se izrekajo in izvršujejo v imenu kralja in na podlagi zakona (čl. 48 vidovdanske ustave). Izrecno pa ni bilo napisano, da sta sodna in upravna oblast ločeni na vseh stopnjah, kot je to določala avstrijska uprava. Določeno je bilo, da so sodišča neodvisna in sodijo po zakonih, ustanavljati so se smela le z zakonom, izredna sodišča so bila prepovedana.²

Predpise pravosodne uprave je do uveljavitve novega zakona³ urejal avstrijski Zakon o organizaciji sodišč⁴ iz leta 1896. Po novem zakonu je bilo pravosodje na vseh stopnjah ločeno od uprave, sodnike je imenoval cesar ali so bili imenovani v njegovem imenu, pri opravljanju svojih nalog so bili samostojni in neodvisni, odstavili, premestili ali upokojili so se lahko proti svoji volji le na podlagi sodne odločbe. Po novem zakonu so se Okrajna sodišča preimenovala v Sreska sodišča in obdržala svoje dotedanje območje. Naziv »srez« se ni uveljavil in ob koncu 30 let se spet uporablja izraz Okrajno sodišče.

Okrajna sodišča

Okrajna sodišča so izvrševala sodno oblast na prvi stopnji v civilnih pravnih, trgovinskih in meničnih stvareh, nespornih in izvršilnih stvareh kakor tudi v kazenskih stvareh po odredbah zakona. Vodila so tudi zemljiško knjigo in sklepala o zemljiških stvareh.⁵

Sodišče je samostojno vodilo kazenski postopek in razsojalo na prvi stopnji pri lažjih kaznivih dejanjih, za katere je zakon določal kazen zapora, strogega zaporra do enega leta ali denarno kazen. Pri hudodelstvih in »pregreških« so sodelovala le v prvem delu kazenskega postopka, pri uvodnih poizvedbah in uvodnih preiskavah⁶.

Okrajna sodišča so bila pristojna tudi za ves kazenski postopek pri prestopkih mlajših mladoletnikov. Po zakonu so to otroci od dopolnjenega 14. leta do polnoletnosti (21 let)⁷.

² Jelka Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929, Ljubljana 1994, str. 16.

³ Zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (dalje Zakon o ureditvi rednih sodišč), Ur.l. št. 14/1929, str. 114-118.

⁴ Gerichtsorganisations Gesetze, Drž. zak. št. 217.

⁵ Zakon o ureditvi rednih sodišč, Ur.l. št.14/1929.

⁶ J. Melik, Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919-1929, Ljubljana, 1994, str. 26.

⁷ Kazenski zakonik, Ur.l. št. 74/1929.

V imenu Njega Veličanstva kralja!

Sreško sodišče v Ormožu,

je po dr. Obrhan Adolfu

kot sodnik u v pravni

stvari tožeče stranke : ndl. M a r i n Milan, zastopanege po varuhu
Lasič Joško, viš. sod. oficijelu

ki jo zastopa dr. dr. Ferdo Lasič ,

zoper toženo, stranko : Pavličič Terezijo, posestnico v Vuzmetincih 20,
nošta Sv. Miklavž pri Ormožu

ki jo zastopa dr.

radi izodbijanja kurne pogodbe z dne 11.5.1931,

na podlagi ustne razprave, opravljene z obema strankama, za
pravo spoznalo:

~~Tožena stranka glaseča se:~~

I. Kurna pogodba z dne 11.5.1931 sklenjena med toženko Pavličič Terezijo
in njenim možem Pavličič Josipom glede posestnih polovic vl. št. 16,
49 in 69 k. o. Vuzmetinci se vrogleša proti tožniku ndl. Marin Milanu
za neveljavno.

II. Tožena stranka je dolžna dopustiti, da vodi tožeča stranka v izterje-
vanje svoje alimentacijske terjatve, z vsemi vrinskimi
vnanje svoje alimentacijske terjatve, prisojene ji s pravomočno

Na znanje! Zoper to sodbo je dopusten priziv. Priziv je vložiti pri tem sodišču v štirinajstih dneh v meničnih
in rabojemnih stvareh in osemih dneh po vročitvi tega izdatka sodbe. Odločilo o stroških je dopuščeno izpodbijati zase
posebej samo z rekurzom.

V pravnih stvareh do 125 Din (malotnih stvareh) se sme vložiti priziv samo zavoljo pomanjivosti, naštetih v § 477,
štev. 1. do 7. c. pr. in je rekurz proti odločbi glede stroškov nedopusten. Če je bila sodba razglašena v prisotnosti obeh
strank, teče pravični rok od dneva razglasa.

Za vložbo priziva zoper sodbo in pa prizivno postopanje je potrebno zastopanje po odvetniku. V krajih, kjer ni
nata sedeža vsaj dva odvetnika, je v pravih pred okrajnim sodiščem dopuščeno vložiti priziv ustno s izjavo na sodni
zapisnik, pri kateri ni treba, da bi sodeloval odvetnik. V drugih krajih smejo stranke, katere imajo pravico, zahtevati
pravico ubogih, pri pravnem sodišču predlagati, da naj se jim dá za sestavo priziva uraden zastopnik. Take predloge
je kar najhitreje, še le mogoče v treh dneh, staviti pri pravnem sodišču in je treba izdatek sodbe prineseti s sabo.

Na podlagi sodbe se sme že pred nastopom njene pravomočnosti ali pred pretekom določenega
roka za dajatev zahtevati v zavarovanje prisojenih denarnih dajatev oprava izvršilnih dejanj,
v kolikor so ona potrebna, da se zabrani onemogoča ali znatna obtežitev izterjatve priznane denarne terjatve ali izvrša
sodbe v vnanji teželi.

Obr. št. 84 c. pr. r. (Sodba na podlagi sporne razprave. § 417 cpr.)

Okrajno sodišče je upravljal starešina, ki je bil istočasno tudi sodnik in je vodil nadzor nad sodnim osebjem in razporejal posle sodnikom. Poleg starešine je moralo biti pri sodišču potrebno število sodnikov in sodniških pomočnikov, administrativnega osebja in dnevničarjev služiteljev⁸.

Sodna uprava

Predstojniki sodišč so bili pri opravljanju zadev pravosodne uprave organi pravosodnega ministrstva. Skrbeti so morali za zakonito in hitro izvrševanje ter pravilno razdelitev opravil sodišča. Nadzorovali so vse zaposlene, občasno pregledovali njihovo delo in preiskovali pritožbe, ki so bile podane na sodišču zoper te ljudi. Ob koncu leta so na sodni deski objavili, katere posle bodo opravljali sodniki v naslednjem letu. Prepovedano pa je bilo vplivati na reševanje posameznih poslov, dodeljenih sodnikom. Neposredno in uradno nadzorstvo nad okrajnimi sodišči so izvrševala okrožna sodišča in njihovi predsedniki⁹.

Posli sodne pisarne so bili¹⁰: vodenje in razporejanje poslov, odpravljanje sodnih sklepov, vodenje vpisnika (registra) in drugih pomožnih knjig. Predlogi, prošnje in izjave, ki so se smele podati na sodišču ustno, so se lahko vpisale v zapisnik v sodni pisarni. Prav tako so lahko uradniki sodne pisarne po sodnikovem nalogu vpisali v zapisnik menične proteste, sestavili smrtne liste, zaručili in zapečatili zapuščino, izvršili prostovoljno prodajo nepremičnin, overili prepise in podpise. Sodna pisarna je sestavljala in podpisovala tabelarne izkaze o sodnem poslovanju, na zahtevo strank je izdala v mejah zakona tiste odpravke, izpiske in prepise iz sodnih spisov, ki jih je podpisal in opremil s sodnim pečatom predstojnik sodne pisarne. Z nalogo starešine sodišča se je smelo prenesti na sodno pisarno pripravljanje osnutkov za preproste sklepe in sklepe za zemljiške stvari. Sodna pisarna je lahko sestavila zapisnik o izrečni sodbi in odpravek sodb, izrečenih na podlagi odpovedi ali priznanja ter zamudnih sodb (zaradi izostanka), ki so popolnoma ustrezale tožbeni zahtevi. Sprejemati je morala vloge in spise, ki so prihajali na sodišče v kazenskih stvareh, odpravljati kazensko-pravdne sklepe, skrbeti za vročitve in pozive v kazenskopravnem postopanju ter hraniti kazenskopravdne spise.

Sodišča so imela sodne in pisarniške oddelke. Pri okrajnih sodiščih je predstavljal oddelek vsak sodnik, ki je samostojno izvrševal sodno oblast. Posamezni oddelki so se v pisarniškem poslovanju označevali z rimskimi števkami. Okrožno sodišče v Ormožu je imelo tri sodne oddelke. V pristojnost nepravdne-ga oddelka (I.) so spadale naslednje zadeve: vodstvo sodišča, sodna uprava, nepravdne zadeve, sodnik za mlajše mladoletnike¹¹ (od leta 1930¹², prvi sodnik za mlajše mladoletnike pa je postal Janko Košan¹³). V pristojnost pravnega oddelka

⁸ Zakon o ureditvi rednih sodišč, Ur.l. št.14/1929.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Zakon o ureditvi rednih sodišč, Ur.l. št. 14/1929.

¹¹ Otroci od 14. do 17. leta, Kazenski zakonik, Ur.l. 74/1929.

¹² Uredba o ustanovitvi sodišč za mlajše mladoletnike, Ur.l. št. 27/1930.

¹³ Zgodovinski arhiv Ptuj (dalje ZAP), fond Okrajno sodišče Ormož (dalje OSO), šk. 211, spis 197/30.

(II.) so spadale pravnne in izvršilne zadeve. V pristojnost kazenskega oddelka (III.) pa so spadale: kazenske zadeve, kazenski prestopki. Posebej je bil oddelek (IV.) zemljiške knjige. Pisarniško delo v Okrajnem sodišču Ormož so opravljale 4 sodne pisarne razdeljene na 7 pisarniških oddelkov¹⁴. Posamezni dokumenti, vloge, zapisniki, odločbe, ki so se uporabljali pri delu na sodišču, so imeli skupno ime: *pisanje*. Vsa pisanja, ki so se nanašala na isto sodno zadevo, je pisarna združila pod skupno oznako v *sodni spis*. Predmet, o katerem je sodišče razsojalo, pa se je imenoval *sodna zadeva*. Po takratnih predpisih¹⁵ je sodišče, ko je prejelo prvo pisanje v neki sodni zadevi, le-tega vpisalo v vpisnik in ustvarilo sodni spis. Pisanja so vlagali v ovoje. Vsak spis je dobil svojo oznako, ki je bila sestavljena iz oznake vpisnika (označena s črko), zaporedne številke, pod katero je bilo prvo pisanje v spisu vpisano v vpisnik in zadnji dve številki leta, v katerem se je spis obravnaval. Posamezna pisanja v spisu so bila označena z oznako spisa in redno številko pisanja, ki ga je dobilo pisanje, ko je bilo vpisano v vpisnik.

Za celotno sodišče je bil vsako leto posebej izdelan Razpored poslov, kjer je bilo točno določeno, kdo je sodnik katerega oddelka, kdo ga nadomešča, skupina poslov posameznega oddelka, upravitelj oddelka sodne pisarne, pisarniški nameščenec, opravila, ki jih mora opravljati ter njegov namestnik. Razdelitev je potem potrdilo Predsedništvo okrožnega sodišča v Mariboru¹⁶.

Sodne počitnice so trajale od 1. julija do 15. avgusta. Sodniki okrajnih sodišč, sodniški pomočniki in administrativni sodni uradniki so imeli pravico do 20 dni dopusta, če so imeli do 10 let delovne dobe, nad 10 let delovne dobe pa do 40 dni dopusta. Zvaničniki in dnevničarji služitelji so imeli pravico do 15 dni dopusta, če so imeli do 10 let delovne dobe, nad 10 let pa do 30 dni. V glavnem se je moralo dopust izkoristiti v času sodnih počitnic, izven tega časa pa samo z dovoljenjem starešine sodišča¹⁷.

Sodni uslužbenci

Sodniki in sodniški pomočniki

Sodnik je lahko postal, kdor je končal pravni študij, triletno pripravništvo ter opravil sodniški ali advokatski izpit. Prav tako je lahko postal sodnik vsak javni učitelj prava na »pravoslovni in državoslovni fakulteti«. Triletno pripravljalo službo je bilo praviloma potrebno opraviti pri okrajnem sodišču. Zakon je določal, da je lahko sodnik moški, državljan Kraljevine SHS, ki je dopolnil 26 let in je izpolnjeval splošne pogoje za državno službo. Za sodnika okrajnega sodišča je bila zahtevana praksa na sodišču najmanj eno leto¹⁸.

Besedilo zaprisege za sodnike se je glasilo: »Jaz N.N. prisegam vsemogočnemu bogu, da bom zvest in poslušen vladajočemu kralju Aleksandru, da se bom vestno

¹⁴ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št. 2; podatki veljajo za leta 1937-1941.

¹⁵ Uredba o sodnem poslovníku za sodišča prve in druge stopnje, Sl.I. 26/1933.

¹⁶ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št. 2.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Zakon o sodnikih rednih sodišč, Ur.l. št. 5/1929.

držal Ustave kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in zakonov, da bom svoje dolžnosti izvrševal točno in vestno ter da se bom pri izrekanju pravice brez ozira na osebo držal le zakona.«¹⁹

Tako kot vse uslužbenke so ocenjevali enkrat letno tudi sodnike po Zakonu o sodnikih²⁰. Ocenjevanje se je nadaljevalo iz avstro-ogrskih časov, na začetku so uporabljali celo stare obrazce. Za leto 1920 se uporabljajo novi – slovenski obrazci. Posameznega sodnika je ocenil starešina sodišča, njegovo oceno pa je pregledal in potrdil Personalni senat pri Okrožnem sodišču Maribor, ki je bil pristojen za ocenjevanje na prvi stopnji. Ocena se je vpisovala na natisnjene obrazce. Leta 1925 so se ocenjevale strokovna izobrazba (poznavanje predpisov oz. zakonov), sposobnost in razumevanje, marljivost in vestnost pri delu, sposobnost komunikacije s strankami, znanje jezikov in njihova uporaba, vedenje ter pripravnost za vodilno mesto ter posebne značilnosti ocenjenega sodnika. Na koncu je sledila »skupna presoja«²¹. Leta 1931 se je še ocenjevala samo strokovna sposobnost, vedenje v službi in zunaj nje, marljivost in zanesljivost v službi, opis poslov, ki jih je opravljal v času ocenjevanja in uspeh pri opravljanju le-teh, splošno mnenje o sodniku (delavcu), za kakšne vrste poslov ga je mogoče priporočiti ter na koncu predlog za oceno²².

Sodniški pomočniki so bili: pripravniki (pravno fakulteto so morali končati v rednem roku), pripravi (opravljen so imeli sodniški izpit) ter tajniki (pripravi, ki so imeli že 1 leto delovne dobe). Tajnikom in pristavom se je smelo zaupati zapisovanje v civilnih in kazenskih stvareh²³.

Sodno administrativno osebje

Število in vrste administrativnega osebja se je določilo po potrebah sodišča. O tem je odločal minister za pravosodje. Prav tako je odločal o predpisih za sprejem v službo. Pri vsakem sodišču je bilo določeno število zvaničnikov – pisarniških pomočnikov ter dnevničarjev – pomočnikov pisarjev. Oboji so morali biti večji strojepisja²⁴. V gradivu najdemo še druge izraze za administrativno osebje na sodišču: kanclist, pis. oficijal, pisarniški uradnik, služitelj, sodni sluga.

Svečana zaprisega za administrativne uradnike, zaposlene na sodišču, se je glasila: »Jaz N.N. prisegam vsemogočnemu bogu, da bom zvest in poslušen vladajočemu kralju Aleksandru, da se bom vestno držal Ustave kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in da bom opravljal svojo dolžnost po zakonu in zakonitih naredbah nadrejenih oblasti točno in vestno.«²⁵

Za ocenjevanje sodnih uslužbencev²⁶ so bili potrebni podatki: 1. o strokovni sposobnosti, 2. o vedenju v službi in zunaj nje, 3. o marljivosti in zanesljivosti v

¹⁹ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj 4, Predsedstveni spisi.

²⁰ Zakon o sodnikih rednih sodišč, Ur. l. št. 5/1929.

²¹ ZAP, OSO, šk. 217, Stari personalni spisi 1911-1925.

²² ZAP, OSO, šk. 217, Personalne zadeve zaposlenih, ovoj št.1.

²³ Zakon o ureditvi sodišč, Ur.l. št.14/1929.

²⁴ Ur.l. št. 14/1929, str. 123, Razpis za mesto zvaničnika in dnevničarja.

²⁵ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št.4, Predsedstveni spisi.

²⁶ Zakon o uradnikih, Sl. l. 25/1931.

službi, 4. o vrsti poslov, ki jih je uslužbenec opravljajl v času, za katerega se ocenjuje, in o uspehu, ki ga je pokazal. Starešina je bil dolžan pripraviti v teku leta starešinsko poročilo o vsakem uslužbencu posebej. Na koncu leta je moral podati svoje mnenje o primernosti uslužbenca za določeno mesto in podati predlog za oceno.

Okrajno sodišče Ormož

Od leta 1849 je spadal sodni okraj Ormož pod okrajno sodišče 1. stopnje v Ljutomeru²⁷. V letu 1867 je bilo okrajno sodišče Ormož priključeno Okrožnemu sodišču v Mariboru. Do leta 1918 se je sodišče v Ormožu imenovalo Bezirksgericht Friedau. V kraljevini SHS se je imenovalo Okrajno sodišče Ormož in je spadalo pod območje Okrožnega sodišča Maribor. V času nemške okupacije je bilo sodišče ukinjeno in njegove pristojnosti prenesene na okrajno sodišče Ptuj. Za sodno administrativne posle je bila v Ormožu le izpostava Amtsgericht Pettau, Zweigstelle Friedau. V območje Okrajnega sodišča Ormož so spadale naslednje občine: Sveti Tomaž pri Ormožu, Podgorci, Miklavž pri Ormožu, Svetinje, Velika Nedelja, Središče ob Dravi in Kog²⁸.

Slika 2: Mestni trg na razglednici (iz l. 1915), stavba sodišča je na desni strani, ZAP, Zbirka razglednic, št. 735

²⁷ Emica Ogrizek, Sodstvo v letih 184–1918, Pravo–Zgodovina–Arhivi, ARS, Ljubljana, 2000, str. 139–172.

²⁸ ZAP, OSO, šk. 216, Seznam krajev iz področja Okrajnega sodišča za l. 1939, spis št. 7/39.

V medvojnem obdobju je okrajno sodišče uradovalo v hiši št. 76²⁹. Stavba stoji v desnem kotu Kerencičevega trga (nekoč je bil to Mestni trg) št. 7 in 8³⁰.

V tej stavbi je bilo sodišče od l. 1910. Leta 1911 sta z izročilno pogodbo postala lastnika hiše Michael in Maria Wiener. Leta 1935 sta lastnika prenesla lastništvo na Otmarja Wienerja, posestnika iz Ormoža, ter Ivana Wienerja, zobotehnik iz Dunaja³¹, sama pa sta obdržala služnost na stavbi. V tej stavbi so bili v pritličju stanovanje jetničarja in prostori zapora, zemljiška knjiga z registraturo, soba sodnika ter dvorana za razprave in pisarna, v prvem nadstropju pa sta bili še dve pisarni, pisarna sodnika ter pisarna predstojnika sodišča, dve pisarni sta bili namenjeni registraturi, ter soba za corpus delicti³². Letna najemnina leta 1937 je znašala 15200 DIN. Za primerjavo naj navedem višino mesečne plače za dnevničarje – zvaničnike (pomočnika pisarja), ki je leta 1939 znašala 700 DIN³³. Vsako leto je starešina sodišča pisal lastnikoma, če lahko zmanjšata najemnino, za ta korak pa ga je pozivalo Ministrstvo pravde preko Predsedstva apelacijskega sodišča v Ljubljani. Najemodajalca sta odgovarjala, da to ni mogoče, ker je najemnina že nizka. Predsedstvo apelacijskega sodišča je potem dovolilo, da se sklene nova pogodba. Ti dopisi so se ponavljali nekaj let. Okrajno sodišče je moralo prav tako vsako leto poslati poizvedbo Upravi mestne občine Ormož, če je najemnina primerna za navedene prostore. V spisih najdemo odgovor občine, da je najemnina za leto 1938 primerna³⁴.

V novi državi je bila na sodiščih preskrba s tiskovinami zelo slaba. Potrebe so bile večje kot zmožnost tiskanja. Tako se je sodišče januarja 1920 pritožilo, da so ves pisarniški material, ki so ga dobili, porabili v enem mesecu. Predsedstvo Višjega deželnega sodišča v Ljubljani jim je naročilo, naj uporabljajo stare nemške tiskovine namesto ovojnega papirja, prazne liste teh tiskovin pa naj odrežejo in uporabijo kot liste za pisanje konceptov. Nemške tiskovine, ki niso določene za stranke in se uporabljajo v notranjem uradovanju, se lahko uporabljajo še naprej. Potrebno pa je na obrazcu označiti: »Začasno namesto slovenske tiskovine«. V dopisu Višjega deželnega sodišča je bilo navodilo, da je potrebno strojepisni trak ter ogljeni papir izrabiti do »skrajnosti«, preden se ga zamenja³⁵. V interni okrožnici zasledimo podatek, da so se zaposleni izgovarjali, da ne morejo delati, ker ima sodišče le en pisalni stroj, ta pa je vedno zaseden. Starešina sodišča jim je v okrožnici sporočil, naj pridejo potem na delo že ob 6.00 uri in naj delajo do 19.30³⁶.

²⁹ Ulice so v Ormožu poimenovali šele leta 1954.

³⁰ Marija Hernja Masten, Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož, Ormož skozi stoletja III., Ormož, 1988, str. 89.

³¹ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št. 3, Predsedstveni spisi.

³² Lat.: predmet, ki izpričuje storitev kaznivega dejanja, npr. ukradene stvari, sredstva kaznivega dejanja, stvari, pridobljene z kaznivim dejanjem, sledovi, Pravni terminološki slovar, SRC SAZU, Ljubljana, 1999, str. 42.

³³ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št. 3, Predsedstveni spisi.

³⁴ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št. 3, Najemne pogodbe 1935-1941.

³⁵ ZAP, OSO, šk. 207, Predsedstveni spisi za l. 1919.

³⁶ ZAP, OSO, šk. 217, ovoj št. 4, Interne okrožnice 1912-1929.

Uradna dneva na sodišču sta bila sreda in sobota, uradne ure pa so bile od 8.00-12.00 in od 14.00-18.00. Če so bili zaostanki pri delu, so se delovne ure podaljšale. Uradne ure so se tudi spreminjale v zimskem času (od 14.00 - 16.00). Novembra leta 1928 so zaradi pomanjkanja goriva uvedli naslednje ukrepe: samo sreda je uradni dan, ob sobotah in ponedeljkih so delali na sodišču samo po en sodnik, pripravnik, zapisnikar in sodni sluga, vsi skupaj v eni pisarni, po vrstnem redu, ki se je posebej določil. Ta pisarna je bila tudi edina ogrevana. Ostali uslužbenci so morali biti doma na razpolago. Ob vseh drugih dneh se je kurilo po vseh prostorih. Te omejitve so se končale februarja 1929³⁷.

Novembra 1919 so bili na sodišču zaposleni naslednji uslužbenci: sodnika sta bila Anton Potočnik in Ivan Zemljič, oficijal Ivan Vidmar (Johann Vidmaier, od leta 1913 zaposlen na sodišču, leta 1924 je bil vodja zemljiške in denarne knjige³⁸), kanclisti so bili Jožef (Josip) Lašič (na sodišču od l. 1901), Emil Šinko, Ivo Bernobič (leta 1922 ga nadomesti Rudolf Čeh)³⁹, Matija Meznarič (na sodišču od l. 1906) ter Zoran Rajšp, sluga sta bila Alojz Šafarič ter Jurij Karba (od l. 1914)⁴⁰.

Sodniki, zaposleni na Okrajnem sodišču Ormož med obema vojnama, so bili: Anton Potočnik, Ivan Zemljič, Erik Konšek (od l. 1922), Lovro Lipič (od l. 1925), Franjo Muhič, Stanko Svetek (od l. 1927)⁴¹, Adolf Obran, Dušan Pipenbaher (od l. 1931)⁴², Janko Košan, Emil Pureber, Emil Korbar (od l. 1939), Friderik Fabiani ter Ferdo Košir (od 10. januarja 1941)⁴³.

Zapuščinske zadeve⁴⁴

Zapuščinske zadeve umrlih je na sodišču urejal oddelek I. v nepravdnem postopku. Če je bila podana pritožba se je izvajal civilno pravdni postopek. V primeru smrti je moral občinski urad izpolniti obrazec, ki je imel več imen: *Zapis za mrličem*, *Zapisovanje po mrtvih*, *Zapis o smrti* (nemški naziv: *Todfalls Ausnahme*), in ga poslati sodišču. Obrazec, ki so ga uporabljali leta 1919, je še bil tiskan v nemškem in slovenskem jeziku. Včasih so ga nadomestili z obrazcem, napisanim s pisalnim strojem. Ta obrazec so uporabljali za vse umrle, ne glede na to, če so imeli kaj premoženja. V tem primeru je na sodišče prišel samo obrazec *Zapis za mrličem* in spis se je s tem zaključil.

Obrazec je imel naslednja polja (dobesedno): 1. Krstno ime in priimek zapustnika, 2. Stan in opravilo, 3. Starost, 4. Veroizpoved, 5. Ali je bil samec, oženjen ali vdovec, 6. Navadno prebivališče, 7. Dan in kraj smrti, 8. Zapuščen soprog, 9. Krstno ime in priimek, stan, starost in bivališče polnoletnih otrok in polnoletnih potomcev, stopivših na mesto že umrlih, 10. Krstno ime in priimek tistih mladoletnih otrok in mladoletnih potomcev, stopivših na mesto že umrlih otrok, 11. Krstno ime in priimek, stan, starost in bivališče bližnjih sorodnikov ali dedičev po

³⁷ Glej opombo 36.

³⁸ ZAP, OSO, šk. 217, ovoj Personalne zadeve, Stari personalni spisi 1911-1925.

³⁹ ZAP, OSO, šk. 207, ovoj št. 4, Predsedstveni spisi za l. 1921-23.

⁴⁰ ZAP, OSO, šk. 217, ovoj št. 1, spisi za l. 1919.

⁴¹ ZAP, OSO, šk. 217, ovoj št. 1, Izvirne ocene 1919-1940.

⁴² Prav tam.

⁴³ ZAP, OSO, šk. 217, Osebni spisi nameščencev.

⁴⁴ ZAP, OSO, šk. 30, 50, 68.

oporoči, 12. Ali obstaja kje oporoča, zapomin, dedna pogodba, darilo ali ženitvansko pismo in kje je, 13. Ali je bil rajnki jerov ali oskrbnik, kod in kje so za to imenovalna pisma, 14. Ali je rajnki vodil račune o uradnih denarjih, ali je dobival kaj iz javne blagajne ali sploh iz kakega zavoda, ki je pod javnim vodstvom, 15. Ali so med zapuščino stvari, katere je treba javno naznaniti in kako se je z njimi razpolagalo, 16. Ali je kaj premoženja in v čem da je, v čigavih rokah je in kaj se je zaradi njega varnosti ukrenilo. Sledili so podpis uradne osebe v občinskem uradu, datum in kraj.

Leta 1930 se je obrazec imenoval *Smrtovnica* (še vedno se pa najde tudi stari obrazec, ki so ga uporabljali leta 1918). Na obrazcu so se spremenila samo imena razdelkov (npr. namesto Veroizpoved, po novem Vera, Ali je bil samec, oženjen ali vdovec, po novem Družinski stan). Pod št. 6 se je vrnil nov podatek: Domovinstvo, državljanstvo. Pod št. 18.: Približna vrednost premoženja (imovine): a) nepremičnin, b) premičnin, c) terjatev, č) vrednostnih papirjev in hranilnih knjižic. Leta 1940 se še vedno uporablja ime *Smrtovnica*. Obrazec se skoraj ni spremenil. Če je obstajala oporoča ali Ženitno oz. Biležniško pismo (notar – biležnik), je bilo le-to priloženo izpolnjenemu obrazcu. V ženitni pogodbi se je zabeležila dota neveste, dogovor med zakoncema glede dedovanja v primeru, ko eden umre, kdo deduje njuno premoženje, če umreta brez otrok idr. Običajno so jo naredili premožnejši ljudje.

K razpravi so prišle stranke na podlagi povabila. Napisal se je *Zapisnik o zapuščinski razpravi*. Sodišče je na obrazec *Razglasitev poslednje volje* (pojavlja se tudi nem. izraz: *Kundmachung der letzten Willenserklärung*) vpisalo podatke o oporoči umrlega: ime umrlega ter datum smrti, kdo je bil navzoč na sodišču pri branju oporoke (oporočo je sodišče navadno prepisalo), kdaj je bila napisana, kdo jo je poslal (navadno občinski urad po pošti), ali je bila ob prihodu oporoke odprta ali zapečateni (v primeru, da je bila zapečateni, če je bil pečat poškodovan), ali je oporoča pisana s pisavo zapustnika, ali je na oporoči opaziti kaka popravila ali brisanja... Sodišče je s *Sklepom* potrdilo, da je prejelo sklep o zapuščini (dedno prijavo) in da je dedna pravica »izkazana« (na osnovi oporoke ali zakonskega dedovanja). *Izkaz zapuščine* se je posredoval davčnemu uradu zaradi odmerjanja pristojbin in Finančnemu okrajnemu ravnateljstvu v Mariboru zaradi odmere takse. Na podlagi *Prisojilne listine* so se nato vpisale pravice na nepremičninah v zemljiško knjigo. S tem se je zapuščinska razprava končala.

V primeru, da je imel zapustnik veliko premičnin in nepremičnin, se je lahko zgodilo, da je sodni spis obsegal tudi po več 10 strani, tako kot se je zgodilo pri župniku iz okolice Ormoža, ki je zapustil toliko premičnega premoženja, da je bilo samo to popisano na 10 straneh, zapuščinska razprava pa je trajala s prekinitvami tri dni.

V spisih za leto 1940 sem našla obrazec, ki ga je moral notar poslati Katastrski upravi na Ptuj. Katastrska uprava je v ta obrazec vpisala podatke za zemljišča, ki so bila v lasti zapustnika. Ti obrazci so bili narejeni delno na roko, delno na pisalni stroj in potem izpolnjeni. Izpolniti je bilo treba površino, čisti donos in davčni znesek vseh nepremičnin. Nato je Davčna uprava poslala višino plačane pristojbine z dokladami od zapuščine. Če umrli ni imel premoženja, zapuščinske razprave seveda ni bilo.

Poslovno število 8881.

1
3
od 011/21
Ivi odpravek

Biležniško pismo.

Danes v četrtih dva in dvajseti den
meseca januarja leta jezera osem sto in osem deset,
se je pred menoj doktorom Ivanom, po nemški Johann Geršakom, cesarskim
in kraljevim biležnikom v Ormožu, po nemški Friedau, na Štirnem, v
moji biležniški pisarnici v Ormožu, hišno število 26, zapisala sledeča

„ŽENITVENA POGODBA“

ktero sta sklenila polnoletni ženih Ivan Rajh, Kme-
tiški sin iz Šegovičca, in njegova polnoletna ne-
vesta Šteja Rajh, Kmetička hči iz Ključarovec,
z obeh strani staršev garancenci Lorenca
in Ance Rajh, posestnika v Šegovičca, in
Lorenca in Marije Rajh, posestnika v
Ključarovec, ki so mi vsi poznani, pred
meni znanimi svedočki Franc Tropon, po-
sestnikem v Ključarovec, in Marko Begjarem,
knapom v Ormožu. Po zaupni moči je podpisal
to pogodbo Franc Rajh, posestnik v Šegovičca,
ko svedoček oporočnika gospod Šteja Geršak,
iz Ormoža.

Zapuščinski spis vsebuje leta 1940: *Testament* (v prepisu), *Odlok III. oddelka o vknjižbah v Zemljiško knjigo*, ki je nastal na podlagi *Prisojilne listine* (potrebovali so jo za vpise v zemljiško knjigo in so en izvod hranili v zemljiškoknjižni zbirki listin), *Smrtovnico*, *Razglasitev poslednje volje*, *Ženitno pogodbo*, *Zapisnik o zapuščinski razpravi*, *Obrazec o izmeri in obliki nepremičnin* (izpolnila ga je Katastrska uprava), *Obvestilo o plačanih pristojbinah od zapuščine* (od Davčne uprave).

Skrbstvene in varstvene zadeve⁴⁵

S temi zadevami se je ukvarjal oddelek I v nepravdnem postopku. Tudi tukaj so v novi državi nadaljevali delo kar na starih nemških obrazcih. Obravnavali so naslednje probleme:

1. Nezakonski otroci: župnijski urad je moral sporočiti sodišču z obrazcem *Izkaz nezakonsko rojenih otrok* za vsak mesec posebej, koliko nezakonskih otrok se je rodilo v župniji. Sodišče je potem poslalo *Povabilo* materi otroka na zaslišanje (»zaslišbo«) v varstveni zadevi za nezakonskega otroka. Na vabilu je bilo napisano, naj pride zraven še oni, ki bo predlagan za varuha. Podatkov niso pisali v posebej pripravljen obrazec, ampak je bilo zaslišanje napisano kar na roko na hrbtno stran *Povabila*. Sodišče je imelo nalogo, da postavi otroku varuha. Varstvo otroka je lahko prevzela mati sama. Mati je povedala ime očeta otroka, s čim se preživlja in ali ima kakšno premoženje. Očeta so zaslišali zaradi plačevanja preživnine in priznanja očetovstva. Povedala sta tudi o načrtih za poroko. Če sta se poročila in se je otrok s tem pozakoni, je o tem obvestil sodišče Župnijski urad. Če je oče otroka prišel na sodišče, je izjavil, kako namerava vzdrževati otroka. Tudi če oče ni hotel priznati očetovstva (tega je bilo v pregledanih spisih precej malo), so mu določili plačevanje preživnine za otroka. Dokaz za očetovstvo je bila telesna združitev z nezakonsko materjo v času, od katerega ni preteklo do poroda manj kot 180 dni in ne več kot 300 dni (§ 163. Občega državlanskega zakonika), razen če je dokazal, da ne more biti oče otroku. Sodišče je v redkih primerih izpolnilo poseben obrazec (*Amtserinnerung*), ki je bil delno tiskan v nemškem jeziku, delno pa že v slovenskem. V tem obrazcu so zabeležili: podatke o otroku, podatke o materi, ali je mati mladoletna, kdo je njen varuh, kdo je oče otroka, ali skrbi za otroka, kdo bo otrokov varuh. S temi obrazci se je lahko sodni spis končal.

Sodni spis je lahko vseboval še druge obrazce in tako lahko spremljamo življenje otroka vse do njegove polnoletnosti. Če je bil otrok dodeljen določeni osebi v varuštvo in se ta ni izkazala za primerno, so ji lahko varuštvo odvzeli in ga dodelili drugi, primernejši osebi. Navadno je bila za varuha predlagana oseba, pri kateri je nezakonska mati živela. V primeru, da se starši otroka niso poročili, je lahko prišlo do poravnave, kjer se je določilo, koliko mora oče plačevati za oskrbo otroka (§166. in 167. Občega državlanskega zakonika). Lahko je plačeval mesečno ali je plačal v enkratnem znesku enkrat za vselej. Letni znesek je bil leta 1921 običajno 3000 kron⁴⁶, položili pa so ga na hranilno knjižico. Če je oče plačeval v obrokih, je bil znesek od 40 do 80 kron na teden ali od 100 do 400 na mesec⁴⁷ –

⁴⁵ ZAP, OSO, šk. 85, 98, 99.

⁴⁶ Stara avstrijska denarna enota, ki so jo še uporabljali v prvih letih po vojni.

⁴⁷ Podatki so za leto 1921.

po zmožnosti očeta (to se je preverjalo s potrdilom o zaslužku). Če oče ni priznal otroka ali pa ga je, potem pa se je hotel izogniti plačilu preživnine, je sodišče izdalo *Izvršilno dovolilo* ali *Določitev preživnine*, kjer je določilo višino preživnine. Okrajno sodišče je v nekaterih primerih poslalo posebne vprašalne pole Občinskemu uradu, kjer je otrok živel z naslednjimi vprašanji: pri kom živi, kako je preskrbljen s hrano in obleko, ali je telesno in duševno zdrav, podatki o materi (ali se je poročila, s kom živi), kdo plačuje stroške oskrbe za otroka, ali varuh skrbi za prehrano in vzgojo, hodi otrok v šolo itd. Isti obrazec je sodišče poslalo tudi materi otroka. Če je imel otrok na hranilni knjižici kaj denarja (preživnina od očeta), je moral varuh (običajno mati) prositi sodišče za vsak dvig denarja in navesti razlog, zakaj ga potrebuje. Sodišče je običajno dovolilo dvig. Če je otrok umrl, preden je postal polnoleten, se je v spisu to zabeležilo. V spisu najdemo vse podatke o otroku do njegove polnoletnosti (otroci so postali polnoletni z 21. leti), ko mu je sodišče izdalo potrdilo, da je polnoleten in lahko dvigne ves denar, ki še je ostal na hranilni knjižici.

Primer iz gradiva⁴⁸: Mati je svojega nezakonskega otroka dala v oskrbo posestniku. Za otroka ni prispevala nič in se sploh ni zanj brigala. Otrokov varuh jo je preko sodišča prosil, naj kaj prispeva, ker sam težko vzdržuje otroka. Mati se je izgovarjala, da nima denarja in ne more pomagati. Varuh je preko sodišča prosil za pomoč občino, v kateri je prebivala otrokova mati. Tudi občina je odgovorila, da ni pristojna, da bi pomagala, lahko pa da otroka nekomu v svoji občini v oskrbo. Varuh je izjavil, da mu ga nihče ne more odvzeti po 14. letu, ko »bode že za kako rabo«, ker ga bo dal izučiti neke obrti. Potem se je varuh le odločil, da bo predal otroka občini, saj ni bilo zakonske podlage, da bi občina plačevala preživnino. Predstavniki občine (njen tajnik) je po štirih letih, kar se je zadeva odvijala na sodišču, prišel po otroka in ga odpeljal. Varuh pa mu ga ni hotel izročiti, dokler mu ne plačajo vseh stroškov, ki jih je imel z otrokom. Občina se je odločila, da plača znesek, ki ga je varuh zahteval, in otrok je ostal pri njem za vedno.

V tridesetih letih najdemo v arhivskem gradivu že posebej tiskani obrazci *Uradni zaznamek (Uvedba varstva nezakonskega otroka)*, ki so ga izpolnili, ko so od župnijskega urada dobili *Izkaz nezakonsko rojenih otrok*. Prav tako sem našla obrazec *Zapisnik o storjeni zaobljubi (Zapisnik za sprejem zaobljube varuha)*. Varuh mladoletnih otrok je moral podpisati v svojem občinskem uradu zaobljubo, da sprejme službo varuha oz. so-varuha za otroka, kateremu je umrl eden od staršev.

2. Zapuščinske zadeve: Če je umrl eden od staršev, je sodišče določilo varuha otrokovega premoženja. Tako so tem spisom priloženi tudi spisi iz zapuščinske zadeve (*Smrtovnica, Zapisnik o zapuščinski razpravi, Zapisnik o storjeni zaobljubi*). Sodišče je tudi bedelo nad pogodbami mladoletnih otrok, v katerih jim je kdo (npr. stari starši) zapustil premoženje⁴⁹.

⁴⁸ ZAP, OSO, šk. 85, spis št. 58/21.

⁴⁹ ZAP, OSO, šk. 98, spis št. 77/31.

3. Poroke: V primeru mladoletnosti ženina ali neveste je moralo sodišče izpolniti *Zapisnik o predlogu za ženitno dovolilo*. Prisotni so bili: bodoča nevesta, starši oz. varuh ter bodoči ženin. Če ni bilo ovir, je sodišče dovolilo poroko.

V času nemške okupacije so v varstvenih zadevah obrnili stare ovoje in napisali imena in priimke v nemški obliki. V spisu so dodali nov obrazec *Pflegschaftbogen*, podatke pa so prepisali iz *Uradnega zaznamka*. To so verjetno naredili zaradi lažjega poslovanja, če so potrebovali podatke za nazaj, predvsem za otroke, ki so bili v času okupacije še mladoletni. Ob okupaciji slovenskega ozemlja so se nemški uradniki hitro znašli. V gradivu sem našla tiskani obrazec, datiran 14. aprila 1941. Verjetno so si prinesli obrazce s seboj, saj jih niso mogli tako hitro natisniti.

Civilne pravde⁵⁰

S civilnimi pravnimi se je ukvarjal oddelek II. V Arhivu je ohranjeno samo gradivo od leta 1933 dalje. V civilnih pravnih so se tožili v pravnem postopku v večini primerov zaradi denarnega dolga, izpodbijanja kupnih pogodb, zaradi priznanja očetovstva, plačila menic (tožena stranka je od tožeče stranke prejela menico in se je zavezala, da jo bo plačala, potem pa tega ni storila), zaradi neizpolnitve obveznosti dogovorjene z izročilno pogodbo med otroki in straši. Otroci so ob prevzemu gospodarstva obljubili staršem marsikaj, potem pa tega niso izpolnili in starši so jih tožili. Tožili so jih za vsakdanje stvari: za hrano, tobak, živino, souporabo kuhinjskega in gospodarskega orodja, zaradi zaklepanja raznih kašč in kleti pred njimi idr.

Tožbo je običajno sestavil odvetnik tožeče stranke in jo poslal na sodišče s podatki o tožeči in toženi stranki z vsebino tožbe. Pred tožbo je tožeča stranka preko odvetnika še poslala opomin. Sodišče je povabilo na javno razpravo obe stranki. Za razpravo so uporabljali obrazec *Javna ustna razprava*, kjer so navedli ime tožeče stranke, ime tožene stranke, vsebino tožbe ter potek poravnave z zaslisanji strank. Sledila je sodba. V večini primerov so na isti obrazec, kot ga je poslal odvetnik, odtisnili žig *Zaznamek o sodbi*, kjer je bilo navedeno, kdo je zastopnik tožeče stranke, koliko je plačala tožena stranka, če je tožbeni zahtevek skrčen, da tožeča stranka zahteva sodbo, koliko znašajo zaznamovani – sodni stroški, da je to zamudna sodba po predlogu tožeče stranke, datum in podpis sodnika. S tem so se enostavni spisi zaključili. Tožena stranka je morala plačati tudi sodne in potne stroške tožeče stranke. Po izrečenju tožbi je imela tožena stranka 15 dni časa, da se pritoži – »poda priziv« ali da plača znesek. Če se je tožena stranka strinjala s tožbo, so na sodišču sklenilo poravnavo. Če tožena stranka ni želela plačati, je tožeča stranka podala zahtevo za *Zamudno sodbo*. Če po 15 dneh še vedno ni plačala, je sledila izvršba. Zamudne obresti tožečega zneska so se gibale od 5 do 9 %⁵¹.

Če je bila stranka brez premoženja, je od občine pridobila Potrdilo o premoženjskem stanju (*Spričevalo o imovinskem stanju*) in so ji na sodišču priznali

⁵⁰ ZAP, OSO, šk. 101, 115.

⁵¹ ZAP, OSO, šk. 101, spis št. 73/33.

siromašno pravico oz. pravico siromaštva. S tem je imela stranka pravico do brezplačnega advokata in ni plačale takse na sodišču.

Tožena stranka se je imela pravico pritožiti - podati priziv⁵² na izrečeno tožbo (Okrajnega sodišča Ormož) na Okrožno sodišče Maribor kot prizivno sodišče s *Prizivnim spisom* (sestavil ji ga je odvetnik). Če so se stranke izvensodno dogovorile, so umaknile priziv na sodišču.

Če stranka ni imela denarja za odvetnika, je prišla na sodišče in podalo tožbo. Za zapis tožbe ni obstajal poseben obrazec, ampak je bila zapisana na polo lista s pisalnim strojem ali kar na roko. Na hrbtni strani je sodišče zabeležilo zaznamek o razpravi in razglasilo *Zamudno sodbo*. Velikokrat so morali tudi odvetniki tožiti svoje stranke zaradi neplačila stroškov zastopanja na sodišču.

Primer iz gradiva: Žena je tožila moža zaradi stroškov zdravnika in zdravil, ki jih je potrebovala po tem, ko jo je tožena stranka vrgla ob tla in ji zlomila roko⁵³.

Tožeča stranka je služila pri toženi stranki za hrano in streho, s seboj pa je prinesla nekaj hrane in drugih stvari, ki sta jih obe porabili. Potem je s tožbo zahtevala te stvari nazaj, tožena stranka pa se je zagovarjala, da jih nikoli ni zahtevala. Sodišče je rabsodilo, da tožeča stranka nima pravice zahtevati ničesar. Sporne stvari so bile krompir, zrnje, petrolej, sol...⁵⁴

Med civilne pravde je spadala tudi tožba za priznanje očetovstva in preživnine. Uporabljal se je obrazec: *Tožba zaradi očetovstva*. Če oče ni priznal očetovstva oziroma ni bil oče otroka, ga je nezakonska mati tožila. Tožeča stranka je bila v tem primeru mladoleten otrok, ki ga je zastopal varuh.

Primer iz gradiva: Mati je trdila, da je obtoženi oče otroka, ta pa je zanikal. Sodišče je zavrnilo tožbo. Obrazložitev sodbe: ...»po navedbah matere, naj bi potekala nosečnost 305 dni... Zdravniška znanost je dokazala po vojni, da nosečnost ne more presegati dobe 302 dni, ako gre za dete moškega spola (v tem primeru je šlo), nosečnost pri detetih ženskega spola pa traja malo krajši čas. Glede mnenj pred vojno pa je bilo dognano, da so zdravniki napovedbe mater smatrali kot nekaj nepobitega. Pozabili pa so na to, da matere včasih niso v stanu dan spočetja točno označiti in da so se topogledno motile, da pa nezakonske matere dostikrat lažejo...«⁵⁵

Varstvene zadeve⁵⁶

Varstvene zadeve je urejal oddelek I. v nepravdnem postopku. V teh postopkih so postavljali skrbnike osebam zaradi pijančevanja, zapravljivosti in zanemarjanja svojega premoženja ali pa so jim postavili skrbnika in odvzeli poslovno sposobnost zaradi duševne prizadetosti. V pravnem jeziku so to imenovali preklic. Omejeno preklicati so se smele polnoletne osebe, če so zaradi omenjenih ravnanj ogrožale svojo ali družinsko premoženje. Kot razloge za preklic predlagateljji ponudijo vse napake, ki jih lahko najdejo pri ravnanju osebe: da so neprestano

⁵² Pritožba zoper sodbo nižjega sodišča pri višjem sodišču, Pravni terminološki slovar, SRC SAZU, Lj. 1999, str.363.

⁵³ ZAP, OSO, š.k. 101, spis št. 65/33.

⁵⁴ Prav tam, spis št. 71/33.

⁵⁵ Prav tam, spis št. 107/33.

⁵⁶ ZAP, OSO, š.k. 120, 121.

pijani, ne delajo na svoji zemlji, da slabo vzdržujejo gospodarsko poslopje, da prodajajo svoje pridelke pod ceno, da nimajo vzorno urejenih njiv... Varstvenih zadev je v povprečju na leto ohranjenih od 11 do 15.

Preklic zaradi pijančevanja: Eden od sorodnikov (zakonec, brat ali sestra, polnoletni otroci, starši) je na sodišču podal izjavo o osebi, ki je s svojimi dejanji ogrožala svoje premoženje in premoženje mladoletnih otrok. Mnogokrat je tudi občinski urad poslal sodišču dopis, s katerim ga je seznanil o pijancu ali zapravlјivcu v svoji občini z namenom, da ne bi postal breme občine, ko bi izgubil vse premoženje.

Sodišče je povabilo na zaslišanje priče, ki so poznale osebo. Po sodniških poizvedbah je sodišče izdalo *Odločbo o preklicu*. Odločba je bila včasih že tiskana, sicer pa napisana na roko. Sodišče je imelo možnost, da osebo prekličje popolnoma ali omejeno. Za osebo po preklicu je skrbel pomočnik - kurator (včasih je bil to zakonec ali drug sorodnik ali pa zaupanja vreden vaščan, ki je živel v bližini). Sodišče je izdalo odlok o imenovanju pomočnika, ta pa je moral na sodišču dati zaobljubo. Kdor je bil omejeno preklican, je bil enak »doraslemu nedoletniku«. Pomočnik je imel pravice in dolžnosti varuha, toda sodišče mu je moralo pridržati razpolaganje s tem, kar si preklicanec pridobi s svojo pridnostjo. Premoženje preklicanega je moral upravljati po predpisih Občnega državlјanskega zakonika o varuhovem upravljanju premoženja⁵⁷. Če je imela oseba kaj zemljišča, se je njen preklic vpisal v zemljiško knjigo. Po določenem času, če so se izkazali kot vzorni gospodarji, so jim preklic ukinili.

Primeri iz gradiva: Mož je bil sodno preklican in je ženi grozil in jo tudi pretepal, če ni hotela prodajati njunega premoženja, da ga je lahko on zapravlјal. Tako je sodišče moralo preklicati še ženo, da bi se zavarovalo njuno gospodarstvo⁵⁸.

Občinski odbor v Ljutomeru je poslal na sodišče predlog, da se prekličje eno izmed večjih posestnic v njihovi občini zaradi »zapravlјivosti, malomarnosti gospodarstva in ker se druží z osebo, ki je napadalec z nožem in slabega obnašanja«, kot razlog pa navede: namesto da bi delala, pohajkuje, da pri njej pozno v noč plešejo in igrajo, da daje ljudem piti vino, če plešejo pri sosedih, nese še tja vino, zanemarja obdelovanje svojega posestva, nima več nobenega orodja, ki bi bil za uporabo. Tudi njen oče pritrdi tem navedbam in doda, da naj ji odvzamejo otroka, da jih bo on dalje vzgajal. In sodišče jo res prekličje. V ugovoru posestnica navaja: »V času, ko se razni ljudje z milijoni igrajo, ko gleda potratnost in razsipnost iz vseh lokalov, se mene posestnico 64 oralov, torej eno največjih veleposestnic v okraju, radi zapravlјivosti prekličje, ker sem nekaj sežnjev drv oddala preveč po ceni. Celotni izpad bi znašal okoli 3.000 – 4.000 kron... In moje posestvo je vredno par milijonov. Sodišče, ki se res z vso vnemo trudi, da pobija od dne do dne rastočo draginjo, mi pač tega ne bi smelo v zlo šteti... Kaj vse si dovoljujejo vojni milijonarčki, ki nimajo več vrednosti kot jaz! Auto, šoferja, toplice, šampanjec i.t.d. In noben vrag se ne zmeni za to, da bi jim potom preklica ohranil »težko« pridobljeno premoženje. Pri nas na deželi pa je že velikanski

⁵⁷ ZAP, OSO, šk. 120, spis št. 4/23.

⁵⁸ Prav tam.

krik, če ga spijemo ob času kuhanja, trgatvi ali domačih »svinjskih« praznikih par litrov (seveda lastnega) in se za nameček še malo zavrtimo. To je pri nas zapravljalnost, drugje pa se imenuje »noblesa«... Njenemu ugovoru Okrajno sodišče Maribor ugodi⁵⁹.

Preklic zaradi slaboumnosti: v primeru slaboumnosti ali duševne zaostalosti je bilo potrebno otrokom, ko so dopolnili 21 let, postaviti skrbnika. Na sodišču so zaslišali priče, izpolnil se je obrazec *Poizvedbe o osebnih in imovinskih razmerah v pridrževalnem ali preklicnem postopanju*, določilo skrbnika ali drugo rešitev (zdravljenje v umobolnicah) ter izdal *Odločbo o preklicu*.

Preklic zaradi zdravstvenega stanja ali starostne onemoglosti: Včasih je kdo čutil, da sam ni sposoben skrbeti za svoje gospodarstvo iz zdravstvenih ali drugih razlogov in je prosil, če se mu postavi skrbnika⁶⁰, ali pa je sodišče na podlagi zdravniškega potrdila odredilo preklic.

Preklic zaradi drugih razlogov: Občinski odbor je prosil sodišče, naj ukrene nekaj zaradi osebe, ki bo zapravila vse svoje premoženje z nesmiselnimi tožbami⁶¹.

Pravdne zadeve⁶²

V spisih najdemo pod šifro C pravdne zadeve, ki so podobne civilnim pravam in jih je urejal oddelek II. Sem so spadale naslednje zadeve: motenje posesti (odvzem stvari, hoja ali vožnja čez zemljišče, uporabljanje stvari čez mejo...), priznanje ali opustitev služnosti, tožbe zaradi priznanja očetovstva in plačevanja preživnine, vrnitev posojil, delitve premoženja med zakoncema zaradi razveze zakona, tožbe zaradi neizpolnitve različnih pogodb.

Spis se je običajno začel s tožbo in nadaljeval z javno ustno razpravo. Stranke so se lahko pred tožbo sporazumele in sklenile poravnavo. Večina zadev se ponavlja iz civilnih pravnih, novo je predvsem motenje posesti: toženec je preko odvetnika podal na sodišču *Tožbo zaradi motenja posesti, priznanja ali opustitve služnosti*. Javna ustna razprava se je opravila na sodišču s pričami.

Med pregledanimi spisi za leto 1932 sem našla samo obrazec *Javna ustna razprava* ali samo tožba. Spisi so zelo okrnjeni. Sodišče je na drugo stran tožbe odtisnilo žig *Zaznamek o sodbi*. Spisi niso več tako obsežni, kot so bili še leta 1922. Če je spis sestavljen iz več pisanj, pa so le redko vpeti v »Spisovni hrbet« za pravde. Verjetno je to posledica uničevanja gradiva po 2. svetovni vojni. V večini primerov se sodbe in zapisniki pišejo še samo s pisalnim strojem in ne več na roko, kot je bilo to običajno še leta 1922.

Včasih lahko v spisu najdemo *Stroškovnik*, ki ga je sestavil odvetnik tožeče stranke. Iz popisa stroškov lahko vidimo, kaj vse so med drugim zaračunali odvetniki: pregled zemljiške knjige 50 DIN, opomin in poštnina 10 DIN, pooblastilo 2,5 DIN, sestava tožbe in predlog na zaznambo tožbe 300 DIN, 10%

⁵⁹ ZAP, OSO, šk. 121, spis št. 20/22.

⁶⁰ Prav tam, spis št. 17/22.

⁶¹ Prav tam, spis št. 19/22.

⁶² ZAP, OSO, šk. 128, 139.

poviška⁶³ 30 DIN, prepisi 9 DIN, nadpis⁶⁴ 1 DIN, koleki 250,50 DIN, odprava 50 DIN, prejem naročnega vabila 1 DIN, poročilo stranki in poštnina 10 DIN, narok⁶⁵ 240 DIN, sestava stroškovnika 12 DIN, prejem sodbe 1 DIN⁶⁶.

Če je tožba uspela, je morala tožena stranka plačati tožeči stranki še vse sodne stroške.

Izvršilne zadeve⁶⁷

Izvršilne zadeve je urejal oddelek II. v pravnem postopku. V gradivu so spisi za leta 1918-1921 popolnoma uničeni. Za leto 1922 pa so ohranjeni samo trije primeri prisilne izvršbe.

Na podlagi *Pregleda spisov* ugotovimo, da je lahko vseboval en spis kar 43 listin⁶⁸ (vendar se niso vsi ohranili). Ko toženec (»zavezana stranka«) ni plačal svojega dolga, mu je tožeča (»zahtevajoča stranka«) stranka najprej poslala opomin. Če ni dosegla nič z opominom, je pristojno sodišče izdalo *Plačilno povelje*, v katerem je bilo navedeno, da mora, če se hoče tožena stranka izogniti izvršbi, plačati tožeči stranki svoj dolg v 14 dneh po vročitvi plačilnega povelja (obresti so znašale leta 1932 12%) ali da vložijo pritožbo. Pritožbo je lahko vložila pri sodišču ustno ali pisno. Če je bila vložena pritožba, se je na sodišču izvedla razprava⁶⁹.

Izvršbo je sprožil upnik na podlagi *Predloga za izvršbo*. Sodišče je dovolilo izvršbo, če je imel upnik vknjiženo zastavno pravico na dolžnikovi nepremičnini ali na podlagi pravomočne sodne odločbe o plačilu dolga. Izvršba se je opravila z javno dražbo nepremičnine ali z »rubežem, shrambo in prodajo v hrambi zavezane stranke, v njenem stanovanju, v njeni opravilnici se nahajajočih premičnih stvari vsake vrste, ter papirjev in vložnih knjižic, zlasti tudi premičnih stvari, ki jih nosi zavezanec pri sebi«⁷⁰. Zarubljeni predmeti so se prodali in izkupiček od prodaje izročil upniku.

Če je bila terjatev zavarovana z zastavno pravico na nepremičnini, je sledil *Cenilni zapisnik*, kjer se je podrobno opisala nepremičnina na licu mesta. V primeru, da je bilo potrebno zarubiti še premičnine, se je zapisal *Rubežni zapisnik*, v katerem se je popisalo imetje dolžnika. Od najdenih predmetov so se izločili predmeti, ki so nepogrešljivi za življenje (obleka, hrana in potrebno pohištvo) ter nepremičninske pritikline (živina, ki je bila potrebna za obdelavo zemlje in prehrano ter poljsko orodje)⁷¹.

Na sodišču so zapisali *Dražbene pogoje*, s katerimi se je določil predmet dražbe, opis predmeta, vrednost. Pogoji so vsebovali navodilo, da mora vsak ponudnik predložiti pred začetkom dražbe varščino v gotovini ali vrednostnih papirjih v

⁶³ Vsota denarja, za katero se kaj poviša, Pravni terminološki slovar SRC SAZU, Ljubljana, 1999, str. 315.

⁶⁴ Kratka označba vsebine, prav tam str. 193.

⁶⁵ Na določen čas in kraj razpisani sestanek za opravo procesnih dejanj strank in sodišča, prav tam, str. 202.

⁶⁶ ZAP, OSO, šk. 139, ovoj za l. 1932, spis št. 60.

⁶⁷ ZAP, OSO, šk. 169, 171, 185.

⁶⁸ ZAP, OSO, šk. 169, spisi za l. 1923, spis št. 46.

⁶⁹ ZAP, OSO, šk. 171, spisi za l. 1932, spis št. 262

⁷⁰ ZAP, OSO, šk. 171, spisi za l. 1934, spis št. 25.

⁷¹ ZAP, OSO, šk. 171, spisi za l. 1934, spis št. 25.

višini 10% cenilne vrednosti nepremičnin in priteklin. Dražilci, ki so se udeležili dražbe v imenu države, dežele ali zavoda, so bili oproščeni varščine. Določila se je višina najmanjše ponudbe, pod katero se ni smelo prodajati. Četrtno najvišje ponudbe je bilo potrebno položiti pri sodišču v štirinajstih dneh po dražbi, ostali znesek pa v dveh enakih mesečnih obrokih. Varščina se je smela uporabiti za dopolnitev zadnjega obroka, če je bilo ugodeno vsem drugim določilom dražbenih pogojev. Če ponudnik ni plačal v pravem času, se je dražba ponovila. Ponudnik je bil odgovoren za primanjkljaj pri ponovni dražbi glede na prvo ceno, za stroške ponovne dražbe in za vse po njegovi krivdi povzročene stroške ter je odgovarjal z varščino, položenimi obroki in z vsem svojim premoženjem. Nepremičnine in pritikline so se izročile dražilcu⁷² in njegova lastninska pravica na nepremičnini se je vknjižila, ko so bili izpolnjeni vsi pogoji.

V spisu najdemo tudi obrazec *Dražbeni oklic in poziv k napovedbi*, ki so se nalepili na sodno in občinsko desko, poslali davčnemu uradu in zavedli v zemljiški knjigi. Javno se je objavila dražba tudi v Uradnem listu. Dražbene pogoje in listine, ki so se nanašale na nepremičnino, so smeli kupci pregledati pri sodnem oddelku.

Zapisnik o dražbi je sestavilo sodišče. Dražba je bila javna. Po oklicu so prebrali zahtevane pogoje, sodnik je prebral izjavo davčnega urada in hipotekarnih upnikov (če so obstajali) o višini njihovih zahtev in o načinu poravnave. Nato so sledile ponudbe. Vsako so posebej zapisali v zapisnik. Če ni bila oddana v petih minutah po drugem pozivu več nobena višja ponudba, je pripadala nepremičnina najvišjemu ponudniku. Sodnik je še enkrat oznanil zadnjo najvišjo ponudbo in izrekel konec dražbe. Dražilec, ki je največ ponudil, je podpisal *Dražbene pogoje*. Ostalim dražilcem so vrnili varščino.

Sodišče je s *Podelitvijo domika* kot zemljiškoknjižno sodišče zaznamovalo v zemljiški knjigi novo nepremičnino v vložku dražitelja. *Razglas o dovolitvi domika* pa so nalepili na sodno desko.

Z *Razdelilnim sklepom* so zabeležili vse terjatve, ki so bile poplačane iz vrednosti prodane nepremičnine po vrstnem redu, kot so bile vknjižene v zemljiški knjigi. Vse poplačane zastavne pravice so v zemljiški knjigi s *Sklepom* tudi izbrisali. S *Sklepom* je sodišče naročilu Davčnemu kot sodnemu depozitnemu uradu v Ormožu, naj iz hranilne knjižice dolžnika izroči upnikom denar. Sledila so imena upnikov in višina zneska, ki jim ga je bil dolžnik dolžan vrniti. Upravičenci so morali dvigniti denar v roku 8 dni, ker se je denar potem spet vrnil na knjižico⁷³.

V izvršilnih zadevah je bil rok za pritožbo 8 dni. Pri Okrajnih sodiščih se je pritožba strank, ki jih ni zastopal odvetnik, lahko podala tudi ustno na sodišču za zapisnik. Pismene pritožbe pa je moral podpisati odvetnik. Na sklep o prepovedi razpolaganja z zarubljeno stvarjo ni bila dovoljena pritožba⁷⁴. Ko je bila terjatev poplačana, je upnik na sodišču podal predlog za izbris zastavne pravice na dolžnikovi nepremičnini. S tem je bila zadeva zaključena.

⁷² Ponudnik na dražbi, Pravni terminološki slovar, SRC SAZU, Ljubljana, 1999, str. 72.

⁷³ ZAP, OSO, šk. 169, ovoj za l. 1922, spis št. 6.

⁷⁴ ZAP, OSO, šk. 171, ovoj za l. 1933, spis št. 43.

VIRI

Kazenski zakonik, Ur.l. št. 74/1929.

Uredba o sodnem poslovniku za sodišča prve in druge stopnje, Sl.l. 26/1933.

Uredba o ustanovitvi sodišč za mlajše mladoletnike, Sl.l. št. 27/1930.

Zakon o organizaciji sodišč (Gerichtsorganisations Gesetze), št. 217, 27. nov. 1896.

Zakon o sodnikih, Ur.l. št. 5/1929.

Zakon o ureditvi rednih sodišč za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ur.l. št. 14/1929.

Zakon o uslužbencih, Sl.l. št. 25/1931.

Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP): fond Okrajno sodišče Ormož 1889 – 1945.

LITERATURA

Hernja Masten, Marija, 1988: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož. V: Ormož skozi stoletja III., Ormož.

Melik, Jelka, 1994: Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919–1929. Ljubljana.

Pravni terminološki slovar, 1999: SRC SAZU, Ljubljana.

Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941: 1995, Ljubljana.

Das Bezirksgericht Ormož zwischen den beiden Weltkriegen

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gerichtsgewalt auf der niedrigsten Ebene im Staat stellten die Bezirksgerichte dar. Sie haben die Gerichtsgewalt erster Instanz in Zivilprozessen, Handels- und Wechselprozessen, unumstrittenen und Wechselprozessen wie auch bei Strafangelegenheiten bei leichteren Straftaten ausgeübt, für die das Gesetz Haftstrafen vorgesehen hat, Zuchthäuser bis zu einem Jahr oder Geldbussen. Bei schwereren Straftaten haben sie nur in den Anfangsphasen und bei den Ermittlungen mitgewirkt. Auf dem Bezirksgericht in Ormož wurde die Rechtsabteilung von jedem Richter repräsentiert, der selbstständig die Gerichtsgewalt ausgeführt hat. Im Dienst waren 3 Richter. Das Gericht von Ormož hatte vier Abteilungen: Unrechts-, Rechts- und Strafabteilung und das Grundbuch. Das Administrativpersonal wurde vertreten von: Kanzlisten, Bürooffizialen, Dienern, Gerichtsdienern. Mit Inkrafttreten des neuen Gesetzes über die Gerichtsordnung im Jahre 1929 hat man die gerichtlichen Administrativarbeiter „zvaničniki in dnevničarji“ benannt. Bei den Ausdrücken fällt zunächst der Einfluss der deutschen Sprache auf, mit dem neuen Gesetz jener der serbischen Sprache. In den ersten Jahren nach dem ersten Weltkrieg musste das Gericht mit allerlei Not und harten Arbeitsbedingungen klarkommen. Die Verlassenschaftsakten wurden von der Abteilung I bearbeitet. Im Falle, dass der Erblasser irgendein Vermögen besaß, hat das Gericht das Erbverfahren geleitet, den Erbbeschluss ausgestellt, für den Erbbucheintrag und für die Bezahlung aller Taxen gesorgt. Die Vormundschafts- und Schutzangelegenheiten hat die Abteilung I bearbeitet. Das Gericht hat in diesen Verfahren für außereheliche Kinder gesorgt und ihnen den Pfleger zugeteilt. Ebenso hat das Gericht für das Vermögen des Kindes nach einem der verstorbenen Elternteile gesorgt und die nötige Bestätigung für die Eheschließung minderjähriger Kinder ausgestellt. Die Zivilverfahren wurden von der Abteilung II bearbeitet. Klagen wurden, vorwiegend wegen unbezahlter Schulden, der Vaterschaftsanerkennung und Anfechtung von Übergabeverträgen eingebracht. Ähnliche Angelegenheiten hat dieselbe Abteilung unter der Chiffre C bearbeitet. In diesen Fällen handelte es sich um Besitzstörungen (Entnahme von Gegenständen, Gang oder Fahrt über das Grundstück, die Verwendung von Gegenständen über der Grenze ...), die Anerkennung oder Unterlassung der Dienstbarkeit, Klagen wegen der Vaterschaftsanerkennung und Bezahlung des Unterhaltes, die Rückerstattung von Darlehen, die Aufteilung des Besitzes unter zwei Ehepartnern wegen Scheidung, Klagen wegen Mißachtung verschiedener Verträge. Die Schutzangelegenheiten wurden von der Abteilung I bearbeitet. In diesen Verfahren hat man die betroffene Person entmündigt – ihr einen Pfleger zugeteilt (Kurator) wegen Trunkenheit, Verschwendungssucht oder Vernachlässigung des eigenen Besitzes, damit sie nicht den gesamten eigenen Besitz verliert, und so eine Last der Gemeinde wird und dadurch die eigenen minderjährigen Kinder schädigen

würde. Die Gerichte haben in Schutzangelegenheiten die Pfleger den geistig Behinderten zugeteilt, wenn diese volljährig wurden. Die Ausführungsangelegenheiten wurden von der Abteilung II bearbeitet. Die Vollstreckungen wurden genehmigt, wenn das Pfandrecht im Grundbuch eingetragen wurde oder auf der Grundlage des Gerichtsbeschlusses über die Schuldzahlung. Die Vollstreckung wurde mit öffentlicher Auktion oder der Pfändung von Mobilien durchgeführt.

Janez Matelič, Ormož (mešana tehnika)

Foto: B. Prelog

Šulek, Nina, univ. dipl. bibliotekarka
Šulek, Franc, prof. geografije in zgodovine
SI-2270 Ormož, Ljutomerska 7

UDK 334.7(497.4 Ormož)“19”

Obrtniki na ormoškem območju v prvi polovici 20. stoletja

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 340–355

Prispevek je nastal na podlagi gradiva, hranjenega v Zgodovinskem arhivu Ptuj, obravnava pa obrtnike na ormoškem območju v prvi polovici 20. stoletja. Po pregledu Obrtnih registrov za mesto Ormož smo sestavili sezname. Iz njih je razvidno, katere dejavnosti so bile prijavljene, kdo je bil izvajalec določene obrti in v katerem kraju je obrt izvajal. Medtem ko se podatki do leta 1945 nanašajo na mestno občino Ormož, pa so v registru iz leta 1945 vpisani obrtniki iz celotnega sodnega okraja oziroma današnje občine Ormož.

KLJUČNE BESEDE: obrtništvo, obrtniki, dejavnosti, mestna občina Ormož, ormoški okraj, prva polovica 20. stoletja, Obrtni registri, Blagajniške knjige, Združenje obrtnikov, pravila

Šulek, Nina, BA, Librarian
Šulek, Franc, Professor of Geography and History
SI-2270 Ormož, Ljutomerska 7

UDK 334.7(497.4 Ormož)“19”

Craftsmen in the Ormož area in the first half of the 20th century

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 340–355

The article was written on the basis of material kept by the Ptuj Historical Archive and discusses craftsmen in the Ormož area in the first half of the 20th century. After reviewing the Crafts Register of Ormož town, lists were made which show the types of registered craft, the artisans and their places of work. While the data up to 1945 refers to the Ormož township, the register after 1945 holds entries about craftsmen from the whole court district and today's Ormož municipality.

KEY WORDS: trades-people, craftsmen, activities, Ormož township, Ormož district, first half of the 20th century, Crafts Registers, cash-books, Craftsmen Association, rules.

Obrtniki na ormoškem območju v prvi polovici 20. stoletja

1. Uvod

O obrtni dejavnosti na ormoškem območju je bilo v prejšnjih štirih zbornikih Ormož skozi stoletja že nekaj napisano. Tako je v II. zborniku obravnavala Marija Hernja Masten lončarski ceh,¹ kjer je podrobneje predstavila pravila lončarjev. V istem zborniku je Gernot Fournier² pisal o letnih in tedenskih sejmih, ki so bili tesno povezani z obrtniki, saj so tam imeli priložnost predstaviti, predvsem pa prodajati svoje izdelke. Peter Pavel Klasinc³ je obdelal gradbeno dejavnost med obema vojnoma, Nada Jurkovič⁴ pa stanje obrti v določenem letu.

Dva Obrtna registra sta bila osnova pri sestavljanju tega prispevka. Prvi je sestavljen iz dveh delov: iz *Obrtnega registra za mesto Ormož 1899–1924*⁵ in iz *Obrtnega registra za ormoški okoliš 1919–1940*.⁶ Drugi je *Obrtni register iz leta 1945*.⁷ Na prvi pogled se zdi to lahko obvladljiv seznam, ki ga je potrebno le prepisati in podatke vstaviti v preglednice. Vendar se je pri pregledovanju podatkov zastavljalo mnogo vprašanj o tem, kako sploh narediti preglednice oziroma sezname, da bodo vključeni vsi obrtniki in da se imena ne bi pojavljala dvakrat, kot se je to zgodilo popisovalcu v registrih.

Pri urejanju preglednic oziroma seznamov smo upoštevali oba dela prvega registra, ponovljene vpise pa izključili. Podatki do leta 1919 so zaradi nečitljivosti pomanjkljivi že pri imenih in priimkih, medtem ko posameznih dejavnosti sploh nismo mogli opredeliti.

Pravila združenja obrtnikov⁸ nam lepo prikažejo organizacijo in dejavnost obrtnikov v Ormožu.

Obrtni register iz leta 1945 je obširnejši in bolj čitljiv, zato so tudi sezname popolnejši.

¹ M. Hernja Masten, Lončarski ceh v Ormožu iz leta 1746, v: Ormož skozi stoletja II, Ormož, 1983, str. 139–154.

² G. Fournier, K zgodovini letnih in tedenskih sejmov v Ormožu. Prav tam, str. 131–38.

³ P. P. Klasinc, Gradbena dejavnost v Ormožu med obema vojnoma, v: Ormož skozi stoletja III, Ormož, 1988, str. 137–164.

⁴ N. Jurkovič, Stanje obrti v Ormožu v letu 1834, v: Ormož skozi stoletja IV, Ormož, 1993, str. 152–57.

⁵ Obrtni register za mesto Ormož 1899–1924, fond: ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35, knjiga št. 39/2.

⁶ Obrtni register za ormoški okoliš 1919–1940, fond: ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35, knjiga št. 39/2.

⁷ Obrtni register 1945, OLO Ormož, ZAP, škatla št. 20, knjiga št. 4.

⁸ Pravila (skupnega) združenja obrtnikov (v Ormožu), Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, 1934, fond: ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35.

Ob omenjenih registrih, je bil pomemben vir tudi Blagajniška knjiga Združenja obrtnikov v Ormožu.⁹ V njej so vpisani obrtniki, ki so bili člani združenja od leta 1947 do 1949.

2. Obrt - pomembna gospodarska panoga

Obrt je gospodarska dejavnost (izdelava, predelava, storitve), ki jo opravljajo strokovno usposobljeni posamezniki sami oziroma z majhnim številom pomočnikov ali vajencev. Obrtnik proizvajalec je hkrati lastnik proizvodnih sredstev. Delo je večinoma ročno in poteka praviloma na stalnem mestu. Obrt je lahko poklicna ali domača ob drugi primarni zaposlitvi izdelovalca. Usposabljanje za različna obrtniška znanja poteka v okviru poklicnega in strokovnega šolstva.¹⁰

V arheoloških obdobjih je bila obrt ena najstarejših gospodarskih dejavnosti; v predindustrijskem obdobju je bila enakovredna poljedelstvu. Na tej stopnji še ni zaposlovala obrtnika polni delovni čas (hkrati je bil npr. tudi poljedelec), vendar je bila njegova proizvodnja že namenjena različnim porabnikom zunaj družine ali rodovne skupine. Prag domače delavnosti v višjo stopnjo je prestopila, ko so rokodelske spretnosti in znanje ter kot posledica tega večji obseg izdelave postali sredstvo za zaslužek in dobiček.¹¹

3. Od rokodelstva preko bogate obrtne dejavnosti do prvih industrijskih obratov na ormoškem območju

Rokodelska dejavnost na ormoškem območju je zaznana že v kameni dobi, še bolj pa v obdobju kovin, o čemer pričajo bogata najdišča različnih predmetov (lončena posoda, livarska orodja, razni obdelani predmeti, žarna grobišča).

Če iz rimskih časov in časov preseljevanja ljudstev ni veliko ostankov, pa imamo v Ormožu in okolici mnogo več materialnih in pisnih dokazov o rokodelstvu in obrtnikih po letu 1331, ko je Ormož dobil mestne pravice. Da je postal Ormož tudi obrtni in trgovski center okrožja, je poskrbel njegov gospodar Jakob Szekely z novimi letnimi sejmi. Cesar Maksimilijan je namreč na njegovo prošnjo podelil leta 1497 sodniku in meščanom mesta Ormoža (Fridaw) dva letna sejma na dan Marije Magdalene in na dan sv. Martina. Obenem je dovolil, da prestavi-jo tedenski tržni dan, ki je bil dotlej ob nedeljah, na ponedeljek.¹²

⁹ Združenje obrtnikov v Ormožu. Blagajniška knjiga, 1947–1949, fond: ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 34, knjiga št. 34.

¹⁰ D. Mihelič, Obrt, v: Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1994, str. 73.

¹¹ D. Svoljšak, gl. op. 10.

¹² A. Klasinc, Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov, v: Ormož skozi stoletja, Maribor 1973, str. 64.

Do nepojasnjene spremembe je prišlo glede Magdaleninega sejma (22. julija), ki so ga začeli iz neznanih vzrokov v Ormožu izvajati kot Jakobov sejem – sv. Jakob ormoški župni patron (25. julija). Na prošnjo mesta Ormož je Jožef II. leta 1782 izdal dovoljenje še za sejem na cvetni petek.¹³ Še danes ima Ormož tri letne sejme: spomladanski na cvetni petek, poletni Jakobov in jesenski Martinov sejem.

V stoletjih ormoške mestne avtonomije so v Ormožu ustvarjali različni obrtniki in zalagali domače prebivalstvo z izdelki za življenje in delo. Obrtniki so bili pomemben člen v verigi gospodarskega razvoja celotnega območja. V začetku 20. stoletja so nekateri obrtni obrati začeli preraščati v manufakture oziroma prve industrijske obrate. Med prvimi, ki so posodobili in povečali proizvodnjo, so bili: ormoška opekarna, parna žaga Ludvika Kuhariča, usnjarna Oto Kralj, središka oljarna, električna žaga in lesna trgovina Josip Štern Središče, parni in umetni mlin Jurica Zadavec Središče. Prav zaradi specifik teh obratov smo jih izločili iz obrtne dejavnosti, čeprav so vodeni tudi v obrtnih registrih. Nekateri obrati so pozneje propadli, še danes pa delujeta ormoška opekarna in oljarna v Središču ob Dravi.

4. Obrtna dejavnost od leta 1899 do 1918

Zadnja leta habsburške monarhije pri nas kažejo na dokaj razvito obrt v Ormožu. V Obrtnem registru¹⁴ za mesto Ormož je na dan 26. 12. 1899 vpisanih 74 obrtnikov. Zapisovalec je začel vpisovati obrtnike po abecedi. Register, ki je v nemščini, ima med drugim naslednje rubrike: *zaporedna številka, ime, vrsta obrti, kraj izvajanja obrti, datum prijave, vzroki za odjavo obrti*. Zapisovalec je vpisoval obrtnike v nemščini, pri nekaterih priimkih pa je uporabljal šumnike. Pisava je nečitljiva, zato je težko razbrati priimke, še težje pa vrste obrti. Rubrika *datum odjave obrti* je le izjemoma izpolnjena. V nadaljevanju registra, od 4. marca 1901 do 30. junija 1918, so vpisani do zaporedne številke 186 še obrtniki, ki so prijavljali obrt do konca prve svetovne vojne. Tudi ti vpisi so v nemščini. Posamezna imena se pojavljajo že drugič. Zapisovalec je nekatera imena prečrtal, kar bi lahko pomenilo, da so obrt odjavili. Zaradi nečitljivosti smo sestavili samo seznam z imeni obrtnikov, nismo pa popisali vrste dejavnosti, ki se je v tem času izvajala.

Tudi pri imenih zaradi nečitljive pisave nismo zapisali vseh podatkov. Imena in priimke, ki jih ni bilo možno razbrati, smo označili s tremi pikami (...), tiste, ki smo jih lahko delno prebrali, smo označili z zvezdico (*). Priimki in imena, ki sploh niso vidni, so označeni z vprašajem (?).

Seznami so urejeni po letnici vpisa določenih obrtnikov in njihovih obrtnih dejavnosti v register. Obrtniki so navedeni po abecedi, od leve proti desni.

¹³ G. Fournier, K zgodovini letnih in tedenskih sejmov v Ormožu, v: Ormož skozi stoletja II, Ormož, 1983, str. 131.

¹⁴ Obrtni register za mesto Ormož 1899–1924, ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35, knjiga št. 39/2.

Obrtniki, vpisani leta**• 1899**

Marcus Bauer	Franz Bauman	Theresia Baumann	Josef Cvitkovič
Johann Bosina	Stefan Brodar	Freiherr von Csock*	Othmar Diermayr
Martin Diernplatz	Robert Erlich	Hans Gedlizka*	Maria Goms
Ferdinand Grazer	Martin Grivec	Michael Hrnčič	Carl Grazer
Carl Heidenkummer	Hans Heiling	Anna Heilung	Stefan Heržič
Johann Ivanuša	Johann Ivanuša	Juliana Kalchbrenner	Simon Kandrič
Johann Kautzhammer	Kellerverein	Anton Kindl	Johann Kokolič
Johann Kosajnc	Johann Kovačič	Ferdinand Kralj	Filipp Kreinz
Franz Kreinz	Georg Kreps	Josef Kreutz	... Kuharič
Jakob Kurman	Alois Leonardo	Franz Lessiak	Alois Martinz
Alois Mikl	Anton Majerič	Michael Matzhold	Franz Meznarič
Matheus Mindorfer*	Jacob Petovar	Johann Petovar	H... Petovar
Andreas Plavec	Jacob Potočnik	Theresia Potočnik	Franz Puntigam
Franz Rakuša	Adolf Rechnitzer	Anton Robič	Franz Rossa
Franz Schlosser	S... Schonfeld	Johann Senikowitsch	Cajetan Senior
Anton Skorčič	Josef Slavetič	Stadtgemmeide Friedau	Adolf Stammen
Alexander Stukič	Martin Stutzl	Andreas Škrinjar	Franc Šostarič
Alois Topolšek	Alois Windisch	Josef Widmann	Josef Zeinko
Johann Znidarič			

• 1900

Anton Jauschovetz

• 1901

... Jurčec ... Krajačič Alois Salleg Gottfried Wudler

Mathild Zugmeister

• 1902

Johann Baumann Franzisca Besgeth Adolf Hetzl Josefa Kosoll

Franz Rajh Andreas Zadravec

• 1903

... Hafner Franz Reich J... Terstenjak Josef Tropp

M... Weselitsch

• 1904

Josef Drobnik ... Gedliczka Janschekovitsch Johann Kokolič

... Martinak W... Pogatschnik* Jakob Potočnik Johan Sivillotti

Georg Slatitsch... Peter Špešič Felix Stropnik Heinrich Walland

• 1905

Rosalia Bosina Ignaz Janžek. Georg Jurkovič Josef Kolar

Josef Kollenz ... Kreutz Martin Merkseha Anton Škorjanec

Franz Toplak

• 1906

... Alkier Anton Janeschitz Jakob Kosi Rudolf Kreinz

Jakob Maicen M... Pollak Blasius Roitz M... Šepec

... Žottalle*

• 1907

Valentin Bukovac Johann Bresnik Franz Paek Jolan Rupnik

• 1908			
Ferdinand Kuharič	Ludwig Kuharič	Johann Lessiak	A...Raich
... Wernigg	?	?	
• 1909			
Josefina Blagovič	... Bresnik	Brigitta Grivec	Hermann Hailing
... Horvat	Josefa Horvat	M... Horvat	M... Jurčec
... Kralj	Josef Kreutz	K... Lesjak	... Pogorelec
Josefina Richler	Franz Vaupotič		
• 1910			
Anton Igerz	J... Kosoderc	Johann Kovačič	Karl Merkschan
... Žinegac			
• 1911			
Terrucio Cordignano	Johann Dogša	... Gedliczka	Dušan Kovačič
Alfred Kühns	M... Masten	Jakob Petovar	Friedrich Potočnik
Alexander Tušek	R... Tolazzi		
• 1912			
August Bauer	Ferd Kovatschitsch	Franz Marčec	Josef Sagadin
Josef Šulek	Ivan Veselič		
• 1913			
Anton Hosič	Georg Karba	Josf Kukovec	Franz Lesiak
Lorenz Meško	Julius Obad	Franz Zabavnik	
• 1914			
Franz Baumann	Johann Jeremitz	Josef Potočnik	Josefa Zabavnik
• 1915			
Rudolf Anderlitsch	J... Havlas		
• 1916			
Franz Glaser			
• 1917			
E... Rakuscha			
• 1918			
... Baumann	F... Belschak	M...Horvat	Jakob Novak
Silvio Salegg			

5. Obrt v mestni občini Ormož med obema vojnama

Tudi obrtniki so, podobno kot ostale gospodarske dejavnosti, med obema vojnama doživljali vzpone in padce. Obrtniki niso bili izvzeti iz hude gospodarske krize, ki je zajela naše območje. Zato so bili nekateri prisiljeni obrt odjaviti in si zaslužek iskati drugje (tudi v tujini). Prav zaradi tega je mnogo ekonomskih emigrantov iz Ormoža pristalo po različnih deželah sveta. Kljub hudi gospodarski krizi pa so nekateri preživeli težko obdobje in vztrajali doma. Nekateri izmed njih so pred vojno imeli solidno eksistenco in so lahko preživljali sebe in svoje družine. Določenim posameznikom je prav v obdobju pred 2. svetovno vojno uspelo iz malih obratov razviti manjše industrijske obrate. Ormož je v tistem času

doživljal soliden zdraviliško turistični razcvet. Tudi to je vzpodbujalo obrt in ji dajalo dodatnega zagona.

5.1 Obrtniki v Ormožu

Po letu 1918 so nadaljevali z vpisi v isti register. Od zaporedne številke 187 z dne 12. 1. 1919 so vpisani obrtniki v slovenskem jeziku. Zadnji vpis, pod zaporedno številko 263, je z dne 24. 9. 1926. Tudi v tem registru so nekatera imena prečrtana, rubrika z datumom objave pa ni izpolnjena. Natančnega registra za določeno leto ni.

Na podlagi izločanja podatkov je nastal spodnji seznam, ki obsega daljše obdobje med obema vojnama, zato ni najnatančnejši. Seznam prikazuje obrtnike v mestni občini Ormož med obema vojnama.¹⁵ Najprej je navedena dejavnost, v oklepaju je število obrtnikov, ki je to dejavnost izvajalo, sledijo pa imena in priimki obrtnikov:

avto taksi (6): Jakob Horvat, Jože Hazlinger, Franjo Kalchbrenar, Ludvig Kuharič, Franc Rajh, Alojzija Vrbjak

čevljarstvo (10): Jurij Čurin, Ivan Ivanuša, Jurij Jurkovič, Ivan Majcen, Anton Majerič, Ivan Meško, Franc Meznarič, Josip Potočnik, Franc Vaupotič, Stanislav Žiger

elektrotehnično podjetje (1): Zadržna elektrarna

fotografska obrt (2): Foto Elza, Marija Polak

gostinska obrt (5): Hedvig Bauer, Ivan Kokot, Juliane Malec, Franc Stanič, Liza Ternon

izdelovanje bičev (1): Josip Antonič

izdelovanje cementnih izdelkov – kamnoseštvo (2): Franc Robinšak, Franc Štucl

izdelovanje ladij (1): Antonija Sadravec

izdelovanje mila (1): Jožef Dogša

izdelovanje usnja (1): Ferdinand Kralj

izvošček (1): Alojz Habjanič

kinooperaterstvo (1): Avgust Kreutz

kleparstvo (3): Ivan Kuharič, Franc Lukaček, Franc Pečuh

ključavničarstvo (5): Alojz Kokolj, Avgust Kreutz, Alojzija Potočnik, Mirko Potočnik, Friderih Schmidlechner

klobučarstvo (1): Kazimir Žiger

knjigoveška obrt (1): Ivan Lesjak

kolarstvo (5): Anton Korošec, Jakob Rižnar, Hugo Skoliber, Anton Zamuda, Andrej Zamuda

konjederec (1): Franc Šumenjak

kovaštvo (5): Joško Babič (Hardek), Matevž Masten, Franc Karnekar (Dobrava), Franc Šoštarič (Dobrava), Franc Trstenjak (Pavlovci)

krojaštvo (4): Franjo Belšak, Jakob Novak, Josip Šulek, Franc Zabavnik

medičarstvo (1): Alojz Salegg

mesarstvo (6): Jakob Dogša, Ivan Havlas, I. Karba, Julijana Skorčič, Julius Strasser, »tvrdtka Horvat Talany«

¹⁵ Gl. op. 14.

mizarstvo (14): Štefan Bauman, August Heidenkumer, Matija Ivanuša, Joh. Jurkovič, Simon Jus, Alojz Potočnik, Jakob Pučko, Franc Puklavec, Alojz Ranfl, Štefan Rober, Ferdo Trop, Andrej Trop, Stanko Vivod, Jožef Velnar

mlinarstvo (9): Valentin Bukovec, Ivan Ivanuša, Franc Jeremic, Ivan Jeremic, Albin Petovar, Maks Petovar, Peter Sadravec, Jurij Šef, Konrad Vernig

oljarna (1): Maks Petovar

opekarnišтво (2): Maks Jerausch, Jožef Štuhec

pekarniška obrt (5): Franc Breznik, Jožef Kleb, Jakob Voršič, Matija Vrbnjak, Franc Vukovič

prodaja stekla (1): Matija Polak

sedlarstvo – tapetništvo (2): Jakob Majcen, Jožef Sterman

slašičkarstvo (1): Julij Žiger

slikarstvo – pleskarstvo (5): Adolf Butja, Matija Masten, Martin Meznarič, Konrad Vaupotič, Ivan Vidovič

sodarstvo (2): Matija Skripec, Fridrih Vezjak

strojno pletilstvo (2): Neža Groeger, Apolonija Kljun

šiviljstvo (5): Frančiška Besgeth, Jožefa Kosoll, Uršula Kuharič (Dobrava), Marija Rakuša, Karolina Tušek

trgovina (14): Albin Caherl, Jak. Grivec, Stanislav Grivec, Hebar & Radanovič, Filip Izlakar, Kopitar, Fried Majerič, Ivana Marin, Franc Podplatnik, Rado Polak, Amalija Prelog, Karel Rois, Jožef Urh, Mar. Veselič

urarstvo (1): Dragan Kovačič

žagarska obrt – industrija (2): Glaser & Sadravec, Ludvik Kuharič

Skupno število obrtnikov je 122.

Kot je razvidno iz seznama, je bilo največ mizarskih mojstrov in različnih trgovcev – z vinom, lesom, mešanim blagom, pridelki (obojih po 14); sledijo jim čevljarji (10). Zanimiv je podatek, da je bilo 6 avtotaksistov.

Ne moremo sicer primerjati podatkov o vrsti obrti z leti od 1899 do 1918, saj so do tega leta, kot rečeno, podatki nečitljivi. Iz obeh seznamov pa je razvidno, da se nekatera imena ponavljajo, kar pomeni, da je velik del obrtnikov nadaljevalo obrt, ki so jo imeli prijavljeno že pred 1. svetovno vojno.

5.2 Pravila združenja obrtnikov¹⁶

V Ormožu je pred drugo svetovno vojno delovalo Združenje obrtnikov, ki je sprejelo tudi svoja pravila. Splošna pravila, vezana v priročno knjižico manjšega formata, so bila napisana leta 1934 v Ljubljani. V splošnih pravilih, ki so veljala za vsa združenja obrtnikov, je v praznih prostorih na črto zapisano nekaj pomembnih podatkov za ormoško združenje obrtnikov. Tako je že v naslovu zapisano, da so to **Pravila skupnega združenja obrtnikov v Ormožu**.

V prvem poglavju je v 1. členu omenjeno, da se združenje ustanavlja in deluje na osnovi obrtnega zakona z dne 5. novembra 1931. V prazen prostor je ponovno zapisano, da združenje obsega »celi sodni okraj Ormož«. Sedež združenja je v Ormožu, naslov združenja pa **Skupno združenje obrtnikov v Ormožu**. V

¹⁶ Pravila (skupnega) združenja obrtnikov (v Ormožu), Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, 1934, fond: ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35.

drugem poglavju (2. člen) so navedene naloge združenja. Tretje poglavje (3. – 10. člen) je namenjeno članom združenja, njihovim pravicam in dolžnostim. Člani so vsi tisti, ki imajo obrt na področju združenja. V četrtem poglavju (11. – 35. člen) so navedeni organi združenja: skupščina, uprava, »nadzorstveni svet«, strokovni odbori, poverjeništa, častno sodišče in eventualni posebni odbori. V nadaljevanju je zapisano o vlogi organov združenja. V petem poglavju (36. člen) je opisano sodelovanje s pomočniki. Šesto poglavje (37. – 41. člen) govori o imovini. Imovina združenja so lahko premičnine in nepremičnine. Zapisana je višina sredstev, o katerih lahko odloča predsednik uprave (do 1000 dinarjev). Uprava predloži skupščini svoje finančno poročilo. Nadzorni odbor predloži ločeno poročilo, ki ga podpišejo vsi člani nadzornega odbora. V sedmem poglavju (42. člen) je zapisana vloga, dolžnosti urada združenja. Omenjena je tudi vloga tajnika združenja. Osmo poglavje (43. – 45. člen) govori o »nadzorstvu« nad združenjem, ki ga opravlja Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani. V 44. členu je zapisano, da lahko ban odredi predstavnika, ki prisostvuje na vsaki skupščini združenja. Ban lahko poseže tudi v razreševanje vodstva združenja. V devetem poglavju je poudarjeno, kako se sprejemajo spremembe in dopolnitve pravil. V desetem poglavju (47. člen) je določeno, kdaj preneha delo združenja.

V končnih določbah je zapisano, da so bila ta pravila sprejeta na skupščini skupnega združenja obrtnikov v Ormožu, dne 27. 10. 1940.

6. Obrt na ormoškem območju v prvih povojnih letih

Podatki kažejo, da je ormoško gospodarstvo močno slonelo na obrti, ki je po vojni veliko proizvajala in reševala problem pomanjkanja obrtnih ter industrijskih izdelkov. Nekatere obrtne panoge so se lepo razvijale, in če ne bi bilo omejitvenih zakonov, bi male delavnice lahko prerasle v podjetja in manjše tovarne. Ker so kolektivizacija, zadružništvo in podržavljanje zajele naše celotno gospodarstvo, so začeli propadati tudi obrtniki.

6.1 Obrtniki v mestni občini Ormož

Mestna občina Ormož je obsegala tudi po drugi svetovni vojni naselja: Dobrava, Frankovci, Hardek, Hum, Litmerk, Loperšice, Ormož, Pavlovci in Pušenci. Spodnji seznam prikazuje pregled obrtnikov in vrste obrti v mestni občini Ormož leta 1945.¹⁷ Obrtniki, ki nimajo v oklepaju ničesar pripisanega, so imeli svoje delavnice v Ormožu.

brivska obrt (2): Maks Lesjak, Alojz Regovič

čevljarstvo (10): Jurij Čurin, Ivan Meško, Ivan Moravec, Franc Šulek, Ivan Trop, Ivan Fekonja (Hum), Jožef Tomažič (Pušenci), Jakob Vaupotič (Hardek), Lovro Kumer (Litmerk), Joško Štucl (Litmerk)

dimnikarska obrt (1): Ivan Rakuša

fotografska obrt (2): Marija Polak, Štefan Hozjan (foto Elza)

¹⁷ Obrtni register 1945, OLO Ormož, ZAP, škatla št. 20, knjiga št. 4.

gostinska obrt (10): Antonija Anderlič, Marija Horvat, Hedvika Rajh (hotel), Julijana Skorčič, Marija Vipavec, Jožefa Zabavnik, Antonija Brumen (Pavlovci), Slavica Vrbnjak, Stanko Grivec, Alojzija Jurkovič

gradbeništvo (2): Drago Rojs, Marko Štuhec

kamnoseštvo (1): Franc Štucl

kinooperaterstvo (1): Avgust Kreutz

kleparstvo (2): Franc Pečuh, Franc Lukaček

ključavničarstvo (2): Alojz Kokolj, Stanko Horvat

klobučarstvo (1): Magdalena Jurčec

knjigoveška obrt (1): Ivan Lesjak

kolarstvo (2): Hugo Skoliber, Ivan Horvat (Hum)

kovaštvo (6): Matevž Masten, Franc Trstenjak (Pavlovci), Ivan Zidarič (Pušenci), Otmar Šoštarič (Dobrava), Joško Babič (Hardek), Jožef Keček (Loperšice)

krojaštvo (6): Franjo Belšak, Jakob Emeršič, Jakob Habjanič, Peter Meško, Franc Trop, Ivan Lukman (Frankovci)

lončarstvo – pečarstvo (2): Franc Kosi, Anton Pavlinič (Hum)

mehanik (1): August Kreutz

mesarstvo (2): Jakob Dogša, Rihard Havlas

mizarstvo (3): Alojz Potočnik, Andrej Trop, Josip Velner

mlinarstvo (5): Franc Jeremic, Peter Zadravec, Ivan Jeremic, Martin Pintarič (Pavlovci), Franc Bezjak (Pušenci)

pekarniška obrt (3): Jakob Voršič, Franc Breznik, Jožef Luci

sedlarstvo – tapetništvo (3): Jakob Majcen, Jožef Sterman, Ivan Golob (Frankovci)

slaščičarstvo (1): Julij Žiger

sodarstvo (2): Mirko Vezjak, Jakob Rozman (Hum)

steklarstvo (2): Marija Polak, Marija Verhovčak

šiviljstvo (6): Uršula Kuharič (Dobrava), Karolina Tušek, Marija Keček, Marija Kovačič, Gera Masten, Terezija Zadravec (Loperšice)

urarstvo (1): Dragan Kovačič

žagarska obrt – industrija (1): Peter Zadravec

Skupno število obrtnikov je **81**.

Register obrtnikov za mestno občino Ormož in celotni sodni okraj leta 1945 je zelo natančen in časovno omejen na leto takoj po 2. svetovni vojni. Iz preglednice, ki jo lahko deloma primerjamo s seznamom med vojnoma, lahko razberemo naslednje:

- največ je bilo čevljarjev in gostilničarjev (po 10), sledijo mlinarji (7), po 6 pa je bilo kovačev, krojačev, mizarjev in šivilj.

Če primerjamo podatke iz leta 1945 z onimi med vojnoma, je opaziti nekatere spremembe. Po vojni ni avtotaksistov, opekarniške obrti, elektropodjetja, gradbenikov, izvoščka, izdelovalca mila, izdelovalca ladij. Tudi ni več številnih trgovin in oljarne. Pojavita pa se 2 brivca in dimnikarska obrt ter mehanik.

6.2 Obrtniki v sodnem okraju Ormož (1945)¹⁸

Sodni okraj Ormož je po 2. svetovni vojni obsegal celotno območje današnje občine Ormož, zato je nastal spodaj navedeni seznam, ki prikazuje obrtnike po strokah v celotnem sodnem okraju (brez mestne občine Ormož).

brivska obrt (1): Bogomir Prapotnik (Središče)

čevljarstvo (26): Ivan Ambrož (Senik), Matevž Brenholc (Brebrovnik), Franc Cvetko (Senešci), Franc Hebar (Rakovci), Matija Hržič (Obrež), Lovrenc Horvat (Ritmerk), Alojz Jakolič (Središče), Štefan Kovačič (Senik), Franc Kralj (Lahonci), Izidor Mlinarič (Rakovci), Peter Lesjak (Žerovinci), Oskar Lovrec (Središče), Franc Pesrl (Kog), Alojz Petek (Žvab), Anton Ritonja (Vinski vrh), Jožef Rodiga (Kog), Jožef Sovič (Strmec), Franc Škrjanec (Grabe), Jožef Šnajder (Obrež), Martin Štucl (Libanja), Blaž Tkalec (Središče), Martin Ules (Senešci), Bernard VAMPL (Mihovci), Alojz Zadavec (Zasavci), Anton Zadavec (Mihovci), Franc Zamuda (Drakšl)

gostinska obrt (9): Anton Alt (Mihovci), Alojz Antolič (Ključarovci), Alojz Caf (Sveti Tomaž), Anton Golenko (Sveti Miklavž), Otilija Hanželič (Podgorci), Marija Lepšina (Grabe), Anton Marčec (Obrež), Katinka Petovar (Ivanjkovci), Marija Trstenjak (Obrež)

izdelovanje apna (1): Franc Čurin (Vuzmetinci)

izdelovanje čopičev (3): Elizabeta Črnjavič (Rakovci), Jožef Jurgec (Rakovci), Filip Perša (Runeč)

kleparstvo (1): Anton Mastečak (Središče)

ključavničarstvo (4): Jožef Hrga (Podgorci), August Ivanuša (Središče), Andrej Jurjaševič (Središče), Alojz Marčec (Središče)

kolarstvo (11): Andrej Kaučič (Cvetkovci), Lenart Korpar (Osluševci), Blaž Kučič (Središče), Franc Posavec (Trgovišče), Matija Potočnik (Obrež), Jakob Rižnar (Senešci), Alojz Stanjko (Ključarovci), Slavko Štampar (Vuzmetinci), Mihael Zadavec (Sveti Miklavž), Jožef Zorjan (Vodraci), Vinko Žvegla (Sodinci)

kovaštvo (16): Jožef Bešvir (Trgovišče), Franc Bokša (Mihovci), Jožef Breznik (Libanja), Ivan Hanželič (Središče), Jakob Korpar (Osluševci), Jožef Kosi (Središče), Lovrenc Miklič (Hranjigovci), Andrej Petrovič (Cvetkovci), Rajmund Prelog (Hranjigovci), Matija Rakovec (Obrež), Jožef Sever (Šalovci), Jožef Šumenjak (Bresnica), Ludvik Tomažič (Vuzmetinci), Janez Vaupotič (Pršetinci), Franc-Jožefa »Verčrjevič?« (Osluševci), Franc Zore (Sveti Miklavž)

krojaštvo (14): Bogomir Gotvajn (Pavlovski vrh), Franc Jurkovič (Vinski vrh), Alojz Kocjan (Središče), Matija Kolarič (Vinski vrh), Vinko Lukman (Središče), Martin Mulaj (Središče), Ivana Notersberg (Podgorci), Rudolf Orešnik (Kog), Peter Petek (Vodraci), Franc Slana (Sveti Tomaž), Ivan Sovič (Velika Nedelja), Vinko Sušnik (Žerovinci), Andrej Trop (Središče), Jožef Žunec (Senešci)

¹⁸ Gl. op. 17.

lončarstvo – pečarstvo (4): Franc Brumen (Savci), Franc Galovič (Velika Nedelja), Anton Grmič (Senešci), Ivan Jerebič (Vuzmetinci)

mesarstvo (2): Anton Horvat (Središče), Franc Podplatnik (Sejanci)

mizarstvo (13): Jožef Blagovič (Lahonci), Alojz Filipič (Sveti Miklavž), August Kanjč (Drakšl), Miroslav Klobasa (Lača ves), Ivan Kovačič (Lešnica), Drago Podgorelec (Lešnica), Matija Polak (Obrež), Martin Šnajder (Šalovci), Ferdinand Trop (Runeč), Ivan Trop (Središče), Alojz Viher (Bratonečice), Anton Zadavec (Velika Nedelja), Ivan Zemljich (Godeninci)

mlinarstvo (29): Vinko Canjkar (Ključarovci), Anton Čulek (Godeninci), Miroslav Irgolič (Sodinci), Gustek Janežič (Brebrovnik), Ana Kaučič (Bresnica), Franc Klančar (Vodraci), Ivana Kosi (Lešnica), Ivan Kuharič (Lešnica), Matija Kukovec (Lešnica), Matija Lukman (Vodraci), Ivan Medik (Sodinci), Alojz Meško (Podgorci), Franc Mežnarič (Mihovci), Ivan Mlinarič (Grabe), Jože Pavličič (Vuzmetinci), Marija Pevec (Ključarovci), Marija Pfajfar (Mihalovci), Martin Pintarič (Lahonci), Alojz Požgon (Jastrebc), Anton Rajh (Ključarovci), Ciril Senica (Cvetkovci), Jožef Senica (Senešci), Ana Sever (Šalovci), Alojz Stanjko (Savci), Alojz Šenekar (Šalovci), Jožef Tomažič (Vitan), Ivan Vaupotič (Ivanjkovci), Ivan Zamuda (Sejanci), Jožef Zadavec (Obrež)

pekarniška obrt (5): Ivan Hojžar (Velika Nedelja), Friderik Luci (Sveti Tomaž), Vencel Pajek (Središče), Fric Tramšek (Sveti Miklavž), Metod Zemljich (Grabe)

sedlarstvo – tapetništvo (5): Rupert Borko (Središče), Jakob Golob (Senešci), Kondrad Horvat (Središče), Ivan Levanič (Kog), Peter Trstenjak (Brebrovnik)

slikarstvo – pleskarstvo (1): Martin Onišak (Libanja)

sodarstvo (5): Franc Brumen (Lahonci), Franc Kočever (Obrež), Andrej Marčec (Središče), Ivan Skuhala (Trgovišče), Simon Žuran (Podgorci)

strojarstvo kož (1): Andrija Halužan (Središče)

strojno pletilstvo (1): Marija Borko (Središče)

šiviljstvo (7): Amalija Horvat (Senik), Magdalena Kovačič (Lahonci), Barika Moravec (Lunovec), Rozalija Petovar (Vinski vrh), Marija Pintarič (Središče), Stefanija Zadavec (Središče), Terezija Žunec (Senešci)

žagarska obrt – industrija (2): Stanko Cvetko (Koračice), Ivan Megla (Koračice)

Skupno število obrtnikov je **161**.

V času takoj po vojni so prevladovali mlinarji, bilo jih je 29. Sledili so čevljarji (26), kovači (16), krojači (14), mizarji (13) in kolarji (11). Od ostalih petnajstih dejavnosti je bilo prijavljenih manj kot 10 obrtnikov (v povprečju 3,2 obrtnika na dejavnost).

PREGLEDNICA 1: Število obrtnikov in zaposlenih v obrti leta 1945¹⁹

<i>Obrtniki po strokah</i>	<i>Mojstri</i>	<i>Vajenci</i>	<i>Pomočniki</i>	<i>SKUPAJ</i>
1. Brivska obrt	3	4	3	10
2. Čevljarstvo	36	18	20	74
3. Dimnikarska obrt	1	-	1	2
4. Fotografska obrt	2	5	1	8
5. Gostinska obrt	19	-	1	20
6. Gradbeništvo	2	-	45	47
7. Izdelovanje apna	1	1	-	2
8. Izdelovanje čopičev	3	-	2	5
9. Kamnoseštvo	1	-	-	1
10. Kinooperaterstvo	1	-	-	1
11. Kleparstvo	3	2	1	6
12. Ključavničarstvo	6	7	3	16
13. Klobučarstvo	1	-	-	1
14. Knjigoveška obrt	1	-	-	1
15. Kolarstvo	13	11	5	29
16. Kovaštvo	22	10	7	39
17. Krojaštvo	20	15	6	41
18. Lončarstvo	5	1	2	9
19. Mehanik	1	2	4	7
20. Mesarstvo	4	1	2	7
21. Mizarstvo	16	18	6	40
22. Mlinarstvo	34	9	6	49
23. Pekarniška obrt	8	3	4	15
24. Sedlarstvo – tapetništvo	8	4	1	13
25. Slaščičarstvo	1	-	-	1
26. Slikarstvo – pleskarstvo	1	1	2	4
27. Sodarstvo	7	4	-	11
28. Steklarstvo	2	-	-	2
29. Strojnarstvo kož	1	-	-	1
30. Strojno pletilstvo	1	-	1	2
31. Šiviljstvo	13	4	1	18
32. Urarstvo	1	-	-	1
33. Žagarska obrt - industrija	3	-	-	3
SKUPAJ	242	120	123	486

Vir: Obrtni register 1945.

Iz preglednice je razvidno stanje obrti v sodnem okraju Ormož (današnja občina Ormož). Obrt je, takoj za kmetijstvom, zaposlovala po II. svetovni vojni na območju sedanje občine Ormož največ aktivnega prebivalstva (sodni okraj Ormož šteje okrog 19.000 prebivalcev). Leta 1945 je bilo v obrti prijavljenih 242 mojstrov, ki so imeli 123 pomočnikov in 120 vajencev. Skupaj je bilo v vseh

¹⁹ Gl. op. 18.

panogah obrti zaposlenih 486 ljudi. Največ mojstrov je bilo čevljarjev (36), ki so tudi zaposlovali največ ljudi: dvajset pomočnikov in osemnajst vajencev. V mlinarstvu je bilo zaposlenih 49 ljudi, od teh 34 mojstrov, 9 vajencev in 6 pomočnikov.

6.3 Združenje obrtnikov v Ormožu

Z namenom, da bi bili boljše organizirani in lažje reševali skupne probleme, so se obrtniki združili v stanovsko organizacijo Združenje obrtnikov v Ormožu. Prepričani so bili, da bodo v združenju lahko rešili tudi svoje socialne probleme (zdravstveno zavarovanje, pokojninski in vzajemni skladi). Plačevali so letno članarino kar je razvidno iz blagajniške knjige.

PREGLEDNICA 2: *Obrtniki, vpisani v blagajniško knjigo*

<i>Obrtniki in kraj delovanja</i>	<i>Obrtniki in kraj delovanja</i>	<i>Obrtniki in kraj delovanja</i>
Babič Joško – Hardek	Kolarič Franc – Ormož	Sakelšek Anton – Središče
Borko Marija – Središče	Kosi Franc – Ormož	Sever Jožef – Šalovci
Cvetko Franc – Senešci	Kosi Ivana – Lešnica	Strahovnik Olga – Ormož
Čulek Anton – Godeninci	Kovačič Dragan – Ormož	Stropnik Edi – Ormož
Dokša Jakob – Ormož	Lesjak Maks – Ormož	Škorjanec Franc – Grabe
Drolc Ludvik	Lukaček Franc – Ormož	Šoštaric Otmar – Dobrava
Fekonja Ivan – Hum	Lukman Vinc – Središče	Šterman Jožef – Ormož
Foto Hozian – Ormož	Marčec Alojz – Središče	Štucl Jožef – Litmerk
Habjanič Jakob – Ormož	Marčec Andrej – Središče	Štuhec Marko – Ormož
Havlas Rihard – Ormož	Masteček Anton – Središče	Šulek Franc – Ormož
Horvat Stane – Ormož	Masten Matevž – Ormož	Tkalec Blaž – Središče
Hozian Štefan in korp.- Ormož	Meško Ivan – Ormož	Tkalec Vinko – Grabe
Irgolič Fric – Sodinci	Pečuh Franc – Ormož	Tomažič Jožef – Pušenci
Ivanuša Avgust – Središče	Petrovič Andrej – Cvetkovci	Trop Andrej – Ormož
Jakolič Alojz – Središče	Podgorelec Drago – Lešnica	Trop Ferdo – Runeč
Jeremic Franc – Dobrava	Potočnik Alojz – Ormož	Trstenjak Franc – Pavlovci
Jurčec Magdalena – Ormož	Potočnik Matija – Obrež	Vampl Bernard – V. Nedelja
Jurjašević Marija – Središče	Prapotnik Bogomir – Središče	Vargazon Helena – Središče
Keček Marija	Rakovec Matija – Obrež	Vaupotič Jakob – Ormož
Kelc Jakob – Ormož	Regovič Vekoslav – Ormož	Vezjak Fric – Ormož
Kočevar Franc – Obrež	Rozman Jakob – Hum	Žiger Julij – Ormož

Vir: Blagajniška knjiga Združenja obrtnikov.

V preglednici so zapisani vsi obrtniki, ki so plačevali članarino med letoma 1947 do 1949, ko se je vodila Blagajniška knjiga Združenja. Od 242 obrtnikov ormoškega sodnega okraja, ki so imeli leta 1945 še prijavljeno obrt, jih je nekaj let zatem bilo v združenju 63.

²⁰ Združenje obrtnikov v Ormožu. Blagajniška knjiga, 1947–1949, fond: ZAP, Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 34, knjiga št. 34.

VIRI IN LITERATURA

Fournier, Gernot, 1983: K zgodovini letnih in tedenskih sejmov v Ormožu. Ormož skozi stoletja II, Ormož..

Hernja Masten, Marija, 1983: Lončarski ceh v Ormožu iz leta 1746. Ormož skozi stoletja II, Ormož.

Jurkovič, Nada, 1993: Stanje obrti v Ormožu v letu 1834. Ormož skozi stoletja IV, Ormož.

Klasinc, Anton, 1973: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. Ormož skozi stoletja, Maribor.

Klasinc, Peter Pavel, 1988: Gradbena dejavnost v Ormožu med obema vojnama. Ormož skozi stoletja III, Ormož.

Mihelič, Darja: Obrt. Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga.

Svoljšak, Drago, 1994: Obrt. Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, Ljubljana: Mladinska knjiga.

Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), Obrtni register za mesto Ormož 1899–1924, fond: Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35, knjiga št. 39/2.

ZAP: Obrtni register za ormoški okoliš 1919–1940, fond: Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35, knjiga št. 39/2.

ZAP: Obrtni register 1945, fond: OLO Ormož, škatla št. 20, knjiga št. 4.

ZAP: Pravila (skupnega) združenja obrtnikov (v Ormožu), Ljubljana, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, 1934, fond: Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 35.

ZAP: Združenje obrtnikov v Ormožu. Blagajniška knjiga, 1947–1949, fond: Okrajna obrtna zbornica Ptuj, škatla št. 34, knjiga št. 34.

Die Gewerbetreibenden auf dem Gebiet von Ormož in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Die Absicht des Artikels war die Darstellung des Gewerbestandes in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts. Dabei wollten wir die Kontinuität von einzelnen Gewerbetreibenden und von Gewerbetätigkeiten in der Zeit vor dem 1. Weltkrieg, in der Zwischenkriegszeit und gleich nach dem 2. Weltkrieg darstellen. Wir haben die Gewerbetreibenden aufgelistet, die ein Gewerbe in der Stadtgemeinde von Ormož ausübten, danach auch im gesamten Gerichtsbezirk (die heutige Gemeinde von Ormož). Wir stellen fest, dass das Gewerbe zu jener Zeit eine bedeutende Rolle in der Wirtschaft des Gebietes von Ormož spielte und dass die Gewerbetreibenden die Träger der Wirtschaftsentwicklung waren, da sie bis zu den ersten Nachkriegsjahren die Mehrheit der aktiven Bevölkerung beschäftigten. Bedeutender als das Gewerbe war nur die Landwirtschaft. Die beiden Hauptquellen für die Darstellung des Gewerbestandes waren die Gewerberegister, im Artikel sind aber auch die Statuten der Vereinigung der Gewerbetreibenden und deren Kassenbuch enthalten. In den Registern ist der Zeitpunkt der Gewerbeanmeldung erfasst, die wir bearbeiten und die Gesamtlisten übertragen mussten. So entstand der Abschnitt über die Jahre 1899 bis 1918, bei dem wir nur die Daten über die Namen und Nachnamen beschrieben haben, der Tätigkeitszweig wurde wegen Unleserlichkeit nicht abgeschrieben. Für die Zwischenkriegsepoche haben wir den Gewerbestand in der Stadtgemeinde von Ormož beschrieben. Nach dem 2. Weltkrieg, genauer im Jahre 1945, war das Register kompletter und lesbarer, daher sind auch die Angaben in den Tabellen genauer. Neben der Zahl der Gewerbetreibenden haben wir auch die Zahl der Gehilfen und Lehrlinge angegeben. Den Gewerbestand in den Jahren 1899–1918, geschrieben in deutscher Sprache, haben wir nicht angegeben, da wir ihn der Unleserlichkeit wegen nicht im Ganzen ordnen konnten. Dies soll die Aufgabe für eines der nächsten Sammelwerke bleiben.

Korpič, Nevenka, dipl. etnologinja
Pokrajinski muzej Ptuj, Organizacijska enota Ormož
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 77.04(497.4 Ormož)“19/20”
77.02:771 / 772

S pomočjo fotoaparata so zaznamovali ormoško zgodovino

Ormož skozi stoletja V, Ormož, 2005, str. 356–371

Razvoj fotografije datiramo v 40. leta 19. stoletja, ko je bila fotografija razglašena za javno dobrino in so se pojavili prvi amaterski fotografi. Ob izumu fotografije so se fotografske dejavnosti najprej lotili nekdanji slikarji. Fotografski poklic je postal sčasoma zelo popularen, pojavilo se je veliko poklicnih fotografov – obrtnikov.

KLJUČNE BESEDE: fotografija, Ormož, 19. stol., 20. stol., album, atelje, film, fotograf, Hozyan, Rakuša, Kosi, Polak, fotografi Ormoža, fotografiranje, oprema, portret, razvijanje, tehnika, temnica

Korpič, Nevenka, BA, Ethnologist
Ptuj Regional Museum, Organisational Unit Ormož
SI-2250 Ptuj, Muzejski trg 1

UDK 77.04(497.4 Ormož)“19/20”
77.02:771 / 772

The history of Ormož through the camera lens

Ormož throughout the centuries V, Ormož, 2005, P. 356–371

The development of photography dates from the 1940s, when it was proclaimed a public good and the first amateur photographers appeared. Following the invention of photography former painters were the first to become engaged in photographic activities. The job of a photographer became quite popular and so there were a lot of professional photographers – craftsmen.

KEY WORDS: photography, Ormož, the 19th century, 20th century, album, studio, film, photographer, Hozyan, Rakuša, Kosi, Polak, Ormož photographers, taking pictures, equipment, portrait, developing, technique, dark room.

S pomočjo fotoaparata so zaznamovali ormoško zgodovino

Uvod

Kratka zgodovina fotografije

Za uradno priznan začetek fotografije štejemo 19. avgust 1839, ko je dala francoska vlada v Parizu slovesno razglasiti dagerotipijo, t.j. postopek fotografiranja na srebrno ploščo.¹ Sledilo je obdobje dvajsetih let, ki se šteje za čas izumiteljev, inovatorjev in pionirjev na področju fotografije. Med slednje štejemo tudi Slovenca Janeza Puharja, ki je že leta 1842 izumil lasten kemični postopek za izdelovanje fotografij na steklene plošče.² Okrog leta 1860 so se starejši fotografski posnetki umaknili enotnemu procesu fotografiranja na steklene plošče, ki so bile negativ. Pozitivne kopije pa so fotografi razmnoževali na papir v poljubnem številu izvodov. Postopoma se je uveljavilo enotno ime za izdelovanje svetlobnih slik: fotografija. To pa je bil tudi začetek novega poklica: fotograf. Fotografske tehnike so se širile od dagerotipije in talbotipije do postopka z mokrimi in nato s suhimi kalodijskimi ploščami.³ Najstarejše fotografije so bile izdelane na zelo slabem papirju, zato so začele počasi propadati, izginjati. Fotografi so jih začeli ohranjati s tem, da so jih reproducirali, retuširali, popravljali, povečevali. Kadar so se fotografi ukvarjali z retuširanjem – rekonstrukcijo fotografije, so bili pri svojem delu pravi umetniki - slikarji. Poklicni fotografi so začeli vabiti v svoje ateljeje. Svojo strokovnost so morali dokazati s pridobljenim obrtnim dovoljenjem, vpisali so jih v obrtni register in kot obrtniki so morali plačevati dajatve.⁴ Sodili so v srednji meščanski sloj. Nekateri fotografi so se za poklic izučili v tujini, v Ljubljani (obratna šola) ali pa so se fotografske obrti preprosto izučili kot vajenci pri starejših poklicnih fotografih.⁵ Poklicni fotografi so fotografirali po naročilu. Že od začetka so fotografu pomenile fotografije vir zaslužka, lastniku pa spomin na dogodek ali osebo. Posnete fotografije so bile najpogosteje vnaprej pripravljene in so postale osnova družinskih albumov. Vse od leta 1860 so bili zelo priljubljeni družinski fotografski albumi, kamor so ljudje vlagali portrete svoje družine, sorodnikov in prijateljev.⁶ Fotografija je začela dobivati v vsakdanjem

¹ Gremo v trg, Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta, Nova Gorica, 2000, str. 7.

² Gremo v trg, Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta, Nova Gorica, 2000, str. 7.

³ Nataša Kolar, Gremo se slikat, Pokrajinski muzej Ptuj, 1998, str. 1.

⁴ Jerneja Ferlež, Fotografiranje v Mariboru 1918–1941, Ljubljana 2002, str. 21.

⁵ Ustni vir: Štefan Hozjan ml., Foto atelje Ormož.

⁶ Jerneja Ferlež, Fotografiranje v Mariboru 1918–1941, Ljubljana, 2002, str. 89.

življenju pomembno vlogo. V večjih mestih so si fotografi postavili stalne ateljeje, namenjene predvsem portretiranju, za kar so bili ateljeji specialno opremljeni. Ateljejski fotograf je bil predvsem portretist. Pojavila se je množičnost izdelovanja portretov upodabljanja željnih meščanov. Poklicni fotografi so bili v času med obema svetovnjima vojnama sooblikovalci načina življenja. Vsi so jih poznali, saj so se pogosto šli fotografirat k poklicnemu fotografu. Portrete so razvijali najprej v obliki vizitke, nato v obliki kabinetnega formata, kasneje pa se je pojavil ozek pokončni format. Te so nato lepili na manjše ali večje kartončke, na katerih je bilo na hrbtni strani natisnjeno ime ateljeja.⁷ Ščasoma pa so začeli pri fotografiranju izginjati stereotipi portretiranja, fotografi so si začeli pri fotografiranju iskati nove kote, položaje, kontraste in osvetlitve. Z uvajanjem fotografije v tisk, z novimi tehničnimi rešitvami ter z izdajanjem ilustrirane fotografske periodike so se začeli spreminjati tudi motivi na fotografijah.

Fotografiranje v Ormožu in okolici

Amatersko fotografiranje se je v Ormožu in okolici pojavilo po prvi svetovni vojni. Ormoški motivi pa niso bili zanimivi samo za domače fotografe, ampak tudi za druge. Do tega obdobja so na to območje prihajali fotografi iz Gradca in z Dunaja.⁸ Motivi njihovih fotografij so bili osnova najstarejših ormoških razglednic. Tako imamo predvsem na razglednicah iz začetka 20. stoletja posnetke drugih fotografov, npr. fotografov S. Franka in Hansa Schullerbauerja iz Gradca, fotografa V. Schuberta z Dunaja⁹, fotografa F. S. Petscharja s Ptuja¹⁰ in nekaterih založnikov, ki pa na razglednicah niso posebej označeni tudi kot fotografi. Sicer pa so se osrednje fotografske osebnosti na ormoškem območju pojavile v 30. letih 20. stoletja, razen fotografa Matije Polaka, ki je fotografsko obrt v Ormožu registriral že leta 1909.¹¹ Fotografiranje je bilo na začetku dokaj skromno, kar se je kazalo v pomanjkanju nekaterih kvalitetnejših fotografskih pripomočkov, kot so fotografski papir, plošče in kartoni. Med obema vojnoma so na ormoškem območju delovali štirje poklicni fotografi, ki so se posvečali pretežno portretiranju v lastnem ateljeju, občasno pa tudi fotografiranju na prostem. Med fotografi, ki se pojavljajo v Ormožu že pred drugo svetovno vojno, sta bila Štefan Hozyan st. in Foto Polak (Matija in Marija). Na območju Lahoncev je imel svoj atelje Anton Kosi, v Obrežu pri Središču ob Dravi pa je deloval fotograf Rudolf Rakuša. Pojavljali so se tudi nekateri amaterski fotografi, ki so se ukvarjali s pokrajinsko fotografijo ali priložnostnim fotografiranjem. Ti pa niso vplivali na zmanjšan obseg dela poklicnih fotografov. Temeljna dejavnost ormoških poklicnih fotografov je bilo portretno fotografiranje v ateljeju.¹² Prevladovalo je portretno fotografiranje posameznikov, zasledimo pa tudi fotografije parov, družinske in skupinske fotografije članov društev, šolskih skupin, gledaliških skupin in pri-

⁷ Gremo v trg, Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta, Nova Gorica, 2000, str. 8.

⁸ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880-1945, Ormož, 2001, str. 24.

⁹ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880-1945, Ormož, 2001, str. 24.

¹⁰ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880-1945, Ormož, 2001, str. 118.

¹¹ Rado Kukovec, Ormoški spomini, Ljubljana, 1990, str. 15.

¹² Ustni vir: Rudolf Rakuša, Obrež 48.

jateljskih družb, ki so se zbrali ob posameznih priložnostih in s fotografijo želeli ohraniti spomin na srečanje.¹³

Fotografom so pri delu pomagali vajenci in pomočniki, ki so za opravljanje dela morali opraviti še pomočniški izpit. Ta je obsegal teoretični in praktični del.¹⁴ Fotografski ateljeji ormoških fotografov so bili podobno opremljeni.¹⁵ Obsegali so sprejemni prostor, atelje, delovni prostor in temnico, kjer je fotograf izdeloval fotografije. Delo v temnici je obsegalo razvijanje, kopiranje, povečevanje, retuširanje ipd. Ateljeji so imeli velika steklena okna, s čimer so želeli doseči zadostno osvetlitev prostora. Zato so najpogosteje fotografirali pri dnevni svetlobi, čeprav so za fotografiranje začeli uporabljati še druge vire svetlobe. Osrednji prostor v ateljeju je bil opremljen z zavesami, s platni za ozadje, stojali, stoli in posameznimi rekviziti. Premikajoče zavese na stropu in steni ter črno-bela ozadja so v ateljeju omogočala senčenja in osvetljevanja. Fotografski ateljeji so imeli tudi vitrine, v katerih so fotografi razstavljali fotografije, s čimer so želeli privabiti stranke v atelje. Posamezniki so se prihajali fotografirati iz različnih vzrokov: zaradi potrebe po fotografiji za osebne dokumente, ob jubilejih, ob praznikih, fotografirali so se v pustnem času, ob birmi in ob porokah. Ob posameznih dogodkih se je fotograf podal iz ateljeja na teren in fotografiral na prostem (npr. ob cerkvi). Že na najstarejših fotografijah je mogoče zaznati dogajanje, gibanje in celo razpoloženje ljudi. Pogosto so fotografi posneli notranjosti gostiln, trgovin, kar je lastniku koristilo tudi kot reklama za njegovo dejavnost.¹⁶ Na teren so odšli fotografi tudi, da bi fotografirali kakšen dogodek v mestu, na vasi. Fotografije so bile izdelane v formatu razglednice, razen dokumentov za osebne dokumente, ki so bili primerno manjši. Na hrbtno stran so fotografi vtisnili svoj žig ateljeja, nekateri so za označevanje uporabljali suhi žig v spodnjem kotu ali pa so na hrbtno stran izpisali svoje ime.¹⁷

Portretne fotografije so fotografi najpogosteje posneli z velikimi in manjšimi mehovkami (lesenimi kamerami z mehom in s črnim platnom), ki so bile stalna oprema ateljeja.¹⁸ Pod njo se je skrival fotograf, da je skozi leče preveril nameravani posnetek. Fotograf je z objektivom snel pokrovček in ga spet pokrival, ko je bila fotografska emulzija na plošči dovolj osvetljena. V 40. letih 20. stoletja so začeli uporabljati tudi manjše kamere, ki so že imele film in ne več fotografskih plošč.

Fotograf Štefan Hozyan starejši

Štefan Hozyan st. se je rodil v Veliki Polani 13. 12. 1911. leta.¹⁹ Živel je pri družini Gerič. Ko je bil star štiri leta, so se preselili k Mali Nedelji. Tukaj je končal osnovno in meščansko šolo. Želel se je izšolati za duhovniški poklic, zato je nadaljeval

¹³ Fototeka Pokrajinski muzej Ptuj, OE Ormož, etnološki oddelek.

¹⁴ Ustni vir: Rudolf Rakuša, Obrež 48; Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož.

¹⁵ Ustni vir: Rudolf Rakuša, Obrež 48.

¹⁶ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880-1945, Ormož, 2001, str. 50.

¹⁷ Razvidno iz fotografske zapuščine posamičnih ormoških fotografov.

¹⁸ Vir: Rudolf Rakuša, Obrež 48; Štefan Hozyan ml., Foto atelje Ormož.

¹⁹ Nevenka Korpič, Iz fotografske zapuščine ormoškega fotografa Štefana Hozyana st., zloženska k razstavi, Ormož, 2001

šolanje v semenišču v Ljubljani. Že takrat so ga zanimale najrazličnejše stvari, npr. skrivnosti letenja, pravo. Ker je bil romantična duša, je pisal pesmi. Vendar se je po enem letu vrnil domov in se dokončno odločil za poklic fotografa. Pri fotografski mojstrici Elzi Schreter v Ljutomeru se je začel učiti skrivnosti fotografske obrti. Tri leta se je učil kot vajenec, obiskoval pa je tudi fotografsko šolo v Avstriji. Tako je postalo fotografiranje njegov osnovni poklic in postal je poklicni fotograf. Od fotografske mojstrice Elze Schreter je leta 1935 podedoval fotografski atelje v Ljutomeru. Tukaj je spoznal tudi bodočo ženo Terezijo Keček, ki se je pri Elzi Schreter prav tako priučila poklicu fotografa. Pred drugo vojno sta se preselila v Središče ob Dravi (v Grabe) in tukaj odprla atelje Elza, v Ljutomeru pa je njun atelje prevzel fotograf Gnezda. Iz Grab sta se leta 1942 preselila v Ormož, kjer je Štefan Hozyan st. najprej odprl fotografski atelje Elza in ga kmalu preimenoval v Foto Host. Atelje je bil pri cerkvi v Ormožu vse do septembra leta 1980, ko ga je na sedanje mesto pri ormoškem hotelu preselil sin Štefan ml. Otroka Štefko in Štefana ml. (Pišto) je že zelo zgodaj seznanjal s skrivnostjo fotografiranja, saj sta že kot otroka začela hoditi z njim po terenu, kmalu pa tudi samostojno fotografirati. Pozneje sta se pri očetu izučila za poklic fotografa. Poleg Štefana ml. in Štefke je imel še tri otroke – Berto, Slavka in Majdo.

Pri Štefanu Hozyanu st. so bili v uku številni vajenci in pomočniki oziroma so se fotografskemu poklicu priučili nekateri poznejši fotografi. Sam je imel naziv mojstra in je bil vrsto let član obrtne zbornice. Bil je zelo aktiven in družaben človek, saj je bil med Ormožani zelo priljubljen. Fotograf Štefan Hozyan st. je vrsto let spadal med najbolj znane Ormožane. Hozyan st. je fotografiral vse od Ormoža do Čakovca, zaradi česar je imel od leta 1968 tudi atelje v Čakovcu. Tega je po njegovi smrti do leta 1991 vodila hčerka Štefka, nato pa se je zaposlila v ateljeju pri bratu Pišti v Ormožu. Štefan Hozyan st. se je poklicno ukvarjal s fotografiranjem več kot 40 let, vse do svoje smrti, leta 1977. Njegova fotografsko ustvarjalna leta so se začela tik pred drugo svetovno vojno, fotografsko ustvarjalno delaven pa je ostal do srede 70. let. Največji del svojega fotografskega dela je opravil v Ormožu. Bil je razgiban fotograf. Imel je tipičen atelje tistega časa. Temeljna dejavnost v njegovem ateljeju je bilo potrjetno fotografiranje. V njegov atelje so se prihajali fotografirat številni meščani in okoličani. V Hozyanovem fotografskem ateljeju so nastali številni ateljejski portreti posameznikov in skupin, npr. otrok, mladoporočencev, članov društev idr. Njegove fotografije so po domovih mnogih Ormožanov in okoličanov, saj je bil dolga leta edini fotograf v mestu. Področje Hozyanovega dela je bilo vsestransko. Njegove fotografije prikazujejo samostojne – *carte de visite* – in skupinske portrete, panoramo Ormoža in okolice ter posamezne dogodke, praznovanja in proslave, ki jih je Hozyan st. fotografiral na zanimiv način.

Motive je skrbno izbiral, saj je načrtno iskal ozadja, predvsem kadar je fotografiral skupine. Kadar je prišel fotografirat, je to pomenilo praznik. Izdeloval je portrete v obliki vizitke, kabinetni format (10 x 15 cm) in ozki pokončni format. Fotografije portretov je lepil na kartone. Vizitne slike so bile nalepljene na karton velikosti 6,5 x 10,5 cm, vizitne karte kabinetnega formata pa so bile nalepljene na karton velikosti 11 x 7 cm.

*Slika 1: Fotograf Štefan Hozyan st., v 30. letih 20. stoletja.
Hrani: Štefan Hozyan ml.,
Foto atelje Ormož*

Vendar pa Hozyan st. ni bil samo fotograf ateljeja, vlekle ga je ven, v naravo. Njegovi najpogostejši fotografski motivi so iz narave, kot romantičnega fotografa ga je privlačila cvetoča pomlad. Zelo rad je zahajal na teren in tam iskal najrazličnejše motive za fotografiranje - npr. pokrajino, ljudi ob najrazličnejših opravilih, dogodke in slovesnosti, poroke. Tako lahko po njegovih fotografijah spoznavamo posebnosti pokrajine, mesta Ormoža, dogodkov in ljudi, ki so tukaj živeli. Fotografiral je prizore ob delu. Zapustil je serijo fotografij s prizori od prvih jutranjih ur, ko se začne delo na polju, do večera, ko se delo konča. Zato lahko njegove fotografije interpretiramo tudi kot zapisovanje starih običajev, šeg, navad. Na fotografijah lahko vidimo tudi družabni del, ko so se ljudje po opravljenem delu veselili še dolgo v noč.

Na fotografijah spoznavamo ormoško kulturno dediščino in tradicijo tega mesta ob Dravi. Ormož, mesto številnih kulturnozgodovinskih spomenikov in bogate preteklosti, je bil tako zaznamovan tudi s fotoaparatom Štefana Hozyana st. Številne Hozyanove fotografije vzbujajo nostalgijo po starih »ormoških« časih. Prevladujejo fotografije mesta Ormoža (spomeniki, ulice, hiše), nekaj pa je tudi

fotografij Rogaške, Radencev, Zagreba, Dunaja. Hozyanove fotografije so bile osnova za mnoge ormoške razglednice.²⁰ Redno je fotografiral sejme, cerkvene procesije, politične manifestacije, ki so se med drugo svetovno vojno odvijali na Mestem trgu in v ormoški Mestni grabi. V njegovem arhivu pa je shranjenih tudi veliko fotografij, ki so za sedaj javnosti še nedostopne. Njegove fotografije sicer ne segajo na področje t.i. »umetniške fotografije«, a je s svojimi deli ustvaril za nas neizmerno bogato zapuščino fotografij, ki so pomembne za spoznavanje naše kulturne dediščine.

Hozyanove fotografije so nastajale tudi v času druge svetovne vojne. Številna fotografska dokumentacija iz vojnega obdobja je podoba takratnih dogodkov v mestu Ormožu in okolici. Fotografiral je vtise iz mesta, nekaj njegove dokumentacije pa je bilo po vojni uničene. Med vojno je bil zaprt na Borlu in v Mariboru, od koder je ob bombardiranju Maribora pobegnil. Tudi po vojni mu nove oblasti niso bile naklonjene, ker so hoteli imeti vojno gradivo. Tako mu je fotografsko delo iz druge vojne po vojni povzročilo nemalo težav. Bil je celo zaprt in le s posredovanjem prijateljev je lahko nadaljeval z delom.

Hozyan st. je bil fotograf, ki je delal vse sam: fotografiral, izdeloval fotografije in fotografske povečave, fotografije pa je tudi razmnoževal za ostale, ki so takrat že fotografirali. Stike je imel s fotografoma Kosijem iz Lahoncev in z Rakušem iz Središča. Na hrbtno stran svojih fotografij je Štefan Hozyan st. napisal svoje ime in podatke o ateljeju. Redke so družine v Ormožu, ki ne bi ohranile svojih družinskih fotografij, posnetih ob obletnicah in praznikih v spomin na mlada leta, na otroštvo, z znakom Š. H. Izdeloval je fotografije v velikosti 9 x 14 cm. Razmnoževal jih je sam v svojem ateljeju v Ormožu. Ta je bil opremljen z vso potrebno fotografsko laboratorijsko opremo. Na začetku je fotografiral s pomočjo plošč, pozneje pa na laica filme. Opremo je kupoval najprej v Avstriji, po vojni pa v Zagrebu pri Foto Kemiki in Foto. Imel je bogato fotografsko opremo. Ohranjenih je več njegovih fotoaparatorov, med katerimi je najstarejši že iz začetkov njegovega fotografiranja. Nekaj fotografske opreme je podedoval od mojstrice Elze Schreter iz Ljutomera, od ormoške grofice Irme Wurmbrand-Stuppach pa je dobil za poročno darilo studijski fotoaparator. Tehnična kakovost njegovih fotografij je vrednost njegovega dela. Fotografiral je v vseh fotografskih tehnikah. Najprej je uporabljal talbotopijo, to je jedkanje. Pozneje je prešel na postopek z mokrimi kalodijskimi ploščami, kar mu je omogočalo poljubno razmnoževanje slik, predvsem s kontaktnim kopiranjem, nato pa s suhimi fotografskimi ploščami. Pri izdelovanju fotografij je uporabljal tudi mokri postopek barvanja fotografij. S tem je kakovost svojih fotografij dvignil na visoko raven. Fotografije je tudi retuširal. Ko je izdeloval portrete, je z retuš barvicami vnašal barve, z barvicami in s tušem pikal ter delal sence ipd. Pri fotografiranju je uporabljal različne načine fotografiranja: s pomočjo plošč, plan-filmov, celuloid filmov. Ob tem pa je tudi fotografsko opremo prilagajal načinom fotografiranja. Iz malih fotografij je izdeloval povečave. V Zagrebu je to zanj delal fotograf Bona.

²⁰ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880-1945, Ormož, 2001, str. 70, str.77, str. 81, str. 82, str. 112, str. 137.

Hozyanova fotografska dediščina pomeni poleg ohranjanja bogatega fotografskega gradiva tudi ohranjenje njegovih bogatih tehničnih pripomočkov, orodja - fotografskih kamer, steklenih plošč in materiala za izdelavo fotografij. Številne njegove fotografije sicer idealizirajo izbrane motive, kar pa ne zmanjšuje vrednost njegovih fotografij. Bil je zelo izkušen fotograf in ga zato lahko uvrščamo v kakovostni razred fotografov tistega časa. Njegovo delo danes nadaljujeta hčerka Štefka in sin Pišta. Sin Pišta je obiskoval tri leta fotografsko šolo v Ljubljani, kjer je naredil tudi fotografski izpit, praktični del pa je opravljal pri očetu v ateljeju. Danes se Štefan Hozyan ml., tako kot nekoč njegov oče, zelo rad ozira v naravo, neizmerno ga privlači pokrajina. Je fotograf terena. Štefanova sestra Štefka pa dela predvsem v ateljeju, kjer fotografira, razmnožuje filme in opravlja ostala fotografska dela.

Fotograf Anton Kosi

Rodil se je v Lahoncih 19. pri Ivanjkovcih 11. 01. 1914. leta.²¹ Kot sin dolgoletnega lahonskega kolarja Jakoba Kosija je bilo razumljivo, da bo tudi Anton šel po očetovih stopinjah. Zato se je leta 1930 odločil za kolarski uk in 1932 uspešno opravil pomočniški kolarski izpit. Po očetovi smrti je prevzel domačo delavnico v Lahoncih in se nato kot kolarski mojster do leta 1935 ukvarjal s to obrtjo. Znanci so ga po domače imenovali kar Kolarov Tonek in to ime se ga je držalo tudi pozneje, ko se s kolarstvom poklicno ni več ukvarjal. Že leta 1935 je namreč začel opuščati kolarsko obrt, saj je mladega Antona vedno bolj zanimalo fotografiranje. Začel se je učiti skrivnosti fotografske obrti.

Kdaj in zakaj je Antona Kosija začela zanimati fotografija? Ali je bilo srečanje s fotografskim aparatom zgolj naključje ali njegova želja? Kje se je naučil fotografskih veščin? Anton Kosi je bil najprej amaterski fotograf. Fotografiral je iz veselja do upodabljanja trenutkov iz življenja svoje družine in rojstnega kraja pa tudi v zadovoljstvo prijateljev, sosedov in znancev, saj jim je vedno rad podaril kakšno fotografijo. Leta 1935 je bil Anton Kosi vpoklican v vojsko, ki jo je služil v Mostarju in Novem Sadu. Med služenjem vojaškega roka v Novem Sadu je obiskoval fotografski tečaj in fotografsko šolo ter jo leta 1937 tudi uspešno končal. Tako je postalo fotografiranje njegov osnovni poklic in po vrnitvi iz vojske si je v Lahoncih uredil tudi fotoatelj. Temnico si je uredil na dvorišču in v njej sam razvijal posnetke in izdeloval fotografije. Anton Kosi je postal poklicni fotograf.

S fotografiranjem se je poklicno ukvarjal več kot 30 let, približno do leta 1966, vse do svoje smrti, leta 1995, pa tudi amatersko. Bil je tipičen poklicni fotograf. Čeprav je imel Anton Kosi atelje v majhni vasi, so se k njemu prihajali fotografirati številni Ormožani. Fotografsko delo pa je opravljal tudi v fotoateljeju v Ormožu pri Polaku. Tukaj so nastali številni njegovi ateljejski portreti posameznikov in skupin, otrok, mladoporočencev, vojakov idr. Kosi pa ni bil samo fotograf ateljeja, ampak je zelo rad zahajal tudi na teren in tam iskal najrazličnejše motive za fotografiranje: pokrajino, ljudi ob najrazličnejših delih, dogodke,

²¹ Nevenka Korpič, Ormoški fotograf Anton Kosi, zloženska k razstavi, Ormož, 1998.

Slika 2: Fotograf Anton Kosi, fotografiran 1939. leta v zdravilišču na Vurbergu. Hrani: PMP, OE Ormož, etnološki oddelek

slovesnosti, poroke. Njegove fotografije imajo poseben čar in močan osebni pečat. Anton Kosi je v letih svojega delovanja vestno dokumentiral svoj kraj, ljudi in dogodke, ki jim je bil priča, včasih naključno, drugič namenoma, ker so se mu zdeli na neki način posebni in pomembni. Veliko je portretiral domače, pa tudi samega sebe. Med pregledovanjem njegove zapuščine ne moremo prezreti dejstva, da je na marsikateri fotografiji upodobljen tudi on sam; veliko je tudi njegovih posnetkov, na katerih je upodobljen v krogu družine. Avtorji njegovih portretov so neznan. Velika pa je tudi verjetnost, da je aparat postavil na trinožno stojalo in uporabil samosprožilec. Številni starejši domačin se še vedno spominjajo njegovih sprehodov s fotoaparatom v rokah. V okolici svojega kraja je fotograf posnel izjemne fotografije, saj sta ga očarali pokrajina in usoda tamkajšnjih ljudi. Prav zato jih je dokumentiral s fotografijami, ki danes predstavljajo podobo minulih časov. Na nekaterih danes zaznavamo nostalgичne spomine preteklega časa. V aparat je ujel vse, kar ga je pritegnilo ali vznemirilo, in to zapisal v zgodovino domačega kraja. Fotografsko delo Antona Kosija je bilo tesno povezano z Lahonci

in s tamkajšnjimi ljudmi. Upodabljanje tega kraja pa tudi okolice in ljudi je predstavljalo jedro njegovega fotografiranja. S tem lahko raziskovanje preteklosti tega območja raziskujemo tudi na osnovi bogatega Kosijevega fotografskega gradiva. Kosi si je za fotografiranje torej izbiral posebne motive, obraze ljudi, otrok, ki so bili ujeti v svoj svet, ob igri. Portretiranci so bili postavljeni v prvi plan, v domače okolje. Zaznati pa je tudi ozadje, t.j. pokrajino, domače dvorišče. Fotograf je v objektiv ujel žene na polju, ob različnih delih, opravilih. Anton Kosi je bil fotograf, ki mu je v objektiv uspelo ujeti marsikatero in enkratno podobo svojega rojstnega kraja in sosednjih vasi ter tam živečih ljudi.

Pri Antonu Kosiju je bil v uku tudi znani ptujski fotograf Stanko Kosi. Na hrbtno stran svojih fotografij je Anton Kosi napisal svoje ime in podatke o ateljeju. Najpogosteje je izdeloval fotografije v velikosti 9 x 14 cm. Fotografije je razmnoževal sam v svojem ateljeju v Lahoncih. Ta je bil opremljen z vso potrebno fotografsko laboratorijsko opremo. Na začetku je fotografiral s pomočjo plošč, pozneje pa na laica filme. Fotografske plošče in druge potrebščine je kupoval v Mariboru in v Zagrebu. Fotograf Kosi je imel zelo bogato fotografsko opremo. Danes je ohranjenih šest njegovih fotoaparátov, med katerimi so najstarejši že iz začetkov njegovega fotografiranja. Razen fotografiranja in izdelovanja fotografij se je ukvarjal tudi z izdelovanjem najrazličnejših fotopovečav. Pri izdelovanju fotografij pa je uporabljal tudi mokri postopek barvanja fotografij. Anton Kosi je v svoji domači temnici sam razvijal negative in izdeloval fotografije. Dimenzije fotografij so bile različne. Na nekaterih posnetkih je izbral določen izsek in ga povečal. V prvih letih Kosijevega fotografiranja so bili najpogostejši motivi portreti, dogodki ob porokah, skupine ljudi. Precej je fotografij družin pred domačo hišo. Fotografije so zanimive tudi iz etnološkega vidika, saj prikazujejo poleg izredno lepih oblačil tudi raznovrstno opremo za dojenčke (otroški vozički, košare), razne predmete, naše mljene pustne maske, dela na polju ipd. Pri fotografiranju dogajanj je mimogrede ujel v objektiv tudi okolico. Ob fotografiranju družine in otrok je dokumentiral tudi življenje zunaj, v okolici. Vendar identifikacija posnetkov ni mogoča, saj si avtor ni zapisoval podatkov. Ko se je zdravil na Vurbergu, je naredil serijo posnetkov tamkajšnjega gradu.

Del bogate fotografske zapuščine fotografa Antona Kosija je leta 1997 odstopila ga. Marija Kosi Pokrajinskemu muzeju Ptuj. Njegova fotografska zapuščina, ki jo danes hranimo v muzeju, šteje več kot tisoč različnih fotografij. Njegove fotografije smo vsebinsko razdelili na več tematskih sklopov. Fototečno smo jih obdelali ter jih spravili v škatle in ovojnice. Na fotografski opremi pa smo v muzeju opravili tudi ustrezne konservatorsko – restavratorske postopke.

Fotograf Rudolf Rakuša

Rodil se je leta 1909 v Obrežu pri Središču ob Dravi v gostilniški družini.²² Leta 1923 je začel obiskovati meščansko šolo v Ormožu, a jo je že naslednje leto moral zapustiti zaradi očetove smrti. Vrnil se je v Obrež in po očetu podedoval gostilno.

²² Ustni vir: Rudolf Rakuša, Obrež 48; Vera Lazar, Obrež 48.

Slika 3: Fotograf Rudolf Rakuša je bil navdušen planinec, 1980. leta. Hrani: Družina Lazar – Rakuša, Obrež

Že v 30. letih 20. stoletja je Rudolf Rakuša prišel v stik s fotoaparatom. Za skrivnosti fotografije sta ga navdušila amaterska fotografa, in sicer stric Konrad Burdijan ter središki učitelj Srečko Vittori. O fotografiranju pa se je veliko naučil iz literature. Na začetku je bil amaterski fotograf, pozneje pa se je z vso resnostjo lotil fotografiranja in mu posvečal tudi veliko časa. Z gostinsko obrtjo se je ukvarjal do leta 1948. 01. 07. 1962 je odprl fotografsko obrt, 10. 8. 1978 pa se je upokojil. Okrog leta 1953 je za kratek čas delal kot pomočnik tudi pri fotografinji Mariji Polak v Ormožu. Fotografski material je najprej kupoval v Ljubljani pri Foto Pelikan, po drugi svetovni vojni pa tudi v Zagrebu. Najstarejši fotoaparat Rudolfa Rakuše je bila velika lesena kamera z mehomo in s črnim platnom na fotografske plošče za izdelavo fotografij formata 9 x 12 cm, imel pa je tudi adapter za izdelavo manjšega formata fotografij 6 x 6 cm. V 50. letih pa si je kupil kamero leica za izdelavo črno - belih fotografij velikosti 6 x 9 in tudi večjih. Tako je od fotografiranja na plošče prešel na fotografiranje na plan film in film v zvitku. Z retuširanjem njegovih fotografij se je ukvarjala njegova žena in pozneje hčerka Verica. Ta

se je pri očetu kot vajenka izučila fotografskega poklica, šolo je končala v Ljubljani, prakso pa je opravljala pri Foto Langerholc na Ptujju.

Rudolf Rakuša je bil tipičen poklicni fotograf. Na prosto je šel s fotografsko kamero po naročilu, in sicer je fotografiral ob birmah, obhajilih in porokah. Tako je fotografiral člane društev in drugih skupin, ki niso želeli priti v atelje in so se želeli fotografirati na terenu. Ohranjeni so številni njegovi posnetki kraja Središče ob Dravi in okolice, zaradi česar je zanimiv krajevni fotograf. Nekateri njegovi posnetki so bili osnova za izdelavo srediških razglednic. Fotografiral je vse od Ptujja do Ljutomera in Murske Sobote. Fotoatelje in temnico si je uredil kar v domači hiši. Rudolf Rakuša je veljal za izredno iznajdljivega fotografa, ki se je domislil mnogih tehničnih rešitev in pripomočkov, s katerimi si je olajšal delo pri fotografiranju in v ateljeju. Ukvarjal se je tudi z razmnoževanjem in s povečevanjem fotografij, tudi na velike formate 60 x 135 cm. Temeljna dejavnost v ateljeju Rudolfa Rakuše je bilo portretno fotografiranje. Številne Rakuševe ateljejske fotografije nam predstavljajo posameznike s tega območja. V številnih družinskih albumih so ohranjeni njegovih posnetki, ki prikazujejo posamezne dogodke v kraju, poslopja, ljudi in prireditve na prostem. Fotografiral je npr. splavarje na Dravi, kopalce, družino na izletu, ljudi na polju ipd. Portreti, posneti v ateljeju, so nastali ob različnih priložnostih – ob rojstvih, obhajilih, birmah, porokah. Največ pa so k njemu prihajali tisti, ki so potrebovali fotografije za osebne dokumente. Kraju se je zapisal kot fotograf, ki je upodabljal ljudi, še posebej iz domačega okolja. Bil je tudi navdušen planinec – pohodnik, zato je veliko njegovih posnetkov nastalo na planinskih izletih. V času svojega fotografskega ustvarjanja je s posameznimi fotografijami sodeloval na razstavah in raznih natečajih, na katerih je dobil tudi nagrade, diplome in pohvale. Svoje izdelke je razstavljal tudi v razstavni vitrini, ki jo je imel postavljeno pred vhodom v hišo. Zapuščina fotografa Rudolfa Rakuše je zelo bogata. Hrani jo njegova hčerka Verica, ki nadaljuje z očetovo fotografsko obrtjo.

Foto Polak, Matija in Marija Polak

Matija Polak je bil najstarejši ormoški poklicni fotograf, saj je svoj atelje odprl v Skolibrovi ulici že leta 1909.²³ Hišo, ki je danes kulturnozgodovinski spomenik in je bila locirana nasproti cerkve, je Matija Polak kupil s kupno pogodbo 16. 12. 1909. leta.²⁴ V njej si je uredil fotoatelje, ki je bil v zadnjem, zgornjem delu hiše, medtem ko je imela njegova žena Marija v sprednjem delu hiše trgovino s steklom. Zakonca Polak sta imela dva otroka, od katerih se je hčerka Marija pri očetu izučila fotografskega poklica. Po očetovi smrti je leta 1925 nadaljevala s fotografsko obrtjo.²⁵

Vendar sta ta fotografa za seboj pustila manj sledov kot ostali fotografi, celo njune fotografije je težko izslediti. Njuna osnovna dejavnost je bilo fotografiranje

²³ Rado Kukovec, Ormoški spomini, Ljubljana, 1990, str. 15.

²⁴ Ormož skozi stoletja III., Ormož, 1988, str. 129.

²⁵ Kronika mesta Ormoža 1877–1956, str. 42.

Slika 4: Fotograf Matija Polak z ženo Marijo, v prvem desetletju 20. stoletja. Iz fotografske zapuščine družine Polak

v ateljeju, zelo redke njune fotografije so nastale na prostem, po mestu. V fotoateljeju Polak so se prihajali fotografirati predvsem posamezniki, ki so potrebovali fotografije za osebne dokumente. Bila sta predvsem ateljejska fotografa – portretista. Izdelke sta razstavljala v izložbi ateljeja. Nekatere fotografije Matije in Marije Polak pa so vendarle takrat postale osnova za izdelavo ormoških razglednic. Ohranjena je razglednica iz leta 1908 s posameznimi motivi Ormoža (veduta Ormoža, grad, bolnišnica, šola), na kateri se kot avtor fotografij in založnih razglednic pojavlja Matija Polak.²⁶ Na razglednici iz leta 1918 pa je Matija Polak fotografiral tudi splavarje na reki Dravi.²⁷ Med fotografskimi motivi na razglednicah so predvsem pogledi na mesto in njegove kulturnozgodovinske znamenitosti. Zelo zanimiva je tudi razglednica iz leta 1913, na kateri je fotografiran velik sod, izdelan v delavnici sodarja Miroslava Vezjaka v Ormožu.²⁸ Fotograf Matija Polak pa je bil tudi avtor motivov na razglednici, izdani leta 1910 ob stoletnici rojstva Stanka Vraza.²⁹ Redkeje sta fotografa po naročilu hodila fotografirati na

²⁶ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880–1945, Ormož, 2001, str. 47.

²⁷ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880–1945, Ormož, 2001, str. 49.

²⁸ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880–1945, Ormož, 2001, str. 146.

²⁹ Pozdrav iz Ormoža. Ormož na razglednicah 1880–1945, Ormož, 2001, str. 142.

teren. V družinskih albumih Ormožanov je ohranjenih nekaj njunih ateljejskih posnetkov portretov posameznikov in tudi skupin, ki so se prihajali fotografirati v atelje ob različnih priložnostih – krstih, porokah, srečanjih. Ohranjena je portretna fotografija iz leta 1918, na kateri je Matija Polak v ateljeju fotografiral članci ormoškega društva Sokol.³⁰ Matija in Marija Polak sta se ukvarjala s povečevanjem fotografij in prevzemala v dela različna fotografska dela za ljubiteljske fotografe: razvijanje, povečevanje, kopiranje fotografij.³¹ V ateljeju sta imela zmeraj nekaj vajencev in pomočnikov, pri njiju pa so delali tudi posamezni fotografi, ki pa so drugje nadaljevali s samostojno fotografsko obrtjo (npr. fotograf Kosi iz Lahoncev, fotograf Rakuša iz Obreža pri Središču ob Dravi).

Leta 1941 je bila ob prihodu Nemcev v Ormož družina Polak izseljena, a se je po osvoboditvi leta 1945 vrnila v Ormož.³² Marija Polak je fotografsko obrt in dejavnost nadaljevala še nekaj let po drugi svetovni vojni. Zadnji ostanek Fotoateljaja Polak je veliko stekleno okno na zunanji steni nekdanje Polakove hiše, obrnjeno na Skolibrovo ulico.

³⁰ Rado Kukovec, Sokolsko društvo Ormož, Ljubljana, 1992, str. 10. Desno stoji ormoška sokolica Pavla Pernat iz Hardeka, ki je bila tudi prva vzgojiteljica v ormoškem vrtcu.

³¹ Ustni vir: Rudolf Rakuša, Obrež 48.

³² Ormož skozi stoletja IV., Ormož, 1993, str. 321.

VIRI

Fototeka Pokrajinski muzej Ptuj, OE Ormož, etnološki oddelek.

Fotografska zapuščina posamičnih ormoških fotografov /iz fototeke posamičnih informatorjev: družina Hozyan, Sv. Tomaž; družina Rakuša, Grabe: družina Polak – Hergula; Marija Kosi, Lahonci).

Kronika mesta Ormoža 1877-1956 /Chronik der Stadtgemeinde Friedau 1877/, Zgodovinski arhiv Ptuj, R-70.

USTNI VIRI

Štefan Hozyan ml., Foto atelje, Vrazova ulica 5, Ormož.

Lah - Zemljak Pavla, Kerenčičev trg 17, Ormož.

Družina Lazar - Rakuša, Obrež 48, Središče ob Dravi.

LITERATURA

Bogataj, Janez, Križnar, Naško, 1990: Človek skozi objektiv etnologa. Katalog razstave, Ljubljana.

Ferlež, Jerneja, 2002: Fotografiranje v Mariboru 1918-1941. Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 34, Ljubljana.

Fournier, Gernot, Hernja Masten, Marija, 1988: Hiše in hišni posestniki v mestu Ormož. Ormož skozi stoletja III., Ormož.

Kolar, Nataša, 1998: Gremo se slikat. Zloženska k razstavi, Pokrajinski muzej Ptuj.

Korpič, Nevenka, Hozyan, Štefan ml., 2002: Pozdrav iz Ormoža, Ormož na razglednicah 1880-1945. Ormož.

Korpič, Nevenka, 1998: Ormoški fotograf Anton Kosi. Zloženska k razstavi, Ormož.

Korpič, Nevenka, 2001: Iz fotografske zapuščine ormoškega fotografa Štefana Hozyana st. Zloženska k razstavi, Ormož.

Kukovec, Rado, 1990: Ormoški spomini. Ljubljana.

Rihter, Andreja, 2002: Stekleni fotografski atelje Josipa Pelikana. Zloženska k razstavi. Muzej novejšje zgodovine, Celje.

Josip Pelikan, slovenski fotograf, Celje 1996.

Gremo v trg. Vipava v prvi polovici 20. stoletja skozi objektiv Ivana Možeta, razstavni katalog, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 2000.

Zemljič, Borut, 1993: Izseljenci iz Ormoža in njegove okolice leta 1941. Ormož skozi stoletja IV., Ormož.

Mit Hilfe des Fotoapparates hat man die Geschichte von Friedaul/Ormož geprägt

ZUSAMMENFASSUNG

Die Erfindung des Fotoapparates und der Fotografie hat das Dokumentieren verschiedener Ereignisse und einzelner Personen ermöglicht und es möglich gemacht, sie als eine Quelle der Vergangenheit zu speichern. Es wurde zur Regel, mit der Fotografie die Motive der Zeit und der Umgebung zu verewigen. Die Bedeutung der zahlreichen Fotografien übertrifft die der archivarisches dokumentierten Materialien. Die ältesten erhaltenen Fotografien sind bedeutend auch für die Entdeckung der Vergangenheit eines Gebietes. Die Fotografen waren mit der Stadt und deren Umgebung eng verbunden. Sie haben die Ereignisse im Ort verfolgt (Firmungen, Hochzeiten, verschiedene Jubiläen), sie mit der Kamera im Atelier oder außerhalb festgehalten. Sie »fotografierten« die Landschaft, die Dörfer, die Stadt, Die Stadtstraßen, Märkte, Kulturdenkmäler, Gasthäuser, Läden... Aus den erhaltenen Fotografien kann man sehen, wie die Stadt in der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts aussah, deren Bürger und das Leben allgemein. Neben den Berufsfotografen gab es auch Amateurfotografen. Es kam zu Konflikten zwischen den Berufs- und Amateurfotografen. Die Fotografien der Letzteren begannen an Malereien zu erinnern, bloß dass sie den Fotoapparat anstelle des Pinsels zu verwenden pflegten. Die slowenische Amateurfotografie begann sich bereits nach dem Jahr 1880 zu entwickeln, als auf dem Markt industriell gefertigte Fotografieplatten erschienen, die den Amateuren die technischen Fotografie- und Entwicklungsverfahren erleichterten. Auch neue Arten von Fotografiematerialien erschienen auf den Markt. Die Amateurfotografen konnten es sich leisten, die Motive nach eigenem Gefühl zu wählen, und ihre Fotografien waren nicht an die Wünsche des Kunden gebunden. Es begannen auch Amateurfotografenclubs und Vereine zu entstehen. Oft haben Amateurfotografen, vor allem der Filmentwicklung wegen, bei Berufsfotografen technische Hilfe in Anspruch genommen. Das Fotografieren wurde zum Beruf und Hobby. Auch Berufsfotografen begannen immer öfter nach eigenen ästhetischen Motiven zu fotografieren. Immer mehr begann sie das Fotomotiv zu interessieren, die Fotografien wurden zum Mittel der visuellen Aufschreibung von Erinnerungen an Familienmitglieder, Freunde, die Stadt und die Landschaft. Die Fotografie wurde zum Resultat der objektiven Weltanschauung des Fotografen, zugleich trugen sie in sich die subjektive Sichtweise dessen, der hinter der Kamera stand. Sie wurden auf der Grundlage des spontanen Fotografierens aufgenommen (der Fotograf versuchte den Fotografierten zu überraschen) oder einer »regierten Aufnahme«, wo die Menschenanordnung im Voraus bestimmt war, typisch waren die Gesichtszüge und die Verwendung von Schminken. Die Fotografie stellt uns noch heute ein Dokument dar, das die äußere Realität und das Leben reproduziert. Zugleich ist sie mit der Sichtweise des Fotografen und den Ansprüchen des Kunden gefilmt, weswegen die Realität verzerrt werden kann. Deshalb ist sie bloß auf den ersten Blick objektiv. Es existiert der Wunsch, dass das Abbild des Einzelnen, der Gruppe, oder der Umgebung auf der Fotografie ideal wäre. Daraus können wir Daten sowohl über den Fotografierten wie über den Fotografen erhalten.

Domoznanski oddelek

ORMOŽ
/5/1

9776/5/1

94(497.4 Ormož)(082)

5144517

KUŽNICA PTUJ

COB155 ●

Domoznanski oddelek

ORMOŽ
/5/1

9776/5/1

94(497.4 Ormož)(082)

5144517

006155

ISBN 961-90048-2-5

9 789619 004821